ISSN: 2706-6185
e-ISSN: 2709-4197

Qədim Diyar

Beynəlxalq Elmi Jurnal

Ancient Land

International Scientific Journal

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

QƏDİM DİYAR

Beynəlxalq Elmi Jurnal

Cild: 7 Sayı: 4

ANCIENT LAND

International Scientific Journal

Volume: 7 Issue: 4

Bakı – Baku
2025

Beynəlxalq indekslər / International Indices

ISSN: 2706-6185
e-ISSN: 2709-4197
DOI: 10.36719

© Jurnalda çap olunan materiallardan istifadə edərkən istinad mütləqdir.
© It is necessary to use reference while using the journal materials.
© info@aem.az
© aem.az

Təsisçi və baş redaktor

Tədqiqatçı Mübariz HÜSEYİNOV, Azərbaycan Elm Mərkəzi / Azərbaycan
+994 50 209 59 68
https://orcid.org/0000-0002-5274-0356
tedqiqat1868@gmail.com

Redaktor

Assoc. Prof. Dr. Vüqar ƏLİYEV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
https://orcid.org/0000-0001-7064-992X
oghuz78@gmail.com

Redaktor köməkçiləri

PhD Könül HƏSƏNOVA, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti / Azərbaycan
https://orcid.org/0000-0003-1490-5751
konul_salmanova@mail.ru

PhD Ələkbərli XAVƏR, Macarıstan Dövlət Xidməti Universiteti / Macarıstan
https://orcid.org/0000-0001-9988-3189
khavar.alakbarli@gmail.com

Magistrant Akif HƏŞİMOV, Nikolay Kopernikus Universiteti / Polşa
https://orcid.org/0009-0007-2485-2629
akifhesimov4@gmail.com

Magistrant Məhəbbət BABAYEVA, Naxçıvan Dövlət Universiteti nəzdində Musiqi Kolleci / Azərbaycan
https://orcid.org/0009-0003-2312-0507
mehebbetteacher@gmail.com

Tədqiqatçı Nəhayət HÜSEYİNLİ, Azərbaycan Elm Mərkəzi / Azərbaycan
https://orcid.org/0009-0003-4314-5605
nehayet.huseynli@gmail.com

Dillər üzrə redaktorlar

Prof. Dr. Abbas ABBASOV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Aynel MƏŞƏDİYEVA, AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu / Azərbaycan

Elmi sahələr üzrə redaktorlar

Prof. Dr. Rafail ƏHMƏDLİ, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Firuzə ABBASOVA, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Zahid MƏMMƏDOV, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Fazil BAXŞƏLİYEV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Ülviyyə HÜSEYNOVA, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Zərövşən BABAYEVA, Naxçıvan Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Salatın HACIYEVA, Naxçıvan Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Dr. Aytəkin ZEYNALOVA, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan

REDAKSİYA HEYƏTİ

Prof. Dr. Anar İSGƏNDƏROV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Dave WALSH, De Monfort Universiteti / Böyük Britaniya
Prof. Dr. Qulu MƏHƏRRƏMLİ, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Duken MASSİMXANULİ, R.B.Süleymanov adına Şərqşünaslıq İnstitutu / Qazaxıstan

Prof. Dr. Əsməd MUXTAROVA, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Validə PAŞAYEVA, Atatürk Universiteti / Türkiyə
Prof. Dr. Vaqif SULTANLI, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Coanna MARŞALEK-KAVA, Nikolay Kopernik Universiteti / Polşa
Prof. Dr. İntiqam CƏBRAYILOV, Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutu / Azərbaycan
Prof. Dr. Abdulkadir GÜL, Ərzincan Binalı Yıldırım Universiteti / Türkiyə
Prof. Dr. Ələmdar ŞAHVERDİYEV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Vidas KAVALİUSKAS, Vilnus Biznes Universiteti / Litva
Prof. Dr. İsmayıl ƏLİYEV, Naxçıvan Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Nasiba SABİROVA, Urgenc Dövlət Universiteti / Özbəkistan
Prof. Dr. Hümeyir ƏHMƏDOV, Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutu / Azərbaycan
Prof. Dr. Afaq MƏMMƏDOVA, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Adil BAXŞƏLİYEV, Sumqayıt Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Seyfəddin RZASOY, AMEA Folklor İnstitutu / Azərbaycan
Prof. Dr. Xəzər HÜSEYNOV, Naxçıvan Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Svetlana KOJİROVA, L.N.Qumilyov adına Avrasiya Milli Universiteti / Qazaxıstan
Prof. Dr. Mehdi BAĞIROV, Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Sərvər ABBASOV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. İosefina BLAZSANİ-BATTO, Rumın Dili və Mədəniyyəti Mərkəzi / Rumıniya
Assoc. Prof. Dr. Nuralı ÇƏLƏBİYEV, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Şəki filialı / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Cəbi BƏHRAMOV, AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix və Etnologiya İnstitutu / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Nigar ZEYNALOVA, Azərbaycan Dillər Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Mehriban İMANOVA, Naxçıvan Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Mirkul ESENGULOVA, İ.Arabayev adına Qırğızıstan Dövlət Universiteti / Qırğızıstan
Assoc. Prof. Dr. Cavid BABAYEV, Naxçıvan Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Sevinc RUİNTƏN, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Andrey RAQULİN, Rusiya Federasiyasının DİN Moskva Universiteti / Rusiya
Assoc. Prof. Dr. Mübariz ƏSƏDOV, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti / Azərbaycan

Founder and Editor-in-Chief

Researcher Mubariz HUSEYINOV, Azerbaijan Science Center / Azerbaijan
+994 50 209 59 68
https://orcid.org/0000-0002-5274-0356
tedqiqat1868@gmail.com

Editor

Assoc. Prof. Dr. Vugar ALIYEV, Baku State University / Azerbaijan
https://orcid.org/0000-0001-7064-992X
oghuz78@gmail.com

Assistant editors

PhD Konul HASANOVA, Azerbaijan State Pedagogical University / Azerbaijan
https://orcid.org/0000-0003-1490-5751
konul_salmanova@mail.ru

PhD Alakbarli XAVAR, National University of Public Service / Macarıstan
https://orcid.org/0000-0001-9988-3189
khavar.alakbarli@gmail.com

Master student Akif HASHIMOV, Nicolaus Copernicus University / Poland
https://orcid.org/0009-0007-2485-2629
akifhesimov4@gmail.com

Master student Mahabbat BABAYEVA, College of Music Nakhchivan State University / Azerbaijan
https://orcid.org/0009-0003-2312-0507
mehebbetteacher@gmail.com

Researcher Nahayat HUSEYINLI, Azerbaijan Science Center / Azerbaijan
https://orcid.org/0009-0003-4314-5605
nehayet.huseynli@gmail.com

Language editors

Prof. Dr. Abbas ABBASOV, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Aynel MASHADIYEVA, ANAS Institute of Linguistics named after Nasimi / Azerbaijan

Editors in scientific fields

Prof. Dr. Rafail AHMADLI, Azerbaijan State Pedagogical University / Azerbaijan
Prof. Dr. Firuza ABBASOVA, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Zahid MAMMADOV, Azerbaijan State University of Economics / Azerbaijan
Prof. Dr. Fazil BAKHSHALIYEV, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Ulviyya HUSEYNOVA, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Zarovshan BABAYEVA, Nakhchivan State University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Salatin HAJIYEVA, Nakhchivan State University / Azerbaijan
Dr. Aytakin ZEYNALOVA, Baku State University / Azerbaijan

EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Anar ISGANDAROV, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Dave WALSH, De Monfort University / Great Britain
Prof. Dr. Gulu MAHARRAMLI, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Duken MASSIMKHANULY, R.B.Suleimanov institute of Oriental Studies / Kazakhstan
Prof. Dr. Asmad MUKHTAROVA, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Valida PASHAYEVA, Atatürk University / Turkey
Prof. Dr. Vagif SULTANLI, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Joanna MARSZALEK-KAVA, Nicolaus Copernicus University / Poland
Prof. Dr. Intigam JABRAYILOV, Institute of Education of the Republic of Azerbaijan / Azerbaijan
Prof. Dr. Abdulkadir GUL, The University of Arzinjan Binali Yildirim / Turkey
Prof. Dr. Alamdar SHAHVERDIYEV, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Vidas KAVALIUSKAS, Vilnius Business University / Lithuania
Prof. Dr. Ismayil ALIYEV, Nakhchivan State University / Azerbaijan

Prof. Dr. Nasiba SABIROVA, Urgench State University / Uzbekistan
Prof. Dr. Hümeyir ƏHMƏDOV, Institute of Education of the Republic of Azerbaijan / Azerbaijan
Prof. Dr. Afag MAMMADOVA, Azerbaijan State University of Economics / Azerbaijan
Prof. Dr. Adil BAKHSHALIYEV, Sumgait State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Seyfaddin RZASOY, ANAS Institute of Folklore / Azerbaijan
Prof. Dr. Khazar HUSEYNOV, Nakhchivan State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Svetlana KOJIROVA, L.N.Gumilyov Eurasian National University / Kazakhstan
Prof. Dr. Mehdi BAGHIROV, Azerbaijan State Oil and Industry University / Azerbaijan
Prof. Dr. Sarvar ABBASOV, Baku State University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Iosefina BLAZSANI-BATTO, Romanian Language and Cultural Center / Romania
Assoc. Prof. Dr. Nuralı CHALABIYEV, Shaki branch of Azerbaijan State Pedagogical University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Jabi BAHRAMOV, ANAS Institute of History and Ethnology named after A.A.Bakikhanov / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Nigar ZEYNALOVA, University of Azerbaijan Languages / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Mehriban IMANOVA, Nakhchivan State University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Mirkul ESENGULOVA, Kyrgyz State University named after I. Arabayev / Kyrgyzstan
Assoc. Prof. Dr. Javid BABAYEV, Nakhchivan State University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Sevinj RUINTAN, Baku State Universitety / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Andrey RAGULIN, Moscow University of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation / Russia
Assoc. Prof. Dr. Mubariz ASADOV, Azerbaijan State Pedagogical University / Azerbaijan

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/7-14

Mehdi Bağırov
Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti
iqtisad elmləri doktoru
https://orcid.org/0009-0000-4111-8978
m.bagirov.edu@mail.ru
Suat Qasımov
Naxçıvan Dövlət Universiteti
magistrant
https://orcid.org/0009-0008-5584-7467
suat72202@gmail.com

Sənaye sektoru və inzibati xərclər: Məsrəf nomenklaturası sahə müstəvisində

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi – təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətində özünün icra etdiyi vəzifələrlə, tərənnüm etdiyi əhəmiyyətlə fərqlənən inzibati xərclərin mahiyyət və məzmununa, onların əhatə dairəsinə və daxili təsnifləşdirilməsinə aydınlıq gətirilməsi.

Tədqiqatın metodologiyası – müşahidə, qruplaşdırma, müqayisəli təhlil, induksiya, mütləq və nisbi kəmiyyətlər, deduksiya, balans metodlarından istifadə olunması.

Tədqiqatın nəticələri – araşdırmanın spesifikasiyalarını nəzərə alaraq xərclərin qanunauyğun şəkildə təsnifləşdirilməsi, həmin fəaliyyət əsasında fərqləndirici inzibati əlamətlərin sərgilənməsi, inzibati-təsərrüfat xərclərinin daxili təsnifatının kompleks şəkildə formalaşdırılması, həmin xərc qrupunun maliyyə və idarəetmə uçotu kontekstindən qiymətləndirilməsi.

Tədqiqatın nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti – təsərrüfat subyektləri tərəfindən inzibati-idarəetmə və digər analoji qaydalarda həyata keçirilən fəaliyyətin fasiləsiz qaydada təşkilinin sistemli şəkildə ifadə olunması, müəssisələr miqyasında zəruri limit və xüsusi çəkilər nəzərə alınmaqla inzibati xərclərin fərqli prizmalardan araşdırılması, müxtəlif layihələr üzrə inzibati xərclərin mütəşəkkil şəkildə, xərclərin vahid məcmuları daxilində qiymətləndirilməsi.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – inzibati-təsərrüfat və idarəetmə xərclərinin mümkün məqbul davranış imkanlarının qiymətləndirilməsi, onlar üzrə çoxsaylı baxış rakurslarına vahid yanaşmanın təmin edilməsi, müvafiq xərc qrupunun fərqli konfiqurasiyalar daxilində müşahidə altına alınması.

Açar sözlər: *mühasibat uçotu, xərc elementləri, inzibati xərclər, xərc nomenklaturaları, xərclərə nəzarət*

Mehdi Baghirov
Azerbaijan State Oil and Industry University
Doctor of Economics
https://orcid.org/0009-0000-4111-8978
m.bagirov.edu@mail.ru
Suat Gasimov
Nakhchivan State University
Master student
https://orcid.org/0009-0008-5584-7467
suat72202@gmail.com

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Industrial Sector and Administrative Expenses: at Field Level Cost Nomenclature

Abstract

Purpose of the research – To clarify the nature and content of administrative expenses, which differ in their functions and significance in the activities of economic entities in the industrial sector, as well as their scope and internal classification.

Research methodology – Observation, grouping, comparative analysis, induction, absolute and relative quantities, deduction, and the balance method were used.

Research results – Based on the specifics of the study, the costs were systematically classified, distinguishing administrative characteristics within those activities, forming a comprehensive internal classification of administrative-economic costs, and evaluating this expense group in the context of financial and managerial accounting.

Theoretical and practical significance of the research – Expressing the continuous organization of administrative-management and similar activities by industrial entities in a systematic way; analyzing administrative expenses from various perspectives within enterprises by considering necessary limits and specific weights; and evaluating administrative costs across various projects in an organized manner within unified cost aggregates.

Originality and scientific novelty of the research – Evaluation of the possible acceptable behavior patterns of administrative-economic and management expenses; providing a unified approach to the numerous perspectives on these costs; and monitoring this cost group within different configurations.

Keywords: *accounting, cost elements, administrative expenses, cost nomenclatures, cost control*

Giriş

Beynəlxalq iqtisadi mühit, onun ərazi vahidləri ilə sintezə uğrayan konfiqurasiyaları çoxsaylı təzahür imkanlarının ortaya çıxmasına şahidlik etməkdədir. Ölkələrin iqtisadi imkanları və digər əlamətlər baxımından qruplaşdırılması, onların məhsul və xidmətlər üzrə ixtisaslaşmasının təmin edilməsi, bəhs olunan yönlərdə "istehsalçı – istehlakçı" tarazlığının qorunması, daxili istehsal və idxal-ixrac fəaliyyəti üzrə müşahidə və birnövlü qruplarda məskunlaşdırmaların həyata keçirilməsi kimi addımların atılması digər amillərlə yanaşı iqtisadi-təşkilati müstəvidə sistemləşdirilmiş ardıcıl və ahəngdar fəaliyyətin təşkili və həyata keçirilməsinə şərait yaratmaqdadır (Cəfərov, 2012, s. 47).

İqtisadi sistem və onun sahələri, inzibati-ərazi bölgüləri, tabeçilik, fəaliyyətin təşkili, mülkiyyət növü və digər bu kimi əlamətlər müəssisələrin uzunmüddətli, fasiləsiz işgüzar mühitinin formalaşmasına təsirsiz ötüşməməkdədir. Fəaliyyətin səmərəlilik, mütərəqqilik, optimallıq, dəqiqlik, düzgünlük, nəzarət, plan-proqnoz qaydalarına riayət olunma və digər prinsiplər əsasında təşkili və həyata keçirilməsi onların cari vəziyyəti ilə yanaşı perspektiv zaman ifadələrində də mütərəqqiləşmə, mütəmadi yenilənmə, müasir standartlardan istifadə yolunda səylər göstərəcəyinə şahidlik etmək məqsədlərini güdməkdədir (Bağırov, 2012a, s. 59).

Tədqiqat

Sənayenin təsərrüfat subyektləri – ölkənin iqtisadi sisteminin sahəvi təmsilçiləri, ixtisaslaşma sahəsində məhsulların növ-tərkib məzmununa aydınlıq gətirən fəaliyyət vahidləri, Azərbaycan Respublikası və onun hüdudlarından kənarda iqtisadi sferada siyasətini düşüncədən reallığa çevirən və işgüzar mühitin bərqərar olmasına şərait yaradan manqalardır. Onların mövcudluğu, fəaliyyətinin təşkili və idarə edilməsi, təsərrüfatdaxili və kənar əlaqələrin yaradılması üsulları, qaydaları və mexanizmləri ölkəmizin müvafiq hüquqi-normativ sənədləri əsasında nizama salınmaqdadır (Müəssisələrin uçot siyasəti haqqında Əsasnamə, 2007, s. 11).

Müəssisələrin iqtisadi və digər müstəvilərdə öyrənilməsi onların öz fəaliyyətlərini necə həyata keçirməsi ilə bağlı bir sıra prinsip və şərtlər əsasında mümkün olur ki, onlardan da müasir şəraitdə özünün yüksək əhəmiyyəti ilə fərqlənən və "mütərəqqilik" tələblərinə cavab verənlər sırasında

nümunəvi tərkibinə sxem 1 vasitəsilə nəzər yetirmək məqsədəuyğun olardı (Sxem 1) (Abbasov, Səbzəliyev, 2015).

Sxem 1. Müəssisələrin fəaliyyətinin təşkilati prinsip və şərtləri.

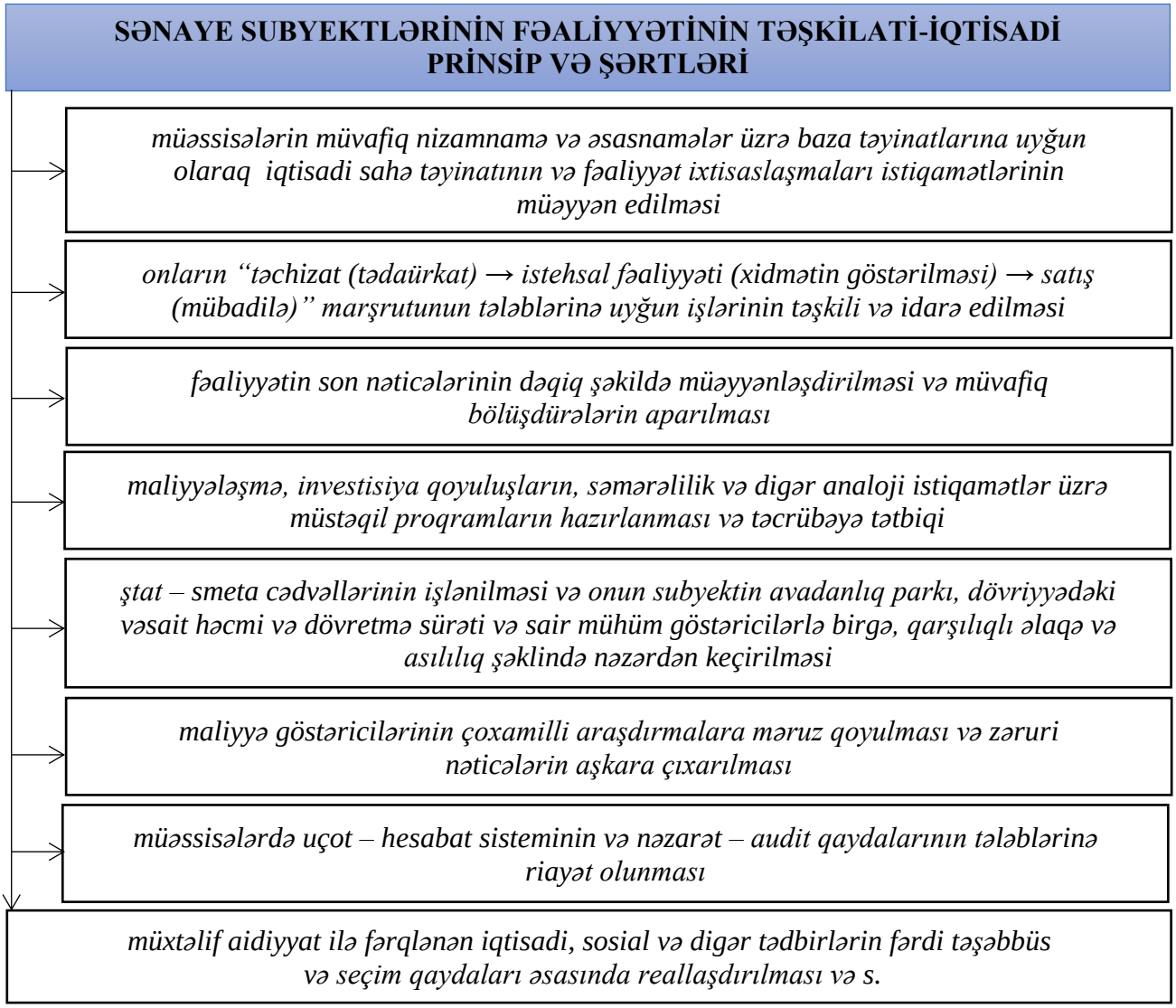

Mənbə: (Bağırov, 2009, s. 109-110)

Bəhs olunan işlərin sistemli və kompleks şəkildə icrasında mühasibat uçotu və audit-nəzarət işlərinin rolu danılmazdır. Uçot-hesabat fəaliyyəti onun obyekti kimi qəbul olunan hər bir vahidin mövcudluğuna, zaman parametrləri daxilində onun vəziyyətində baş verən dəyişikliklərə aydınlıq gətirmək məqsədi güdməkdədir. İqtisadi fəaliyyət zamanı bilavasitə və ya dolayı şəkildə istifadə olunan üsul, qayda və mexanizmlər vasitəsilə konkret vaxt vahidi ərzində təsərrüfat vəsaitləri, onların yerləşdirilməsi və əmələgəlmə mənbələri, həmçinin hesablaşma, maliyyələşmə kimi istiqamətlərlə bağlı müfəssəl məlumatlandırmaya nail olmaq mümkündür.

Mühasibat uçotu və hesabat – aparici maliyyə göstəricilərinin fiksatoru kimi

İlk növbədə nəzərdən yayınmamalıdır ki, Azərbaycan Respublikasında vahid təsərrüfat uçotu sistemi formalaşdırılmışdır. Onun tərkibində mühasibat uçotu ilə yanaşı operativ-texniki və statistik uçot növləri də mövcuddur ki, onlar da uçot tədqiqatına məruz qalan obyektlər haqqında kompleks şəkilli informasiyanın əldə olunmasına şərait yaratmaqdadır.

Müstəqilliyin əldə olunması ilə bütün sferalarda olduğu kimi, mühasibat uçotu və hesabat istiqamətində də zəruri təkmilləşdirmələr və transformasiyalar həyata keçirilmişdir. Uçot-hesabat

işlərində yeniliklərin mövcudluğu ilk növbədə cəmiyyətin iqtisadi bazasının modernləşdirilməsi ilə əlaqələndirilməkdədir. Dövlət mülkiyyətinin sosializm quruluşundakı hökmran mövqeləri bazar iqtisadi sistemində mülkiyyətin çoxnövlü formaları üzrə paylanmağa başlanılmışdır. Bələdiyyələrin öhdəsinə verilən mülkiyyətlə yanaşı xüsusi, kolxoz-kooperativ, payı bəlli strukturlar, birgə (yerli və xarici şəriklərin təmsil olunduğu) və tamamilə xarici kapitala əsaslanan müəssisələr müstəqilliyin gətirdiyi yeniliklərdən biridir ki, bu da mühasibat uçotu və nəzarət-audit sisteminə də təsirsiz ötüşməmişdir (Abbasov, 2010, s. 17).

Digər tərəfdən, təsərrüfat subyektlərinin qeydiyyatının həyata keçirilməsində çoxlu sayda amilin iştirakı da danılmazdır. Belə ki, hər bir müstəqil müəssisə özünün iqtisadi sahəyə aidiyyəti, mülkiyyət növü, istehsal (xidmət) həcmləri, tətbiq olunan maliyyələşdirmə üsulları və digər əlamətlərindən asılı olmayaraq özünün işgüzar siyasətini formalaşdırmalı və həyata keçirməlidir. Məzmun etibarı ilə mühasibat uçotu özündə bir neçə aspekti birləşdirməlidir (Sxem 2).

Sxem 2.

SƏNAYE SAHƏSİ ÜZRƏ MÜHASİBAT UÇOTU VƏ HESABATININ TƏŞKİLİ VƏ YERİNƏ YETİRİLMƏSİ ASPEKTLƏRİ

ölkə qanunvericiliyinə müvafiq olaraq mühasibat uçotunun təşkili və həyata keçirilməsi inzibati xarakter daşımaqdadır	*uçot-hesabat işləri müəssisələrin bütün növ əmlaklarını, vəsaitlərini, hesablaşmalarını və digər mövcudiyyətini əhatə etməkdədir*
mühasibat uçotunun fasiləsiz, başdan-başa, təsərrüfat bölmələri arasında qarşılıqlı əlaqə və asılılıqları gözlənilən sistemi bərqərar edilməli, uçot-hesabat müfəssəl təşkili mexanizmlərinə müraciət olunmalıdır	*mühasibat qeydləri müvafiq uçot maddələr üzrə yazılışlardan istifadə etməklə həyata keçirilməkdədir*
ölkə qanunvericiliyinə müvafiq olaraq mühasibat uçotunun təşkili və həyata keçirilməsi inzibati xarakter daşımaqdadır	*müəssisə vəsaitlərinin qeydiyyata alınması Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi tərəfindən hazırlanan Hesablar Planı və çoxsaylı hüquqi-normativ aktlarının tələblərinə uyğun icra edilməkdədir*
uçotun təşkili mexanizmləri ilə yanaşı hər bir təsərrüfat subyekti (və ya sahəsi) üzrə dəqiqləşdiilmiş yoxlama meyarları və hesablama üsulları işlənilməlidir ki, bu da uçotun nə dərəcədə düzgün icra olunmasını təsdiqləməlidir	*müəssisə vəsaitləri və əməliyyatlarının dəqiq dəyər ifadələrinə məruz qoyulması məqsədilə zəruri qiymətləndirmə əməliyyatlarından istifadə olunması qanunauyğun hallar kimi ön plana çəkilməkdədir*
istehsal olunan məhsulların, görülən işlərin və göstərilən xidmətlərin dəyər ifadəsinə (yəni maya dəyəri və gəlir göstəricilərinə) aydınlıq gətirilməsi məqsədi ilə fəaliyyətlər bazasında xərclərin nümunəvi təsnifatına müraciət olunmalı, onların düzgün, dəqiq və yerli-yerində fiksasiyası həyata keçirilməlidir	*qeydiyyatların rəsmiləşdirilməsində sadə və mürəkkəb şəkilli ikili yazılış üsullundan (hesabların debet və kreditləri üzrə) istifadə edilməkdədir* *mühasibat uçotunun metodologiyasında sənədləşmə və inventarlaşma proseslərinə müraciət olunmaqdadır*

uçot və qeydiyyatın ümumiləşdirilmiş yekunlarının ifadəsində mühasibat balansı və digər hesabat formalarının xidmətlərinə və imkanlarına müraciət olunmaqdadır və s.

Mənbə: (Maliyyə Nazirliyi)

Mühasibat işinin təşkilində onun prinsiplərindən istifadə olunmaqdadır. Aparıcı prinsiplər sırasında tamlıq, düzgünlük, dürüstlük, dəqiqlik, vaxtlı-vaxtında olma və digər mühüm prinsiplərə müraciət olunması və digər prinsiplərin xidmətlərinə müraciət olunmaqdadır. Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, təsnifatda ifadə olunan hər bir bənd özünün sahəvi sistemi ilə, çoxsaylı tərkib elementləri ilə təmsil olunmaqdadır.

İnzibati xərclər – sənaye subyektlərinin mühüm maliyyə göstəricilərindən biridir

Tədqiqat obyektinin "sənaye sahəsi – inzibati xərclər" tandemi prizmasından yanaşılması özünün xüsusiyyətlərini sərgiləməkdədir. Bu sırada çoxsaylı amillər nəzərə alınmalıdır ki, onlardan mühüm olanlarını nümunəvi qaydada aşağıdakı məzmunla ifadə etmək mümkündür:

- Mövcud qanunvericilik normalarının tələb və təməllərinin gözlənilməsi;
- İstehsalın (ümumiyyətlə fəaliyyətin) formalaşdırılması spesifikasiyalarına əməl olunması;
- Sahədaxili və sahələrarası, subyektdaxili və subyektlərarası əlaqə və asılılıqların uçot-hesabat işlərində miqdar-məbləğ ifadəsində qeydiyyata alınması;
- Uçotun sənədləşdirmə və inventarlaşma, qiymətləndirmə və kalkulyasiya kimi prinsiplərə uyğun təşkilatlanması və s.
- (Abbasov, Bağırov, 2007, s. 117)

Öncəki bölmədən də aydın olur ki, sənaye sektoruna aid hər bir təsərrüfathesablı subyektin fəaliyyətinin son nəticəsi onun tərəfindən əldə olunan mənfəətdən ibarətdir. İqtisadi təcrübədə mənfəətin iki formasına (brutto (ümumi) və net (xalis)) diqqət yetirilsə də, bu yazıda bizi maraqlandıran hissə ilk növbədə ümumi mənfəət, onun əldə olunmasının texnoloji aspektləri və zaman periodları, bəhs olunan müstəvidə xərc və məsrəflərin qeydiyyat xüsusiyyətləri və normativ qaydalarla əlaqələndirilməsi özünəməxsus əhəmiyyətini qorumaqdadır (Bağırov, 2013).

Xərc elementi – digər mənalarla yanaşı, əsasən sadə təkrar istehsalın baş verməsi məqsədilə subyektlərin fəaliyyətinin maliyyə müstəvisi üzrə nizamlanması mənasını daşımaqdadır. Belə ki, istehsal olunan məhsulun, görülən işlərin və ya göstərilən xidmətlərin maya dəyərinə müstəqim və dolayı yolla daxil olan xərclər özündə xammal və materialların, əmək ödənişlərinin və onların səviyyəsinə uyğun hesablanan sosial sığorta ayırmalarının, əsas fondlara görə amortizasiya məbləğlərinin, sair məsrəflər qrupuna daxil olan maddələrin məcmu şəkildə ümumi məbləğini ifadə etməkdədir. Bəhs olunan yöndə Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi tərəfindən tətbiqi məqsədəuyğun hesab edilən və əsas etibarı ilə metodiki xarakteri ilə fərqlənən "Məhsulun (işin, xidmətin) maya dəyərinə daxil edilən xərclər haqqında" Əsasnamə, "Tənzimlənən qiymətlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu və digər əlaqəli hüquqi-normativ aktlar əldə rəhbər tutulmalıdır (Abbasov, Bağırov, 2007, s. 152).

Sənaye subyektlərinin quruluşu xeyli sayda amillərin təsiri altında formalaşsa da, nümunəvi şəkildə əsas, köməkçi, yardımçı və xidmətedici istehsalatların ümumiləşdirmələrindən ibarətdir. Fərdi və ya normalaşdırılmış (normativlərlə ifadə olunan) məbləğlər ilə ifadə olunan xərclər maya dəyərinin müəyyən olunması mərhələlərində dəqiq səviyyələri aydınlaşdırılan xərclərin ümumi maya dəyərinə daxil edilməsi reallaşmaqdadır.

Uçot-hesabat müstəvisində ümumi xərc məbləğləri 202 "İstehsal xərcləri" adlı hesabda yekunlaşdırılmaqla, mənfəətin ilk faza üzrə həcmi haqqında mülahizələrin bildirilməsi mümkündür. Əsas və köməkçi materiallar üzrə məsrəflər (201), əmək ödənişlərinin həcmləri (533), sosial sığortaya ayrımalar (522) və əsas fondların köhnəlməsi kimi (112) məbləğlərin toplanması prosesləri məhz məsrəflərin ümumi məbləğini ifadə edən həmin hesabda (202) reallaşmaqdadır. Növbəti mərhələlərdə bəhs olunan hesablar "mənzərəsinə" 521 "Vergi öhdəlikləri" və digər əlaqəli hesablar da əlavə oluna bilər. Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, real vaxt periodunda mühasibat uçotunun obyektinin konkretləşdirilməsi onunla bağlı istifadəsi istər zəruri, istərsə də məqsədəuyğun hesab edilən mühasibat hesablarına müraciət olunacaqdır (Abbasov, & Bağırov, 2005, s. 174).

Məsrəflər sırasında spesifik maddələrin iştirakı müəssisənin istehsal etdiyi məhsulun (icra etdiyi işin, göstərdiyi xidmətin) iqtisadi sahə və ərazi yerləşməsi aidiyyatından, subyektin özünün quruluşundan, istifadə olunan idarəetmə mexanizmləri və ona uyğun ştat-smeta göstəricilərindən,

fəaliyyətlə əlaqəli olan digər komponentlərin maliyyə həcmlərindən asılıdır. Bəhs olunan yöndə xüsusi əhəmiyyətlə fərqlənən xərc maddələrindən birini də inzibati xərclər təşkil etməkdədir.

Mühasibat uçotunun qüvvədə olan cari hesablar planında 721 "İnzibati xərclər" adı altında bərqərar olmuş mühüm obyektləri birləşdirməkdədir. Onların aparıcı tərkib elementlərini araşdırma məqsədilə müşahidə altına almaq üçün **Sxem 3**-ə müraciət edək.

Sxem 3. İnzibati xərclərin uçot-hesabat işlərində təsnifləşdirilməsi istiqamətləri.

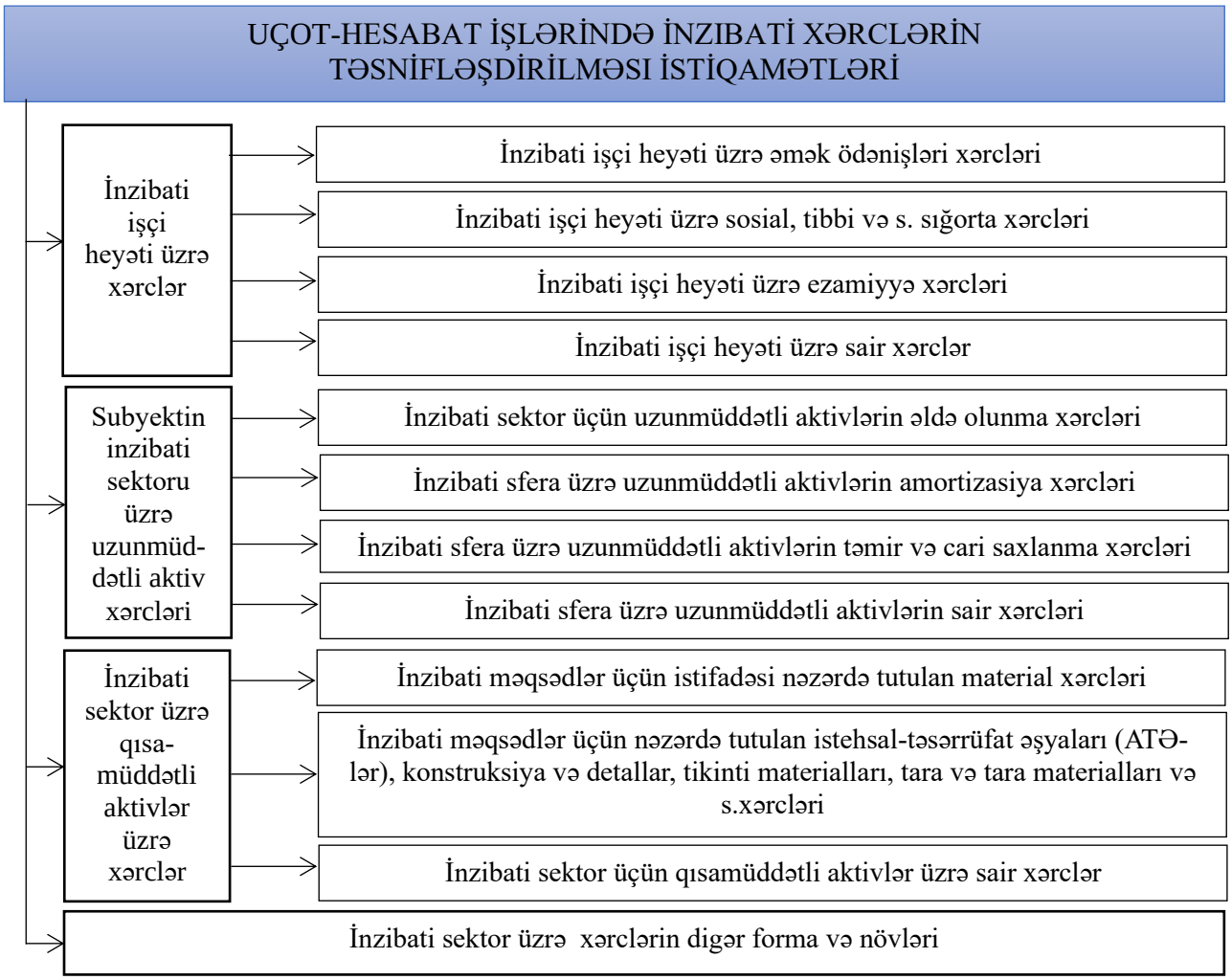

Mənbə: (Bağırov, 2010, s. 89)

Sxem 3-dən də göründüyü kimi, sənaye sektoru üzrə inzibati xərclərin təsnifləşdirilməsində dörd blokun fərdiləşdirilməsi nəzərdə tutulmaqdadır. Həmin xərclərin sektor üzrə təsnifləşdirilməsi "işçi heyəti – uzunmüddətli aktivlər – qısamüddətli aktivlər" müstəvisinin tələbləri əsasında həyata keçirilməkdədir. Hər blokun tərkib alt maddələri nəzərə alınmaqla icrası nəzərdə tutulan araşdırma daha əhatəli, müfəssəl nəticələrin əldə olunmasına şərait yaradacaqdır.

Göstərdiyimiz təsnifatın yekunlaşdırılması nəticəsində aşağıdakı ümumiləşdirməyə (həmçinin müqayisə və təhlillərə) müraciət edə bilərik: Cari hesablar planında yer almış 721 "İnzibati xərclər" adlı sintetik hesab öncəki hesablar planında 26 "Ümumtəsərrüfat xərcləri" adlı hesabın uyğunlaşdırılmış forması kimi çıxış etməkdədir. Ümumi təşkilati-icra prinsipləri nəzərə alınmaqla oxşar prinsiplər əsasında əhatə dairəsini quran hər iki hesab məzmun hesabı ilə subyektin idarə edilməsi üzrə mühüm yönlərə aydınlıq gətirməklə mükəlləfdir.

Mühasibat uçotu və balansına münasibətdə haqqında bəhs olunan sintetik hesab aktivdir: onun debeti üzrə həcmləri dəqiqləşdirilmiş inzibati xərclər, krediti üzrə isə həmin zərclərin aidiyyəti qaydada silinməsi nəzərdə tutulmaqdadır. Mühasibat hesabı üzrə analitik uçot daxili köməkçi cədvəllər vasitəsilə inzibati xərclərin hər bir aparıcı istiqaməti bazasında həyata keçirilə bilər.

Adətən belə vəziyyətlərdə aylıq çərçivə ilə məhdudlaşdırılan xərc həcmləri operativ qaydada uçotda əks olunmaqdadır (Bağırov, 2012b, s. 148).

Nəticə

Beləliklə, məqalədə ifadə olunanlara yekun vuraraq qeyd etmək mümkündür ki, təsərrüfat vəsaitlərinin yerləşməsini ifadə edən və məsrəflər bölməsinin tərkibində öz əhəmiyyətini qorumaqla mükəlləf olan inzibati xərclər eyni zamanda mühasibat uçotunun zəruri obyektlərindən hesab olunmaqdadır. Onların vasitəsilə müəssisənin ümumi idarəetmə mexanizmlərində yarana biləcək ümumi və xüsusi xərc həcmlərinin uçot-hesabat və yoxlama-audit fiksasiyasına nail olunmaqdadır.

İnzibati xərclər hal-hazırda qüvvədə olan Mühasibat Uçotunun Hesablar Planının "Xərclər" adlı bölməsinin mühüm maddələrindən biri kimi çıxış etməkdədir. Qəbul olunan təcrübi müddəalara müvafiq olaraq hər bir təsərrüfat subyektində aparıcı fəaliyyət vahidi olaraq əsas istehsalat qəbul edilməkdədir. Lakin onun işgüzarlıq ölçülərinin daim tələblərə uyğun şəkildə saxlanılması, müəssisələrin səmərəlilik, məqbul ölçü kimi qəbul olunan gəlirlilik, optimallıq, ahəngdar təşkilatlanma, planlara uyğun maliyyələşdirmə və investisiyalaşdırma və sair bu kimi prinsiplərin tələblərinə əməl edilməsi yolu ilə mümkün olur (Bağırov, 2012c, s. 68).

Deyilənlərin nəzərə alınması subyektlərin inzibati xərclərinin həyata keçirilməsini zəruri hala çevirməkdədir. Öz növbəsində, bəhs olunan istiqamətdə işlərin icrası 721 saylı hesab üzrə aktiv hərəkətliliyin mühüm təməllərindən hesab olunmaqdadır. Ümumtəsərrüfat xərclərinin hər bir maddəsi (ümumistehsalat xərclərinin isə bir neçəsi) hesabın nümunəvi xərc təsnifatında iştirak etməkdədir ki, bu da özünü mühasibat uçotunun təşkilində, həmçinin mühasibat yazılışlarının tərtibində ifadə etməkdədir.

İnzibati xərclərin tərkibinin öyrənilməsi aşağıdakı istiqamətləri önə çəkməkdədir:

a) İnzibati idarəetmə səviyyəsində icra olunan işlər üzrə xərclərin formalaşdırılması;

b) İnzibati heyəti təmsil edən personal ilə hesablaşma;

c) Müəssisə tərkibində mövcud olan yardımçı və xidmətedici vahidlərin maliyyələşdirilməsi ilə əlaqəli xərclər;

d) İnzibati idarəetmə strukturlarının öhdəsində olan, onlara xidmət edən əsas fondların amortizasiya məsrəfləri;

e) İnzibati heyət tərəfindən istifadə olunan fəaliyyət komponentləri (məsələn, dəftərxana ləvazimatları və s.) üzrə müəyyən olunmuş həqiqi xərc həcmləri (əgər varsa, subyektdə qəbul edilmiş qaydalara uyğun onların təyin olunmuş limitlərlə uyğunluğu) və s. (Bağırov, 2022, s. 92).

Tərəfimizdən icra olunan araşdırma, sistemli müşahidəyə tabe tutulan inzibati xərclər, özlərinin məzmunu və uçotunun təşkili etibarı ilə nə dərəcədə əhəmiyyətli olması ilə bağlı fikirlərin yaranmasına təməllər sərgiləməkdədir. İstər fərdi sərfiyyat maddəsi olaraq, istər maya dəyərinin tərkibinə daxil edilən komponent kimi, istərsə də spesifik norma və normativlərlə müşayiət olunan inzibati xərclərin uçotunun təşkili istehsalın ümumi həcmi, onun optimal növ-çeşid tərkibi və digər şərtlər haqqında da mənzərənin yaranmasına xidmət etməlidir.

Öz növbəsində inzibati xərclərin müəyyən edilməsində daha bir neçə istiqamətin nəzərdən yayınmaması zəruridir:

1. Mühasibat hesablarının nömrələrindən onlar üzrə rəqəmsallaşma (kodlaşdırma) sisteminin yaradılmasında istifadə olunması;
2. Uçot-hesabat və qeydiyyat-sənədləşmə işlərinin asanlaşdırılması və təkmilləşdirilməsi, bəzi hallarda isə bloklar və bölmələr üzrə əlaqələndirmənin asanlaşdırılması məqsədilə "süni intellekt" yönlü işlərdən (üsul, vasitə və mexanizmlər şəklində) istifadə olunması;
3. Həmin intellektual imkanlar vasitəsilə mühasibat uçotu və hesabatı işlərinin quruluşu və tətbiqi mexanizmlərinin avtomatlaşdırılması və asanlaşdırılması, bəhs olunan yönlərdə fərdi blokların və ilkin "verilənlər bazasının" (zərurət yarandıqda mini DATA-ların), həmçinin mütləq, nisbi və orta kəmiyyətlərdən ibarət, miqdar və məbləğ şəkilləndirməli məlumat bazalarının yaradılması;

4. Mühasibat uçotunun "istehsalat" və "vergi", "idarəetmə" və "maliyyə" bölmələrinin imkanlarından qarşılıqlı istifadə olunmasının əsaslandırılması, bu zaman müxtəlif iqtisadi-riyazi üsullardan, uyğunlaşdırılmış əmsal və hesablamalardan istifadə olunması;
5. İnzibati-idarəetmə xərclərinin tərkibində innovativlik göstəriciləri ilə yanaşı inklüzivlik mühitini formalaşdıran bütün istiqamətlərin qanunauyğun pay nisbətlərinin gözlənilməsi və s. (Bağırov, 2012b, s. 53-54).

Ədəbiyyat

1. Abbasov, Q. Ə. (2010). *Mühasibat uçotu nəzəriyyəsi* (dərslik). Bakı.
2. Abbasov, Q. Ə., Səbzəliyev, S. M., & digərləri. (2015). *Mühasibat uçotu* (dərslik). Bakı: XKV və Poliqrafiya.
3. Abbasov, T. A., & Bağırov, M. S. (2005). *Mühasibat (maliyyə) hesabatları və audit işinin təşkili*. Bakı.
4. Abbasov, T. A., & Bağırov, M. S. (2007). *Mühasibat (idarəetmə) uçotu* (dərs vəsaiti). Bakı: ADPU.
5. Bağırov, M. S. (2009). *Mühasibat uçotu nəzəriyyəsi*. Naxçıvan.
6. Bağırov, M. S. (2010). *Mühasibat uçotu nəzəriyyəsinin beynəlxalq təcrübəsi*. Naxçıvan.
7. Bağırov, M. S. (2012a). *Maliyyə hesabatları* (monoqrafiya). Naxçıvan.
8. Bağırov, M. S. (2012b). *Pul vəsaitləri: mahiyyəti və mühasibat uçotunun təşkili*. Naxçıvan.
9. Bağırov, M. S. (2012c). *Mühasibat uçotu nəzəriyyəsi* (dərs vəsaiti). Naxçıvan.
10. Bağırov, M. S. (2013). *Müəssisə vəsaitləri mühasibat uçotunda: torpaq, tikili və avadanlıqlar*. Naxçıvan: İdeya.
11. Bağırov, M. S. (2022). *Müəssisə vəsaitlərin mühasibat uçotunda* (I kitab). Naxçıvan: Əcəmi.
12. Cəfərov, A. M. (2012). *Mühasibat uçotu*. Bakı: Monitor Konsaltinq Servis MMC.
13. Maliyyə Nazirliyi. (n.d.). *www.maliyye.gov.az*. https://www.maliyye.gov.az
14. Müəssisələrin uçot siyasəti haqqında Əsasnamə. (2007). Qanun.

Daxil oldu: 17.12.2024
Qəbul edildi: 22.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/15-18

Amənə Kərbalayeva
AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
https://orcid.org/0000-0001-8397-561X
kerbalayeva-amin@mail.ru

90-cı illərdə məktəbəqədər təhsil sahəsində problemlər

Xülasə

"Təhsil hər bir dövlətin, ölkənin, cəmiyyətin həyatının, fəaliyyətinin mühüm bir sahəsidir. Cəmiyyət təhsilsiz inkişaf edə bilməz."

(Heydər Əliyev)

Müstəqilliyin ilk illərində məktəbəqədər təhsil sisteminin vəziyyəti istər ölkənin mövcud iqtisadi inkişaf səviyyəsi, istərsə də sosial sahədə, o cümlədən əhalinin rifah halının yüksəldilməsində qarşıya qoyulan perspektiv məqsədlər baxımından qənaətbəxş hesab edilə bilməzdi. Reallıq belə idi ki, uzun müddət ərzində məktəbəqədər təhsil sistemində diqqətçəkən irəliləyişə nail olunmamış, bu sahənin inkişafına əngəl törədən problemlərin həllinə istiqamətlənmiş addımlar atılmamışdı. Mövcud olan təşkilati, hüquqi və iqtisadi mexanizmlər məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin yeni şəraitə və bazar iqtisadiyyatının prinsiplərinə uyğun yetərincə səmərəli fəaliyyətini hələ ki, tam təmin edə bilmirdi.

Açar sözlər: *Azərbaycan, təhsil, məktəbəqədər, Azərbaycan Respublikasının "Təhsil Qanunu", təhsil sahəsində islahatlar*

Amana Karbalayeva
Institute of History named after A.A.Bakikhanov, of ANAS
PhD in History
https://orcid.org/0000-0001-8397-561X
kerbalayeva-amin@mail.ru

Problems in Preschool Education in the 1990s

Abstract

"Education is an important area of society life and activity of every state, country. Society cannot develop without education."

(Heydar Aliyev)

The state of the preschool education system in the first years of independence could not be considered satisfactory either from the point of view of the current level of economic development of the country, or from the perspective goals set in the social sphere, including in improving the well-being of the population. The reality is that for a long time there was no remarkable progress in the system of preschool education, no steps were taken aimed at solving problems that impede the development of this area. With the existing organizational, legal and economic mechanism*it was not yet able to fully ensure the effective functioning of preschool institutions in accordance with the new conditions and the principles of a market economy.

Keywords: *Azerbaijan, education, Preschool, "Education Law" of the Republic of Azerbaijan, reforms in the field of education*

Giriş

Məktəbəqədər təhsil, təhsilin ilk və vacib pilləsi olmaqla, ailənin və cəmiyyətin maraqlarına uyğun olaraq, uşaqların erkən yaş dövründən intellektual, fiziki və psixi inkişafını, sadə əmək vərdişlərinə və həyati bacarıqlara yiyələnməsini, istedad və qabiliyyətinin üzə çıxarılmasını, sağlamlığının qorunmasını, estetik tərbiyəsini, şəxsiyyət kimi formalaşmasını, məktəb təliminə

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

hazırlığını, təbiətə və insanlara həssas münasibətinin formalaşmasını təmin edir (Azərbaycan Milli Ensiklopediyası, 2007).

Ötən əsrin 80-ci illərinin sonundan ölkədə başlamış böhranlı vəziyyət müstəqilliyin ilk illərində daha da dərinləşdi. Bu illərdə təhsilin məktəbəqədər pilləsinə büdcədən ayırmalar azaldı, məktəbəqədər yaşlı uşaqların ictimai tərbiyə ilə əhatə olunması səviyyəsi kəskin şəkildə aşağı düşdü. Həmin dövrdə ölkə iqtisadiyyatının iflic vəziyyətinə düşməsi, əhali arasında kütləvi işsizlik və büdcə gəlirlərinin kəskin azalması, mövcud sosial-iqtisadi infrastrukturun dağılması məktəbəqədər təhsil sisteminin də səmərəliliyini nəzərəçarpacaq dərəcədə zəiflətdi (Mərdanov, 2011; Mərdanov, 2011).

Tədqiqat

1991-ci il Azərbaycanda məktəbəqədər təhsil müəssisələrindən tutmuş ali məktəblərədək bütün təhsil ocaqları yeni inkişaf pilləsinə yüksəlmiş, bu istiqamətdə ardıcıl aparılan dövlət siyasəti Azərbaycan əhalisinin təhsil, ümummədəni və intellektual səviyyəsinin yüksəldilməsində müstəsna rol oynamışdır (Əliyev, 1997; Mərdanov, 2011).

Müstəqillik illərində Azərbaycanda təhsilin inkişaf tarixini şərti olaraq üç mərhələyə bölmək olar.

Birinci mərhələ 1991–1993-cü illəri əhatə edir. Bu mərhələ təhsil sisteminin tənəzzülü, sovet hakimiyyəti illərində qazanılmış nailiyyətlərdən, mütərəqqi ənənələrdən imtina edilməsi dövrü kimi xarakterizə olunur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu dövr həm də təhsil tarixinə milli ideyaların təhsil sisteminə gətirilməsi ilə düşmüşdür (Abdullayeva, 2010).

İkinci mərhələ 1993–2003-cü illəri əhatə edir. Bu mərhələdə sabitləşmə meyillərinin təhsilin inkişafına da nüfuz etməsi, milli təhsil quruculuğu sahəsində ilk addımların atılması, dövlətin təhsilə diqqətinin artması, mütərəqqi və inkişafyönlü qərarların qəbul edilməsi, təhsilin keyfiyyətinə nəzarətin güclənməsi, beynəlxalq əlaqələrin intensivləşməsi, təhsilə investisiya qoyuluşuna başlanması dövrü kimi yadda qalmışdır (Mərdanov, 2011).

Məktəbəqədər təhsil, təhsilin ilk və vacib pilləsi olmaqla, ailənin və cəmiyyətin maraqlarına uyğun olaraq, uşaqların erkən yaş dövründən intellektual, fiziki və psixi inkişafını, sadə əmək vərdişlərinə və həyati bacarıqlara yiyələnməsini, istedad və qabiliyyətinin üzə çıxarılmasını, sağlamlığının qorunmasını, estetik tərbiyəsini, şəxsiyyət kimi formalaşmasını, məktəb təliminə hazırlığını, təbiətə və insanlara həssas münasibətinin formalaşmasını təmin edir (Mehrabov, 2010).

Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində Təhsil Nazirliyi və digər nazirliklərin 85 məktəbəqədər təhsil müəssisəsi bağlandı ki, onların da 45-i Bakı şəhərinin payına düşürdü. Bundan əlavə, Naxçıvanda 82 müəssisə, Dövlət Neft Şirkətinin tabeliyində olan müəssisələrdən 20-si bağlanmış, respublika üzrə 72 məktəbəqədər təhsil müəssisəsi başqa məqsədlər üçün müxtəlif təşkilatlara verilmişdi. Digər tərəfdən, Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi nəticəsində 242 məktəbəqədər müəssisənin işğal bölgələrində qalması və dağıdılması da ölkədə məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin sayının azalmasına səbəb oldu (Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanunu, 2009). Məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin fəaliyyətinə mane olan əsas səbəblərdən biri də Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü və torpaqlarımızın 20%-ni işğal etməsi nəticəsində 7998 nəfərdən ibarət 1768 qaçqın və məcburi köçkün ailəsinin ölkənin müxtəlif şəhər və rayonlarındakı 362 məktəbəqədər təhsil müəssisəsində məskunlaşması idi. Nəticədə, müstəqillik illərində məktəbəqədər təhsil müəssisələrində uşaqların ictimai tərbiyəyə cəlb olunması səviyyəsi nəzərəçarpacaq dərəcədə aşağı düşdü. Ona görə də həmin illərdə məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin şəbəkəsində də azalma tendensiyası müşahidə edilirdi (Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanunu, 1992).

Bilirik ki, təhsildən yayınma halları dünya ölkələri ilə yanaşı, bizim ölkədə də mövcuddur. Bəs təhsilin hansı pilləsində hansı yayınma halları müşahidə olunur? Səbəbləri nələrdir? Və hansı addımlar atıla bilər? Gəlin birlikdə təhsilin ilk pilləsi olan məktəbəqədər təhsil pilləsindən yayınma halları ilə başlayaq.

(Açıq Cəmiyyət İnstitutunun «Addım-addım» proqramının respublikanın bir sıra məktəbəqədər tərbiyə müəssisələrində tətbiqi vəziyyəti haqqında, 2000).

Məktəbəqədər təhsil müəssisələri sadəcə işləyən valideynlərin uşaqlarının saxlanılması yeri deyildir. Bunlar, hər şeydən əvvəl, tərbiyə, təlim və inkişaf mərkəzləridir. Ona görə də uşaqların şəxsiyyətinin formalaşmasına, onlarda ilkin həyati bacarıqların yaranmasına yönəlmiş məzmunun müəyyənləşdirilməsi indiki halda diqqət yetiriləcək başlıca məsələlərdəndir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, məktəbəqədər təhsil üzrə mövcud təlim-tərbiyə proqramı (1998) müasir tələblərə cavab vermir. Əksər hallarda mövcud tərbiyə proqramı müvafiq maddi-tədris və metodik baza olmadığından yerinə yetirilmir ki, bu da məktəbəqədər təhsilin müasir inkişaf tendensiyalarına uyğun gəlmir. Buna görə də məktəbəqədər təhsilin məzmunca təkmilləşdirilməsinə və yeniləşdirilməsinə ciddi ehtiyac özünü aşkar şəkildə büruzə verir (Mərdanov, 2011).

Məktəbəqədər təhsil sahəsində ən ciddi problemlərdən biri də pedaqoji heyətlə bağlıdır. Onlar uşaqlarda mənəvi keyfiyyətlərin, müstəqillik, yaradıcılıq, təşəbbüskarlıq və həyati bacarıqların formalaşmasında mühüm rol oynayırlar. Maddi sərvətlərin insan kapitalına çevrilməsinin təməli məhz məktəbəqədər təhsil müəssisələrində qoyulur. Hələlik Azərbaycanda məktəbəqədər təhsil icbari deyil (Ali təhsil pilləsinin dövlət standartı və proqramının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı, 2010).

Bir neçə dəfə bununla bağlı təkliflər səsləndirilib. Ekspertlər məktəbəqədər təhsilin olduqca vacib olduğunu bildirirlər (Mərdanov, 2007).

1990-cı illərdə məktəbəqədər təhsil sahəsində mövcud olan əsas problemlərdən biri də müəssisələrin maliyyələşməsi ilə əlaqədardır. Uşaq bağçaları yerli icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən maliyyələşdirilir. Bu təhsil pilləsinin inkişafı üçün ayrılan büdcə vəsaitlərinin azlığı bir problemdirsə, həmin maliyyə vəsaitlərinin istifadəsi daha ciddi problemdir (Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin konsepsiyasının (Milli Kurikulumun) təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı, 2006). Uzun illərdir ki, bu sahəyə vəsait ayrılmasına baxmayaraq, uşaq bağçaları əsaslı təmir edilmir, avadanlıqlarla təchiz olunmur, ərzaqla təminatın vəziyyəti də qənaətbəxş deyildir. Əlbəttə, səbəblər müxtəlifdir. Səbəblərdən biri də odur ki, Təhsil Nazirliyi məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin maliyyələşdirilməsi prosesində iştirak etmir və bu işə müdaxilə etmək imkanları da yoxdur (Azərbaycan Respublikasında Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyasının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 1992).

Məktəbəqədər təhsilin əhatə səviyyəsinin aşağı olmasının başlıca səbəblərindən biri də ölkənin yaşayış məntəqələrinin 75 %-də uşaq bağçalarının olmaması və məktəbəqədər təhsil xidmətlərinin göstərilməməsidir (Mərdanov, 2011).

Azərbaycan innovativ təhsil proqramlarının tətbiqi ilə məktəbəqədər təhsilin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması sahəsində əhəmiyyətli irəliləyiş nümayiş etdirmişdir. Bununla belə, əsas problemlərdən biri islahatlar prosesinə özəl sektorun kifayət qədər inteqrasiya edilməməsi idi ki, bu da sistemin modernləşdirilməsi prosesini sürətləndirə bilərdi. Bununla yanaşı, beynəlxalq təcrübəyə əsaslanan müəllim hazırlığı mərkəzlərinin yaradılması təşəbbüsü artıq müsbət nəticələr verməyə başlamışdır (Mərdanov, 2010).

Məktəbəqədər təhsil müəssisələri üçün ixtisaslı kadrlar Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Gəncə Dövlət Universiteti, Azərbaycan Müəllimlər İnstitutu və onun 11 filialı, Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu və 7 kollecdə hazırlanır. Qeyd etmək lazımdır ki, həmin müəssisələrdə kadr hazırlığının səviyyəsi heç də qaneedici deyildir. Bu müəssisələri bitirən məzunlar, bir qayda olaraq, məktəbəqədər təhsilin təşkili sahəsində praktik bacarıqlara malik olmurlar (Mərdanov, 2011; Səmədov, 2010).

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev təhsilin cəmiyyətdəki rolunu yüksək qiymətləndirərək demişdir:

"Hər bir dövlət əgər istəyirsə ki, öz ölkəsinin inkişafını təmin etsin, öz millətinin elmini, mədəniyyətini dünya standartlarına çatdırsın, o mütləq hər şeydən çox təhsilə fikir verməlidir, təhsilin inkişafına səy göstərməlidir, təhsil üçün bütün imkanları yaratmalıdır."

(H. Əliyev)

Nəticə

Məktəbəqədər təhsil sahəsində mövcud olan əsas problemlərdən biri müəssisələrin maliyyələşməsi ilə əlaqədardır. Uşaq bağçaları yerli icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən maliyyələşdirilir. Bu təhsil pilləsinin inkişafı üçün ayrılan büdcə vəsaitlərinin azlığı bir problemdirsə, həmin maliyyə vəsaitlərinin istifadəsi daha ciddi problemdir. Uzun illərdir ki, bu sahəyə vəsait ayrılmasına baxmayaraq, uşaq bağçaları əsaslı təmir edilmir, avadanlıqlarla təchiz olunmur, ərzaqla təminatın vəziyyəti də qənaətbəxş deyildir. Əlbəttə, səbəblər müxtəlifdir. Səbəblərdən biri də odur ki, Təhsil Nazirliyi məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin maliyyələşdirilməsi prosesində iştirak etmir və bu işə müdaxilə etmək imkanları da yoxdur. Son illərdə məktəbəqədər təhsil sahəsində mövcud olan problemlərin aradan qaldırılması, ümumilikdə məktəbəqədər təhsilin təkmilləşdirilməsi istiqamətində beynəlxalq təşkilatlarla birgə müəyyən tədbirlər həyata keçirilmiş, müasir təlim texnologiyalarının tətbiqi sahəsində bir sıra məqsədyönlü işlər görülmüşdür. UNICEF, UNESCO, Açıq Cəmiyyət İnstitutu Yardım Fondu (ACIYF) – Azərbaycan, Ümumdünya Ərzaq Təşkilatı tərəfindən bir sıra layihələr həyata keçirilmişdir. Ölkənin 18 bölgəsində 51 məktəbəqədər təhsil müəssisəsində ACIYF-nin «Addım-Addım» təlim texnologiyasının tətbiqi üzrə müəyyən təcrübə toplanmışdır.

Ədəbiyyat

1. Abdullayeva, N. (2010, İyun 26). *Ali təhsildə Boloniya sistemi*. Səs qəzeti.
2. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi. (2000, Noyabr 24). *Açıq Cəmiyyət İnstitutunun «Addım-addım» proqramının respublikanın bir sıra məktəbəqədər tərbiyə müəssisələrində tətbiqi vəziyyəti haqqında*. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin Kollegiyasının materialları.
3. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti. (2010, Aprel 23). *Ali təhsil pilləsinin dövlət standartı və proqramının təsdiq edilməsi haqqında qərar № 75*. https://eqanun.az/framework/19531
4. Azərbaycan Milli Ensiklopediyası Elmi Mərkəzi. (2007). *Azərbaycan Milli Ensiklopediyası*. Bakı: Azərbaycan Milli Ensiklopediyası Elmi Mərkəzi.
5. Azərbaycan Respublikası. (1992, Oktyabr 7). *Təhsil haqqında Qanun № 324*. https://eqanun.az/framework/7956
6. Azərbaycan Respublikası. (2009, İyun 19). *Təhsil haqqında Qanun № 833-IIIQ*. https://e-qanun.az/framework/18343
7. Azərbaycan Respublikası Prezidenti. (1992, İyul 21). *Azərbaycan Respublikasında Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyasının yaradılması haqqında Fərman № 74*. https://eqanun.az/framework/7553
8. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti. (2006, Oktyabr 30). *Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin konsepsiyasının (Milli Kurrikulumun) təsdiq edilməsi haqqında Qərar № 233*. https://e-qanun.az/framework/11562
9. Əliyev, H. (1997). *Müstəqillik yollarında*. Bakı: Azərbaycan.
10. Mehrabov, A. (2010). *Müasir təhsilin konseptual problemləri* (s. 516). Bakı: Mütərcim.
11. Mərdanov, M. (2011). *Azərbaycan təhsil tarixi* (I cild). Bakı: Təhsil.
12. Mərdanov, M. (2011). *Azərbaycan təhsil tarixi* (II cild, 1920–1991-ci illər). Bakı: Təhsil.
13. Mərdanov, M. (2011). *Azərbaycan təhsil tarixi* (III cild, Müstəqillik illəri). Bakı: Təhsil.
14. Mərdanov, M. (2011, Oktyabr 7). *Azərbaycan təhsili müstəqillik illərində*. Azərbaycan müəllimi qəzeti.
15. Mərdanov, M. (2007). *Davamlı inkişaf və təhsil* (s. 100). Bakı: Çaşıoğlu.
16. Səmədov, A. (2010). *Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycanda təhsilə və təhsil xadimlərinə qayğısı*. Gəncə: Gəncə Dövlət Universiteti.

Daxil oldu: 01.12.2024
Qəbul edildi: 06.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/19-23

Gülarə Qocayeva
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
pedaqogika üzrə fəlsəsə doktoru
https://orcid.org/0000-0002-0780-4082
sabinasadigova20@gmail.com

Müəllim şəxsiyyətinin pedaqoji və professional istiqamətləri

Xülasə

Məqalədə müəllim şəxsiyyətinin pedaqoji və professional istiqamətləri təhlil olunur. Qeyd edilir ki, müəllimin peşə keyfiyyətləri anlayışı peşə hazırlığı və iş təcrübəsi prosesində əldə edilən bir çox vacib komponentləri özündə birləşdirir. Onlar pedaqoji fəaliyyətin effektivliyinə və uğuruna təsir edir, həm də peşəkar mükəmməlliyin əsasını formalaşdırır.

Məqsəd müəllimin pedaqoji və professional xüsusiyyətlərini elmi tədqiqata cəlb etmək, bu xüsusiyyətlərin nələrdən ibarət olduğunu göstərməkdir. Məqalədə həmçinin müəllimin psixoloji cəhətləri də araşdırılır. Tədqiqat belə bir elmi nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, müəllim fəaliyyət göstərən zaman təkcə bacarıqlarını meydana qoymamalı, ilk olaraq psixoloji baxımdan bu işə hazır olmalıdır. Bu məqam iş zamanı diqqətdə saxlanılmalıdır.

Araşdırmalar belə bir elmi nəticəyə gətirib çıxarır ki, müəllim fəaliyyəti zamanı pedaqoji və professional istiqamətlər əsas tutulmalıdır.

Açar sözlər: *müəllim, fəaliyyət, şəxsiyyət, professional, istiqamət, pedaqoji, psixoloji*

Gulara Gojayeva
Azerbaijan State Pedagogical University
PhD in Pedagogy
https://orcid.org/0000-0002-0780-4082
sabinasadigova20@gmail.com

Pedagogical and Professional Directions of the Teacher's Personality

Abstract

The article analyzes the pedagogical and professional aspects of the teacher's personality. It is noted that the concept of a teacher's professional qualities combines many important components obtained in the process of professional training and work experience. They affect the effectiveness and success of pedagogical activity, and also form the basis of professional excellence.

The goal is to involve the pedagogical and professional characteristics of a teacher in scientific research, to show what these characteristics consist of. The article also examines the psychological aspects of a teacher. The research gives grounds for coming to such a scientific conclusion that a teacher should not only demonstrate his skills when performing his work, but first of all, he should be psychologically ready for this work. This point should be kept in mind during work.

The research leads to such a scientific conclusion that pedagogical and professional directions should be taken as the basis during the teacher's activity.

Keywords: *teacher, activity, personality, professional, direction, pedagogical, psychological*

Giriş

Müəllimlərin peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəldilməsi və müasir həyatın tələblərinə cavab verən pedaqoji istiqamətin formalaşdırılması Azərbaycanda təhsil sisteminin modernləşdirilməsi üçün zəruri şərtdir.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Müasir şəraitdə bir müəllimin, tərbiyəçinin fəaliyyəti üçün rəqabət mənbəyi xüsusi biliklər, məlumat bilikləri, öyrədilən təlim və tərbiyə texnologiyaları deyil, fərdi inkişafını təmin edən ümumi və peşə-pedaqoji mədəniyyətdir.

Tədqiqat

"Məktəbə, təhsilə, tərbiyəyə aid bütün çıxışlarında müəllim əməyini yüksək qiymətləndirən, onun işinə və şəxsiyyətinə xüsusi önəm verən Ulu Öndər, xalqımızın Ümummilli Lideri Heydər Əliyev müəllim haqqında demişdir: "Müəllim adı dünyada ən yüksək addır. Şəxsən mən yer üzərində müəllimdən yüksək ad tanımıram. Çünki hər birimizə təhsil, bilik verən, bu səviyyəyə çatdıran məktəbdir, məktəbdə təhsil verən müəllimdir" (Əliyev, 2002).

Müəllimin peşə keyfiyyətləri

Müəllimin peşə keyfiyyətləri anlayışı peşə hazırlığı və iş təcrübəsi prosesində əldə edilən bir çox vacib komponentləri ehtiva edir. Onlar pedaqoji fəaliyyətin effektivliyinə və uğuruna təsir edir və peşəkar mükəmməlliyin əsasını formalaşdırır (İlyasov, 2013).

Onların əsas sayına aşağıdakılar daxildir:

- fənn üzrə dərin biliyə malik olmaq – informasiyanı şagirdlərə düzgün və səriştəli çatdırmaq üçün müəllim öz bilik sahəsi üzrə yüksək səriştəyə malik olmalıdır;
- pedaqoji bacarıqlar – müxtəlif tədris üsullarını səmərəli tətbiq etmək, maraqlı dərslər hazırlamaq və stimullaşdırıcı təhsil mühiti yaratmaq;
- empatiya və anlayış – tələbələrin ehtiyaclarını, maraqlarını və problemlərini başa düşmək, dəstəkləyici sinif mühiti yaratmaq üçün diqqət və qayğı göstərmək;
- tolerantlıq – səbirli, dəstəkləyici və hər bir uşağın fərdi xüsusiyyətlərinə uyğunlaşmağa hazır olmaq;
- təşkilatçılıq – təhsil prosesini bacarıqla təşkil etmək, maksimum nəticə əldə etmək üçün vaxt və resurslar ayırmaq;
- ünsiyyət – tələbələr, valideynlər və həmkarları ilə səmərəli qarşılıqlı əlaqə yaratmaq üçün mükəmməl ünsiyyət bacarıqlarına sahib olmaq;
- yaradıcı yanaşma – təlim prosesini daha maraqlı və həyəcanlı etmək üçün yeni, innovativ təlim metodlarının axtarışında olmaq;
- entuziazm və motivasiya – şagirdlərdə öyrənməyə maraq oyatmaq üçün biliklərə həvəs yaratmaq;
- uyğunlaşma – təhsil mühitindəki dəyişikliklərə və tələbələrin ehtiyaclarına uyğunlaşa bilmək;
- məsuliyyət – tələbələrin gələcəyi üçün məsuliyyəti dərk etmək və onların həyatına və təhsilinə faydalı töhfə verməyə çalışmaq.

Pedaqoji sənətkarlıq təkcə zehni deyil, həm də mənəvi səylərin qoyulmasını tələb edən mürəkkəb və dərin bir prosesdir. Müəllim daim öz üzərində işləməli, özünü təkmilləşdirməli və inkişaf etdirməlidir.

Humanizm də müəllimin sahib olmalı olduğu pedaqoji keyfiyyətlər sırasındadır. İlk növbədə bu, məqsədin, bu missiyanın özünün daxilində və "müəllim" ifadəsinin özündə mövcuddur. Müəllim o zaman əsl müəllim kimi uşaqların qəlbinə yol tapır ki, məhz bu keyfiyyət onun biliyi, elmi, öyrətmək həvəsi ilə birləşərək bir vəhdət təşkil etsin (Kərimov, 2009).

Görkəmli rus yazıçısı və pedaqoqu L.N. Tolstoy bu baxımdan yazırdı: "Əgər müəllim yalnız işi sevirsə, o, yaxşı müəllim olacaqdır. Əgər müəllim şagirdi yalnız bir ata və bir ana kimi sevirsə, o, bütün kitabları oxuyan, lakin nə işə, nə də şagirdlərə məhəbbəti olmayan müəllimdən daha yaxşı müəllim olacaqdır. Əgər müəllim sənətinə və şagirdlərə olan məhəbbətini özündə birləşdirirsə, o, kamil müəllimdir" (Tolstoy, 1956).

Peşəkar müəllim profilli müəllimə olan tələblər bir çox komplekslərdə birləşdirilməlidir:

Bir-birinə bağlı və bir-birini tamamlayan: ümumi mülki keyfiyyət; müəllim peşəsinin xüsusiyyətlərini müəyyən edən keyfiyyətlər; fənn (ixtisas) üzrə xüsusi bilik, bacarıq və vərdişlər.

Bir çox alimlər müəllimlərin pedaqoji istiqamətlərini müxtəlif formada göstərirlər. Məsələn, V.A. Krutetski didaktik, akademik, ünsiyyət bacarıqları, eləcə də pedaqoji təxəyyül və diqqəti paylamaq bacarığını əsas istiqamət hesab edir (Mehrabov, 2010).

A.İ. Şerbakov isə ən vacib pedaqoji qabiliyyətlər arasında didaktik, konstruktiv, perseptual, ifadəli, ünsiyyətcil və təşkilati bacarıqları əsas götürür. O da hesab edir ki, şəxsiyyətin psixoloji strukturunda müəllimlər olmalıdır. Eyni zamanda ümumi vətəndaş keyfiyyətləri, mənəvi-psixoloji, sosial-perseptual, fərdi psixoloji xüsusiyyətləri, praktiki bacarıqları vurğulanmalıdır: ümumi pedaqoji (informasiya, səfərbərlik, inkişaf etdirici, oriyentasiyalı), ümumi əmək (konstruktiv, təşkilati, tədqiqat), kommunikativ, özünütəhsil (biliklərin sistemləşdirilməsi və ümumiləşdirilməsi və onların həllində tətbiqi) müəllimdə olmalıdır" (Yarullin, 2013).

Müəllim təkcə mahiyyəti çatdırılmalı olan bir peşə deyil, həm də bilik, bacarıq aşılayan şəxsiyyətdir. Lakin şəxsiyyət yaratmaq, insanı təsdiqləmək kimi yüksək missiya da müəllimin öhdəliyinə düşən məqamlardandır.

Dediklərimizə əsasən, aşağıdakı xüsusiyyətləri müəllimin professional qabiliyyətləri kimi göstərə bilərik (Rüstəmov, 2007):

- yüksək peşəkarlıq, elmi-pedaqoji təfəkkürün innovativ üslubu, yeni dəyərlər yaratmağa hazır olmaq;
- yaradıcı qərarlar qəbul etmək;
- daimi özünütəhsil ehtiyacı və buna hazır olmaq;
- fiziki və psixi sağlamlıq;
- performans.

Müəllimin bu tutumlu və lakonik xüsusiyyəti ola bilər. Bu məsələ şəxsi xüsusiyyətlərin səviyyəsinə görə müəyyən edilir. Bütün bu cəhətlər müəllimin peşəkar profilində aparıcı yer tutur və onun şəxsiyyətinin istiqamətini meydana qoyur (Mehrabov, 2015).

Müəllimin pedaqoji peşəkarlığının xüsusiyyətləri

Müəllimin pedaqoji peşəkarlığı pedaqoji fəaliyyətə hazırlıq və onun həyata keçirilməsi prosesində baş verən hadisədir. Pedaqoji dəyərlərə yiyələnmə də belədir. Müəllim peşəkarlığı təkcə onu bir müəllim, peşəkar pedaqoq kimi dəyərləndirmir, həm də bir şəxsiyyət, bir vətəndaş kimi fəallaşdırır, ona vətəndaş mövqeyi aşılayır. Bu da öz növbəsində müəllimin düşüncə tərzini yeniləşdirir, yeni pedaqoji təfəkkürə yol açır. Müəllimə "özünü aktuallaşdırmağa" (A. Maslou), özünü reallaşdırmağa geniş imkanlar yaradır və pedaqoji fəaliyyətdə yeni-yeni dəyərlərin yaranmasına səbəb olur (İlyasov, 2018). Müəllimin şəxsiyyəti iş prosesində davamlı olaraq inkişaf edən, dəyişən xüsusiyyətlərin və keyfiyyətlərin ardıcıl vəhdətindən ibarətdir:

- etika və dürüstlük – müəllim əxlaq modeli olmalı və yüksək davranış standartlarını saxlamalıdır;
- tolerantlıq və açıqlıq – müxtəlif fikirlərə, mədəniyyətlərə və ənənələrə qarşı dözümlü olmaq, dostluq və dəstəkləyici təhsil mühiti yaratmaq;
- emosional intellekt – özünüzün və şagirdlərinizin emosiyalarını başa düşmək, onlara effektiv reaksiya vermək və müsbət sinif mühitini saxlamaq;
- avtoritet – nüfuzlu müəllim şagirdlər üçün əsas ilham və dəstək mənbəyinə çevrilir;
- öyrənməyə həvəs – öz peşəsini ürəkdən sevən və yeni biliklərdən həzz alan müəllim öz şagirdlərinə enerji və öyrənməyə marağı ötürə bilər;
- ünsiyyət bacarıqları – etibarlı münasibətlər yaratmaq üçün şagirdlərlə dialoqa açıq olmaq, onların fikir və ehtiyaclarını dinləmək;
- nikbinlik və müsbət düşüncə – tələbələri ruhlandırmaq, onların imkanlarına və uğurlarına inam vermək üçün müsbət tərəfləri və perspektivləri görmək;
- özünü təkmilləşdirmə – ən son elmi nailiyyətlərdən və qabaqcıl pedaqoji metodlardan xəbərdar olmaq üçün davamlı öyrənməyə və peşəkar yüksəlişə can atmaq.

Əməyin hər bir aspektində aşağıdakı komponentlər müəyyən edilə bilər (Paşayev, Rüstəmov, 2010):

a) peşəkar (obyektiv zəruri) psixoloji və pedaqoji biliklər;

b) peşəkar (obyektiv zəruri) pedaqoji bacarıqlar;

c) peşəsinin ondan tələb etdiyi peşəkar psixoloji mövqelər, müəllim münasibətləri;

ç) müəllimin peşəkar bilik və bacarıqlara yiyələnməsini təmin edən şəxsi xüsusiyyətlər.

Bu keyfiyyətlər həm psixoloji ilkin şərtlərdir (onsuz müəllim kimi işə başlamaq çətindir), həm də müəllim işinin yeni formalaşması (iş prosesində özləri inkişaf edir və zənginləşir) prosesidir.

Bilik və bacarıqlar müəllimin əməyinin obyektiv xüsusiyyətləri, vəzifələr və şəxsi xüsusiyyətlər isə müəllimin peşə tələblərinə cavab verməsi üçün zəruri olan subyektiv xüsusiyyətləridir. İkisi arasındakı əlaqəni müəllimlik peşəsinin "psixoloji modulu" adlandırmaq olar (Selevko, 1998).

Bu baxımdan, peşəkar, səriştəli müəllimin işidir ki, burada pedaqoji fəaliyyət, pedaqoji ünsiyyət kifayət qədər yüksək səviyyədə həyata keçirilir və məktəblilərin təlim və tərbiyəsində yaxşı nəticələr əldə edilir.

Eyni zamanda müəllimin səriştəsi onun real işində bir tərəfdən peşəkar bilik və bacarıqlarının, digər tərəfdən isə peşəkar mövqelərinin, psixoloji keyfiyyətlərinin nə olduğu nisbəti ilə müəyyən edilir. Bir çox praktiki məsələlərin həlli üçün əsas yarada bilən peşəkar səriştənin vahid mənzərəsi məhz burada yaranır (Açel, Mahmut, 2013).

Peşəkar mövqe müəllimin motivasiyası və işinin mənasını dərk etməsi ilə sıx bağlıdır. Müəllimin ümumi peşə mövqeyi (müəllim olmaq və qalmaq istəyi) və üstünlük verilən pedaqoji fəaliyyət növlərindən asılı olaraq xüsusi peşəkar vəzifələr arasında fərq var. Məsələn, müəllim fənn mütəxəssisi və ya müəllim kimi dominant mövqeyə malik ola bilər və s.

Psixoloji xüsusiyyətlər (keyfiyyətlər) həm müəllimin idrak sahəsinə (onun pedaqoji təfəkkürü, müşahidəsi, əks etdirməsi və özünüqiymətləndirməsi), həm də motivasiya sahəsinə (məqsəd qoyma, fərdin motivasiya yönümü və s.) təsir edə bilər (Slastenin, Isayev, Shiyanov, 2002).

Beləliklə, müəllim şəxsiyyətinin pedaqoji və professional istiqamətləri hər bir təhsil pilləsində müəllimin yanaşma mövqeyindən asılı olaraq dəyişir. Lakin burada müəllimin istər pedaqoji, istər psixoloji, istərsə də professional baxımdan baxış bucağı düzgün və ədalətli olması ilə seçilməlidir. Çünki biz gələcəyin şəxsiyyətini və cəmiyyət üçün yararlı olan bir insanı formalaşdırırıq (Tolstoy, 1956).

Nəticə

Pedaqoji fəaliyyət sosial fəaliyyətin xüsusi bir növüdür. Əldə olunan məlumatların yaşlı nəsillərdən gənc nəsillərə ötürülməsinə yönəlmişdir. Bəşəriyyətin mədəniyyəti və təcrübəsi onların şəxsi həyatı üçün müəyyən sosial rolları yerinə yetirməyə şərait yaradır.

Pedaqoji və professional istiqamətlər müəllimə aid olan və müəllimi müəllim kimi xarakterizə edən keyfiyyətlər içərisində xüsusi yer tutur. Bu keyfiyyətlərin yüksək olması onu peşəkar, öz işinin ustası kimi tanıtdırır və belə müəllimlərdə yaradıcı pedaqoji təfəkkür, novatorluq, öyrətmək qabiliyyəti və həvəsi güclü olur. Müəllim sahib olduğu pedaqoji qabiliyyətləri, yanaşmaları dərs prosesində düzgün tətbiq etdikdə, müsbət nəticəni əldə edə və şagirdləri tərəfindən sevilə bilər. Müəllimlik elə bir sənət, elə bir vəzifədir ki, onu sevmək və bu işi layiqincə daşımağı bacarmaq lazımdır. Çünki sadəcə "mənə müəllim desinlər" deyə yanaşanlar, əlbəttə ki, böyük səhv etmiş olurlar.

Peşə və ixtisas üzrə bilik, bacarıq, vərdişlərini artırmaq və təkmilləşdirməklə, öz üzərində daimi çalışmaqla müəllim adını ucaltmaq, yüksəltmək mümkündür. Müəllimin pedaqoji və professional istiqamətləri onun üçün zəruri olan bir çox keyfiyyətlərin sintezindən yaranaraq formalaşır. Bu keyfiyyətlərə yiyələnməyin yol xəritəsi isə pedaqoji peşənin düzgün seçimindən, ona yiyələnmə prosesinin səmərəli təşkilindən başlayır.

Ədəbiyyat

1. Əliyev, H. (2002). *Təhsil millətin gələcəyidir* (M. Mərdanov & Ə. Quliyev, Tərt.). Bakı: Təhsil.
2. İlyasov, M. (2013). *Müəllimin pedaqoji ustalığı*. Bakı: Elm və Təhsil.
3. İlyasov, M. (2018). *Müəllim peşəkarlığı və pedaqoji səriştəliliyin müasir problemləri* (Monoqrafiya). Bakı: Elm və Təhsil.
4. Kərimov, Y. (2009). *Pedaqoji tədqiqat metodları*. Bakı: Azərnəşr.
5. Mehrabov, A. (2010). *Müasir təhsilin konseptual problemləri*. Bakı: Mütərcim.
6. Mehrabov, A. (2015). *Səriştəli müəllim hazırlığının problemləri*. Bakı: Elm və Təhsil.
7. Paşayev, Ə., & Rüstəmov, F. (2010). *Pedaqogika*. Bakı: Yeni Kurs, Elm və Təhsil.
8. Rüstəmov, F. (2007). *Pedaqogika*. Bakı: Nurlan.
9. Açel, M. (2013). *Peşəkar müəllimin bədən dili*. Bakı: Müəllif nəşri.
10. Yarullin, İ. (2013). *Pedagogika: Vvedeniye v pedagogicheskuyu deyatel'nost'. Kratkiy konspekt lektsiy*. Kazan: Kazan Universiteti Nəşriyyatı.
11. Selevko, G. K. (1998). *Sovremennyye obrazovatel'nyye tekhnologii*. Moskva: Akademiya.
12. Slastenin, V. A., Isayev, I. F., & Shiyanov, E. N. (2002). *Obshchaya pedagogika*. Moskva: Prosveshcheniye.
13. Tolstoy, L. N. (1956). *Pedagogicheskiye sochineniya*. Moskva: Gosudarstvennoye izdatel'stvo pedagogicheskoy literatury.

Daxil oldu: 22.11.2024
Qəbul edildi: 04.02.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/24-31

Ulkar Mammadzadeh
Baku State University
PhD in History
https://orcid.org/0000-0003-2018-7389
ulkar_m23@hotmail.com

Relations With Regional States During the Heydar Aliyev Period

Abstract

During Heydar Aliyev's leadership of Azerbaijan (1993-2003), the country's foreign policy was shaped by a strategic balancing act between regional powers and global actors. Aliyev sought to assert Azerbaijan's sovereignty, maintain independence from Russian and Iranian influence, and leverage its energy resources to strengthen its geopolitical position. Relations with Russia were complex, involving both cooperation and cautious independence. Ties with Turkey were particularly strong, rooted in shared cultural and strategic interests, especially in energy. Relations with Iran were marked by caution, as Azerbaijan navigated its connections with the West while managing regional sensitivities. The Nagorno-Karabakh conflict remained a key issue in relations with Armenia, while Georgia became a strategic partner in energy transit and geopolitical alignment. Azerbaijan also fostered ties with Central Asia and pursued closer relations with the West to secure energy exports and international support. Aliyev's foreign policy effectively positioned Azerbaijan as a rising regional power, focused on economic growth, energy security, and maintaining a delicate balance in a complex regional environment.

Keywords: *Azerbaijan, Turkey, Heydar Aliyev, nationwide leader, Caucasus*

Ülkər Məmmədzadə
Bakı Dövlət Universiteti
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
https://orcid.org/0000-0003-2018-7389
ulkar_m23@hotmail.com

Heydər Əliyev dövründə regional dövlətlərlə münasibətlər

Xülasə

Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyi dövründə (1993–2003) ölkənin xarici siyasəti regional güclərlə qlobal aktorlar arasında strateji tarazlıq aktı ilə formalaşmışdır. Heydər Əliyev Azərbaycanın suverenliyini müdafiə etməyə, onun müstəqilliyini Rusiya və İranın təsirindən qorumağa, geosiyasi mövqelərini möhkəmləndirmək üçün onun enerji resurslarından istifadə etməyə çalışırdı. Rusiya ilə münasibətlər mürəkkəb idi; həm əməkdaşlıq, həm də ehtiyatlı müstəqilliyi əhatə edirdi. Türkiyə ilə əlaqələr xüsusilə güclü idi və ortaq mədəni, dini və strateji maraqlara, xüsusilə enerjiyə əsaslanırdı. Azərbaycan Qərblə əlaqələrini istiqamətləndirərkən regional həssaslıqları idarə etdiyi üçün İranla münasibətlərdə ehtiyatlı davranıb. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi Ermənistanla münasibətlərdə mühüm məsələ olaraq qaldığı halda, Gürcüstan enerji keçidində və geosiyasi uyğunlaşmada strateji tərəfdaşa çevrilib. Azərbaycan həmçinin Mərkəzi Asiya ilə əlaqələrini gücləndirib və enerji ixracını və beynəlxalq dəstəyi təmin etmək üçün Qərblə daha sıx əlaqələr qurmağa can atıb. Əliyevin xarici siyasəti faktiki olaraq Azərbaycanı yüksələn regional güc kimi mövqeləndirdi; iqtisadi artıma, enerji təhlükəsizliyinə və mürəkkəb regional mühitdə zərif tarazlığın qorunmasına diqqət yetirib.

Açar sözlər: *Azərbaycan, Türkiyə, Heydər Əliyev, ümummilli lider, Qafqaz*

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Introduction

The great leader Heydar Aliyev, who came to power in our country for the second time in 1993, developed the foreign policy course of independent Azerbaijan with flexible maneuvers without putting it in the tension sectors of global power poles. 3 main aspects of the foreign policy course conducted under his leadership can be pointed out: first of all, the regulation of mutual relations with the states of the region; second, establishment of mutual relations of our country with neighboring countries; third, forming mutual relations with geographically distant countries.

From this point of view, it is possible to systematize the important directions of Azerbaijan's foreign policy on three levels. Level I includes large countries that are geographically neighboring with our country. This includes Russia, Turkey and Iran. Level II consists of relations with regional states - Georgia, Armenia and Central Asian states. The III level consists of the policy conducted with the big countries of Europe, the USA and the Far East. The direction of cooperation with international organizations covers all 3 levels. The important principle that unites the mentioned directions is to ensure maximum national sovereignty of Azerbaijan in the environment of changing international relations (Free Trade Agreement between Georgia and Azerbaijan, 1996).

Research

As a strategic partner of Azerbaijan, Heydar Aliyev attaches great importance to relations with Turkey even during the time when he was the chairman of the Supreme Soviet of Nakhchivan MR. Thus, on March 22, 1992, Heydar Aliyev visited Turkey at the invitation of Turkish Prime Minister Turgut Özal and Prime Minister Suleyman Demirel. During this visit, a cooperation agreement was adopted on March 24. In the agreement, it was noted that the relations between Turkey and the Nakhchivan Autonomous Republic in the fields of education, transport and communication are developing (Hüseynova, 2016, p. 153).

As the President of the Republic of Azerbaijan, Heydar Aliyev's first official visit to Turkey, which lasted from February 4 to 11, 1994, became a new impetus for the strengthening of mutual relations. During the visit, a protocol on cooperation and mutual assistance between Azerbaijan and Turkey, an agreement on cooperation in the economic, scientific-technical and cultural sectors, an agreement on the progress of friendship and rich cooperation and 16 important documents were signed.

Heydar Aliyev considered it important to build an important export pipeline along the Azerbaijan-Georgia-Turkey route, taking into account the geopolitical landscape of the country and the existing system of political relations. Heydar Aliyev, who insisted on the construction of the Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline despite being relatively expensive from an economic point of view, proved that it was the most important and politically correct decision.

Azerbaijan and Iran managed to establish stable, bilateral economic, political and cultural relations as a result of the principle of sincere neighborliness with mutually beneficial cooperation for the benefit of our peoples. During the visit of the former president of Iran Hashemi-Rafsanjani to Baku in October 1993, Heydar Aliyev to Iran in June-July 1994, 64 important documents covering all sectors of mutual relations between the two countries were signed.

During the visit of the great leader Heydar Aliyev to Iran in 2002, the signing of a set of documents reflecting the progress of cooperation in both economic, political and other directions further strengthened the relations between Baku and Tehran, and the creation of a commission on mutual economic cooperation in the economy stimulated the creation of cooperation across sectors. In the negotiations between Heydar Aliyev and Iranian President Mohammad Khatami, as a conclusion of the discussions on the legal status of the Caspian Sea, the implementation of meetings at the level of experts of the two states took on an intensive character. As a result of these ongoing meetings, a number of disagreements between Azerbaijan and Iran regarding the status of the Caspian began to disappear.

One of the issues that received special attention in the foreign policy strategy of the great leader was mutual relations between Azerbaijan and the Russian Federation. According to experts, it is possible to highlight the following periods in the relations between Azerbaijan and Russia from the

time our state independence was achieved (Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin əsas istiqamətləri (1991-2016), 2017, p. 174):

1. The phase of conflicts - from the achievement of the country's independence - from April 1991 to October 1993;
2. Constructive dialogue - from October 1993 to January 2001;
3. The period of mutually effective cooperation and determination of joint interests - from January 2001 to July 2008;
4. Strategic partnership period - from July 2008 until now.

After Heydar Aliyev came to power again, with his experience and political foresight, he guided the heads of state of Russia to take a healthy position towards our country. In September 1993, Heydar Aliyev met with Russian President Boris Yeltsin in Moscow and discussed cooperation. In September, our country joined the CIS. The CIS issue has a special meaning for Russia and meant the recognition of Russia's influence in a large geopolitical space.

In the 90s of the last century, the forces that tried to use the events observed in the North Caucasus to attack Russian-Azerbaijani relations were more active. During this period, Heydar Aliyev took a wise position as a Caucasian politician and did not create conditions for anyone to accuse Azerbaijan. This conflict was clarified only as a result of Heydar Aliyev's work. As a result, a commission headed by L.A. Kojevnikov, deputy director of the Russian Federal Border Service, was created in January 1996.

It is clear that the stage of establishing good friendly relations between Azerbaijan and Russia on a constructive basis, bilateral cooperation and common interests are directly related to the political, diplomatic activities and rich state experience of national leader Heydar Aliyev. Our country has repeatedly said that it will show interest in the Soviet republics subordinate to the same state of the Russian Federation. Normal, healthy neighborly relations with Russia, special cooperation prospects for our country were of special importance. It should also be noted that the activities of a number of Russian circles hinder the process of restoring good neighborly relations and cooperation between our countries, which harms not only bilateral relations, but also security issues in the region as a whole. For example, in February 1997, the Minister of Cooperation of the Russian Federation with the CIS countries, Aman Tuleyev, released information about the weapons and ammunition sent to Armenia by the Russian Federation in 1994-1996. Shortly after, on April 2, 1997, Lev Rocklin, chairman of the Russian State Duma's Defense Affairs Committee, released his final report on the transfer of 1 billion weapons from Russia to Armenia. This fact greatly aggravated Azerbaijan's relations with Russia. A month later, Defense Minister Igor Rodinov confirmed that Russia illegally sent weapons to Armenia (Mehdiyev, Əhmədoğlu, 2013, p. 181). Amid such political tensions, in July 1997, President Heydar Aliyev visited Moscow. Political and economic relations between the two countries, the status of the Caspian Sea, Armenia-Azerbaijan, the Nagorno-Karabakh conflict, as well as the illegal arms transfer from Russia to Armenia were discussed at the high-level meetings. After the meetings, a number of important documents were signed, including the "Agreement on Friendship and Bilateral Security between the Republic of Azerbaijan and the Russian Federation", which defines the legal basis and strategic nature of bilateral relations between the two countries. At the official reception given in honor of the President of Azerbaijan in July, Heydar Aliyev once again emphasized the effective atmosphere and support between the two countries and peoples: "Azerbaijan will make every effort to develop and strengthen friendly relations between Russia and Azerbaijan" (Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Rusiya Federasiyasına rəsmi səfəri, 1997).

The Baku Declaration signed between our country and the Russian Federation on January 1, 2001 was an important step towards strengthening cooperation between the two sides. Practically all aspects of the developed Russian-Azerbaijani relations and the ideological basis of future joint activities are reflected in this valuable document. In the statement, both sides emphasized the importance of developing military and technical and long-term cooperation based on national interests (*Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin əsas istiqamətləri (1991-2016),* 2017, p. 234).

Relations with the two countries of the South Caucasus - Georgia and Armenia - form one of the important directions in Azerbaijan's foreign policy, conducted with the participation of the great leader Heydar Aliyev. Even now, eliminating Armenia's aggression remains one of the important directions of foreign policy. In the policy aimed at Georgia, a serious line of cooperation has been chosen. The non-constructive and aggressive policy of the Armenian state has created considerable artificial geopolitical difficulties in the region. The great leader Heydar Aliyev could not build a regional policy strategy without taking the mentioned factors as a basis.

At the beginning of the 90s of the last century, since the occupation policy of Armenia was still going on, our country was having problems clarifying its mutual relations with Georgia. In 1991-1993, the leadership of purely nationalist forces in Georgia made friendly relations between the two countries difficult. During these times, our compatriots who settled in Georgia were oppressed, they were forced to leave the places where they settled and came back to our country. The reason for this was the ultranationalist policy of the government of Z. Gamsakhurdia.

Georgia's place in Azerbaijan's foreign policy and major projects has been marked since the coming to power of national leader Heydar Aliyev, and our country has been a great support in overcoming the problems and obstacles faced by the neighboring country since the 1990s. This point has been repeatedly emphasized by former Georgian leaders Edward Shevardnadze and Mikheil Saakashvili in different ways. During his official visit to Azerbaijan in 2013, Saakashvili said: "Georgia has many allies, but none of them, like Azerbaijan, supported this country in difficult times" (*Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin əsas istiqamətləri (1991-2016)*, 2017, p. 254).

Although diplomatic relations between our country and Georgia were established in the second half of 1993 until November 18, 1992, these relations were almost non-existent. However, in February 1995, the Georgian embassy was opened in Baku, and in March 1996, the Azerbaijani embassy was opened in Tbilisi. The first agreement between the two countries was signed in 1995 (*"Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Gürcüstan parlamentinin xüsusi iclasında nitqi" (Tbilisi, 8 mart 1996-cı il) sənədinə tarixi arayış*).

The foundation of a new stage in mutual relations between the Republic of Azerbaijan and Georgia was laid after Heydar Aliyev returned to power. During the difficult economic and political situation of the early 1990s, Georgia was the main strategic direction for Azerbaijan in Heydar Aliyev's foreign policy and global energy strategy, and Heydar Aliyev laid the foundation for another level of mutually beneficial regional economic, political and security systems within the region, and the integration process of the local population began to meet his needs. Under the leadership of Heydar Aliyev, high-level Azerbaijani officials visited different regions (Hüseynova, 2008).

The President of Azerbaijan continued to discuss the dangerous process taking place in Georgia with E. Shevardnadze and other leaders of the country and gave them other important recommendations and support. At the same time, Leader Heydar Aliyev met with officials of third countries and directed them to the problems faced by Georgia within the framework of international events and Georgia encouraged to solve the problems faced (Qasımlı, 2015, p. 82).

At that time, the policy against Georgia conducted by the great leader Heydar Aliyev seriously closed the future of the two countries and their peoples and created a solid foundation for the future peace, stability and continuous progress of the region. On March 8, 1996, after the internal policy of the Republic of Azerbaijan was stabilized and important steps were taken regarding energy projects at the international level, Heydar Aliyev paid his first major foreign visit to Georgia. The historical significance of that visit is that it is the first official visit of the President of Free Azerbaijan to Georgia.

During the visit, the two sides signed some important and valuable documents, signed 22 treaties and trade agreements to strengthen friendly cooperation and mutual security (Mamedova, Guseynov, 2003). On the initiative of Heydar Aliyev, the two countries approved the "Caucasus Declaration on Peace, Security and Cooperation" called the "Tbilisi Declaration". It is no

coincidence that some commentators consider the declaration signed by the two leaders of Tbilisi as the beginning of the "Caucasus Common House" concept.

Despite regional security concerns, internal stability issues and external pressures faced by both mentioned states, the agreement signed through the Baku-Supsa project, which laid the foundation for other future East-West regional projects of Azerbaijan and Georgia, was a great historical agreement and victory. At this stage, some forces opposed to the next energy contracts passing through the Georgian region were eager to make very serious pressures on both Azerbaijan and Georgia, to disrupt the internal political stability in both states. During the implementation of these important projects, a coup d'état attempt, terrorism and assassination attempts on the life of the great leader Heydar Aliyev were organized in the Republic of Azerbaijan, and similar provocations took place in Georgia. The attempt on the life of Georgian President Eduard Shevardnadze caused great repercussions and it happened at that time. Both states, which had just won their independence and were still very weak, could overcome these obstacles and pressures against their free policies only due to the intelligent policies of persons with excellent statecraft in the leadership of both states.

On August 17, 1999, the President of the Republic of Azerbaijan, Heydar Aliyev, issued an Order "On the establishment of a working group to resolve issues related to the export of gas from the Shah Deniz field to Azerbaijan between global sales centers." The gas contract for Shah Deniz was approved in 1996. Therefore, it is considered appropriate to export Azerbaijani gas from Georgia through the Baku-Tbilisi-Erzurum gas pipeline to retail stores around the world, as it is in our long-term and economic interests. The South Caucasus pipeline with a total length of 691,000 meters, 443,000 meters above the territory of Azerbaijan and 248,000 meters above the territory of Georgia was implemented at the end of 2006. Since July 2007, this pipeline supplies natural gas to Georgia and Turkey. The Shah Deniz gas field in the Azerbaijani part of the Caspian Sea was the creation of the existing Europe-Caucasus-Asia-New Silk transport corridor as an important part of Heydar Aliyev's economic and regional activities. During this period, with the useful support of the European Union, significant works have been done to restore the historic Silk Road. In May 1993, TRACECA's Silk Road program for these countries was approved at a meeting in Brussels attended by the transport and trade ministers of five Central Asian republics and three Caucasus. In May 1996, with the participation of the Heads of State and Government of our country, Georgia, Turkmenistan and Uzbekistan, an agreement was signed on the regulation of travel goods in the Saraken region of Turkmenistan. When the national leader Heydar Aliyev and the President of Georgia Eduard Shevardnadze met in September 1997, in 1998 they started calling a conference at the level of the Caucasian leaders of the country in the East-West Corridor. At the meeting held in Baku on September 7-8, 1998, which was a member of 32 countries and thirteen international organizations, the Multilateral Basic Agreement on International Transport and the Baku Declaration on the further development of the Europe-Caucasus-Asia transport corridor were adopted (Qasımlı, 2015, p. 113). As one of the most important foreign policy successes of the Republic of Azerbaijan, the international conference on the restoration of the Silk Road and its results in Baku was an important step towards the implementation of the next regional transport projects between Azerbaijan and Georgia.

As we have emphasized, the important partnership between Azerbaijan and Georgia began to strengthen and develop only with the coming to power of the great leader. Agreements on economic, energy, security and bilateral cooperation were signed one after the other. The mentioned process is more noticeable with the conclusion of agreements based on a number of international energy and transport-communication sectors, which play an important role in the geopolitical fate of the South Caucasus (Qasımlı, 2015).

Heydar Aliyev was also serious about the creation of the region's security system. In April 2002, Georgia, Azerbaijan and Turkey adopted the "Trabzon Agreement". As a result, 3 friendly countries formalized the strategic partnership. All three countries agreed to fight together against terrorism and separatism. The said valuable document should be evaluated as a serious step towards the formation of the region's security system. Relations in GUAM, the Black Sea Economic Cooperation Organization and other institutions were getting serious. More than a hundred

documents of legal and normative value have been signed between the two countries. Now the strategic partnership between Azerbaijan and Georgia is progressing even more broadly. As a result, our country's policy with Georgia is based on mutual cooperation, restoration of stability in the region, progress of regional integration and establishment of security system.

Regarding Armenia, we face a different picture. Armenia's aggressive policy has created a paradoxical situation in the South Caucasus. The region has a wide opportunity to make intensive progress. The great powers of the earth are more interested in the region just because of this. Normally, the people living here should use the opportunities of the region first. However, by seizing the territory of the neighboring country, Armenia excluded itself from using the natural resources of the region. As a result, the Armenian state hinders the progress of the South Caucasus, and at the same time creates conditions for its people to live in a miserable state. Therefore, almost tens of thousands of people leave Armenia every year. Even the number of Armenians living in Armenia is three times less than the number of those living abroad (Məmmədzadə, 2023, p. 126).

It is clear that due to the aggressive policy of the Armenian state, Azerbaijan has been involved in the ongoing conflict and undeclared war since the beginning of its independence. Since the end of 1987, mass gatherings were held in Yerevan regarding the integration of the Nagorno-Karabakh Autonomous Province (NAGO) into Armenia. Abel Aganbekyan, an Armenian academician and adviser on economic issues to the last Soviet leader Mikhail Gorbachev, tried to economically justify the annexation of Nagorno-Karabakh to Armenia in an interview with the French newspaper (Humanite) in 1987 (Məmmədov, 2013). Taking advantage of M. Gorbachev's pro-Armenian position, the Armenians in 1988 demanded the integration of the Nagorno-Karabakh Autonomous Province into the Armenian SSR. Thus, on February 20 of the same year, the Supreme Soviet of the Armenian SSR made a decision to withdraw the NAGO from the subordination of the Azerbaijan SSR and to include it in the Armenian SSR. Until December 1988, 250 thousand of our compatriots were forcibly deported from the residential areas of Armenia where Azerbaijanis live, and hundreds of Azerbaijanis were killed (Mammedzade, 2016, p. 78).

Currently, this country is a mono-ethnic republic and there are no Azerbaijanis left. As a result of the Armenia-Azerbaijan, Nagorno-Karabakh conflict, 20% of Azerbaijan's lands were trampled over a period of nearly 30 years, more than a million refugees and internally displaced persons were displaced from their homes, and thousands of our soldiers and civilians died.

Considering this point of view, Heydar Aliyev, who returned to power in June 1993 with the insistence of the people, first of all tried to end the military operations and signing a ceasefire agreement and achieved a successful result. Thanks to the decisions made by the great leader, his rich civil experience and wise policy, social and political stability was gradually established in the republic, and serious measures were taken to create an army. As a result, Armenia signed a ceasefire agreement with the Republic of Azerbaijan, which began on May 12, 1994 (Mehdiyev, Əhmədoğlu, 2013, p. 191).

From a pragmatic point of view, the signing of the armistice made it possible to diversify the activities of Azerbaijan in many strategic directions - to invest more foreign investments in the state of Azerbaijan for the creation of a modern oil strategy, to increase the standard of living of the nation, to strengthen the National Army, and to strengthen international positions. In addition, starting from June 1993, Azerbaijan started to successfully implement its oil strategy to ensure the national sovereignty of the country. This strategy was designed by Heydar Aliyev. Heydar Aliyev, who correctly assessed the interest of the developed countries of the world in Azerbaijan's hydrocarbon resources, drew up a multi-combination political-diplomatic line that served the national interest of the state. For this line, the principles of "open door" and balanced policy were of particular importance. The Azerbaijani administration knew that "oil transportation has its good sides as well as its bad sides." The "Contract of the Century" approved on September 20, 1994 led to the laying of the foundation of the oil strategy drawn up on the initiative of Heydar Aliyev, the construction of the BTC and BTE oil and gas pipelines, and the serious strengthening of Azerbaijan's position in the energy sector (Ulu Öndər Heydər Əliyev xatirələrdə, 2023).

After Heydar Aliyev became the head of the country again, the activity towards the settlement and resolution of the Armenia-Azerbaijan, Nagorno-Karabakh conflict covered the core of his foreign policy course. In his bilateral and multilateral meetings with presidents and representatives at the highest levels, as well as in direct negotiations with the President of Armenia, our great leader took this problem as a basis and took purposeful and decisive steps towards its regulation and solution. However, due to the presence of double standards in world politics and the lack of interest of major powers in seriously resolving this conflict, our lands remained under occupation for nearly 30 years. As a result of the Second Karabakh War, which began on September 27 and lasted for 44 days, Azerbaijan was able to restore its territorial integrity (Yaqubova, 2004).

It is clear that one of the conditions indicating the sovereignty of the state in international law is purely territorial inviolability. If one state does not understand the territorial inviolability of another, it is impossible for those states to cooperate. Therefore, Azerbaijan always excluded Armenia from oil and gas projects. Also, after the "Contract of the Century" was approved, a number of forces tried to ensure Armenia's participation in international projects organized in the region, as well as to reveal that the occupation of Nagorno-Karabakh and other regions is separate from the energy issue. Sometimes they expressed their opinion with wishes such as "first cooperation, then conflict resolution", they even said that Armenia will agree to return the captured lands after believing that Azerbaijan is friendly (Kollektiv monoqrafiya, 2021, p. 85). Still, despite all these attempts, Heydar Aliyev categorically stated many times that oil transportation routes will never pass through the territory of Armenia.

Conclusion

In conclusion, during Heydar Aliyev’s period (1993–2003), Azerbaijan’s foreign relations were marked by strategic pragmatism as the country navigated its newly independent status and sought to assert its sovereignty on the global stage. Aliyev skillfully balanced ties with regional powers, seeking to maintain Azerbaijan’s independence while leveraging economic and geopolitical advantages.

- **Russia**: Azerbaijan maintained a delicate relationship with Russia, cooperating on energy and economic matters, but also asserting its independence, particularly in the face of Russian influence in the post-Soviet space.
- **Turkey**: The relationship with Turkey was one of the strongest, based on shared cultural, linguistic, and strategic interests. Turkey was a vital partner in the energy sector, and both countries stood united in supporting Azerbaijan in the Nagorno-Karabakh conflict.
- **Armenia**: The relationship with Armenia remained deeply strained due to the unresolved Nagorno-Karabakh conflict, with little progress made on peace during Aliyev's tenure.
- **Georgia**: Azerbaijan and Georgia developed strong ties, particularly in the energy sector, with joint infrastructure projects like the BTC pipeline. Both countries also shared a desire to limit Russian influence in the region.

Heydar Aliyev’s foreign policy was marked by a pragmatic approach to balancing relations with both regional powers and global actors. While Azerbaijan sought to assert its sovereignty and independence, particularly in the face of the ongoing Nagorno-Karabakh conflict, it also worked to position itself as a strategic player in the Caspian region through energy exports and diplomatic alliances. His leadership marked a critical period in Azerbaijan's transition from Soviet republic to an independent nation-state, navigating the complexities of regional dynamics with skillful diplomacy.

References

1. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin əsas istiqamətləri (1991-2016). (2017). *Məqalələr toplusu*. Poliart
2. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Rusiya Federasiyasına rəsmi səfəri. (1997). URL: https://lib.aliyev-heritage.org/az/20634858.html.

3. "Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Gürcüstan parlamentinin xüsusi iclasında nitqi" *(Tbilisi, 8 mart 1996-cı il) sənədinə tarixi arayış.* URL: https://lib.aliyev-heritage.org/az/4013905.html. 2008
4. Free Trade Agreement between Georgia and Azerbaijan. (1996). URL: https://www.wipo.int/edocs/trtdocs/en/az-ge/trt_az_ge.pdf
5. Hüseynova, İ. M. (2016). *Tarix, zaman, düşüncələr*. Elm və təhsil
6. Hüseynova, İ. M. (2008). *Heydər Əliyev və Qafqazda sülh prosesi*. Bakı
7. Kollektiv monoqrafiya. (2021). *Qarabağ Azərbaycandır! Zəfər epopeyası.* Azəri poliqrafiya
8. Qasımlı, M. C. (2015). *Azərbaycan Respublikasının diplomatiya tarixi. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti (1991-2003).* I hissə. Mütərcim
9. Qasımlı, M. C. (2015). II hissə. *Azərbaycan Respublikasının diplomatiya tarixi. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti (1991-2003).* Mütərcim
10. Məmmədzadə, Ü. K. (2023). *Qafqazda liderlik qərinəsi: Heydər Əliyev siyasətinin davamçısı İlham Əliyev.* Zərdabi
11. Məmmədov, N.İ. (2013). *Xarici siyasət: reallıqlar və gələcəyə baxış.* Qanun
12. Mehdiyev, E. D., Əhmədoğlu, M. (2013). *Yaranmış vəziyyət ermənilər tarixi saxtalaşdırmaqdan geri çəkilməyə vadar etdi.* URL: https://az.trend.az/azerbaijan/karabakh/2119166.html.
13. Mammedzade, U. K. (2016). Rol' Il'khama Aliyeva v razvitii Azerbaydzhano-Gruzinskiye otnosheniye // Yedinyy vserossiyskiy nauchnyy vestnik
14. Mamedova, L., Guseynov G. (2003). Armyano-azerbaydzhanskiy konflikt. Problemy voyny i mira // Nur-Sultan: Tsentral'naya Aziya i Kavkaz.
15. Ulu Öndər Heydər Əliyev xatirələrdə. (2023). Bakı
16. Yaqubova, A. Ş. (2004). *Azərbaycanın neft diplomatiyası: əfsanələr gerçəkləşir*. Azərnəşr

Received: 04.01.2025
Accepted: 09.04.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/32-37

Abdelkader Ouldahmed
University of Ibn Khaldun, Tiaret-Algeria
PhD in Modern and Contemporary History
https://orcid.org/0009-0000-7272-7020
ouledahmedake@yahoo.fr

The Emergence of the National Movement in Tunisia at the Turn of the 19th and 20th Centuries

Abstract

The national movement played a fundamental role in raising political awareness among the Tunisian people and became a key instrument in confronting the French administration. In this context, the Tunisian elite made significant efforts to resist French policies and oppose projects aimed at consolidating control over Tunisia. The political transition was a direct outcome of the developments experienced by the Tunisian nation in its struggle against French colonial rule, which sought to dominate the country.

Keywords: *National movement, Colonial policy, Citizenship, Protectorate, Tunisian youth*

Abdelkader Ouldahmed
İbn Xaldun Universiteti, Tiaret, Əlcəzair
Müasir və Müasir tarix üzrə fəlsəfə doktoru
https://orcid.org/0009-0000-7272-7020
ouledahmedake@yahoo.fr

XIX və XX əsrlərin qovşağında Tunisdə Milli Hərəkatın yaranması

Xülasə

Milli hərəkat Tunis xalqı arasında siyasi şüurun yüksəldilməsində fundamental rol oynamış və Fransa administrasiyasına qarşı mübarizədə əsas vasitəyə çevrilmişdir. Bu kontekstdə Tunis elitası Fransa siyasətinə qarşı müqavimət göstərmək və ölkə üzərində nəzarəti möhkəmləndirməyə yönəlmiş layihələrə qarşı çıxmaq üçün mühüm səylər göstərmişdir. Siyasi keçid, Fransa müstəmləkə hakimiyyətinin ölkəyə nəzarət etmək məqsədilə həyata keçirdiyi siyasətə qarşı Tunis xalqının apardığı mübarizənin birbaşa nəticəsi olmuşdur.

Açar sözlər: *Milli hərəkat, müstəmləkəçilik siyasəti, vətəndaşlıq, protektorat, Tunis gəncliyi*

Introduction

Following the establishment of the French Protectorate over Tunisia in 1881, the national elite sought appropriate solutions to counter the policies that the French administration intended to implement in the country. These policies were primarily framed as economic measures aimed at improving Tunisia's conditions and preserving its social fabric. However, they ultimately served as strategic plans to consolidate French control over Tunisia and its people. From the outset, the Tunisian national elite rejected the French presence in the region. Their initial response was armed resistance, which was later followed by political action, drawing inspiration from the Algerian experience.

Research

Given the circumstances Tunisia faced after the imposition of the protectorate and the resistance to French occupation, political activism emerged as an alternative means of opposition. Initially, these efforts were individual initiatives, but they gradually evolved into collective action as political awareness spread among Tunisian youth. Nationalism was deeply rooted in the Tunisian elite,

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

driving them to unify their ranks and intensify their activities, particularly among young Tunisians. This marked the beginning of organized efforts to resist French administration and its attempts to assert control over Tunisia, a strategically significant part of North Africa and the Maghreb region.

1. Defining the National Movement

Nationalism, in all its forms, is the driving force that fosters unity and cohesion among individuals, strengthening their allegiance to their homeland, its traditions, and its defense. The sense of national identity develops from an early stage in life, shaped by an individual's immediate environment and upbringing. The patriotic sentiments of a citizen are often guided by emotional responses rather than purely rational considerations.

Patriotism differs from civic responsibility (*Civism*), which refers to a citizen's commitment to the public good. Nationalism is manifested through shared bonds among members of a nation, including common origins, language, faith, or shared interests and sentiments. It ties an individual to a specific state, based on a reciprocal relationship where the state provides protection and the individual offers allegiance (Badawi, 1989).

Citizenship, as a legal status, can be either *native-born*, granted by birthright, or *acquired* through other means, such as marriage or naturalization. Additionally, legal entities, such as institutions and organizations, acquire the nationality of the country in which they are established and are thus entitled to its protection.

1.1. Nationalism and Citizenship

The concepts of nationalism and citizenship are derived from the root word *watan* (homeland), which refers to a specific geographic territory defined by recognized geopolitical borders, commonly known in modern political discourse as a *state*. This homeland is inhabited by a group of people known as *citizens*, who are granted various rights and benefits while also bearing responsibilities and obligations by virtue of their belonging to the nation. The homeland ensures social security, dignified family life, economic opportunities, personal freedoms, and access to fundamental services such as education and healthcare. These privileges, however, come with corresponding duties, including respect for national symbols, preservation of national identity, dedication to the country's progress, and the willingness to defend it when necessary.

The terms *nationalism* and *citizenship* carry distinct yet interrelated meanings. Nationalism conveys a deep sense of belonging and emotional attachment to the homeland and its fundamental elements. Citizenship, on the other hand, reflects active participation in national life, encompassing conduct, responsibilities, and civic engagement.

A citizen's status defines their rights and national obligations, which are understood and fulfilled through civic education. Citizenship is particularly characterized by unwavering loyalty to one's country, commitment to its service in both peace and war, and cooperation with fellow citizens to achieve national objectives.

A nation consists of individuals bound by a shared culture, unified by common origins, language, and religion, and linked through a collective history, social heritage, and economic interests. These individuals reside within a defined territory and work towards sustaining these bonds through political structures within the framework of the state.

A nation is a country inhabited by a people who feel a sense of connection and belonging, even if this country is under the control of another state or if the people have not yet formed a state of their own. The concept of *Fatherland* often reflects this idea.

Many believe that a nation consists of a collection of characteristics, traits, customs, traditions, and social systems that are gradually imprinted over generations on a group of people united by a common linguistic, literary, and historical heritage, and by shared memories, hopes, interests, and regional influences that complement each other. This definition integrates various perspectives on the nature of a nation (Haroun, 1998).

In the contemporary context, based on these viewpoints, we can define a nation as a group of people who share a common language, unified culture, and common interests. These factors enable us to distinguish one nation from another.

Nationalism is a national expression of love and loyalty to one's homeland. It encompasses a sense of belonging to the land, the people, and a system of customs and traditions, as well as pride in the nation's history and dedication to its service.

The concept of nationalism is a psychological feeling and a social expression that has existed throughout history and in the lives of all peoples. Evidence of this is found in the literature of many nations, where prominent literary works celebrate people's devotion to their country, their willingness to die defending its freedom and dignity, and the symbols and slogans that glorify national pride and heroic achievements (Browal, 2020).

As defined in encyclopedias, nationalism is a movement of people who recognize the necessity of forming a group based on ethnic, linguistic, and cultural ties, among others. It originates from an ideology that seeks to empower the nation to practice politics focused solely on its own capabilities, rejecting anything that may limit its freedom to act (Zoubeiri, 1999).

2- Factors Leading to the Emergence of the National Movement in Tunisia

The origins of the Tunisian national movement date back to before the French occupation of Tunisia in 1881. At that time, the enlightened elite sought to establish a constitution that would place the source of power in the hands of the people and resist the French temptation to convince the Bey to separate from the state of Khayr al-Din in favor of Ottoman intentions. Early leaders of the movement, headed by Khayr al-Din, were alert to the colonial intentions aiming to weaken the kingdom and annex it, as had been the case with Algeria (Menasria, 1986). This movement is considered one of the oldest anti-colonial movements in the Arab world. Those studying its stages find a comprehensive record of the struggle of the people for their freedom and independence over nearly seventy years.

The movement began with armed resistance against French aggression, and when it lacked material resources, it resorted to political struggle using various methods. The series of struggles continued uninterrupted from the moment the national armed forces surrendered until today. This struggle evolved over time according to the changing circumstances and adapted as necessary to serve the interests of the country. Despite the strength of the French forces and their colonial methods, they were never able to eliminate the movement. In fact, the persecutions imposed by the French only made the movement stronger and more widespread. Every form of persecution it endured made it emerge even more powerful (Thamer, 1988).

The national movement was a reaction to the control of the colonizers, and the majority of people rejected it for religious reasons (as was the case for the general population and deep Tunisia), economic reasons (as exploitation was the ultimate goal of the protectorate system), psychological reasons (since the relationship between the colonizers and the colonized was never easy), and ideological reasons (as the local intellectual elite, who had been educated in French schools, could only align with the democratic ideals promoted by the French education system) (Ajina, 1993).

However, the expression of the Tunisians' stance against the imposed colonial system varied due to several factors, including:

- The fire of the national movement initially flared up intensely but briefly following an uprising, then quieted for a relatively long period of about a quarter of a century (from 1881–1882 to 1906–1907).
- The national movement gradually took shape on new foundations and demonstrated its existence before World War I (1907–1912), and even more so afterward (1919–1925).

2.1. The National Movement and the Path to Independence

The sense of national identity became deeply rooted, and the movement reached its peak in the 1930s, entering its final and decisive phase, which ultimately led to independence in 1956 (Cherif, 1993).

Colonialism, which seeks to exploit occupied territories through foreign investments, the extraction of raw materials, and the opening of markets to European manufactured goods—while also establishing settler communities—inevitably undermined the interests of the vast majority of the local population. Consequently, these conditions fostered the emergence and growth of national consciousness among the indigenous people (Mahjoubi, 1986).

Thus, the Tunisian national movement was, above all, a product of the economic and social contradictions that arose with the influx of French capital into Tunisia. This development created a fundamental conflict between the interests of France and its settlers, on the one hand, and those of the majority of the local population, on the other.

One of the movement's defining characteristics was its organic connection to modern principles, which had been promoted by reformist pioneers since the second half of the nineteenth century. Before the establishment of the Protectorate, the Tunisian educational movement played a crucial role in spreading and advocating these principles, particularly following the founding of the Bardo Military School and the Sadiki College in 1875. This reformist momentum persisted during the colonial period with the establishment of the Khaldounia Association in 1896, the Association of Former Students of Sadiki College in 1905, and the Tunisian Forum (Le Cercle Tunisien) in the same year.

Moreover, the Arabic-language national press, along with literary, theatrical, and civil society movements, played a significant role in disseminating and simplifying political culture. While the interaction between the formal and grassroots educational movements, on the one hand, and the press and civil society organizations, on the other, helped shape successive generations of activists, the second key feature of the national movement lay in its evolving stance toward colonial policy. The contradictions stemming from colonial rule, as well as the transformative impact of the two World Wars—both of which reinforced the global movement for decolonization—contributed to this shift.

Geopolitical changes in the Mediterranean region also played a role in shaping and advancing the national movement. Given its strategic location, Tunisia was subject to dual Eastern and Western influences. Based on these historical dynamics, the period between 1907 and 1956 can be divided into three distinct phases: The Young Tunisians Movement (1907–1918), the establishment of the Tunisian Destour Party (1919–1952), and the struggle for independence (1952–1956). Each phase represented a critical step in the development of the national movement, which evolved through successive demands: first, for local participation in governance, then for a government accountable to an elected council, followed by the pursuit of internal autonomy, and ultimately, the achievement of full independence.

3- Outcomes

The first political movement with a clear set of demands directed against the Protectorate authority, and the first collective national response in Tunis, was the *Tunisian Affair*. This movement was led by a group of prominent figures from the capital whose interests had been adversely affected by privileges previously granted to them by the Bey. Additionally, it impacted certain workers employed in the same sector. The movement took on a popular dimension, as approximately 3,000 individuals participated, including scholars from the *Zaytuna* and notable figures from Tunis.

While national activism had previously been intertwined with religious, social, and intellectual reform, the establishment of *Le Tunisien* newspaper marked a shift towards explicit political engagement, giving rise to the *Young Tunisians Movement*. However, ideological differences among its members and their diverse affiliations led to internal crises that ultimately resulted in the downfall and exclusion of its leaders.

Although Tunisians had staged uprisings following the French occupation, as well as a revolution at the onset of World War I, they eventually favored organized political action. After two early movements led by Sheikh Mohamed Sanoussi and Sheikh Mekki Ben Azouz—who were exiled and forced to emigrate, respectively—organized political activity formally began in 1905 with the *Hadhira Group*. This effort became more structured in 1908 with the formation of the *Young Tunisia Party*, organized by Ali Bach Hamba until his exile in 1911. In 1919, a group of politicians sought to capitalize on the Peace Conference that followed World War I, leading to the establishment of the *Constitutional Party* under the leadership of Sheikh Abdelaziz Thâalbi (Sarjani, 2011).

The concept of political organization gradually took shape in the minds of Tunisian intellectuals. In 1907, the first organized political movement aimed at resisting colonial rule was established in Tunisia under the leadership of Ali Bach Hamba, Sheikh Abdelaziz Thâalbi, and Mohamed Bach Hamba. This movement was influenced in both structure and objectives by the *Young Turks Movement* and played a significant role between 1907 and 1912. It enjoyed strong popular support and sought to mobilize the masses within a political framework. By doing so, it moved beyond the role the French authorities had envisioned—namely, creating a class of

intellectuals who would serve as intermediaries in spreading Western culture at the expense of Arab identity and heritage (Qadadra, 2007).

4- The Tunisian Youth Movement

The Tunisian Youth Movement emerged with the graduation of the first cohort of students from the Sadiki School in Europe and the efforts of reformist figures from the Zaytuna Mosque. Like other movements, it was rooted in resisting French colonial rule through available means while preserving the Arab-Islamic identity and cultural heritage of the Tunisian people. This movement played a pioneering role in raising national awareness, shaping the modern concept of the Tunisian nation, and later influencing the Neo Destour Party (Chaibi, 2005).

By 1907, reformist and modernist intellectuals had begun organizing themselves. On February 7, 1907, the lawyer Ali Bach Hamba founded the weekly newspaper *Le Tunisien*, published in French, to advocate for the rights and interests of the Tunisian people. The newspaper's editors exposed the fate that French authorities had imposed on Muslims, condemned injustices and privileges, and denounced inequality. They called for Tunisians' right to education, equal employment opportunities in public administration, and participation in government decision-making through an elected council. In 1909, Sheikh Abdelaziz Thâalbi joined the movement and oversaw the launch of the Arabic edition of *Le Tunisien* (Kassab, 2023).

Some French observers considered that the Tunisian Youth Movement became particularly active and alarming after 1908, especially through its Arabic-language newspapers, such as *Morshid Al-Umma*, founded by Sheikh Suleiman Al-Jadawi, and *Al-Muthir*, published by Tayyib Ben Issa. The movement was further strengthened by Abdelaziz Thâalbi, who had returned from the Arab East, the Hijaz, and Turkey, where he had embraced revolutionary Pan-Islamic ideals.

The movement was inspired by the *Young Turks* in its structure and objectives and played a significant role between 1907 and 1912. It enjoyed strong popular support and actively advanced the national struggle. It also sought to organize the masses within a political party framework, moving beyond the role that the French authorities had envisioned for it—a mere intellectual elite promoting Western culture to replace Arab identity. However, the movement's experience with colonial authorities transformed its members into staunch nationalists, deeply committed to their people and nation. This marked the first direct challenge to French colonial rule by French-educated Tunisian intellectuals and young Tunisians, whom colonial authorities had hoped to assimilate into their system (Abdullah, 1990).

Despite its influence, the movement lacked a structured political program and remained primarily reactive, focusing on resisting colonial policies and defending Tunisia's rights through press campaigns. In some respects, it was influenced by the Ottoman *Young Turks* movement, promoting Islamic solidarity. It played a crucial role in awakening national consciousness among various social groups, leading to moments of resistance that challenged French colonial dominance.

Over time, the Tunisian Youth Movement and its affiliated associations evolved into an organized national political force. They advocated for partnership with France based on equality and sought to adopt European modernization in economic and social life. They did not initially aim to resist colonial rule, believing that France remained committed to its principles of liberty, justice, and fraternity.

However, Ali Bach Hamba and his associates later realized that the colonial authorities' promises of reform and participation were mere deception. For the first time, they initiated labor strikes, starting with railway workers. This shift gave the movement wider popular support and helped foster political awareness among the public. These developments became evident when Tunisians expressed solidarity with Libyans during the Italian invasion of Tripoli. This solidarity culminated in the *Jellaz Affair*, where clashes erupted between Tunisians and the Italian community in response to the Libyan struggle.

Conclusion

The Tunisian elite managed to follow in the footsteps of the Algerian elite in many aspects, employing similar means to achieve a set of demands. After the failure of armed resistance, they adopted political activism as an alternative approach in dealing with French colonial rule. This shift materialized in a series of demands that initially emerged on an individual level but later evolved

into collective demands under the framework of associations, clubs, and eventually political parties. These entities stood against French policies, which sought to implement various projects aimed at consolidating control over the Tunisian people. However, the persistent efforts of the Tunisian elite compelled the French administration to reconsider some of its strategies in an attempt to mislead both Tunisian and international public opinion. Despite these maneuvers, the resilience and determination of the Tunisian elite drove them to continue their struggle through various means, steadfastly resisting French colonial projects and policies imposed on the Tunisian people.

References

1. Badawi, A. Z. (1989). *Dictionary of political and international terms*. Dar Al-Kitab Al-Masri & Dar Al-Kitab Al-Lubnani.
2. Browal, A. (2020). Nationalism and citizenship and their foundations in contemporary Islamic thought. *Al-Multaqa for Research and Studies, 1*(2). University of Batna 1, Algeria.
3. Kassab, A. (1986). *Modern history of Tunisia (1881–1956)* (H. Sahli, Trans.). Tunisian Distribution Company.
4. Mahjoubi, A. (1986). *The Tunisian national movement between the two world wars* (History and Geography Series No. 2). Higher Institute of Education and Continuous Training, University of Tunisia.
5. Menasria, Y. (1986). *The Free Constitutional Party of Tunisia (1919–1934)* [Master's thesis, University of Algiers].
6. Qadadra, C. (2007). *The New Constitutional Party of Tunisia and the Algerian People's Party (1934–1954): A comparative study* [Doctoral dissertation, Mentouri University – Constantine, Algeria].
7. Sarjani, R. (2011). *The story of Tunisia from the beginning to the 2011 revolution* (1st ed.). Aqlam Publishing.
8. Cherif, M. H. (1993). *The history of Tunisia from prehistoric times to independence* (M. Chaouch & M. Ajina, Trans., 3rd ed.). Sras Publishing.
9. Chaibi, M. L. (2005). *Tunisia through history: An introduction to the Tunisian national movement*. Center for Economic and Social Research Studies.
10. Thamer, H. (1988). *This is Tunisia*. Maghreb Office, Dar Al-Gharb Al-Islami.
11. Abdullah, T. (1990). *The Tunisian national movement: A new popular Arab nationalist vision (1830–1956)* (2nd ed.). Dar Al-Ma'arif for Printing and Publishing.
12. Ajina, M. (1993). *[Book title missing]* (3rd ed.). Sras Publishing. *(Qeyd: Kitabın adı olmadığı üçün dırnaqda bu cür saxlanılıb. Tam adı varsa əlavə edin.)*
13. Aziz, A. K. (2001). *Popular literary struggle in Tunisia (1881–1956)*. University Publishing Center.
14. Haroun, A. A. (1998). *Foundations of political geography* (1st ed.). Dar Al-Fikr Al-Arabi.
15. Zoubeiri, M. A. (1999). *Modern history of Algeria: Part one*. Arab Writers Union Publications.

Received: 22.10.2024
Accepted: 13.02.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/38-41

Cavid Babayev
Naxçıvan Dövlət Universiteti
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
https://orcid.org/0009-0009-2472-0006
cavidbabayev@ndu.edu.az

Cənubi Afrika ingiliscəsinin xüsusiyyətləri

Xülasə

Məqalədə Cənubi Afrika Respublikasında mövcud olan digər rəsmi dillərlə yanaşı, Cənubi Afrika ingiliscəsinin fonetik və leksik xüsusiyyətləri araşdırılıb. Statistikanı təhlil edərkən ortaya çıxır ki, yerli dillər olan zulu və xosa dillərindən və Cənubi Afrika Respublikasının ilk əcnəbi dili olan holland mənşəli afrikans dilindən sonra ingilis dili burada danışılan 4-cü ən geniş yayılmış dildir. Bura ilk əcnəbi dili təqribən 400 il bundan əvvəl hollandlar gətirib. Holland dili də ingilis dili kimi german mənşəli dildir. Bu dil burada uzun müddət ticarət və idarəçilik dili olsa da, 1822-ci ildə Lord Çarlz Somerset ingilis dilini ölkədə rəsmi dil elan etdikdən sonra təhsil sahəsinə ingilisdilli məmur və müəllimlər cəlb olundu. Bununla da ingilis dilinin ölkədə təbliğatı və yayılması daha da gücləndi. Bununla da əvvəllər hökmranlıq edən afrikans artıq öz yerini ingilis dilinə verməyə başladı.

Açar sözlər: *afrikans, Cənubi Afrika ingiliscəsi, zulu, holland, xosa, svati*

Javid Babayev
Nakhchivan State University
PhD in philology
https://orcid.org/0009-0009-2472-0006
cavidbabayev@ndu.edu.az

Characteristics of South African English

Abstract

The article studies the phonetic and lexical features of South African English, along with other official languages in the Republic of South Africa. Analyzing the statistics, it turns out that English is the fourth most widely spoken language here, after the local languages Zulu and Khosa, and the first foreign language of the Republic of South Africa, Afrikaans of Dutch origin. The first foreign language was brought here by the Dutch about 400 years ago. Dutch, like English, is a language of Germanic origin. Although this language has long been the language of trade and administration, after Lord Charles Somerset declared English the official language in the country in 1822, English-speaking officials and teachers were involved in the education sector. This further strengthened the promotion and spread of English in the country. As a result, the previously dominant Afrikaans language has begun to give way to English.

Keywords: *Afrikaans, South African English, zulu, Dutch, khosa, swati*

Giriş

Cənubi Afrikada ilk müstəmləkəçilər təqribən 400 il əvvəl hollandlar olub (Richter, 2012). Onlar buraya yerli xalqın dili ilə yaxın olmayan öz dil və dialektlərini gətirdilər. Bu proses Ümid burnunun 1795-ci ildə ingilislərin işğal etməsinə qədər davam etdi. Bununla da 1806-cı ildə Hollandiya Şərqi Hindistan Şirkətinin Ümid burnundakı mövcudluğu sona yetdi. Keyp Taun şəhəri çoxdilli və çoxmədəniyyətli şəhər statusunu hələ də qoruyub saxlayırdı. İdarəçilik və ticarətdə holland dili hələ də öz nüfuzunu itirməmişdi.

Cənubi Afrikada ingilis dilinin variantları Hollandiya idarəçiliyi dövründə dil və mədəniyyətin izlərini daşıyırdı. Funt sterlinq ortaya çıxdıqdan sonra, Hollandiya dollarını əvəz etdi və bununla da ingilis dili həm də idarəçilik dili kimi holland dilini sıxışdırıb aradan çıxarmağa başladı.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Keyp Taununun qubernatoru Lord Çarlz Somerset 1814-cü ildən 1826-cı ilə qədər ingilisləşdirmə proqramı yürütdü. O, ingilis dilinin istifadəsini genişləndirərək təhsil, din və idarəçiliyə tətbiq etdi. Onun başqa bir məqsədi mühacirəti genişləndirmək idi. İngilisləşdirmə Britaniya müstəmləkəçiliyinin əsas siyasəti olaraq qaldı. Belə ki, 1820-ci ildə ingilisdilli daimi sakinlər ikiqat çoxaldı. Bu vaxta qədər holland dilində danışanlar hələ də üstünlük təşkil edirdi. Britaniyadan gələn ikinci ən böyük köç təqribən XIX əsrin ortalarında Natalda məskunlaşdı. Bu sakinlər öz kimlik və dilini qoruyub saxlamağa daha çox bağlı idilər. Onlar öz şivələrini və ləhcələrini qoruyub saxlaya bildilər. Natal ləhcəsi buradakı ingilis dili variantları arasında xüsusi yer tutur. Hollandlar 1652-ci ildən bəri burada möhkəmləndiyinə görə holland dili 1822-ci ilə qədər ticarətçilər və hollandiyalı mühacirlər tərəfindən danışılırdı. 1822-ci ildə Lord Çarlz Somerset ingilis dilini rəsmi dövlət dili elan etdikdən sonra ingilis dilinin nüfuzunun müstəmləkədə yayılması üçün məmurlar britaniyalı müəllimləri təhsil sistemində vəzifələri tutmaq üçün işə qəbul elan etdilər. İngilisdilli kütlənin digər bir köçü 1840 və 1850-ci illərdə buraya gəldilər. 3-cü dalğa 1875 və 1904-cü illər arasında buraya çatdılar və onlar özləri ilə fərqli ingilis dili variantları gətirdilər (Babayev, 2023). Bu axırıncı iki köç dalğasının Cənubi Afrika ingiliscəsinə çox da böyük təsiri olmadı. Çünki inkişafın toxumları artıq 1820-ci ildə səpilmişdi.

Tədqiqat

Cənubi Afrika İttifaqı 1910-cu ildə qurulanda ingilis dili və holland dili rəsmi dövlət dilləri idi. Buna baxmayaraq, afrikanslar 1925-ci ildə holland dilini əvəz etdi. 1994-cü ildən sonra isə bu iki dil 9 Cənubi Bantu dilləri ilə birgə eyni rəsmi status qazandı. Bu da o mənaya gəlir ki, Cənubi Afrika Respublikasının ümumilikdə 11 rəsmi dövlət dili var. Bu, 1996-cı ildə Cənubi Afrika Respublikasının ölkənin əsas dillərini qorumaq üçün yeni qəbul olunmuş Konstitusiyası ilə tənzimləndi. Cənubi Afrika Respublikasında 34 dil var idi ki, bunun da dördü ölüdür. 11 rəsmi dövlət dili aşağıdakılardır:

1. Afrikans
2. İngilis dili
3. Xosa
4. Tsvana
5. Zulu
6. Soto
7. Pedi
8. Venda
9. Tsonqa
10. Svati
11. Ndebele

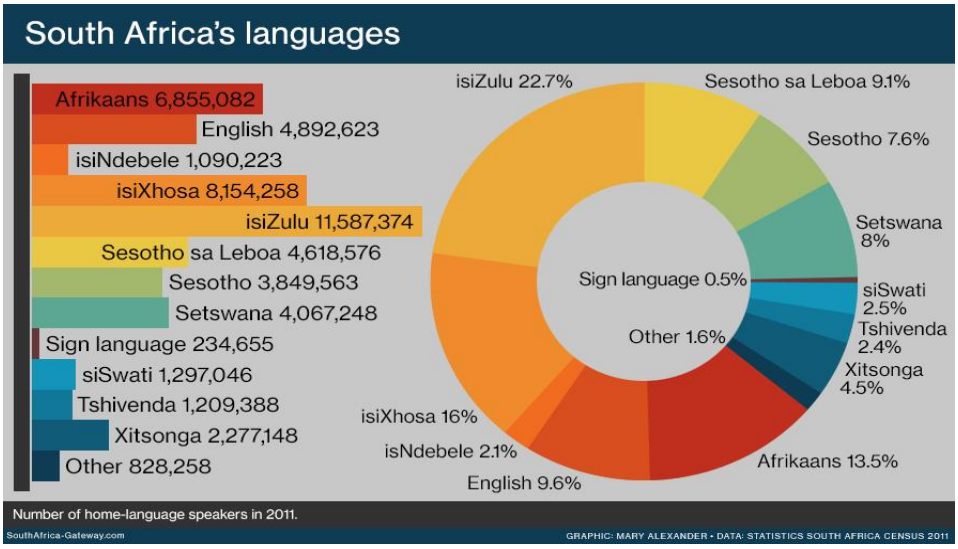

Pay cədvəl 1. Cənubi Afrika respublikasının rəsmi dilləri

Yuxarıdakı pay cədvəlindən göründüyü kimi, ən çox danışılan dil 11,587,374 nəfər tərəfindən danışılan zulu dilidir ki, bu da 22,7%-lə ölkənin ən çox danışılan dili hesab olunur. Zulu dilindən sonra ən çox danışılan rəsmi dövlət dili 8,154,258 insan tərəfindən danışılan xosa dilidir. Bu dildə danışanların sayı ümumi əhalinin 16%-ni təşkil edir. 6,855,082 insanın təşkil etdiyi afrikans dili ölkənin 3-cü ən çox danışılan dilidir ki, bu da ümumi danışanların 13,5%-ni təşkil edir. Bu dilin digər bir adı Cənubi Afrika Qərb German dilidir. Bu dili 17-ci əsrdə buraya hollandiyalılar gətirib. Bu səbəbdən german dillərinə aid olan Niderland dilinin törəməsi və ya sonrakı nəsli afrikans dili adlanır. Hələ ingilislərdən əvvəl buraya köç etmiş hollandlar öz dilləri və əhalisi ilə Cənubi Afrika Respublikasının ikincisidir. Əhalinin əksəriyyəti tərəfindən qəbul edilib və danışılan dil olan ingilis dili isə 4,892,623 nəfərlə 9,6%-ni təşkil edir. Əslində biz bu rəqəm və faizləri müzakirə edərkən həm millət, həm də dil faktorunu nəzərə alırıq. Cənubi Afrika Respublikası çoxmillətli və çoxdilli bir ölkədir. 4,892,623 nəfər əslində dillə yanaşı həm də ölkədə nə qədər ingilis mənşəli insanın da yaşadığını qismən göstərə bilər. Lakin dəqiqliklə qeyd edə bilərik ki, bu insanlardan təqribən 2,5 milyonu əcdadı ingilislər olan ağdərililərdir (Census, 2012). Yerdə qalan 2,3 milyonu isə ingilis dilini ana dili sayan Hindistandan gəlmə mühacirlər və yerli qaradərili afrikalılardır. Təbii ki, bu rəqəm yenə də ölkədə ingilis dilində danışanların sayını dəqiqliklə müəyyənləşdirmir. Ölkənin ali məktəblərini əhatə edən təhsil sistemi, səhiyyə, nəqliyyat, media, ticarət, hüquq və s. sahələrində ingilis dili üstünlük təşkil etdiyindən əhalinin əksəriyyəti ingilis dilini bilir (Roger, 2002). Onu da qeyd etmək lazımdır ki, ölkənin orta məktəblərində ingilis dili ilə yanaşı afrikans (Hollandiya dili) və yerli dillərdə tədris mövcuddur (Babayev, 2024). Hərçənd ali məktəblərdə bu mənzərə bir qədər fərqlidir. Ali məktəblərdə təhsil əsasən ingilis dilindədir. Bunlardan sonra sesoto sa Leboa, setsvana, sesoto, tsonqa, svati, tsivenda, ndebele dilləri ölkədə sayları ən azı 1 milyonu aşan danışanları əhatə edir.

Cənubi Afrika ingiliscəsi özlüyündə Ağ Cənubi Afrika ingiliscəsi, Qara Cənubi Afrika ingiliscəsi, Hindistan Cənubi Afrika ingiliscəsi, Rəngli Cənubi Afrika ingiliscəsi variantlarına bölünür. Ağ Cənubi Afrika ingiliscəsi İngiltərənin düzgün tələffüzə malik standart ingiliscəsi adlanır (Lanham, 1979).

Qara Cənubi Afrika ingiliscəsi ilk dili yerli Afrika dili olan şəxslər tərəfindən danışılır. Bu variant "yeni" ingilis dili də hesab olunur. Tarixi nöqteyi-nəzərdən Qara Cənubi Afrika ingiliscəsi ingilis dilinin qeyri-standart variantı hesab olunub. 1994-cü il statistikasına görə Cənubi Afrikada təqribən 7 milyon qaradərili ingiliscə danışıb (De Klerk, 2002). 1953-cü ildə Cənubi Afrika məktəb sistemində Bantu Təhsil Aktına görə yerli Afrika dillərinin istifadəsinə mandat verildi. Bu qanun bərqərar olduqda yerli ingilisdilli müəllimlər məktəblərdən çıxarıldı. Nəticədə qaradərili məktəblərdə fərqli tələffüz nümunələri və sintaksisi yarandı. Bu da Qara Cənubi Afrika ingiliscəsinin ortaya çıxması ilə nəticələndi. İngilis dili ən böyük dil seçimi idi, çünki bu, sosial və iqtisadi inkişaf üçün əsas vasitə kimi görülürdü.

Fonologiyası

Qara Cənubi Afrika ingiliscəsinin 3 fərqli subvariantı var:

- **Bazilekt**
- **Mezolekt**
- **Arkolekt**

Hind Cənubi Afrika ingiliscəsi Cənubi Afrikaya köç etmiş hind mühacirlərinin davamçıları arasında inkişaf edən subvariantdır (Mesthrie, 2002). 1948-1991-ci il Aparteid siyasəti ictimaiyyətdə hindli uşaqların ingilis əsilli adamlarla ünsiyyətinə mane olurdu. Bu təcridetmə siyasəti ingilis dilinin Ağ Cənubi Afrika ingiliscəsindən asılı olmayan hind variantının yaranmasına səbəb oldu (Anon, 2012).

Rəngli Cənubi Afrika ingiliscəsi

Cənubi Afrikada təqribən 20% rəngli insan ingilis dilini öz doğma dili kimi danışır. Onlar əsasən Kvazulu-Natal və Şərqi Keypin şimal-şərq hissələrində, keçmiş Transkeidə cəmləniblər (Tailor, 1994). Bu regiondan olan çox insan Anqlofon rənglilərin rast gəlindiyi Durban və Pitermaritzburqa köç ediblər. Avropa irsli Anqlofon rənglilər əsasən Britaniya adalarından olan əcdadlara sahibdirlər.

Cənubi Afrika ingiliscəsi öz fərqli leksikası ilə də nəzəri cəlb edirdi. 1913-cü ildə Çarlz Petman "Afrikanderizms" adlanan ilk Cənubi Afrika ingilis dili lüğətini tərtib etdi. Bu lüğət Cənubi

Afrikada ingilis dilində yaranan afrikans terminlərini müəyyənləşdirməyə xidmət edirdi. 1924-cü ildə Oxford Universiteti Mətbuatı Cənubi Afrika ingiliscəsi lüğətinin ilk versiyasını dərc etdi.

Cənubi Afrika ingiliscəsinin lüğət fonduna Cənubi Afrika dillərindən çoxlu alınma sözlər və slenqlər keçib (Babayev, 2022). Onlardan bir neçəsi aşağıda öz əksini tapıb:

- **braai** (kabab) (Bekker, 2012)
- **impimpi** (işverən) (De Klerk, 2002)
- **indaba** (konfrans)
- **kwela-kwela** (taksi)
- **mama** (böyük qadın)
- **sgebengu** (cani)
- **y'all** (sizin hamınız)
- **aweh** (salamlaşma)

Nəticə

Cənubi Afrika Respublikasının yerli dillərinin təsiri ilə Cənubi Afrika ingiliscəsində fonetik, leksik və qrammatik fərqlər vardır. Nigeriyada olduğu kimi, Cənubi Afrika Respublikasında yerli dillərin çoxluğu ingilis dilini öyrənməyə maneələr yaradır. İngilis dilini yaxşı öyrətmək üçün bir müəllim öz yerli dilini və ingiliscəni yaxşı bilməkdən savayı, digər qəbilələrdən olan tələbələrin də dilini bilməlidir. Bu xüsusiyyət həm Nigeriya ingiliscəsi, həm də Cənubi Afrika ingiliscəsi üçün səciyyəvidir.

Ədəbiyyat

1. Anon. (2012). *Pharos tweetalige skoolwoordeboek = Pharos bilingual school dictionary*. Cape Town: Pharos, 251. ISBN 978-1-86890-128-9.
2. Babayev, J. (2022). *Slang and its characteristic features. European Research*, 152–154.
3. Babayev, J. (2024). Usage sphere and lexico-stylistic features of anthroponomastics. *EuroGlobal Journal of Linguistics and Language Education*, 1(2), 38–43.
4. Bekker, I. (2012, January 1). The story of South African English: A brief linguistic overview. *International Journal of Language, Translation and Intercultural Communication*, 139–150.
5. Census 2011: Census in brief. (2012). *Pretoria: Statistics South Africa*. ISBN 978-0-621-41388-5.
6. De Klerk, V., & Gough, D. (2002). *Language in South Africa,* 356-378. https://doi.org/10.1017/cbo9780511486692.019
7. Javid, B. (n.d.). Impact of socio-linguistic and socio-cultural factors on translation process. *Sciences of Europe*, (128).
8. Lanham, L. W. (1979). *The standard in South African English and its social history*. Heidelberg: Julius Groos Verlag. ISBN 3-87276-210-9
9. Lass, R. (2002). *Language in South Africa.* In Language in South Africa (Chap. 5: South African English). Cambridge University Press.
10. Mesthrie, R. (Ed.). (2002). *Language in South Africa*. Cambridge University Press. ISBN 9780521791052.
11. Richter, B. (2012). And then the British came: The impact of English in Southern Africa. In K. Kodó, A. Jakabfi, & B. Richter (Eds.), *Identity-building in the English-speaking world,* 202-216. Saarbrücken, Germany: Lambert Academic Publishing.
12. Sabir, B. J. (2023). *Linguistic and cultural aspects of simultaneous translation*. Progress in Science, (4).
13. Taylor, T. (1994). Review of *A Lexicon of South African Indian English. Anthropological Linguistics,* 36(4), 521-524. JSTOR: 30028394.

Daxil oldu: 07.01.2025
Qəbul edildi: 12.04.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/42-50

Fatima Zohra Meriah
University of Oran2-Algeria
PhD in Psychology and Educational Sciences
https://orcid.org/0009-0007-0562-097X
meriah.fatimazohra@univ-oran2.dz
Dalila Meriah
University of Oran2-Algeria
PhD in Educational Sciences
https://orcid.org/0009-0008-0025-4808
meriah.dalila@univ-oran2.dz

The Historical Development of Education in Algeria: From Independence to 2024

Abstract

In this article, the researchers discuss the historical development of education in Algeria from independence to the present time, adopting the descriptive approach for each stage. Since Algeria's independence in 1962, education has witnessed remarkable developments. Initially, efforts were focused on eradicating literacy and expanding access to basic education. Many schools and educational centers were established, which helped increase the percentage of learners. During the seventies and eighties, technical and vocational education was strengthened to meet the needs of the labor market. Higher education was expanded with the establishment of new universities, but the system faced challenges, such as lack of resources and the quality of education. In the nineties, the country was affected by a political crisis, which led to a decline in some educational fields. However, efforts to reform education continued in the following two decades, focusing on updating curricula and improving infrastructure. Since 2000, new reforms have been introduced aimed at developing basic and secondary education, and increasing the percentage of higher education. In recent years, emphasis has been placed on digital and technical education to keep pace with global developments, until 2024, Algeria continues to face challenges such as lack of equipment, regional disparities, and the need to improve the quality of education, but there are Efforts are ongoing to improve the education system and expand educational opportunities for all.

Keywords: *Education in Algeria, Independence stage 1962, old generation stage, new generation stage*

Fatima Zohra Meriah
Oran2 Universiteti - Əlcəzair
psixologiya və təhsil elmləri üzrə fəlsəfə doktoru
https://orcid.org/0009-0007-0562-097X
meriah.fatimazohra@univ-oran2.dz
Dalila Meriah
Oran2 Universiteti - Əlcəzair
təhsil elmləri üzrə fəlsəfə doktoru
https://orcid.org/0009-0008-0025-4808
meriah.dalila@univ-oran2.dz

Əlcəzairdə təhsilin tarixi inkişafı: müstəqillikdən 2024-cü ilə qədər

Xülasə

Bu məqalə Əlcəzairdə müstəqillikdən bu günə qədər təhsilin tarixi inkişafını araşdırır və hər mərhələni təsviri yanaşma ilə təhlil edir. 1962-ci ildə müstəqillik qazandıqdan sonra ölkədə təhsil sahəsində mühüm irəliləyişlər baş vermişdir. İlk dövrdə səylər savadsızlığın aradan qaldırılmasına və

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

ibtidai təhsilin genişləndirilməsinə yönəlmişdir. Bunun nəticəsində bir çox məktəb və təhsil mərkəzi yaradılmış, bu da təhsilalanların sayının artmasına kömək etmişdir. 1970–1980-ci illərdə əmək bazarının tələblərinə uyğun olaraq texniki və peşə təhsili gücləndirilmiş, ali təhsil sahəsində isə yeni universitetlərin yaradılması prosesi sürətlənmişdir. Bununla yanaşı, resurs çatışmazlığı və təhsilin keyfiyyəti kimi problemlər meydana çıxmışdır. 1990-cı illərdə baş verən siyasi böhran bəzi təhsil sahələrinə mənfi təsir göstərmiş, lakin sonrakı onilliklərdə kurikulumun yenilənməsi və infrastrukturun təkmilləşdirilməsi istiqamətində islahatlar davam etdirilmişdir. 2000-ci ildən etibarən əsas və orta təhsilin inkişafı, həmçinin ali təhsilin əlçatanlığının artırılması məqsədilə yeni islahatlar həyata keçirilmişdir. Son illərdə isə Əlcəzair rəqəmsal və texniki təhsilin inkişafına xüsusi diqqət yetirmişdir. 2024-cü ilə qədər ölkə təhsil sahəsində resurs çatışmazlığı, regional bərabərsizliklər və təhsilin keyfiyyətinin artırılması kimi problemlərlə üzləşsə də, təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi və təhsil imkanlarının genişləndirilməsi istiqamətində səylər davam edir.

Açar sözlər: *Əlcəzairdə təhsil, müstəqillik dövrü (1962), köhnə nəsil mərhələsi, yeni nəsil mərhələsi*

Introduction

Education in Algeria has a long history, moving from the Kuttabs to the large and advanced universities, where education was one of the basic priorities in the comprehensive development policy that the state followed immediately after gaining its independence on July 5, 1962, as it is Considered the most important sector to which the state attaches great importance, whether through the budget it allocates to education annually or through the human energy contained in this sector. From this standpoint, the state established the basic principles of national education, where the student is considered the focus of the educational process and has the right to free and compulsory education for all students aged 6 to 16 years. With the early years of independence, the revolutionary development choices imposed a special pattern of education, which they saw as a solution to the problems of education, but after the implementation of the development plans, the situation changed, as the basic objectives of education emerged from them, which were represented in Arabization, the democracy of education and its free nature, and scientific and technical choice.

The history of education in Algeria is known for its struggle and love of science and country even before independence. The biggest evidence is the student demonstrations on May 19, 1956, which had a great and widespread impact. What proves the importance of science to Algerians is their refusal to surrender and their heading to Tunisia to complete their academic training (Djoudi, 2021, p. 21). After the revolution, education was full of reforms and struggle from after independence to this day. It is considered an important part of the national identity, and this is what we will discuss in this research.

Research

Since Algeria regained its freedom, it has been struggling with the fragile and weak entity left by its colonizer, especially at the level of the education sector. The educational system in 1962 was prepared according to the goals and objectives set for it by the French colonial regime to serve its various interests. The circumstances of this takeover were very difficult and arduous, as it had left On the morning of independence, most of the French teachers were gone, and in 1962, only dozens of Algerian teachers remained, estimated at 2,602 teachers, in addition to about a thousand teachers of French origin, while the start of the school year after independence, according to official estimates, required about twenty thousand teachers at the very least (Abdul Rahman, 2000, p. 15). This is what made the state rely on exceptional plans, including: direct employment of those with an level of education in French and Arabic, resorting to cultural cooperation between countries, especially providing Algeria with teachers from the East and the Maghreb, and concluding a cultural cooperation agreement with France to provide Algeria with the necessary teachers, as the number of French teachers reached about 7,691 French teachers (Rabah Turki, 1981, p. 105).

Although the number reached 16,886 teachers, a number of students remained without a teacher, so several educational institutions rushed to use special pedagogical systems, such as grouping groups into one group or rotating a classroom several times a day, as well as reducing the size of the entire hour and curriculum, and having one teacher supervise several study groups. As for the situation of the classrooms, researchers and those interested in the sector described it as dangerous,

as military barracks, centers, camps, school housing, and even commercial stores and sometimes mosques in some areas were used (Rabah Turki, 1981, p. 106). This difficult stage was only the beginning of the journey of reforms that Algeria has undertaken since that time until the present time. From the above, we can pose the following questions: -How was education in the post-independence period?

-What are the most important changes that have occurred in education since 1990, the first generation?

- What are the stages of education from 2010 to 2024, the second generation?

Research objectives

- Study the pros and cons of each stage of education in Algeria.
- The possibility of predicting the future of education in Algeria in light of its past events.
- This research helps us to know the previous studies that addressed the history of education in Algeria.

Previous studies

- Study: (From decolonization to the cultural revolution 1962-1972), in which he addressed the forms of Arabization that appeared in the educational system.
- Ahmed Al-Tariki's study on educational trends in Algeria after the restoration of national autonomy, in which he addressed the most important problems of education in Algeria after independence.
- Ben Said Rachida's study on education in Algeria between the past and the present, which addressed educational development and school reform in all its aspects.

Stages of education in Algeria

A - his first stage after independence (1962-1990)

We classified the post-independence education stage into three stages:

1 -The first stage: 1962-1973After the declaration of independence on July 5, 1962, the Algerian state had to organize its first academic year, only two months after its establishment. The focus was, of course, mainly on the quantitative aspect, while the qualitative aspect was not very important at that stage. Algeria sent an appeal to friendly and sister countries and international organizations, requesting assistance to save that academic year. France apologized, claiming that security was not yet stable on Algerian soil, while UNESCO responded by announcing the approval of a project to assist in this regard. Egypt also announced its readiness to send (300) Al-Azhar graduates (Mohamed Abed Al-Jabri, 1990, p. 118). This is in addition to the Algerian government summoning all students - or most of them - whom the Liberation Front had sent to study abroad. Knowing that the number of children between the ages of 6 and 12 years in the academic year (1962-1963) reached 2,480,000, and the school enrollment rate at the beginning of that stage - with regard to primary education - was about 31% in the academic year (1966-1967) (1986.p130). I won't reply.

Thus - through the exceptional measures taken by Algeria in the first academic year - 777,636 students were enrolled in primary education, 16,014 were registered in secondary school, and 3,217 students were registered in higher education. The Algerian government was therefore unable to enroll all children in schools in the first academic year after independence. In the following year - the academic year (1963-1964), the number of students enrolled in primary education became 1,063,095 students, while the number of students enrolled in middle and secondary schools in their various branches reached 51,014. In higher education institutions, the number of students reached 3,493. This was despite the difficulties and obstacles of all kinds, leading to the fact that most girls did not enroll in education compared to boys, especially in villages and small cities (Mohamed Abed Al-Jabri, 1990, p. 125) year plan 1967-1969 was implemented, the situation changed, as the basic objectives of education crystallized, which were: Arabization, democratization of education, scientific and technical selection, and the appointment of a higher committee for education reform, which reviewed the contents of the curricula, and established the educational institute to write books. In addition, the number of children expected to be enrolled in school - during the three-year plan - was estimated at 360,000 children, after this number was 357 in 1966-1967.370.1. By the end of the plan, 840,000 children will be in primary education, but in reality, in the academic year (1969-1970) 1,689,023 children enrolled in primary education. This indicates that enrollment in

education is still suffering from a deficit despite all the great efforts made, whether in providing schools or teachers (Ministry of Primary and Secondary Education, 1976).

After the implementation of development plans began in 1967, the year in which the three- The second part of this stage coincides with the four-year plan 1970-1973. This plan was concerned with the issue of universal education, as this plan stipulated the acceptance of all children born in 1962. The plan is a continuation of the first plan, and it is worth noting - in this regard - that what was expected from this plan was to achieve a growth rate of 10% annually during the period covered by the plan, i.e. the reception of 622,000.2 A child in the 1973-1974 school year in primary school (Ministry of Primary and Secondary Education, 1976).

2- (1974 - 1980) The second stage

This stage was characterized by the issuance of several decisions of great importance. The National Charter was drafted in 1976, which determined the direction of the strategy for social and economic development, including education. The National Charter stated: Education is the cornerstone of any solid structure, and it is the irreplaceable source of human feeling and formation, and the radiant pole of the Algerian personality... Because education is the common denominator for the various types of culture (National Liberation Front, 1976, pp. 95-96). Therefore, education must be unified - that is, one for all - and be reformed according to realistic standards. Article (66) of the Constitution also states that every citizen has the right to education, and that education is free and compulsory. In addition, the Algerian Revolutionary Council approved - in February 1975 - a project to reform education, aiming to radically restructure primary and secondary education. The project was based on emphasizing the need for Arabization, democratization of education, giving great attention to science and technology, and paying attention to nursery schools and kindergartens.

The reform was implemented - experimentally - in October 1975 with the establishment of nine-year basic schools in five institutions, and the experiment was expanded in the following year, 1976. In this regard, 1976 can be considered the birth year of the Algerian school, as in the same year free education was nationalized and integrated into government education. Perhaps it is important to point out - in this regard - that there is a difference between the goals declared in the official charters - at this stage - and the objective reality, especially with regard to Arabization, democracy in education, and justice in distribution (Mohamed Abed Al-Jabri, 1990, p. 139). After the number of students in primary education in the year 1972-1973 was 3,061,252 students, it reached 308,725 in the year 1979-1980. As for intermediate education, the number reached 308,725 students in the Arabic classes in the year 1978-1979, and 553,957 students in the dual classes, meaning that the total number of students in intermediate education reached 862,683 students compared to 38,000 in the year 1972-1973. As for secondary education, the number of students reached approximately 180,000 in the year 1978-1979 (Resume for economic and social development in, 1990, p. 19).

However, there was a problem during that period, which was the problem of providing teachers and professors. Some Algerian teachers themselves withdrew from education, as 5240 teachers left primary education in 1974 and joined other jobs. Also, 118 Algerian teachers with draw from secondary education. Azhari (Mohamed Abed Al-Jabri, 1990, p. 141).

3 - (1980 - 1990) The third stage at this stage

the education reform policy continued. In fact, the reform project that crystallized in 1973 was not issued until 1979, and its actual implementation did not begin until 1980. We should point out here the change in the political and ideological direction of the Algerian leadership and government, which began to move Towards openness and liberalism, and then, the transformation in the field of education - as a result of this comprehensive change - to multi-faceted education. It is also worth noting that this project was not a coincidence, as it was issued by a political decision, which is the decision of the Central Committee of the Algerian Liberation Front Party, issued on December 30, 1979, which has been considered since its issuance the basic reference for education policy in Algeria during the eighties. In the field of primary education, the committee decided to start the reform - in October 1980 - which was approved by the National Charter in 1976, and to start Arabizing higher education. Hence, the 1980-1981 academic year witnessed the implementation of the reform project, prepared since 1973, and the basic school was generalized, which includes

primary education and intermediate education, which was shortened to three years instead of four. Moreover, economic development increasingly required skilled labor, and therefore, education had to bear many burdens in order to provide this labor, in various specializations - noting that the educational system had not yet been prepared for these specializations, or was not equipped to provide them - In addition to the choice of advanced technology and the demographic factor. Hence, coordination between the educational system and the economic structure became the focal point of the first five-year plan (1980-1984) (Ahmed Al-Turaiki. 2017, p. 161).

The education policy in this plan was directed towards trying to respond to basic social needs and the needs of the economy. The contents of the educational programs also had objectives such as developing the content of education, generalizing it, eliminating regional imbalance, unifying education, and adapting the contents of education to suit the economic and social conditions by developing science and technology education. This will not happen except by implementing the basic school and technical education, and the transition rate from primary to intermediate - which was 75% in 1984, to 55% in 1979, to reach 85% in June 1986. The plan expected that number of students in primary education in the academic year (1984-1985) would reach 3,874,100 students after it was 3,135,200 students in the academic year (1979-1980). The plan also expected that the number of students in intermediate education would move from 735,300 to 1,237,400 students, and it also expected that the number of students in general secondary education would move from 174,700 to 263,900 students, and that their number in technical secondary education would move from 17,900 students to 67,000 students (MPAT Rapport general plan 1980-1984, p. 125).

As for the National Charter of 1986, it is stipulated that education and training as a system is characterized by compulsory basic education and its generalization to children of school age, thanks to the basic school, which has become the preferred tool for providing educational opportunities for all Algerians (National Liberation Front Party. National Charter 1986, p. 162).

Despite all these efforts and the progress achieved, the education system suffered from inequality in educational opportunities - between boys and girls, and between regions - more than ever before. Algerianization - also - was not achieved in the way that was expected, in addition to the failure to achieve what was drawn up and outlined in the first five-year plan. With regard to foreign teachers - in secondary education, for example - it was decided that 1,339 teachers would remain in 1984, but 8,188 teachers remained out of the total number of teachers, which was estimated at 16,892 teachers. During this stage, unemployment among educated people at all levels became clear, as the number of graduates rose from 1,244 graduates in the year (1970-1971) to 11,713 graduates in the year (1984-1985). What is noticeable, then, is the continuation of problems despite all these efforts, which reflects a state of ambiguity and lack of clarity of vision at the level of planning and implementation (Ahmed Al-Turaiki, 2017, p. 163).

Then the events of October 1988 happened to eliminate what remained, in preparation for the beginning of the implementation of the liberal project. This openness is nothing but an attempt to correct the path of development and the path of the Algerian economy, a path that was a pile of mistakes in the seventies.

B - The first generation: major reforms (1999 - 2010)

1.1. Structural reforms and launching the new educational system:

After the turbulent 1990s, Algeria was in dire need of radical reform in the education sector. The first reforms began with the formation of the National Commission for the Reform of the Educational System in 2000, which made key recommendations for updating curricula, strengthening teacher training, and developing school infrastructure (Algerian Ministry of National Education, 2003). The introduction of a basic education system that made compulsory education until the age of 16 was a pivotal step towards ensuring that all Algerian children had access to their right to education.

1.2. Improving educational curricula:

The reforms included restructuring the curriculum with the aim of increasing the focus on science and mathematics, as well as the teaching of foreign languages. One of the main goals of the government was to improve the level of teaching of French, which is considered a second language in Algeria, as well as to introduce English more widely into the curriculum, especially at the secondary level (Ben Youssef, 2015, p. 43).

1.3. Implementation challenges:

Despite the great ambitions of these reforms, Algeria faced significant challenges in implementation. Some areas, especially rural and remote areas, lack the necessary infrastructure, leading to gaps in the level of education between cities and villages. The shortage of qualified teachers in some vital disciplines, such as foreign languages and mathematics, also negatively affected the quality of education (Rachid, 2019, p. 110).

Phase II Second Generation: Expansion and Growth (2010 - 2015)

2.1. Increase investment in educational infrastructure

With the Algerian economy relatively stable thanks to oil revenues, the Algerian government increased spending on the education sector. During this period, hundreds of primary, middle and secondary schools were built, in addition to the opening of several universities and technical centers (UNESCO, 2020, p. 87). These investments were aimed at meeting the increasing demand for education as the population grew.

2.2. Improving the quality of higher education

Algeria began to focus on higher education during this period, with the implementation of the "Higher Education Development" program, which focused on improving the quality of university infrastructure and increasing partnerships with foreign universities. More scientific and technical colleges were established with the aim of providing qualified personnel in fields such as engineering and medicine, which was in line with the needs of the local market (Algerian Ministry of Higher Education and Scientific Research, 2021).

2.3. Ongoing challenges

Despite the remarkable progress in building educational institutions, Algeria continued to face challenges related to overcrowding in some educational institutions, especially in major cities, and the educational system faced difficulties in securing a sufficient number of qualified teachers to meet the growing demand for education (Ben Youssef, 2015, p. 43).

Phase 3: Education in the Shadow of the Covid-19 Pandemic (2020-2022)

3.1. The crisis and its impact on the educational system:

With the spread of the COVID-19 pandemic in 2020, Algeria, like many countries around the world, was forced to close schools and universities as a precautionary measure to limit the spread of the virus. This decision greatly affected the continuity of education, as the digital infrastructure in Algeria was not sufficiently developed to provide distance education for all students (UNESCO, 2020, p. 87).

3.2. Digital transformation attempts:

During the pandemic, the Algerian government tried to rely on e-learning platforms, as some educational programs were launched online, in addition to broadcasting educational lessons on government television channels. Despite these efforts, there were large gaps in access to these services, especially in remote and deprived areas (Rashid, 2019, p. 110).

3.3. Long-term implications of the pandemic:

The pandemic has clearly revealed the urgent need to strengthen the digital infrastructure in Algeria, as well as the need to train teachers and students in the use of modern technology in education. These lessons learned from the pandemic are expected to remain a driver for future reforms in the Algerian education system (Algerian Ministry of Higher Education and Scientific Research, 2021).

Phase Four: New Transformations (2022-2024)

4.1. Introduction of digital and technical education:

As the impact of the pandemic subsides, Algeria has focused on promoting digital and technical education. New initiatives have been launched to develop curricula to include digital skills and programming, with a focus on promoting technology in schools and universities (Algerian Ministry of National Education, 2003).

4.2. Promoting foreign language teaching:

There has been a growing interest in teaching English in schools recently, as the government has begun to include the language in primary school. Training programs have also been developed to qualify teachers to teach English, as a global language necessary for integration into the global economy (Algerian Ministry of Higher Education and Scientific Research, 2021).

4.3. International partnerships and exchange of expertise:

To improve the quality of education in Algeria, the government has increased its partnerships with foreign countries such as France, Canada, and Germany. These partnerships have helped improve educational programs and provide training opportunities for both teachers and students (UNESCO, 2020, p. 87).

Discussion:

A - Analysis of the first stage from independence to 1999:

Education in Algeria from independence in 1962 to 1999 has gone through several stages, and has been an important axis in the process of building the modern state. To analyze this period, we should focus on three main dimensions: educational policies, the challenges facing the educational system, and the impact of political and economic factors on education.

As for educational policies after independence, they focused on literacy and Arabization. The French colonial system had left Algeria with a very high literacy rate and an incomplete educational infrastructure, so the newly independent state moved towards building a comprehensive education system for all. One of the main pillars was Arabization, which aimed to restore national identity and promote the Arabic language, while education in French remained present in universities and sciences. This nationalist orientation was a natural response to the attempt to eliminate the cultural and linguistic effects of colonialism.

During the 1970s and 1980s, Algeria expanded its education system to include a larger number of students, with free and compulsory education becoming the focus of this period, as school enrollment became a guaranteed right, which contributed to a significant increase in the percentage of learners. This period also witnessed a growth in the number of universities and higher education institutes, reflecting the state's desire to create academic elites that would contribute to the development of the national economy, which at that time was adopting socialist policies. However, the rapid expansion came with challenges, such as a shortage of qualified teachers. Teachers were brought in from Arab countries, which helped bridge the gap but affected the overall quality of education. Economic and political transformations also caused fluctuations in education budgets, which affected the development of infrastructure and curricula.

In the 1990s, education entered a crisis phase due to the civil war that broke out after the cancellation of the legislative elections in 1991. Political violence and security threats directly affected schools and universities, some of which were attacked or temporarily closed, and enrollment rates improved significantly. The migration of academic cadres and teachers abroad or to safer areas further complicated the situation, and it became difficult to maintain the usual levels of education. These crises affected the quality of education, and were reflected in the state's ability to develop modern curricula that keep pace with global developments.

On the other hand, economic factors during this period had a direct impact on education. Algeria in the 1970s and early 1980s benefited from oil revenues to large-scale finance educational programs, but with the decline in oil prices in the mid-1980s, the country began to face a financial crisis. This crisis was reflected in education, as investment in schools and universities was reduced, and the provision of educational resources was affected.

But despite the crises and challenges that the education system went through, with the end of the nineties and the return of relative stability after the election of Abdelaziz Bouteflika as president, gradual reforms began, focusing on improving the quality of education, updating curricula, and rehabilitating teachers. These efforts were part of a broader strategy to achieve social and economic stability, as the government realized that developing education was a vital basis for achieving national development.

Education in Algeria from independence to 1999 has undergone a turbulent development, between a rapid expansion of the educational infrastructure in the early years of independence, and political and security crises that greatly affected the continuity and quality of education. However, the state's will to invest in education and recognize its importance and has kept the education system at its core, despite the crises it has experienced.

B/ Analysis and discussion of education from 1999 to 2024:

Since 1999, education in Algeria has undergone significant transformations, as the government began implementing comprehensive reforms aimed at improving the quality of education. Despite these reforms, challenges remain regarding the level of education, especially in rural areas where

urban-rural gaps are prominent, Regarding the curricula, they have been updated to meet the needs of the market, but there are criticisms regarding their balance between theoretical and practical subjects, and the school infrastructure suffers from a lack of equipment and resources, which negatively affects the educational experience, so Algeria has focused more on curricula and development in order to still instill the values of humanity and perseverance in school children, and this is done by changing the curricula of some subjects, especially the curricula of Islamic education.

At the level of higher education, Algeria has seen an increase in the number of universities, providing greater opportunities for students. However, the problem of unemployment among graduates remains, raising concerns about the effectiveness of the education system in meeting the needs of the labor market. The phenomenon of brain drain has increased, as many seek better opportunities abroad.

Future trends indicate the importance of enhancing technical and vocational education to meet market needs, but this requires improving the image of these sectors in society. The partnership between educational institutions and the local community must also be strengthened to ensure the improvement of the quality of education and its compatibility with the requirements of practical life. Since 1999, education in Algeria has witnessed profound transformations driven by ongoing reform attempts, but it still faces many challenges. The reforms that began at the beginning of the millennium aimed to improve the quality of education and update curricula to keep pace with the requirements of the times. These curricula were supposed to reflect the rapid changes in the labor market, but the actual implementation of these reforms has been mixed.

The level of education, despite the efforts made, is still weak in some areas. The gaps between urban and rural areas are clear, with large cities benefiting from better educational resources, while rural areas suffer from a shortage of qualified schools and trained teachers. This situation affects the educational opportunities available to children in these areas, leading to disparities in future opportunities, as for higher education, Algeria has witnessed a significant increase in the number of universities, but this increase has not necessarily been accompanied by the quality of education. Many universities suffer from a lack of equipment and resources necessary to develop advanced educational programs, which limits the effectiveness of higher education in preparing students for the labor market. The country also faces a major problem of graduate unemployment, as many of them find it difficult to find jobs that match their qualifications, which raises questions about the effectiveness of higher education in achieving economic and social goals.

Moreover, the phenomenon of brain drain is emerging as one of the major challenges. Many students and graduates, especially in the fields of science and technology, prefer to seek job opportunities abroad, which leads to the country losing its human capital.

Moving towards technical and vocational education is a positive step, as it can contribute to meeting market needs and alleviating unemployment. However, this requires a great effort to improve the image of these sectors and raise awareness of their importance in society, to ensure improved quality of education, it is essential to enhance collaboration between educational institutions and the local community. Involving parents and local communities in education development can contribute to improved educational outcomes and enhance the effectiveness of the education system in general.

In general, despite the progress made since 1999, education in Algeria still needs more efforts to ensure educational outcomes that are consistent with the needs of young people and the requirements of the labor market.

Between 2020 and 2024, education in Algeria has undergone significant transformations as a result of several factors. The reforms implemented were mainly aimed at updating the curricula to reflect the needs of the times and the requirements of the labor market. Emphasis was placed on developing teachers' skills, as good education depends on the competence of teachers and their ability to provide innovative and engaging educational content.

With the onset of the COVID-19 pandemic, there was a rapid shift to distance learning. This transition was not easy, as many students and teachers struggled to adapt to the new methods. Many areas lacked the necessary infrastructure, such as internet connectivity and technological devices, leading to a significant disparity in educational opportunities between urban and rural areas.

Conclusion

Financial challenges were also prominent, with the education system suffering from a lack of funding, affecting the ability to improve equipment and provide basic resources. Schools in some areas still suffer from inadequate conditions, which hinders the learning process. On the other hand, there was a growing trend towards promoting vocational and technical education, in a move aimed at linking education to the labor market. This trend is in line with the urgent need to provide practical skills to young people, which contributes to reducing unemployment rates.

Evaluation and monitoring mechanisms have been strengthened to ensure the quality of education, with new methods to assess the performance of students and teachers being introduced. These steps aim to improve academic achievement and achieve better results in national and international examinations. Despite these efforts, there is still an urgent need to address existing challenges, such as improving the living conditions of students and teachers and providing more government support, by addressing these issues, education in Algeria can achieve better results in the future.

References

1. Ben Salem, A. R. (2000). *Reference in school legislation* (3rd ed.). National Library and Dar El Hoda.
2. El Ibrahimi, A. T. (n.d.). *From decolonization to the cultural revolution 1962–1972* (H. Ben Issa, Trans.). National Publishing Company.
3. Triki, A. (2017). Education trends in Algeria after the restoration of national sovereignty. *Journal of Studies, University of Tahri Bechar*.
4. Ammarah, R. T. (1981). *National education and the Algerian personality* (2nd ed.). National Publishing Company.
5. Ben Youssef, A. (2015). *From independence to today: Education in Algeria*. Dar Ahikma Hikma Publishing.
6. Atomi, D. (2021). La grève des étudiants et lycéens du 19 mai 1956. *Journal of Mediterranean History* (1).
7. El Ibrahimi, M. E. B. (1971). *Arab education and government*. Oyoun El Basaer, National Publishing and Distribution Company.
8. El Jabri, M. A. (1990). *Educational policy in the countries of the Maghreb (Morocco, Algeria, Tunisia)*. Arab Thought Forum.
9. Ministry of National Education. (2003). *Reforming the educational system*. Ministry of National Education.
10. Ministry of Primary and Secondary Education. (1976). *Statistical information year 1975–1976*. Directorate of Statistics.
11. M.P.A.T. (1980–1984). *General report of the quinquennial plan*. Algiers.
12. M.P.A.T. (1990). *Summary of the economic and social report of the decade 1967–1978*. Algiers.
13. National Liberation Front. (1976). *National Charter of the People's Democratic Republic of Algeria*. National Pedagogical Institute Press.
14. Redjem, N. (1986). *Industrialization and educational system Algeria*. O.P.U.
15. Ministry of Higher Education and Scientific Research. (2021). *Strategy for the development of higher education in Algeria 2021–2025*. https://www.mesrs.dz/
16. Ministry of Higher Education and Scientific Research. (2021). *[Institutional document; title unclear]*.
17. UNESCO. (2020). *Global education monitoring report: Algeria*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

Received: 29.12.2024
Accepted: 16.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/51-54

Xanım Əsədova
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitet
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
https://orcid.org/0000-0009-7476-3354
xanim.as@mail.ru

Azərbaycan Respublikasının Qara Dəniz regionu ölkələri və QDİƏT ilə ticarət-iqtisadi əməkdaşlığının tarixi, cari vəziyyəti və perspektivləri

Xülasə

Qloballaşma prosesinin yüksək templərlə cərəyan etdiyi müasir dövrdə beynəlxalq məzmun və xarakter kəsb edən ticarət-iqtisadi birliklərin yaradılması dövlətlərin və cəmiyyətlərin dayanıqlı inkişafının qarantı qismində qiymətləndirilən tarixi zərurət kimi çıxış edir. Beynəlxalq təşkilatlarda aktiv iştirak, həm dövləti, həm də onu təmsil edən xalqı təcrid olunmaqdan qoruyan, onun iqtisadi gücünə güc qatan, siyasi qüdrətini durmadan artıran və təhlükəsizliyini etibarlı şəkildə təmin edən vasitədir. Bu baxımdan suveren Azərbaycan Respublikasının fəaliyyəti də diqqətəlayiqdir. Respublikamız siyasi müstəqillik əldə etdikdən sonra qısa müddət ərzində BMT, Avropa Şurası, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, GUAM və s. kimi çoxlu sayda beynəlxalq təşkilatlara tamhüquqlu üzv qəbul olundu. Təqdim olunan məqalədə məhz Azərbaycan Respublikasının ticarət, iqtisadi və nəqliyyat-kommunikasiya sahəsində ixtisaslaşmış beynəlxalq təşkilatlarda iştirakından bəhs olunur. 1992-ci il iyunun 25-də Azərbaycan Respublikasının da qoşulduğu 11 dövlətin iştirakı ilə əsası qoyulan "Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı"nın fəaliyyətinə, ölkəmizin bu qurumda fəal iştirakına, sözügedən təşkilatın cari fəaliyyətinə və perspektiv planlarının təqdimatına məqalədə xüsusi yer ayrılır.

Açar sözlər: *iqtisadiyyat, əməkdaşlıq, beynəlxalq təşkilat, Qara Dəniz, iqtisadi əlaqə, iqtisadi münasibətlər*

Khanim Asadova
Azerbaijan State Agrarian University
PhD in History
https://orcid.org/0000-0009-7476-3354
xanim.as@mail.ru

History, Current Status and Prospects of Trade and Economic Cooperation of the Republic of Azerbaijan with the Countries of the Black Sea Region and the BSECO

Abstract

In the modern era, when the globalization process is taking place at a high pace, the creation of trade and economic unions with international content and character acts as a historical necessity, which is assessed as a guarantee of sustainable development of states and societies. Active participation in international organizations is a means of protecting both the state and the people it represents from isolation, strengthening its economic power, constantly increasing its political power and reliably ensuring its security. After our republic gained political independence, it was accepted as a full member of a large number of international organizations, such as the UN, the Council of Europe, the Organization of Islamic Cooperation, GUAM, etc. within a short period of time. The presented article discusses the participation of the Republic of Azerbaijan in international organizations specializing in trade, economy, and transport and communication. The article devotes special attention to the activities of the "Black Sea Economic Cooperation Organization", which was founded on June 25, 1992 with the participation of 11 states, to which the Republic of Azerbaijan also joined, the active participation of our country in this organization, the current activities of the organization in question, and the presentation of its perspective plans.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Keywords: *economy, cooperation, international organization, Black Sea, economic tie, economic relations*

Giriş

Bu gün dünya nizamında baş verən fundamental dəyişikliklərlə əlaqədar dünyanın təsərrüfat-iqtisadi mənzərəsi, iqtisadi aktorlar və partnyorlar arasında köhnə əlaqə və münasibətlər, beynəlxalq ticarət-iqtisadi əməkdaşlığın strukturu, coğrafiyası və istiqamətləri də əsaslı şəkildə dəyişir. 2020-ci ilin payızında 44 günlük Vətən müharibəsində (27.09. - 10.11.2020) parlaq qələbə çaldıqdan sonra Azərbaycan Respublikası həm Cənubi Qafqaz regionunda, həm də beynəlxalq aləmdə siyasi iradəsi, diplomatik çəkisi və çoxşaxəli iqtisadi-mədəni əlaqələri olan bir dövlət kimi öz mövqelərini daha da gücləndirmişdir. Hazırda Azərbaycan Respublikası bir sıra beynəlxalq iqtisadi layihələrdə iştirak etməklə yanaşı, həm də möhtəşəm perspektivlər vəd edən layihələrin müəllifi və icraçısı kimi çıxış edir (Khodochenko, 2020). Azərbaycan Respublikası 1961-ci ildə Cəvahərlal Nehrunun (Pandit - 1889-1964, Hindistanın görkəmli dövlət və siyasət xadimi, 1947-1964-cü illərdə Hindistan Federativ Respublikasının Baş naziri), İosip Broz Titonun (Josip - 1892-1980, 1953-1980-ci illərdə Yuqoslaviya Federasiyasının prezidenti) və Kamal Abdel Naserin (Hüseyn - 1918-1970, 1956-1970-ci illərdə Misir prezidenti) rəhbərliyi altında yaradılmış "Qoşulmama Hərəkatının" üzvü və aparıcı dövlətlərindən (2019-2024-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev "Qoşulmama Hərəkatına" sədrlik etmişdir) biri kimi bütün xoşməramlı dünya dövlətləri ilə yüksək səviyyədə iqtisadi və mədəni əlaqə və münasibətlər qurur (Novosel'tsev, 2015; Piriyev, 2005).

Tədqiqat

Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq iqtisadi təşkilatlara inteqrasiyasının məqsədləri və nəticələri XX əsrin 90-cı illərinin sonunda Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlıq sahəsində nailiyyətləri daha da artdı. Bu dövrdə ölkəmizin beynəlxalq əməkdaşlıq prioritetlərindən biri də Qara dəniz hövzəsi ölkələri ilə ticarət-iqtisadi əlaqələrin qurulması və inkişaf etdirilməsi idi. Azərbaycan Respublikasının Qara dənizə birbaşa çıxışı olmasa da, ölkəmizin üç əlverişli istiqamətdə Qara dəniz ölkələri ilə ticarət-iqtisadi əməkdaşlıq yaratmaq imkanları var (Əhmədov, 1997):

1. Gürcüstan Respublikasının ərazisindən keçməklə Poti limanına (Gürcüstanın şərqində Qara dəniz sahilində, Rioni çayının Qara dənizə töküldüyü yerdə böyük dəniz ticarəti limanı, Qara dəniz hövzəsində ən iri dəniz ticarəti limanlarından biridir) çıxış. Qeyd edək ki, Poti dəniz ticarəti limanı Transqafqaz ticarət koridorunun və TRACECA (ing. Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia – Avropa Birliyi ilə Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat koridorunun təşkilatçısı olan partnyor dövlətlər arasında beynəlxalq əməkdaşlıq proqramı) layihəsinin başlıca nöqtələrindən biridir (Turayeva, 2016). TRACECA layihəsi marşrutuna Azərbaycan Respublikası ilə birlikdə Xəzər dənizi regionu dövlətləri, Mərkəzi Asiya ölkələri, Qara dənizin qərb sahilində yerləşən Varna dəniz limanı (Bolqarıstan) və Konstansa dəniz limanı (Rumıniya) da daxildir. Təşkilati baxımdan hökumətlərarası komissiya kimi çıxış edən TRACECA layihəsi Cənubi Qafqazda və Qara dəniz hövzəsində yeni ticarət-nəqliyyat layihələrinin yaradılmasına və köhnə layihələrin inkişaf etdirilməsinə şərait yaratmışdır.
2. Gürcüstandan keçməklə Türkiyənin Qara dənizdəki 4 əsas dəniz limanına çıxış: 1. Samsun - Mert çayının mənsəbində, Samsun ilində dəniz limanı. 2. Trabzon - Değirmen çayının mənsəbində, Trabzon ilində dəniz limanı. 3. Erdemir, yaxud Zonguldak - Ereğli rayonu ərazisində dəniz limanı. 4. Hopa - Qara dəniz sahilində Artvin ilində dəniz limanı.
3. Ölkənin gələcək milli inkişaf siyasətinin əsas və uzunmüddətli perspektivləri ilə bağlı vahid konsepsiyanın hazırlanması, strateji inkişafın gələcək istiqamətlərinin, prinsip və vəzifələrinin müəyyənləşdirilməsi müasir Azərbaycan dövlətinin qarşısında dayanan əsas vəzifələrdən biri hesab olunur (Həsənov, 2011).

Azərbaycan Respublikasının Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı ilə əlaqələri: reallıqlar və perspektivlər

Məlum səbəblərdən GUAM təşkilatının fəaliyyətini dondurması Qara dəniz hövzəsi ölkələri ilə alternativ marşrutların açılması zərurətini yaratmışdır. Çünki Azərbaycan Respublikasının və Orta (Mərkəzi) Asiya dövlətlərinin Qara dəniz hövzəsi ölkələri ilə ticarət-iqtisadi əlaqələrinin müstəsna əhəmiyyəti var (Bugayev, 2018; Raar, Riider, 2009).

Transxəzər və Transqafqaz marşrutu üzrə bu kommunikasiyaların işləməsi həm də "İpək Yolu" layihəsinin gerçəkləşməsi deməkdir. Son illər bu sahədə böyük işlər görülmüş və bu proses intensiv templərlə bu gün də davam edir. Hazırda Naxçıvan istiqamətində Qərbi Zəngəzurdan keçərək Türkiyə və Qara dəniz hövzəsi ölkələri ilə nəqliyyat üzrə yeni kommunikasiyaların yaradılması məsələsi gündəmdədir (Ələsgərov, 2004; Səmədzadə, 2010).

Göründüyü kimi, Azərbaycan Respublikasının qərb və ya Avropa istiqamətində başlıca ticarət-iqtisadi marşrutları Qara dəniz hövzəsi dövlətlərindən və onlara məxsus dəniz limanlarından keçir. Beləliklə, Qara dəniz ölkələri ilə iqtisadi əməkdaşlıq Azərbaycan Respublikasını bu regionda mühüm aktorlardan birinə çevirməklə yanaşı, "Yeni İpək Yolu" konsepsiyasının həyata keçirilməsinə də çox güclü dəstək verir (Gizzatov, 1995; Turayeva, 2016).

2014-cü ilin fevral ayında Bakıda QDİƏT-in növbəti Forumu keçirildi. Forumda kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə əlaqədar özəl sektora investisiyaların cəlb edilməsi işinin aktivləşdirilməsi məsələsi müzakirə olundu və müvafiq qərarlar qəbul edildi. Həmin ilin dekabr ayında Bakı şəhərində QDİƏT dövlətlərinin Elm, Təhsil və Yeni Texnologiyalar nazirlərinin müşavirəsi öz işinə başladı. Bu müşavirədə QDİƏT dövlətlərinin elm və yeni texnologiyalar sahəsində 2014-2018-ci illər üçün hərtərəfli əməkdaşlıq planı müzakirə olundu. Azərbaycan tərəfi aparılan müzakirələr zamanı "Trans-Avrasiya Super İnformasiya Magistralının" (ing. Trans-Eurasian Information Super Highway) inşası layihəsini irəli sürdü və bu layihə tezliklə BMT-nin Baş Assambleyası tərəfindən bəyənildi və dəstəkləndi (Həsənov, 2011; Tavrovskiy, 2017). 2017-ci il aprelin 25-də isə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisində QDİƏT-in Parlament Assambleyasının "Mədəniyyət, Təhsil və Sosial Məsələlər üzrə Komitəsinin" 48-ci iclasında mədəniyyət, təhsil və sosial sferalarda çoxtərəfli əməkdaşlıq haqqında məsələ müzakirə olundu. 2017-ci il mayın 22-də isə QDİƏT-in İstanbulda keçirilən növbəti Sammitində qəbul edilmiş müştərək qətnaməyə əsasən 2018-ci ilin 2-ci yarısında təşkilata rəhbərlik Azərbaycana ötürüldü. QDİƏT-in Parlament Assambleyasının 1996, 2001, 2005, 2012 və 2019-cu illərdə keçirilmiş iclasları Azərbaycan Respublikasının paytaxtı Bakı şəhərində baş tutdu. QDİƏT üzvləri olan dövlətlərin parlamentlərini təmsil edən 81 nümayəndənin iştirak etdiyi QDİƏT Parlament Assambleyasına (Denisov, Zabelin, Kobilev, 2018, s. 112; Yaz'kova, 2005). 2012-ci və 2019-cu illərdə Azərbaycan Milli Məclisinin spikeri Oqtay Əsədov rəhbərlik etmişdir. 2015-ci ildən (2020-ci ildə daha 5 il müddətinə seçilmişdi) Qara Dəniz Əməkdaşlıq Təşkilatı Parlament Assambleyasının Baş katibi vəzifəsini Asəf Hacı oğlu Hacıyev (29.05.1951, Azərbaycanın dövlət və siyasət xadimi, I, II, III və IV çağırış Milli Məclisin deputatı, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor, AMEA-nın akademiki) icra edir. QDİƏT-ə rəhbərlik etdiyi dövrdə Azərbaycan əsas diqqəti ticarət, energetika və nəqliyyat sektoruna yönəldirdi. Eyni zamanda ölkə rəhbərliyi və sözügedən sahədə səlahiyyətli olan qurumlar, həmçinin gömrük, ətraf mühitin mühafizəsi, elmi tədqiqatlar, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları və başqa prioritet sahələrin dayanıqlı inkişafını da davamlı diqqət altında saxlayır (Həsənov, 2016; Yılmaz, Kaşıkçı, 2006).

Nəticə

Son illərdə bütün sahələrdə möhtəşəm uğurlara imza atan müasir Azərbaycan Respublikası, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin Müzəffər Ali Baş Komandanı cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında yeni regional və qlobal layihələrə imza atmaqda davam edir. 30 ildən artıq bir müddət ərzində Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafına ciddi maneə törədən Qarabağ münaqişəsi başa çatmış, Şanlı Azərbaycan Ordusu 2020-ci ilin payızında başladığı 44 günlük (27.09. - 10.11.2020) Vətən müharibəsində işğal altında olan ərazilərimizi azad etmişdir. 2023-cü il sentyabrın 19-da və 20-də həyata keçirilən antiterror əməliyyatları nəticəsində Azərbaycan Respublikasının suverenliyi tam şəkildə bərqərar edilmişdir. Artıq Azərbaycan işğaldan azad olunmuş ərazilərdə möhtəşəm tikinti-quruculuq və bərpa işlərini çox yüksək templərlə həyata keçirir. Qarabağ münaqişəsi nəticəsində doğma yurdlarından didərgin düşmüş əhalinin Qarabağa və Şərqi Zəngəzura "Böyük Qayıdışı" sürətlə reallaşır. Bu möhtəşəm uğurların və qələbələrin fonunda Azərbaycan Respublikası öz iqtisadi gücünü və qüdrətini artırmaq məqsədilə beynəlxalq iqtisadi təşkilatlara qoşulmaqda davam edir və artıq iştirakçısı olduğu beynəlxalq təşkilatlarda iştirakını isə daha da aktivləşdirir. Belə təşkilatlardan biri də QDİƏT-dir. Təsadüfi deyildir ki, 2024-cü il dekabrın 19-da QDİƏT-də təmsil olunan dövlətlərin Xarici İşlər Nazirləri Şurasının onlayn

formatda keçirilən növbəti iclasında 2025-ci il yanvarın 1-dən 30 iyun tarixinə qədər təşkilata rəhbərlik Azərbaycan Respublikasına həvalə edilmişdir. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, Azərbaycanın QDİƏT-in tədbirlərində iştirakı həmişə yüksək səviyyədə olmuşdur. 2012-ci il iyunun 26-da QDİƏT-in İstanbulda keçirilmiş və təşkilatın yaradılmasının 20 illik yubileyinə həsr edilmiş tarixi Sammitində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev geniş nitqlə çıxış edərək qeyd etmişdir ki, QDİƏT-in davamlı inkişafı çox yaxın gələcəkdə Qara dəniz və Xəzər dənizi regionları arasında ticarət-iqtisadi və mədəni əlaqələrin maksimum səviyyədə güclənəcəyinə zəmanət verəcək. Artıq Azərbaycan Prezidentinin dediyi o tarixi sözlər sürətli templərlə reallığa çevrilir.

Ədəbiyyat

1. Bugayev, F. N. (2018). *Rol' Organizatsii Chernomorskogo ekonomicheskogo sotrudnichestva v mirovoy ekonomike. In Yevraziyskaya integratsiya na postsovetskom prostranstve i nezapadnyye stsenarii regionalizatsii: materialy mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii.* Tyumenskiy Gosudarstvennyy Universitet.
2. Denisov, S. N., Zabelin, S. A., & Kobilev, A. G. (2018). *Mezhparlamentskoye sotrudnichestvo v Chernomorskom regione: 25 let PACHES.* Sovremennaya Yevropa, (6)85, 112–113.
3. Əhmədov, M. (1997). *Azərbaycan: yeni neft erası və beynəlxalq siyasət.* Bakı: Elm.
4. Ələsgərov, M. (2004). *Azərbaycan Parlamenti və Beynəlxalq Təşkilatlar.* Bakı: Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi.
5. Gizzatov, V. (1995). *Pravovoy status Kaspiyskogo morya: problemy i perspektivy sotrudnichestva prikaspiyskikh gosudarstv.* Politika, (3), 15.
6. Həsənov, Ə. M. (2011). *Azərbaycan Respublikasının milli inkişaf və təhlükəsizlik siyasəti.* Bakı: Letterpress.
7. Həsənov, Ə. M. (2011, Aprel). *Heydər Əliyevin geosiyasi təlimi: XXI əsrdə Azərbaycanın əsas geosiyasi vəzifələri və perspektivləri.* Geostrategiya, 3–18.
8. Həsənov, Ə. M. (2016). *Xəzər-Qara dəniz hövzəsi və Cənubi Qafqazın geoiqtisadiyyatı: Azərbaycanın enerji siyasəti.* Bakı: Zərdabi LTD MMC.
9. Khodochenko, A. V. (2020). *Perekhod k «zelenoy» ekonomike kak strateicheskoye napravleniye razvitiya Organizatsii Chernomorskogo ekonomicheskogo sotrudnichestva.* Vestnik Samarskogo Gosudarstvennogo Ekonomicheskogo Universiteta, (2), 13–14.
10. Novosel'tsev, B. S. (2015). *Yugoslaviya i Kairskaya konferentsiya neprisoyedinivshikhsya stran.* Slavyanskiy al'manakh, (1–2), 133–134.
11. Piriyev, A. (2005). Siyasi strategiya və milli təhlükəsizlik. Bakı: Bakı Universiteti.
12. Raar, A., & Riider, S. (2009). *Azərbaycanın Qara dəniz – Xəzər hövzəsi regionunda geosiyasi rolu.* Azerbaijan Focus, (1), 45.
13. Səmədzadə, Z. Ə. (2010). *Azərbaycan iqtisadiyyatında keçid dövrünün başa çatması: təhlil və nəticələrin Milli inkişaf modelinin formalaşması problemləri.* Bakı.
14. Tavrovskiy, YU. V. (2017). *Novyy Shelkovyy put'.* Moskva: Eksmo.
15. Turayeva, M. O. (2016). *Transportno-infrastrukturnyye proyekty v Yevrazii.* Mir peremen, (1), 127–128.
16. YAz'kova, A. (2005). *Sammit GUAM: namechennyye tseli i vozmozhnosti ikh realizatsii.* Yevropeyskaya bezopasnost': sobytiya, otsenki, prognozy, Institut nauchnoy informatsii po obshchestvennym naukam RAN, (16), 10–11.
17. Yılmaz, H., & Khashoggi, N. (2006). *Tarixin ilişib qaldığı coğrafiya: Şimali və Cənubi Qafqaz*. Ankara: Elips Kitabları.

Daxil oldu: 21.01.2025
Qəbul edildi: 06.04.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/55-60

Houria Zerrouki
The Higher School of Teachers-Ouargla-Algeria
PhD in Rhetoric and Stylistics
https://orcid.org/0009-0009-7320-6775
zerrouki.houria@ens-ouargla.dz

Fantasy and Fear in the Novel of "The Land of Zikola" by Amr Abdelhamid

Abstract

The term "fantasy" has a history rooted in ancient languages and has sought to carve its path within modern critical studies, asserting its presence there. It is a creative imagination that addresses everyday reality in an unfamiliar manner, immersing the recipient of the literary work in an atmosphere of wonder and astonishment that can reach the point of hallucination. This is because what the narrator recounts is far removed from reality, a quality we observed in the novel "Ard Zikola" by Amr Abdel Hamid.

Keywords: *fantasy, fear, horror, hallucination, astonishment, imagination*

Houria Zerrouki
Ali Müəllimlər Məktəbi-Ouargla-Əlcəzair
Ritorika və stilistika üzrə fəlsəfə doktoru
https://orcid.org/0009-0009-7320-6775
zerrouki.houria@ens-ouargla.dz

Fantaziya və qorxu Amr Abdelhamidin "Zikola Diyarı" romanında

Xülasə

"Fantaziya" termini qədim dillərdə köklənmiş bir tarixə malikdir və müasir tənqidi tədqiqatlarda özünə yer tapmağa çalışaraq orada mövcudluğunu təsdiqləmişdir. Bu, gündəlik reallığı qeyri-adi bir şəkildə əks etdirən yaradıcı təxəyyüldür və ədəbi əsərin oxucusunu heyrət və təəccüb atmosferinə qərq edir, bu da bəzən hallüsinasiya həddinə çata bilər. Çünki nəql edilən hadisələr reallıqdan çox uzaqdır və bu xüsusiyyəti Amr Abdelhamidin "Zikola Diyarı" romanında müşahidə etdik.

Açar sözlər: *fantaziya, qorxu, dəhşət, hallüsinasiya, təəccüb, təxəyyül*

Introduction

The novel "Ard Zikola" (The Land of Zikola) is considered the debut artistic work of the creative Egyptian novelist Amr Abdel Hamid. It was first published in 2010 and achieved significant success. It is a quintessential fantasy novel in which the author narrates the story of the young protagonist, Khaled Hosni, who lived in the village of Al Bahow Frik in Egypt with his grandfather. Khaled graduated from the Faculty of Commerce and met a girl named Mona, whom he proposed to multiple times. However, each proposal was met with rejection from her eccentric father. Despite this, Khaled never gave up and seized every opportunity to propose, though the response remained the same.

The protagonist, Khaled Hosni, persisted in proposing to the girl for the eighth time, only to face rejection once again. After each rejection, he would retreat into solitude, questioning the reasons behind it, but to no avail. He often spoke to his grandfather, who would console him and remind him that he should be used to it by now. During one of these conversations, his grandfather jokingly suggested that Khaled "bury himself in a crypt," mentioning that he once tried to enter a crypt in an abandoned house with a group of friends but could not go further because it was too dangerous.

Research

Khaled's eyes lit up as if he had recalled something… the crypt

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

He continued: “Grandpa, do you remember when I was little and used to cry, and you’d tell me the story of the crypt?”

He asked his grandfather to tell him more about it. The grandfather explained that the crypt truly existed in the village, inside an abandoned house, with a large rock behind its door. He added that it was inhabited by ghouls and that no one could enter it because anyone who tried would inevitably die. He also revealed that Khaled’s parents had entered the crypt and died there, which is why Khaled lived with him. Khaled returned to his room, pondering his grandfather’s words about the crypt, which seemed like a legend to him. Yet, he knew it was real and that his grandfather never lied. Talking aloud to himself as if debating with someone, his grandfather overheard him say he would descend into the crypt, believing there might be treasure inside. But he quickly remembered that it was supposedly haunted by ghouls and ghosts—what treasure could he be talking about then?

This is where the novel’s events begin. The Egyptian novelist Amr Abdel Hamid masterfully crafted the story with a brilliant fantastical narrative, leaving readers perplexed. He skilfully drove the protagonist toward a mix of madness, hallucination, astonishment, and confusion. Before delving into these events, we must first understand the concept of fantasy (Abdel Hamid).

1. The Meaning of Fantasy:

Translating terms from foreign languages into Arabic often results in multiple terms that converge under a single framework, given the vastness of the Arabic language and the challenges of translation—whether literal or interpretive. The term "fantasy," like other foreign terms, has been translated into Arabic in various ways, including:

1.1. Creative Imagination (Fantasia): This refers to the process of forming mental images that do not exist in reality or the ability to conceptualize them.

1.2. Fantastic Literature: This is distinguished not only by its rhetorical features, narrative structure, and language but also by offering an alternative perspective on things, one that leaves the reader transformed. In Kamal Abu Deeb’s book “The Literature of the Marvelous and the World of Wonders”, he describes marvelous or supernatural literature as a creative imagination that transcends the boundaries of reason, logic, history, and reality, subjecting everything—natural or supernatural—to the sole power of innovative imagination, roaming existence with an absolute sense of boundless freedom (Abu Deeb, 2008).

When we say it transcends the boundaries of logic and reason, it means it departs from the familiar, shifting into an entirely different world governed by astonishment, wonder, surprise, fear, terror, and hallucination. These terms indicate the presence of a fantastical event within the literary text, captivating the readers’ imagination, as Majdi Wahba has noted (Wahba, & Al-Mohandes, 1984).

The term "fantasy" pertains to literary works that break free from the constraints of realistic logic and truth, amplifying the enchantment of the readers’ imagination. This is precisely what we find in “Ard Zikola”.

2. Fantasy in the Title, Events, and Setting of “Ard Zikola”:

- Ard Zikola (The Land of Zikola: Choosing a title that serves as the threshold to the text’s world and unlocking its semantic depths through decoding is no easy task. With a fantastical approach, the ingenious novelist made the title a focal point that grabs the reader’s attention. "Zikola" carries an air of strangeness and wonder, prompting readers to ask: What does Zikola mean? Where is it? Is it a real place or a product of marvels and oddities? Why did the novelist choose this title in the first place? Through this clever technique, it is as if the author compels the reader to dive into the text’s world, seeking answers to these questions through suspense. The title immediately captures attention, turning it into something extraordinary, unbound by limits.

Now that the novelist has succeeded in drawing the reader into the text’s universe, and since the title is “Ard Zikola”, Zikola becomes the setting where the novel’s events unfold, featuring main and secondary characters. Through the interplay between the setting and characters, the title fragments throughout the narrative, forming the events and giving rise to its fantastical nature (Halifi, 2009).

Due to the girl Khaled Hosni loved—Mona—whom he proposed to multiple times, only to be rejected each time, he discovered the Land of Zikola. This is no ordinary land; it defies the norm. It is a place that uses intelligence units instead of paper currency—an astonishing and bizarre concept.

One of its laws involves sacrificing the poorest person each year, where the "poor" are the unintelligent who lack intelligence units, and the "rich" are the clever ones who possess them. The rule in Zikola is: preserve your intelligence, work hard, and you will not be judged by money; your intelligence units increase. But if you buy something, they decrease.

In this fantastical tale, the novelist transports us to another world and time, entirely different from the reality we know. The story begins when the protagonist, Khaled Hosni, who resides in Bahu Frik village in Egypt, decides to enter the Frik crypt, hoping it holds treasure—an idea that seems far-fetched and hard to believe.

He leapt from his bed, pulled out a photo of Mona, and said, "I am going down into that crypt… no matter what happens. If your father is crazy, sometimes I'm crazier."

Unbeknownst to him, his grandfather was listening from behind the door but showed no reaction. The next morning, Khaled asked his grandfather, "Can you live alone?" Realizing Khaled intended to enter the crypt—not just to prove himself to Mona's father but for a deeper reason tied to his family's legacy, an inevitable urge to uncover the unknown—his grandfather told him to inform him when he planned to descend so he could bring someone to tell him more about it. Khaled asked to meet this person, and an old man who had been eavesdropping entered. The grandfather introduced him, saying, "This is the crypt madman, Khaled."

This man had information about the crypt and was waiting for someone to descend into it so he could share what he knew. He explained that he and Khaled's grandfather had once entered a tunnel leading to the crypt—a path requiring a certain distance to traverse—but when they descended, the light suddenly went out. He claimed it was haunted by ghouls, and everyone fled, though he later laughed and said, "The oxygen in the tunnel was low" (Saliba, 1982).

He then pulled out an old book and said:

"This book is one of a kind, written by someone who entered the crypt before."

He found it among his mother's books, but it contained only ten pages about the crypt, the rest having faded. On the last page, he had written: "I thought the real treasure was the wealth stored within, but I discovered something far more valuable—greater than the treasures of Frik."

Here, the fantastical story begins. This single sentence was enough to compel the reader to continue and push the protagonist toward adventure, entering a fantastical world filled with wonder, strangeness, and hallucination. This struck Khaled as he transitioned from his natural world to an imaginary one, where the fantastical plot truly takes shape.

He asked the old man not to descend that night if he wanted to uncover the mysterious secret in the book. According to the writer, the full moon would be shining brightly that night. Khaled descended with an overwhelming desire, continuing downward without looking below, his only goal being to pass through the tunnel as quickly as possible. When he reached the end, the path was dark and terrifying, and he began to lose oxygen. The further he went, the darker it became, and his heartbeat quickened with fear and dread that the crypt might not even exist. But then he noticed a spot of light. Crawling toward it, he pushed himself through a door, regained his breath, and found everything the book described. Suddenly, the crypt's walls began collapsing behind Khaled, intensifying his fear and panic. In an instant, he found himself sprawled across a vast desert. At first, he thought he had returned to his village, but he soon realized he was in another world, and the crypt he had come through had vanished (Halifi, 2009).

The fantastical movement in setting occurs when the protagonist finds himself in an imaginary world, with the crypt itself disappearing. He questioned himself, trying to find answers: "Wake up, Khaled! Are you dreaming or what? How did this desert get here?" His bewilderment grew when he encountered two young men fleeing, dressed strangely. He couldn't understand their dialect, nor could they understand him. His astonishment deepened when they asked him for food, and he handed them paper money, only for one of them to eat it. They told him, "The desert here is better than the Land of Zikola," and when he asked where it was, they pointed downward. His confusion increased when they called him "rich," and his amazement peaked when he arrived at a grand city with stunning scenery—various buildings interspersed with green spaces resembling farmland and bodies of water (Todorov, 1993).

Could such a sight exist in a desert? Here, a new realm was created, with the crypt serving as the transition point between the real and fantastical worlds. It became the stage for the novel's

events. The fantastical effect wasn't confined to the setting alone; it seeped into the protagonist's consciousness. Khaled remained in a state of wonder and imagination that grew with every new sight, eventually reaching the point of hallucination. This began when he saw the Land of Zikola from above and wondered, "Why did those two abandon it and prefer living in the desert? It's so beautiful—truly strange."

It's worth noting that the protagonist no longer remembered the real world he came from, not even Mona, the girl he loved to the point of madness—the very reason he was in this situation. This indicates his full transition into the fantastical realm, leaving him with endless questions sparked by the extraordinary sights. This is natural, as anyone entering a world of marvels, oddities, wonder, and astonishment—a world of imagination so unlike reality—would experience this. It is an unknown realm, completely at odds with his real world (Nora, & Ezz El-Din).

Khaled's wonder and confusion continued as he gazed at Zikola from above. "Where is this place in relation to this world? Where exactly is the Land of Zikola?" He met a young man named Yamen, and together they entered Zikola. It turned out Yamen was from Zikola, while Khaled was dubbed "the stranger"—a term that perfectly captures the divide between the real and unreal worlds. Yamen replied, "Don't you see, brother, that we're in Zikola, the Land of Intelligence?" Khaled was puzzled. "Intelligence?"

He asked. "What country or continent does Zikola belong to?" Yamen didn't understand him and simply said, "It's Zikola, that's all." Truly, this world was shrouded in mystery. Wonder and astonishment fragmented within Khaled's psyche as he observed its people, their clothing, and their ways—so different from his reality. Now fear joined his wonder and confusion—the fear of staring at anyone, unsure of their reaction, as they were so unlike him. It is human nature to be drawn to anything contrary to one's reality, sparking curiosity, thought, wonder, and sometimes even hallucination.

Among the events that heightened his astonishment was what he saw hanging on shop doors: numbers and units. What did they mean? He ate and bought clothes, but they didn't take his money. Truly astonishing. Everyone greeted him with, "We're honored by your visit, O rich one," as if it were a city of dreams.

Despite the late hour, everyone was awake, as if celebrating. A young man told him, "It hasn't started yet. Tomorrow it begins, and everyone will rejoice when they sacrifice the poorest person in Zikola—that's what sets it apart." At that moment, Khaled's tension and fear spiked, thinking he might be the poorest, but he was reassured when the young man said the poor person was already known. He explained how the process worked among the three poorest, noting that two had escaped. Pointing to the poor man's house, Khaled was shocked to see it was the home of the richest man in Egypt. His bewilderment grew when he learned that Zikola was in the year 2009—the same year as in Egypt. Overwhelmed by astonishment, Khaled lost consciousness. Was he in the past, or what?

Khaled met Eyad, and they met on Zikola Day. Iyad explained that they dealt in intelligence units instead of money, but Khaled was confused—he had eaten and bought clothes without paying. His friend clarified that as long as he saw numbers and units on shop doors, he had agreed to buy, and the intelligence units transferred automatically to the shop owner. Khaled needed to work hard to earn more units. At that moment, Khaled realized, "I must have traveled through time." It was as if he were living real events—or perhaps a contradiction, a product of the fantastic narrative woven with linguistic harmony (Belkacem, 2012).

The protagonist tried to escape Zikola, terrified by what he'd heard, but the door was locked. He returned, trying to calm himself, wondering how he could survive a full year. Later, he met a doctor named Asil, and a love story blossomed between them when she smiled at him, captivating him for a moment. He began working in Zikola, and the character gradually adapted to this fantastical reality. Once, he saved a boy from drowning without taking intelligence units. Before that, he was in a traffic accident with Asil's horse, also without units, as these were acts of humanity that required no reward.

Here, the character navigates themes oscillating between love, time, and the dream world's relationship with reality, as Jean Molino has noted in his semantic approach to recurring themes and the evolution of the fantastic. In this world, Khaled experiences love with Asil, unable to bear

parting from her, while existing in a time nearly identical between the real and dream worlds. He tries to transplant truths from his real world into this dream world but fails, trapped in a conflict between the two. He sought paper to document his journey to Zikola and to leave a note for Asil, who promised to return to hear his story but took too long. At a library, Yamen directed him to, the owner told him he'd sold a single expensive book about the Frik crypt to a strange man who loved fantasy. Khaled realized that man was his father (Nora, & Ezz El-Din).

He searched for the book, his only hope of returning to his real homeland and escaping this strange land. After searching Zikola's northern and southern regions, he found it with his brother, Hilal Hosni, who had killed their father, thinking he would inherit great treasure. However, it was just a book. It cost Khaled 500 intelligence units, plus 50 more for a horse he rented. To offset the loss, he hoped the ruler's wife would not bear a son, as Asil had told him the door opened after a year—or sooner if the child was male. When he got the book, he flipped to the tenth page, finding, as expected, a description of discovering Zikola.

In later pages, it described Zikola's people, their use of intelligence units, and the annual sacrifice of the poorest—all things Khaled knew. He turned the pages to a line that read: *"I spent my life searching for this land's secret. If someone comes after me, they must enter Zikola, be like the sun, carve through rock, and find the other crypt door right before the head". This riddle filled Khaled with worry, fear, and dread; he had to solve it to escape cursed Zikola (Wahba, 1984).

After long deliberation with Yamen and Asil, Khaled deduced the crypt's path lay in Zikola's western region, which he had not visited. The book's phrase "be like the sun" referred to the sun's movement, but "right before the head" remained unclear. In the western region, Asil realized "the head" meant the outer angle of a triangular design, as they were inside. Near the angle, they found a carved drawing. Khaled recognized it from the Frik crypt before it collapsed drawn by the book's author for whoever followed.

Yamen figured out the crypt's path was inside a two-story house 100 meters from the angle, whose owners were away trading. He offered to dig a tunnel expertly, saying, "I know I'm betraying Zikola, but I am your close friend now." The events here mirror reality: Yamen's humane act of helping a friend, even betraying his land, is not fantastical. The narrative straddles the real and imaginary, leaving both protagonist and reader in awe and confusion over the strange events.

As the plot progressed, the character's tragedy deepened. Khaled's search for the final exit intensified after reaching the angle. He lost intelligence units paying workers Yamen brought to dig the crypt's path and silence them—about 300 units. He fell into disarray, exhaustion, and illness.

Asil learned he had lost many units, with barely 100 left. Days passed, and Khaled worked with Yamen in the western region, checking the workers' progress. Once, he told Yamen he did not have much time and wanted to leave with Asil to his homeland if she agreed, confessing his love for her. He gave Yamen papers to deliver to her. Asil was shocked to learn he had loved Mona from the other world, making love a bridge between the two worlds—his love for Mona in reality and Asil in this one.

Asil's emotional state worsened. Where did she stand in this love? Did he still love Mona? She had not read the last paper where Khaled wrote of his love for her after Mona. Yamen later delivered it, having dropped it earlier, worsening and complicating the events. Khaled entered a struggle with fear, dread, and hallucination when soldiers seized him as one of Zikola's poorest, his fear signaling impending doom—slaughter.

Asil, too, faced a psychological conflict between her love for Khaled—confirmed after learning of his love—and saving him from death. Would she lie when Khaled and the other two were presented? As Zikola Day neared, astonishment gripped the ruler's palace when Asil vanished, and Khaled was chosen for slaughter, confirmed by Asil as the poorest (Weiss, 2005).

Unbeknownst to all, she had gone to speak with Khaled before his execution, reminding him why he did not take units for saving a drowning boy or curing a sick child while working with her. She had warned him this was Zikola, as if seeking an excuse to absolve herself of guilt, having decided the truth.

On Zikola Day, drums beat, Asil was missing, and Khaled was brought for slaughter after losing the Zikola game. The executioner raised his sword, about to strike, when the boy Khaled saved from drowning shouted, "He's rich! He's rich!" Yamen yelled, "He's not poor—he's rich!" The

mother of the sick boy cried, “He’s rich! Take me instead!” Everyone he had worked with breaking rocks shouted, “He’s rich!” Khaled was struck with immense wonder, still in conflict. Another doctor examined him, finding he had vast intelligence units—making him the richest in Zikola.

How could this be, when we know the full story? Was it his humane acts that saved him? Asil was deemed a traitor then. Yamen rushed to embrace Khaled after his release, tears of joy streaming down. The sequence of events unfolded thus.

Conclusion

Khaled raced to Zikola’s door, opening that day, elated—only to find it locked again, plunging him into despair once more. But Yamen shifted this downturn, reminding him of the dug house and revealing he’d paid its owner 200 units out of loyalty, not reward. Khaled hurried there, finding Eyad waiting. He bid everyone farewell, entered the tunnel, slid down its massive walls, and landed amid sand—just like when he left his village. Moments later, he was free of that world, returning home to find his grandfather praying at dawn, asking for his safe return. He learned Mona had convinced her father to agree to their marriage. Khaled and Mona decided to honeymoon in Zikola.

Now Khaled knew everything about Zikola—its land, people, dealings, and life. He solved the book’s riddle, penned by his father in Zikola, the land of dreams and fantasy. This journey was among his hardest, and he chose not to tell his grandfather of his parents’ deaths there. The events unfolded with excitement, suspense, and a mix of real and fantastical characters, thanks to the author’s skill in crafting the narrative and immersing readers with them brilliantly.

References

1. Abdel Hamid, A. A. H. (n.d.). *Zikola Land novel* (S. Salah, Ed.). Al-Kotob Publishing and Distribution.
2. Abu Deeb, K. (2008). *Marvelous literature and the strange world in the book of greatness and the art of Arabic narration*. Dar Al Saqi in association with Orx Publishing House.
3. Belkacem, M. (2012). Parallel texts. *Al-Athar Magazine*, (14), 3.
4. Halifi, S. (2009). *The poetics of the fantasy novel*. Arab House for Science Publishers, Ikhtilaf Publications.
5. Halifi, S. (2009). *The poetics of the fantasy novel* (previous reference).
6. Nora, M. M., & Ezz El-Din, R. (n.d.). Fantasy in *Mephisto’s Rest House* by Burhan Shawi.
7. Nora, M. M., & Ezz El-Din, R. (n.d.). Fantasy in the novel *Mephisto’s Rest*. *Submission to a Quarterly Review Journal*, (9–10), 548–555.
8. Saliba, J. (1982). *The philosophical dictionary in Arabic, French, English and Latin words*. Dar Al-Kutub Al-Lubnani.
9. Todorov, T. (1993). *Introduction to fantastic literature* (A. S. Boualem, Trans.; M. Barada, Intro.). Dar Al-Kalam.
10. Wahba, M., & Al-Mohandes, K. (1984). *Dictionary of Arabic terms in language and literature* (2nd ed.). Lebanon Library.
11. Wahba, M. (1984). *Opcit*, 66.
12. Weiss, A. M. (2005). *Displacement from the perspective of stylistic studies*. University Foundation for Studies, Publishing and Distribution.

Received: 25.11.2024
Accepted: 27.02.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/61-67

Khavar Alakbarli
National University of Public Service, Hungary
PhD student
https://orcid.org/0000-0001-9988-3189
khavar.alakbarli@gmail.com

National Branding as a Tool of State Instrument: Strategic Approaches and Policy Implications

Abstract

Today, several countries engage in national branding to portray and enhance their economic, cultural, and political power. In a globalized world, effective national branding facilitates the acquisition of new tourists and investors, which ultimately leads to global recognition.

National branding works where there is a continuous interaction between the government, public and private sectors, and the population of the country. It is a blend of standard branding principles to enhance the image of a country, and a national branding is a combination of a country's identity and perception.

The article focuses on branding strategies of Southern European countries, with a special focus on Spain and Italy. This research attempts to describe the place of political frameworks, institutional initiatives, and strategic communication in the construction of their national identities. Furthermore, the study examines the impact of regional factors on their Southern European brand identity.

This study uses a comparative case study method to examine key branding techniques such as tourism and cultural promotion and digital media strategies. The findings suggest that Italy and Spain make effective use of historical heritage, strategic communication, and economic cooperation to maintain a solid international reputation.

Keywords: *national branding, public administration, cultural diplomacy, management, southern European*

Xavər Ələkbərli
İctimai Xidmət Milli Universiteti, Macarıstan
doktorant
https://orcid.org/0000-0001-9988-3189
khavar.alakbarli@gmail.com

Milli brendinq dövlət aləti kimi: strateji yanaşmalar və siyasətin nəticələri

Xülasə

Bu gün bir sıra ölkələr öz iqtisadi, mədəni və siyasi qüdrətlərini nümayiş etdirmək və gücləndirmək üçün milli brendinqlə məşğul olurlar. Qloballaşan dünyada effektiv milli brendinq yeni turistlərin və investorların cəlb edilməsini asanlaşdırır və son nəticədə qlobal tanınmaya gətirib çıxarır.

Milli brendinq dövlətin, ictimai və özəl sektorun və ölkə əhalisinin davamlı qarşılıqlı əlaqəsi əsasında həyata keçirilir. O, ölkənin imicini yaxşılaşdırmaq üçün standart brendinq prinsiplərinin məcmusudur, milli brend isə ölkənin kimliyi və onun qavranılmasının sintezidir.

Məqalədə Cənubi Avropa ölkələrinin, xüsusən də İspaniya və İtaliyanın brendinq strategiyalarına diqqət yetirilir. Bu tədqiqat onların milli kimliklərinin formalaşmasında siyasi çərçivələrin, institusional təşəbbüslərin və strateji kommunikasiya vasitələrinin rolunu təsvir etməyə çalışır. Bundan əlavə, tədqiqat Cənubi Avropanın brend kimliyinə regional amillərin təsirini də araşdırır.

Bu tədqiqat turizm və mədəni təbliğat kimi əsas brendinq üsullarını, eləcə də rəqəmsal media strategiyalarını araşdırmaq üçün müqayisəli nümunə tədqiqatı yanaşmasından istifadə edir.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Nəticələr göstərir ki, İtaliya və İspaniya tarixi irsdən, strateji kommunikasiyadan və iqtisadi əməkdaşlıqdan səmərəli istifadə etməklə güclü beynəlxalq reputasiyaları qoruyub saxlayırlar.

Açar sözlər: *milli brendinq, dövlət idarəçiliyi, mədəni diplomatiya, idarəetmə*

Introduction

Transitioning from a developing economy to a fully developed one, utilizing country branding, has become a common strategy to boost tourism, attract foreign investment, and enhance a country's overall reputation. Integrating nation branding into public administration and governance complicates public diplomacy and country marketing, particularly regarding policy formulation and international relations management. While much of the literature on nation branding emphasizes the economic and cultural advantages of soft power, the strategic management and institutional design processes necessary for creating and maintaining nation brands are frequently overlooked (Dinnie, 2015). This article examines the concept by analyzing public administration in Southern European countries and exploring the strategic elements and policy implications of branding for public administration, with a special focus on Spain and Italy.

Research

This study uses the United Nations geoscheme (United Nations Statistics Division, n.d) to define Southern Europe. The United Nations Statistics Division (UNSD) includes fifteen countries and territories of Southern Europe: Albania, Andorra, Bosnia and Herzegovina, Croatia, Gibraltar, Greece, the Holy See, Italy, Malta, Montenegro, North Macedonia, Portugal, San Marino, Serbia, Slovenia and Spain. However, this study only considers the EU member states of this region, which are part of the regulatory and economic system of the European Union: Italy, Spain, Portugal, Greece, Malta, Croatia, and Slovenia. From these countries, the case studies from Italy and Spain were selected due to their global cultural prowess, the advanced state brand of Italy and Spain, and their developed public administration systems.

This research draws from the nation branding theory, which defines branding as a process that involves several actors, such as government, business, and society (Fan 2010). Nation branding is frequently viewed via the Anholt-GfK Nation Brands Index, which gauges the perception of a country in the world concerning its governance, exports, culture, people, tourism, and investment (Anholt, 2010). Nevertheless, there is a gap in the literature concerning the contribution of public administration towards building and sustaining a nation's brand regarding policy and institutional frameworks. Public administration is key in developing and sustaining a nation’s brand. From a governance point of view, it is foremost in formulating and implementing national branding strategies (Van Ham, 2001). National and regional governments brand countries through investment in infrastructure, diplomacy, and the promotion of the culture, all of which help build a country’s image abroad. This paper merges public sector branding with public relations to examine how Spain and Italy construct and manage their country brands through public policy, economic diplomacy, and digital media. Also taken into consideration is the region branding theory, in which a group of nations, like Southern European nations, pool their resources to brand themselves together in a particular geo-political and economic region (Kotler and Gerter, 2002).

The main question this paper seeks to answer is: How do Spain and Italy employ nation branding as a strategic governance instrument? To do so, the paper aims to address the following questions: 1. What institutional mechanisms and policy frameworks govern nation branding in Southern European countries? 2. What is the role of strategic communication, economic diplomacy, and regional branding in building national brands? The research is based on secondary sources of information such as policy documents, branding indices, and existing literature. This paper uses the case study method and examines how Spain and Italy practice nation branding in tourism campaigning, cultural diplomacy, and international strategic communication. This research seeks to analyze how nation branding can be translated into public administration and its policy consequences in the region.

1. Nation Branding in Southern Europe

Nation branding intersects with public administration in several key areas (Dinnie, 2008) as Strategic **Policy Design, Economic Diplomacy**, **Tourism and Cultural Promotion, and Institutional Coordination**. Nations in southern Europe such as Spain, Italy, Greece, and Portugal use nation branding for brand positioning at the global level, especially in tourism, economic

diplomacy, and inter-regional relations. Public administration plays an important part in this because it is the government that designs policies and systems that promote national identity while targeting investments and tourists for international image.

For a long time, southern European countries have heavily relied on the tourism sector not only for economic benefits but also for national identity politics. From 1945 to 1990, these nations employed tourism as a tool to promote a specific culture that was warm, rich in heritage, and exclusive in nature, aiming to allure foreign visitors as part of the nation-building exercise. However, in recent years, the strategy of tourism has evolved to encompass not just the traditional themes of leisure and culture but also innovation and economic competitiveness. The forecast for 2024, which anticipates the recovery of tourism to near pre-pandemic levels and a greater reliance on stem tourism after the pandemic, exemplifies how vital the industry is in the post-pandemic era (UN Tourism, 2025).

According to the Anholt Nation Brands Index (NBI) 2024, which measures global reputation among nation brands in terms of exports, governance, culture, people, tourism, and investment potential, Italy is ranked 3rd, Spain 11th, Portugal 22nd, and Greece 20th. Spain's economy remains stable, as Italy's two-place rise indicates strong cultural and economic appeal. While Greece continues to capitalize on its rich history and culture, its governance is weak. The two-rank decline of Portugal indicates prospects for improvement, while Slovenia, Malta, and Croatia fail to appear in the list, which suggests less global recognition for those states.

On the other hand, in the Brand Finance Global Soft Power Index 2024, Italy is ranked 9th, Spain 11th, and Portugal 27th, followed by Greece (36th), Croatia (47th), Slovenia (56th) and Malta (68th). Italy and Spain have made phenomenal progress since 2020, with Italy gaining +12.7 points and Spain rising five places, indicating a significant post-pandemic recovery (Josem, 2024.). In their struggle to boost their economies, both countries are managing to keep their tourism appeal strong, which adds to their global advantage. Italy and Spain, for example, managed to build strong recognizable brands by making use of their culture and historical heritage. Portugal, for instance, has stamped itself as a "Start-up Nation" and digital innovator, thus bringing investment while creating a business-friendly climate. In so doing, public institutions, government departments, and ministries are instrumental in propelling and guiding these efforts on branding.

In Southern Europe, the intersection of public administration and branding a nation can be best understood through the following table (n.1) that summarizes the components of branding strategies of various countries, institutional mechanisms, concentration areas, and the components of strategic communication and economic diplomacy:

Table n. 1: Southern European countries' nation branding components

Country	Nation Brand	Key Focus Areas	Institutional Mechanisms & Policy Frameworks	Role of Strategic Communication &
Slovenia	"I Feel Slovenia"	Sustainability, innovation, high quality of life	Government Communications Office, Ministry of Foreign Affairs	Strategic use of media and international events to project Slovenia's green identity. Promotes sustainability and innovation as core values.
Croatia	"Croatia Full of Life"	Tourism, culture, sustainability	Ministry of Tourism, Croatian National Tourist Board	Tourism marketing focuses on cultural diversity and UNESCO sites. Economic diplomacy is integrated into the tourism sector to attract investment.
Malta	"Visit Malta" / "Incentives & Meetings Malta"	Heritage, culture, innovation, MICE tourism	Malta Tourism Authority, Heritage Malta, Malta Enterprise	MICE tourism (Meetings, Incentives, Conferences, and Exhibitions) is promoted as a key strategy. Malta uses its cultural and historical identity to foster international partnerships.
Greece	"Discover Greece" / "Wanderlust Greece"	Tourism, natural beauty, cultural richness, sustainability	Greek National Tourism Organization, Ministry of Tourism, Ministry of Culture	Greece utilizes its rich cultural and historical heritage in international campaigns. Economic diplomacy is vital in attracting tourists and international investments.
Portugal	"Marca Portugal"	Innovation, technology, sustainability, entrepreneurship	Agency for Investment and Foreign Trade (AICEP), Portuguese Tourism Agency (Turismo de Portugal)	Promotes Portugal as a startup hub and digital economy. Uses strategic communication to highlight Portugal's strengths in technology and innovation.

Source: Author's own analysis based on literature review

Case Studies:

Both Spain and Italy have started national branding campaigns to improve their international image, economic diplomacy, and global power. This research looks at how Spanish and Italian state agencies devise and execute branding plans, the importance of strategic communication, and the policy processes.

Italy

With an impactful history in art, culture, and economics, Italy has positioned itself strongly on the world stage through its brand 'Made in Italy'.

The brand was fostered in response to international counterfeiting of Italian products during the 1980s, and today the label 'Made in Italy' is used to market any product that comes from Italy. The name also corresponds to well-known industries that are commonly known as the "Four A's" (100ITA, n.d):

- **Alta Moda (High Fashion)**
- **Agri-food (Cuisine & Wine)**
- **Arredamento (Furniture & Design)**
- **Automobili (Automobiles)**

Italy's nation branding strategy is centered on the government-initiated "Made in Italy" brand. This initiative amplifies the country's position and economic crafting in the world market. It is coordinated by the Ministry of Firms and Made in Italy with the help of the Ministry of Foreign Affairs, the Italian Trade Agency (ITA), and private companies. These organizations aim to enhance Italy's reputation in other countries (Spain's tourism brand).

Nation branding in Italy has historically been fragmented, with efforts primarily led by individual industries (fashion, automotive, food, and tourism). However, in the 21st century, successive governments have sought to coordinate and enhance Italy's global image through institutional initiatives such as:

- Italia.it (**Italia.It., n.d**) - This website was created to sell Italian tours and cultural services and serves as free advertising for Italy. Although extremely important for the branding and marketing of Italy, it did not have a good start.
- beIT Campaign (Italy Is Simply Extraordinary: Beit., n.d) (2021-2022) - Italy's first official nation branding campaign aimed to strengthen the country image beyond tourism, using six core values - creativity, passion, tradition, style, innovation, and diversity. These aimed to promote Italy's economic and industrial sectors.
- "Made in Italy" Protection Policies (Governo.It., 2023) (2022-Present) - The Meloni government transformed the Ministry of Economic Development into the "Ministry of Enterprise and Made in Italy". In Italy, this is linked to stricter regulations to discourage counterfeiting and foreign brands from promoting Italian authenticity.

The Italian brand has evolved from a cultural symbol to an economic powerhouse. It embodies a sense of repentance, heritage, creativity, and industrial prowess. Although challenges remain, Italy's ability to respond to contemporary challenges guarantees its continued global influence. The expansion of digital diplomacy and the alignment of economic policies with a strong national branding framework allow Italy to crown itself as a global leader in luxury, innovation and cultural prestige.

Spain

Spain has created a world-renowned image through various strategies, such as institutional arrangements and digital diplomacy, which in turn has helped to develop tourism, business and cultural exchanges in the regions.

The branding of Spain is linked to the Marca España (Spain Brand) initiative, created by the Spanish government to raise the country's international profile. The Spanish Ministry of Foreign Affairs is implementing the initiative, together with groups such as the Ministry of Industry, Trade and Tourism, the Spanish Tourism Institute (Turespaña), and some other private entities, to create a competitive image of Spain abroad (Turespaña, n.d).

Spain balances modernization and tradition, using nation branding to showcase its strengths in (Freire, 2021):

- Tourism and culture
- Business and investment climate
- Innovation and technology
- Sports diplomacy

In addition to these institutions, the Royal Household of Spain is also involved in the branding process, with King Felipe VI representing Spain diplomatically and speaking in favor of Spanish values. Tourism is the leading factor in spreading Spanish nation brand. Spain gathered around 93.8 million tourists (Ministry of Industry and Tourism, 2025) in 2024, making it the most visited country in the world.

Spain's nation branding strategy over the years has transformed due to changes in the economy, society, and culture, and this has helped the country sustain its position in the global tourism industry. Using various strategic communication methods such as advertising and social media, Spain has sought to move beyond its traditional branded tourism focus of "sun, sand and sea," and solidify the country's position as a multi-faceted brand (Kotler, Gertner, 2002).

The most famous aspect of Spanish nation branding and tourism marketing is the so-called Marca Espana which can be visually represented with the Sol de Miro logo designed by the Spanish artist Joan Miro in 1983 (Spain Official Tourist Website, n.d). This logo has maintained its iconic status throughout the years serving as a primary visual identity for the promotional campaigns on tourism of Spain which has aided in branding recognition and branding consistency.

The branding of Spain has evolved from a cultural branding that focused on Spanish uniqueness in the mid-1960s to a mass tourism brand in the mid-1980s and a brand of experimental tourism and high-value tourism in the 21st century. The "Spain is Different" campaign (1960–1970) focused on "diffusion" by marketing high-end tourism based on Spain's history, architecture and culture (Museo Nacional Centro De Arte Reina Sofía, n.d). However, during the economic expansion of the 1980s, the "Everything Under the Sun" campaign (1984–19890) presented Spain as a mass tourism country, accompanied by the traditional advertising of sun, sea and low prices, which led to a boom in international tourist travel.

During the 1990s and early 2000s, there was a branding focus on modern tourism which is based on experience, in campaigns like "Passion for Life" (1991-1994), and "Bravo Spain" (1998-2001) branding Spain policies were defined by promotion of lifestyle and modern culture. Finally, later campaigns, "I Need Spain" (2010-2016) also attempted to break the stereotype of Spain being just a sun and beach destination to something more comprehensive including cuisine, rich culture and history, and large cities. The post-pandemic campaign "Back to Spain" (2020) demonstrated Spain's willingness and capability to restore international trust by differentiating itself as a safe and welcoming emotional destination (Turespaña, n.d.)

Spain's nation branding strategy is a blend of cultural promotion, economic diplomacy, and institutional coordination. Through strong tourism marketing, business-friendly policies, and global soft power, Spain effectively projects itself as a vibrant, modern, and diverse nation on the international stage.

Conclusion

Italy and Spain have distinct nation branding strategies, as described in Table n.2. Italy is rooted in its cultural heritage, luxury industries, and the "Made in Italy" brand, with an emphasis on tradition and craftsmanship. Its branding is rooted in historical and artistic tourism, with a gradual shift towards digital strategies.

Spain, through Marca España, is adopting a more centralized and innovative approach, using sports, entertainment, and digital branding. It is blending tradition and modernity and has been prompt to follow global trends.

They both use public administration, cultural diplomacy, and strategic communication in their branding, which affects their global reputation and economic influence.

Table n. 2: Comparative Analysis of Nation Branding Strategies in Italy and Spain.

Category	Italy	Spain
Institutional Framework	Decentralized approach; regional agencies and ministries coordinate branding (e.g., Ministry of Foreign Affairs, Italian Trade Agency).	Centralized under **Marca España**, managed by the Secretariat for Global Spain.
Economic Branding	**"Made in Italy"** emphasizes heritage, craftsmanship, and luxury in **fashion, automobiles, and gastronomy**.	Focus on **innovation, sustainability, and entrepreneurship** to attract investment.
Tourism Strategy	Promotes **historical and artistic heritage** (e.g., Venice Biennale, Milan Expo).	Leverages **sports, cultural tourism, and major events** (e.g., FIFA World Cup, Olympic Games).
Soft Power	Uses **cultural diplomacy** through cuisine, fashion, and design (e.g., Slow Food Movement, Eataly).	Strong ties to **Latin America** (language, history) and sports (e.g., football diplomacy).
Digital Branding	Increasing online presence but traditionally relies on **heritage-based branding**.	More advanced in **strategic communication and digital branding**, using tourism campaigns and social media.
Crisis Resilience	Relies on **luxury and cultural industries**, but faced branding challenges during COVID-19; post-pandemic **digital push**.	Adapted quickly with **virtual tourism campaigns** and **economic engagement strategies**.
Regional Branding Challenges	Strong regional identities (e.g., **Tuscany for wine, Milan for fashion**) integrated into national branding.	Tensions between **national and regional identities** (e.g., **Catalonia, Basque Country**) sometimes complicate branding.

Source: Author's own analysis based on literature review

References

1. Anholt, S. (n.d.). Nation Brands Index 2024. Anholt & Co. https://www.anholt.co/nbi
2. Anholt, S. (2010). Nation brands index: A critical overview. Place Branding and Public Diplomacy, 6(1), 1–10. https://doi.org/10.1057/jpb.2010.3
3. Dinnie, K. (2008). Nation branding (1st ed.). Butterworth-Heinemann. https://www.culturaldiplomacy.org/academy/pdf/research/books/nation_branding/nation_branding_-_concepts,_issues,practice-_keith_dinnie.pdf
4. Dinnie, K. (2015). Nation branding: Concepts, issues, practice (2nd ed.). Routledge.
5. Fan, Y. (2010). Branding the nation: Towards a better understanding. Place Branding and Public Diplomacy, 6(2), 97–103. https://doi.org/10.1057/pb.2010.5
6. Freire, J. (2021). Nation branding in Europe. Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003084051
7. Governo.it. (2023, October 2). Inflation: First pact to protect citizens' purchasing power signed at Palazzo Chigi. https://www.governo.it/en/articolo/inflation-first-pact-protect-citizens-purchasing-power-signed-palazzo-chigi/23760
8. Italia.it. (n.d.). Discover Italy: Official tourism website. Retrieved [accessed date], from https://www.italia.it/en
9. Italy is simply extraordinary: BeIT. (n.d.). Italy is simply extraordinary: BeIT. Retrieved [accessed date], from https://madeinitaly.gov.it/en/be-it/
10. Josem, M. (2024). Brand Finance's Global Soft Power Index 2024: USA and UK ranked top nation brands, China takes third place. Brand Finance. https://brandfinance.com/press-

releases/brand-finances-global-soft-power-index-2024-usa-and-uk-ranked-top-nation-brands-china-takes-third-place-overtaking-japan-and-germany
11. Kotler, P., & Gertner, D. (2002). Country as brand, product, and beyond: A place marketing and brand management perspective. Journal of Brand Management, 9(4), 249–261. https://doi.org/10.1057/palgrave.bm.2540107
12. Ministry of Industry and Tourism. (2025). Tourism expenditure meets forecasts and exceeds €126 billion in 2024, a 16.1% increase. https://www.mintur.gob.es/en-us/gabineteprensa/notasprensa/2025/paginas/turismo-frontur-egatur-diciembre-2024.aspx
13. Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía. (n.d.). The regime's promotion of tourism opposite the social reality. https://www.museoreinasofia.es/en/collection/research-projects/estampa-popular/promotion-tourism-social-reality
14. Spain's tourism brand. (n.d.). 40 years of the Sol de Miró logo. https://www.spain.info/en/40-anniversary/
15. Turespaña. (n.d.-a). Past international tourism advertising for Spain. https://www.tourspain.es/en/campaign-historical-tourism/
16. Turespaña. (n.d.-b). Who are we? Secretary of State for Tourism. https://www.tourspain.es/en/about-us/
17. UN Tourism. (2025, January 20). International tourism recovers pre-pandemic levels in 2024. https://www.unwto.org/news/international-tourism-recovers-pre-pandemic-levels-in-2024
18. United Nations Statistics Division. (2025). Standard country or area codes for statistical use (M49). https://unstats.un.org/unsd/methodology/m49/
19. Van Ham, P. (2001). The rise of the brand state: The postmodern politics of image and reputation. Foreign Affairs, 80(5), 2–6.
20. 100ita. (n.d.). What is Made in Italy. Retrieved [accessed date], from https://www.100ita.com/page.php?p=aboutus/made_in_italy

Received: 20.12.2024
Accepted: 31.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/68-71

Rena Əliyeva
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
doktorant
https://orcid.org/0009-0007-7594-9455
aliyeva.rena83@gmail.com

Dilçilikdə determinant anlayışının işlənməsi məsələləri

Xülasə

Məqalədə determinant anlayışı və onun cümlədə işlənmə məsələlərindən bəhs edilir. Azərbaycan dilçiləri ilə yanaşı, rus alimlərinin də bu istiqamətdəki işləri təhlilə cəlb olunur.

Məqsəd – Müasir dilçilikdə müxtəlif sintaktik və leksik kateqoriyaların öyrənilməsi zamanı determinant anlayışı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Determinantlar nitq hissələri sistemində isimlə birbaşa əlaqədə olan və onun mənasına müəyyən məhdudiyyət və konkretlik gətirən söz və ya söz birləşmələridir. Bu anlayış bir çox Avropa dillərində, xüsusilə ingilis, fransız, alman və digər Qərb dillərində geniş şəkildə işlənməkdədir. Lakin Azərbaycan dilində determinant anlayışı hələ də tam şəkildə sistemləşdirilməmiş və terminoloji baxımdan müxtəlif yanaşmalarla izah olunmaqdadır. Bu səbəbdən determinantların dil sistemində yeri, funksiyası və təsnifatı məsələləri tədqiqat baxımından aktuallığını saxlayır.

Araşdırmalar belə bir elmi nəticəyə gətirib çıxarır ki, dilçilikdə determinant anlayışının işlənməsi məsələsi zamanı pedaqoji və professional istiqamətlər əsas tutulmalıdır.

Açar sözlər: *determinant, cümlə, dilçilik, anlayış, ifadə*

Rena Aliyeva
Azerbaijan State Pedagogical University
PhD student
https://orcid.org/0009-0007-7594-9455
aliyeva.rena83@gmail.com

Processing Issues of Determinant Concept in Linguistics

Abstract

The article deals with the concept of determinant and its use in sentences. Along with Azerbaijani linguists, the works of Russian scientists in this direction are also included in the analysis.

Purpose -In modern linguistics, the concept of the determiner holds particular importance in the study of various syntactic and lexical categories. Determiners are words or word combinations that are directly related to nouns within the system of parts of speech and bring certain limitations and specificity to their meaning. This concept is widely used in many European languages, especially in English, French, German, and other Western languages. However, in the Azerbaijani language, the notion of the determiner has not yet been fully systematized and is explained through different terminological approaches. For this reason, the place, function, and classification of determiners within the language system remain relevant and significant subjects of linguistic research.

Keywords: *determinant, sentence, linguistics, concept, expression*

Giriş

Bəzi cümlə üzvləri bu və ya digər baş üzvə aid olmaya da bilir. Bu zaman bütövlükdə o cümləyə aid olur. Bu formada olan üzvlər determinant adlanır. Determinasiya (latınca *determinatio* – həddi, nəticə, tərif) geniş mənada – müəyyən bir kateqoriyaya və ya nümunəyə xas olan təqdimatı, konfiqurasiyası, parametrləri və komponentləri haqqında məlumatlar əsasında obyektin perspektivinin müəyyən edilməsi məsələsidir. Determinant ifadəsi latın sözü olub, müəyyənləşdirən və aydınlaşdıran mənasını ifadə edir.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

XX əsrin II yarısından başlayaraq, sintaksis prosesində axtarış məsələləri dəyişir və cümlənin semantik, formal artıran vasitələrinə diqqət artırılır. Bu genişliyi determinantlar yerinə yetirir. Determinantlar müstəqil cümləni genişləndirən vasitələrdəndir və akademik sintaksislərdə əsas bölmələrdən birini təşkil edir. Determinantlar cümlənin həcmini genişləndirən sərbəst söz formaları, söz birləşmələridir. Determinantlar cümlənin yeni üzvü deyil. O, sadəcə olaraq, öz mövqeyinə görə seçilən zərflik (yer, zaman, səbəb zərflikləri və s.) və tamamlıqdan ibarət olur (Arxangelskiy, 1964).

Tədqiqat

Mətn sintaksisinin tədqiqində akademik Kamal Abdullanın əməyi xüsusilə seçilir. İlk dəfə Azərbaycan dilçiliyində determinantlara o, ayrıca bölmə həsr etmişdir (*Azərbaycan dilinin qrammatikası*, 1959).

"Azərbaycan dilçiliyində determinant üzvlər xüsusi olaraq hələ ki, tədqiqata cəlb edilməmişlər. Kamal Abdulla bu məsələnin sadəcə eskiz şəklində 1959-cu ildə nəşr edilmiş akademik qrammatika kitabında verildiyini qeyd edir. Bu məlumat kitabın "zərflik" bölməsində verilmişdir. Burada yazılır: "... zaman və yer zərflikləri, tamamlığa nisbətən idarə edən feillə zəif əlaqəyə girirlər. Cümlədə zərfliklər onun ayrı-ayrı üzvləri ilə əlaqədən daha çox, cümlənin bütöv tərkibi ilə əlaqəyə girə bilirlər" (*Azərbaycan dilinin qrammatikası*, 1959).

Determinantlar cümlənin ortasında işləndikdə özündən əvvəl və sonra gələn üzvlərlə əlaqələnir, onlarla semantik və qrammatik cəhətdən bağlanır. Biz bunu nümunələrdən də görürük. Onların cümlənin harasında işlənməsi deyil, sintaqmanın ümumi məzmunu ilə necə bağlanması daha vacibdir. Müasir Azərbaycan dilində, əsasən, yer, zaman və səbəb zərflikləri, o cümlədən vasitəli tamamlıqlar determinant vəzifəsində çıxış edə bilirlər. Müasir Azərbaycan ədəbi dilində determinant cümlə üzvləri ilə bağlı məsələləri təxmini araşdırdıqdan sonra belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, onlar dilçilikdə nisbətən az işlənmiş məsələ olmaqla həm də kifayət qədər maraqlı problemdir. Onların ifadəsi, işlənmə yeri, quruluşu, qrammatik-semantikası tədqiq olunmağa əsas verir (Dəmirçizadə, 1962).

Bu haqda Kamal Abdulla yazır: "Determinant üzv termini işlənməsə də, burada hər halda cümlənin həyatındakı çox vacib bir hala, yəni cümlənin bütün tərkibi ilə əlaqəyə girə bilən zərfliklərin mövcudluğuna işarə edilir. Amma təəssüf ki, daha dərin nəticələr çıxarılmır, determinant üzvü olan cümlənin bütün funksional-qrammatik dəyişiklikləri təhlilə cəlb edilmir" (Abdullayev, Məmmədov, Musayev, Üstünova, 2012).

Rusiyada da determinant mövzusuna dair araşdırmalar aparılmışdır. Vinoqradov, Şvedova və başqalarının bu sahədə xüsusi xidmətləri vardır.

Keçən əsrin ortalarında dilin sintaktik quruluşunun tədqiqində cümlənin əsas paylanma və mürəkkəbləşmə qanunauyğunluqlarının, xüsusən də sərbəst bağlanmış sözlərin fəaliyyətinə daha dərindən nəzər salınmağa meyl var idi. Onun içindəki konstruksiyalara determinant deyilir. 50-ci illərdə V.V.Vinoqradov belə bir fikri ifadə etdi ki, ümumi cümlədə bəzi kiçik üzvlər nə "subyekt qrupu", nə də "predikat qrupu" ilə birbaşa əlaqəli ola bilməz (Cəfərova, 2019).

1980-ci ilin "Rus qrammatikası"nda oxuyuruq ki, bu, əvvəlki gözardı edilə bilməyən linqvistik reallıqdır. Termin olduqca mürəkkəbdir. Əgər onu sadə və qısa şəkildə izah etməyə çalışsanız, belə bir şey əldə edəcəksiniz: əgər bir şey ördək kimi görünürsə, ördək kimi üzürsə və ördək kimi şırıldayırsa, qətiyyət prinsipinə görə ördəkdir.

Deməli, təbiətşünaslıqda maddənin və ya prosesin təyin edilməsindən danışırlar; filologiyada – bu və ya digər dil vahidinin, leksemin, fonemanın təyini haqqında; tarixdə – yerin, prosesin və ya hadisənin, qanunauyğunluqların və s. müəyyən edilməsi haqqında.

Dil ənənəsində (peşəkar, korporativ, müxtəlif fənlər) təyinat termin şəklində nominasiya ilə müəyyən edilir (Cəfərova, 2021).

50-ci illərdə V.V.Vinoqradov belə bir fikri ifadə etdi ki, ümumi cümlədə bəzi kiçik üzvlər nə "subyekt qrupu", nə də "predikat qrupu" ilə birbaşa əlaqəli ola bilməz. Belə kiçik üzvlər zaman, məkan, səbəb, məqsəd, güzəştlər və şərtlər şəklində cümlənin qalan hissəsinə bilavasitə aid ola bilər. Cümlənin bu kiçik üzvləri bütövlükdə bütün cümləyə xasdır. Bütövlükdə bütün cümləyə aid olan ikinci dərəcəli üzvlər "cümləyə daxil olan heç bir ifadənin komponenti deyil" (Sia.az). Rus dilində müəyyənedicini ilk dəfə N.Y. Şvedova aşkar edib təhlil etmiş və onun tərəfindən nəzərdən keçirilmişdir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, bəzi hal formalarının cümlə strukturunda xüsusi mövqeyi, onların münasibətində "müstəqilliyi" baş verir. Başqa sözlərlə (onların başqa sözlərlə

formal-semantik əlaqəsinin olmaması və bütövlükdə bütün cümləyə münasibəti) müəyyən sintaktik münasibətləri ifadə etməkdə onların "müstəqilliyinə" çoxdan diqqət yetirilir. "Zəif nəzarət" və ya bitişiklik əlaqələrini pozan və bir qayda olaraq cümlənin əvvəlində yer alan bir çox söz və ön söz formaları yalnız süni üsullarla onun ayrı-ayrı üzvünə aid edilə bilər (Şvedova, 1970).

Determinant öyrənilərkən əsas məsələlər onun əsas müddəaları və həmçinin təsnifatıdır. Müəyyənedici və ya təyinedici üzvün əsas müddəaları haqqında onun cümlənin bütün tərkibinə aid olan və ayrı-ayrı üzvlərindən heç biri ilə əlaqəli olmayan cümlənin paylayıcı üzvü (paylayıcısı) olmasını göstərmək olar. Müəyyənedicilər cümlənin əsas üzvlərindən birini deyil, bütün cümləyə aid ola bilən, onu bütövlükdə müəyyən edə bilən müəyyən növ hallar və əlavələrdir (Ojeqov, 1957).

N.Y.Şvedova determinantlar haqqında yazır ki, onlar cümlənin tərkib hissələrindən birinin formasına arxalana bilirlər, lakin belə komponent deyillər, onların cümlə ilə özünəməxsus, zahiri, formalaşmamış əlaqələri, öz imkanları var. Həmçinin, T.N.Stepanova vurğulayır ki, "... hərəkətin keyfiyyət və kəmiyyət tərifinin vəziyyəti / hərəkətin gedişatının vəziyyəti / istisna olmaqla, zərf sözlər, bir qayda olaraq, bütövlükdə bütün cümləyə aiddir; əlavələr adətən yalnız feillə olur". Müəyyənedicinin ən göstərici xüsusiyyətlərindən biri onunla feil arasında qrammatik əlaqənin olmamasıdır.

Məsələn: "Suda (harada yox? – suda) narıncı günəşlə işıqlanan uzaq zirvələr aşdı"; "ABŞ və Finlandiya komandalarının Moskvaya gəlməsi gözlənilir (harada yox? – Moskvada)" (Cəfərova, 2022).

Nümunələrdən aydın olur ki, feillə ön şəkilçi-hal qrupu arasında birbaşa əlaqə yoxdur. Vəziyyət feil ilə qrammatik əlaqənin olması baxımından xarakterizə olunur. Müəyyənedici hal müəyyən bir cümlənin bir hissəsi kimi formal olaraq aid edilə bilən sözlə sözün semantikası səviyyəsində müəyyən bir dil sistemi üçün sistemli, yəni məcburi, korrektə bağlanmır.

Bütövlükdə cümlə onların müəyyənedici halları olmaqla əhəmiyyət daşıyır. Vəziyyət sistemli bir əlaqənin olması ilə xarakterizə olunur. Məsələn: *Mənim yaxşı dostum rayon mərkəzində yaşayır.* Regional mərkəzdə yaşamaq əlaqəsi qrammatik cəhətdən düzgün və sistemlidir (Çernov, 1969).

Elementar əsas semantik komponentləri təşkil edən təyinedicilər – subyekt, obyekt, eləcə də bu mənaları bir-biri ilə və ya müxtəlif təyinatlı (adverbial) məna növləri ilə (subyekt-obyekt) birləşdirən komponentlərdir. Belə təyinedicilər ön sözlü və ön sözsüz (eləcə də zərflər, əsasən məkan mənalı əvəzliklər), bəzi hallarda əvəzlik və isimlərlə ifadə olunur (Şulyak, 1983).

İstənilən qrammatik quruluşun mövqeyi qəbul oluna bilər ki, təyinedicilər həm məzmun baxımından, həm də bütövlükdə spesifik, həm də paylayıcı xüsusiyyətlərə malikdir. Bütün bunları və digər oxşar ifadələri görən ənənəvi təhsilli oxucu müxtəlif hallar düşünə bilər.

N. Şvedova ona müəyyən edənləri göstərərək deyirdi ki, bu, gözardı edilə bilməyən linqvistik reallıqdır. Determinantlar həm məzmun baxımından, həm də spesifik xüsusiyyətlərə malikdir (Tağıyev, 1966).

Determinantlar yalnız onlara xas olan morfoloji ifadə üsulları ilə xarakterizə olunmur. Əvvəlcə onların "sərbəst qoşulma" təklifi ilə bağlı olduğunu düşünə bilərlər. Bununla belə müəyyənedicilərə həsr olunmuş *Qrammatika* adlı bölmənin əvvəlini diqqətlə oxuduqdan sonra oxucu elementar məntiqi dairəni kəşf edir:

Gəlin ifadəni təhlil edək: *Bazar ertəsi muzey bağlanıb.* Məlumdur ki, praktiki olaraq hər hansı bir hərəkət baxımından xarakterizə olunur: yer və zaman feillə açılır və yer, zaman şəraitinin mövqeyini özü ilə gətirir. Bu o deməkdir ki, *bazar ertəsi* zərf vaxtı bilavasitə feilə tabedir (Naxcivanxeberleri.com).

Nəticə

Nəticə etibarilə, *bazar ertəsi* vəziyyətin birbaşa semantikası yoxdur. Bu hal başa düşüləndir: muzey obyektinin müəyyən bir müvəqqəti əlaməti yoxdur. Beləliklə, ön söz forması *bazar ertəsi* tipik bir vəziyyətdir və sözdə müəyyənedici deyil.

"Müəyyənedici" anlayışının yaranması təbiətin yanlış anlaşılması ilə izah edilə bilər. Söz bir zəncirdir və hər biri bir və ya bir neçə başqa sözlə birbaşa əlaqəli olan sözlərlə bağlıdır.

Sözlərin sintaktik əlaqələri onları əks etdirir, birbaşa semantik əlaqələr, sözlərin bilavasitə semantik əlaqələri isə denotatların birbaşa əlaqələrini əks etdirir.

Məsələn, *Balıqçı tutdu* cümləsində *tutulan balıq* sözü *balıqçı* və *tutdu* sözünə tabedir. *Balıq* sözünü özünə tabe edir, çünki *tutulan* söz obyekt balıqçının yerinə yetirdiyi və obyekt balığa keçən hərəkəti ifadə edir.

Beləliklə, determinantlar adlanan konvensional xarakter onların konyuqasiya edilməmiş şifahi ifadələrə birbaşa aid edilməsi ilə təsdiqlənir. "Struktur diaqrama" daxil edilməyən formalar – cümlənin (qrammatik əsası), məsdərə, habelə sifət təyin edən və s. – əlbəttə ki, əsas həqiqətdir. Niyə N.Y. Şvedova onlara məhəl qoymur – bu isə sirr olaraq qalır. O, sintaktik əlaqələri kollokasiya və təklifə bölür. Lakin sintaktik (sərbəst) söz birləşməsi dil vahidi deyil, cümlənin tərkib hissəsi kimi vahidlərin (söz və frazeoloji vahidlərin) sərbəst birləşməsidir.

Ədəbiyyat

1. Abdullayev, K., Məmmədov, A., Musayev, M., & Üstünova, K. (2012). *Azərbaycan dilində mürəkkəb sintaktik bütövlər.* Bakı: Mütərcim.
2. *Azərbaycan dilinin qrammatikası. II. Sintaksis.* (1959). Bakı.
3. Arkhangel'skiy, V. A. (1964). *Ustoychivyye slovosochetaniya v sovremennom russkom yazyke. Osnovy teorii ustoychivykh slovosochetaniy i problemy obshchey frazeologii.* Rostov-na-Donu.
4. Cəfərova, S. N. (2019). *Mirzə Ələkbər Sabir yaradıcılığında uşaqların ailədə təhsil və tərbiyə məsələləri.* BSU, Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri XI beynəlxalq konfransı, Bakı.
5. Cəfərova, S. N. (2021). *XIX əsrin sonu-XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda ailə tərbiyəsinin əsas üsulları. "Azərbaycanın inkişaf strategiyasında Heydər Əliyev irsi" mövzusunda elmi konfrans,* Kaspi Universiteti, Bakı.
6. Cəfərova, S. N. (2022, may 4). *Respublikamızda ailələrə göstərilən dövlət qayğısı. Heydər Əliyevin anadan olmasının 99-cu ildönümünə həsr olunmuş elmi konfrans, OYU,* Bakı.
7. Chernov, K. K. (1969). *K voprosu o determinantakh. Voprosy yazykoznaniya*, (1), 125–126.
8. Dəmirçizadə, Ə. (1962). *Azərbaycan dilinin üslubiyyəti.* Bakı.
9. Ozhegov, S. I. (1957). *O strukture frazeologii. Leksikograficheskiy sbornik, VIP 2,* Moskva.
10. Shulyak, L. I. (1983). *Opredelitel'nyye obstoyatel'stva, vyrazheniya v sovremennom russkom yazyke (Diss. kand. filol. nauk).* Rostov-na-Donu.
11. Shvedova, N. Yu. (1970). *Grammatika sovremennogo russkogo literaturnogo yazyka.* Moskva.
12. Tagiyev, M. T. (1966). *Glagol'naya frazeologiya sovremennogo russkogo yazyka (Opyt issledovaniya frazeologicheskikh yedinits v okruzhayushchem mire).* Bakı.
13. Sia.az. (n.d.). *Heydər Əliyev və uşaqlar. Retrieved April 15, 2025, from* https://sia.az/az/news/social/821804.html
14. Naxcivanxeberleri.com. (n.d.). *Heydər Əliyev və uşaqlar [Foto]. Retrieved April 15, 2025, from* https://naxcivanxeberleri.com/bloq/heyder-eliyev-ve-usaqlar-foto-2264

Daxil oldu: 13.12.2024
Qəbul edildi: 28.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/72-76

Günəş Məmmədova
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
dissertant
https://orcid.org/0009-0002-1296-4969
gunes.ehmedova.89@mail.ru

Günter Qrassın "Tənəkə təbil" romanında XX əsr alman cəmiyyətinin təsviri

Xülasə

Günter Qrassın *Tənəkə təbil* romanı XX əsr Avropa ədəbiyyatının ən mühüm əsərlərindən biridir. Romanın baş qəhrəmanı Oskar Matzerathdır. Oskar üç yaşında böyüməkdən imtina edir və dünyanı uşaq gözü ilə dərk etməyə davam edir. Müharibə və faşizmin cəmiyyətin üzərində buraxdığı izlər Oskarın simasında təsvir olunur. Oskarın tənəkə təbili və onun qeyri-adi səsi simvolik elementlər kimi romanda mühüm rol oynayır. Günter Qrass bu romanında magik realizm və modernist texnikalardan istifadə edərək Almaniyanın faşizm keçmişi ilə üzləşməsini tənqid edir. Roman faşizmin yüksəlişi, kollektiv məsuliyyət və günah anlayışlarını dərindən araşdırır. Nasist ideologiyasının cəmiyyətə təsiri, fərdlərin bu ideologiyaya uyğunlaşması və müharibənin doğurduğu mənəvi problemlər əsərin əsas mövzusudur. Oskarın böyüməməsi Alman cəmiyyətinin keçmiş günahlarını unutmaq istəməsinin simvoludur. Roman həm tarixi, həm də fəlsəfi suallar qaldıraraq müharibədən sonrakı alman cəmiyyətində məsuliyyət və günah anlayışlarını araşdırır.

Açar sözlər: *faşizm, müharibə, travma, cəmiyyət, simvolizm, sehrli realizm*

Gunesh Mammadova
Azerbaijan National Academy of Sciences
PhD student
https://orcid.org/0009-0002-1296-4969
gunes.ehmedova.89@mail.ru

Depiction of 20th-Century German Society in Gunter Grass's Novel "The Tin Drum"

Abstract

Günter Qrass` s "The Tin Drum" is one of the most significant works of 20th century European literature. The novel's protagonist Oskar Matzerath, refuses to grow up at the age of three, continuing to perceive the world through a child s perspective. The traumas of war and and fascizm are symbolized through Oskar `s character. His tin drum and unique voice serve as the key symbolic elements in the novel. Grass employs magical realism and modernist techniques to critique Germany s confrontation with its fascist past . The novel explores themes such as the rise of fascism , collective responsibility and guilt. It examines the impact of Nazi ideology on society , the adaptation of individuals to this ideology and the moral dilemmas caused by war. Oskar s refusal to grow represents the german society `s reluctance to acknowledge its past sins. The novel raises historical and philosophical questions, delving into the concepts of responsibility and guilt in post-war german society.

Keywords: *fascism, war, trauma, society, symbolism, magical realism*

Giriş

Alman yazıçısı Günter Qrassın 1959-cu ildə nəşr olunan "Tənəkə təbil" əsəri XX əsr Avropa ədəbiyyatının ən mühüm romanlarından biri hesab olunur. Bu əsər İkinci Dünya müharibəsi

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

dövrünün faciələrini, alman cəmiyyətinin müharibə və faşizm qarşısındakı mövqeyini ironik və simvolik üslubda təsvir edir. Günter Qrassın bu romanı ədəbiyyatda modernist texnikalarla işlənmiş, Almaniyanın keçmişi ilə üzləşməsinə çağırış edən bir əsərdir. Bu məqalədə əsərdəki əsas mövzular və simvollar araşdırılacaqdır.

Tədqiqat

Müharibədən əvvəlki dövrü, müharibə dövrünü və müharibədən sonrakı dövrləri əhatə edən, 46 fəsildən ibarət olan roman şərti olaraq üç "kitab"a bölünür. Qrassın mürəkkəb yazı üslubu əsərdə həm poetik, həm də satirik üslubların birləşməsinə şərait yaratmışdır.

Birinci "kitab"da Oskarın üçüncü ad günündə ona hər şeydən çox sevdiyi tənəkə təbil hədiyyə edilir. Sonra anası onun tənəkə təbilini əlindən almağa çalışır. Bir gün Oskar qışqıraraq şüşəni sındırmaq qabiliyyətini kəşf edir. Bu hədiyyə Oskarın məktəbə getməsinə mane olur. O, yazmağı və oxumağı özü öyrənir. O, Milli Sosializm təhlükəsinin özünü göstərdiyi bir zamanda Bebra adlı qısaboylu bir musiqiçi ilə tanış olur. Bu müddətdə o, həmçinin anasının sevgilisi ilə münasibətinin də şahidi olur. Bir müddət sonra isə anası Aqnes balıq zəhərlənməsindən dünyasını dəyişir (Grass, 1997).

1938-ci ildə yəhudi Siqismund Markusa məxsus xırdavat malları mağazası Milli Sosialistlər tərəfindən dağıdılır. Oskar həmişə tənəkə təbillərini oradan alırdı. Markus dözməyərək özünü zəhərləyib öldürür və balaca Oskar bütün bu hadisələrin şahidi olur.

İkinci kitab II Dünya müharibəsinin əvvəlində baş verən hadisələrin təsviri ilə başlayır. Oskarın anasının sevgilisi olan Yan Bronski digər işçilərlə birlikdə müdafiəyə keçir, ancaq həyatını itirir (Grass, 1993).

Oskarın atası Alfred isə Oskarın dostu Herbertin bacısı Mariya ilə tanış olub evlənir və onların bir oğlu – Kurt dünyaya gəlir. Oskar Kurta söz verir ki, o üç yaşına çatanda ona tənəkə təbil hədiyyə edəcək. Oskar Bebra ilə Parisə səyahətindən qayıtdıqdan sonra sözünü tutub Kurta tənəkə təbil hədiyyə edir, ancaq Kurt onu əlinə aldığı andaca yox edir.

Qırmızı Ordu Dansiqə çatanda Matseratın evinə basqın edir və Alfred Matserat öldürülür. Oskar öz tənəkə təbilini atasının qəbrində basdırır. O, qışqıraraq şüşə sındırmaq qabiliyyətini itirir və bir həkimin məsləhəti ilə Mariya və Kurtla birlikdə Reynlanda köçür. Burada Oskar çox ağır xəstəlik keçirir və bir xəstəxanaya yerləşdirilir. Bu zaman o, Mariyanı görə bilmir. Çünki klinikaya yaxın ərazidə yaşayış yeri yox idi. Mariya klinikada təmizlikçi kimi işə başlayır. Ancaq klinikaya getmək üçün hər gün bir saat yol getməli olur (Günter, 2015).

1945-ci ilin avqustundan 1946-cı ilin mayına qədər Oskar klinikada qalır. Klinikadan çıxdıqdan sonra isə o, həyatını tamamilə dəyişdirmək – "böyümək" qərarına gəlir.

Üçüncü kitabda isə müharibədən sonra Oskar ögey anası və onun oğlu Kurtla birlikdə indiki Polşa şəhəri olan Dansiqi tərk edib Düsseldorfa köçür. Orada o, səhnədə geyimsiz naturada çıxış edir və qəbir daşları düzəltməklə məşğul olur. Mariya və Kurtla arasında yaranan gərginliyə görə Oskar ayrı yaşamaq qərarına gəlir. Laydlerin mülkündə bir otaq kirayə edir. Buraya daxil olar-olmaz qonşuluğunda yaşayan tibb bacısı Dorotheyaya aşiq olur. Ancaq ona heç nə deyə bilmir. Oskar günlərin bir günü musiqiçi Klepplə tanış olur. Atasının ölümündən sonra o, and içmişdi ki, bir də tənəkə təbil çalmayacaq. Ancaq Klepplə tanışlığı onun həyatını dəyişdirir və o, yenidən tənəkə təbilini çalmağa başlayır. Onlar birlikdə "Onion Cellar" klubuna dəvət edilirlər. Oskarın performansını izlədikdən sonra bir səsyazma şirkəti ona bir müqavilə təklif edir. Oskar tezliklə şöhrət və sərvətə qovuşur. Ancaq bir gün o yol gedərkən öldürülmüş tibb bacısı Dorotheyanın kəsilib atılmış barmağını tapır və bu cinayəti onun üstündə qalanda özünü müdafiə etmir. Beləliklə, onu öz xatirələrini yazdığı ruhi dispanserə yerləşdirirlər (Günter, 2016).

Əsərdə faşizmin yüksəlişi və insan psixologiyası üzərindəki təsiri incə şəkildə təsvir edilir. Oskar yetkinlərin necə asanlıqla nasist ideologiyasına uyğunlaşdığını müşahidə edir və onların düşdüyü riyakarlığı ifşa edir. Müharibə, nasizm və faşizmə qarşı sərt tənqid romanın əsas mövzularından biridir (Sebald, 2003).

Ömrünü həm romanlarında, həm də siyasi mövqeyində nasizmin və müharibənin qaranlıq tərəflərini göstərməyə həsr etmiş Qrassın ədəbi ictimaiyyətdə böyük səs-küyə səbəb olmuş "Tənəkə təbil" romanı "günah və müharibə" məsələsinə fərqli mövqelərdən işıq salmışdır.

Biz müharibələrin səbəb və nəticələrini müzakirə edə, sülh üçün vacib olan şərtləri təhlil edə bilərik. Amma həm tarixi, həm də konseptual araşdırma aparanda, əgər söhbət müharibədən gedirsə, gözardı edilə bilməyən məsələ vətəndaşların təcrübələri və məsuliyyətidir. Vətəndaşlar bəzi hallarda müharibənin səbəbkarı, bəzi hallarda qurbanı, bəzi hallarda isə şahidi ola bilirlər. Müharibənin şahidi olmuş totalitar rejim altında yaşayan xalq müharibə zamanı törətdiyi cinayətlərə görə məsuliyyət daşıya bilərmi? Yəni cinayət qarşısında əlibağlı seyr edənlərin məsuliyyəti nədən ibarətdir? Bu dolayı cinayətin əvəzini üzrxahlıqla və ya keçmişlə barışmaqla təmin etmək olarmı? (Toros Günəş Esgül, 2022).

"Tənəkə təbil" romanında müzakirə edilən ən mühüm mövzulardan biri də hələ də müharibə şəraitində "normal həyat sürməyə çalışan" alman xalqının susqunluğu və bu susqunluq altında yatan ağır günahkarlıq hissinin onların yaşam tərzinə sirayət etməsidir. Roman 1899–1954-cü illəri təsvir edir. Başqa sözlə, İkinci Dünya Müharibəsindən əvvəlki dövrü və müharibədən sonrakı böhran illərinə qədər geniş bir tarixi dövrü əhatə edir. Romanın baş qəhrəmanı Oskar Matzerat ruhi-əsəb dispanserində yatarkən öz həyat hekayəsini və ailəsinin başına gələnləri fərqli bir üslubla nəql edir. Oskar dünyaya gəlməmişdən əvvəl də bütün hadisələrin içində olub. O, şahidi olmadığı hadisələrin belə şahidi kimi danışır. Roman Oskarın nənə və babasının tanış olması hekayəsi ilə başlayır. Bu ailənin qurulması həm də "cinayətlərin başlanğıcıdır" (Günter, 2022). Oskarın babası Joseph Kojaiczek həm yanğın törədən, həm də yanğınsöndürəndir. Evi yandırdıqdan sonra qaçarkən Oskarın nənəsi ilə tanış olur və onların Aqnes adında bir qızı dünyaya gəlir. Aqnes öz əmisi oğlu, polşalı Yan'a aşiq olsa da, Oskarın rəsmi atası, əslən alman olan və daha sonra nasistlərə qoşulan Alfred Matzerat ilə evlənir. Odur ki, Oskarın atasının Alfred yoxsa Yan, protestant və ya katolik olması bəlli deyil. Oskar 1924-cü ildə doğulsa da, ölümü şübhə doğuran, 1913-cü ildə ölkədən qaçan babasının ölümündə özünü günahkar bilir. Bu "günah" mövzusu romanda davamlı olaraq təkrarlanır. Hər kəs sanki başqalarının əməllərinin əvəzini ödəyir, amma öz hərəkətlərinə görə məsuliyyət daşımır (Günter, 2010).

Oskar üç yaşı olanda "böyüməmək" qərarına gəlir və buna görə də özünü hündür yerdən atır. Məhz buna görə də roman boyu özündən birinci və üçüncü şəxs kimi danışır. Bu həm də Oskarın məsuliyyəti öz üzərinə götürməsi ilə bağlı ikitərəfliyin nəticəsidir.

Roman Oskar və ailəsinin həyatından bəhs etsə də, iki dünya müharibəsinin əvvəlki və sonrakı dövrlərindən, necə başlayıb və necə bitdiyindən, insanların gündəlik həyat tərzini necə dəyişdirdiyindən, ən əsası isə insanlar arasındakı kiçik cinayətlərdən bəhs edir.

Oskar 3 yaşlı uşaq bədəninə və zəkasına sahib biri kimi görünür. Buna görə də o, törətdiyini düşündüyü cinayətlərə görə məsuliyyət daşıya bilmir. O, yalnız özünü pis hiss etdikdə pəncərəni belə sındıra bilən qışqırıqla reaksiya verə bilir. Sonralar o, bu "istedadından" müxtəlif cinayətlərində, məsələn, oğurluq edəndə istifadə edir. Əvvəlcə faşistlərə qoşulmaq istəyir, daha sonra müxalifətə kömək edir, insanları əyləndirməyə çalışan sirklərdə işləyir. Bütün bu macəraların içərisində ögey atasının arvadından qeyri-qanuni övladı olur (Günter, 2012).

Oskarın şəhərdən-şəhərə, kənddən-kəndə macərasının son mərhələsi və günahkarlıq probleminin mahiyyəti 1950-ci illərdə dəyişir. Bu zaman müharibə başa çatdıqdan sonra Oskar bir qrupla işləməyə başlayır və daha sonra Dorotea adlı bir tibb bacısının ölümü ilə əlaqədar təqsirləndirilir. İlk dəfədir ki, Oskar cinayət məsuliyyəti daşıyır. Oskar özünü bu qətldə günahkar saymasa da, ilk dəfə Oskarın cinayətlərindən birinin üstü açılmış kimi görünür. O, məhkəməyə gətirilərək qətldə ittiham olunur, əvvəlcə həbs edilir, daha sonra cinayət məsuliyyətini aradan qaldıran ruhi xəstəliklər diaqnozu ilə klinikaya yerləşdirilir, sonra isə bəraət alır. Klinikadan çıxmazdan əvvəl qorxu içində bundan sonra həyatını necə davam edəcəyini düşünür və roman bitir (Hermes, 1997).

II Dünya müharibəsinin yaralarının hələ sağalmadığı 1959-cu ildə işıq üzü görən "Tənəkə təbil" əsərini müharibə romanı edən əsas xüsusiyyəti əsərin daxilində daşıdığı dinamikasıdır. Başqa sözlə desək, roman müharibədən bəhs etsə də, daima öz daxilindəki ziddiyyətli ünsürlərlə qarşılaşır. Romandakı personajlar daim müxtəlif mövqelərdən dəyərləndirilir. Romanın qəhrəmanı Oskar nə alman, nə polyak, nə katolik, nə protestant, nə uşaq, nə böyük, nə dəli, nə də ağıllı obrazdır.

Oskarın daxilində daşıdığı qeyri-müəyyənlik və münaqişə onun özünü heç bir yerə aid hiss etməməsinə səbəb olur. Özünə sığınacaq tapmağa çalışan bu qəribəlik XX əsri təmsil edir. Müharibədə qalib yoxdur. Çünki müharibə başladığı andan sona qədər bütün həyatı, mədəniyyəti məhv edir. Qrassın fikrincə, müharibə sanki zamansızdır. Rəsmi olaraq nə vaxt başladığı və bitdiyi söylənməsindən asılı olmayaraq, düşmənçilik müharibədən əvvəl və sonra həyatın hər sahəsinə nüfuz etmişdir.

Qrass romanında müharibəni təsvir etməklə yanaşı, müharibənin altında yatan səbəbləri də açıqlayır: yoxsulluq, özgələşmə, şəxsi maraqlar, ayrı-seçkilik, müasir cəmiyyətin böhranını yaradan iqtisadi münasibətlərin özü və bunların hamısının gündəlik həyatda və insanın etik təxəyyülündə yaratdığı zərərlər... (Toros Güneş Esgül, 2022).

Qrass Oskarın dünyaya gəlməsini və bir qəza nəticəsində inkişafdan qalmasını müharibədən əvvəlki dövrə aid edir. Oskar öz xəstəliyini bildiyi halda heç vaxt bundan şikayət etmir. Çünki ziddiyyətləri öz daxilində yaşayır. Qrassın fikrincə, böyümək yalan danışmaq, iddia etmək, öz mənafeyinə görə başqalarına zərər verə bilmə deməkdir. Uşaqlar isə təbiətcə itaətsiz olur. Oskarın uşaqlığı onun nəinki itaətsiz olmasına, həm də məsuliyyətdən azad olmasına, bir sözlə törətdiyi cinayətlərə görə cəza almamasına səbəb olur (Totes Holz: Ein Nachruf, 1990).

Müharibə bitdikdən sonra Oskar nəhayət böyüyüb tənəkə təbilini basdırmağa qərar verəcək. Amma hər şey bitdikdən sonra böyümək, keçmiş cinayətlərə görə məsuliyyətin olub-olmaması sualını gündəmə gətirir. Çünki Oskar həm də alman xalqını təmsil edir. Müharibədən əvvəl və müharibə zamanı məsuliyyəti öz üzərinə götürə bilməyən bir xalqın baş verən hadisələrdən sonra geriyə baxıb müəyyən qərar verməsi necə qarşılanar?

Qrassın romanda bəhs etdiyi bu problem əslində müharibədən sonrakı dövrdə təkcə ədəbi yazıçıların deyil, filosofların da ən çox müraciət etdiyi mövzulardan biridir. Bu baxımdan Yaspersin cavabdehlik məsələsi və mərhəmət haqqında fikirləri maraqlıdır: cavabdehlik məsələsi ilə məşğul olarkən, Yaspers keçmişlə barışmağı hədəfləyir. Yaspers hər şeydən əvvəl deyir ki, hər kəs cinayət törətməyə qadirdir. Yalnız törətdiyi cinayətin məsuliyyətini öz üzərinə götürən və cəzanı qəbul edən insan mənəviyyat sahibi ola bilir (Yaspers, 1946).

Yaspersə görə siyasi cinayət qanun çərçivəsində qiymətləndirilərkən, əxlaqi cinayət insanın öz mənəviyyatı qarşısında daşıdığı məsuliyyətdir. Yaspers alman xalqının günahkar olub-olmadığını araşdırmağa çalışır. Nəticədə alman xalqının məsuliyyət daşıdığını, lakin Allah qarşısında digər xalqlar kimi məsuliyyət daşıdığını deyir. Çünki onun fikrincə, hər bir xalq istənilən vaxt alman xalqı kimi diktatura altında yaşaya, öz qərarı olmayan cinayətlərin şahidinə çevrilə bilir (Yaspers, 1946, s. 156).

Davamlı olaraq başqalarını günahlandırmaq və cəzalandırmaq gücü heç kimin məsuliyyəti öz üzərinə götürməməsinə və məsuliyyətdən yayınaraq cinayətə göz yummasına səbəb olur. Ona görə də müharibə başa çatsa da, insanları susmağa vadar edən səbəblərin heç biri dəyişilmir.

Riçard H. Lausan qeyd edirdi ki, Almaniyanın Günter Qrassa ehtiyacı olduğu qədər heç bir ölkənin belə bir yazıçıya ehtiyacı olmamışdır. O, həmçinin öz təəccübünü də ifadə edirdi ki, Qrass bu hadisəni özünün doğulduğu Dansinqlə necə əlaqələndirmişdir. Bu qabiliyyəti onun bir uşağın hekayəsi vasitəsilə cəmiyyətin alt qatlarında yatan gerçəkliyi üzə çıxarmasına şərait yaratmışdır. Bu əsər alman cəmiyyətinin mükəmməl rəsmi hesab edilə bilər və bu cəmiyyətdə bəzən ürəkaçan, bəzən də qorxunc hadisələr baş verə bilər ki, bu da normal qarşılanmalıdır (Lausan, 1985).

"Tənəkə təbil" romanı simvolizmlə zəngindir. Oskarın böyüməkdən imtina etməsi nasist ideologiyasına qarşı passiv müqaviməti simvolizə edir. Onun tənəkə təbili isə yaddaş və tarixlə bağlılığı təcəssüm etdirir. Oskarın şüşələri qışqıraraq qırmaq qabiliyyəti nasizmin və müharibənin yaratdığı travmalara qarşı səssiz bir etirazdır.

Roman nasizmin yüksəlişi və insan psixologiyası üzərindəki təsirini incə bir şəkildə təsvir edir. Oskar yetkinlərin nasist ideologiyasına necə asanlıqla uyğunlaşdığını müşahidə edir və onların riyakarlığını ifşa edir. Müharibə, nasizm və faşizmə qarşı sərt tənqid romanın əsas mövzularından biridir (Sebald, 2003).

Nəticə

"Tənəkə təbil" romanı yalnız bir insanın hekayəsi deyil, bütöv bir cəmiyyətin keçmişi ilə necə üzləşməli olduğunu araşdıran dərin fəlsəfi və tarixi bir əsərdir. Qrass Almaniyanın müharibədən sonrakı cəmiyyətində günah, məsuliyyət və kollektiv vicdan kimi mövzuları gündəmə gətirir. Oskarın böyümək istəməməsi yalnız fərdi bir qərar deyil, həm də müharibənin yaratdığı kollektiv travmanın bir təzahürüdür.

Əsər müharibə və faşizm kimi tarixi hadisələrin yalnız tarixçilər və siyasətçilər tərəfindən deyil, həm də yazıçılar və filosoflar tərəfindən araşdırılmalı olduğunu vurğulayır. Günter Qrassın bu əsəri müasir dövrümüz üçün də aktualdır, çünki müharibə və insan məsuliyyəti ilə bağlı suallar hələ də cavabsız olaraq qalır.

Ədəbiyyat

1. Grass, G. (1993). *The tin drum* (R. Manheim, Trans.). Alfred Knopf.
2. Grass, G. (1997). *Teneke trampet* (K. Şipel, Trans.). Cem Nəşriyyatı.
3. Grass, G. (2010). *Grimms Wörter*. Göttingen: Steidl.
4. Grass, G. (2012). *Eintagsfliegen*. Göttingen: Steidl.
5. Grass, G. (2015). *Vonne Endlichkait*. Göttingen: Steidl.
6. Grass, G. (2016). *Gespräche 1958–2015*. Göttingen: Steidl.
7. Grass, G. (2022). *Figurenstehen*. Göttingen: Steidl.
8. Hermes, D. (Ed.). (1997). *Die Deutschen und ihre Dichter*. Göttingen: Wallstein.
9. Lawson, R. H. (1985). *Günter Grass* (Literature & Life). Ungar Publishing.
10. Neuhaus, V. (Ed.). (1987). [Title not specified]. Darmstadt/Neuwied: Luchterhand.
11. Sebald, W. G. (2003). *Luftkrieg und Literatur*. Carl Hanser Verlag.
12. Toros Günəş, E. (2022, February 27). Büyümeyi reddetmek, Teneke trampet, savaş və suçluluk. *Literaturportal*.
13. Totes Holz: Ein Nachruf. (1990). Göttingen: Steidl.
14. Yaspers, K. (1946). *Die Schuldfrage: Ein Beitrag zur Deutschen Frage.* Artemis Verlag.

Daxil oldu: 19.01.2025
Qəbul edildi: 11.04.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/77-81

Tural Dadashov
Azerbaijan National Academy of Science
PhD student
https://orcid.org/0000-0003-0071-1892
tural1995pa@gmail.com

Armenia's Militarization: A Threat to Azerbaijan's National Security

Abstract

Armenia's post-2020 rearmament trajectory represents a fundamental shift in its defense doctrine and regional strategic orientation. Triggered by its defeat in the Second Garabagh War, Armenia has intensified military procurement through non-traditional partners—most notably France and India—marking a deliberate move away from Russia-centered dependency. This study provides an in-depth analysis of the implications of Armenia's changing military strategy for Azerbaijan's security and the South Caucasus security architecture.

Drawing on strategic analysis and defense data, the paper argues that Armenia's acquisition of long-range artillery systems (e.g., CAESAR howitzers, Pinaka MBRLs), advanced air defense platforms (e.g., Akash SAMs, Mistral MANPADS), and integrated radar systems significantly expands its capacity for preemptive and precision strikes. The forward deployment of these systems near volatile frontiers—including Lachin, Kalbajar, and Zangilan—directly threatens Azerbaijan's territorial integrity, airspace superiority, and critical infrastructure.

The analysis reveals that these procurements are not solely defensive but serve as instruments of coercive deterrence and strategic signaling. Moreover, the involvement of extra-regional actors in Armenia's military buildup introduces new power asymmetries and undermines existing mediation frameworks. The study concludes that Armenia's militarization undermines regional stability, exacerbates the arms race dynamic, and generates enduring strategic risks for Azerbaijan. Immediate policy recalibration is needed to deter escalation and preserve the fragile post-conflict balance in the South Caucasus.

Keywords: *South Caucasus, Armenia's Militarization, Azerbaijan's National Security, Strategic Deterrence, Military Procurement, regional stability*

Tural Dadaşov
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
doktorant
https://orcid.org/0000-0003-0071-1892
tural1995pa@gmail.com

Ermənistanın hərbiləşməsi: Azərbaycanın milli təhlükəsizliyinə təhdid

Xülasə

Ermənistanın 2020-ci ildən sonrakı hərbiləşmə trayektoriyası onun müdafiə doktrinasında və regional strateji mövqelənməsində kəskin bir transformasiyanı ifadə edir. İkinci Qarabağ müharibəsindəki məğlubiyyətindən sonra Ermənistan ənənəvi təhlükəsizlik təminatçısı olan Rusiyadan uzaqlaşaraq, Fransa və Hindistan kimi qeyri-ənənəvi tərəfdaşlarla hərbi əməkdaşlığı genişləndirməyə başlamışdır. Bu tədqiqat Ermənistanın dəyişən hərbi strategiyasının Azərbaycanın milli təhlükəsizliyi və Cənubi Qafqazın təhlükəsizlik arxitekturası üçün yaratdığı fəsadları dərin təhlil edir.

Strateji analiz və müdafiə sahəsindəki məlumatlara əsaslanan araşdırma göstərir ki, Ermənistanın uzaqmənzilli artilleriya sistemləri (məsələn, CAESAR özüyeriyən haubitsaları, Pinaka

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

yaylım atəş sistemləri), müasir hava hücumundan müdafiə kompleksləri (Akash ZRK-ları, Mistral MANPADS) və inteqrasiya olunmuş radar sistemləri əldə etməsi onun əvvəlcədən zərbə endirmə və yüksək dəqiqlikli hücum qabiliyyətlərini əhəmiyyətli dərəcədə artırmışdır. Bu sistemlərin Laçın, Kəlbəcər və Zəngilan kimi həssas sərhəd ərazilərində yerləşdirilməsi Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə, hava məkanına üstünlüyünə və kritik infrastrukturuna birbaşa strateji təhlükə yaradır. Tədqiqat göstərir ki, bu silahlanma yalnız müdafiə xarakteri daşımır, eyni zamanda məcburedici çəkindirmə və strateji siqnalvermə vasitəsidir. Regiondankənar aktorların bu prosesə cəlb olunması isə güc balansında yeni assimetriyalar yaradır və mövcud vasitəçilik mexanizmlərinin effektivliyini zəiflədir. Nəticə etibarilə, Ermənistanın hərbiləşməsi regional sabitliyi sarsıdır, silahlanma yarışını dərinləşdirir və Azərbaycanın milli təhlükəsizliyi üçün davamlı strateji təhdidlər formalaşdırır.

Açar sözlər: *Cənubi Qafqaz, Ermənistanın hərbiləşməsi, Azərbaycanın milli təhlükəsizliyi, strateji çəkindirmə, hərbi satınalma, regional sabitlik*

Introduction

Armenia's Defense Budget Trends (2020–2025)

Armenia's post-war defense posture reflects an aggressive fiscal and doctrinal recalibration aimed at recovering military parity and establishing deterrence capabilities vis-à-vis Azerbaijan. From 2020 to 2025, Armenia increased its defense expenditure from $634 million to $1.7 billion, a growth of approximately 167% (Armenia Ministry of Finance, 2023). The defense budget's share of GDP rose from 4.98% in 2020 to over 6.5% in 2025, making it one of the highest in the region in relative terms (Caspian Policy Center, 2023). The composition of Armenia's military budget also shifted significantly. A larger proportion has been redirected from personnel and administrative costs toward weapons procurement, technological upgrades, and foreign military training programs. This transformation coincides with Armenia's pivot from Russian-made arms to Western and Asian suppliers, which has been interpreted by analysts as part of a broader strategic realignment (AIR Center, 2023; RUSI, 2023).

Research

Unlike pre-2020 defense spending patterns, which focused on legacy Soviet equipment and static border defense, post-war allocations have been aimed at enhancing mobility, precision-strike capability, and intelligence-surveillance-reconnaissance (ISR) systems. These capabilities support both defensive and offensive operations, blurring the distinction between deterrence and provocation.

Despite the relative size of the Armenian economy, these increases are considered fiscally unsustainable. In 2025, the country is projected to run a budget deficit of over 5.5% of GDP, driven in part by its elevated military expenditures (EVN Report, 2024). Critics within Armenia have expressed concern over the long-term social costs of militarization, including underinvestment in civilian sectors and rising dependency on external arms providers.

From a comparative perspective, Azerbaijan's 2025 defense budget is forecasted at $5 billion, nearly triple that of Armenia in nominal terms. However, the rapid pace of Yerevan's military investment, particularly in advanced strike and surveillance technologies, is closing the capability gap, thereby intensifying the regional arms competition (SIPRI, 2023; Azernews, 2024).

The data strongly suggest that Armenia's defense budget is no longer reactive but rather part of a systematic and externally supported rearmament strategy that has direct implications for peace, stability, and the future of military balance in the South Caucasus

2. France and India's Role in Armenia's Rearmament

In the wake of its 2020 military defeat, Armenia strategically diversified its defence partnerships by forging bilateral military cooperation agreements with France and India—two countries that have since become its most significant arms suppliers outside of Russia. These partnerships signify not only a shift in procurement sources but also reflect a broader political realignment with far-reaching implications for regional power dynamics.

France: Political Endorsement Coupled with Lethal Aid

France's involvement transcends symbolic support. In 2022 and 2023, Paris and Yerevan signed multiple defence agreements, leading to the delivery or confirmed future transfers of advanced military hardware. These include:

- **Mistral MANPADS** (range: 6 km; target types: helicopters, drones, low-flying aircraft)
- **Thales Ground Master 200 and 400 radar systems** (range: 250–450 km; functions: multi-role surveillance, air defense targeting)
- **Tactical communications equipment** and command-and-control platforms for battlefield coordination
- **CAESAR 155mm self-propelled howitzers** (range: 40+ km; role: precision artillery support)

These systems are primarily deployed in Armenia's southern regions, including **Syunik and Vayots Dzor**, areas in proximity to Azerbaijan's strategic transportation corridors and border zones (Commonspace.eu, 2023). While French officials present these transfers as "stabilizing," the tactical potential of these systems to support offensive posturing has raised alarms in Baku (AIR Center, 2023).

India: Emerging Strategic Supplier

India's defence relationship with Armenia has grown exponentially since 2022, resulting in arms deals reportedly exceeding **$400 million** (Jamestown Foundation, 2022). Indian-provided systems include:

- **Pinaka Mk-I and Mk-II MBRL systems** (range: 40–75 km; capability: area saturation, rapid deployment)
- **Akash SAMs** (range: 25–30 km; targets: aircraft, cruise missiles, drones)
- **Swathi Weapon Locating Radar** (range: 50 km; function: enemy artillery detection and counter-battery fire)

These assets drastically improve Armenia's battlefield awareness and reaction time, allowing for **real-time tracking and interception** of Azerbaijani positions near contested zones, especially around **Kalbajar, Lachin, and Zangezur** (EVN Report, 2024).

Strategic Ramifications

Collectively, these military acquisitions have expanded Armenia's tactical horizon from a static defense model to a **mobile, surveillance-integrated, and long-range strike-capable force**. The presence of foreign-supplied precision-guided munitions and tracking systems challenges the regional deterrence equilibrium and introduces new escalation dynamics.

From a doctrinal standpoint, these developments also mark a transition from "reactive deterrence" to **pre-emptive defence logic**, particularly in contested zones. This shift not only jeopardizes Azerbaijani border security but also threatens to entrench a permanent state of militarized tension in the South Caucasus (Stockholm International Peace Research Institute, 2023).

3. Strategic Threats to Azerbaijan's National Security

Armenia's militarization—underpinned by advanced weaponry from France and India—poses multifaceted threats to Azerbaijan's national security.

3.1 Weapon Deployment Near Sensitive Borders

The deployment of newly acquired systems, particularly in Armenia's Syunik and Gegharkunik provinces, places Azerbaijani regions such as Kalbajar, Lachin, and Zangilan under the effective range of offensive systems like the Pinaka MBRL and CAESAR howitzers. This enables Armenia to conduct cross-border saturation fire or surgical strikes against both military and critical infrastructure targets (EVN Report, 2024; AIR Center, 2023). The increased firepower near the Lachin Corridor—an essential logistical artery—further amplifies the strategic vulnerability of Azerbaijan's border territories.

3.2 Air Superiority and Drone Vulnerability

Armenia's acquisition of French and Indian air defence systems, including Mistral MANPADS and Akash SAMs, introduces a layered aerial denial structure capable of intercepting both manned aircraft and unmanned aerial vehicles. These systems are calibrated to specifically target the types of drones that proved decisive for Azerbaijan in 2020, including Turkish-made Bayraktar TB2s and Israeli Harop loitering munitions (SIPRI, 2023).

3.3 Threats to Civilian Infrastructure

With artillery systems capable of reaching 40–75 km into Azerbaijani territory, Armenia's rearmament also endangers key civilian infrastructure—including hydroelectric plants, highways, and rail lines such as the Baku-Tbilisi-Kars railway. In addition, the Zangezur corridor, a planned transnational economic route linking mainland Azerbaijan to Nakhchivan, lies within effective artillery and rocket range, exposing it to potential disruption or sabotage (Jamestown Foundation, 2022).

3.4 Strategic Misinformation and Psychological Pressure

Beyond physical threats, the militarization campaign is being accompanied by an information warfare effort, aiming to present Armenia as a rising military power and sow doubt about Azerbaijan's deterrence credibility. This contributes to a political narrative that emboldens hardline elements within Armenian society and complicates peacebuilding initiatives (Mediamax, 2024; Howell, 2023).

3.5 Long-Term Escalation Scenarios

The fusion of new technologies with aggressive deployment near conflict-prone areas increases the risk of miscalculation. Short decision windows, enabled by real-time targeting radars and ISR platforms, reduce the margin for de-escalation. Combined with nationalist rhetoric and external backing, this creates a volatile situation in which even a tactical-level incident could trigger a broader military engagement (RUSI, 2023).

Armenia's new force posture, thus, does not merely enhance its defence but redefines its strategic intent—placing Azerbaijan in a position of perpetual vigilance, and eroding the strategic equilibrium established after 2020 (Novruz, 2025).

Conclusion

Armenia's post-war militarization reflects a deliberate shift from reactive defence to assertive deterrence, underpinned by expanded defence spending and strategic arms acquisitions from France and India. This transformation has significantly increased the threat to Azerbaijan's national security by enhancing Armenia's long-range strike capabilities, degrading airspace stability, and exposing critical infrastructure to potential attacks.

Rather than restoring balance, Armenia's rearmament is fuelling a regional arms race and undermining fragile security dynamics in the South Caucasus. Without timely diplomatic and strategic responses, this trajectory risks entrenching a protracted security dilemma and escalating regional tensions.

References

1. Armenia Ministry of Finance. (2023). *Defense budget statistics and forecasts (2020–2025)*. Republic of Armenia, Ministry of Finance.
2. Caspian Policy Center. (2023). *Armenia's new national budget: A drastic new commitment to military capacity*. https://www.caspianpolicy.org/research/security/armenias-new-national-budget-a-drastic-new-commitment-to-military-capacity
3. AIR Center. (2023). *Armenia's militarization: Fueling a security dilemma in the South Caucasus*. https://aircenter.az/en/single/armenias-militarization-fueling-a-security-dilemma-in-the-south-caucasus--oped-1625
4. Royal United Services Institute (RUSI). (2023). *Leaving post-Soviet behind: Redefining Armenia's deterrence strategy*. https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/leaving-post-soviet-behind-redefining-armenias-deterrence-strategy
5. EVN Report. (2024). *Armenia's deterrence strategies*. https://evnreport.com/politics/armenias-deterrence-strategies/

6. Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI). (2023). *Military expenditure and arms transfers*. https://milex.sipri.org/sipri
7. Azernews. (2024). *Azerbaijan increases 2025 defense budget amid Armenia's military build-up*. https://www.azernews.az/analysis/234913.html
8. Commonspace.eu. (2023). *France-Armenia defense cooperation deepens*. https://www.commonspace.eu/news/armenia-increase-military-spending
9. Jamestown Foundation. (2022). *India becomes Armenia's largest defense supplier*. https://jamestown.org/program/india-becomes-armenias-largest-defense-supplier/
10. Mediamax. (2024). *Escalatory rhetoric and risks of militarization*. https://mediamax.am/en/column/121584/
11. Howell, E. (2023). *Strategic signaling and psychological operations in the Armenia-Azerbaijan context*. *The Caucasus Observer*, 15(2), 45–61.
12. Novruz, A. (2025, February 10). *Armenia's fortifications & arms deals signal intent for confrontation*. Azernews. https://www.azernews.az/analysis/237544.html

Received: 29.11.2024
Accepted: 17.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/82-86

Nazrin Ismayilova
Baku Slavic University
PhD Student
https://orcid.org/0009-0002-2848-8231
n_ismayilova@internet.ru

The Relation of Hyperbole to the Structure of Language and Methods of Expression

Abstract

This paper explores the linguistic and stylistic nature of hyperbole, focusing on its interaction with other expressive devices such as metaphor, simile, irony, alliteration, assonance, anaphora, and epiphora. While hyperbole is commonly recognized as a form of exaggeration used to heighten emotional or rhetorical impact, its relationship with other stylistic elements reveals a more complex and multifaceted function within language. The study examines differing scholarly views on the classification of hyperbole, with some theorists grouping it alongside metaphor due to its figurative nature, and others aligning it with irony based on its non-literal and contrastive characteristics. The analysis also demonstrates how hyperbole, when combined with phonetic and structural devices, amplifies prosodic effect, emotional resonance, and aesthetic appeal—particularly in rhetorical, literary, and humorous contexts. Through examples from both Azerbaijani and English discourse, the paper highlights hyperbole's significant role in shaping stylistic meaning and its contribution to the creation of vivid, persuasive, and often humorous expression. The findings suggest that hyperbole is not a stand-alone figure but a dynamic element that gains strength through its interaction with other stylistic tools.

Keywords: *hyperbole, stylistic devices, metaphor, irony, simile, alliteration, anaphora, prosody, humorous texts, rhetorical emphasis*

Nəzrin İsmayılova
Bakı Slavyan Universiteti
doktorant
https://orcid.org/0009-0002-2848-8231
n_ismayilova@internet.ru

Hiperbolanın dilin srukturu və ifadə vasitələri ilə əlaqəsi

Xülasə

Bu məqalə hiperbolanın dilçilik və üslub baxımından mahiyyətini araşdırır və onun metafora, təşbeh, istehza, alliterasiya, assonans, anafora və epifora kimi digər ifadə vasitələri ilə qarşılıqlı əlaqəsinə diqqət yetirir. Hiperbola, adətən emosional və ya ritorik təsiri artırmaq üçün istifadə olunan mübaliğə forması kimi tanınsa da, onun digər üslubi vasitələrlə əlaqəsi dil daxilində daha mürəkkəb və çoxşaxəli funksiyalara malik olduğunu göstərir. Tədqiqatda hiperbolanın təsnifatı ilə bağlı müxtəlif elmi baxışlar təhlil olunur: bəzi nəzəriyyəçilər onu bədii xarakterinə görə metafora ilə əlaqələndirir, digərləri isə qeyri-mətnlilik və ziddiyyətli xüsusiyyətlərinə görə istehza ilə eyniləşdirirlər. Təhlillər göstərir ki, hiperbola fonetik və struktur vasitələrlə birləşdirildikdə, prosodik təsiri, emosional gücü və estetik dəyəri artır — xüsusilə ritorik, bədii və yumoristik kontekstlərdə. Azərbaycan və ingilis nitq nümunələri üzərindən verilmiş misallar hiperbolanın üslubi məna formalaşmasındakı mühüm rolunu və canlı, inandırıcı və bəzən də gülməli ifadələrin yaradılmasında verdiyi töhfəni ön plana çıxarır. Nəticələr göstərir ki, hiperbola tək bir fiqur kimi deyil, digər üslubi vasitələrlə qarşılıqlı təsirdə güc qazanan dinamik bir elementdir.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Açar sözlər: *hiperbola, üslub vasitələri, metafora, istehza, təşbeh, alliterasiya, anafora, prosodiya, yumoristik mətnlər, ritorik vurğu*

Introduction

Stylistic devices play a crucial role in enriching language, enhancing expression, and intensifying the communicative power of both written and spoken texts. Among these devices, hyperbole stands out as a form of deliberate exaggeration used to create emphasis, provoke emotional response, or add humor and drama to discourse. Although hyperbole is widely utilized across genres and cultures, its interaction with other stylistic elements—such as metaphor, irony, simile, alliteration, and anaphora—remains a complex and underexplored area in linguistic and literary studies.

Traditionally, hyperbole has been analyzed as an independent rhetorical figure, yet it often operates in tandem with other expressive tools, creating layered meanings and heightened stylistic effects. Some theorists associate hyperbole more closely with metaphor due to its figurative nature, while others group it with irony because of its non-literal and often contrastive function. Furthermore, hyperbole's integration with phonetic devices like alliteration and assonance, as well as its combination with structural repetition forms such as anaphora and epiphora, showcases its flexibility and impact on the aesthetic and emotional tone of a text.

Research

In both humorous literature and public discourse, hyperbole is frequently employed not only to exaggerate physical descriptions or situations but also to reinforce rhetorical strategies. Its presence in Azerbaijani, English, and other language traditions reflects a shared linguistic tendency to amplify meaning for expressive or persuasive effect.

Relationship of Hyperbole with Other Stylistic Devices

The interaction of hyperbole with other stylistic devices has not been fully studied and remains quite complex, because hyperbole is a stylistic tool used to enhance the impact or attractiveness of texts or words, and it can create a stronger effect when combined with other devices. The relationship of hyperbole with other stylistic devices can be interpreted as follows:

Metaphor and Simile: When hyperbole is combined with metaphor or simile, it can produce a deeper and more vivid image. While a metaphor or simile is used to compare one thing to another, hyperbole can intensify that comparison and make it more striking. For example, in the phrase "When she sang that folk song, her voice resembled a bird's song," the "bird's song" is metaphorical and is enhanced through hyperbole.

Some theorists have long argued that hyperbole belongs to the category of metaphor (Sperber & Wilson, 1981; Wilson, D., & Carston, 2007; Beattie, 2021). The claim has been that both are non-literal uses of language and require the listener to temporarily construct a concept whose denotation is broader than the lexically encoded concept from which it originates (Deamer, 2013).

Irony: When hyperbole is combined with irony, an impactful expression emerges through contrast and emphasis. While hyperbole presents a statement in an exaggerated manner, irony draws attention to the actual meaning or the complete opposite of what is being said. This combination can make the text more engaging and striking.

Among those who group irony and hyperbole together, two types of classifications have been proposed. A number of philosophers (such as Goodman, Fogelin, Stern, and Guttenplan) have regarded hyperbole as distinct from irony, yet conceptually similar—sharing a kind of familial resemblance. In contrast, several psychologists (Leggitt and Gibbs) have taken a stronger stance, arguing that hyperbole is actually a type of irony (Goodman & Frank, 2016, p. 822).

In the extensive literature on speech styles, metaphor and irony are often regarded as two central tropes, differing significantly in their modes of use and explanatory effects. Other stylistic devices are typically classified based on whether they align more closely with metaphor or irony. For instance, simile is grouped with metaphor, while meiosis (understatement) is grouped with irony.

Within the relatively limited literature on hyperbole, there exists a particularly intriguing and well-grounded point of scholarly disagreement: whether hyperbole more closely resembles metaphor or irony—in other words, whether it belongs to the metaphorical family of tropes or the ironic one.

Several philosophers who have discussed hyperbole tend to align it with irony. For example, Nelson Goodman and Robert Fogelin both provide brief analyses of hyperbole and group it alongside irony (Fogelin, 1987; Elgin, 1997). Although Joseph Stern and Sam Guttenplan do not discuss hyperbole in isolation, they include it alongside irony (rather than metaphor) throughout their broader investigations into metaphor (Stern, 2007; Guttenplan, 2006).

Similarly, psychologists and linguists interested in non-literal language, its cognitive effects, or its development in children, have often placed hyperbole in the domain of irony—sometimes even treating it as a specific form of irony. Scholars such as Herb Clark, Herbert Colston and colleagues, Ray Gibbs and John Leggitt, as well as Eva Filippova and Janet Astington, all connect hyperbole with irony in their works (Carston & Wearing, 2015, p. 81).

Alliteration and Assonance: When hyperbole is combined with alliteration (the repetition of consonant sounds) or assonance (the repetition of vowel sounds), the audible repetitions in the text can become more prominent. This enhances the expressive power of the words or phrases, making them more attention-grabbing.

Alliteration is a sequence of words that begin with the same letter or consonant sound. In other words, alliteration is a stylistic device that involves the repetition of the same consonant sound in successive words, typically used in poetry and prose to create a beautiful rhythm or to emphasize a word.

For example: *"You came and you change my whole life now"* – this phrase uses repetition of the "c" and "ch" sounds, enhancing its poetic flow and emotional emphasis.

Assonance refers to the repetition of the same vowel sound within a line or passage, usually in successive or closely connected words. It is often used in poetry to emphasize a point or to enhance aesthetic quality.

For instance: *"You will have healthy and shiny white skin"* – here, the repetition of the "i" and "a" vowel sounds creates a pleasing rhythmic effect. (Hapsah, 2008)

The phrase *"Luminous skin that's so perfect, yet natural…"* (Hapsah, 2008) also resembles both assonance and alliteration in structure, but it is fundamentally a hyperbolic expression, as it exaggerates the perfection and naturalness of the skin beyond realistic expectations.

The prosody of metaphor can be defined as the rhythmic, tonal, and aesthetic qualities that distinguish one metaphor from another. Descriptions are rated more highly when their prosody is consistent and of high quality. Consider the following similes:

(1) *The serpent stretched into the horizon, like a deserted desert.*

(2) *The snake extended into the horizon, like an abandoned desert.*

While alliteration and assonance can be effectively used in figurative language, the high degree of phonetic similarity in example (1) may distract the reader or listener. Example (2) conveys the same descriptive meaning but uses words that are more distanced from each other in terms of successive sound similarity [88, p. 74].

Anaphora is the repetition of initial constructions across several contiguous speech segments. One of the clearest examples of anaphora is found in the speech of Donald Trump, where lexical repetition at the beginning of sentences is common:

"We will make America strong again together. We will make America prosperous again. We will make America proud again. We will make America safe again. Yes, together we will make America great again. We, the citizens of America, have now joined a great national effort to rebuild our country and restore its promise for all of our people. Together, we will determine the course of America and the world for many years to come. We will face hardships, we will face challenges, but we will get the job done." (Brown, 2009)

Epiphora, on the other hand, is the repetition of final structures. Although Joe Biden does not frequently use epiphora, it can be observed in his speeches when he wishes to place emphasis:

"I care too much about my country to let this happen. We all care deeply about our country to allow this to happen." (Vasylenko & Khyzhun, 2021, p. 40)

When hyperbole is combined with anaphora (repetition at the beginning of sentences) or epiphora (repetition at the end), the expression becomes even more powerful. These repetitions can amplify the effect of hyperbole and create strong emotional or rhetorical emphasis, making the message more memorable and persuasive.

Joke and Humor: Many researchers have conducted studies on stylistic devices, humor, humorous texts, and the role of stylistic techniques in evoking laughter. Each scholar has expressed different views regarding the role of stylistic devices in generating humor (Vinogradov, 1977; Marszalek, 2012; Simpson & Bousfield, 2017; Khanjari, 2025). According to Vinogradov, play or entertainment with homonyms involves both denotative and connotative meanings, and is one of the most frequent stylistic techniques that lead to laughter (Vinogradov, 1977, p. 163).

Galperin noted that the most stylistically rich tool for creating humor is the occasional word—a word crafted by the writer through the skillful blending of various components (Abdurakhmanova, 2023, p. 189).

In both Azerbaijani and English humorous texts, hyperbole is also frequently used. Hyperbole is often constructed on the basis of simile. The meanings, situations, or objects being compared in similes can be described, and these comparisons usually rely on primary meanings. In hyperbole, however, the elements of the object are depicted in an intensely exaggerated manner. Writers use hyperbolic simile to portray a person's appearance or character traits in humorous texts, which in turn provokes laughter.

Conclusion

Hyperbole, as a powerful stylistic device, plays a significant role in enriching language, enhancing emotional impact, and intensifying rhetorical effect. While traditionally studied as a separate trope, this research has demonstrated that hyperbole rarely functions in isolation. Instead, it often interacts dynamically with other stylistic devices such as metaphor, simile, irony, alliteration, assonance, anaphora, and epiphora, forming complex expressive structures within texts.

The analysis has revealed that hyperbole shares semantic and cognitive features with both metaphor and irony. This dual affinity has led to differing classifications among scholars—some emphasizing its metaphorical roots, others aligning it with ironic discourse. Furthermore, when hyperbole is combined with phonetic devices like alliteration and assonance, it gains additional prosodic and aesthetic qualities that enhance memorability and appeal. Similarly, the repetition inherent in anaphora or epiphora strengthens hyperbolic statements, creating rhythm and emphasis, particularly in political and emotional discourse.

The use of hyperbole in humorous texts also highlights its versatility. Writers often rely on hyperbolic similes to caricature human behavior or character traits, using exaggeration as a tool for both criticism and entertainment. This suggests that hyperbole is not only a means of intensification but also a carrier of cultural and psychological meaning.

In conclusion, the interrelation of hyperbole with other stylistic devices reveals its central role in shaping expressive, persuasive, and humorous language. Understanding these interconnections deepens our appreciation of how language functions not merely to convey information, but to move, entertain, and influence the audience through richly layered stylistic choices.

References

1. Abdurakhmanova, Z. (2023, November). Figurative Language Literary Terms and Lexical Stylistic Devices. In *International conference on multidisciplinary science* (Vol. 1, No. 5, pp. 188-191).
2. Beattie, B. (2021). *"The fire of love and joy of chivalry": a lexical frequency and semantic category analysis of The Faerie Queene* (Doctoral dissertation, University of Glasgow).

3. Brown, 2009 URL: https://www.theguardian.com/world/2009/mar/04/gordon-brown-speech-to-congress
4. Carston, R., & Wearing, C. (2015). Hyperbolic language and its relation to metaphor and irony. *Journal of Pragmatics*, *79*, 79-92.
5. Deamer, F. M. (2013). *An investigation into the processes and mechanisms underlying the comprehension of metaphor and hyperbole* (Doctoral dissertation, UCL (University College London)).
6. Elgin, C. Z. (Ed.). (1997). *Nelson Goodman's theory of symbols and its applications* (Vol. 4). Taylor & Francis.
7. Fogelin, R. J. (1987). Some figures of speech. *Argumentation: Across the Lines of Discipline*, 263-72.
8. Goodman, N. D., & Frank, M. C. (2016). Pragmatic language interpretation as probabilistic inference. *Trends in cognitive sciences*, *20*(11), 818-829.
9. Guttenplan, S. (2006). The transparency of metaphor. *Mind & language*, *21*(3), 333-359.
10. Hapsah, B. (2008). The Analysis of Language Style In Headline of English Magazine's Advertisement.
11. Khanjari, S. (2025). Stylistic techniques to generate humor: an analysis of humorous instructive examples cited in the Gardens of Magic. *HUMOR*, (0).
12. Marszalek, A. (2012). *Humorous worlds: a cognitive stylistic approach to the creation of humour in comic narratives* (Doctoral dissertation, University of Glasgow).
13. Simpson, P., & Bousfield, D. (2017). Humor and stylistics. In *The Routledge handbook of language and humor* (pp. 158-173). Routledge.
14. Sperber, D., & Wilson, D. (1981). Irony and the use-mention distinction. *Philosophy*, *3*(1), 143-184.
15. Stern, J. (2007). The Life and Death of a Metaphor, or the Metaphysics of Metaphor. *Baltic International Yearbook of Cognition, Logic and Communication*, *3*(1), 4.
16. Vasylenko, O. M., & Khyzhun, Y. V. (2021). Translation strategies in reproducing the expressive means of public political speech: peculiarities and techniques. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 9. Current Trends in Language Development*, (21), 32-45.
17. Wilson, D., & Carston, R. (2007). A unitary approach to lexical pragmatics: Relevance, inference and ad hoc concepts.
18. Vinogradov, V. V. (1977). *Osnovnyye tipy leksicheskogo znacheniya slova*. V: Vinogradov, VV, Izbrannyye trudy. Leksikologiya i leksikografiya. Moskva,162-189.

Received: 21.12.2024
Accepted: 05.04.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/87-90

Günay Hacızadə
Bakı Dövlət Universiteti
doktorant
https://orcid.org/0009-0001-9472-3570
hadjizade.93@gmail.com

İngilis dilində sözlərin semantik dəyişməsi

Xülasə

Bu məqalədə dildə baş verən semantik dəyişmələrdən bəhs olunur. Dil zamanla cəmiyyətin ehtiyaclarına uyğunlaşır və yeni anlayışları ifadə etmək üçün inkişaf edir. Semantik dəyişmələr dilin canlı və dinamik olmasının sübutudur. Semantik dəyişmələr dillərdə sözlərin mənalarının zamanla dəyişməsini ifadə edir. Bu dəyişikliklər müxtəlif səbəblərdən, o cümlədən sosial, mədəni, texnoloji və tarixi amillərin təsiri nəticəsində baş verir. Bu dəyişikliklər müxtəlif səbəblərdən baş verir və dilin dinamikliyini, inkişafını əks etdirir. Dilçilikdə semantik proseslərə müxtəlif cür yanaşırlar. Dildə baş verən semantik dəyişikliklərə misal olaraq mənaların genişlənməsi, mənaların daralması, pejorasiya və ameliorasiya və s. göstərmək olar.

Açar sözlər: *semantika, məna, mənanın genişlənməsi, pejorasiya, ameliorasiya*

Gunay Hajizadeh
Baku State University
PhD student
https://orcid.org/0009-0001-9472-3570
hadjizade.93@gmail.com

Semantic Change of Words in English

Abstract

This article discusses semantic changes in language. Language adapts to the needs of society over time and develops to express new concepts. Semantic changes are evidence that language is alive and dynamic. Semantic changes refer to the change in the meanings of words in languages over time. These changes occur for various reasons, including the influence of social, cultural, technological and historical factors. These changes occur for various reasons and reflect the dynamism and development of language. In linguistics, semantic processes are approached in different ways. Examples of semantic changes in language include expansion of meanings, narrowing of meanings, pejoration and amelioration, etc.

Keywords: *semantics, meaning, expansion of meaning, pejoration, amelioration*

Giriş

Semantika məna elmidir. Dil daim inkişaf edən sistemdir. Buna görə də bütün semantik dəyişikliklərə dilin semantik sistemi və onun sistem yaruslarının inkişaf etapları kimi baxılması qaçılmazdır (Jerebilo, 2010). Söz öz ilkin mənasını itirdikdə və yeni bir məna qazandıqda, buna semantik dəyişmə deyilir (Ren və Yu, 2013). Dilin inkişaf tarixində semantik səviyyədə müşahidə olunan dəyişmələr forma dəyişmələrinə nisbətən daha nəzərə çarpacaq dərəcədədir. Semantik təkamül proseslərinin nəticəsi olaraq sözə yeni məna verməklə söz düzəldilməsi semantik üsulla söz yaradıcılığı adlandırılır. Bu üsul söz yaradıcılığının semantika sahəsi ilə əlaqəsinə əsaslanır. Bu zaman dil vahidləri iki və daha çox funksiyaya malik olur. Sözün yenidən mənalandırılması, semantik modifikasiyaya uğraması dilin daxili imkanları əsasında yeni sözlərin əmələ gəlmə üsullarından biridir (Həsənova, 2024, s. 146). Dilçilikdə semantik proseslərə müxtəlif cür

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

yanaşırlar. D. N. Şmelevin fikrincə, dildə gedən semantik proseslər və ya dəyişikliklərin tədqiqi zamanı dil sisteminə münasibətdə iki əsas faktora diqqət yetirmək mühümdür: 1) dildaxili və 2) dilxarici faktorlar. Həmçinin D. N. Şmelev qeyd edir ki, leksik-semantik dəyişikliklər dildə digər dəyişikliklərlə müqayisədə daha yüksək dərəcədə həmin dildə danışanların həyat və fəaliyyəti ilə bağlı olduğunu göstərir (Qəhrəmanlı, 2017). Semantik dəyişmənin üç əsas səbəbini ayırd etmək mümkündür: dilçilik səbəblərinə görə dəyişikliklər, tarixi səbəblərə görə dəyişikliklər və sosial təbəqələşməyə görə dəyişikliklər (Kleparski, 2007, s. 34).

Jerebilo isə öz lüğətində semantik prosesləri belə izah edir ki, "sözün mənasının dəyişməsi tarixi olaraq şərtlənir. Sözün dəyişməsinin səbəbi onun istifadəsidir. Sözün yaranması zamanı sözyaratma və leksik mənanın tam üst-üstə düşməsi müşahidə olunur. Sözün ünsiyyətdə müxtəlif şərtlərlə istifadəsi sözün semantik strukturunun və onun ayrı-ayrı mənalarının zənginləşməsinə gətirib çıxarır" (Jerebilo, 2010). O, bir-biri ilə əks olan iki semantik prosesi göstərir: 1) Mənanın genişlənməsi (ifadə olunan anlayışın həcminin artması), 2) Mənanın daralması (ifadə olunan anlayışın həcminin məhdudlaşması, daha doğrusu, adlandırılan predmet və hadisələrin sayının məhdudlaşması, nəticədə yeni məna yaranır) (Şmelev, 2003). O, mənanın genişlənməsini ifadə olunan anlayışın həcminin artması kimi izah edirdi. Onun fikrincə, mənanın daralması isə ifadə olunan anlayışın həcminin məhdudlaşması, daha doğrusu, adlandırılan predmet və hadisələrin sayının məhdudlaşması, nəticədə isə yeni bir məna yaranmasıdır.

Tədqiqat

İngilis dilində semantik dəyişmələr, sözlərin və ifadələrin mənalarının zamanla necə dəyişməsini nəzərdə tutur. Bu dəyişikliklərə bir sıra faktorlar səbəb ola bilər. Dilin mənası sosial və mədəni şərtlər, dilin tarixi inkişafı və yeni təcrübələrə cavab olaraq da dəyişə bilər. Semantik dəyişmələr müxtəlif şəkildə baş verə bilər. İngilis dilində baş verən semantik dəyişikliklərə misal olaraq mənaların genişlənməsi (broadening), mənaların daralması (narrowing), pejorasiya (pejoration) və ameliorasiya (amelioration) və s. göstərmək olar. Bu proseslərin hər biri dilin təbii inkişafının bir hissəsidir və dilin daima dəyişən bir sistem olduğunu göstərir.

• Mənanın Genişlənməsi (Broadening)

İngilis dilində "broadening" (mənanın genişlənməsi və ya ümumiləşmə) bir sözün mənasının zamanla daha geniş və ümumi bir şəkildə qəbul edilməsi prosesini ifadə edir. Bu, bir sözün əvvəlcə daha spesifik bir mənaya sahib olması və zamanla daha geniş obyektlərə, hərəkətlərə və ya anlayışlara aid olması ilə baş verir. Daha geniş mənalar metaforik genişləmələr, sosial dəyişikliklər və ya istifadənin dəyişməsi nəticəsində meydana gələ bilər. Mənanın genişlənməsi dilin təbii inkişafının bir hissəsidir. Bu prosesdə sözlər ilkin mənalarından daha geniş və əhatəli mənalara sahib olur. Bu, dilin yeni ideyalara, anlayışlara və mədəni dəyişikliklərə uyğunlaşmasını təmin edir.

Misal olaraq, əvvəllər yalnız "mədən" mənasında istifadə olunan "alloy" sözünün mənası, zamanla "müxtəlif elementlərin qarışığı" mənasında genişləndi. Və yaxud bir zamanlar yalnız dini bayramları ifadə edən "holiday" sözü bu gün "istirahət günü" və ya "tətillər" mənasında geniş istifadə olunur.

For example: *I'm planning a holiday to the beach next summer.* – Gələn yay sahilə tətilə getməyi planlaşdırıram.

Və yaxud əvvəlki mənası bir ölkənin monarxı, hökmdarı mənasında işlənən "king" sözü indi məna genişləməsi nəticəsində bir çox kontekstdə ən yüksək lider, təcrübəli şəxs və ya müəyyən bir sahədə nüfuzlu bir şəxs olaraq istifadə olunur.

For example: *He is the king of the basketball court.* – O, basketbol meydançasının kralıdır.

Mənanın genişlənməsi kateqoriyası (həmçinin genişlənmə və ya ümumiləşdirmə adlanır) ingilis lüğətinin keyfiyyətcə dəyişməsinə böyük töhfə verən tarixi semantik prosesdir. N.M. Rayevskayaya görə, bu proses dəqiq denotasiyaya malik olan (əşyalar üçün spesifik adlar) sözlərə aiddir. Lakin tarixi inkişafları boyunca bu sözlər öz ilkin denotasiyasını itirir və onların mənası genişlənərək ümumiləşir (Rayevska, 1979).

• Mənanın Daralması (Narrowing)

"Narrowing" - yəni mənanın daralması (və ya xüsusiləşmə) bir sözün mənasının zamanla daha spesifik bir şəkildə qəbul edilməsi prosesini ifadə edir. Mahiyyətcə "broadening"ə əks bir prosesdir.

Başlanğıcda bir sözün geniş və ümumi bir mənası ola bilər, amma zamanla istifadəsi nəticəsində daha dar bir anlayışa, obyektə və ya ideyaya işarə etməyə başlayır. Bu proses, mənanın genişlənməsi ilə əksinə bir haldır, burada sözün mənası daha geniş və ümumi olur. Bir söz zamanla daha spesifik bir mənaya gəlir.

Misal olaraq:

- "meat" sözü qədim ingiliscədə "yemək, qida" mənasında istifadə olunurdu, amma bu gün yalnız "heyvan əti" mənasında istifadə edilir.
- "girl" sözü bir zamanlar yalnız "gənc insan" mənasında istifadə edilirdisə də, müasir dövrdə yalnız "qız" mənasında işlədilir (Sigley, 2002).
- Köhnə ingilis dilində “deor” - "heyvan" mənasını verirdi, lakin indi “maral” mənasında işlədilir (Altakhaineh, 2018, s. 27).

• Pejorasiya (Pejoration)

Bir sözün mənasının zamanla daha mənfi və ya pis bir hal alması prosesinə “pejorasiya” (və ya pejorativləşmə) deyilir. Yəni, bir söz əvvəlki dövrlərdə neytral və ya müsbət bir mənaya sahib olduğu halda, zamanla pis və ya aşağılayıcı bir mənaya çevrilir. Bu prosesdə sözün mənası dəyişərək daha mənfi və ya pis bir məna qazanır. Pejorasiya, dilin inkişafında təbii bir prosesdir və sözlərin mənalarının zamanla dəyişməsi ilə əlaqədardır. Bu proses, cəmiyyətin və dilin dəyərlərinin və mövqelərinin necə dəyişdiyini əks etdirir. Pejorativləşən sözlər tez-tez aşağılayıcı və ya mənfi bir mənada istifadə olunur, bu da onların sosial və dil kontekstlərindəki rolunu dəyişdirir. Bu halda bir sözün mənası zamanla mənfi bir tərz alır və daha az hörmətli və ya mənfi bir mənaya çevrilir.

Məsələn:

- "villain" – əvvəlki mənası "fermer" və ya "kəndli" olan bu söz müasir dövrdə "pis adam", "canavar" və ya "əxlaqsız insan" mənasını almışdır (Fajardo, 2022)
- Bir zamanlar "xoşbəxt" və ya "şanslı" mənasında istifadə olunan “silly” sözü daha sonralar "axmaq" və ya "cahil" mənasında istifadə edilməyə başlanmışdır (Hollmann, 2009)

• Ameliorasiya (Amelioration)

Pejorasiyaya əks olan semantik proses isə “ameliorasiya” (və ya amelioративləşmə) adlanır. Ameliorasiya bir sözün mənasının zamanla daha müsbət və ya daha yüksək bir hala gəlməsi prosesini ifadə edir. Bu prosesdə bir söz, əvvəllər mənfi və ya neytral olan mənasından daha müsbət, əhəmiyyətli və ya şərəfli bir mənaya çevrilir. Yəni, sözün mənası daha yaxşı və ya daha dəyərli bir anlam alır. Son dövrlərdə ameliorasiyaya (sözün mənasının müsbətə doğru dəyişməsi) misal olaraq, The Streets qrupunun “Fit But You Know It” mahnısından aşağıdakı sətirləri misal göstərə bilərik:

- *"I didn't want to bowl over all geezer and rude,*
- *Not rude as in good but just rude like uncouth".*

Bu sətirlərdəki "rude" sözü, əvvəlki mənası olan "nəzakətsiz" və ya "vəhşi" (yəni, "uncouth") yox, müasir dövrdə daha müsbət bir mənada istifadə edilə bilər. Artıq bu söz, daha çox "cazibədar" və ya "cool" mənasında işlədilir (Hollmann, 2007).

Bir sözün mənası zamanla müsbət bir tərz alır, yəni əvvəllər daha mənfi və ya aşağılayıcı olan bir söz, zamanla daha müsbət və yüksək qiymətləndirilən bir mənaya gəlir. Bu, dilin cəmiyyətin dəyişən ehtiyaclarına və dəyərlərinə uyğunlaşmasına kömək edir, sözlərə daha müsbət və şərəfli bir rol verir. Məsələn əvvəllər yalnız "soylu" və ya "ağırbaşlı" mənasında işlənmiş “noble” sözü, zamanla yeni bir anlam qazanmış və "yüksək əxlaq" və "şərəfli" anlamında istifadə edilməyə başlanmışdır.

Nəticə

Semantik dəyişmələr, dilin zamanla necə inkişaf etdiyini və cəmiyyətin dəyişən ehtiyaclarına necə cavab verdiyini göstərir. Sözlərin mənaları cəmiyyətin dəyərləri, texnoloji yeniliklər və mədəniyyətin təzyiqləri ilə dəyişir. Bu dəyişikliklər dilin zənginliyini və dinamizmini göstərir, eyni zamanda dilin həyatın müxtəlif sahələrindəki dəyişikliklərlə necə əlaqəli olduğunu vurğulayır.

Ədəbiyyat

1. Altakhaineh, A. R. M. (2018). The semantic change of positive vs. negative adjectives in Modern English. *Linguistica Silesiana, 39*, 1–15. https://doi.org/10.2478/linpo-2018-00010
2. Fajardo, J. (2022). *Pejorative suffixes and combining forms in English*. Studies in Language Companion Series, 222.
3. Həsənova, A. (2024). Semantik üsulla söz yaradıcılığı dildə yeni sözlərin yaranma yollarından biri kimi. *İpək Yolu, 3*, 146–154. https://doi.org/10.30546/SI.2024.2.3.332
4. Hollmann, W. (2007). Chapter 35: Semantic change. In B. D. Joseph & R. D. Janda (Eds.), *The handbook of historical linguistics* (pp. 525–544). Blackwell Publishing.
5. Hollmann, W. (2009). Semantic change. In J. Culpeper, P. Kerswill, R. Wodak, A. McEnery, & F. Katamba (Eds.), *English language: Description, variation and context* (pp. 301–313).
6. Jerebilo, T. V. (2010). *Linqvistik terminlər lüğəti* (5-ci nəşr, düzəldilmiş və əlavə edilmiş). Nazran: OOO «Piligrim».
7. Kleparski, A. G. (2007). It befalls words to fall down: Pejoration as a type of semantic change. *Studia Anglica Resoviensia, 4*(47), 1–12.
8. Qəhrəmanlı Hüseynova, A. A. (2017). Dildə gedən semantik proseslər. *Gənc Tədqiqatçı, 3*(2), 159.
9. Rayevska, N. M. (1979). *English lexicology* (4th ed.). Kiev: Vysca Skola Publishers.
10. Ren, C., & Yu, H. (2013). Analysis of English semantic change. *Higher Education of Social Science, 5*(2), 1–5.
11. Sigley, R. (2002). Looking at girls in corpora of English. *Journal of English Linguistics, 30*(2), 138–157.
12. Şmelev, D. N. (2003). *Rus dilinin semasiologiyası üzrə oçerklər* (2-ci nəşr, stereotip).

Daxil oldu: 28.12.2024
Qəbul edildi: 26.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/91-99

Benouaz Mostapha
Salhi Ahmed Naama University Center
https://orcid.org/0009-0002-6773-8707
mostapha.benouaz@univ-naama.dz
Remita Abdelghani
Salhi Ahmed Naama University Center
https://orcid.org/0009-0002-4489-8919
remita@cuniv-naama.dz

Pandemics and Epidemics in Algeria During the Colonial Period 1830-1962 Mainly Through the French Sources: Bibliographic Research

Abstract

By reading a doctoral dissertation tagged with “The history of medicine in Algeria under the French colonialism 1830-1962” presented by the student Mejahed Yamina and under the supervision of doctor Feghrour Dehou from Oran University during the university years 2017-2018. The momentum which distinguished the bibliography of this thesis caught my attention, especially with regard to the French sources. So I desided I’d deal with these sources by translating their tiltles and doing a statistical study which makes it easy for us to classify these diseases and their nature and even the nature of their authors.

The research presents the most prominent statistics related to the quality of epidemics and the nature of the documents used, through which we reached the results that show the importance of the bibliographic study in clarifying the features of academic studies that make it easier for the researcher to know the scientific value of the university dissertation.

Keywords: *diseases, The south west, bibliometric, colonialism, medicine*

Benouaz Mostapha
Salhi Əhməd Naama Universiteti Mərkəzi
https://orcid.org/0009-0002-6773-8707
mostapha.benouaz@univ-naama.dz
Remita Abdelqani
Salhi Əhməd Naama Universiteti Mərkəzi
https://orcid.org/0009-0002-4489-8919
remita@cuniv-naama.dz

Vəba və epidemiyalar Əlcəzairdə müstəmləkə dövründə 1830–1962-ci illərdə əsasən Fransız mənbələri vasitəsilə: biblioqrafik tədqiqat

Xülasə

Mən, tələbə Məcahid Yəminə tərəfindən təqdim edilmiş və 2017–2018-ci tədris ilində Oran Universitetindən doktor Fəğrur Dehu nəzarəti altında hazırlanmış "Fransız müstəmləkəçiliyi dövründə Əlcəzairdə tibb tarixi 1830–1962" adlı doktorluq dissertasiyasını oxuyaraq, bu dissertasiyanın biblioqrafiyasına, xüsusən də Fransız mənbələrinə diqqət yetirdim. Buna görə də bu mənbələrin adlarını tərcümə etməklə və onların xəstəliklərini, təbiətini və hətta müəlliflərinin təbiətini təsnif etməyi asanlaşdıran statistik tədqiqat aparmaq qərarına gəldim.

Tədqiqat, epidemiyaların keyfiyyəti və istifadə olunan sənədlərin təbiəti ilə bağlı ən görkəmli statistik məlumatları təqdim edir və bu yolla biblioqrafik tədqiqatın tədqiqatçıya universitet dissertasiyasının elmi dəyərini bilməsini asanlaşdıran akademik tədqiqatların xüsusiyyətlərini aydınlaşdırmaqda əhəmiyyətini göstərən nəticələrə gəldik.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Açar sözlər: *xəstəliklər, Cənub-qərb, bibliometric, müstəmləkəçilik, tibb*

Introduction

The scientific sources are an important knowledge wealth in conducting university researches in their various degrees, often overlooked by researchers, and in order to show their scientific treasure, I decided to make a search in the different Master's and doctoral theses to investigate these sources and explore their depths and know their truth so that they can be within the reach of researchers in all their ranks.

Some university theses which deal with medicine, Sahara and water drew my attention. So I chose medicine through a doctoral thesis presented by the student Mejahed Yamina and under the supervision of doctor Feghrour Dahou in Oran university, during the academic year 2017-2018, and it was labelled <<The history of medicine in Algeria under French colonialism 1830-1962>>.

Algeria went through various pandemics and epidemics during the colonial period, which reflected negatively on the Algerians, and the south west region was not spared by this phenomenon. What is eye-catching is that these epidemics and pandemics sometimes came naturally. Often Man had a hand in that. And here I quote the effects of colonialism in destroying the health system of the Algerians in various ways and forms.

There were various diseases depending on the environment and how humans interracted with these diseases. Among them we quote plague, swamp fever, smallpox, typhus.

To know these epidemics, we shed light on some French writings so that we can explore the depth of the social reality reached by the French themselves.

Research

The French travellers worked to detect these diseases and find traditional and modern methods of treatment which were prevalent. What they wrote was just the tip of the iceberg. So we will try to shed light on these epidemics through their reports and understand their causes and implications through a bibliometric study (statistical). This will allow us to know the types of diseases, where they are spread and the most widespread epidemics relying on the French archives and what the French themselves wrote. What I present are brief examples of a large group of sources of various types.

The article raises the issue of statistical study through which we can diagnose the nature of the diseases and the epidemics and the areas where they are spread. Thus, what is the expected benefit from studying these sources? And what is the point from the bibliometric study? And how can we use this study to diagnose the truth of the scientific researches?

One of the assumptions that impose themselves is highlighting the importance of the scientific sources in the accomplishment of university researches as well as realising the value of the bibliometric study which we rarely talk about due to its importance in measuring how responsive is the research to the sources used.

1. Presentation of the French sources:

1.1. Archive circles:

1.1.1. the archives of the chamber of commerce in Marseille(A.CH.C.M)

- Captain Lazaret's correspondence to Marseille about seizing the Algerian pilgrims.
- The plague in Algeria.

1.1.2. The regional archive of the prefecture of Rhone Estuary in Marseille (A.D.B.R)

- A letter dated on March 1st ,1818,plague pandemic.
- The consul Duval's letter ON May 18th, 1818 about the severe plague (the black plague) and a letter dated on November 1st , 1818 about stopping the plague in the capital. The consul Duval's letter on December 2: the plague in Oran and Arzew.
- The Duval consul's letter on September 19th, 1819: plague devestation.
- The Duval consul's letter on January 20th, 1822: public health good in the kingdom. Letter May 29th, 1822 about the plague epidemic in Algiers and its outskirts.
- Mandatory quarantine, easing the quarantine.
- Health council on November 30th,1831: cholera disease.

– Cholera disease in Marsa elkebir (grand port), Mostaganem and Mascara, Letters dated in November 1834.
– Letter dated in December 1834: cholera in the west.
– Letter dated on March 2nd: public health in Annaba and Oran and their neighbourhood.
– Health precautions against the cholera disease.
– Quarantine imposed on the ships coming from the capital.
– The Asian cholera disease in Tlemcen.
– Letter dated on: cholera in Oran.
– Letter dated on September 24th, 1867: cholera return.
– Yellow fever in Algeria (1858-1870).
– Infectious diseases (1797-1848).

1.1.3. The French national archive overseas (AIX-En-Provence)

– Occupation doctors(1854-1858)
– Pilgrimage(1842-1858)
– Reorganisation the public health services and reforming the free medical assistance and supplying red cross mobile health teams in Algeria(1851-1861)
– Fighting epidemics and serious diseases (1944-1960)
– Fighting swamp fever in Algeria (1947-1959).
– Fighting the chest diseases (1945-1962).
– General health organisation:

*Vaccination

*Anti-smallpox vaccination, the population reluctance (abstention) November 5th, 1948.

*Report on compulsory vaccination against smallpox on April 24th, 1951.

Extract from (Aljoumhouri Newspaper) November 29th, 1951 N 2601: measles killed three children in Larbaa Nathirathen (fort national in the French era).

1.1.4. Archives of the Algerian national archives centre in Bir Khadem (C.A.N.A)

– The patient movement in hospitals, the capital and its outskirts 1956.
– Disease control and prevention (1939-1960).Fighting mosquito: Constantine 1933.
– Medical statistics (1930-1961) epidemiological investigation, Pasteur Institute, Algiers.
– Medical statistics (1930-1961) epidemiological researches of the infectious diseases.
– Presentation on the epidemiological situation in Algeria: typhus, typhoid, smallpox
– General information about the important epidemic events between November 1945 to April 1946.

1.2. The sources(books):

– AGNELY (dr. H): locust swarm and its spread in Algeria (1816,1845,1866).
– AMEDEE (morin): typhus of the Arabs (skin effects), epidemics 1868.
– ANONYM: famine in Algeria and the official letters, errors and contradictions.
– ARMAND (adolphe): global climate agreement, medical study on the climate.
– BERTHERAND (A): cholera in Algeria, import of infectious cholera.
– BERTHERAND Emile Louis: the sources which the Arab medical material can supply to the French and Algerian pharmacies.
– BERTHERAND (E.L.): cholera in Algeria, the years (1849.1950.1951).
– BERTHERAND (E.L.): the Arab; edicine and hygiene.
– GARDON (victor): report on the observed typhus epidemy.
– GEMY et RAYNAUD: study obn leprosy in Algeria, especially in the capital.
– MONTPRELLIER (j): The problem of leprosy in Algeria.
– PIPPER (Edouard L.F.P): Malaria, contribution in studying the inflammatory diseases.
– TEMSAL (Jean-Joseph-Marine): a century of the French colonialism medicine (1830-1929).
– SABATIER (Camille): malaria in Algeria: causes and prevention.
– VINCENT (M.A.): cholera through nine epidemics known by Algiers (1835-1865).

1.3. References:

– A.Berbrugger: note on the plague in Algeria through scientific exploration of Algeria.

– A.BERTHERAND: cholera in Algeria (1849-1850-1851).
– AGNELY (Dr): Algeria, general vaccination during exercise 1849.
– ARMAND. (Adolphe): medical Algeria, topography of climatology and colonialism.
– Augustin Bernard: investigation into the agricultural housing of the natives.
– Sergent Edmond, et autres:vaccination against tuberculosis in Algeria through b.c.g.(1932-1933).
– Sergent Edmond: a note on history during a year of accumulation
– Gemy: a study on smallpox prevention.
– J.C CRESPIN: Typhoid fever in hot countries
– J.L.G. Guyan: chronological history of epidemies in North Africa.
– Jules Perier: the effects of misery and plague in Algeria (1868).
– Raynaud. L: plague in Algeria.
– Levi Valensin (A): tuberculosis in Algeria and its fate.
– Vincent Martin and others: cholera according to the nine epidemics prevalent in Algiers, the capital since (1835-1865).
– Raynaud, Lucien: plague epidemics in the prefecture of Algiers: a plague case because of the occupation (1899-1924).

1.4. Dissertations:

– (George) Armani: smallpox and vaccination. contribution to the study of the problem in Algeria. A thesis discussed on January 10th, 1927.
– Colin, Gabriel: Abdu Razzak Aljazaery: an Arab doctor in the second Hijri century, medical thesis in Montpellier 1905.
– PONZAK (Daniel): plague in the Ottoman Empire (1700-1850). PhD thesis: Sorbonne Paris University.
– Vincent (J.B): The Algerian doctors during the invasion. Thesis discussion on May14th, 1914, Algiers.

1.5. Periodicals:

– A, Bel: the saints and the cultural beliefs, the African journal, n* 1928,69.
– Anonym: notes on various cases of poisoning in Algeria because of poisonous fruits.
– Arnould (Jules):African dermatology
– Bois (Charles): famine and drought in Algeria (1950-1951).
– Furnari(S): Researches on ophthalmology in Algeria, August, 1860.
– G. Blanc, and M. Baltazard: experimental researches on plague, inflammation because of human insect.
– Guilliermin (M): sources and spread of plague(1847).
– Guyan(M):Plague in Algeria(1817-1818).February 1st,1834.
– Mafat(b), Brisou (P), Bertherat (E): Epidemiology, taking care of plague diseases in the mediterrenean sea during the second world war.
– Perier: the effects and misery of the plague in Algeria (1868).
– Pouget (Marcel): a prevalent enemy, the swamp mosquito.
– Raynaud (Lucien): exanthematous plague in Algeria (1927).
– Zixarde(D.M): a note about some diseases, the Arabs and medical applications amomg them(1837).

2. Bibliometric study:

2.1. the concept of bibliometrics:

The bibliometric study is a science doing research in general or specialized intellectual production, which deals with a specific topic where mathematical and statistical methods are often applied.

Bibliometrics uses statistical and mathematical methods in data analysis which are related to documents to know the characteristics of information trading operations, and one of its aims is identifying the shortcoming in the bibliographic services, and thus measuring it. On this basis, we can say that the use of this science in the university theses for example gives us an accurate picture

of how far the researcher did well in employing bibliographics on a specific topic. For example, if the topic is about medicine and the percentage of reliable sources doesn't exceed 30%, we can say that the topic has not achieved its goal through the proposed topic (Timour & Abdou alilah, 2019, p. 120).

We will try to apply this study on the approved bibliography in Phd thesis above mentioned.

What drew my attention the momentum which characterized the thesis bibliography especially what regards the French sources. So I decided to deal with these sources by translating their titles and assess a statistical study which makes it easy for us to make these sources classify the diseases and their nature.

The number of sources from the archive and other sources (books), as well as references, periodicals and university theses reached 79. It is a selective number which didn't concern all the bibliography. We have reached the following results:

– The archive: 31 sources.
– The sources: 16 sources.
– The references: 15 references.
– The university theses: 04 theses.
– The periodicals: 13 periodicals.

Through studying the percentage of each part in the work as a whole, we find the following:

– The archive represents 39,24 % or ($\frac{31}{79}$)
– The sources represent 20,25% or ($\frac{16}{79}$).
– The references represent 18,98 % or ($\frac{04}{79}$).
– The university theses represent 05,06 % or ($\frac{13}{79}$).
– The periodicals represent 16,45% or ($\frac{13}{79}$).

2.2. The diseases cited in the bibliography:

The following diseases were mentioned: plague (16), cholera (12), swampfever (05), smallpox (04), typhus (04), tuberculosis (02), leprosy (02), typhoid (02), yellow fever (01).

Among the 79 documents which discusses the field of health in its different fields, several documents discussed the epidemies. We recorded nine epidemies, and thus we came to these results:

– Plague represents 20,25% or ($\frac{16}{79}$).
– Cholera represents 15,18% or ($\frac{12}{79}$).
– Swamp fever represents 06,32% or ($\frac{05}{79}$).
– Smallpox represents 05,06% or ($\frac{04}{79}$).
– Typhus represents 05,06% or ($\frac{04}{79}$).
– Tuberculosis represents 02,53 or ($\frac{02}{79}$).
– Leprosy represents 02,53% or ($\frac{02}{79}$).
– Typhoid represents 02,53% or ($\frac{02}{79}$).
– Yellow fever represents 01,26% or ($\frac{01}{79}$).

We conclude from the percentages that the epidemies of plague and cholera are the most common as they are associated with the health and nutritional environment.

2.3. Definition of the above mentioned diseases:

The plague: it is an infectious disease, it is caused by the bacterium Parvovirus, some doctors attributed its cause to pollution, air poisoning due to the bad smell of rotting dead locust bodies which is emitted when locusts overrun the country. p Plague has several types of which: bacterial plague, animal plague, pneumonic plague (Alama, 2015, p. 209).

Cholera: it is an acute infection causing diarrhea. It results from eating contaminated food or drinking contaminated water with cholera bacteria. Cholera is still posing a world threat to public health and an indicator of inequality and lack of social development (Bertherand, 1855, p. 428).

Smallpox: it is a highly contagious disease due to fever (virus). It appears as red spots on the skin then they turn to very hard vesicles. When not treated, the suppurate leaving scars on the face as if they were engraved. This could cause disabilities such as blindness and deafness and even death (Bertherand, 1855, p. 434).

Typhus: this disease results from social circumstances rather than natural ones, misery and poverty resulting from wars and natural calamities such as drought and floodings as well as the spread of locusts, hunger, malnutrition and lack of hygiene with the lack of health protection (Alama, 2015, p. 214).

Swamp fever: also called malaria, is an infectious disease caused by Laveran's germ. It is transmitted to man by the anopheles mosquito bite. The person has a fever accompanied by anaemia because it affects the red blood cells (Merjani, 2020, p. 308).

Tuberculosis: it is a dangerous and infectious disease. It was always feared by the population, and they don't like to announce those infected with it and for a long time it was considered a shameful disease that shouldn't be talked about. It is widespread in desert areas and we notice it in several forms. One of the factors of its spread is a volatile climate sometimes, which affects the population especially since they are not able to have adequate clothing and suffer from lack of hygiene and alcohol abuse (Anonymous, Tuberculosis, w.d).

Leprosy: a chronic disease that isn't easily transmitted from one person to another and is caused by one of the types of organic bacteria. It usually affects skin, peripheral nerves, the mucous membrane lining the respiratory system as well as the eyes. If not treated, it could lead to an increasing and permanent damage on the skin, nerves, the limbs and the eyes (Bertherand, 1855, p. 424).

Typhoid: typhoid fever is a life-threatening infection caused by Salmonella typhy bacteria and is usually spread through contaminated food and water (Anonymous, Typhoid fever, w.d).

Yellow fever: it is a viral disease transmitted through certain types of mosquito. The yellow fever virus especially destroys the liver and kidney tissues. One of its symtoms is decreased urine output and the liver stops performing its functions as it should. Yellow pigments accumulate in the skin, which changes the skin colour which tends to yellow, hence the name of the disease.it is classified as a neglected tropical disease (Anonymous, yellow fever, w.d).

2.4. The cities affected by the epidemics through bibliographic titles:

Through the titles of bibliogrqphy we counted the epidemics, whether related to Algeria as a nation or its cities. Algeria as a nation (27), the capital (09), Oran (03), Arzew (01), Tlemcen (01), Constantine (01), Mersa el Kebir (01), Mostaganem (01), Maascar (01), Larbaa nathirathen (01).

Starting from these data, we get the following percentage which affected Algeria as a nation and affected some cities:

– Algeria as a nation represents 34,17% or ($\frac{\mathbf{27}}{\mathbf{79}}$).

– Algiers represents 11,39% or ($\frac{\mathbf{09}}{\mathbf{79}}$).

– Oran represents 03,79% or ($\frac{\mathbf{03}}{\mathbf{79}}$).

Whereas in Arzew, Tlemcen, Constantine, Annaba, Mersaelkebir, Mostaganem, Maascar and Larbaanathirathen it represents 01,26% each or ($\frac{\mathbf{01}}{\mathbf{79}}$).

The observation we derive from the numerical data gives us the impression that the study included all Algeria as a whole with a big percentage, with lower rates for major cities like Oran. We say this due to the difficulty in reviewing the content of the sources (the books), maybe they talk in more detail about the other regions of the country.

Back to the rest of the bibliography, other sources and references which talk about epidemics in the desert and the south west drew my attention; among them:

– Casset (Dr.A) : in the south of Oran...memories of a military doctor who talks about various epidemics in the south west similar to typhoid, mainly in Ain Sefra.

– Armieux (Dr): the desert medical topography of Oran region, where the write explains the different epidemics and diseases in the south of Oran but briefly.

– Abdelkader Merjani: the French policy and the role of the explorers in penetrating in southern Algeria during the 19th century. Supervision of professor doctor Mohammed Mjawed, Sidi Belabbes University, 2020, where the student discusses part of the health in the south west in terms of diseases, epidemics and the structures, but no so deeply that it can be relied on.

3. Charts:

We seek to embody these above mentioned percentages to represent them graphically to make it easy for us to note the differences in the epidemics and regions.

Table 1: the table clarifies the nature of the documents used in the search.

Type of document:	percentage
Archive	39,24
Sources	20,25
References	18,98
University theses	05,06
Periodicals	16,45

Figure 1: clarifies the chart of the percentages of the documents

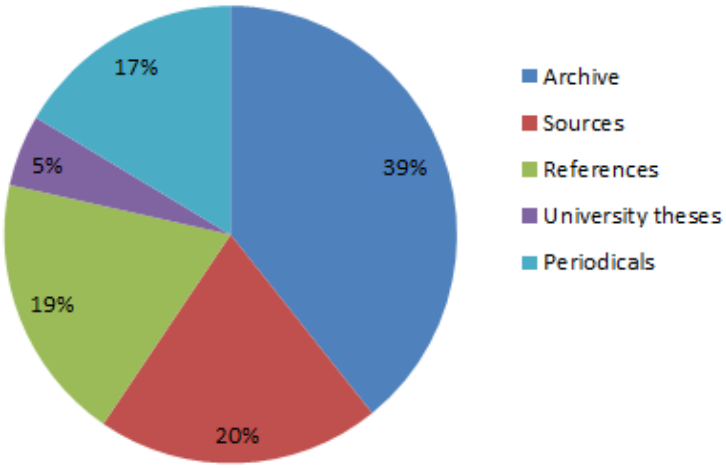

Table2: It clarifies the nature of epidemics and mentions their percentages in the documents

Type of disease	percentage
Plague	20,25
Cholera	15,18
Swamp fever	06,32
Smallpox	05,06
Typhus	05,06
Tuberculosis	02,53
Leprosy	02,53
Typhoid	02,53
Yellow fever	02,26
The rest of the documents	34,22

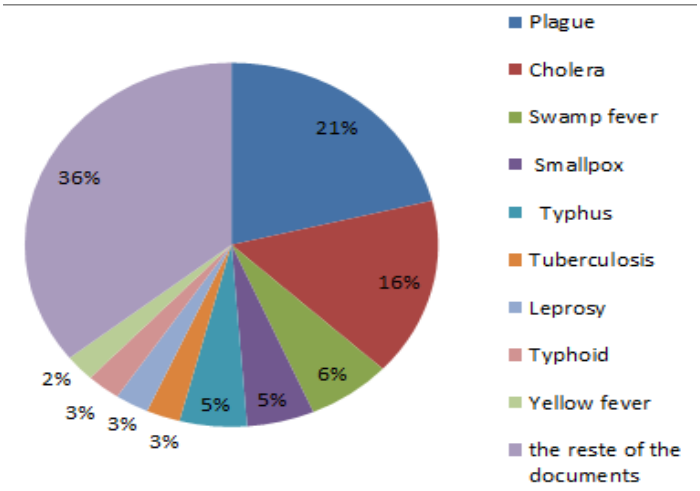

Figure2: it clarifies the chart of the epidemics mentioned

Table3: it clarifies the most frequently mentioned regions in the documents

The region	percentage
Homeland Algeria	34,17
The capital	11,36
Oran	03,79
Arzew	01,26
Tlemcen	01,26
Constantine	01,26
Annaba	01,26
Mersaelkebir	01,26
Maascar	01,26
Mostaganem	01,26
Larbaanathirathen	01,26
The rest	41,86

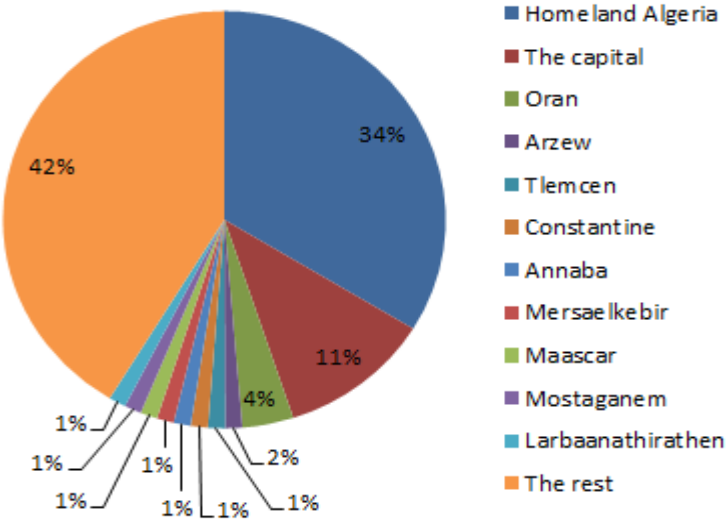

Figure3: it clarifies the chart of the most frequently mentioned regions

Conclusion

Through this study we conclude the following results:

✓BIibliometric study combines the study of bibliography with the scrutiny of its nature, specifically for the value of the search.

✓There are many documents used in the research clarifying the nature of epidemics and the value of these documents in identifying these epidemics.

✓The ability to differentiate between the most frequently spread epidemics and the least prevalent ones and the causes leading to that.

✓Shedding light on the documents themselves and the scientific weight of some documents compared to others.

✓Distinguishing between the areas that were affected by the epidemics and those that were not. And if affected, it would be minor.

✓The nature of the writers through their functions, whether they are doctors or just writers and historians.

✓Differentiating between what is academic and scientific and what is just passing events (narrative).

✓The value of the bibliometric study values the scientific value of the research.

✓Finally, I point out the necessity of opening workshops for this study for the various theses so as to benefit statistically from its scientific value and determine the nature of the scientific value of academic work.

References

1. Alama, S. (2015). *The history of epidemics in Algeria (plague-smallpox-typhus-malaria)*. *Alqurtas Magazine*, (2).
2. Anonymous. (n.d.). *Tuberculosis*. World Health Organization. Retrieved October 13, 2022, from https://www.who.int/ar/news-room/fact-sheets/detail/tuberculosis
3. Anonymous. (n.d.). *Typhoid fever*. World Health Organization. Retrieved October 13, 2022, from https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/typhoid
4. Anonymous. (n.d.). *Yellow fever*. Wikipedia. Retrieved October 13, 2022, from https://ar.wikipedia.org/wiki/%
5. Bertherand, E. L. (1855). *Médecine et hygiène des Arabes*. France: Germer Baillière, Libraire-Éditeur.
6. Merjani, A. (2020). *The French policy and the role of the explorers in penetrating in southern Algeria during the 19th century* (PhD thesis). Sidi Bel Abbes University.
7. Timour, A., & Abdou Alilah, A. (2019). Bibliometric study and its uses in the quantitative research of library science: Concepts, origin and development. *Cultural Dialogue Magazine*, 8(1), 116–124.

Received: 24.11.2024
Accepted: 17.02.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/100-109

Noureddin Abdelwahed Hadou
Moulay Tahar University, Saida | Algeria
https://orcid.org/0009-0008-6002-0149
wahidh@yahoo.fr
Mohammed Lazaar
Moulay Tahar University, Saida | Algeria
https://orcid.org/0000-0002-0327-0140
mohammed.lazaar@univ-saida.dz

Portrayal of Characters in Religious Films: Artistic and Sacred Controversy

Abstract

This article examines the contentious portrayal of religious figures in films, highlighting the intersection of art and the sacred. This issue continues to spark debate, as filmmakers struggle to balance adherence to religious texts with the creative demands of cinema.The study contrasts world cinema, which has depicted religious figures through various interpretations, with Arab cinema, which faces strict censorship. These restrictions prohibit the portrayal of prophets, companions, and caliphs, limiting artistic expression. The paper also explores some of the most controversial films on this subject, including *The Message*, *The Passion of the Christ*, and *The Last Temptation of Christ*.

Ultimately, the study finds that the relationship between cinema and religious institutions remains complex. Addressing this challenge requires creative solutions that uphold both artistic freedom and respect for religious beliefs. Additionally, there is a need for clear guidelines to support religious film production while minimizing controversy.

Keywords: *religious film, cinematic censorship, representation of sacred figures, religious and artistic controversy, Arab and international cinema*

Nureddin Abdelwahed Hadou
Moulay Tahar Universiteti**,** Saida | Algeria
https://orcid.org/0009-0008-6002-0149
wahidh@yahoo.fr
Mohammed Lazaar
Moulay Tahar University, Saida | Algeria
https://orcid.org/0000-0002-0327-0140
mohammed.lazaar@univ-saida.dz

Dini filmlərdə personajların təsviri: bədii və müqəddəs mübahisə

Xülasə

Bu məqalə filmlərdə dini şəxsiyyətlərin mübahisəli təsvirini araşdıraraq incəsənətlə müqəddəs olanın kəsişməsinə diqqət yetirir. Bu mövzu hələ də müzakirələrə səbəb olur, çünki rejissorlar dini mətnlərə sadiqliklə kino sənətinin yaradıcı tələbləri arasında tarazlıq qurmaqda çətinlik çəkirlər. Araşdırma, dini şəxsiyyətləri müxtəlif yozumlarla təqdim edən dünya kinosu ilə peyğəmbərlərin, səhabələrin və xəlifələrin təsvirini qadağan edən ciddi senzura qaydalarına tabe olan ərəb kinosunu müqayisə edir. Bu məhdudiyyətlər bədii ifadə azadlığını əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşdırır. Məqalədə həmçinin bu mövzuda ən çox müzakirə olunan filmlərdən bəziləri, o cümlədən *The Message*, *The Passion of the Christ* və *The Last Temptation of Christ* təhlil edilir.

Nəticədə, tədqiqat göstərir ki, kino və dini institutlar arasındakı münasibət mürəkkəb olaraq qalır. Bu problemin həlli bədii azadlıq və dini inanclara hörməti qoruyan yaradıcı həllər tələb edir.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Bundan əlavə, dini filmlərin istehsalını dəstəkləyən, eyni zamanda mübahisələri minimuma endirən aydın qaydalara ehtiyac var.

Açar sözlər: *dini film, kino senzurası, müqəddəs şəxsiyyətlərin təsviri, dini və bədii mübahisələr, ərəb və beynəlxalq kino*

Introduction

Cinema has long been a powerful tool for conveying ideas, history, and culture. However, its depiction of religious themes, particularly sacred figures, has sparked intense debate among filmmakers, religious institutions, and audiences. Since the early days of cinema, religious stories have served as inspiration, presented in formats ranging from faithful adaptations to highly controversial interpretations. As the film industry evolved, discussions surrounding the legitimacy of portraying prophets and religious figures intensified, especially given the stark contrast between Western and Arab cinematic approaches to this issue.

Problem Statement

Despite their significance in religious and cultural heritage, the portrayal of sacred figures in cinema remains a highly sensitive issue. This ongoing controversy raises several key questions: What factors influence the depiction of these characters in international and Arab cinema? How can the differences between Western and Arab cinematic perspectives be explained? What are the primary censorship and religious challenges faced by films that feature religious figures? Most importantly, is it possible to reconcile artistic creativity with respect for religious beliefs?

Research Objectives

This study seeks to:

1. Analyze how religious figures are portrayed in both global and Arab cinema, with a focus on significant cinematic examples.
2. Explore the religious, cultural, and commercial factors shaping these portrayals.
3. Examine public and religious responses to such films and assess the impact of censorship on film production.
4. Investigate the possibility of achieving a balance between religious adherence and high-quality artistic expression in cinema.

Significance of the Study

This research addresses a complex issue at the intersection of religion and art, shedding light on the dynamic relationship between cinema and religious beliefs. It also provides insights into the mechanisms of religious filmmaking and the challenges faced by filmmakers and producers in this domain. By doing so, the study opens the door to new approaches that seek to harmonize artistic creativity with religious sensitivities.

Research Hypotheses

1. The portrayal of religious figures in Western and Arab cinema differs due to variations in cultural and religious influences as well as censorship laws.
2. Religious and political censorship has significantly reduced the number of films addressing religious figures in the Arab world.
3. The artistic treatment of religious films influences public and religious reactions, with the most controversial films often presenting unconventional interpretations of religious texts.
4. A balance between religious sanctity and creative cinematic expression can be achieved through innovative visual storytelling techniques and indirect representation of sacred figures.

Research

1. Religious Film

The term "religious film" often overlaps with "historical film." According to cinematic terminology, a historical film is defined as: "A film depicting historical events that took place at one or more stages of history, a film that shows the career of a historical hero who played a significant role in a past era. The subject may be based on real life or fictional, and it may portray a specific historical period, the biography of a historical figure, or an adaptation of a literary masterpiece that

reflects life in the distant or recent past" (Al-Sudani, an article published online: www.islamoline.net).

This definition highlights the overlap between religious and historical films, as religious films often focus on a particular historical period or depict a historical figure. Some scholars differentiate between the two based on the type of events and characters portrayed. Ali Abu Shadi defines a religious film as "a cinematic work that addresses religious events or figures, distinct from historical films, which focus on historical events and characters through analysis and interpretation shaped by the filmmaker's perspective on history" (Abu Shadi, 1998, pp. 148-149).

From this perspective, the distinction depends on the filmmaker's approach—whether they present the subject from a religious or historical viewpoint. Additionally, religious films are not limited to those that portray religion positively. Any film that uses religion as an artistic theme falls within this category. A religious film might promote faith, teachings, and religious laws, or it could seek to challenge or criticize religious principles. Some films openly mock religious values and figures, creating tension with Christian and Islamic religious institutions (Fanous, 1996, p. 155).

2. Religious Films in Global Cinema

Religious films have been present since the early days of cinema. Filmmakers have used religion as an artistic theme to attract audiences and increase revenue. Many early films drew inspiration from the lives of saints, prophets, and monks' sermons. At the dawn of cinema, two American filmmakers presented Passion of Christ in 1898, consisting of ten cinematic scenes. A year later, French director Georges Méliès released a film about the Passion of Joan of Arc (Robinson, 1998, p. 37).

Before and after World War I, religious themes became popular among filmmakers, especially for religious holidays and events. The high demand for films about Christ and the prophets led to rapid production growth. Between 1908 and 1914, competition among production companies intensified. This period also saw the rise of horror films that disregarded audience sensitivities. The Church grew concerned about the portrayal of religious figures and the moral teachings of the Gospel. As a result, the Vatican intervened in 1913 when Pope Pius X banned the use of cinema for education within churches (Bardeche & Brasillach, 1964, p. 57).

Despite this ban, some religious films continued to emerge. Notable examples include Carl Theodor Dreyer's *Leaves from Satan's Book* (1922) and Julien Duvivier's *Mount of Doom* (1935). Eventually, the Church took a more active role in guiding religious film production. In 1935, Pope Pius XI approved Franco Zeffirelli's *Jesus of Nazareth* (Habtah, www.islamonline.com). Following this, religious films gained further recognition. Films such as *Saint Joan* (1957) and *The Cardinal* (1963) explored the lives of prophets and monks. Many countries produced epics about their saints, with France alone releasing five films about Saint Thérèse between 1926 and 1989 (Habtah, www.islamonline.com).

Since Pope Pius XI's endorsement, the Church has recognized cinema's power in shaping public behavior and spreading Christian teachings. The Vatican took steps to monitor and guide cinematic productions. Pope Pius XI issued a message to cinema, followed by another for television in 1957, stating: "We expect television to reveal eternal truths to those with open minds" (Dupré, p. 65).

The Church remains actively involved in cinema-related events. Since the World Conference on Communication in Canada, the Vatican has consistently sent messages to filmmakers and media professionals. On cinema's centenary in 1995, the Vatican urged filmmakers to uphold moral and spiritual values in their work. The Church emphasized that cinema, with its vast artistic potential, can be a powerful tool for spreading the Gospel. It encouraged Christian filmmakers to integrate their faith into their productions and take an active role in shaping cinematic narratives that align with their beliefs.

To illustrate the ecclesiastical adoption of cinema, it is sufficient to present key facts that demonstrate the relationship the Church has established with this art form. For instance, in France, the only non-specialized intellectual magazine that seriously and regularly engages with plastic, cinematic, and television works is *L'Esprit,* founded by Monnet in 1932. Additionally, the *Seventh*

Art series, which compiles critical and intellectual texts on cinema under the supervision of Dominican priests, further exemplifies this connection. Other significant contributions include *Télérama*, a television magazine specializing in image ethics, along with various other critical and intellectual publications dedicated to cinema. This engagement followed intense debates regarding the moral function of cinema, particularly after the Vatican's decision in 1913. In response, Christian clergy resolved to guide cinema, ensuring that, if it was not inherently moral, it would be shaped to serve moral purposes.

The Catholic Press Foundation took concrete steps by establishing a production house and launching a cinematic magazine under the direction of Father Kwasak in France in 1919. Furthermore, in 1925, a book on the history of cinema was published, reinforcing the Church's active role in shaping the industry. Another notable example includes a statement by a Catholic figure in a newspaper, repeatedly questioning the possibility of using photographic images as a means of spreading Christian teachings (See: Régis Dupré, M. S, pp. 76-77).

The Church's interest in cinema and television aligns with the broader spirit of scientific and technological progress, leveraging these mediums as powerful tools for communication across diverse social segments. Recognizing cinema's rapid and profound influence on mass audiences, the Church saw an opportunity to fulfill its objectives more effectively. Likewise, governments and nations sought control over this field, understanding that the world had become an interconnected visual domain where messages could reach all people, regardless of class or status. The increasing dominance of imagery in power struggles and influence battles made cinema an invaluable tool—its ability to capture, impact, and remain memorable was heightened by aerial footage and satellite stations.

With this global expansion of visual media, intellectual and ideological contradictions inevitably surfaced, reflected in the images presented to the masses. Given the vast and uncontrollable quantity of cinematic production, cinema has historically portrayed religious perspectives in diverse ways, shaped by the beliefs and orientations of directors. While it is impossible to quantify the exact number of religious films produced since the inception of cinema, the Church has persistently emphasized the role of religion in guiding individual and societal behavior. However, this did not prevent the emergence of films that challenged Church authority and traditional portrayals of the sacred.

One such example is Italian director Pier Paolo Pasolini's *The Gospel According to Matthew* (1964), which depicted Christ as a figure emerging through the eyes of the believing masses. Using non-professional actors and a naturalistic approach, Pasolini diverged from traditional representations of religious figures, leading to considerable controversy (See: Ali Abu Shadi, M. S, p. 147). Similarly, *The Nun* (1965), directed by Jacques Rivette, exposed the themes of domination and subjugation within 17th-century French monasteries. Based on Denis Diderot's 18th-century novel, the film became a landmark case in French censorship history. The intervention of President Charles de Gaulle and then Minister of Culture André Malraux to ban the film underscored the Church's significant influence in suppressing content deemed offensive (See: Dr. Mohammed Al-Rumaihi, *Al-Arabi Magazine*, Issue 39, Ministry of Information, Kuwait, p. 18).

Another notable instance of Church-cinema friction is *The Last Temptation of Christ* (1988) by Martin Scorsese, which sparked global controversy. The film's release led to protests, acts of arson at cinemas in Canada and the United States, and even a bombing in a Parisian theater (See: Régis Dupré, M. Q, p. 10).

Ultimately, the Church's approval or discontent with cinematic portrayals of religious subjects depends on the nature of the artistic representation. Religion is considered sacrosanct, and any perceived offense to religious figures is often interpreted as an attack on the institution and faith itself. Consequently, the intersection of cinema and religion remains a dynamic and often contentious space, where artistic freedom and religious reverence continuously negotiate their coexistence.

3. Religious Films in Arab Cinema

Arab cinema has long attempted to imitate Hollywood, but it has yet to reach the same level of international film production, particularly in religious films. This applies to both Islamic and Christian-themed productions. Publicly screened films related to Christianity are rare in Arab cinema. The term "religious films" in this context usually refers to works associated with Islam. However, the Coptic Church in Egypt produced approximately twelve films between 1988 and 1997, depicting the lives of Egyptian Christian saints and martyrs. Notably, *The Secrets of the Heart* (1997) by Khairi Bishara was produced by the Evangelical Church. However, these films were only shown within church halls (Ali Abu Shadi, Eng.S, p. 148).

Like many other film industries worldwide, Arab cinema has faced strict censorship and strong opposition from religious authorities. The first major confrontation occurred in 1926 when Youssef Wehbe attempted to portray the Prophet Muhammad (PBUH) in collaboration with director Widad Orfi. This faced fierce resistance, particularly from Al-Azhar, which, with media support, pressured the Egyptian government. King Fouad himself intervened, warning Wehbe that taking on the role would result in losing his Egyptian nationality. As a result, Wehbe withdrew from the project (M. N., p. 152).

This controversy discouraged filmmakers from addressing religious themes, leading to a limited number of religious films in Arab cinema. One of the first was *The Appearance of Islam* (1951) by Ibrahim Izz al-Din, based on *The True Promise* by Taha Hussein. This was followed by *Victory of Islam* (1952) and *Bilal, the Muezzin of the Prophet* (1953), both directed by Ahmed al-Toukhi. Other notable films include *Khalid ibn al-Walid* (1958) by Hussein Sidqi, *Al-Shaymaa, the Prophet's Sister* (1972) by Hussam al-Din Mustafa, and films portraying Sufi figures such as *Sayyid Ahmad al-Badawi*, *Baha al-Din Sharaf*, and *Rabi'a al-Adawiyya* (1963) by Niazi Mustafa. Additionally, *Al-Qadisiyah* by Salah Abu Yusuf and *The Message* by Moustapha Akkad are significant contributions to the genre.

Critics argue that most religious films in Arab cinema suffer from low budgets, limiting their ability to accurately depict historical and religious narratives. Many follow the commercial cinema formula, incorporating dance, music, and even explicit elements, rather than focusing on deep character development. These films often oversimplify religious conflicts, portraying them as mere battles between good and evil, without considering the historical complexities of the periods they depict. One exception is Salah Abu Saif's *The Dawn of Islam*, which provides a nuanced analysis of pre-Islamic Arabian society. The film highlights the injustices and oppression prevalent at the time, showing Islam as a response to these social conditions. However, like other religious films, it exaggerates the portrayal of non-Muslim women in a morally negative light (Ali Abu Shadi, Eng.Q, pp. 150-151).

Religious films in Arab cinema have frequently faced censorship, often being rejected or criticized before production even began. A notable example is *Victory of Islam*, which required direct intervention from Taha Hussein, then Egypt's Minister of Culture, to gain approval. Similarly, *The Sacred House of God* by Ahmed al-Toukhi, which depicted Abraha Al-Habashi's attempt to destroy the Kaaba, was rejected due to concerns over high production costs and the complexity of required special effects (Al-Sudani, M.S.). These challenges demonstrate the difficulties faced by filmmakers in producing religious narratives within Arab cinema.

4- **Religious Figures in World Cinema**

Many religious films in world cinema focus on the lives, struggles, and tragedies of religious figures. Numerous films depict the lives of monks and priests, including *A Man Named Peter*, *The Inn of the Sixth Happiness*, and *Saint Joan*. Other notable films include *Cardinal Samson*, *Delilah*, *Sodom and Gomorrah*, *The Song of Bernadette*, *Saint Teresa*, and *Saint Vincent de Paul*. Over more than a century, world cinema has portrayed all the prophets mentioned in the Torah and the Gospel. However, Prophet Muhammad remains the only widely recognized prophet who has never been depicted on screen. The *La Bible* film series portrays many biblical prophets, including David, John the Baptist, Joseph, Zechariah, Noah, Moses, Abraham, and Jesus (Isa ibn Maryam). Among these, Jesus has been the most frequently represented, with *The Passion* (1898) being a significant early example (Habtah, M.S.).

Hollywood has frequently depicted the life of Prophet Moses. Nearly every decade, a film emerges portraying his story or aspects of it. Among the most well-known is *The Ten Commandments*, directed by Cecil B. DeMille, produced twice in 1927 and 1959. This film covers Moses' life from birth to old age, much like *Moses* (1975).

The Ten Commandments was a large-scale production with extensive technical preparation. It follows the biblical account of Moses' life and his struggle with Pharaoh. The film vividly portrays his miracles using special cinematic effects. It presents Moses in two stages: before his prophecy, as an ordinary man living as a prince in Pharaoh's palace, and after receiving divine revelation. Upon descending from Mount Sinai, his face appears illuminated, symbolizing his connection to God. From that moment on, this divine glow remains with him, signifying his prophetic mission. The film portrays Moses as a man with a divine message, confronting Pharaoh with supernatural strength demonstrated through his miracles. Charlton Heston played the role of Moses in this adaptation. Another film, *Moses*, was produced by the English company ETC, in collaboration with the Italian Rai Foundation. The film follows the Torah's narrative, with some additions highlighting signs of Moses' prophecy. It also includes the prophecy that terrified Pharaoh—the prediction that a newborn would rise and threaten his rule. This adaptation remains relatively conservative in its depiction of Moses before his prophetic mission.

Prophet Yahya (John the Baptist) has also appeared in several films, primarily because of his connection to the life of Jesus, as they lived during the same period. Films featuring Yahya include *The Greatest Story Ever Told* (1963), *Salome* (1953), *King of Kings* (1961), *Simon of the Desert* (1959), and *The Last Temptation of Christ* (1988). Many other films depict various prophets, such as *Noah's Ark* (1928), *The Kingdom of Solomon*, *Saul and David*, *The Song of the Cradle*, *The Garden of God*, and *Joseph in Egypt*. Filmmakers have used all available cinematic techniques to recreate these historical figures and their time periods. Researcher Majed Habtah identified approximately 360 films that portray Jesus (Isa ibn Maryam). He remains the most frequently depicted prophet in cinema, with each adaptation sparking debate (Habtah, M.S.). The following sections highlight some of the key portrayals of Jesus in film.

After Pope Paul VI approved Pier Paolo Pasolini's depiction of Jesus in *The Gospel According to St. Matthew* (1964), cinematic portrayals of prophets became more common. This approval set a precedent, leading to a steady stream of films presenting Jesus in various artistic forms. Some gained international recognition, while others stirred controversy in both critical and popular circles. The debate often centers on how Jesus is represented—his appearance, relationships, and manner of depiction.

In medieval religious art, strict rules governed the portrayal of Jesus and his followers. These rules later influenced cinematic representations, ensuring that Jesus was depicted with reverence, avoiding any portrayal that might offend believers worldwide. The biblical image of Jesus serves as a boundary for filmmakers, and crossing this line is considered a violation of the sacred.

Cinema, as a modern medium with a unique and complex language, presents new challenges for religious storytelling. It offers an opportunity to spread and defend Christian teachings, but adapting religious messages for a cinematic audience raises many questions. How can religious themes be modernized while remaining faithful to tradition? What new meanings emerge from cinematic portrayals of Christ? How can filmmakers ensure respect for Jesus while appealing to diverse audiences? Furthermore, some viewers might admire the actor playing Jesus more than the character himself. This raises another question: how can Jesus be given a definitive on-screen identity while maintaining his religious significance? Additionally, how can his portrayal be integrated into contemporary society without distorting his spiritual essence?

Many filmmakers have relied on deeply ingrained cultural images when depicting religious figures, including representations of God. Some films have attempted to illustrate God using symbolic elements. For instance, in *The Ten Commandments*, light is used to represent God speaking to Moses on Mount Tor, while his voice is delivered off-screen (*voix off*). When portraying Christ, filmmakers often adhere to his traditional evangelical image, emphasizing moral and sacred attributes. Many directors have avoided showing Christ's face directly. In the 1959 film

Ben-Hur, directed by William Wyler, Christ's presence is depicted through distant, elevated, or rear-facing shots to maintain a sense of reverence. His clothing and hair remain consistent with historical representations, and actors portraying him often use only biblical dialogue. Even during his crucifixion, he is not shown screaming or expressing distress, with sound effects used to convey the moment's intensity. Christian filmmakers are expected to maintain Christ's sacred and evangelical image in their portrayals (Lafon, 1977).

Films about Christ have frequently sparked controversy, particularly due to the way directors choose to depict his character. Disputes between filmmakers and religious institutions or censorship bodies arise repeatedly over these portrayals. A notable example is Nicholas Ray's 1961 film *King of Kings*, which was initially withdrawn from theaters following protests by clerics. Critics objected to Christ's depiction as a blond, blue-eyed figure, viewing it as a distortion of his traditional image and a violation of his sanctity. Similarly, Pier Paolo Pasolini's 1964 film *The Gospel According to Matthew* faced opposition from the church. Pasolini, known for his socialist ideology, presented Christ as an advocate for social change, linking his spiritual mission to uplifting the poor and marginalized. This portrayal was considered a deviation from the Christian understanding of Christ as the divine "Savior of mankind" rather than merely a social reformer (Lavon, 1977, p. 89).

Federico Fellini also faced criticism for his 1961 film *La Dolce Vita*. The Vatican protested certain scenes, particularly those featuring fictional characters such as clowns and acrobats, which satirized aspects of real life during that era (Lavon, 1977, p. 88).

Martin Scorsese's 1988 film *The Last Temptation of Christ* generated even greater controversy due to its departure from the traditional evangelical image. The film explores Christ's internal struggles with the devil and the Roman authorities as he spreads his new religious teachings. Presented as a series of painterly compositions, it emphasizes Christ's triumph over temptation. However, the most contentious scenes depict Christ engaging in a physical relationship with Mary Magdalene, abandoning his divine mission. This portrayal was widely condemned by Christian communities as a profound transgression against the sanctity of Christ's character, sparking strong and violent opposition (Scorsese, 1988, 2s, 50d, 32s).

Films about Christ remain a source of debate, even when they adhere to religious traditions and iconic representations. They often emphasize the immense suffering he endured at the end of his life. Some productions, such as *The Passion of the Christ*, even used Aramaic to enhance historical accuracy. However, despite adhering to Christian customs, such films have also drawn criticism for their portrayal of other religions. For example, *The Passion of the Christ* was seen as offensive to Judaism, as it directly implicated Jewish figures in Christ's crucifixion. This sparked significant objections from Jewish communities, leading major American distribution companies—predominantly Jewish-owned—to refuse its release (Prolongeau, 2004, p. 94).

5- **Religious figures in Arab cinema:**

A significant challenge for Arab and Islamic cinema is the strict stance of censorship authorities and religious scholars regarding the portrayal of religious figures. Before discussing specific religious characters depicted in Arab cinema, it is essential to note that prophets and the close companions of Prophet Muhammad (PBUH) have never been portrayed in films. This restriction is due to legal regulations, censorship policies, and religious decrees. Consequently, Islam's position on representation in general, and the depiction of religious figures in particular, must be clearly understood (Mazkur, 2002).

Egypt, as the leading producer of Arab cinema, faces the same restrictions as other Arab nations. Despite its substantial cinematic output, the industry does not operate with complete freedom. The regulations set by Egyptian censorship authorities concerning religious depictions are particularly significant. Egyptian law, as outlined in Paragraph 525 of Resolution 220 issued in 1976 by the Egyptian Ministry of Information and Culture, explicitly states: "It is prohibited to depict the image of the Prophet (PBUH), whether explicitly or symbolically, as well as the images of the Rightly Guided Caliphs, the Prophet's family members, and the ten companions promised paradise. Their voices must not be imitated either. Additionally, depictions of Christ and all

prophets are forbidden. All such portrayals must be referred to the appropriate religious authorities for review" (FromY MYCor, 2002, p. 13).

Under this law, the cinematic treatment of religious themes, particularly character portrayals, is strictly controlled. Several Arab films have been banned in Egypt, including Salah Abu Saif's 1981 film *Qadisiyah*, which featured the companion Saad ibn Abi Waqqas, portrayed by Ezzat Al-Alayli. Similarly, numerous films have faced legal challenges due to their religious content, such as *Al-Mohager* (The Emigrant) by Youssef Chahine, which was accused of depicting the Prophet Yusuf (PBUH). This strict censorship approach is also observed in Syria and most Islamic countries, with Saudi Arabia enforcing the most stringent policies (Al-Sudani, M.S.). The influence of religious authorities and fatwa institutions is considerable, as they shape public opinion and exert pressure on filmmakers dealing with religious subjects.

Cinema, as a modern artistic and media medium, has prompted ongoing religious discourse. From a jurisprudential perspective, it falls under contemporary issues subject to scholarly interpretation. Religious scholars hold two main views regarding the portrayal of religious figures. While there is consensus on its prohibition, the nature of this prohibition varies. Some scholars adopt a rigid stance, asserting that acting is inherently forbidden. Others take a more moderate approach, focusing on the context and intent behind the portrayal.

The first perspective, advocated by strict Salafi scholars, categorically prohibits acting in theater or cinema. This view is supported by religious texts, such as the saying of the Prophet (PBUH): "God has cursed men who imitate women and women who imitate men" (Al-Bukhari, 1987, p. 2207). Additionally, Aisha, the wife of the Prophet (PBUH), once complained about a woman imitating her, to which the Prophet (PBUH) responded, "O Aisha, stop—God forbids us from imitating each other and resembling others" (Mona Mathkour, p. 13). Based on such evidence, many scholars completely reject acting and photography. Ahmed bin Al-Siddiq, in his book *Establishing the Evidence on the Prohibition of Acting*, argues that acting is a heretical practice, a major sin, and a deviation influenced by Jews and Christians (Bahrawi, 2003).

Sheikh Yusuf Al-Badri, a former member of the Islamic Research Academy and the former Mufti of Sharjah, reinforced this position. He stated: "Muslim scholars unanimously prohibit the portrayal of Islamic figures in artistic works. Those who argue that such works provide an image of Islam and help the West understand and embrace it are mistaken" (Mona Mathkour, p. 13).

A more moderate perspective considers permanent representation forbidden but allows temporary portrayals for artistic purposes. Proponents argue that acting is a form of permissible imitation rather than a literal depiction. This stance is supported by Quranic metaphors, such as in Surah Al-Nur: "God is the light of the heavens and the earth; the example of His light is like that of a lamp" (Surah Al-Nur, v. 35, Ruwayyat Warsh). Similarly, Imam Ali (RA) was metaphorically likened to a lion. This interpretation, endorsed by numerous scholars, permits theatrical and cinematic representation while maintaining ethical considerations (Rumaḥī).

Mustafa Al-Akkad, director of *Al-Risala* (*The Message*), recalled a conversation with Sheikh Muhammad Metwally Al-Shaarawi: "I was sitting next to Sheikh Al-Shaarawi, and immediately after watching the film, he told me: 'We want more from you'" (Habtah, M.S.). Imam Hassan Shirazi, in *Husseini Rituals*, stated: "There is no objection to the resemblance of men to women and women to men in representation" (Al-Shirazi, 2000, p. 112). This perspective distinguishes between forbidden permanent imitation and permissible temporary resemblance used in acting. Despite this leniency, Muslim scholars unanimously agree on the prohibition of depicting prophets and the Rightly Guided Caliphs to preserve their sacred status and prevent misrepresentation.

A fatwa issued by Sheikh Attia Saqr, former head of the Fatwa Committee at Al-Azhar, reinforces this stance: "Scholars have prohibited the portrayal of revered figures, particularly prophets and messengers, as their depiction is entirely forbidden, including drawings and photographs" (Saqr, www.islamonline.net). This ruling aligns with previous fatwas from Al-Azhar's Fatwa Committee (June 1968), the Islamic Research Complex (February 1972), and Syria's Dar Al-Ifta (August 1986). These rulings are based on the fundamental principle that preventing potential corruption takes precedence over perceived benefits (Saqr, www.islamonline.net).

Arab cinema has traditionally avoided depicting the Prophet Muhammad, peace and blessings be upon him, and his companions, except for Saad Ibn Abu Waqqas, who appeared in the film *Al-Qadisiyah*. This historical film portrays a major battle between Muslim forces and the Persians, highlighting the leadership and military strategies of Saad Ibn Abu Waqqas. He is depicted as a heroic figure, leading battles and planning war, embodying courage and heroism during the conquest of Persia. However, the film does not present him as a religious leader (Hassan Al-Sudani).

Several other figures associated with the Prophet and early Islamic scholars have appeared in Arab cinema and television. However, many of these productions, particularly Egyptian ones, do not closely align with Egyptian culture. For example, *Khalid Ibn al-Walid*, directed by Hussein Sidqi, faced criticism for its weak portrayal of the character. Some religious scholars, such as Sheikh Muhammad Suad Jalal, expressed dissatisfaction with the film. He remarked, "I attended the film *Khalid Ibn al-Walid* and found myself constantly comparing the grandeur of that historical era and Khalid Ibn al-Walid's extraordinary military genius with what I saw on screen. It was nothing but a distortion of the biography of this great Islamic hero" (Hassan Soudani, op. cit.). In contrast, the film *Bilal*, directed by Ahmed Al-Toukhi, received praise for its respectful portrayal of Bilal Ibn Rabah. Yahya Shaheen's performance and the depiction of Bilal's perseverance and sacrifices for Islam were well received by both critics and religious scholars (Hassan Soudani, op. cit.).

Although many Arab films explore the early Islamic period, they adhere to censorship laws that prohibit the depiction of certain religious figures. These characters are often integral to the storyline but remain unseen on screen. This is evident in films such as *Fajr al-Islam* by Ahmed Al-Toukhi and *Hijra al-Rasul (*Debray*).*

The treatment of religious figures in Arab cinema is shaped by religious authorities and censorship laws. Mustafa Al-Akkad's film *The Message*, which narrates the early history of Islam, was banned in Egypt and Syria despite avoiding direct depictions of restricted figures. Produced in 1973 in Libya, the film was approved by Al-Azhar before filming began (Azar, 1987, p. 238). Similarly, *Al-Muhajir*, a joint Arab-French production directed by Youssef Chahine in 1994, was legally challenged and banned in several Arab countries for depicting the Prophet Joseph, peace be upon him (Marques, www.I.France.com).

Recommendations:

Based on the findings of this study, the following suggestions are provided for educators and cultural practitioners:

1. Establish clear guidelines for depicting religious figures in cinema, ensuring a balance between historical accuracy and religious respect.
2. Foster collaboration between religious scholars and filmmakers to produce content that preserves spiritual values without compromising sacred principles.
3. Develop creative approaches to portraying religious figures in compliance with censorship laws, such as using indirect narratives or symbolism.
4. Support high-quality religious film production by providing resources that help transcend commercial and artistic limitations.
5. Conduct comprehensive studies on audience reception of religious films to develop a cinematic approach that aligns with both cultural and religious expectations.

Conclusion

The depiction of religious figures in cinema remains a complex issue, requiring a delicate balance between religious sensitivities and artistic expression. While filmmakers aim to present compelling religious narratives, they face strict censorship and criticism from religious institutions and conservative audiences. In global cinema, some directors have reimagined religious figures in ways that provoke discussion, whereas Arab cinema remains constrained by rigid regulations that limit direct representation.

Despite these challenges, advancements in digital cinema and modern storytelling techniques may offer new ways to depict religious figures while avoiding traditional controversies. Striking a balance between ideological respect and creative freedom could enrich religious cinema, transforming it into a powerful tool for conveying religious and historical values rather than a source of conflict. Ultimately, fostering a well-balanced religious cinema requires cooperation between religious scholars and filmmakers to produce works that honor religious heritage while maintaining cinematic excellence.

References

1. Abu Shadi, A. (1998). *Ittijāhāt al-sīnimā al-Miṣriyyah* [Trends in Egyptian Cinema] (1st ed.). Cairo: Dār al-Aḥmadī li-al-Nashr, pp. 148–152.
2. Al-Bukhari, I. (1987). *Ṣaḥīḥ al-Bukhārī* [Sahih al-Bukhari] (Vol. 5). Beirut: Dār Ibn Kathīr al-Yamāma (3rd ed.), Hadith No. 5546, p. 2207.
3. Al-Shirazi, H. (2000). *Al-Shaʿāʾir al-Ḥusainiyya* [The Rituals of Husayn]. Beirut: Muʾassasat al-Imāma li-al-Ṭibāʿa wa al-Nashr (5th ed.), p. 112.
4. Al-Sudani, H. (n.d.). *[Online article]*. Retrieved from www.islamoline.net
5. Azar, Z. H. (1987). *Naẓra ʿalā al-sīnimā al-muʿāṣira: Āsiyā - Ifrīqiyā - wa al-buldān al-ʿArabiyya* [A Look at Contemporary Cinema: Asia, Africa, and Arab Countries]. Beirut: Al-Muʾassasa al-Jāmiʿiyya li-al-Dirāsāt wa al-Nashr wa al-Tawzīʿ (1st ed.), p. 238.
6. Bahrawi, H. (2003, August 25). *Al-Islām wa al-masraḥ, iqāmat al-dalīl fī ḥurma al-tamthīl* [Islam and Theater: Establishing the Proof on the Prohibition of Acting]. *[Online article]*. Retrieved from www.masraheoon.com
7. Bardeche, M., & Brasillach, R. (1964). *Histoire du cinéma – Tome 1, Le cinéma muet* [History of Cinema – Vol. 1, Silent Cinema]. Paris: Sept Couleurs, p. 57.
8. Debray, R. (n.d.). *Ḥayāt al-ṣūra wa mawtuhā* [Life and Death of the Image] (F. al-Zāhī, Trans.). Morocco: Ifriqiyā al-Sharq, p. 65.
9. Fanous, W. (1996). *Al-Fann al-dīnī wa al-taʿbīr al-fannī al-ḥadīth* [Religious Art and Modern Artistic Expression]. *Majallat al-Thaqāfa al-Islāmiyya* [Islamic Culture Journal], (86), p. 155.
10. Habta, M. (n.d.). *[Online article]*. Retrieved from www.islamonline.com
11. Lafon, R. (1977). *Al-Sīnimā al-muʿāṣira* [Contemporary Cinema] (M. Badawi, Trans.). Cairo: Ahram Commercial Press, p. 89.
12. Marques, C. (n.d.). *[Online article]*. Retrieved from www.I.France.com
13. Mazkur, M. (2002, November 8). *Al-Aʿmāl al-dīniyya bayn al-rafḍ wa al-qubūl wa iʿtirāḍ al-raqāba wa sāḥāt al-maḥākim* [Religious Works Between Acceptance and Rejection: Censorship and Legal Challenges]. *Al-Sharq al-Awsaṭ* [Middle East Newspaper], (8796), p. 13.
14. Prolongeau, H. (2004, April). *Premiere*, (326), Paris, p. 94.
15. Robinson, D. (1998). *Tārīkh al-sīnimā al-ʿālamiyya 1895–1980* [A History of World Cinema 1895–1980] (I. Qandil, Trans.). Cairo: Al-Hayʾa al-ʿĀmma li-Shuʾūn al-Maṭābiʿ al-Amīriyya, p. 37.
16. Rumaḥī, M. (n.d.). *Majallat al-ʿArabī* [Al-Arabi Magazine], (39), Kuwait: Wizārat al-Iʿlām, p. 18.
17. Saqr, A. (n.d.). *[Online article]*. Retrieved from www.islamonline.net
18. Scorsese, M. (Director). (1988). *The Last Temptation of Christ* [Film].
19. The Holy Qur'an, *Surat al-Nūr* [Chapter of Light], *Riwāyat Warsh* [Warsh Recitation], verse 35.

Received: 09.11.2024
Accepted: 24.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/110-121

Moussa Maireche
Abbas Laghrour University Khenchela, Algeria
https://orcid.org/0009-0003-0163-8938
momaireche@univ-khenchela.dz
Menar Maireche
Hassiba Ben Bouali University Chlef, Algeria
https://orcid.org/0009-0006-8566-5133
memaireche@gmail.com

The Problem of Lying in Augustine's Philosophy Critical and Analytical Research

Abstract

This research paper aims to examine a significant issue that concerned Augustine in many of his writings and intrigued him due to the epistemological questions it raised regarding the understanding of Christianity: the issue of lying. Augustine discussed this subject to resolve apparent contradictions in certain Biblical texts and to address the conflict between Paul and Peter in interpreting these texts. By exploring his analysis, we seek to understand Augustine's approach to the topic and the conclusions he reached.

The issue of lying is notably important and complex because of the beliefs, attitudes, and actions influences, all of which are directly tied to human behavior across all times. Exploring this issue, especially regarding its legitimacy and boundaries, can help answer various pressing questions that confront humanity, regardless of one's beliefs, be they Christian, adherents of other faiths, or even those lacking faith. These questions include those related to the nature of lying, its extent, legitimacy, and the outcomes associated with it.

To accomplish this, we return to Augustine's sources on the topic as a whole, rather than limiting ourselves to his works "About Lying" and "Against Lying", as many studies do. Instead, we examine sources where he addressed the topic indirectly, offering a more comprehensive view.

This study employs a critical analytical method, which not only involves analyzing Augustine's view but also evaluating and reconstructing it, providing a nuanced and insightful perspective rather than a mere summary.

Keywords: *Augustine, lying, Against Lying, the legitimacy of lying, forms of lying*

Moussa Maireche
Abbas Laghrour Universiteti Khenchela, Əlcəzair
https://orcid.org/0009-0003-0163-8938
momaireche@univ-khenchela.dz
Menar Maireche
Hassiba Ben Bouali Universiteti Chlef, Əlcəzair
https://orcid.org/0009-0006-8566-5133
memaireche@gmail.com

Avqustin fəlsəfəsində yalan problemi. Tənqidi və analitik tədqiqat

Xülasə

Bu tədqiqat işi, Avqustinin çoxsaylı əsərlərində toxunduğu və xristianlığın anlaşılması ilə bağlı epistemoloji suallar doğurduğu üçün onu maraqlandıran mühüm bir məsələyə — yalan məsələsinə — baxmağı məqsəd qoyur. Avqustin bu mövzunu müəyyən Bibliya mətnlərindəki zahiri ziddiyyətləri aradan qaldırmaq və bu mətnlərin şərhində Pavel ilə Peter arasındakı fikir ayrılığını

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

izah etmək üçün müzakirə etmişdir. Onun təhlilini araşdırmaqla, Avqustinin mövzuya yanaşmasını və gəldiyi nəticələri anlamağa çalışırıq.

Yalan problemi inanclar, münasibətlər və hərəkətlər üzərində təsirinə görə xüsusilə mühüm və mürəkkəbdir, çünki bu amillər bütün dövrlərdə insan davranışı ilə birbaşa bağlıdır. Bu məsələnin qanuniliyi və sərhədləri baxımından araşdırılması insanlığı — istər xristian olsun, istər başqa dinlərin tərəfdarı, istərsə də inancı olmayanlar — daim düşündürən müxtəlif fundamental suallara cavab tapmağa kömək edə bilər. Bu suallar yalana dair mahiyyət, miqyas, qanunilik və onunla bağlı nəticələr kimi məsələləri əhatə edir.

Bu məqsədə çatmaq üçün biz yalnız "Yalan haqqında" və "Yalana qarşı" əsərləri ilə məhdudlaşmırıq, çünki bir çox tədqiqatlar məhz bu əsərlərlə kifayətlənmişdir. Əksinə, Avqustinin mövzuya dolayı yolla toxunduğu digər mənbələrə də müraciət edərək daha əhatəli bir baxış bucağı təqdim edirik.

Bu tədqiqat tənqidi-analitik metoddan istifadə edir ki, bu da yalnız Avqustinin baxışlarını təhlil etməklə kifayətlənməyib, həm də onları qiymətləndirmək və yenidən qurmaq imkanı verir. Beləliklə, sadəcə bir xülasə deyil, dərin və düşünülmüş bir yanaşma ortaya qoyulur.

Açar sözlər: *Avqustin, yalan, "Yalana qarşı", yalanın qanuniliyi, yalanın formaları*

Introduction

Augustine represents a unique philosophical and religious phenomenon in the history of the philosophy of religion, given the philosophical and religious works he left behind. These works were the result of discussions and debates that led to numerous writings and correspondences addressing various theological and epistemological issues. Some of these issues are ancient, with relevance extending to his time and even to the ages that followed, while others are connected solely to his era. What unites them all is their connection to human life and concerns.

When examining Augustine's philosophy and interests, one finds that they largely revolve around real problems posed by his era. Among these significant issues that occupied him is the problem of lying, which caught his attention and led him to place it at the core of his primary topics. Although this subject is ancient and had already been addressed by philosophy, and was also a well-known topic among Christian theologians due to its connection to religious doctrines and the sensitivities and debates it provokes (Sarr, 2010, p. 9-29), Augustine's interest is evident in the works he left behind. These works have remained subjects of appreciation and study by those interested in his philosophy and theology in the different ages that followed, regardless of their orientations and beliefs.

In this context, Yuhanna al-Hilu wrote in the preface to his translation of Augustine's book "On Lying", saying: "Saint Augustine devoted two treatises to lying: the first appeared in 395 under the title "On Lying", and the second appeared in 420 under the title "Against Lying".

His discussion of lying was not limited to these two treatises; he also included his views on lying in his various letters due to the importance of this subject in defending the truth, to which he dedicated himself" (Augustine, 2007, p. 115).

Moreover, he returned to discuss the topic in his book "Reconsiderations" (Les Rétractations), where we find him saying: "I also wrote a book on lying; although it requires some effort to be understood, it can serve as a useful exercise for the mind and intelligence, and even more so be beneficial to morals by fostering a love for sincerity in speech. I had also decided to withdraw this book from my works because it is obscure and full of complexities; it seemed quite unbearable to me, and so I had not published it. Later, when I wrote another one titled "Against Lying", I had even more strictly decided and ordered it to be destroyed. This was not carried out. I found it intact during the revision of my works; and after reviewing it, I decided it should remain, for there are indeed some very necessary points in it that are not in the other. The title of the latter is "Against Lying"; the title of the former is "On Lying". The former is entirely an open attack against lying, while the latter is largely an inquiry and discussion. Nonetheless, the aim of both is the same. The work begins as follows: 'It is a great question, that of lying".

Which reveals the clear importance of the subject

Study Problem:

The issue this study discusses revolves around the nature of lying in Augustine's philosophy in its various manifestations. We address it by answering several specific questions, the most important of which are: What is the reason behind Augustine's interest in lying? Is this interest driven by a passion for knowledge, or is it to address an important theological issue? Then, are there multiple forms of lying, or is there only one form? Can lying be considered legitimate under certain specific circumstances, or is it condemned in all cases? Did the Bible address this issue, and how did Augustine handle this discussion? Since Augustine sparked numerous controversies, did he accuse his opponents of lying? Finally, in his writings and personal life, did he avoid lying, or was he a liar himself?

Study Methodology:

From a methodological perspective, it is clear that a methodology should be an end in itself rather than a mere means. Therefore, our study does not aim to apply a pre-prepared method to our research on Augustine's philosophy of lying; instead, we seek to find a method that suits the nature of the study.

To clarify, we found no method more suitable for addressing the study's problem than the critical-analytical method. The subject requires a critical-analytical study because we are not merely aiming to define Augustine's perspective on the problem at hand; we also intend to discuss it further. This is especially relevant given the argumentative nature of Augustine's method in his writings in general and in his discussion of the issue of lying in particular.

Study Objectives:

This study aims to reveal three main objectives:

1. The motivations behind Augustine's study of lying.
2. Highlighting the nature of Augustine's concept of lying.
3. Assessing the significance of what Augustine wrote on the subject and its impact on those who came after him.

Previous Studies:

To study the issue of lying in Augustine, due to its significance, it is necessary for the researcher to be familiar with the key studies that have previously addressed it. Methodologically, two types of studies can be considered:

- The first type includes similar studies, meaning those that addressed the topic of lying in general, or Augustine's studies other than those on lying. In this context, many studies can be cited, to the extent that it can be said that interest in Augustine has been prominent and evident. This is reflected in the vast number of studies and research. However, most of these studies have neglected fundamental aspects of Augustine’s interests, including our topic, which leaves us without a convincing scientific explanation. What distinguishes these studies is that they have aimed to reveal the general contours of Augustine’s thinking rather than its specific details.

To emphasize our point, we can refer to some of the works that have overlooked the topic of lying. For instance, Christian Nado dedicated many pages in her book "Vocabulary and Style in Saint Augustine" to various values and topics that preoccupied the man she writes about, including: cities, the soul, love and desire, authority, bliss, beauty, goodness, charity, thought, lust, the creator, the expansion of souls, eternity, being, the end, mercy, pleasure and benefit, justice, freedom and will, natural law, the inner master, evil, Manichaeism, memory, order, feelings and emotions, Pelagianism, philosophy, the mind, the region, difference, wisdom, revelation and sign, time, the Trinity, the mind, truth, and will" (Nadal, 2014, p. 6-5).

And this is also observed in Étienne Gilson's book titled "Christian Philosophy in the Middle Ages" (Gilson, 2009), where he neglects the topic of lying. The same applies to Peter Brown's book on the life and philosophy of Augustine (Brown, 1971).

As for Arab researchers, both Muslim and Christian, their writings have not deviated from this trend. For instance, the Christian thinker Youssef Karam overlooks the topic in his book "The History of European Philosophy in the Middle Ages" (Karam, 2012). The same applies to the

Muslim Ali Zayour in his book "Augustine with Introductions to Christian Doctrine and Medieval Philosophy" (Zayour, 1983), in addition to the book "Philosophy of the Middle Ages" by Abdel Rahman Badawi (Badawi, 1979).

Regarding studies that have addressed the topic of lying in general, they are limited despite their importance. These include Jacques Derrida's study on the history of lying (Derrida, 2012), Frederick A. Siegler's article "Lying," published in the "American Philosophical Quarterly" in 1966 (Siegler, 1966, pp. 128-136), and Don Fallis's article "What Is Lying?" published in 2009 in "The Journal of Philosophy" (Fallis, 2009, pp. 29-56).

The second category of previous studies is comparative studies, referring to those that address the topic of lying in Augustine. We did not find books or chapters specifically dedicated to this topic, but rather, we encountered a few published studies in academic journals. These include: "Lying from Plato to Augustine" by the Senegalese researcher (Sarr, 2010, pp. 9-29), "Augustine on Lying" (Hermanowicz, 2018), and "Augustine on Lying: A Theoretical Framework for the Study of Types of Falsehood," which is an attempt by the author to apply semiotic methods to Augustine's view on lying (Gramigna, December 2013, pp. 446-486). Although these articles are limited in number, they are very important for studying our topic. However, they are not without shortcomings in addressing the subject and rely on specific sources from Augustine without consulting his other works. This justifies our study, which aims to pose new, deeper, more comprehensive, and precise questions.

Study Steps:

To achieve the intended goal of this paper and address the problem it raises with clarity and distinction, it has been divided as follows:

- Introduction: This section covers the importance of the study, its issues, methodology, previous studies, as well as its objectives, results, and steps.

1. Augustine's concept of lying, its legitimacy, and its forms.

2. The way Augustine addressed the problem of lying in the Bible and Christian tradition.

3. The mutual accusations between Augustine and his opponents regarding the practice of lying.

- Conclusion: This section presents the results reached in this study.

Study Results:

1. The relevance of Augustine's thinking: Although the topic of lying was not new, it was relevant in his time.

2. The courage to address and discuss contemporary issues.

3. The religious and methodological commitment of the man, and the consistency of his vision with his beliefs.

Research

1.Augustine's Concept of Lying, Its Legitimacy, Forms, and Limits:

It is very important to discuss Augustine's concept of lying, its legitimacy, and its limits, as this forms the theoretical framework for our issue. This prompts us to first question the motives that led him to focus on it.

1.1. Motivations for Augustine's Interest in Lying:

Regardless of the motivations behind the interest of researchers and philosophers before Augustine in the topic of lying, it is essential to question the reasons why Augustine himself focused on it. The legitimacy of this question stems from the nature and role of Augustine; he was not an ordinary figure. On the contrary, his religious, theological, and even philosophical status made him influential. Additionally, each philosopher has their own reasons for addressing specific issues, and the reasons for one philosopher's interest in a topic may not necessarily justify another's interest in the same subject.

John the Sweet attributes Augustine's interest in studying lying as a moral and religious value to objective reasons born from historical circumstances, rather than intellectual luxury. He notes that the first article supports Paul's position against Peter, while the second letter, or rather the second article, was written in response to and criticism of the followers of Priscillian (Augustine, "On Lying, 2007, p. 125).

This shows that the topic of lying was not exclusively Augustinian but was also previously addressed. It had sparked debate and discussion among earlier leaders of Christian thought and theology. This stimulates our curiosity to understand the perspectives that preceded Augustine on this subject.

After gathering the two articles into one book, Augustine introduced them with two questions to frame the issue and precisely outline the steps he would take in the book. He states: "Where does lying lie? Is it permissible to commit it from time to time? This is what we aim to discuss later, based on various examples and motivations. Therefore, we will present eight types of lying that we will study, reject completely, and prove that lying is strictly forbidden" (Augustine, "On Lying, 2007, p. 125).

On the other hand, a researcher in Augustine's philosophy and theology cannot ignore or overlook the discussion of the sources of his culture that shape his thinking and determine his stance on this issue, or others. These sources undoubtedly fall into the following areas:

- The prevailing philosophical heritage of his time, which Augustine was well-acquainted with, whether this philosophical knowledge came before or after his conversion to Christianity. This can be seen in his own "Confessions".

- The sacred Christian and Jewish heritage, which is evident from his explanations and studies of this tradition. In this context, one can refer to some of Augustine’s works related to this, such as his "Sermons on the Psalms".

- The correspondence between Augustine and many bishops and prominent clergy, such as Jerome (Hieronymus), and others. Therefore, it is logical and methodological to incorporate these elements into our discussion of the topic.

However, the question that naturally arises here has two aspects: the first concerns the possibility of Augustine adhering to a particular pre-existing perspective, and the second involves how Augustine justified various forms of lying found in the Bible, despite them being attributed to individuals expected to embody absolute truth.

1.2. Augustine's Concept of Lying and Its Forms:

Augustine approaches the issue of lying by attempting to define it, distinguishing it from error and from jest—though he sometimes conflates them in other studies. Lying is not merely saying something wrong and believing it; it involves the intention behind it. He clarifies this by stating: "A liar is someone who thinks one thing and presents another through words—or any kind of signs and gestures. It is said that a liar deceives in his heart, as he harbors two meanings in his mind: he accepts and retains what he knows to be true, without saying it, while simultaneously presenting an alternative, knowing it to be false" (Augustine, "On Lying, 2007, p. 125).

He adds elsewhere that lying involves a person saying "something that does not correspond to his knowledge and thought," and speech is only considered lying if the speaker intends to deceive others through it. However, if someone says something incorrect but is aware of its falsehood in order to prevent the listener from being deceived—because he knows that his interlocutor does not believe him or at least thinks that he will not be believed—he is not considered a liar (Augustine, 2007, p.125).

So, did Augustine adhere to this conception of lying and its forms in his discussions, or not? Answering this question leads us to understand the forms or types of lying he defined and how we should interpret them.

We cannot fully grasp Augustine's stance on lying unless we investigate whether he conflates different recognized forms of lying or distinguishes between them. This necessitates a direct examination of the texts he wrote in his various relevant works, particularly in his book on lying.

We found that Augustine identifies eight forms of lying, which can be outlined as follows (Augustine, "On Lying, 2007, p. 125):

- Basic Lying: Generally refers to lying related to matters of divinity and everything sacred, which should be avoided completely, regardless of the reasons behind it.

- Harmful Lying: Described as causing harm to the target, constituting aggression and injustice, and cannot be accepted. Despite its harmful nature, it does not benefit the liar.

- Self-Serving Lying: This type of lying benefits the liar while harming others. It is used to gain advantages for the liar at the expense of the target's well-being.

- Authentic Lying Arising from a Desire to Deceive: Lying that originates from an inherent desire to deceive and cheat.

- Lying to Gain Approval: This type aims to please others by distorting the truth to avoid causing them distress. It is often observed among employees or advisors seeking to gain the trust of their superiors.

- Lying That Benefits Without Harm: This type of lying achieves an advantage for the liar without causing harm to the target.

- Lying That Does Not Harm but Benefits Others: This form of lying does not harm either the liar or the target of the lie but benefits the subject of the lie itself.

- Lying That Does Not Harm Anyone but Protects from Sensory Filth: This type of lying does not cause any harm and serves to protect from sensory impurities.

So, did Augustine limit himself to these forms, or did he include others? In fact, upon reviewing Augustine's other writings, including his sermons, we find that he mentions two additional types. He also adds three more types in his correspondence with Hieronymus, making a total of five additional forms. Consequently, we encounter thirteen types of lying, not just eight, as outlined below:

- Joking Lying: This is noted in his "Sermons on the Psalms", where he says: "The nature of joking lying does not carry serious danger, as the person we lie to is fully aware that our lie is meant to be playful" (Augustine, "Sermons on the Psalms", Volume 1 (1-36)). Contrary to what is mentioned in his book "On Lying", this type is not considered deceitful. In "On Lying", Augustine excludes joking from lying, arguing that "the nature of someone who jokes should not involve deceit in their speech... we should not include those who do not engage in lying on the list of liars" (Augustine, "On Lying", 2007).

- Lying to Perform a Service.

Regarding these two types or forms of lying, Augustine believes they do not pose a danger to the liar or to others, although they are not without sin. In his attempt to clarify these concepts, his Greek cultural background and familiarity with Plato's dialogues become apparent. He even borrows the same illustrative examples used by Plato through Socrates in "The Republic" when discussing justice. Augustine uses the example of a sword entrusted to a friend, which should not be returned during moments of anger or insanity to avoid harming others or oneself (Augustine, 1-36, p. 39). This is akin to Plato's view in "The Republic", where it is argued that justice does not require returning a sword to its owner in such circumstances (Plato, 1994, p. 46).

- White Lies: Augustine uses this term in the correspondence between him and Hieronymus, saying: "It is enough to accept a white lie, so that nothing remains from the text. Every time we face a judgment that is difficult to apply or a doctrine that is open to doubt, we try to avoid it by resorting to the notion of the malicious white lie" (Hieronymus, 2011).

- Instrumental Lying: This type of lying is used in certain cases, reflecting some of Paul's writings in his texts (Hieronymus, 2011). It is the magical solution Augustine resorts to in order to justify some forms of lying that he cannot ignore.

To summarize the previous types, we can refer to earlier classifications, such as the one provided by researcher Pierre Sarr, who divided them into four categories (Sarr, 2010, pp. 9-29):

- Blasphemous lies
- Unjust lies
- Honest lies
- Gratuitous lies

However, this classification seems imprecise, leading us to refine it into three categories as follows:

- The first type is beneficial lying.
- The second type is harmful lying.
- The third type is neutral lying.

It appears to us that this variation is due to the difference in the period during which the man's works appeared and the evolution of his thought. This aligns with his vision that we have seen in many of his writings, where he, for instance, admits in his book "Reviews" that he was not fully satisfied with what he wrote in his two essays on lying. He even recommended at one point in his life that they be destroyed. However, he later saw the necessity of keeping and publishing them, without this stance preventing him from discussing the topic in other works, as we can see.

However, the question that remains before us concerns Augustine's ability to provide a comprehensive and definitive concept of lying in his various works. The truth is that answering this question does not seem easy. Augustine's persistent attempts to define the concept of lying were always met with previous texts and preconceived notions, making it difficult to reach the intended goal. Nonetheless, his ability to discuss his topics and his skill in argumentation and persuasion allow him to convince his listeners or readers, even if he himself is not convinced by what he says. This leads to a contradiction within himself. It is enough to consider this statement to understand the dilemma he faced: "Speech is considered lying only if the speaker intends to deceive others through it. Knowing that someone who says something incorrect is not lying, even if they are aware of it, in order to persuade the listener or to reject belief in it, or at least to make them think that they will not believe it" (Augustine, On Lying, 2007, p. 125).

It becomes clear to us the man's encyclopedic knowledge and his clear understanding of his subject, which qualifies him to discuss it, as well as the relevance of his topics and his ability to debate and persuade his opponents. The man is a distinguished debater with a great capacity to lead his followers to his views, being an old master of the art of rhetoric. The purpose of rhetoric is to sway the audience to the speaker's opinion.

From the above, it can be said that Augustine's concept of lying in his book "On Lying" was not adhered to strictly. Thus, he extended beyond the eight types of lying he initially outlined to include five additional types, resulting in a classification of thirteen forms of lying.

1.3. The legitimacy and limits of Augustinian lying:

One who examines the texts related to lying in both the Old and New Testaments of the Bible will find that it addresses the topic of lying in various forms previously defined by Augustine. It is even mentioned that many prophets and saints either practiced it or accused others of practicing it. At the same time, the commandments of this book are filled with exhortations to be truthful, reveal the truth, and avoid deceit, both outwardly and inwardly. This leads us to attempt to interpret and overcome this contradiction.

Certainly, Augustine's awareness of these truths is not in doubt, as he himself expresses when he says: "Divine commandments prohibit lying... Teachings and principles drawn from the lives of the saints—the divine commandment urges you to turn the other cheek to someone who strikes you... The commandment forbids swearing altogether... The commandment advises not to worry about tomorrow... A commandment to the apostles not to take anything with them" (Augustine, "On Lying, 2007, p. 125).

In general, Augustine rejects various forms of lying and finds no justification for them, regardless of what is stated in the Bible. To resolve the contradiction that appears in the Bible regarding this issue, Augustine resorts to interpretation. This is understood from his statement: "Indeed, when the Bible speaks of the mouth, it often means the heart, the vessel where what is expressed in words is determined and established. When we speak the truth from the heart, someone who decides to lie is lying. A person can also lie without the involvement of the heart when their spoken words do not match what is in their heart, as someone who wants to avoid a great evil might commit a wrong with their freedom and hate both" (Augustine, "On Lying, 2007, p. 125).

The man concludes in his book on lying that: "Lying within the scope of religious belief is absolutely prohibited; it is a grave sin and one of the most detestable forms of lying. The second most abhorrent form of lying is also condemned, which is the case of the third type of lie, where it is not permissible to degrade one person to help another. Similarly, the fourth type of lie is condemned because any desire to lie is itself shameful and a vice, and its realization is undesirable. The fifth type is also forbidden, as if telling the truth is unacceptable for a certain group, then lying

is even worse, as it is systematically abhorred and rejected. The sixth type of lie is rejected because one who distorts the truth by providing a specific testimony for temporal service and the salvation of a person should not lead anyone to eternal salvation through a lie. The seventh type is also rejected, as we should not prioritize personal benefit or temporal safety over the establishment of complete and total truth. Finally, the eighth type of lie is condemned, and it is preferable in this area to maintain sound thinking and a pure body" (Augustine, "On Lying, 2007, p. 125).

2. Augustine's Position on Lying in the Bible and Christian Tradition:

We previously mentioned that one of the fundamental references for Augustine after his conversion to Christianity is the Christian Bible, without disregarding the Jewish religious tradition and the legacy left by his predecessors and contemporaries among the great churchmen. This raises a fundamental question about how Augustine viewed the problem of lying in these references. This leads us first to return to the Bible to investigate our topic, where we find two types of texts: the first condemns lying in general, as evidenced in the following passages (Augustine, 2015):

- Some purely Christian texts, meaning texts that are believed in only by Christians.
- Shared texts, meaning Jewish texts that are believed in by both Christians and Jews.

If we want to go into detail, Augustine encountered many texts in the Bible, in both the Old and New Testaments, that discuss lying, either condemning and rejecting it, or praising it. It is worthwhile to mention these texts, or at least some of them, as follows:

Regarding the texts in the Old Testament that praise lying, there are many examples, including: In the Book of Genesis, chapter 3, when discussing sin, we find the serpent accusing the Lord of lying to Adam by saying that eating from the tree of knowledge would lead to death (Genesis 3). Additionally, Jacob and his mother lie to Isaac through the scheme they devised to deprive Esau of his father's blessing and take it for themselves (Genesis 27). Moreover, Sarah lied to her husband's guests, and her husband also lied to Pharaoh by claiming that Sarah was his sister rather than his wife (Genesis 18:15).

As for the texts that condemn lying and warn against it, there are many examples, including: those found in Exodus (Exodus 9:5, 23:7), Deuteronomy (Deuteronomy 19:18), Judges (Judges 16:10), as well as numerous texts in the Psalms, appearing sixteen times in total, specifically in Psalms (63, 62, 52, 41, 40, 31, 12, 5, 4, 139, 120, 119, 101). Additionally, there are many other texts in the books of Proverbs, Jeremiah, Isaiah, Ezekiel, Daniel, Hosea, Micah, Habakkuk, Zephaniah, and Zechariah. In the New Testament, several texts also reject lying, including those found in Matthew (15:7), Luke (6:26), and John (8:44). Regarding Paul's epistles, lying is condemned in the following letters: Romans (1:25), Galatians (2:4), Ephesians (4:25), 2 Thessalonians (2:11), and his letter to Titus (1:2). Finally, lying is also condemned in the Book of Revelation, specifically in Revelation (21:8).

The numerous texts we have mentioned clearly show that the issue of lying was not a marginal topic that could be overlooked, but rather an important one. This led to a dilemma for the followers of the Church and its supporters regarding the apparent contradictions in views on the subject. Augustine could not ignore this, and he made significant efforts to resolve the apparent contradictions. In this context, we can refer to what he wrote in the Book of Psalms, where he attempts to interpret the contradictions that a researcher or even a simple believer might encounter. Lying, in principle, is rejected as it falls under unacceptable values, and its seriousness is comparable to sins such as injustice, deceit, bloodshed, foolishness, and treachery (Augustine, 1-36).

However, he soon finds himself confronted with some texts that seem to praise lying, as seen in various sacred texts. He then attempts to re-read the texts and reconsider lying from another perspective, aiming to produce a new interpretation. He suggests that there is a type of lying not previously discussed, which is lying intended for the good of others and arises from compassion rather than deceit. This is how he justifies the midwives' response to Pharaoh in the Book of Exodus (Exodus 1:19), as they sought to save the male infants of the Israelites. Here, Augustine associates lying with intention rather than action. However, this form of lying is considered temporary and

should not persist. Therefore, he asserts that these individuals should avoid lying in the future and deal with similar situations with discretion instead. What is the difference between the two?

Lying is considered to be false testimony, while discretion is the suppression of truth. Therefore: "If we do not want to reveal a person who is meant to die physically, we should conceal the truth, not lie, so as not to disclose something that could result in killing a soul through lying while saving another's life. And if we are not yet prepared for such situations, let us at least strive not to lie beyond these pressing circumstances, so that God may save us even from these minor lies" (Augustine, 1-36, p. 39).

It is worth noting that many studies addressing Augustine's view on lying have accused him of ignoring these emergency situations, concluding that he did not consider such critical cases. Such studies often rely solely on Augustine's book on lying without consulting his other texts where he discusses the topic, which were published later.

Augustine draws from the Gospel of John his view on lying and truth. He believes that the truthful are blessed, while the liar expresses his own nature through his lies (John 8:44). According to him, lying is essentially a manifestation of a psychological illness (Augustine, 37-60, p. 524). Even those who bear false witness to harm others contribute to the glorification of those who wish to do harm, even if it results in injury (Augustine, (61-79), 2015, p. 424).

In a letter to Hieronymus, Augustine categorically rejects the existence of lies in the sacred texts. In this context, he states: "Nothing is more dangerous than to believe in the possibility of lies in the sacred scriptures, that is, that those whom God used to give the scriptures lied about anything" (Hieronymus, 2011, p.18).

From the above, it can be said that Augustine's significant efforts in addressing the problem of lying in certain sacred texts led him to seek to justify and interpret some of these texts, considering that metaphorical meaning predominates in ancient texts (Augustine, On Lying, 2007, p. 125). He even believes that all texts presented to support the existence of lies in the Bible must be reinterpreted in a way that denies this attribute (Hieronymus, 2011, p. 18).

3.Lying between Augustine and his Opponents:

The topic of lying cannot be fully explored without considering the mutual accusations of lying between Augustine and his opponents. What is the legitimacy and truth of these accusations?

3.1. Augustine's Opponents and Lying:

One who studies Augustine's life and his various writings will find an undeniable truth: the man had numerous enemies and opponents as well as many admirers and followers. It is important to note that the animosities Augustine faced were not personal but rather resulted from differences in theological viewpoints. In this context, we can categorize his opponents into three types:

1. Enemies of Christianity, including skeptics, Manichaeans, academics, and others.

2. Followers of certain Christian sects opposed to Catholicism, whom he described as heretics, such as the Donatists.

3. Followers of Catholicism with whom he disagreed on the understanding and interpretation of certain texts, such as Jerome.

Augustine's friends were not spared from his accusations of lying. For instance, Hieronymus, whom Augustine had previously referred to as a brother in some of his letters: "From Augustine to his dear brother and colleague in the priesthood, Hieronymus (Jerome), worthy of respect and sincere love" (Hieronymus, 2011, p. 18), is described by Augustine as not understanding the texts well and is indirectly accused of supporting falsehood. Augustine warns him of the severe consequences of his stance, leading Hieronymus to remind Augustine that he is merely a servant of Rome, tasked with bringing benefits to it, much like other young clergy appointed in North Africa. The situation escalated to Hieronymus threatening Augustine clearly, showing that he was stronger and even capable of destroying him (Jerome).

This warning is similar to the one Jerome had previously given about the translation of the Bible, which Augustine considered had stirred much controversy and skepticism among people, rendering him unable to defend it. Consequently, he had to correspond with its author, protesting and awaiting clarification. His arguments were not always strong in the correspondence; some were

weak and inconsistent. Researcher Annemaré Kotzé, in her study "Augustine, Jerome, and the Septuagint", indicates that the weakness of his arguments was due to his attachment to the Septuagint translation of the Old Testament (Kotzé) and his inability to adapt to and comprehend the new translation.

Regarding non-Christians, Augustine believed that some of them practice lying. For instance, he considered astrologers to be engaged in falsehood, seeing their activities as neither scientific nor related to scientific truths, but rather the result of fabrications and lies contrary to the truth. The same applied to the ancient Egyptian sages, who, according to Augustine, shifted people from worshipping the Creator to the worship of created beings, thus practicing deceit (Augustine, "Confessions").

With the Manichaeans, the conflict is greater and more serious, and the accusations are clear and specific. This is evident in his work "Against the Manichaeans" ("Contre les Manichéens"), where Augustine addresses the failings of their leader, Faustus the Manichaean, who had previously authored a book criticizing Christianity titled "Against Christianity". Faustus accused Catholics of false belief, and Augustine responded by labeling him as a deceiver and liar (Augustine, 1874, p. 1).

Augustine also attacks the Donatists in his work "Against the Donatists" ("Contre les Donatistes"), revealing what he sees as the lies of persecution and deviation expressed by their leader, Petilian. He exposes how these individuals seek to distort the truth, especially after his visit to Constantine, Algeria, where the Donatist bishop, Pelagian, presides. Augustine describes this group as being characterized by deviation, lying, and heresy (Augustine, "Œuvres Complètes du Saint Augustin", 1872, p. 144).

From this, we can say that Augustine, through the examples we have mentioned, frequently accused his opponents of lying, bearing false witness, and distorting the truth, regardless of whether they were heretics, non-believers, or even Catholic clergy with whom he disagreed.

It is worth noting that the practice of accusing others of lying, especially if they differ from oneself, was not new to Augustine. It was an expression of a culture that was well-known, as evidenced by figures such as Clement of Alexandria, Origen, Hilary of Poitiers, and John Chrysostom (Sarr, 2010, pp. 9-29).

3.2. Was Augustine a liar?

We cannot discuss the issue of lying with Augustine without questioning the possibility that he might have lied in his life or his works. Augustine did not address a theoretical theological topic related to concepts and assumptions, but rather, his discussion on lying is directly connected to his life and those around him, making it crucial to question and answer this issue. It is important to return to what he wrote in his Confessions about himself and various stages of his life, revealing his experiences, his struggles before converting to Christianity, and the transformations he underwent. Does he admit, within his confessions, to lies he may have practiced in his life?

In a letter to Heronymus, the elder Augustine denies having written a letter criticizing and attacking him. He claims that the person who informed him did not convey the truth, even though he acknowledges that this individual is a close associate. Augustine mentions that this information came from someone close to him. However, the letter was later found and caused many issues regarding the man. Regardless of that, we should not burden him with more than he can bear. The man is not infallible, and there is no doubt that this truth places him within the human framework of fallibility.

Conclusion

As previously mentioned, the topic of lying was one of the subjects that occupied Augustine's attention at various stages of his life. The perspectives and ideas he presented on lying represented a significant leap in theological and philosophical studies, particularly in the philosophy of religion. This can be directly observed in the debates he stirred during his time, evident in the exchanged letters between him, his supporters, and his opponents.

In this context, it can be said that by rejecting lying outright, Augustine deviated from the traditional views that preceded him, whether Greek, Roman, or even Catholic Christian. Recognition, acceptance, and endorsement of lying were positions held by Plato, the Stoics, and many church figures, such as Clement, John Chrysostom (Sarr, 2010, pp. 9-29), and even Jerome, who was a contemporary of Augustine.

Although some, like Plato, acknowledged and permitted lying outside divine matters, many Church Fathers and ecclesiastical figures did not reject it; rather, they accepted it even in sacred matters, considering it potentially useful for achieving benefits and converting people to Christianity. Augustine, however, rejected this entirely.

This epistemological and ethical stance did not prevent him from addressing the issues posed by texts left by prominent Church figures, especially his teacher and role model, Paul, who devoted many texts to defending his views. Augustine resorted to reinterpreting these texts and the relevant sacred texts in a different, more interpretative way.

From this, it can be inferred that in his defense against lying in all its forms, Augustine was striving to be a Christian at peace with himself, his values, his convictions, and his perceptions. He aimed for his issues to be truthful, aligning thought with reality—both realistically and not merely symbolically. Virtue and perfection related to faith require abandoning all vices, of which lying is one, if not the most important. In addition to the above, the culture Augustine acquired throughout his life, especially before Christianity, whether Greek or Manichean, did not fade from him, nor did he abandon it after converting to the new religion. This can be observed in his various defensive texts where he turns to Plato's Republic to explain and justify his views, even if he does not explicitly reference it. This confirms and reveals the breadth of his cultural knowledge and extensive reading, showing that the Greek philosophy he had long opposed became part of his mind and way of thinking, and its presence cannot be ignored or denied.

References

1. ʿAbd al-Raḥmān Badawī. (1979). *ʿAbd al-Raḥmān Badawī*. Al-Kuwait - Bayrut: Wākālat al-Maṭbūʿāt - Dār al-Qalam.
2. ʿAlī Zayʿūr. (1983). *Aghustīnūs maʿ Introduction to the Christian Faith and the Wasīṭiyya Philosophy*. Bayrut: Dhar Iqraʾ.
3. Aflaton. (1994). *Al-Jumhūriyya* (Shawqi Dawud Tamzar, Trans.). Bayrut: Al-Ahliyya lil-Nashr wa al-Tawzīʿ.
4. Augustine. (1872). *The complete works of St. Augustine* (Pérenne, Écalle, Vincent, & Carpentier, Trans.). Paris: Louis Vives.
5. Augustine. (1874). *Against the Manichaean Felix* (Vol. XIV) (Pérenne, Écalle, Vincent, & Carpentier, Trans.). Paris: Louis Vives.
6. Augustine. (2007). *Fi al-Kadhib*. Bayrut, Lebanon: Dār al-Mashriq.
7. Augustine. (2015). *ʿIẓāt fī al-Mazāmir, al-Juzʾ al-Thālith (61–79)* (Vol. 3) (Saʿdallāh Samīḥ Juḥā, Trans.). Bayrut: Dār al-Mashriq.
8. Augustine. (n.d.). *Iʿtirāfāt al-Qidīs* (Ibrahim al-Gharbi, Trans.). Tūnis: Al-Majmaʿ al-Tūnisī lil-Adāb wa al-Funūn Bayt al-Hikma.
9. Augustine. (n.d.). *ʿIẓāt fī al-Mazāmiri, al-Juzʾ al-Awwal (1–36)* (S. S. Juḥā, Trans.). Bayrut, Lebanon: Dār al-Mashriq.
10. Augustine. (n.d.). *ʿIẓāt fī al-Mazāmir, al-Juzʾ al-Thānī (37–60)* (Vol. 2) (Saʿdallāh Samīḥ Juḥā, Trans.). Bayrut: Dār al-Mashriq.
11. Augustine & Hieronymus. (2011). *Al-Rasāʾil al-Mutabadala bayna Aghustina wa Hironim* (Saʿdallāh Samīḥ Juḥā, Trans.). Bayrut: Dār al-Mashriq.
12. Brown, P. (1971). *The life of St. Augustine* (J.-H. Marrou, Trans.). Paris: Seoul.
13. Christian Nadal. (2014). *Al-Mufradāt wa al-Aslūb ʿind Aghustīn*. Damascus: Al-Nāyā lil-Dirāsāt wa al-Nashr.
14. Correspondence of Augustine and Jerome concerning the Latin translation of the Bible. (n.d.).

15. Derrida, J. (2012). *History of lying*. Paris: Galilee.
16. Fallis, D. (2009). What is lying? *The Journal of Philosophy*, 106(1), 29–56.
17. Gilson, S. (2009). *The Christian philosophy in the ʿAṣr al-Wasīṭ* (Imam ʿAbd al-Fattāḥ Imām, Trans.). Bayrut, Lebanon: Al-Tanwīr.
18. Gramigna, R. (2013). Augustine on lying: A theoretical framework for the study. *Sign Systems Studies*, 41(4), 446–487.
19. Hermanowicz, E. T. (2018). Augustine on lying. *Speculum*, 93(3), 699–727.
20. Kotzé, A. (n.d.). *Augustine, Jerome and the Septuagint*.
21. Sarr, P. (2010). Discourses on lying from Plato to St. Augustine: Continuity or breakdown. *Dialogues of Ancient History*, 33(2), 9–29.
22. Siegler, F. A. (1966). Lying. *American Philosophical Quarterly*, 3(2), 128–136.
23. Yusuf to the War. (2012). *History of philosophy al-European al-ʿAṣr al-Wasīṭ*. Al Qahira: Hindawi.

Received: 03.12.2024
Accepted: 08.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/122-129

Abdellah Drici
University Mohamed El Bachir El Ibrahimi of Bordj Bou Arreridj
https://orcid.org/0009-0000-4305-9529
abdellah.drici@univ-bba.dz

The Role of International Non-Governmental Organizations in Protecting and Promoting the Rules of International Humanitarian Law and Human Rights in Non-International Armed Conflicts

Abstract

This paper examines the role of international non-governmental organizations (INGOs) in promoting and protecting international humanitarian law (IHL) and human rights in non-international armed conflicts (NIACs). INGOs play a critical role in monitoring compliance with IHL, advocating for the enforcement of human rights standards, and providing humanitarian assistance. The study explores how INGOs engage with regional human rights mechanisms, including the European, American, and African human rights systems, to address violations and hold perpetrators accountable. Additionally, the research highlights INGOs' contributions to legal and institutional reforms by providing expertise, publishing shadow reports, and supporting national and international initiatives to strengthen IHL. Beyond legal advocacy, INGOs also play a key role in direct humanitarian intervention. They facilitate prisoner exchanges, medical aid, and civilian protection efforts, helping mitigate the impact of armed conflicts. The paper further discusses INGOs' efforts in spreading awareness of IHL among military personnel and civilians, emphasizing the importance of legal education and training. Despite these contributions, INGOs face significant challenges, including state resistance, funding limitations, and political constraints that hinder their effectiveness. The findings underscore the necessity of strengthening cooperation between INGOs, national governments, and international institutions to enhance the implementation of IHL and human rights protections. Greater emphasis on education, policy reform, and enforcement mechanisms is essential to ensure broader compliance with legal standards in conflict settings.

Keywords: *International non-governmental organizations, human rights, international humanitarian law, armed conflict, legal advocacy, humanitarian assistance*

Abdullah Drici
Bordj Bou Arreridj Universiteti Mohamed El Bachir El Ibrahimi
https://orcid.org/0009-0000-4305-9529
abdellah.drici@univ-bba.dz

Beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişələrdə beynəlxalq humanitar hüquq qaydalarının və insan hüquqlarının müdafiəsi və təşviqində rolu

Xülasə

Bu sənəd beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının (BQT) beynəlxalq humanitar hüququn (BHH) və qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişələrdə (QBSM) insan hüquqlarının təşviqində və qorunmasında rolunu araşdırır. BQT-lər BHH-yə riayət olunmasının monitorinqində, insan hüquqları standartlarının həyata keçirilməsini müdafiə etməkdə və humanitar yardım göstərməkdə mühüm rol oynayır. Tədqiqat BQT-lərin pozuntuları aradan qaldırmaq və günahkarları məsuliyyətə cəlb etmək üçün Avropa, Amerika və Afrika insan hüquqları sistemləri də daxil olmaqla, regional insan hüquqları mexanizmləri ilə necə əlaqə saxladığını araşdırır. Bundan əlavə, tədqiqat BQT-lərin təcrübə təmin etməklə, kölgə hesabatlarını dərc etməklə və BHH-ni gücləndirmək üçün milli və

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

beynəlxalq təşəbbüsləri dəstəkləməklə hüquqi və institusional islahatlara töhfələrini vurğulayır. Hüquqi vəkillikdən başqa, BQT-lər birbaşa humanitar müdaxilədə də əsas rol oynayırlar. Onlar məhbus mübadiləsini, tibbi yardımı və mülki müdafiə səylərini asanlaşdırır, silahlı münaqişələrin təsirini azaltmağa kömək edirlər. Sənəd daha sonra BQT-lərin hərbi qulluqçular və mülki şəxslər arasında BHH haqqında məlumatlılığın yayılmasında səylərini müzakirə edir, hüquqi təhsil və təlimin vacibliyini vurğulayır. Bu töhfələrə baxmayaraq, BQT-lər dövlət müqaviməti, maliyyə məhdudiyyətləri və onların effektivliyinə mane olan siyasi məhdudiyyətlər də daxil olmaqla əhəmiyyətli problemlərlə üzləşirlər. Nəticələr BHH və insan hüquqlarının müdafiəsini gücləndirmək üçün BQT-lər, milli hökumətlər və beynəlxalq institutlar arasında əməkdaşlığın gücləndirilməsinin zəruriliyini vurğulayır. Münaqişə şəraitində hüquqi standartlara daha geniş uyğunluğu təmin etmək üçün təhsilə, siyasət islahatlarına və icra mexanizmlərinə daha çox diqqət yetirilməlidir.

Açar sözlər: *beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları, insan hüquqları, beynəlxalq humanitar hüquq, silahlı münaqişə, hüquqi vəkillik, humanitar yardım*

Introduction

International non-governmental organizations (INGOs) play a crucial role in protecting and promoting the rules of international humanitarian law (IHL) and human rights, particularly in the context of non-international armed conflicts. This role is largely facilitated by the legal mechanisms and strategies these organizations employ to influence the international community and encourage compliance with IHL and human rights standards. Armed conflicts, whether international or non-international, often witness severe violations of these principles, as warring parties prioritize military victories at the expense of millions of innocent civilians, including children, women, and the elderly. In such contexts, INGOs intervene to monitor and enforce adherence to IHL, urging conflicting parties to respect the rules of warfare and abide by the Geneva Conventions and their additional protocols.

Research

However, the role of INGOs is not limited to oversight and advocacy. These organizations also actively assist parties in conflict by facilitating the implementation of IHL. They support humanitarian initiatives, provide educational and medical aid, offer emergency relief, and oversee the exchange of prisoners, injured individuals, and the deceased. Additionally, through their field expertise, INGOs contribute to the development and advancement of IHL both nationally and internationally by producing shadow reports and participating in national and international legislative initiatives aimed at strengthening IHL and human rights protections.

Based on these considerations, this study addresses the following research question: **How do international non-governmental organizations contribute to the protection and promotion of international humanitarian law and human rights, particularly in non-international armed conflicts?**

To answer this question, the study is divided into two main sections. The first examines the contributions of INGOs to the protection of IHL and human rights in non-international armed conflicts, while the second explores their role in promoting and advancing these legal frameworks.

1. Contributions of International Non-Governmental Organizations to the Protection of International Humanitarian Law and Human Rights in Non-International Armed Conflicts

Since March 2016, regional human rights organizations have increasingly recognized the role of international non-governmental organizations (INGOs) in protecting human rights within the framework of regional human rights mechanisms. INGOs are now able to operate within regional legal systems such as the European Convention on Human Rights, the American Convention on Human Rights, and the African Charter on Human and Peoples' Rights. These organizations can submit complaints before regional human rights committees and courts when state parties violate these agreements.

1.1 Efforts of INGOs Within the European Human Rights Mechanism

The European human rights protection system has evolved significantly over time. Initially, complaints could only be submitted to the European Commission on Human Rights and the European Court of Human Rights if the accused state explicitly accepted the complaint (Alwan & Al-Mousa, 2005, p. 292). However, Protocol No. 11, which took effect on November 1, 1998, restructured the system by merging the Commission and the Court into a single, permanent judicial body. This reform granted INGOs and individuals the right to file complaints directly with the court, significantly improving its efficiency and accessibility.

1.2 Filing Complaints Before the European Court of Human Rights

It is an independent judicial body established under the American Convention on Human Rights. The court consists of seven judges elected directly by the General Assembly of the Organization of American States. According to the provisions of the American Convention on Human Rights, the court has two jurisdictions: advisory and judicial.

Notably, the convention's texts do not grant individuals the right to appeal directly to the court (American Convention on Human Rights, Article 44). Instead, individuals and non-governmental organizations (NGOs) submit their petitions to the Inter-American Commission on Human Rights, which reviews the appeals as the competent authority. Consequently, individuals and organizations were not able to access the court directly without first going through the commission, which represents them before the court. However, with the adoption of the court's rules of procedure in 2001, individuals were allowed to submit cases directly to the court, as stipulated in Article 23 of the same regulation (Alwan & Al-Mousa, 2005, pp. 313-314).

Within the framework of the two mechanisms mentioned above (the European and American mechanisms for the protection of human rights), the role of international NGOs becomes evident through:

- NGOs informing victims about the available legal avenues before regional courts and encouraging them to utilize these procedures. Many individual petitions submitted to the European Court of Human Rights since 1998 have been supported by NGOs.
- NGOs actively working on the ground to raise awareness among victims about the existence of the European Court and offering them assistance in submitting petitions when needed. Additionally, the knowledge and logistical support provided by human rights NGOs are often utilized by victims, especially when NGOs represent them or appoint legal counsel on their behalf.
- NGOs representing victims before the Inter-American Commission on Human Rights and the Inter-American Court of Human Rights. While NGOs act as agents for victims before the commission, they can only participate in legal proceedings on behalf of the victims before the court.

It is important to note that granting individuals and NGOs the right to appeal to the court is not only a means of protecting rights and freedoms but also represents a qualitative advancement in the international protection of human rights in general.

1.3 Filing Complaints Before the African Court on Human and Peoples' Rights

In its session held in Ouagadougou, Uganda, in 1998, the Conference of Heads of State and Government of the Organization of African Unity adopted an additional protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights (2000 Additional Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights, Article 5-6). This protocol entered into force on January 25, 2004, following Cameroon's fifteenth ratification on December 30, 2003. The protocol established the African Court on Human and Peoples' Rights, which receives communications from individuals or non-governmental organizations (NGOs) that have observer status before the African Commission on Human and Peoples' Rights, provided that the respondent state has accepted the court's jurisdiction.

According to Article 5, Paragraph 3 of the protocol establishing the African Court on Human and Peoples' Rights, the court's jurisdiction to hear complaints from individuals and NGOs is not mandatory. Instead, it is subject to the court's discretion and requires exceptional circumstances to justify its intervention.

Furthermore, Article 3, Paragraph 1 of the same protocol stipulates that complaints submitted by individuals and NGOs follow the same procedures as those applied in the European system, both in terms of admissibility and trial procedures (Alwan & Al-Mousa, 2005, p. 321). However, the

African Court on Human and Peoples' Rights serves as a complementary body to the African Commission, meaning that complaints must first be reviewed by the commission before being referred to the court.

It is worth noting that NGOs play a significant role in establishing regional African human rights mechanisms. Since the establishment of the African Commission on Human and Peoples' Rights, NGOs have played an essential role in improving its procedures and ensuring the confidentiality of its proceedings (Alwan & Al-Mousa, 2005, p. 325). Additionally, on January 1, 2004, the African Commission granted consultative status to over 300 NGOs and strengthened its cooperation with national human rights institutions, granting consultative status to 13 such institutions on May 30, 2003.

2. Contributions of International Non-Governmental Organizations in Promoting the Rules of International Humanitarian Law and Human Rights in Non-International Armed Conflicts

International non-governmental organizations (NGOs) play a crucial role in disseminating the principles and rules of international humanitarian law (IHL). They ensure that these principles reach relevant actors at appropriate times, using advisory services as one of the primary means for dissemination, both domestically and internationally. NGOs also facilitate access to legal tools, publications, and books that promote IHL, ensuring that all these materials reflect its fundamental principles. Additionally, they work to expand awareness of international humanitarian law treaties and highlight their violations. Thus, dissemination and capacity-building are two essential and interdependent mechanisms for ensuring compliance with IHL rules (Al-Ashawi & Abu Hani, 2010, p. 22). Dissemination requires well-trained personnel, which will be discussed in the following sections:

1. 2.1 Training Legal Advisors for the Armed Forces

The dissemination of IHL principles and provisions necessitates informing all relevant actors, with a particular focus on specific groups directly connected to international humanitarian law (Abdul Ali, 2018, p. 22). Given the importance of dissemination, various international treaties and bodies dedicated to IHL have emphasized the obligation to spread awareness of its rules, reinforcing its mandatory nature. The following section elaborates on this requirement:

2. 2.1.1 Training Mechanisms

According to Article 82 of Additional Protocol I to the Geneva Conventions, legal advisors are responsible for advising military commanders, assisting them in fulfilling their duties, and providing guidance when needed on the application of IHL provisions. They also play a key role in developing educational programs for armed forces personnel and evaluating measures taken in the planning and execution of military operations. Since states are accountable for the actions of their representatives, it is essential to train and prepare individuals to ensure they fulfill their country's commitments under international humanitarian law. Additionally, it is crucial to equip both military and civilian officials with the necessary expertise to enforce IHL effectively (Al-Shallalda, 2011, p. 318).

Legal advisors must be selected from individuals with both legal and military training. They are usually granted high military ranks and are attached to the senior command of the armed forces. They may come from within the military or from civilian backgrounds. It is vital that these advisors have extensive knowledge of international humanitarian law, and they may also be tasked with providing opinions on new arms treaties, including their ratification and accession. However, it should be emphasized that military legal advisors serve solely in an advisory capacity and are not authorized to make decisions, whether regarding military matters or issues related to IHL (Alwan, 2009, p. 498).

2.1.2 Dissemination of IHL Among Civilians

INGOs undertake a variety of targeted international activities to influence states, international organizations, and legal entities to take IHL seriously (Saadeh, 2018, p. 15). The dissemination of IHL is a crucial matter for all members of the international community. Consequently, the Geneva

Conventions require contracting states to undertake this responsibility as broadly as possible (Huba, 2015, pp. 63-64).

3. 2.1.3 Mechanisms of Dissemination

Article 83, Paragraph 1, of the 1977 First Additional Protocol to the Geneva Conventions states:

"The High Contracting Parties undertake, in times of peace as well as during armed conflict, to disseminate the text of the Conventions and this Protocol as widely as possible in their respective countries and to include its study, particularly within military education, while encouraging civilian populations to learn about it."

This provision ensures that both armed forces and civilians are familiar with IHL treaties (International Committee of the Red Cross [ICRC], 1977, Art. 83). INGOs, in accordance with their statutes, oversee the precise and optimal application of IHL rules. This requires cooperation with all contracting parties, national societies, and academic institutions that aim to promote IHL during peacetime. Their activities include organizing training seminars, publishing various materials, and launching programs to train volunteers in humanitarian principles and emergency response techniques for assisting victims.

The dissemination of IHL among civilians is of particular importance, as their roles have evolved significantly. Civilians may now participate in hostilities, supply military forces, accompany troops, sympathize with combatants, or, in the case of non-international armed conflicts, become part of insurgent movements against the government. Alternatively, they may be among the primary victims of armed conflicts. These realities make civilians key stakeholders in the humanitarian protection framework, necessitating their awareness of legal regulations (Kamal, 2011, pp. 24-25).

Therefore, every state must ensure the dissemination and teaching of IHL not only at the military level but also among civilians. This broad approach ensures that the fundamental objective of IHL—enhancing knowledge and compliance—is achieved across all sectors of society (Houba, 2015, p. 92).

2.2 Training Qualified Personnel

Qualified personnel include volunteers such as doctors, lawyers, medical assistants, relief workers, government employees, and military personnel. This broad inclusion ensures that each specialist can provide assistance in their respective field during armed conflicts (Atlam & Makki, 2017, p. 52).

The selection and preparation of qualified personnel occur during peacetime, allowing them to play an active role in implementing IHL rules even before conflicts arise. Their responsibilities align with dissemination activities outlined in Article 38 of the First Additional Protocol of 1977 (Ben Sahraoui, 2013, p. 92).

Article 6 of the First Additional Protocol states that states should rely on national Red Cross and Red Crescent societies to train individuals capable of advising authorities on key aspects of IHL application. These individuals can also contribute to the work of protecting powers or their substitutes.

The ICRC is responsible for compiling lists of trained personnel provided by contracting states and making them available to high contracting parties (International Committee of the Red Cross [ICRC], 1977, Art. 6). However, the article does not specify the legal status of these qualified personnel. Some governmental experts at the 1972 IHL preparatory conference suggested granting them the same status as diplomatic staff or at least exempting them from the criminal jurisdiction of the protecting power or its substitute. However, the conference ultimately rejected the need for a general provision on their status (Ben Omran, 2014, p. 118).

2.2.1 Implementation of IHL by Qualified Personnel

Qualified personnel are prepared during peacetime to assist government authorities by proposing necessary national measures, translating international treaties, and reviewing domestic legislation to ensure its compatibility with IHL. They also monitor legal developments in other countries and alert authorities to abuses of the Red Cross or Red Crescent emblem, the need for

shelters, food storage, and, most importantly, the separation of military targets from populated areas (Atlam & Ghazi, 2009, p. 45).

Contracting states are required to maintain lists of trained personnel and share them with the ICRC, which then makes them available to other state parties under the protocol. The deployment of these individuals beyond national borders must be agreed upon by the concerned parties. These professionals, including legal experts and medical personnel, ensure the proper implementation of IHL by fostering a knowledgeable workforce (Bueffner, 2009, p. 32).

The concept of qualified personnel was first introduced in Article 6 of the First Additional Protocol, responding to a resolution from the 20th International Red Cross Conference in 1965. This resolution called for the establishment of trained individuals to support IHL implementation. Article 6, in its first two paragraphs, specifies that high contracting parties, even during peacetime, should assist national Red Cross and Red Crescent societies in preparing qualified personnel to facilitate treaty implementation, particularly concerning protecting power activities. Their training and organization fall within the national jurisdiction of each state (Awachria, 2001, p. 332).

2.3 Cooperation Between INGOs and National Humanitarian Societies

Widespread dissemination of IHL knowledge and training for those responsible for its enforcement are essential for ensuring its effective implementation and providing protection for those affected by armed conflicts. While dissemination efforts should be intensified during wartime, they must already be in place during peacetime (Bourgeois, 2003, p. 438).

4. 2.3.1 Cooperation Mechanism

The Geneva Conventions do not explicitly assign a direct role to national Red Cross and Red Crescent societies in disseminating IHL. However, these societies bear an obligation as national implementation mechanisms. Various resolutions from international Red Cross and Red Crescent conferences have established the legal framework for their role in dissemination (Wanouki, 2016, p. 170).

As auxiliary bodies to public authorities in humanitarian matters, national societies are crucial mechanisms for IHL implementation. The ICRC ensures cooperation with these societies, which operate within the territories of Geneva Convention state parties. They provide practical and field assistance to authorities, particularly in healthcare and medical services during both war and peace. These societies carry the Red Cross or Red Crescent emblem and exist in nearly 180 countries worldwide.

The ICRC collaborates with national societies in preparing for armed conflicts, training medical personnel, and equipping medical facilities. This cooperation has led to significant joint efforts in emergency relief, public health, assistance programs, and missing person’s investigations (Awachria, 2001, p. 333).

During an armed conflict, the ICRC integrates its field capabilities with those of the national society of the affected country, which serves as its primary partner. This partnership not only addresses immediate emergencies but also strengthens the national society’s ability to meet the humanitarian needs of its most vulnerable populations (Wanouki, 2016, p. 172).

The role of national societies in preparing qualified personnel is evident in their recruitment efforts. They help identify suitable individuals from outside the public sector, despite the formal definition of their role as training facilitators. National societies assist in selecting candidates by compiling lists of individuals with strong ethical standards and expertise in relevant fields. These candidates may come from national society members or qualified professionals from private-sector institutions within the country.

Conclusion

The international community has entrusted the responsibility of ensuring the strict implementation of international humanitarian law (IHL) and human rights in non-international armed conflicts to international non-governmental organizations. However, in many cases, violations occur due to a lack of awareness among political authorities, military commanders, or

combat soldiers. As a result, these organizations have taken it upon themselves to protect and disseminate this law at all levels. Given its critical role in safeguarding civilians and civilian objects during armed conflicts, it is essential to strive for its widest possible dissemination, especially in times of peace, to ensure its effective implementation when conflicts arise. Dissemination is a crucial and urgent process, as IHL comprises a vast array of legal provisions covering multiple categories of individuals affected by humanitarian law.

For the dissemination process to be successful, it requires dedicated institutions and individuals who can carry it out with responsibility. Without a structured framework and methodology, significant progress cannot be expected.

Through this study, we have identified that the primary target groups for dissemination are state political leaders, who often determine the fate of armed conflict victims, oversee military operations, and make critical decisions regarding their course. Efforts should therefore be directed toward members of parliament, ministers, and senior government officials responsible for treaty adoption and recommendations, potentially reviving the issue of treaty ratification. Similarly, training political and military leaders is a key aspect of IHL dissemination, as they are responsible for educating and training their forces and issuing military orders in times of conflict.

Based on these findings, we propose the following recommendations:

- Ensuring cooperation between responsible authorities and humanitarian organizations to disseminate IHL as widely as possible among both military and civilian populations.
- Utilizing audiovisual media due to its significant and influential role in raising awareness, particularly among less-educated segments of society, regarding the nature, importance, and implementation of IHL.
- Organizing seminars and awareness campaigns for the general public to highlight the importance of citizens' knowledge of this law.
- Strengthening the role of universities and educational institutions in increasing awareness among the educated and intellectual classes, who can influence public opinion and lead societal awareness efforts.
- Expanding the training and capacity-building of volunteers and legal advisors in all countries.
- Increasing awareness among military personnel at all ranks regarding the content of IHL and ensuring they receive training on its application and adherence.
- Enforcing stricter laws and penalties for military personnel who violate the Geneva Conventions or fail to comply with their superiors' lawful orders.

References

1. Abdul Ali, H. K. (2018). *Mechanisms for implementing international humanitarian law* (1st ed.). Zein Legal Publications.
2. Al-Ashawi, A., & Abu Hani, A. (2010). *International humanitarian law*. Houma Publishing and Distribution.
3. Al-Shallalda, M. F. (2011). *International humanitarian law*. Monshaat Al-Maaref.
4. Alwan, M. Y. (2009). *Dissemination of international humanitarian law: Studies in international humanitarian law* (2nd ed.). Dar Al-Mustaqbal Al-Arabi.
5. Alwan, M. Y., & Al-Mousa, M. K. (2005). *International human rights law: Sources and monitoring mechanisms* (1st ed.). Dar Al-Thaqafa Publishing and Distribution.
6. Atlam, S., & Ghazi, K. (2009). *Judicial training guide on the provisions of international humanitarian law* (Vol. 1). Red Cross Publications.
7. Atlam, S., & Makki, O. (2017). *Judicial training guide on the provisions of international humanitarian law*. Red Cross Publications.
8. Awachria, R. (2001). *The protection of civilians and civilian objects in non-international armed conflicts* (Doctoral dissertation, Ain Shams University).
9. Ben Sahraoui, Y. (2013). *Environmental protection from the perspective of the principle of non-military objectives in times of armed conflict* (Master's thesis, Ziane Achour University, Djelfa).

10. Bin Omran, I. (2014). *The humanitarian aspects of the work of international organizations during armed conflicts: The International Committee of the Red Cross as a model* (Doctoral dissertation, University of Hadj Lakhdar - Batna).
11. Bourgeois, S. (2003). Teaching and training armed forces on the law of armed conflict and its application and organization. In *International humanitarian law: A guide for national implementation* (pp. xx–xx). Red Cross Publications.
12. Bueffner, T. (2009). Various mechanisms and approaches to implementing international humanitarian law and protecting and assisting war victims. *Selections from the International Review of the Red Cross, 91*(874), xx–xx.
13. Huba, A. K. (2015). *National and international efforts to enforce international humanitarian law rules*. Houma Publishing and Distribution.
14. Kamal, A. (2011). *Mechanisms for implementing international humanitarian law in light of contemporary international law developments* (Master's thesis, Mouloud Mammeri University, Tizi Ouzou).
15. Saadeh, W. K. (2018). *Contractual mechanisms for the application and implementation of international humanitarian law* (Master's thesis, Birzeit University).
16. Wanouki, J. (2016). *The legal status of civilians in non-international armed conflicts* (Doctoral dissertation, University of Algiers - Ben Yousef Ben Khadda).

Received: 21.11.2024
Accepted: 23.02.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/130-133

Aytən Balayeva
ADİU-nun Zaqatala filialı
https://orcid.org/0009-0003-2266-6487
chingiz09_@mail.ru

Zaqatala filialında ingilis dilinin tədrisində hansı müasir metodlardan istifadə etmək olar?

Xülasə

Məqalədə müasir dövrdə dünyaya inteqrasiya etmək, dünyagörüşünü formalaşdırmaq, müxtəlif ölkələrin mədəniyyətinə yiyələnmək və ətrafını genişləndirmək üçün bir və ya bir neçə xarici dil bilmək bacarığının zəruri məsələlərdən olduğu vurğulanır və xüsusən də ingilis dilinin tədrisində istifadə olunan innovativ metodlardan bəhs edilir. Bu dili öyrənənlərin ehtiyac və tələbatlarının köklü dərəcədə dəyişməsinə təsir edən əsas faktorlardan biri ingilis dilinin beynəlxalq aləmdə rolunun olduqca artmasıdır. Bildiyimiz kimi, indi ingilis dilini mənimsəyən insanların böyük bir qismi bu dildən ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə etmək qabiliyyətinə malik olmağı qarşılarına əsas məqsəd kimi qoyurlar. Qlobal ünsiyyət vasitəsi olması onun kommunikativ formada aşılanmasını tələb edir və hazırda ingilis dilindən qısa müddətdə səmərəli şəkildə istifadə etmək bacarığı diqqət mərkəzində saxlanılır. Onu da vurğulamaq lazımdır ki, inkişaf etmiş ölkələrin təhsil sisteminə inteqrasiya prosesində olan respublikamızda xarici dillərin, o cümlədən də ingilis dilinin tədrisində vacib islahatlar aparılır. Bu islahatlar əsasən təhsilin məzmunu, forması, dillərin öyrədilməsində istifadə olunan təlim metodları, tələbə-müəllim əlaqələri, dərs prosesində müəllimin və şagirdin rolu və digər sahələri əhatə edir, məqalədə bu kimi məsələlərdən bəhs edilir.

Açar sözlər: *təlim prosesi, mənimsəmək, xarici dilin tədrisi, nitq vərdişləri, müasir təlim metodları*

Ayten Balayeva
Zagatala branch of ASEU
https://orcid.org/0009-0003-2266-6487
chingiz09_@mail.ru

What Modern Methods Can Be Used in Teaching English at the Zagatala Branch?

Abstract

The article emphasizes that in modern times, the ability to know one or more foreign languages is a necessary issue in order to integrate into the world, form one's worldview, master the culture of different countries and expand one's environment, and in particular, innovative methods used in teaching English are discussed. One of the main factors affecting the radical change in the needs and requirements of learners of this language is the significant increase in the role of English in the international world. As we know, a large number of people who are now mastering English set the main goal of having the ability to use this language as a means of communication. Being a global means of communication requires its appropriation in a communicative form, and currently the ability to use English effectively in a short time is in the spotlight.

It should also be emphasized that in our republic, which is in the process of integration into the education system of developed countries, important reforms are being carried out in the teaching of foreign languages, including English. These reforms mainly cover the content and form of education, the teaching methods used in teaching languages, student-teacher relationships, the role of the teacher and student in the learning process, and other areas. The article discusses such issues.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Keywords: *learning process, mastering, teaching a foreign language, speech habits, modern teaching methods*

Giriş

Müasir dövrdə bütün dünyada qlobal ünsiyyət dili ünvanını almış ingilis dilini müxtəlif məqsədlərlə mənimsəyən insanların sayı günü-gündən artmaqda davam edir. Bu dili öyrənənlərin ehtiyac və tələbatlarının köklü dərəcədə dəyişməsinə təsir edən əsas faktorlardan biri ingilis dilinin beynəlxalq aləmdə rolunun olduqca artmasıdır. Bildiyimiz kimi, indi ingilis dilini mənimsəyən insanların böyük bir qismi bu dildən ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə etmək qabiliyyətinə malik olmağı qarşılarına əsas məqsəd kimi qoyurlar. Qlobal ünsiyyət vasitəsi olması onun kommunikativ formada aşılanmasını tələb edir və hazırda ingilis dilindən qısa müddətdə səmərəli şəkildə istifadə etmək bacarığı diqqət mərkəzində saxlanılır (İmanakuminova, Musayeva, Tentimişeva, 2016, s. 25).

Tədqiqat

Bildiyimiz kimi, ingilis dilinin tədrisindən bəhs edərkən, sadəcə qayda və strukturlar, yəni linqvistik vahidlər deyil, həmçinin digər amillər də diqqət mərkəzində tutulmalıdır. Xarici dil öyrənənlər dili bilməklə bərabər, həmin dilin mədəniyyətini də dərindən öyrənməlidir. Məlumdur ki, dil və mədəniyyət bir-biri ilə qarşılıqlı vəhdət təşkil edir və dil mədəniyyətdən kənarda mövcud ola bilməz (Qəribova, 2012). Ümumiyyətlə, xarici dillərin tədris edilməsi bir-birindən fərqli mədəniyyətlər arasında körpü rolunu oynayır. Buna görə də demək olar ki, xarici dilin tədrisi ilə mədəniyyətlər arasında olduqca mühüm bir əlaqə mövcuddur. Xarici dil dərsləri müxtəlif mədəniyyətlərin müqayisəsi, kəsişməsi, mədəniyyətlərarası ünsiyyət modelini öyrədən mühit kimi də dəyərləndirilə bilər. Xarici dildə, o cümlədən ingilis dilində mənimsənilən hər bir yeni söz və ya ifadə fərqli bir mədəniyyəti göstərir. Beləliklə, tədris edilən hər yeni söz və anlayışın kökündə milli şüur dayanır (Abbasova, 2005; İngilis, s. 10–15; İsmayılova, 2014, s. 212).

Beynəlxalq ünsiyyət dili olan ingilis dilini qrammatik-tərcümə metodu ilə mənimsəyən tələbələr bildirirlər ki, dilin öyrədilməsi və öyrənilməsi prosesi öyrənənlər üçün sıxıcı, onların maraq dairələrinə uyğun olmayan dərs resurslarının öyrədilən dildən ana dilinə tərcümə edilməsi, linqvistik vahidlərin təcrid edilmiş formada öyrədilməsi, sonsuz qrammatik qaydaların əzbərlənməsi halında həyata keçirilirdi (Bensley, Crowe, Bernhardt, Buckner, Allman, 2010, s. 98). Bununla yanaşı, ilk baxışdan sıxıcı və olduqca lazımsız görünən bu metod vasitəsilə dili mənimsəyən tələbələr onlarda ingilis dili sahəsində lazımi qədər bilik və qabiliyyətlərin olmasını və bu üsulla öyrənilmiş bilik və qabiliyyətlərin onlara dildən funksional-yönümlü formada faydalanmağa, öyrənilən dildə aydın danışmağa, yazmağa, oxumağa və eşidib-anlamağa şərait yaratdığını vurğulayırlar. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, xarici dilin bu metodla aşılandığı halda, ingilis dilini mənimsəyən tələbələr dil daşıyıcılarına xas olmayan keyfiyyətə sahib olur. Dil kurslarında və ya fakültələrində ingilis dilini ixtisas dili kimi mənimsəyən tələbələrdə kommunikativ qabiliyyətlərin yüksək dərəcədə inkişaf etdirilməsi üçün onların yerli dil daşıyıcıları ilə real ünsiyyət prosesinə fəal şəkildə qoşulmaları vacibdir (Karakuzular, 2013, s. 25). Yalnız bu yol vasitəsilə yerli dil daşıyıcılarına xas olan danışıq və kommunikasiya bacarıqlarına sahib olmaq mümkündür (Dewey, Bento, 2009, s. 51). Ancaq onu da vurğulamaq lazımdır ki, qrammatik-tərcümə üsulu ilə vacib, əsas və təməl biliklərə yiyələnməklə, sonrakı mərhələlərdə kommunikativ qabiliyyətlər formalaşır və inkişaf etdirilir (Kow, 2016, s. 25).

Xarici dil üzrə tədqiqatçılar qrammatik-tərcümə metodu ilə dilin vacib aspektləri olan qrammatika, leksika və fonetikanın tədrisində səmərəli nəticələrin əldə edilməsinin mümkün olduğu halda ingilis dilini tədris edən müəllimlərin qrammatik-yönümlü metoddan imtina edərək kommunikativ-yönümlü metodu üstün tutmalarının səbəbini araşdırmışlar. Belə ki, kommunikativ yanaşmanın əsasında duran kommunikativlik, interaktivlik və tələbəyönümlülük prinsiplərini üstün tutan mütəxəssislər və müəllimlər belə fikirləşirlər ki, tədris edilən xarici dilin, o cümlədən ingilis dilinin öyrədilməsində əsas məqsəd tələbələrə kommunikativ bacarıqların aşılanmasıdır. Belə olmadıqda linqvistik vahidlərin öyrənilməsi prosesi tamamilə mənasız və nəticəsiz olaraq qalır (Fisher, 2001, s. 150).

Bundan başqa, filialda ingilis dilinin öyrənilməsi üçün aşağıdakı metodlardan da istifadə etmək mümkündür:

• Pulsuz danışıq kursları, konversasiyalar
• Həftədə bir gün bir mövzu ətrafında debat
• Team work
• Əyləncəli quizlər, Kahoot və s.

Xarici dilin öyrədilməsində müasir təlim dedikdə, tədris zamanı müəllimin sərgilədiyi pedaqoji ustalıq, qabiliyyət nəzərdə tutulur. Müəllim dərs otağında lazımi şərait yaradıb tələbələrin individual mühakimələrinə müəyyən vaxt ayırırsa, tədris edilən hər mövzunun formasına uyğun priyomlardan, fəallıq və interaktivliyin təmin edilməsindən, tədqiqat suallarından istifadə edirsə, demək olar ki, o, dərsi innovativ tələblər əsasında qurmağı bacarır (Littlewood, 1981, s. 31).

Aşağıda sadalanan bir çox metodlar da günümüzdə ingilis dilinin tədrisini asanlaşdırmaqdadır:

• "Movie time" izləyərək və dinləyərək kağızda "fill the blanks"
• Açıq havada müzakirə, çay və qəhvə ilə ingiliscə söhbət
• İnteraktiv oyunlar
• "Competitive competitions"
• Müəyyən bir "story book"dan kiçik bir hissəni səhnələşdirmək, canlandırmaq
• Lüğət artımı üçün öz həyat hekayəmizə aid cümlələr qurmaq ("make up sentences")

Hal-hazırda interaktiv dərs prosesi elə qurulmalıdır ki, uşaqlar yeni biliyi tədqiqat üsulu ilə əldə etsin. Bu dərs prosesində tələbələr qrup və cütlərlə iş formasında məsələnin həlli üsullarına aid tədqiqata yönəldilir, qrup üzvləri axtarış nəticəsində tapılmış məlumatları işçi vərəqlərdə qeyd edir, daha sonra onun təqdimatını həyata keçirirlər. Təqdimatların ardınca əldə edilmiş tədqiqat nəticələri arasında əlaqə yaradılır, yeni məlumatlar sistemləşdirilir və ümumiləşdirilərək təsnif olunur. Beləliklə, sonda ümumiləşdirilmiş tədqiqat nəticələri ilə dərsin əvvəlində tələbələrin irəli sürdüyü ilkin fikirlər arasında müqayisələr edilir. Uşaqlar müqayisə zamanı hansı fərziyyələrin üst-üstə düşdüyünü, hansılarının isə onlar üçün yeni olduğunun şahidi olur və ümumi nəticə çıxarırlar (Məmmədzadə, 2005, s. 52).

Müasir dərs mühitində tələbələrdə yaradıcı düşüncə tərzinin inkişaf etdirilməsinə və idrakı müstəqilliyə kömək edən problemli situasiyalara, düşündürücü suallara mümkün qədər geniş yer ayrılmalıdır. Belə formada qurulmuş dərs prosesi uşaqlarda lazım olan bacarıq və vərdişləri inkişaf etdirir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, müasir dərs prosesi müəllimin dərsə ciddi hazırlaşmasını nəzərdə tutur. Ona görə də müəllim dərsdə hansı vəsaitlərdən necə və nə zaman istifadə edəcəyini öncədən dəqiqləşdirməli, sinifdə izah edəcəyi yeni qaydanın strukturunu əvvəlcədən düşünməli, mövzuya aid köməkçi vasitələri, faktları əsas mövzunun həllinə yönləndirməyi bacarmalı, elmi-texnoloji yeniliklərdən, müasir dövrün əsas ictimai-siyasi hadisələrindən məlumatı olmalı, biliyini davamlı olaraq genişləndirməlidir. İnnovativ dərs metodu tələbələrin dünyagörüşünü artırmalı, onların əqidəcə inkişaf etməsinə şərait yaratmalı, təlimdə əyanilikdən və müxtəlif mənbələrdən əldə edilmiş yardımçı informasiyalarla onların dərketmə bacarıqlarını daha da artırmalıdır (Professional English in Use: For Computers and the Internet, 2007, s. 25).

İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinə əsaslanaraq interaktiv tədris metodu təlim prosesinin keyfiyyətini yüksəltmək üçün əhəmiyyətli vasitə ola bilər. Dərs prosesi bu metod sayəsində tələbələr üçün olduqca maraqlı və cəlbedici olur. Fəal təlim üsulu həm dərsin məzmununun mənimsənilməsinin, həm də tətbiqinin səmərəliliyini yüksəldir və uşaqların anlama qabiliyyətini daha da aktivləşdirir. Ölkəmizdə də müasir təlim metodlarının tətbiq edilməsi artıq həyata keçirilir (Rafi, 2011, s. 65). Son zamanlar Azərbaycanda interaktiv dərs formalarının planlaşdırılması, hazırlanması və onların tətbiq edilməsi üçün əhəmiyyətli olan əsas təcrübə toplanılmış, müəllimlər yeni təlim metodlarından istifadə etmək üçün onlara lazım olan bilik, bacarıq və qabiliyyətlərə yiyələnmişdir.

Aparılan monitorinqlər sübut edir ki, interaktiv təlim metodlarını tətbiq edərkən müəllimlər bir sıra çətinliklərlə qarşılaşır (Respublika elmi-praktiki konfransının tezisləri, 2017, s. 25). Belə ki, müəllimlər yeni təlim üsulunu həyata keçirərkən təcrübənin genişləndirilməsinə və digər yoldaşlarla bölüşməyə daha çox ehtiyac duyurlar. Müəllimlərin yeni metodlar sayəsində təcrübələri artdıqca və

bu təlimə kifayət qədər müəllim cəlb olunduqca, yeni metodiki tövsiyələrə, təlim resurslarına və digər metodiki vəsaitlərə tələbat artır. İnteraktiv təlim fəaliyyətində müəllimlər üçün biliklərin və müasir tədris üzrə təcrübələrin geniş yayılması çətinliklərin qarşısını almaq üçün ən səmərəli və ideal yollardan biridir (Respublika elmi konfransının tezisləri, 2018, s. 78).

Nəticə

İngilis dilinin mənimsənilməsində müasir dövrün tələblərinə cavab verən innovativ yanaşmaların böyük əhəmiyyəti vardır. İnnovativ təlim metodları ənənəvi metodlardan fərqli olaraq, interaktivlik və ünsiyyətdən səmərəli istifadə etməyə imkan verir. Xarici dilin tədrisi prosesində müasir texnoloji vasitələrdən geniş istifadə edilməsi onun qısa müddətdə öyrənilməsinə şərait yaradır (Grant & Larty, 2015, s. 1–7).

Ədəbiyyat

1. Abbasova, S. (2005). *İngilis dili fənninin tədrisi metodikasında yeni, müasir təlim metodları*. Bakı.
2. Azərbaycan Dillər Universiteti. (2017). *Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri mövzusunda Respublika elmi-praktiki konfransının tezisləri*.
3. Azərbaycan Dillər Universiteti. (2018, December 6–7). *Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri mövzusunda Respublika elmi konfransının tezisləri*.
4. Bensley, D. A., Crowe, D. S., Bernhardt, P., Buckner, C., & Allman, A. L. (2010). Teaching and assessing critical thinking skills for argument analysis in psychology. *Teaching of Psychology, 37*(2), 91–96. https://doi.org/10.1080/00986281003626637
5. Cambridge University Press. (2007). *Professional English in use: For computers and the internet*.
6. Dewey, J., & Bento, J. (2009). Activating children's thinking skills (ACTS): The effects of an infusion approach to teaching thinking in primary schools. *British Journal of Educational Psychology, 79*(2), 329–351. https://doi.org/10.1348/000709908X344754
7. Fisher, A. (2001). *Critical thinking: An introduction*. Cambridge University Press.
8. Grant, D., & Larty, R. (2015). *Business basics*. Oxford University Press.
9. İmanakuminova, İ., Musayeva, U., & Tentimisheva, T. (2016). *Lesson samples for ESP teachers*. Karakol.
10. İsmayılova, A. (2014). Xarici dilin tədrisi metodikasının bəzi istiqamətləri. *Azərbaycan Məktəbi, 5*, 91–93.
11. Karakuzular, D. (2013). *Developing critical thinking skills of EFL learners through a sequence of critical thinking tasks* (Unpublished master's thesis). Çukurova University, Social Sciences Institute, Adana.
12. Kow, H. M. (2016). *Infusion of critical thinking across the English language curriculum: A multiple case study of primary school in-service expert teachers in Singapore* (Unpublished doctoral dissertation). The University of Western Australia.
13. Qəribova, M. N. (2012). İxtisas fakültələrinin aşağı kurslarında alman dilinin tədrisində interaktiv metodlardan istifadə. Bakı.
14. Littlewood, W. (1981). *Communicative language teaching*. Cambridge University Press.
15. Məmmədzadə, M. (2005). *İngilis dilinin tədrisində kommunikativ metod*. Bakı.
16. Rafi, M. S. (2011). Promoting critical pedagogy in language education. *International Research Journal of Arts and Humanities, 39*(39), 105.

Daxil oldu: 11.12.2024
Qəbul edildi: 16.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/134-148

Mohamed Hadji
University of Dr. Moulay Tahar – Algeria
https://orcid.org/0000-0001-9794-9244
mohamedhadji1983@gmail.com

The Effect of American Media on the Attitudes of Learners of English as Foreign Language: Analyzing Motivation, Language Preference, and Perceived Prestige

Abstract

The growing ubiquity of American English within global media and digital platforms has profoundly impacted the linguistic preferences of English as a Foreign Language (EFL) learners. This investigation examines the degree to which exposure to American media influences learners' motivation, inclination towards American English, and their perceptions regarding its prestige. Employing a mixed-methods research design, this study analyzes the correlation between media consumption behaviors and learners' engagement with American English, alongside the influence of digital platforms in shaping pronunciation and linguistic attitudes. The research framework is informed by sociocultural theory and linguistic prestige theory, highlighting the manner in which media-induced exposure facilitates the acquisition of language features and enhances the perceived desirability of American English. The findings of this study will add a contributive understanding of the sociolinguistic ramifications of media on the language choices of EFL learners, offering valuable insights into the convergence of digital media and language acquisition.

Keywords: *American English, EFL learners, media influence, language preference, linguistic attitudes, digital learning, sociolinguistics*

Məhəmməd Hacı
Moulay Tahar Universiteti – Əlcəzair
https://orcid.org/0000-0001-9794-9244
mohamedhadji1983@gmail.com

Amerika mediasının ingilis dilini xarici dil kimi öyrənənlərin münasibətinə təsiri: motivasiya, dil üstünlükləri və qəbul edilən prestij təhlili

Xülasə

Qlobal media və rəqəmsal platformalarda Amerika İngilis dilinin getdikcə genişlənməsi İngilis dilini Xarici Dil (EFL) öyrənənlərin linqvistik üstünlüklərinə dərindən təsir edib. Bu araşdırma Amerika mediasına məruz qalmanın öyrənənlərin motivasiyasına, Amerika İngiliscəsinə meylinə və onun prestiji ilə bağlı qavrayışlarına təsir dərəcəsini araşdırır. Qarışıq metodlu tədqiqat dizaynından istifadə edərək, bu tədqiqat media istehlakı davranışları ilə tələbələrin Amerika İngilis dili ilə əlaqəsi, tələffüz və linqvistik münasibətlərin formalaşmasında rəqəmsal platformaların təsiri ilə əlaqəni təhlil edir. Tədqiqat çərçivəsi sosial-mədəni nəzəriyyə və linqvistik prestij nəzəriyyəsi ilə məlumatlandırılır, medianın yaratdığı ifşanın dil xüsusiyyətlərinin mənimsənilməsini asanlaşdırdığı və Amerika İngilis dilinin qəbul edilən arzuolunanlığını artırdığı üsulu vurğulayır. Bu araşdırmanın nəticələri rəqəmsal medianın və dil mənimsənilməsinin yaxınlaşması ilə bağlı dəyərli fikirlər təqdim edərək, EFL öyrənənlərin dil seçimləri üzərində medianın sosial-linqvistik nəticələrinə töhfə verən bir anlayış əlavə edəcəkdir.

Açar sözlər: *Amerika İngilis dili, EFL öyrənənlər, media təsiri, dil üstünlükləri, linqvistik münasibət, rəqəmsal öyrənmə, sosiolinqvistika*

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Introduction

The escalating prevalence of American English within global discourse, digital communications, and online platforms has significantly influenced the linguistic inclinations of English as a Foreign Language (EFL) learners. Engagement with American cinematic productions, television broadcasts, social media interactions, and musical content plays a crucial role in shaping the language acquisition processes and attitudes of these learners. However, the extent to which media-induced exposure specifically impacts learners' perceptions and attitudes toward American English remains unclear. Although prior studies have examined the factors influencing language learning motivations and accent preferences, insufficient attention has been given to how media consumption specifically shapes learners' inclination toward American English as opposed to other English varieties.This study aims to bridge this gap by examining the ramifications of media exposure on EFL learners' interaction with American English, focusing particularly on their perceptions of its prestige, linguistic appeal, and functional applicability.

This research seeks to address the degree to which engagement with American media influences EFL learners' attitudes toward American English, especially in terms of motivation, linguistic preference, and perceived prestige. Specifically, it explores the extent to which the frequency and nature of media exposure affect learners' preference for American English over alternative varieties. Additionally, it investigates the significance of digital media in shaping learners' motivation to acquire the pronunciation and linguistic features characteristic of American English.

The primary objective of this study is to explore how media engagement informs the formation of EFL learners' attitudes toward American English. In particular, it aims to understand how media exposure influences learners' motivation, language preferences, and their perception of American English's prestige. Furthermore, the study seeks to investigate the correlation between learners' media consumption patterns and their inclination toward American English, while evaluating how digital media platforms facilitate learners' motivation to improve their pronunciation and overall linguistic competence in American English.

Research

In line with these objectives, the study hypothesizes that heightened exposure to American media significantly affects learners' preference for American English and their motivation to assimilate its linguistic features. Specifically, it posits that EFL learners who exhibit greater engagement with American media are more likely to favor American English over other English varieties. Moreover, it is hypothesized that consistent interaction with digital media—including social media platforms, online content, and virtual educational environments—enhances learners' motivation to refine their American English pronunciation and communicative abilities.

Literature Review

Related Works

The effect of American media on the attitudes of EFL (English as Foreign Language) learners has been focal subject of scholarly research, specifically regarding aspects such as motivation, language preference, and perceived prestige. American media, that include films, television programs, and other different cultural artifacts, has been demonstrated to significantly influence learners' perceptions and attitudes towards the English language and its associated cultural context. This discourse will examine the ramifications of American media on EFL learners' motivation, language preference, and perceived prestige, utilizing insights derived from pertinent academic literature.

Motivation constitutes a vital component in the process of language acquisition, and it has been established that American media exerts a considerable impact on the motivational levels of EFL learners. Scholarly investigations suggest that exposure to American media may enhance both intrinsic and extrinsic motivation among learners, thereby prompting them to engage more proactively with the English language.

Intrinsic Motivation pertains to the internal impetus to acquire a language for personal fulfillment or interest. American media, particularly in the realm of popular culture such as films

and television series, has been evidenced to cultivate intrinsic motivation by rendering language learning more enjoyable and pertinent. For example, a study conducted in Bangladesh revealed that viewing English films and series markedly augmented learners' motivation, as it offered an engaging and immersive modality for language acquisition (Mahbub, 2023). Likewise, research conducted in Albania underscored that students who engaged with mass media, inclusive of American television shows and movies, exhibited elevated levels of motivation and a more affirmative attitude toward learning English (Kaçauni & Pylli, 2023).

Extrinsic Motivation motivation is propelled by external stimuli such as societal expectations, professional prospects, or educational mandates. American media can similarly contribute to extrinsic motivation by imparting to learners a sense of belonging to a global community. For instance, a study in Saudi Arabia indicated that exposure to American media shaped learners' perceptions of English as a medium for global communication, consequently heightening their motivation to master the language (Alamri, 2024).

The Role of Cultural Appeal of American media is another factor that contributes to learners' motivation. American movies and television programs frequently represent values, lifestyles, and cultural norms that are regarded as modern and desirable. This cultural appeal can inspire learners to engage more deeply with the English language as a means of accessing these cultural experiences. For example, a study in China found that exposure to American popular culture through media substantially influenced learners' attitudes and behaviors, for numerous learners having desire to emulate certain aspects of American culture. (Li et al., 2024).

Language Preference refers to learners' attitudes and biases towards specific varieties of English, such as American English versus British English American media has been discovered to significantly affect learners' language preferences, often resulting in a preference for American English.

Dominance of American English lies in research having consistently shown that American English is the most widely preferred variety of English among EFL learners. This preference is largely attributed to the widespread exposure to American media, which dominates global entertainment and communication. For example, a study in Indonesia found that Generation Z learners overwhelmingly preferred American English due to its prevalence in media and popular culture (Aisy & Wahyudi, 2024). Similarly, a study in Saudi Arabia found that learners' exposure to American media influenced their preference for American English over other varieties (Al-Beshri, 2024).

Influence of Media on Accent and Vocabulary American media not only influences learners' preference for American English but also shapes their perceptions of accents and vocabulary. A study in China found that learners who were exposed to American media were more likely to adopt American accents and vocabulary in their own English usage (Huang & Hashim, 2020). This phenomenon is further supported by research in Bangladesh, where learners who watched American movies and series were found to have improved their pronunciation and vocabulary, leading to a preference for American English (Mahbub, 2023) (Mahbub, 2023).

Cultural Identity and Language Preference *The* cultural identity of learners also plays a role in their language preference. American media often portrays American culture as modern, dynamic, and prestigious, which can lead learners to associate American English with these positive attributes. For instance, a study conducted in Saudi Arabia discovered that exposed to media were more likely to perceive American English as the most prestigious English variety, thereby reinforcing preference for it (Alri, 2024; Alamri, 202).

Perceived Prestige Perceived prestige refers to the social and cultural value that learners assign to a particular language or language variety. American media has been found to significantly influence learners' perceptions of the prestige of American English.

American English as a Global Lingua Franca American media has contributed to the perception of American English as a global lingua franca, which is widely used for international communication. This perception of American English as a global language has enhanced its prestige in the eyes of EFL learners. For example, a study in China found that learners perceived American

English as the most important variety of English for international communication, further reinforcing its prestige (Li et al., 2024).

Cultural and Economic Factors The cultural and economic dominance of the United States has also contributed to the perceived prestige of American English. American media, particularly movies and TV shows, often portrays American culture as dominant and influential, which can lead learners to associate American English with power and success. For instance, a study in Saudi Arabia found that learners perceived American English as the most prestigious variety due to its association with global power and economic influence (Alamri, 2024) (Alamri, 2025).

The Role of Education*The* education system also plays a role in reinforcing the perceived prestige of American English in many countries, American English is the primary variety taught in schools, further solidifying its prestige in the eyes of learners. For instance, a study in South Korea found that the dominance of American English in the education system led to learners perceiving it as the most prestigious variety (Choe & Lee, 2021).

Regional Variations in Attitudes The influence of American media on EFL learners' attitudes can vary across different regions and cultural contexts. Below is a comparison of key findings from different regions:

Table1: Summary of Regional Studies on the Influence of American Media on EFL Learners

Region	Key Findings	Citation
China	Exposure to American media significantly influences learners' attitudes and behaviors, with a strong preference for American English.	(Li et al., 2024) (Zhang & MERIALES, 2024)
Saudi Arabia	Learners perceive American English as the most prestigious variety due to its association with global communication and cultural influence.	(Alamri, 2024) (Alamri, 2025)
Bangladesh	Watching American movies and series improves language proficiency and reinforces the preference for American English.	(Mahbub, 2023) (Mahbub, 2023)
Albania	Mass media, including American TV shows, enhances motivation and preference for American English.	(Kaçauni & Pylli, 2023)
Indonesia	Generation Z learners prefer American English due to its prevalence in media and popular culture.	(Aisy & Wahyudi, 2024)

The influence of American media on EFL learners' attitudes is a complex phenomenon that encompasses motivation, language preference, and perceived prestige. American media, particularly movies and TV shows, has been found to enhance learners' intrinsic and extrinsic motivation, shape their preference for American English, and reinforce the perceived prestige of this variety. but, recognizing that these attitudes can vary across different regions and cultural contexts is very important. Educators and policymakers should regard the role of American media in language learning and explore ways to leverage its effect to improve effective language acquisition and cultural understanding.

Methods

Research Design

This study utilized a mixed approach, using quantitative and data collection techniques to investigate the impact of media on EFL' attitudes toward American English Mixed-methods research allows for triangulation, ensuring a more comprehensive analysis by combining numerical data with in-depth qualitative insights (Creswell & Plano Clark, 2018). The quantitative component consists of a structured survey designed to measure learners' motivation, language preference, and perception of prestige related to American English. The qualitative component involves semi-structured interviews to gain deeper insights into participants' media consumption habits and

linguistic attitudes (Dörnyei, 2007). This dual approach enables a richer understanding of how media engagement shapes learners' linguistic choices.

Participants

The study includes 32 EFL learners from the University of Saida's English Department, selected through purposive sampling to ensure diversity in age, proficiency, and media exposure (Patton, 2015). Criteria include being non-native English speakers, varying exposure to American media, and willingness to join both surveys and interviews. Further, 20 participants took part in follow-up interviews, deemed sufficient for identifying media influence patterns (Mason, 2010).

Materials

The primary materials for this study include: **Survey questionnaire:** A structured instrument designed to assess participants' attitudes toward American English, media consumption patterns, and motivation levels.The questionnaire consists of Likert-scale items, multiple-choice questions, and open-ended responses (Dörnyei & Taguchi, 2010), and an **Interview guide:** A semi-structured set of questions focused on participants' experiences with American media, their perceptions of American English, and their motivations for adopting American linguistic features (Brinkmann, 2013).

Ethical consideration

This study follows ethical standards to protect participants' rights, confidentiality, and well-being. Informed consent forms outlining objectives, procedures, risks, and benefits were provided, with parental consent obtained for minors. Anonymity was ensured by using identification codes and pseudonymized transcripts. Participation was voluntary, with the right to withdraw at any stage without consequences (Creswell, 2014). Data was securely stored on password-protected devices and cloud storage. Audio recordings were deleted after transcription and analysis. Ethical approval was obtained from the relevant institutional review board before data collection.

Results

Demographic Profile of Participants

Table 2: Descritpive Statistics of Participants' Demographic Profile

Variable	Valid N	Missing N	Mean	Median	Mode	SD	Minimum	Maximum
Age	32	0	19.69	18.00	18.00	5.31	17.00	48.00
Gender	32	0	1.69	2.00	2.00	0.47	1.00	2.00
Native Language	32	0	1.00	1.00	1.00	0.00	1.00	1.00
Years of Learning English	32	0	7.84	8.00	8.00	0.72	4.00	8.00
Level of English Proficiency	32	0	1.88	2.00	2.00	0.66	1.00	3.00

Participants' ages range from 17 to 48 years, with an average of 19.69 years and a median/mode of 18, indicating most are young adults. A standard deviation of 5.31 reflects age variation due to a few older participants, creating a slight right skew. Gender results show a mean of 1.69 and both median/mode at 2, suggesting a predominance of female participants with low variability. Native language is uniform (mean, median, mode = 1.00; SD = 0), confirming a homogeneous linguistic background. Participants have studied English for 4–8 years, averaging 7.84 years, with minimal variation. Proficiency scores center around intermediate level (mean = 1.88; median/mode = 2; SD = 0.66). Most participants learn English through formal education (mean = 1.44; median/mode = 1), though some use alternative methods. Overall, data distributions are largely symmetrical, with low variability except for age.

Attitudes Toward American English

Table3: Learners' Enjoyment of English Learning and Perceived Importance for Personal Growth.

	Response Option	Percent
Valid	strongly disagree	25,0
	disagree	12,5
	neuter	3,1
	agree	9,4
	strongly agree	50,0
	Total	100,0

Note. *N = 100; Mean = 3.47; Median = 5.00; Mode = 5.00; Standard Deviation = 1.76. Responses were measured on a 5-point Likert scale (1 = Strongly Disagree, 5 = Strongly Agree).*

According to the data, 50% of participants strongly agree and 9.4% agree that they enjoy learning English and deem it important for personal development. These results suggest a widespread acknowledgment of English's role in facilitating both personal and professional growth among EFL learners. Conversely, 25% strongly disagree and 12.5% disagree, indicating that a significant portion of learners do not find learning English personally or professionally motivating. The 3.1% neutral response suggests that a small percentage of students neither feel strongly motivated nor unmotivated by learning English. The high percentage of agreement (59.4% in total) indicates that English is seen as a valuable asset, likely due to its global importance and dominance in fields such as science and technology. The 25% strong disagreement suggests that some learners may face barriers such as lack of interest, difficulty in learning, or external pressures influencing their motivation. The neutral response (3.1%) could indicate uncertainty about the role of English in their personal and professional life.

Preferences for American English

Table 4: Participants' Responses on I am particularly interested in learning American English.

Response Option	Percent (%)
Strongly Disagree	15.6
Disagree	9.4
Neutral	6.3
Agree	12.5
Strongly Agree	56.3
Total	100.0

Note: *Responses reflect participants' opinions on* I am particularly interested in learning American English.

The findings reveal that 56.3% of respondents strongly agree and 12.5% agree with being particularly interested in learning American English, highlighting a predominant preference among learners for American English over other English varieties. Conversely, 15.6% strongly disagree and 9.4% disagree, highlighting that a notable minority of learners do not favor American English. Further, 6.3% remain neutral, suggesting some level of indifference or lack of strong preference The high percentage of strong agreement (56.3%) indicates a dominant preference for American

English, which may be influenced by media exposure, global dominance, or professional aspirations. The 15.6% strong disagreement and 9.4% disagreement reflect a significant minority of learners who either prefer another English variety (e.g., British English) or do not prioritize American English. The neutral response (6.3%) could indicate a lack of exposure to different English varieties or flexibility in language preference.

The Role of Media in leraning American English

Table 5: Participants' Responses to Exposure to American English Through Media as Motivation for Learning.

Response Option	Percent (%)
Strongly Disagree	12.5
Disagree	6.3
Neutral	21.9
Agree	21.9
Strongly Agree	37.5
Total	100.0

Note. *N = 100; Mean = 3.66; Median = 4.00; Mode = 5.00; Standard Deviation = 1.36. Responses were measured on a 5-point Likert scale (1 = Strongly Disagree, 5 = Strongly Agree).*

The findings reveal that 37.5% of respondents strongly agree and 21.9% agree that exposure to American English through media encourages them to learn the language, suggesting that nearly 60% of learners perceive media as a significant motivational factor in their language-learning process. On the opposite, 12.5% strongly disagree and 6.3% disagree, indicating that a minority of learners do not consider media as influential in shaping their motivation. Additionally, 21.9% remain neutral, reflecting mixed or uncertain perspectives regarding the role of media. Overall, the majority (59.4%) acknowledge the motivating power of media exposure—through movies, music, social media, and online content—while the neutral group may consume media without consciously connecting it to their learning drive. The 18.8% disagreement suggests that some learners derive motivation from other sources such as academic requirements, career goals, or cultural interests rather than media influence.

Engagement with American English Content

Table 6: Participants' Responses to I actively engage with American English content (movies, music, news, etc.).

Response Option	Percent (%)
Strongly Disagree	25.0
Neutral	6.3
Agree	15.6
Strongly Agree	53.1
Total	100.0

Note. *N = 100; Mean = 3.72; Median = 5.00; Mode = 5.00; Standard Deviation = 1.66. Responses were measured on a 5-point Likert scale (1 = Strongly Disagree, 5 = Strongly Agree)*

The data indicate that 53.1% of respondents strongly agree and 15.6% agree that they actively engage with American English content, including movies, music, and news. This suggests that nearly 70% of learners demonstrate a strong preference for consuming media in American English. Meanwhile, 25% strongly disagree, reflecting that a significant portion of learners do not

deliberately consume American English media. Additionally, 6.3% remain neutral, suggesting some indifference or occasional engagement with such media. The majority of learners (68.7%) actively engage with American English content, reinforcing the dominance of American media in their exposure to English. A neutral response rate of 6.3% suggests that some learners might consume American English content passively, without actively seeking it. The 25% who strongly disagree could prefer other English varieties (e.g., British English) or may not use media as a primary language-learning tool.

Accent and Pronunciation Preferences Among EFL Learners

Table 7: Participants' Responses to Learners' Preferences for American English Pronunciation and Accent

Response Option	Percent (%)
Strongly Disagree	25.0
Disagree	6.3
Neutral	9.4
Agree	18.8
Strongly Agree	40.6
Total	100.0

Note. *N = 100; Mean = 3.44; Median = 4.00; Mode = 5.00; Standard Deviation = 1.62. Responses were measured on a 5-point Likert scale (1 = Strongly Disagree, 5 = Strongly Agree).*

Findings reveal that while many EFL learners exhibit a strong preference for the American accent, a significant minority favors other varieties, particularly British English 40.6% strongly agree that they prefer learning English with an American accent. 18.8% agree, meaning more than half (59.4%) of respondents favor American pronunciation. Moreover, 9.4% of participants express neutrality, suggesting no clear preference, whereas 6.3% disagree and 25% strongly disagree, highlighting that approximately 31.3% of learners are not inclined toward the American accent. A majority of learners (59.4%) prefer the American accent, but a considerable portion (31.3%) favor other accents, particularly British English. Neutral responses (9.4%) indicate that some learners do not prioritize pronunciation in their language learning preferences. Those who prefer British English often cite formality and tradition as reasons for their preference.

The Role of Teachers' Accents in Language Learning Motivation

Table 8: Descriptive Statistics for Learners' Motivation Based on Their Teacher's Accent

Response	Percent (%)
Strongly Disagree	37.5
Disagree	3.1
Neutral	12.5
Agree	3.1
Strongly Agree	43.8
Total	100.0

Note. *N = 100; Mean = 3.13; Median = 3.00; Mode = 5.00; Standard Deviation = 1.84. Responses were measured on a 5-point Likert scale (1 = Strongly Disagree, 5 = Strongly Agree).*

The data reveals that teacher accents significantly impact students' motivation to learn English, but responses vary considerably. Mean score: 3.13 (out of 5), indicating a moderate influence of

teacher accents on motivation. Median score: 3.00, suggesting a balanced distribution of opinions. A quarter of respondents (25%) rated it at the lowest level (score of 1), whereas another quarter gave it the highest rating (score of 5), reflecting divergent perspectives Standard deviation: 1.84, showing a high degree of variability in responses Some students are highly influenced by their teacher's accent, while others remain neutral or indifferent A portion of learners prefers consistency in accent exposure, expressing dissatisfaction when teachers use varied accents. This suggests that accent consistency in academic settings may play a role in shaping learners' motivation and linguistic preferences.

Perceptions of Prununciation and Fluency

Table 9: Descriptive Statistics for Belief in the Importance of Native-like American English Pronunciation.

Response Option	Percent (%)
Strongly Disagree	25.0
Disagree	6.3
Neutral	15.6
Agree	25.0
Strongly Agree	28.1
Total	100.0

***Note**: N = 32. No missing data. The mean score is 3.25, the median is 4.00, and the standard deviation is 1.57, indicating moderate variability in responses.*

The survey results show divided opinions on whether native-like American English pronunciation is essential for fluency: Mean score: 3.25 (out of 5), indicating a moderate agreement. Median score: 4.00, suggesting that a significant portion of respondents lean toward agreeing. Standard deviation: 1.57, reflecting variability in responses. A quarter of respondents rated it very low (around 1), while an equal proportion rated it very high (around 5), underscoring a significant polarization among learners. A substantial number of learners believe that acquiring a native-like American accent is essential for fluency, indicating a strong preference for American pronunciation norms. However, some respondents reject this notion, emphasizing that fluency is independent of adopting a particular accent. Alternative perspectives highlight that effective communication and fluency depend on clarity and comprehensibility rather than adherence to native pronunciation norms.

Comprehensibility and Ease of Understaning American English

Table 10: Descriptive Statistics for the Statement "I find American English easier to understand than other varieties of English.

Response Option	Percent (%)
Strongly Disagree	28.1
Disagree	6.3
Neutral	18.8
Agree	6.3
Strongly Agree	40.6
Total	100.0

Note. *N (Valid) = 32; Missing = 0; Mean = 3.25; Median = 3.00; Standard Deviation = 1.70. Responses measured on a 5-point Likert scale (1 = Strongly Disagree, 5 = Strongly Agree).*

The survey results indicate diverse opinions on whether American English is easier to understand compared to other varieties: Mean score: 3.25 (out of 5), suggesting a neutral to slightly positive stance The median score of 3.00 suggests that responses are fairly balanced between agreement and disagreement, while the standard deviation of 1.70 indicates considerable variation in perceptions. Notably, 25% of respondents strongly disagree, whereas another 25% strongly agree, highlighting a clear split in learner preferences. Some learners perceive American English as easier to comprehend, possibly due to widespread exposure through media, entertainment, and education. Others do not find it particularly easier than other varieties, suggesting that familiarity with a specific variety influences comprehension rather than inherent linguistic differences. Exposure to a range of English accents, whether British, Australian, or non-native, potentially affects learners' pronunciation recognition and overall comprehension.

 Correlational Analysis of Exposure to American English and Learners' Attitudinal Factors

Table 11: Correlation Between Media Exposure and Teacher's Accent Influence on Motivation.

Variables	Exposure to American English Through Media Motivates Me to Learn It	The Accent of My Teacher Influences My Motivation to Learn English
Exposure to American English Through Media Motivates Me to Learn It	1.000	0.480**
Sig. (2-tailed)	–	0.002
N	32	32
The Accent of My Teacher Influences My Motivation to Learn English	0.480**	1.000
Sig. (2-tailed)	0.002	–
N	32	32

Note: *Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).*

Table 12: Correlation Between Media Exposure and Preference for Learning English with an American Accent.

	Exposure to American English through Media Motivates Me to Learn It	I Prefer Learning English with an American Accent
Exposure to American English through Media Motivates Me to Learn It	1.000	0.306*
Sig. (2-tailed)	–	0.041
N	32	32
I prefer Learning English with an American Accent	0.306*	1.000
Sig. (2-tailed)	0.041	–
N	32	32

Note: *Kendall's tau-b correlation coefficient was used to assess the relationship between participants' exposure to American English through media and their preference for learning English with an American accent. A statistically significant positive correlation was found (τb = 0.306, p = 0.041), indicating a moderate association between the two variables. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).*

Table 13: Correlation Between Media Exposure and Perceived Prestige of American English.

Variables	Exposure to American English Through Media Motivates Me to Learn It	American English is More Prestigious in My Social and Academic Environment
Exposure to American English Through Media Motivates Me to Learn It	1.000	0.345*
Sig. (2-tailed)	–	0.019
N	32	32
American English is More Prestigious in My Social and Academic Environment	0.345*	1.000
Sig. (2-tailed)	0.019	–
N	32	32

Note: *Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).*

Discussion

The findings of this study align with previous research on learners' preferences and motivations regarding American English. Findings reveal that many EFL learners value English learning for their personal and career advancement, with a strong tendency to favor American English These findings are further supported by studies conducted in various countries, highlighting the strong influence of media, social prestige, and global communication on learners' attitudes toward American English.

Motivation for Learning English

The study's results reveal that 50% of respondents strongly agree and 9.4% agree that they enjoy learning English and consider it essential for personal growth. This supports the argument that English plays a crucial role in global communication, education, and career advancement. However, the 25% of respondents who strongly disagree and 12.5% who disagree suggest that a considerable proportion of learners may experience difficulties in learning English or lack motivation due to external factors such as curriculum design or instructional methods.

The high agreement rate (59.4%) demonstrates that learners generally perceive English as a valuable skill, aligning with research from China and Saudi Arabia that emphasizes the necessity of English in global contexts (Li et al., 2024; Alamri, 2024). Conversely, the 25% strong disagreement reflects similar findings in Bangladesh, where some learners struggle with motivation despite media exposure (Mahbub, 2023). These discrepancies suggest that while English is globally recognized as an essential skill, individual attitudes may vary based on accessibility, teaching methods, and personal interests.

Preferences for American English

The results indicate that 56.3% of respondents strongly agree and 12.5% agree that they are particularly interested in learning American English This preference aligns with studies from Indonesia and Albania, where media exposure significantly contributes to learners' motivation and inclination toward American English (Aisy & Wahyudi, 2024; Kaçauni & Pylli, 2023). Exposure to

American media content—movies, TV shows, and music—emerges as a primary driver behind this preference

However, 15.6% strongly disagree and 9.4% disagree, revealing that a notable segment of learners may prefer other English varieties, such as British English, as mentioned by some respondents. This aligns with prior findings indicating that while American English is dominant, some learners value the formal and traditional aspects of British English. The 6.3% neutral responses suggest a lack of strong preference, which could be attributed to limited exposure to different English varieties.

The Role of Media in Learning American English

A key finding in this study is the significant impact of media on learners' motivation to acquire American English. According to the results, 37.5% of learners strongly agree and 21.9% agree that their motivation to learn American English is influenced by media exposure This corresponds with research conducted in China and Bangladesh, where exposure to American movies and series enhances language proficiency and reinforces learners' preferences (Li et al., 2024; Mahbub, 2023).

The 21.9% neutral response rate suggests that some learners consume American media passively, without consciously linking it to their language-learning motivation. On the other hand, 12.5% strongly disagree and 6.3% disagree, reflecting that a small group of learners does not perceive media exposure as influential in motivating their language learning. This finding suggests that while media plays a dominant role, other motivational factors such as career goals, academic requirements, and personal interest in other English varieties may also shape learners' preferences.

Engagement with American English Content

The data reveals that 53.1% of respondents strongly agree and 15.6% agree that they actively engage with American English content, such as movies, music, and news. This supports findings from Albania and Indonesia, where mass media significantly enhances learners' motivation and preference for American English (Kaçauni & Pylli, 2023; Aisy & Wahyudi, 2024).

However, 25% of respondents strongly disagree, suggesting that a substantial number of learners either do not actively seek American English content or prefer other English varieties. The 6.3% neutral response rate indicates that some learners may engage with American English content occasionally but do not consider it a primary influence on their language development.

Accent and Pronunciation Preferences Among EFL Learners

A majority of respondents (59.4%) prefer the American accent, with 40.6% strongly agreeing and 18.8% agreeing. This preference reflects findings from Saudi Arabia and Indonesia, where American English is perceived as prestigious and widely used in professional and academic settings (Alamri, 2025; Aisy & Wahyudi, 2024). However, 25% strongly disagree and 6.3% disagree, indicating that nearly a third of learners prefer other English varieties, particularly British English.

The study also highlights the role of teachers' accents in influencing motivation. The mean score of 3.13 suggests a moderate impact, with some learners strongly valuing accent consistency while others remain indifferent. This variation indicates that while some students prefer native-like pronunciation, others prioritize comprehensibility and communication skills over accent acquisition.

Comprehensibility and Ease of Understanding American English

Learners' perceptions of American English's comprehensibility vary, with a mean score of 3.25 indicating a neutral to slightly positive stance. This aligns with global trends where exposure to a particular English variety enhances comprehension. Some learners find American English easier to understand due to its dominance in media, while others do not perceive a significant difference between English varieties. The variation in responses suggests that prior exposure and familiarity play a crucial role in learners' comprehension of different accents.

Correlational Analysis of Exposure to American English and Learners' Attitudinal Factors

The findings of the correlational analysis further reinforce the relationship between exposure to American English through media and learners' motivational and attitudinal factors. The significant correlations observed between exposure to American English and key variables—motivation,

language preference, and perceived prestige—provide deeper insights into how media consumption influences learners' attitudes.

As indicated in Table 11, there is a statistically significant positive relationship between learners' exposure to American English through media and their perception of their teacher's accent influencing their motivation to learn English, with a correlation coefficient of r = .480 and p = .002. This suggests that learners who frequently engage with American media are more likely to be sensitive to accent variations and may feel more motivated when their teacher's accent aligns with American English. This finding supports previous research emphasizing the dual role of media and teacher influence in shaping learners' motivation (Li et al., 2024; Alamri, 2024).

Similarly, Table 12 indicates a moderate, statistically significant positive correlation between exposure to American English and learners' preference for learning English with an American accent, τb = .306, p = .041. This suggests that consistent engagement with American media positively affects learners' accent preferences. These findings are consistent with studies conducted in Albania and Indonesia, which highlight the impact of media exposure on learners' pronunciation preferences (Kaçauni & Pylli, 2023; Aisy & Wahyudi, 2024).

Furthermore, Table 13 presents a statistically significant positive correlation between media exposure and learners' perception of the prestige of American English within their social and academic contexts, r = .345, p = .019. This supports the argument that American media's pervasive presence fosters perceptions of American English as a prestigious and desirable variety, aligning with previous research (Mahbub, 2023; Alamri, 2025).

Collectively, these correlations suggest that media exposure not only enhances learners' intrinsic motivation but also shapes their attitudes toward accent preference and perceived prestige. Integrating these correlational findings with the descriptive statistics strengthens the conclusion that engagement with American media plays a pivotal role in influencing learners' motivation, preferences, and perceptions. These findings highlight the broader socio-cultural impact of media within EFL learning contexts, reinforcing its role as a key attitudinal and motivational driver in learners' acquisition of American English.

Conclusion

The findings of this study contribute to the growing body of research on EFL learners' attitudes toward American English, emphasizing the significant influence of motivation, media exposure, and pronunciation preferences on learners' linguistic choice The dominance of American English in media and global communication significantly shapes learners' inclinations, though personal preferences and cultural influences also play a role. These findings suggest that while American English remains the preferred variety for many learners, a considerable proportion continue to value other English varieties. Future research could explore the impact of instructional methods and curriculum design in shaping learners' attitudes toward different English varieties Overall, the study supports the main hypothesis that exposure to American media significantly influences EFL learners' preference for American English and their motivation to adopt its linguistic features. However, individual differences in media consumption patterns, cultural perceptions, and educational backgrounds moderate this influence. "The correlation results reveal that perceived prestige (τb = 0.715) exhibits the strongest association with cultural exposure, followed by accent preference (τb = 0.660) and motivation (τb = 0.509). This indicates that learners' perception of American English as a prestigious variety serves as the most influential factor shaping their linguistic attitudes. Future research should further investigate the role of bilingual or multilingual media consumption and its potential impact on learners' attitudes toward various English varieties Additionally, longitudinal studies could provide deeper insights into how sustained media exposure shapes linguistic preferences over time.

References

1. Aisy, L. R., & Wahyud, R. (2024). Exploring Z generation attitudes toward varieties of English(es). *Language Literacy: Journal of Linguistics, Literature, and Language Teaching, 8*(1), 324–345. https://doi.org/10.30743/ll.v8i1.9183
2. Alamri, A. Z. (2024). *The effect of English language and its culture on the identity and culture of Saudi EFL learners* (Master's thesis, Um Al Qura University). *Arab World English Journal*, Thesis ID 318, 1–35. https://dx.doi.org/10.24093/awej/th.318
3. American Psychological Association. (2017). *Ethical principles of psychologists and code of conduct*. https://www.apa.org/ethics/code/
4. Brinkmann, S. (2013). *Qualitative interviewing*. Oxford University Press.
5. Choe, H., & Lee, S. (2021). Experiences of non-North American teachers of English in American English-dominant Korean ELT: How the context of English teaching affects teachers' lives and work. *RELC Journal*. Advance online publication. https://doi.org/10.1017/S0033688221000950
6. *Community perceptions of English and its effect on EFL students' attitudes towards learning the language*. (2020). *Arab World English Journal*, 252, 1–26. https://doi.org/10.24093/AWEJ/TH.252
7. Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). SAGE.
8. Dörnyei, Z. (2007). *Research methods in applied linguistics*. Oxford University Press.
9. Dörnyei, Z., & Taguchi, T. (2010). *Questionnaires in second language research: Construction, administration, and processing* (2nd ed.). Routledge.
10. *EFL learners' cultural identity: A case study on level eight female EFL students at King Khalid University*. (2024). *Journal of Language Teaching and Research, 15*(6), 2034–2043. https://doi.org/10.17507/jltr.1506.28
11. Huang, Y., & Hashim, A. (2020). A quantitative study of Chinese learners' identities as reflected in their attitudes toward English accents. *GEMA Online® Journal of Language Studies, 20*(1), 162–181. https://doi.org/10.17576/gema-2020-2001-10
12. Hussain, M. N. M., Nik Anuar, N. N., Abdul Jalil, N., & Sulaiman, N. A. (2023). Language attitudes and motivation of ESL secondary school students. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, 13*(12). https://doi.org/10.6007/IJARBSS/v13-i12/20246
13. Jamshed, M., Saleem, M., Alam, I., & Warda, W. U. (2024). Investigating the educational and social factors affecting Saudi EFL learners' attitudes toward learning English. *World Journal of English Language, 14*(4), 588–600. https://doi.org/10.5430/wjel.v14n4p588
14. Kalra, R. (2017). The effectiveness of using films in the EFL classroom: A case study conducted at an international university in Thailand. *Arab World English Journal, 8*(3), 1–13.
15. Li, Y., Dawod, A. Y., Harris, M., & Chanaim, S. (2024). The influence of American popular culture on Chinese English majors: A structural equation modelling study. *Journal of Intercultural Communication, 24*(3). https://doi.org/10.36923/jicc.v24i3.870
16. Liu, H., Zhang, X., & Fang, F. (2023). Young English learners' attitudes towards China English: Unpacking their identity construction with implications for secondary level language education in China. *Asia Pacific Journal of Education, 41*(1), 283–298. https://doi.org/10.1080/02188791.2021.1908228
17. Mahbub, R. M. (2023). Impact of watching English movies, series, and cartoons on English language learning of a private university in Bangladesh. *Shanlax International Journal of Education, 12*(1), 45–58. https://doi.org/10.34293/education.v12i1.6847
18. Mason, M. (2010). Sample size and saturation in PhD studies using qualitative interviews. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research, 11*(3). https://doi.org/10.17169/fqs-11.3.1428

19. Mbata, A. (2020). Mass media integration in education: Learners' perceptions of the role of mass media in developing linguistic competence and cultural awareness. *Case of third year LMD students at Ahmed Salhi University Center Naama*, *9*(3), 577–588.
20. Meng, W., Cao, X., Xu, S., & Ji, Y. (2024). Analyzing the impact of English media exposure on English proficiency among nonnative Asian speakers. *Research Square*. https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-4303564/v1
21. Muhammad Isa, N., Zainal, A., Abdul Malek, N., & Abu Bakar, S. A. (2018). It's not just about the game: A study on attitudes and motivation of Malaysian secondary sports school students in East Malaysia towards learning English as a second language. *MATEC Web of Conferences, 150*, Article 05009. https://doi.org/10.1051/matecconf/201815005009
22. Muid, A., Setiawan, I., & Suhatmady, B. (2024). Exploring students' preferences of the differences between British and American English. *Globish (An English-Indonesian Journal for English, Education and Culture), 13*(2). https://doi.org/10.31000/globish.v7i2
23. Nguyen, D. S. (n.d.). Popular cultural texts (film, TV shows) in shaping language learners' identities and attitudes towards the target language culture: An approach to advancing SDG 4 - Quality education. *SDGs Review, 5*(2). https://doi.org/10.47172/2965-730X.SDGsReview.v5.n02.pe03373
24. Obos, A. I., Susilo, S., & Ping, M. T. (2022). Exploring EFL students' awareness of the differences between American and British varieties. *Lingua*, *18*(2), 167–177. https://doi.org/10.34005/lingua.v18i2.2123
25. Park, Y., & Eunsu, J. (2016). Exploring the use of video-clips for motivation building in a secondary school EFL setting. *English Language Teaching, 9*(10), 81–81. https://doi.org/10.5539/elt.v9n10p81
26. Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research and evaluation methods* (4th ed.). SAGE.
27. Pérez, L. (2018). *Student-created vodcast based on TV series in TEFL in secondary education* (Master's thesis).
28. Taqi, H., Algharabali, N., & Almubayei, D. (2018). Identity or prestige: The chameleon effect on EFL pronunciation. *Journal of Educational and Developmental Psychology, 8*(2), 82–82. https://doi.org/10.5539/jedp.v8n2p82
29. Wang, D., & Kang, S.-M. (2022). The use of media supplementaries to change Chinese EFL learners' attitudes toward English as an intercultural language. *Studies in Linguistics, 65*, 245–262. https://doi.org/10.17002/sil..65.202210.245
30. Zhang, W., & Creswell, J. W. (2013). The use of mixed methods research in language learning studies: A critical review. *Language Learning, 63*(2), 225–270.

Received: 27.11.2024
Accepted: 13.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/149-162

Anouar Guerziz
University of Batna 1, Algeria
https://orcid.org/0009-0002-9890-2186
anouar.guerziz@univ-batna.dz
Karima Berghout
University of Batna 1, Algeria
https://orcid.org/0009-0002-3613-8389
karima.berghouth@univ-batna.dz
Faiza Abbas
University of Science and Technology Houari Boumediene (USTHB), Algeria
https://orcid.org/0009-0003-5242-4884
faizaabbasusthb@gmail.com

Saharan Urban Identity in Algeria: A Lever for Attractiveness and Territorial Marketing

Abstract

This document discusses the creation and preservation of urban identity in Saharan cities, focusing on balancing modernization with the preservation of socio-cultural, architectural, and urban heritage to create an authentic image for these cities. It emphasizes the importance of adapting to the harsh desert climate and incorporating local customs into urban planning. The study uses Kevin Lynch's method of urban analysis to assess the urban spaces in the Ziban region of Algeria, identifying issues such as inaccessibility, lack of safety, absence of mixed-use development, illegibility, and a lack of distinct character. The document argues for the need to integrate elements of Saharan identity into urban design and territorial marketing to create unique and sustainable urban environments.

Keyword: *Urban Identity, Saharan Cities, Heritage Preservation, Sustainable Urban Planning, Cultural Integration*

Anouar Guerziz
Batna Universiteti 1, Əlcəzair
https://orcid.org/0009-0002-9890-2186
anouar.guerziz@univ-batna.dz
Kərim Berqut
Batna Universiteti 1, Əlcəzair
https://orcid.org/0009-0002-3613-8389
karima.berghouth@univ-batna.dz
Faizə Abbas
Elm və Texnologiya Universiteti Houari Boumediene (USTHB), Əlcəzair
https://orcid.org/0009-0003-5242-4884
faizaabbasusthb@gmail.com

Əlcəzairdə Sahara şəhər kimliyi: cəlbedicilik üçün bir qol və ərazi marketinqi

Xülasə

Bu sənəd Sahara şəhərlərində şəhər şəxsiyyətinin yaradılması və qorunub saxlanmasından bəhs edir, bu şəhərlər üçün orijinal imic yaratmaq üçün müasirləşmənin sosial-mədəni, memarlıq və şəhər irsinin qorunması ilə balanslaşdırılmasına diqqət yetirir. Sərt səhra iqliminə uyğunlaşmağın və yerli adətlərin şəhərsalma prosesinə daxil edilməsinin vacibliyini vurğulayır. Tədqiqat Əlcəzairin Ziban bölgəsindəki şəhər məkanlarını qiymətləndirmək üçün Kevin Lynch-in şəhər təhlili

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

metodundan istifadə edərək, əlçatmazlıq, təhlükəsizliyin olmaması, qarışıq istifadə inkişafının olmaması, oxunmazlıq və fərqli xarakterin olmaması kimi problemləri müəyyən edir. Sənəd unikal və dayanıqlı şəhər mühitləri yaratmaq üçün Sahara şəxsiyyətinin elementlərinin şəhər dizaynına və ərazi marketinqinə inteqrasiyasının zəruriliyini müdafiə edir.

Açar sözlər: *Şəhər Kimliyi, Sahara Şəhərləri, İrsin Qorunması, Davamlı Şəhər Planlaşdırması, Mədəni İnteqrasiya*

Introduction

The creation of urban identity occurs through stable conditions such as cultural heritage (traditions), societal needs, and geographical, climatic, and topographical conditions. This urban identity must be highlighted through the combination of insightful urban design and the ability to adapt to changing conditions (Sağlik & Kelkİt, 2017).

From antiquity to the present day, cities have acquired a specific personality shaped over time by historical factors, including physical, cultural, socio-economic, and urban planning aspects, with their unique qualities evolving and transforming (Gates, 2011; Leontidou, 1990)

This is particularly true for Saharan cities, which represent a rich heritage, especially in Saharan urban planning. Preserving this heritage requires an in-depth understanding of the image of ancient Saharan cities through local customs and adaptation to the harsh arid climate. This can shape the brand of a Saharan city, reinforced by efficient territorial marketing that addresses the challenges posed by accelerated urbanization and globalization. These factors subject Saharan cities to adaptation challenges, particularly in terms of urban planning, infrastructure, housing, and essential services.

Research

In the context of the rapid urbanization of Saharan cities, a key issue arises: how can infrastructure modernization and evolving lifestyles be reconciled with the preservation of the cultural and architectural identity specific to these regions? Given this reality, the objective of this study is to identify a tool for preserving Saharan socio-cultural, architectural, and urban heritage by balancing modernity with the preservation of Saharan identity. The aim is to create a perceptive and authentic image for Saharan cities, leading to a modern territorial marketing strategy marked by the distinctive Saharan identity.

Literature Review

The Saharan urban identity has developed over centuries under the influence of the desert climate, cultural exchanges, and the region's economic dynamics. Traditional architecture and urban planning, adapted to extreme climatic conditions, play a crucial role in defining this identity (Freund, 2007). For example, the compact earthen dwellings and narrow alleys of Ghardaïa help maintain cool temperatures in summer while providing protection against sandstorms. This architectural adaptation illustrates the close relationship between the natural environment and Saharan urban design. This environmental anSaharan cities are distinguished by their rich cultural and social fabric, shaped by the coexistence of different ethnic communities. This diverse social structure is expressed through traditions, rituals, and local crafts. In Marrakech, the traditional souk and Jemaa el-Fna square serve as spaces for social interaction and cultural transmission (Akhchine, 2024) . Similarly, Ouarzazate, with its kasbahs and film studios, highlights the fusion of local heritage and the creative industry, contributing to the region's cultural influence. This cultural context enriches economic activities, which, in turn, reinforce urban identity.

Economic activities, particularly trade and tourism, play a crucial role in maintaining this identity. The trade of handcrafted products such as carpets, pottery, and jewelry provides a source of income for many local families. In Ghardaïa, the traditional market remains a pillar of the local economy while preserving ancestral craftsmanship (Bouguedoura et al., 2015). Moreover, the development of tourism in cities like Marrakech and Ouarzazate contributes to the promotion of architectural and cultural heritage, enhancing their international attractiveness. However, economic growth also brings urban challenges, particularly in terms of spatial management and the preservation of local identity.

In this context, an analysis of Biskra’s urban space using Kevin Lynch’s method highlights several challenges related to contemporary urban planning. According to Lynch (1960), the quality

of urban space relies on five key elements: accessibility, safety, diversity, legibility, and distinctiveness. In Biskra, poor accessibility is reflected in inadequate transportation infrastructure, limiting mobility within the city. The safety of public spaces, especially at night, remains a concern for residents. Additionally, the lack of mixed-use development and architectural monotony reduce the appeal and vitality of residential neighborhoods (Kherrour, 2022). Finally, the legibility of the urban fabric is compromised by inadequate signage and an incoherent spatial organization. These findings highlight the need for an urban approach more in tune with local specificities.

In response to these challenges, integrating Saharan urban values into future development projects is essential. The use of local materials, the design of public spaces that encourage social interactions, and the promotion of architectural heritage can help strengthen urban identity while meeting contemporary needs. For example, the rehabilitation project of Ghardaïa's historic center illustrates how modernity and respect for local traditions can be reconciled (Bendjelid, 1998). Such an approach would allow for the creation of urban environments that are both sustainable and deeply rooted in their cultural context.

Saharan cities, located in desert regions, are heavily influenced by climatic and geographical conditions, which shape both lifestyle choices and urban planning. This vast territory, spanning several North African countries—including Algeria, Morocco, Tunisia, Libya, Mali, and Niger—features urban forms adapted to these extreme environments. Among them, the Mozabite urbanism of Ghardaïa (Algeria) serves as a remarkable example. Its architectural and cultural layout, perfectly adapted to climatic constraints and respectful of local customs, reflects an ancestral expertise that harmonizes functionality with territorial identity (Figure 01).

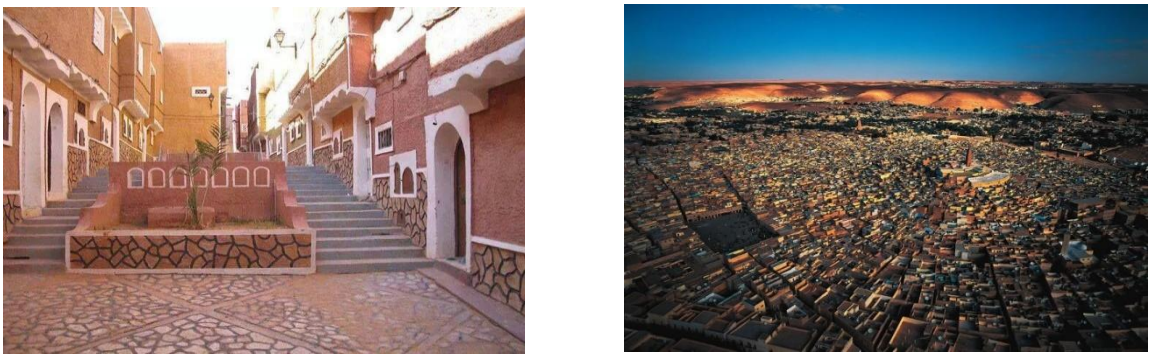

Figure 1. Authentic Mozabite Urbanism Adapted to the Harsh Arid Climate in Ghardaïa (Algeria)

The beautiful cities of Marrakech and Ouarzazate in Morocco represent a typical model of Saharan territorial marketing thanks to the image and Saharan identity adapted into the external urban design (Figure 02)

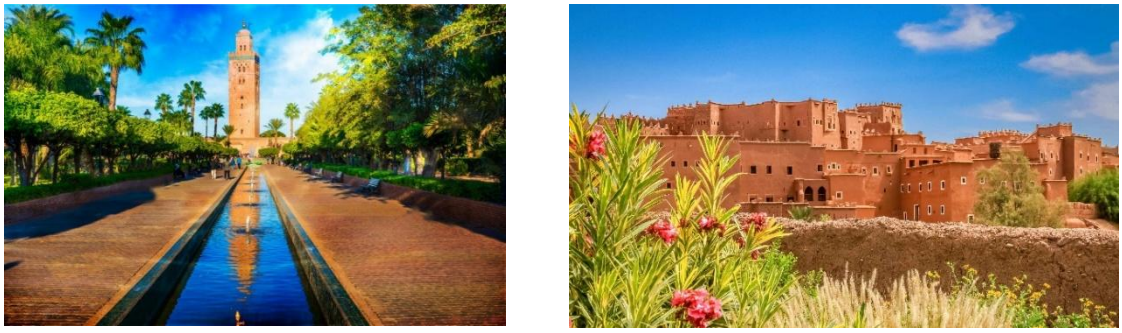

Figure 2. Identité urbaine à Marrakech et Ouarzazate (Maroc)

Traditional Saharan architecture is distinguished by the use of local materials such as stone, clay, and sand. These materials enable the construction of buildings adapted to extreme climatic

conditions. Thick walls provide thermal insulation, while flat roofs capture the coolness of the night. Additionally, the narrow alleys of Saharan cities create shaded areas, reducing daytime heat.

The compact urban planning of historic cities like Ghardaïa, Tamanrasset, and Ouarzazate helps preserve cool temperatures and promotes natural air circulation. The close proximity of neighborhoods and homes also supports a communal way of life while limiting exposure to the arid climate.

Cultural diversity is a key characteristic of Saharan cities, which host Berber, Arab, Tuareg, and other ethnic communities. This diversity is reflected in the languages spoken, local customs, and social practices, creating a rich and varied cultural fabric (Gearon, 2011).

Saharan traditions and customs, inherited from Berber and Arab cultures, are expressed through cultural festivals, traditional music (such as that of the Tuareg group "Tagnawit"), and folk dances. These artistic expressions play a crucial role in preserving local identity.

Local craftsmanship is a pillar of Saharan urban identity. The production of carpets, pottery, and jewelry reflects skills passed down through generations. These handmade crafts symbolize the deep attachment of the inhabitants to their traditions.

The economy of Saharan cities has historically relied on a combination of subsistence and trade. In the past, these cities served as transit points for caravans connecting sub-Saharan Africa to the Mediterranean world. Today, although this commercial role has evolved, modern trade and mining operations play an increasing role in regional economic development.

Tourism represents a major economic driver, attracting visitors from around the world to explore desert landscapes, oases, and historical sites. However, this growth presents challenges in preserving urban identity and protecting the natural environment, requiring sustainable strategies to balance economic expansion with respect for local heritage.

2. Materials and Methods

2.1 Urban Analysis Method

This study is based on Kevin Lynch's urban analysis method, developed in his book *The Image of the City* (1960). This approach aims to understand how residents perceive and organize their urban environment. Lynch identifies five fundamental elements that contribute to creating a clear and coherent mental image of a city: **paths, edges, districts, nodes, and landmarks**.

This method stands out for its ability to enhance the **legibility and accessibility** of urban spaces, facilitating orientation and social interactions. Its application helps propose urban improvements that strengthen both urban identity and residents' well-being.

As part of this research, the analysis focused on:

- Mapping the key elements of the urban landscape.
- Evaluating the **legibility and spatial organization** of the city.
- Observing **social interactions** within public spaces.
- Proposing **urban developments** to optimize connectivity and neighborhood identity.

2.2 Description of the Study Area

The study area is located in the **Northeast of the Algerian Sahara**, specifically in the **Ziban region**, at the southern foothills of the Aurès Mountains (Berghout & Dridi, 2022). This transitional territory, situated between the folded Atlas Mountains in the north and the desert plains of the Sahara in the south, covers an area of **151,687.51 hectares**.

Geographically, the region is bounded by:

- **North:** The wilayas of Batna and M'sila.
- **East:** The wilaya of Khenchela.
- **West:** The wilaya of Djelfa.
- **South:** The wilayas of Ouargla and El-Oued.

The study area includes **five municipalities**:

- **Biskra**, the capital of the Zibans and the administrative center of the wilaya.
- **Sidi Okba**, the district capital of Sidi Okba, located in **Zab Chergui**.
- **Chetma**, geographically part of **Zab Chergui**.
- **El-Hadjeb** and **Oumache**, located in **Zab Gherbi**.

This **geographical and urban configuration** provides a suitable framework for applying Lynch's method, enabling an assessment of how **natural and historical characteristics** influence **spatial organization** and the **perception of the urban environment** (Figure 3).

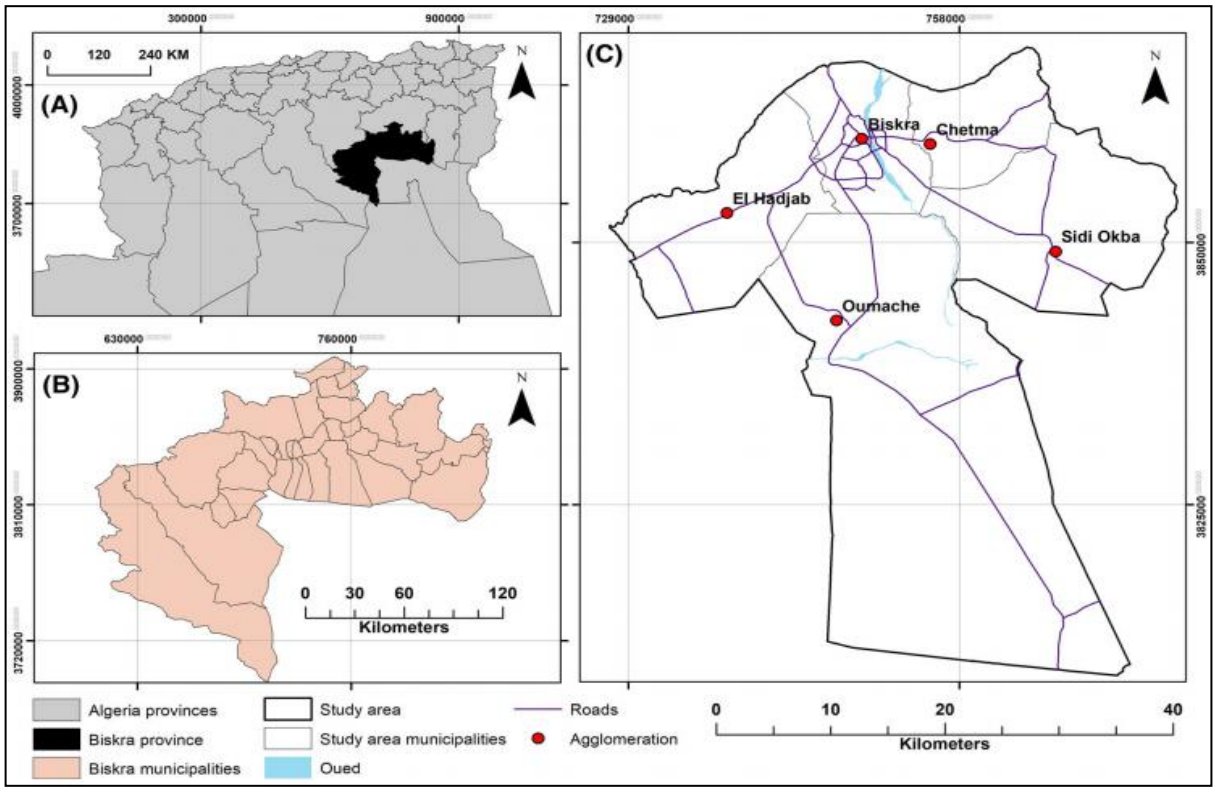

Figure 3. Presentation of the Study Area

3. Results and Discussion

3.1 Analysis of Certain Elements of the Urban Space

This section examines several factors influencing the **quality of the urban space** in the study area, highlighting their impact on the **perception and use of public spaces**.

3.1.1 Illegible Urban Spaces (Legibility)

Legibility refers to the clear **readability of the urban structure**, allowing individuals to easily form a **mental image** of a city or place and to identify **well-defined landmarks**.

In the study area, most public spaces appear **difficult to interpret** for users and are **rarely frequented**. **Figure 4** illustrates the lack of legibility in the **public spaces of the northwest extension of Biskra**, emphasizing the **absence** of the five key elements used to read an urban structure, as defined by **Kevin Lynch (1960)**: **paths, edges, districts, nodes, and landmarks (Lynch, 1995, 2020)**.

Figure 4. Lack of Legibility in the Public Spaces of the Northwest Extension of Biskra Municipality

From this observation, it can be deduced that the **urban space is not comprehensible as a whole**. For example, the **relationship between the width of the streets and the height of the surrounding buildings** is not comfortable, as the streets are **very wide** and lack compensatory elements such as **rows of trees**. As a result, the **framing of the space is considered uncomfortable** in its own right.

3.1.2 Absence of a Mental Image that Distinguishes a Space (Visibility)

There is a **complete absence** of the key elements that contribute to the **imageability** of an urban space, preventing it from being **characterized** or **distinguished** by **unique features**, including:

- **Pathways without Accompaniment**: These serve as movement corridors but lack defining **boundaries** created by enclosures. There is **no street furniture, playgrounds, or other urban elements** to enhance the experience.
- **Undefined Horizontal Space**: Pedestrian and vehicular boundaries are poorly defined, and the **ground-level experience is disorienting** due to the total absence of **shops**, making navigation confusing.
- **Lack of Defined Edges**: There are **no clear urban limits or structured enclosures**, resulting in **poor spatial organization** and **a lack of orientation**. This leads to **an absence of well-defined districts or neighborhoods** within the city.
- **Blurry Sectorization of Districts and Neighborhoods**: There is no **coherent thematic continuity** in terms of **texture, color, materials, forms, symbols, functions, or activities**, leading to a fragmented urban identity (**see Figure 5**).

Figure 5. The Absence of Key Elements of Urban Structure (Paths, Edges, Districts, Nodes, and Landmarks)

Absence of Landmarks and Nodes: These elements help with orientation through distinctive features. Figure 6 illustrates the lack of **visibility elements** and **urban space structuring**, as well as the **total absence of urban furniture** (ecological, landscaping, etc.).

Figure 6. Absence of Visibility Elements and Urban Space Structuring

3.1.3 Lack of Urban Character (Identity)

Character is the defining element that distinguishes one space from another, making an urban environment unique and distinctive through an identity that creates a specific and authentic

character. This identity can be socio-cultural, inspired by local history, or architectural, drawing from nature or the climatic specificity of a region, among other factors.

Character can be understood as an ambiance or atmosphere and is rarely considered solely in tangible or intangible terms; both categories are often intertwined. The tangible aspects of character include unity and diversity, roof design, prominent architectural elements, regional or territorial identity, and locally distinctive urban furniture.

An analysis of unity and diversity within the newly urbanized areas of the studied municipalities reveals that the element of character is not realized in either the urban growth planning or the implementation of urban projects. There is a complete absence of any imprint of Saharan urban architecture adapted to harsh climatic conditions or of cultural elements that define the local way of life and spatial utilization.

Figure 7. Absence of Saharan-Character Urbanization Imprints

Figure 7 shows the absence of all components that could give character to the urban space, namely: Despite the presence of a single prototype implemented in northern Algeria, which is not adapted to the climatic conditions of the South, there is a lack of diversity in the architectural styles of urban building facades.

DJAMAA
DJAMAA
DJAMAA

Figure 9. Absence of a vernacular architectural style with Saharan character

Figure 9 clearly illustrates the absence of any regional identity (physical, climatic, local construction models, local materials, or a vernacular style). While it is not necessary to have all these elements combined, the presence of some of them could create a distinctive Saharan character and style unique to the Zibans.

Figure 10. Total absence of the socio-cultural identity of the Zibans

Character is both easy and difficult to define because it requires starting from an observation and working on the subtleties of distinctive elements to create a truly specific and authentic identity.

3.1.4 Inaccessibility and Low Permeability (Walkability)

The permeability of the urban fabric promotes and encourages movement and freedom of choice for pedestrians, commonly referred to as "walkability" in English. It is defined by the ability of a space to encourage people to walk without feeling bored throughout their journey, without perceiving the routes as endless, and by offering engaging, functional, and symbolic activities along the way.

To better illustrate this essential element, we analyzed examples of new urban developments within the study area's agglomerations, which appear to have low permeability.

Figure 11. Example of new urban growth in the agglomerations of the study area

3.1.5 Lack of Mixed-Use Development (Vitality and Security)

Mixed-use urban planning integrates various functions such as residential, commercial, cultural, institutional, and recreational spaces within a single area. This approach enhances social interaction, increases urban vitality, and improves the perceived safety of residents.

Unfortunately, this element is absent in most urban extensions, where lifeless facades make walking uninviting and create a sense of insecurity. Figure 12 clearly illustrates the lack of public space vitality in the communes of Oumache and El-Hadjeb.

Figure 12. Lack of Public Space Vitality in the Communes of Oumache and El-Hadjeb

3.1.6 Lack of Enclosure (Security)

Enclosure, alongside openness, is often seen as a paradox. Enclosure prioritizes security at the expense of openness, promoting stability over freedom, whereas openness encourages intellectual and cultural development, allowing for better visibility and fostering a broader perspective.

In an agricultural context, enclosure proves to be both effective and efficient.

Figure 13. Urban spaces lacking elements of public space framing in the Biskra agglomeration

A lack of vertical elements framing the space in most areas undergoing urbanization has created a sense of insecurity among public space users. For example, people experience assaults and undesirable behaviors with their children in the North-West extension, known as the "new city" or "new hub," of the Biskra agglomeration.

3.1.7 Use of Space (Public Presence)

The presence of the public is an undeniable indicator of the success or failure of an open urban space. Moreover, the presence of people in an urban space, along with its spatial configuration, attracts others to frequent the area.

Beyond considerations of age and gender, this practice is divided into two categories:

- **Dynamic activities**, which are more associated with streets, boulevards, and avenues.
- **Static activities**, which are more related to squares, plazas, and public gathering spaces.

3.2 Environmental Quality and Green Spaces

A public urban space that possesses all the necessary attributes cannot be considered successful if the public avoids it, as the absence of people is a sign of failure. Even if an urban space meets a set of specifications that include all the entities and attributes analyzed and discussed in this section, its success ultimately depends on public engagement.

The use of space is a key element in city-making and the design of public spaces.

3.2.1 Environmental Quality in Neighborhoods

Approximately **35%** of the surveyed residents live in unsanitary neighborhoods. This significant percentage reflects, in one way or another, the state of waste management and the level of citizen awareness. Residents are expected to participate in waste management efforts and in preserving and protecting the environment.

Meanwhile, **55%** of respondents consider their neighborhood's environment to be acceptable.

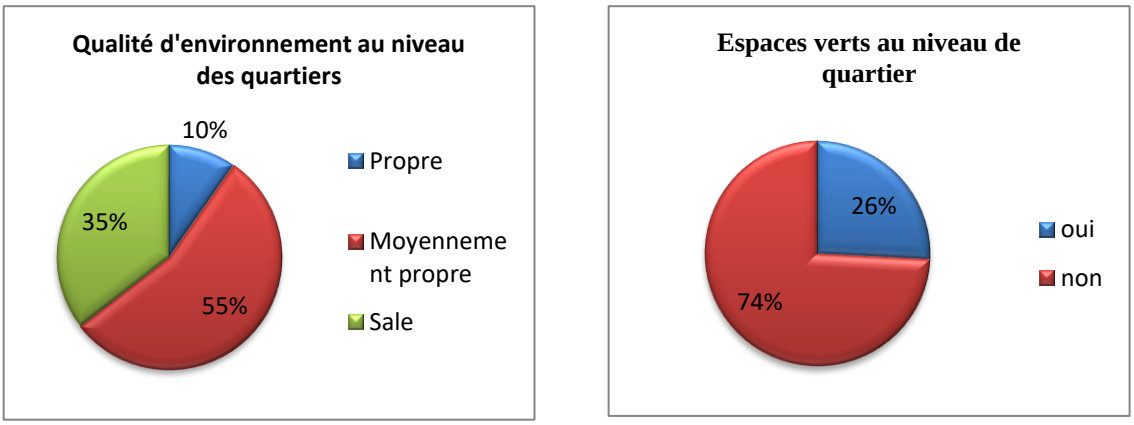

Figure 14. Environmental Quality in Neighborhoods

Only 10% consider their neighborhoods to be sanitary. This highlights the poor management and neglect affecting the immediate environmental quality of neighborhoods, which could potentially lead to epidemics and other diseases.

3.2.2 Green Spaces

Green spaces and gardens play a crucial role in improving microclimates within urban fabrics on one hand, and serve as places for relaxation and connection with nature on the other, thanks to the benefits of vegetation on both mental and physical human health.

Vegetation also contributes to spatial reinforcement and configuration by enhancing the intelligibility of spaces. Consequently, it helps address environmental challenges in urban areas by creating ecological links at the heart of cities and providing recreational spaces.

The newly developed urban areas within our study region lack any form of vegetation, gardens, or green spaces, despite the arid nature and hot climate of the region. This urgent need requires integrating green spaces as a top priority in planning and programming, particularly for arid regions, within urban development and planning tools to prevent ecological disasters.

This form of urbanization, considered anarchic by ecologists due to the absence of green spaces, remains a pressing issue for improving living conditions and avoiding various nuisances or potential health risks.

The green space survey graph (Figure 75, Green Space Graph) shows that:

- A very high percentage (74%) of respondents do not have access to green spaces, gardens, or vegetation in their neighborhoods.
- Only 26% answered positively, which is an alarmingly low percentage.

This lack of vegetation and green spaces significantly impacts air quality and the health of urban residents. Green spaces are essential for both physical and mental well-being.

The urban extensions, known as "new poles" or "new cities" in an ecologically sensitive and fragile arid region like the Zibans, warn of an impending ecological crisis in arid ecosystems in the coming years. This urgent situation calls for immediate action and the declaration of an ecological emergency in both urban growth areas and the Ziban agro-system, which is suffering from excessive agricultural land consumption and overexploitation of groundwater resources.

4. Impact of Urban Dynamics on the Arid Ecosystem and Oasis Agro-System

The rapid growth of urbanization has significant environmental consequences, particularly affecting the delicate balance of arid ecosystems and oasis agro-systems. This section examines these impacts, highlighting major threats such as land artificialization and excessive consumption of natural resources.

4.1 Toward an Authentic Saharan Territorial Identity

Urban expansion at the expense of palm groves has led to catastrophic consequences for the oasis ecosystem of the Zibans and, more broadly, for arid regions. This phenomenon contributes to the worsening process of desertification and sand encroachment in the study area. The initial signs of ecological degradation indicate a situation that will be extremely difficult to control and nearly impossible to reverse unless urgent, strategic measures are taken as soon as possible.

It is crucial to implement proactive policies to safeguard the remaining natural resources—fertile soil, date palm wealth, and biomass—which form the foundation of the Ziban heritage. Preserving these resources is essential not only for environmental sustainability but also for maintaining the cultural identity of the Saharan populations in the Zibans.

A. Urbanization at the expense of the palm grove in the municipality of El Hadjeb

B. The old core and oasis of the municipality of Chetma must be conserved and preserved.

C. Agricultural lands and oases deteriorating due to urbanization in El Hadjeb.

In sensitive regions, it is essential to have a territorial project and to manage multi-scale initiatives involving a diverse range of actors within vulnerable ecosystems. This approach enables these areas to become more attractive, dynamic, and innovative. The need to break down barriers between different sectors and professions facilitates the discovery of new skills and ideas, helping to assess various resources—natural, human, social, and economic. For this reason, we have analyzed the state of public spaces within the study area through the characteristics of their urban identity to enhance this sensitive region through insightful marketing.

Through this approach, the territory can attract investors and tourists while also engaging other stakeholders through various events, including education and training, sports, culture, and health. Two key phenomena shape attractiveness both tangibly and intangibly: tangible mastery and intangible unpredictability.

Building a territorial identity involves linking historical heritage with authentic roots, understanding who we are to better define and fully embrace our ethnic, cultural, and socio-economic identity. This process helps structure the urban morphology, establish a clear identity, and potentially create a brand—though branding is not always necessary. However, it can serve as a unifying factor, bringing together local actors around a specific project.

Authenticity is rooted in differentiation, which is the cornerstone of competitiveness for our territories and cities. The major challenge is attracting entrepreneurs, new talent, tourists, and events while revitalizing traditional trades. To achieve this, it is essential to reflect on our identity and capabilities to conduct a thorough and effective diagnosis.

Territorial identity is not limited to nature, landscapes, or the sea; it is also defined by the people who inhabit the region. Often, we overlook that identity primarily stems from the individuals within the territory. By leveraging these human strengths, we can shape an image that resonates with both internal and external audiences.

The ultimate goal is to gain a deep understanding of real issues on the ground at the study area level, uncover aspirations and expectations, and analyze public perceptions. For these reasons, field

surveys and open, constructive debates are essential to highlight the challenges and future prospects for all stakeholders in our territories and cities.

4.2 Recommendations for an Optimal Urban and Territorial Identity in Saharan Cities

Based on the presented findings, it is essential to formulate recommendations aimed at strengthening the urban identity of Saharan cities by reconciling cultural heritage with sustainable development.

The urban identity of Saharan cities should consider several interconnected elements:

- **The Influence of History and Geography**: Saharan cities have a rich and complex history shaped by extreme climatic conditions, human migrations, and commercial exchanges. These factors contribute to the formation of a unique urban culture and identity, balancing modernity with tradition.
- **Resilience and Adaptability**: The urban identity of Saharan cities is also characterized by a strong capacity for resilience in the face of geographical, climatic, and economic challenges. The inhabitants have successfully adapted to the constraints of the desert environment and continue to thrive despite difficult conditions.
- **Contemporary Challenges**: Globalization and rapid urbanization bring both opportunities and challenges to Saharan cities. Modernization must be accompanied by careful consideration of cultural and natural heritage preservation to maintain a balance between development and respect for traditions.

Lynch Method for Urban Space Improvement

Lynch's approach is valuable for urban planners and architects as it helps them design more coherent and comprehensible urban spaces. The key idea is to enhance the **legibility** of the city—making it easier for residents to navigate and identify its various components. This improves the sense of security, facilitates movement, and strengthens the connectivity between different neighborhoods.

The analysis of a city using Lynch's method follows several steps:

- **Mapping Key Elements**: Identifying paths (streets and main axes), edges (natural or artificial boundaries), districts (distinct zones), landmarks (prominent visual elements), and nodes (points of convergence and gathering).
- **Assessing Urban Legibility**: Evaluating how easily these elements can be identified and how they interconnect. A city where residents can orient themselves easily and where transitions between neighborhoods are seamless provides a more pleasant and secure experience.
- **Observing Social Interactions**: Studying how the configuration of these elements influences residents' movement and interactions. Nodes often serve as meeting places, while landmarks contribute to a sense of belonging.
- **Optimizing Urban Spaces**: Based on this analysis, proposing improvements such as creating new landmarks, optimizing circulation routes, or restructuring neighborhoods to strengthen urban identity and cohesion.

Conclusion

The urban identity of Saharan cities is the result of a complex interaction between geographical, cultural, social, and economic elements. It reflects a deep historical heritage and a remarkable ability to adapt to the challenges of the desert. In the modern context, the primary challenge is to preserve this identity while addressing issues related to rapid urbanization, climate change, and globalization.

Thus, Saharan cities must seek creative solutions to integrate modern urban development with environmental sustainability and the preservation of their rich cultural heritage. Originality and authenticity are key local assets that can contribute to tangible and sustainable development, aligning with each territory's cultural and natural potential.

A thoughtful approach to such an initiative would highlight local expertise, foster wealth creation and decent employment, promote local brands, strengthen urban identity and heritage, and

revive local historiography through an inclusive and solidarity-driven dynamic. By embracing diversity and enhancing territorial competitiveness at the municipal level, these efforts can ultimately lead to the creation of sustainable cities.

References

1. Akhchine, O. (2024). *The dissonance of heritage: Jemaa el-Fna Square, Marrakech, Morocco*. In [Kitabın adı daxil edilməyib – əlavə edilməlidir].
2. Bendjelid, A. (1998). Premiers résultats du recensement algérien de la population et de l'habitat de 1998. *Insaniyat: Revue algérienne d'anthropologie et de sciences sociales*, (6), 191–196.
3. Berghout, K., & Dridi, H. (2022). Integration of GIS and multi-criteria analysis for the assessment of the sensitivity to urbanization in Biskra and its neighboring oases, Algeria. *GeoJournal, 87*(5), 4219–4234. https://doi.org/10.1007/s10708-021-10536-3
4. Bouguedoura, N., Bennaceur, M., Babahani, S., & Benziouche, S. E. (2015). Date palm status and perspective in Algeria. In *Date Palm Genetic Resources and Utilization: Volume 1: Africa and the Americas* (pp. 125–168). Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-017-9707-3_4
5. Freund, B. (2007). *The African city: A history* (Vol. 4). Cambridge University Press.
6. Gates, C. (2011). *Ancient cities: The archaeology of urban life in the ancient Near East and Egypt, Greece and Rome*. Routledge.
7. Gearon, E. (2011). *The Sahara: A cultural history*. Oxford University Press.
8. Kherrour, L. (2022). Le rôle des services de transport collectif dans les villes: Cas de la ville de Biskra. *Revue Recherches et Études en Développement*, *9*(2), 371–387.
9. Leontidou, L. (1990). *The Mediterranean city in transition: Social change and urban development*. Cambridge University Press.
10. Lynch, K. (1960). The image of the environment. In *The image of the city* (pp. 1–13). MIT Press.
11. Lynch, K. (1995). *City sense and city design: Writings and projects of Kevin Lynch*. MIT Press.
12. Lynch, K. (2020). The city image and its elements. In R. T. LeGates & F. Stout (Eds.), *The city reader* (6th ed., pp. 570–580). Routledge.
13. Sağlık, E., & Kelkit, A. (2017). Evaluation of urban identity and its components in landscape architecture. *Uluslararası Peyzaj Mimarlığı Araştırmaları Dergisi (IJLAR)*, *1*(1), 36–39. https://doi.org/10.30855/ijlar.2017.01.01.05

Received: 02.12.2024
Accepted: 07.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/163-166

Aysel Gazibayova-Mammadova
Azerbaijan Medical University
https://orcid.org/0009-0004-6238-676X
kazibekova94@gmail.com

Teaching English in Medical University: Features and Problems

Abstract

In the modern world, knowledge of English is not only a requirement of the time, but also an important part of the characteristics of a modern certified specialist. Communication skills at a sufficiently high level (B2-C1) provide not only the opportunity to understand the speech of colleagues from foreign universities, but also to take part in international conferences, forums, publish scientific articles in major international scientific journals, etc. Teachers of a Medical University face a rather difficult task: how to instill in a student an interest in the English language, overcome fear and self-doubt, teach them to express their thoughts correctly, give the first experience of speaking at scientific conferences and writing the first scientific articles.

***Keywords*:** *active forms of learning, competencies, motivation, stress resistance, English, communication skills*

Aysel Qazıbəyova-Məmmədova
Azərbaycan Tibb Universiteti
https://orcid.org/0009-0004-6238-676X
kazibekova94@gmail.com

Tibb Universitetində ingilis dilinin tədrisi: xüsusiyyətlər və problemlər

Xülasə

Müasir dünyada ingilis dilini bilmək yalnız zamanın tələbi deyil, eyni zamanda müasir mütəxəssisin xüsusiyyətlərinin mühüm tərkib hissəsidir. Kifayət qədər yüksək səviyyədə (B2-C1) ünsiyyət bacarıqları təkcə xarici universitetlərdən olan həmkarlarının nitqini başa düşmək imkanını deyil, eyni zamanda beynəlxalq konfranslarda, forumlarda iştirak etmək, əsas beynəlxalq elmi jurnallarda elmi məqalələr dərc etmək və s. imkanları da verir. Tibb Universitetində müəllimlərin qarşısında kifayət qədər çətin bir vəzifə durur: tələbələrə ingilis dilinə marağı necə aşılamaq, onların qorxu və inamsızlığını aradan qaldırmaq, onlara fikirlərini düzgün ifadə etməyi öyrətmək, onlara elmi konfranslarda ilk çıxış təcrübəsini vermək və ilk elmi məqalələrini yazdırmaq.

Açar sözlər: *aktiv öyrənmə formaları, səlahiyyətlər, motivasiya, stress müqaviməti, ingilis dili, ünsiyyət bacarıqları*

Introduction

Learning English is becoming increasingly important nowadays. A person who has English pronunciation skills even at the A2 level understands the text he encounters on a daily basis much more deeply. English is becoming increasingly popular and important in a huge number of areas of human life, and medicine is no exception. Unfortunately, a very modest number of hours are allocated for studying foreign languages in a non-linguistic university. Thus, teachers of foreign languages at medical universities face a very important task of giving foreign language skills, instilling a love for a foreign language and laying a solid foundation for the further development of language competence. Of course, teachers expect that the student will consciously approach mastering a foreign language and make a lot of effort to achieve a sustainable, high result (Allahverdiyeva, 2015).

Research

As is known, after the entrance exams when enrolling students in a university, no preliminary testing is conducted to identify the levels of knowledge of a foreign language. Students are

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

distributed into groups completely arbitrarily. Thus, in one group there are students with both A1 and B2 levels. But as a result of studying the discipline, students should know:

- a lexical minimum of 4,000 educational lexical units of a general and terminological nature;
- basic grammar and the main grammatical phenomena characteristic of professional speech;
- methods and techniques of linguistic and translation analysis of a specialized text;
- know a foreign language to the extent necessary for the possibility of professional and everyday communication with foreign colleagues and obtaining information from foreign sources (Hektoen International Medical Journal, 2013).

Students with a B1+ level of knowledge will easily master these competencies in a relatively short period of time. And those whose language proficiency level is not higher than A1 will have to make a huge effort to successfully write tests, assignments, answer oral topics by heart and, ultimately, pass the exam. It is also worth remembering that this category of students requires more time to master the material in the classroom. From my experience, I can say that such students are also very shy and, of course, this fact greatly hinders the achievement of the desired results in a short time (Tsarenko, Shustova, 2018; Ushakov, 2008).

I use three types of active types of English language teaching:

1. exercises to master pronunciation skills, rhythmic reading of material in English;
2. Or does he doctor the doctor the way the doctor who doctors doctors? (If the doctor doctors anotherdoctor, 2002)

Reading a poem can be very useful when working with an audience.

«Now You've Recovered». There is a sufficient amount of medical vocabulary, punctuation rules, modal verbs, tenses, etc.

This poem trains automatic memorization of grammatical constructions and medical vocabulary, thereby helping to use the acquired skill in speech in the future (Turkan, 2022).

Now You've Recovered

When you recover, what will you do? When you recover, will you still be you? Will you be stronger, will you be new,

When you recover from what you've been through?
Can life get better than it was before?
Will you realize your dreams and improve your score?
Will people still remember your name
Or will they forget you because they're ashamed?
Life in recovery may not be the same.
The rules may have changed in this brand-new game.
You can pick up the pieces and make a new start,
And courage and hope keep you from falling apart.
The world all around you seems different and changed.
Things that once were now seem out of range,
But you can recapture your life and fulfill
The dreams that were lost when you took ill.
The journey to wellness takes time and is long,
And those that get well are exceptionally strong.
For depression can kill, but you have survived.
Your goal to recover has kept you alive.
Now you're recovered, what will you do?
You suffered and conquered and saw it through.

2) using grammar role-playing games;
3) creating projects using ICT.

One of the main problems we encounter already in the first lesson is pronunciation. Not knowing what alveolar sounds are, confusion with interdental sounds and other moments demotivate students in relation to pronunciation in English (Kereksha, 2019).

In order to achieve maximum success in this area of knowledge, I use the following types of tasks:

1) Phonetic exercises:

- We read a list of verbs in chorus, after which I conduct an oral survey of the verbs read;
- We read either limericks, or a poem, or tongue twisters in chorus.

This takes 7-8 minutes. Students really like this way of starting the lesson. In this short period of time, they have said at least 200 words. And this is already the beginning of their success in mastering the English language (Narrog, 2015).

I try to choose medical topics for limericks, poems, and tongue twisters. Thanks to this, a gradual immersion in professional language occurs.

For example:

1) A girl called Jane took an airplane to Spain,
And developed abdominal pain.
She went straight to bed and drank some- thing red,
And twelve hours later was dead.

2) There was a young man called Rimple Who squeezed a very large pimple.
It caused him much pain and spread to the
brain
And left him alive but quite simple (Hektoen International Medical Journal, 2013).

3) If one doctor doctors another doctor,
does the doctor who doctors the doctor doctor the doctor the way the doctor he is doctoring doctors?

Back from the black and abyss of despair, it is time to move on; it is time to care (Charle, 2002)

To create a lively atmosphere in the classroom and attract the attention of all students to the subject, I use the educational role-playing game "Guess the Word". The exercise helps not only to consolidate the vocabulary of the material covered, but also to develop speaking and listening skills.

The rules of the game are as follows:

- The student sits facing the class and with his back to the board;
- The word is written on the board;
- Classmates explain to him what the word is written on the board;
- You can describe the word and offer synonyms, but you cannot name it, draw it on paper or use non-verbal means of communication;

I allocate 1-1.5 minutes to guess one word.

I notice that during this game not only the students' mood improves, but also their stress resistance, self-confidence and an understanding that this English language is not so difficult. Accordingly, shyness, indecision, and fear of pronouncing something incorrectly go away much faster. Moreover, you involuntarily have to use your comprehensive knowledge of the English language. Another pleasant effect of using this kind of task in class is that some of the main goals and objectives of the lesson are achieved (Kromydas, 2017; Urovni vladeniya angliyskim yazykom):

- activation of lexical and grammatical skills, as well as the skills of understanding English words by ear;
- activating the skills of active use of the acquired lexical material (oral speech);
- developing memory and attention;
- cultivating interest in learning a foreign language, the desire to learn something new in a foreign language, etc.;
- developing educational and intellectual skills and abilities, for example, imitation, abstraction, analysis, synthesis, comparison, juxtaposition, generalization, systematization, differentiation, logic, etc.;
- developing psychophysiological mechanisms: memory, attention, imagination, fantasy, observation, phonemic hearing, linguistic guesswork (based on word-formation elements, similarity with the native language, context), anticipation;
- developing compensatory skills - in case of a deficit of linguistic means, getting out of a difficult situation by using various verbal means (synonyms, antonyms, re-questioning, periphrasis, etc.);

- development of communicative skills and abilities in the process of communication in a foreign language, for example, sociability, self-regulation, expression of various emotional states, etc. (Charle, 2002)

Creating a project is another type of assignment that students respond to with great pleasure. This assignment is also one of the effective methods of active learning (especially in terms of learning independent work).

The essence of the task is as follows: students are given a project topic, and they independently find the necessary information and present it to the audience either in the form of a presentation (PPT) or in the form of an abstract. The presentation ends with a task for feedback from the audience (questions, puzzles, crosswords). This type of work forms such types of competencies as time management (the answer should not last more than 5-6 minutes), voice management (the speech of the respondent should be clear and understandable) and, of course, the ability to take responsibility for the selected information (Vasilenko, 2018).

Conclusion

Thus, the use of active methods of teaching English leads to increased interest and motivation in relation to the subject being studied. It is we, teachers, who must direct the student to the ability to overcome difficulties in learning English and regard this discipline not as secondary, but as one of the necessary for building a successful career.

References

1. Allahverdiyeva, Q. M. (2015, May 5–7). Azərbaycan və ingilis dilində morfoloji yolla düzəldilən inkar prefikslərin semantik-struktur xüsusiyyətləri. *Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri. VI Beynəlxalq elmi konfransın materialları* (Vol. 1, pp. 71–73). Bakı, Azərbaycan.
2. Charle, A. (2022). Now you've recovered. *Family Friend Poems*. https://www.familyfriendpoems.com/poem/now-youve-recovered
3. *Hektoen International Medical Journal*. (2013). Medical limericks. *Hektoen International*, 5(1). https://hekint.org/2017/01/23/medical-limericks
4. If the doctor doctors another doctor. (2002). *Nursery Rhymes*. https://www.nurseryrhymes.org/if-one-doctor-doctors-another-doctor.html
5. Kereksha, I. A. (2019). Speech etiquette as a component of the cultural minimum. *Young Scientist*, (7), 259–260.
6. Kromydas, T. (2017). Rethinking higher education and its relationship with social inequalities: Past knowledge, present state and future potential. *Palgrave Communications*, 3, Article 1–12. https://doi.org/10.1057/s41599-017-0001-8
7. Narrog, H. (2015). Modality, mood, and change of modal meanings: A new perspective. *Cognitive Linguistics*, 26(4), 677–731. https://doi.org/10.1515/cog-2015-0060
8. Tsarenko, N. M., & Shustova, S. V. (2018). Kontrol' sformirovannosti grammaticheskoy kompetentsii studentov. *Yevropeyskiy Gumanitarnyy Zhurnal*, (1), 56–60.
9. Turkan, I. (2022). Colloquial expression of the affirmative category. In *European Research* (pp. 155–157).
10. Urovni vladeniya angliyskim yazykom. (n.d.). http://azenglish.ru-urovni-angliyskogo-yazıka/
11. Ushakov, D. N. (2008). *Big explanatory dictionary of the modern Russian language*. Alta-Print House 21st Century.
12. Vasilenko, D. V. (2018). Prepodavaniye inostrannogo yazyka v vuze. *Yevropeyskiy Gumanitarnyy Zhurnal, Nauchnyy Zhurnal*, (3), 115–118.

Received: 15.12.2024
Accepted: 10.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/167-178

Hakim Zaidi
Abdelhamid Mehri University - Constantine 2, Algeria
https://orcid.org/0000-0002-2217-6934
hakim.zaidi@univ-constantine2.dz
Ouahiba Khezazna
Chahid Hamma Lakhdar University - El Oued, Algeria
https://orcid.org/0000-0002-3597-5719
khezazna-ouahiba@univ-eloued.dz
Moufid Abdallaoui
Chahid Hamma Lakhdar University - El Oued, Algeria
https://orcid.org/0000-0001-9316-8950
moufid-abdallaoui@univ-eloued.dz

Social Media as a Model of Communication Between Students and the University: The Example of El Oued University

Abstract

This study examines the extent to which university students consider social media an effective communication tool between them and their academic institutions. With the growing influence of digital platforms, social media has become a crucial medium for students to interact with their universities, access information, and engage in academic and administrative discussions. Using a descriptive analytical approach, the research explores how students perceive and utilize social media for communication within the university environment. The findings reveal that 100% of the surveyed students believe that universities should establish official social media pages to facilitate direct and formal communication. Social media is seen as essential for staying informed about university announcements, academic schedules, administrative procedures, and extracurricular activities. This overwhelming consensus highlights the increasing demand for universities to integrate social media into their official communication strategies, improving accessibility, efficiency, and transparency. The study underscores the importance of digital engagement in modern academic institutions and calls for universities to adopt structured policies for social media communication. Future research can further explore the effectiveness of various platforms, their impact on student satisfaction, and best practices for universities to maximize engagement.

Keywords: *Social media, university, student, communication, digital engagement, higher education*

Hakim Zeydi
Abdelhamid Mehri Universiteti - Konstantin 2, Əlcəzair
https://orcid.org/0000-0002-2217-6934
hakim.zaidi@univ-constantine2.dz
Ouahiba Khezazna
Chahid Hamma Lakhdar Universiteti - El Oued, Əlcəzair
https://orcid.org/0000-0002-3597-5719
khezazna-ouahiba@univ-eloued.dz
Moufid Abdallaoui
Chahid Hamma Lakhdar Universiteti - El Oued, Əlcəzair
https://orcid.org/0000-0001-9316-8950
moufid-abdallaoui@univ-eloued.dz

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Sosial media tələbələrlə universitet arasında ünsiyyət modeli kimi: El Oued Universitetinin nümunəsi

Xülasə

Bu araşdırma universitet tələbələrinin sosial medianı öz akademik qurumları ilə nə dərəcədə effektiv ünsiyyət vasitəsi hesab etdiklərini araşdırır. Rəqəmsal platformaların artan təsiri ilə sosial media tələbələrin universitetləri ilə qarşılıqlı əlaqədə olması, məlumat əldə etmələri, akademik və inzibati müzakirələrdə iştirak etmək üçün mühüm vasitəyə çevrilib. Təsviri-analitik yanaşmadan istifadə edərək, tədqiqat tələbələrin universitet mühitində ünsiyyət üçün sosial medianı necə qavradığını və istifadə etdiyini araşdırır. Nəticələr göstərir ki, sorğuda iştirak edən tələbələrin 100%-i hesab edir ki, universitetlər birbaşa və rəsmi ünsiyyəti asanlaşdırmaq üçün sosial mediada rəsmi səhifələr yaratmalıdırlar. Sosial media universitet elanları, akademik cədvəllər, inzibati prosedurlar və dərsdənkənar fəaliyyətlər haqqında məlumatlı olmaq üçün vacib hesab olunur. Bu böyük konsensus universitetlərə sosial medianı rəsmi kommunikasiya strategiyalarına inteqrasiya etmək, əlçatanlığı, səmərəliliyi və şəffaflığı artırmaq üçün artan tələbi vurğulayır. Tədqiqat müasir akademik institutlarda rəqəmsal cəlbediciliyin vacibliyini vurğulayır və universitetləri sosial media kommunikasiyası üçün strukturlaşdırılmış siyasətlər qəbul etməyə çağırır. Gələcək tədqiqatlar müxtəlif platformaların effektivliyini, onların tələbə məmnunluğuna təsirini və universitetlər üçün ən yaxşı təcrübələri tədqiq edə bilər.

Açar sözlər: *Sosial media, universitet, tələbə, ünsiyyət, rəqəmsal cəlbedicilik, ali təhsil*

Introduction

With the technological boom of our time, entrepreneurs and businesses have increasingly sought ways to leverage these advancements for economic purposes—whether in production, marketing, promotion, or even global market expansion with just a single click. As new ideas emerged, technology-based enterprises flourished, with many operating solely in the digital sphere without physical locations. Among these are companies specializing in social networking and global connectivity, such as Facebook and Twitter.

In recent years, technological advancements have profoundly impacted individuals and nations alike, necessitating adaptation across various fields, including economics, politics, society, and education. Concepts such as distance learning, virtual academic interactions, and social media platforms have reshaped global communication. Social media, in particular, has become a dominant force worldwide, boasting billions of users due to its accessibility, cost-free nature, and ability to facilitate unrestricted communication, news dissemination, and freedom of expression.

The widespread use of social media has marked a fundamental shift in the global system, compelling societies to engage with both its advantages and drawbacks. Universities, as key societal institutions responsible for producing scientific and intellectual elites, must acknowledge the significance of these platforms. Given that students represent a major segment of social media users, universities should actively utilize these platforms to enhance communication. This can be achieved through official university pages or informal channels, such as professors' and students' personal accounts, which indirectly serve as university-affiliated communication networks.

Research

As social media platforms have become an undeniable reality, this study seeks to investigate whether students perceive them as effective communication tools between themselves and their universities. Specifically, the study explores the role of these platforms in disseminating academic news, facilitating scientific exchanges, sharing lectures, and enabling communication between students and faculty members. The central research question is as follows:

To what extent do university students consider social media an effective communication tool with their university?

From this main question, the study poses several sub-questions:

- What are social media platforms, and which are the most widely used?
- What are the global statistics regarding the most popular social media platforms?
- What is the concept of a university, and how does it function as an academic institution?

Significance of the Study

The importance of this study lies in the increasing role of technology in individuals' daily lives. The research aims to determine whether university students engage with their institutions through social media platforms. Given the rapid expansion and influence of social media, understanding its role in academic communication is crucial. Social media networks have become integral to both individual and national activities, making their study essential in assessing their impact on modern higher education.

Objectives of the Study

This study aims to:

1. Assess whether students perceive social media platforms as a model for leading technology-based institutions and as a reliable means of obtaining university-related information.
2. Identify the most commonly used social media platforms among students for academic and administrative communication.
3. Highlight the role social media plays in students' daily lives, particularly in their interactions with universities.
4. Provide insights into global statistics on social media usage and its impact on academic institutions.

By addressing these objectives, the study seeks to contribute to the growing discourse on digital transformation in higher education and the role of social media in fostering student-university engagement.

Theoretical Framework of the Study

- 1.2 Definition of Social Media
- Social media is defined as a system of electronic networks on the internet that allows users to create their own personal profiles and connect through a digital social system with other members who share similar interests and hobbies, or with friends from university, high school, or other affiliations. (Mujahidi, & Bouabaia, 2019, p. 60).
- It is also described as virtual communities on internet networks that bring together individuals with shared interests, enabling them to exchange experiences and information through a specific platform or application they all use. (Yahyaoui, & Four, 2019, p. 108).

2.2 Major Social Media Platforms

In recent years, social media platforms have expanded and diversified in terms of purpose, functionality, and user engagement. The following are some of the most prominent and widely used platforms:

2.2.1 Facebook

Facebook is an online platform designed primarily for social interaction, enabling individuals to connect with others through a network of virtual friends. Each member of this network presents themselves digitally by creating a personal profile, which includes a brief description of their identity, interests, and professional background. Users can also post, share, and exchange content with their friends. (Saidi, & Sayed Maouch, 2018, p. 68).

Facebook has emerged as one of the most influential and widely used social media platforms in recent years. The following figure illustrates its global reach and usage trends:

Figure 1: Facebook Audience for April 2020

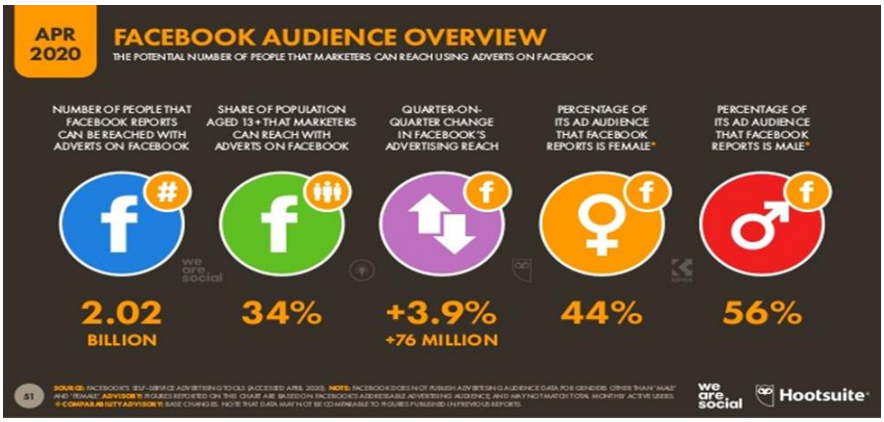

Source: https://datareportal.com/reports/digital-2020-april-global-statshot consulted on 13/09/2020 at 21:49.

It is observed from the figure that Facebook has an exceptionally large user base worldwide, with a total of approximately 2.02 billion users, a significant number of active participants. The figure also indicates that the potential reach of posts from individuals aged 13 and above is 34%, while the percentage of searches for advertisements over a three-month period stands at 3.9%. Additionally, the Facebook advertising audience is distributed by gender as 44% female and 56% male. This data highlights Facebook's strong appeal and its ability to attract a vast and diverse audience globally.

2.2.2 Instagram

Instagram is a free photo-sharing application that also functions as a social networking platform. Launched in October 2010, it allows users to capture images, apply various filters and edits, and share them across multiple social media services. It also enables users to comment on and interact with shared posts. (Zaboun, 2019).

Recently, the increasing popularity of Instagram has become evident among technology users. The following figure presents key statistics related to Instagram usage:

Figure 2: Instagram Audience for April 2020

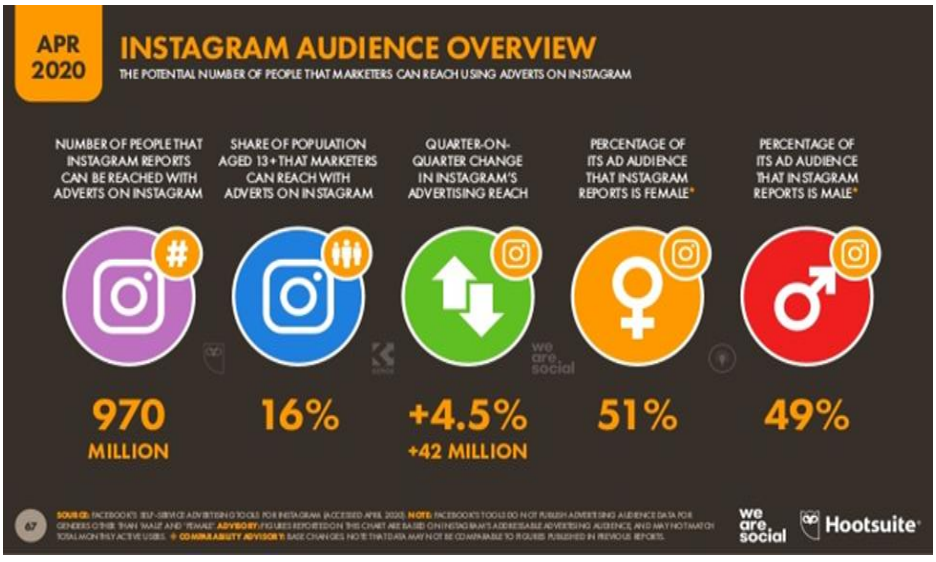

Source: https://datareportal.com/reports/digital-2020-april-global-statshot, conculted on 13/09/2020 at 21:49.

The figure indicates that in April 2020, the number of Instagram users reached approximately 970 million, a remarkably high figure. The potential reach of posts from individuals aged 13 and above was around 16%, while the percentage of advertisement searches on the platform exceeded 4.5% over a three-month period. In terms of gender distribution, 51% of Instagram users were female, while 49% were male, demonstrating a relatively balanced user base (Hmeidane, 2020).

2.2.3 Twitter

Twitter is a microblogging platform that allows users to post short updates, known as tweets, with a maximum length of 140 characters per message. Users can post tweets directly through Twitter's website or mobile application. The platform was initially developed as a research project by the American company ODEO in San Francisco in early 2006. Twitter was officially launched for public use in October 2006, and in April 2007, it became an independent company under the name Twitter Inc. (Al-Muhtasib, 2017, pp. 41-42).

The following figure presents key statistics regarding Twitter's global audience for the year 2019:

Figure 3: Twitter Audience for April 2020

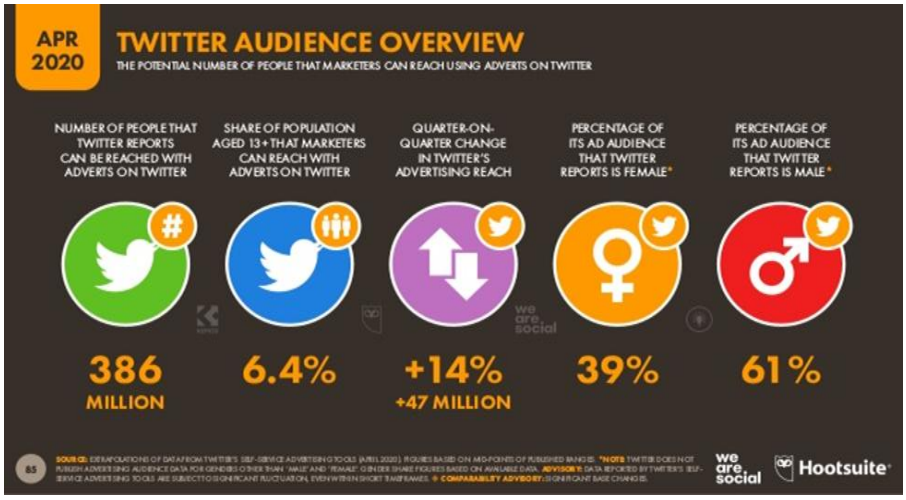

Source: https://datareportal.com/reports/digital-2020-april-global-statshot Accessed on: September 13, 2020, at 21:49.

The figure shows that in April 2020, the number of Twitter users worldwide reached approximately 386 million. The percentage of advertisements and searches for ads on the platform was 6.4%, while the overall search for advertisements on Twitter exceeded 14%. In terms of gender distribution, 39% of users were female, while 61% were male, indicating that Twitter has a significant user base, particularly among men.

2.2.4 WhatsApp

WhatsApp is an application that uses the internet to send text messages, images, voice messages, and videos. It was created in 2009 by two former Yahoo employees and is available as a free messaging app. (Al-Oqla Ihsan, 2018).

Notably, Facebook acquired WhatsApp in 2014 in a deal valued at $19 billion, making it the largest acquisition by the social media giant to date. (Iqbal Mansour, 2020). According to the latest statistics, WhatsApp had approximately 1.5 billion users as of 2019. (Iqbal, 2020).

Overall, there are numerous other social media platforms. The following figure illustrates the top 20 social media sites globally:

Figure 4: The Top 20 Social Media Platforms.

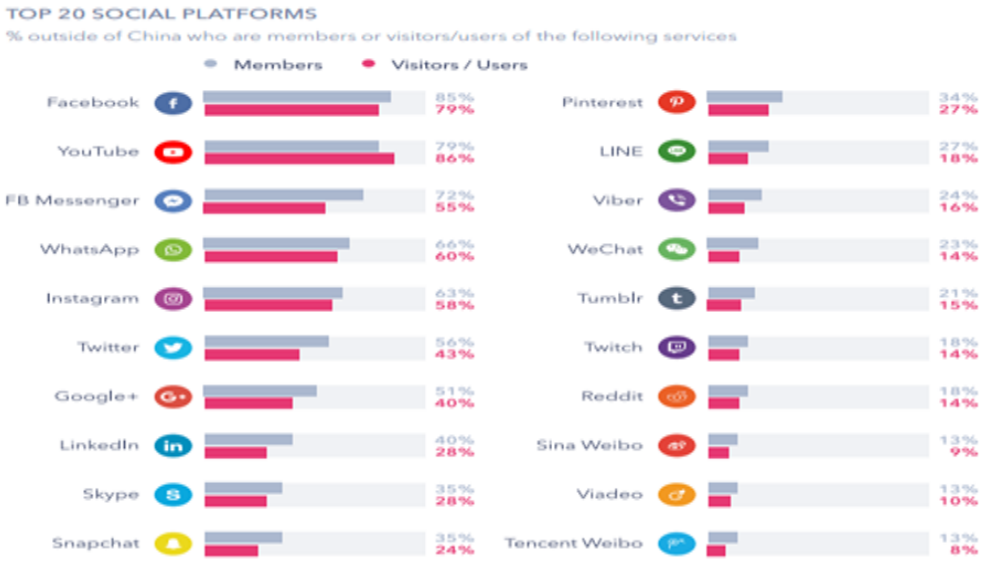

Source: https://www.businessofapps.com/data/whatsapp-statistics/#1 accessed on September 16, 2020, at 01:37.

2.2.5 The University

A university is a space where open and free discussions take place between educators and students, with the aim of evaluating various ideas and concepts. It is also an environment where faculty members interact across different disciplines, as well as where students from various fields of study engage in academic exchange. (Saqr, 2005, p. 50).

2.2.6 University Student

A university student is the recipient of knowledge—the individual whom both professors and curriculum designers seek to engage and influence within a structured educational framework. The learning process is carried out with specific objectives, over a defined period, and through planned methodologies (Fellouh, 2018, p. 82).

3. Field Study

3.1 Study Population and Sample

The study population consists of students from the University of El Oued who use social media platforms. The platforms chosen for this study include Facebook, Twitter, Instagram, and WhatsApp, as they are the most widely used among students.

Due to the large number of students and the difficulty of conducting a complete census, a sample was selected. An electronic questionnaire was distributed through various university-related groups and pages, as well as through direct communication with some students. A total of 105 responses were collected; however, three responses were excluded as they fell outside the geographical scope of the study. Thus, the final study sample consists of 102 participants, which is considered a reasonable sample size for analysis (Boualchaour, 2018).

3.2 Statistical Processing

For data analysis, the study employed frequency distribution and percentage calculations to interpret the collected data.

3.3 Study Limitations

The study is limited to the following parameters:

- The sample consists of students from the University of El Oued who actively use social media.
- The data collection period was March 2019.

- The research instrument used was an electronic questionnaire.

4.3 Previous Studies

4.3.1 First Study: *The Role of Information and Communication Technology in Supporting Innovation in Startups, with Reference to the Algerian Experience* by Ala Eddine Boudiaf and Zoubir Mohamed (Boudiaf, 2020). This study aimed to explore the key role played by innovative startups in modern economies, particularly in relation to technological infrastructure in communication and information systems. It found that education significantly influences youth awareness and their readiness to engage in entrepreneurial and creative activities. The study also highlighted the mismatch between university graduates and labor market needs in Algeria. Additionally, it emphasized the importance of business incubators in enhancing the national economy by facilitating communication between startups and technological hubs both locally and internationally.

4.3.2 Second Study: *The Impact of Social Media on the Cultural Identity of Algerian Youth – A Field Study* by Salma Hamidan (2020). This study investigated the most commonly used social media platforms among Algerian youth and examined their influence on cultural identity. It found that social media has both positive and negative effects on religious identity. Additionally, 42% of participants reported using a mix of Arabic and foreign languages in communication, while 62% affirmed their commitment to Islamic culture and their efforts to preserve it against foreign cultural influences.

4.3.3 Third Study: *Facebook Use in Algeria: Testing the Relationship Between Addiction and Depression Among Users* by Tarek Said Saidi and Abdelhafid Maouch (2018). This study explored the correlation between Facebook addiction and depression symptoms among Algerian users. The findings indicated a positive relationship between excessive Facebook use and depression, with higher daily usage linked to increased symptoms of depression. Conversely, the study found a negative correlation between the number of Facebook friends and depression levels, suggesting that a broader online social network may mitigate feelings of isolation.

4.3.4 Fourth Study: *The Impact of Social Media Use on the Moral Value System of University Students* by Hanane Fenich (2016). This study examined how social media, particularly Facebook, influences the ethical value system of university students from their own perspectives. The results highlighted both negative and positive effects. The negative impacts included an increased likelihood of illicit relationships, neglect of religious practices, and moral deterioration. On the other hand, positive effects were observed in terms of improved access to national news, enhanced learning opportunities, and greater freedom of expression. The study also noted that social media has encouraged students to communicate more openly with the opposite gender.

5.3 Presentation and Analysis of Study Data

5.3.1 First Section: Basic Information

Table 1: Institutional Affiliation of Respondents

Institutional Affiliation	Frequency	Percentage (%)
Chahid Hamma Lakhdar University of El Oued	102	97.1%
Other Universities	3	2.9%
Total	**105**	**100%**

Source: Prepared by the researchers based on questionnaire results.

The table shows that the majority of respondents belong to the target sample, with 97.1% (102 individuals) affiliated with Echahid Hamma Lakhdar University of El Oued. This represents a highly acceptable response rate. The remaining 2.9% (3 individuals) will be excluded from the analysis as they fall outside the geographical scope of the study (Fneish, 2016).

Table 2: Sample Distribution by Gender

Gender	Frequency	Percentage (%)
Female	62	60.8%
Male	40	39.2%
Total	**102**	**100%**

Source: Prepared by the researchers based on questionnaire results.

The data indicates that female respondents constitute the majority of the sample, representing 60.8%, while male respondents account for 39.2%. This distribution reflects the demographic characteristics of the study population, suggesting a higher engagement of female students in the survey.

5.3 Presentation and Analysis of Study Data

5.3.1 First Section: Basic Information

Table 1: Institution of Affiliation of the Sample Members

Institution of Affiliation	Frequency	Percentage (%)
Chahid Hamma Lakhdar University of El Oued	102	97.1
Another University	3	2.9
Total	**105**	**100**

Source: Prepared by the researchers based on questionnaire results.

From the table, it is observed that most of the respondents belong to the target sample, with 97.1% (102 individuals) affiliated with El Oued University. This is a highly acceptable response rate, while the remaining 2.9% (3 individuals) are excluded as they fall outside the geographical scope of the study.

Table 2: Distribution of the Sample by Gender

Gender	Frequency	Percentage (%)
Female	62	60.80
Male	40	39.20
Total	**102**	**100**

Source: Prepared by the researchers using Excel.

The table illustrates that the sample consists of 102 respondents from both genders, with 40 males and 62 females. The higher number of females compared to males can be attributed to the fact that university student populations tend to have a higher percentage of females than males. Thus, these proportions are considered representative of the study sample.

Table 3: Educational Level of the Sample

Educational Level	Frequency	Percentage (%)
Bachelor's	53	52
Master's	31	30.40
PhD	18	17.60
Total	**102**	**100**

Source: Prepared by the researchers using Excel.

The table above shows the educational levels of the sample. The majority of students are in the Bachelor's program (52%), followed by Master's students (30.4%), and finally, PhD students (17.6%). This reflects a diverse sample across the three academic levels within the university under study.

5.3.2 Second Section: Social Media Usage

Table 4: Types of Social Media Platforms Used by the Sample

Social Media Platform	Frequency	Percentage (%)
Facebook	98	59.76
Instagram	34	20.73
WhatsApp	22	13.41
Twitter	10	6.10
Total	**164**	**100**

Source: Prepared by the researchers using Excel.

(Note: 164 represents the total number of responses, not the number of individuals, as respondents could select multiple platforms.)

The table shows that most respondents use Facebook (59.76%), indicating that it is the most widely used platform. Instagram follows with 20.73%, WhatsApp with 13.41%, and Twitter with 6.10%. These percentages reflect the degree of usage of these platforms, confirming that the respondents are familiar with them, although their usage levels vary.

Table 5: Time Spent on Social Media

Time Spent on Social Media	Frequency	Percentage (%)
Less than 3 hours	42	41.20
3 to 5 hours	27	26.50
More than 5 hours	33	32.30
Total	**102**	**100**

Source: Prepared by the researchers using Excel.

Analyzing the responses, most respondents (41.20%) report using social media for less than three hours per day. Meanwhile, 32.30% spend more than five hours daily, and 26.50% use it between three to five hours per day. These findings suggest that a significant portion of the sample engages in social media use in a balanced manner. However, the data also indicates a high level of interest in these platforms among the respondents.

5.3.3 Third Section: The Relationship Between Students and the University on Social Media

Table 6: Presence of University-Related Pages on Social Media

Are there pages dedicated to university news?	Frequency	Percentage (%)
Yes	92	90.20
No	3	2.90
I don’t know	7	6.90
Total	**102**	**100**

Source: Prepared by the researchers using Excel.

The majority (90.20%) of respondents confirm the presence of social media pages dedicated to university news and activities. Meanwhile, 6.90% are unaware of such pages, and 2.90% believe no such pages exist. This indicates a strong interest in university updates via social media. Those unaware of or denying the existence of such pages may simply not be interested in this type of content.

Table 7: Frequency of Accessing University-Related Pages

Do you visit these pages?	Frequency	Percentage (%)
Yes	59	57.84
No	13	12.74
Sometimes	30	29.42
Total	**102**	**100**

Source: Prepared by the researchers using Excel.

The table reveals that 57.84% of respondents frequently visit social media pages that share university news, while 29.42% visit them occasionally. A smaller percentage (12.74%) do not visit these pages at all. Overall, 87.26% of the sample engages with university-related content on social media, underscoring the role of these platforms in keeping students informed.

5.3.4 Fourth Section: Elements of University-Related Content That Interest Students on Social Media

Table 8: Types of University-Related Content That Attract Respondents

University News Posted	Frequency	Percentage (%)
Announcements and activities	68	47.55
Grades and exam results	18	12.59
Cultural activities	8	5.60
Research and communication with students and professors	49	34.26
Total	**143**	**100**

Source: Prepared by the researchers using Excel.

(Note: 143 represents the total number of responses, not the number of individuals, as respondents could select multiple options.)

The table indicates that 47.55% of respondents are most interested in university announcements and activities (e.g., re-registration, thesis defenses, scheduling, and exams). Another 34.26% use these pages to communicate with fellow students and professors. Meanwhile, 12.59% seek information about grades and exam results, and 5.60% follow cultural activities (Khellout, Brouwail, 2017).

Table 9: Importance of Social Media Pages Connecting Students to the University

Do you consider university social media pages important?	Frequency	Percentage (%)
Strongly agree	65	63.70
Agree	34	33.30
Disagree	2	2.00
Strongly disagree	1	1.00
Total	**102**	**100**

Source: Prepared by the researchers using Excel.

The majority of respondents (97%) believe that social media pages connecting students to the university are essential for keeping them informed, especially during holidays or weekends. This highlights the role of social media as a communication tool between students and the university.

Table 10: Necessity of Universities Having Official Social Media Pages

Should universities have official social media pages?	Frequency	Percentage (%)
Strongly agree	79	77.50
Agree	23	22.50
Disagree	0	0.00
Strongly disagree	0	0.00
Total	**102**	**100**

Source: Prepared by the researchers using Excel.

The table shows that 100% of respondents support the idea that universities should have official social media pages, confirming the importance of these platforms as an official and reliable source of information for students.

Conclusion

By highlighting the importance of social media for university students and the extent to which these platforms serve as a crucial means of communication between students and their universities, it becomes evident that social media occupies a significant space in students' lives. Since they spend considerable time browsing and engaging with these platforms, universities must adapt to this reality and leverage social media for effective communication with students.

The study found that social media platforms are technology-driven institutions focused on facilitating communication and information exchange among individuals. It provided an overview of global social media statistics, revealing that Facebook is the most widely used platform worldwide, with approximately 2.02 billion users, followed by WhatsApp (acquired by Facebook in 2014) with 1.5 billion users, Instagram with 970 million users, and Twitter with 386 million users. The study showed that the surveyed sample consisted of 60.80% female respondents and 39.20% male respondents. The educational level distribution of the sample was as follows: 52% were undergraduate (Bachelor's) students, 30.40% were Master's students, and 17.60% were PhD students, reflecting a diverse and well-balanced sample. The study revealed that 59.76% of the respondents use Facebook, 20.73% use Instagram, 13.41% use WhatsApp, and 6.10% use Twitter. The findings indicated that 41.20% of the respondents spend less than three hours daily on social media, while 32.30% spend more than five hours, and 26.50% spend between three to five hours per day. The study found that 90.20% of respondents follow university-related news on social media, while 6.90% are unaware of such pages, and 2.90% believe these pages do not exist. A total of 87.26% of respondents stated that they visit university-related social media pages either regularly or occasionally, while 12.74% do not visit these pages at all. The study highlighted that the most engaging type of university-related content for respondents is announcements and events (47.55%). Other significant interests include communication with students and professors (34.26%), academic results and grades (12.59%), and cultural activities (5.60%). A significant 97% of the sample affirmed that university-related social media pages play a crucial role in keeping them informed, while 3% disagreed. The study revealed that 100% of respondents support the need for universities to establish official social media pages for direct communication and access to official updates. Given their widespread global reach, social media platforms have become one of the primary sources of information exchange. They now serve as an essential bridge between students and universities due to their continuous influence on individuals' daily lives, particularly students.

So, as some recommendations, universities should actively integrate social media platforms into their communication strategies with students. A dedicated unit should be established to develop and maintain the university's online presence, linking it with social media platforms. Universities should embrace various social media platforms to align with student preferences and expectations. Social media usage should be optimized for disseminating announcements, academic campaigns, and cultural and scientific activities. A diverse approach should be adopted by utilizing platforms such as Facebook, Instagram, and Twitter to maximize student engagement.

References

1. Al-Muhtasib Consulting Center. (2017). *The role of social media in accountability: Twitter as a model* (1st ed., Vol. 1, pp. 41–42). Al-Muhtasib Publishing and Distribution.
2. Al-Oqla, I. (2018, April 24). *Mawdoo3*. https://mawdoo3.com/
3. Boualchaour, S. (2018, May 1). The role of business incubators in supporting and developing startups: A case study of Algeria. *Al-Bashaer Economic Journal, 4*(2), 420.
4. Boudiaf, A. D. Z. M. (2020). The role of information and communication technology in supporting innovation in startups: The Algerian experience. *Journal of Economic Sciences, Management, and Commercial Sciences, 13*(1).
5. Fellouh, A. (2018). The school reality of university students: A field study. *Arab Journal of Psychology* (5), 82.
6. Fneish, H. (2016). The impact of social media usage on shaping the moral value system of university students. In *Proceedings of the National Forum on Diagnosing the Reality of University Students*. *Journal of Prevention and Ergonomics* (6).
7. Hmeidane, S. (2020). The impact of social media on the cultural identity of Algerian youth: A field study. *Al-Mi'yar Journal, 24*(49).
8. Iqbal, M. (2020, June 23). WhatsApp statistics. *Business of Apps*. https://www.businessofapps.com/data/whatsapp-statistics/#1
9. Khellout, H., & Brouwail, J. (2017). Entrepreneurial education and the necessity of innovation in startups. *Journal of Economic Sciences (Journal of Economics, Management, and Commerce), 20*(3), 21.
10. Mujahidi, T., & Bouabaya, Y. (2019). The degree of social media addiction and its relationship with the value system: A field study on a sample of female students at Bordj and M'sila Universities. *Journal of Arts and Social Sciences, 12*(1), 60.
11. Saidi, T., & Maouch, A. H. (2018, November 20). Facebook usage in Algeria: Testing the relationship between addiction and depression among users. *Algerian Journal of Education and Mental Health, 1*(1), 68.
12. Saqr, A. A. (2005). *The university and authority: An analytical study between the university and power* (1st ed., p. 50). Scientific Publishing and Distribution House.
13. Yahyaoui, F., & Four, K. (2019, July). The use of social media and its impact on social relationships: Facebook and Twitter as models. A field study on a sample of female students from the Faculty of Humanities and Social Sciences at Blida 2 University. *Afaq Journal of Sociology*, *9*(1), 108.
14. Zebnoun, I. (2019, February 28). Research on Instagram. *Mawdoo3*. https://mawdoo3.com/بحث_عن_الإنستقرام

Received: 29.11.2024
Accepted: 08.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/179-189

Asma Yahi
University Center – AbdelhafidBoussouf – Mila. Algeria
https://orcid.org/0009-0001-0886-4861
a.yahi@centre-univ-mila.dz

Literary Meaning as the Product of Dialogue between the Reader and the text through Hans Robert Jauss's Theses

Abstract

The theses of reading and reception theories have contributed to activating the movement of Western thought, thereby activating the reader's practice in the critical perspective of postmodernism, and due to the conflicting opinions and studies on the different aspects of meaning. Both Iser and Jauss who has legitimacy in owning and producing it, tried to establish a relationship between the reader and the text based on the principles of interaction and dialogue. Unlike critical studies of formalism or modernism that recognize the existence of a meaning as being either clear, not subjected to concealment attempts as if the text is a transparent glass vessel that reveals what is inside it not needing any effort, or a meaning that has been subjected to attempts of concealment. The reader's task is to merely remove the "curtains" and reveal what is hidden. Through these two visions, the text has a meaning-bearing presence / authority, and the reader is only a passive medium that transmits meaning in light of the transparency of the text, or a positive medium that removes those "curtains"; in both cases, he is subject to the authority of the text, being the focus of reading / study. So, the literary meaning still moves between intentions / authorities, the intentionality of the author, the intentionality of the text and the intentionality of the reader without any of them being able to catch it or put it under its authority.

Keywords: *reading, dialogue, Jauss, text, horizons of waiting*

Əsma Yahi
Universitet Mərkəzi – AbdelhafidBoussouf – Mila. Əlcəzair
https://orcid.org/0009-0001-0886-4861
a.yahi@centre-univ-mila.dz

Hans Robert Jaussun tezisləri vasitəsilə oxucu ilə mətn arasında dialoqun məhsulu kimi ədəbi məna

Xülasə

Oxuma və qəbuletmə nəzəriyyələri tezisləri Qərb təfəkküründün hərəkatını aktivləşdirməyə, bununla da oxucu praktikasını postmodernizmin tənqidi perspektivində aktivləşdirməyə töhfə vermiş və mənanın müxtəlif aspektləri ilə bağlı ziddiyyətli fikir və araşdırmalara görə, ona sahib olmaq və istehsal etməkdə legitimliyi olan həm İzer, həm də Yauss mətnin tənqidi dialoq, tənqidi dialoq əsasında qurulmasına çalışmışlar. Bir mənanın varlığını ya aydın, gizlətmə cəhdlərinə məruz qalmayan mətn — sanki heç bir səyə ehtiyac duymadan içindəkini üzə çıxaran şəffaf şüşə qabdır — ya da ört-basdır cəhdlərinə məruz qalmış məna kimi qəbul edən formalizm və ya modernizm araşdırmaları; oxucunun vəzifəsi sadəcə "pərdələri" çıxarmaq və gizlədilənləri üzə çıxarmaqdır. Bu iki baxış vasitəsilə mətn məna daşıyan varlığa/səlahiyyətə malikdir və oxucu yalnız mətnin şəffaflığı işığında mənasını ötürən passiv bir vasitə və ya həmin "pərdələri" götürən müsbət bir vasitədir; hər iki halda o, oxumaq/öyrənmək məqsədi ilə mətnin səlahiyyətinə tabedir. Deməli, ədəbi məna hələ də niyyətlər/səlahiyyətlər — müəllifin niyyəti, mətnin niyyəti və oxucu niyyəti — arasında hərəkət edir; onlardan heç biri onu tuta bilmir və ya öz səlahiyyətinə salır.

Açar sözlər: *oxu, dialoq, Jauss, mətn, gözləmə üfüqləri*

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Introduction

Classical studies have been looking hard for how to reach the final meaning that the texts carry within them. Sometimes the author has the best of luck, where the text turns into a simply psychological or social document of the life of its author; at other times, it is that mirror that reflects the economic and historical conditions of society...But at the end of the sixties, new ideas emerged research and studies that changed the concept of the text, where many questions arise: What makes ancient texts still pregnant with connotations and meanings despite the change in circumstances that first gave birth to them? And before this, what is a text? What makes it so and not something else?

Research

The Controversy of Meaning between the Authority of the Reader and the Authority of the Text

If the concept of the text before was before a linguistic form characterized by a certain length, with the contemporary linguistic revolution, this concept exceeds external formal standards, as the text can match a word or sentence as it can match an entire book.In addition, it has become characterized by its independence and self-isolation, thus forming its own linguistic system. This independence was not officially announced until after the declaration of the death of the author as the first creator of the text in Barthes's article "The Death of the Author" in 1968 –even if this death was accompanied by the birth of another person. The attention of post-modern critics is no longer focused on the process of criticism or the science of literature or the author and his intention, but is focused on the text, its meaning and recipient. Thus, the critical scene is ready for a new shift due to the presence of variables limited by Abdul Aziz Hamouda in three main ones (Hamouda, 2003, p. 111).

First is the fall of the god of science, and then the collapse of the structural project and its failure to achieve scientific validity and universality.

Second is the destruction of the metaphysics of presence which was achieved by the philosophers, starting with Nietzsche and ending with hermeneutics.

Third is the inability of the linguistic sign to achieve significance after the relationship of unity between the signifier and the signified turned into an elusive relationship through the transformation of the signified to another signifier in an infinite game. With the combination of these factors, the text has become unable to bring about a specific meaning or even multiple meanings, so the attention moved from the text itself and its author to its reader because the text does not exist without its reader. If so, then the meaning that the text holds cannot be within the text, that is, it is not achieved without a response, which means that the meaning is only the reader's response and does not exist except during the process of perception/awareness that the reader undertakes towards the text.

As such, the shift of interest to the reader was the collection of the results of previous critical doctrines, where the critical readings at the beginning of the twentieth century, with the rise of the star of modern linguistics and its uneven influence on the formalist critical schools (Russian formalism, criticism, new criticism and structuralism structuralism), were based on the recognition of the existence of "meaning" in the text. "The meaning was either clear, not subjected to deliberate or unintentional concealments, as if the text were a transparent glass vessel that reveals at first sight what is inside it and does not require any real effort on the part of the reader to reveal it... [Or] the text has a hidden meaning, and the task of the reader or critic is to uncover the hidden meaning of the text and to remove the layers that and obscure" (Hamouda, 2003, p. 115). Through these two visions, the text has a meaning-bearing existence / authority, and the reader / critic is only an intermediary. He is either a passive carrier of this meaning in light of the transparency of the text or an active revealer of meaning. The reader / critic in both cases only has to submit to the authority of the text – the latter being the focus of reading / study, but the perspective of this formal vision remains incomplete as the text does not have an actual existence and must be read first to be discussed. This reading entails a difference in methods and therefore a difference in interpretation, "because it is the reader who applies the code in which the message [i.e., the text] was written, and

realizes its meaning; otherwise, this meaning remains only a possibility, and if we consider the simplest examples of interpretation, we find that the recipient is often actively immersed in the formation of meaning" (Selden, 1991, p. 182). Through this, the reader has an active role in the production of meaning through strategies and structures provided by the text to the reader (which will be clarified later). The problem that arises, however, is whether these strategies are launched by the text towards the reader, or whether they are mechanisms for the reader to try to open the closed doors of the text?

This is how the argument shifted from author/text authority to text/reader authority. Although the text is the same, its concept is different, in that text is no longer closed (Al-Bazie, Al-Ruwaili, 2005, pp. 272-273). In structure and self-sufficient, but has become an open text that hosts the reader to create interaction with him by filling in the blanks, analyzing and deciphering the codes... in order to produce meaning in an aesthetic way. This is the role of the reader who is looking for the aesthetic pleasure that generates texts. Reading, therefore, is no longer a traditional simple act whose only concern is to find the final meaning of the text, which is believed to be "definitively drafted and defined, so all that remains is to find it as it is, or as it was in the writer's mind, reading [here]... is like the philosophers' reading of existence; it's a creative act that combines symbol to symbol, sign to sign and walks in very twisted paths of semantics" (Ismail, 2002, p. 16). In an endless series of convergence of the reader and the text in the absence of truth / meaning that previous studies have bothered to grasp, as there are only echoes of traveling /transcending meanings within the texts. If the text itself is a collection of overlapping texts and moves from one recipient to another through different times, how can it have one or even multiple meanings? This does not mean in any way falling into nihilism or the chaos of reading and interpretations. During the act of reading, the reader must be armed with some mechanisms to enter the endless world of the text; on the other hand, the text must confront and show resistance, thus breathing life into it again with each reading, fort it can be said that "text is dead" by simply grasping its only and final meaning or by claiming to have done so.

Based on this, Barthes differentiated between consumer reading texts that end as soon as their meaning is reached. "It was written with the intention of delivering and conveying a specific and precise message, and it assumes a passive reader whose task is limited to receiving and perceiving the message ... by tracing the fixed patterns and structure of meaning. In this process of consumption he is rigid and sterile, and the role of the author is limited to that of the actor who presents the supposed actual reality" (Al-Bazie, Al-Ruwaili, 2005, p. 274). As for the written texts that are produced and rewritten with each reading, there are continuous, constantly changing interpretations, thus transforming "the role of the reader into an active positive role, a productive and constructive role where he participates (though does not exceed) the author in the production of the text" (Al-Bazie, Al-Ruwaili, 2005, p. 274).

Therefore, the existing and raging conflict between the text and the reader and the quest of each to control the other led to a change in the methods of studying artistic texts where the reader took the most important role, in that he is no longer satisfied with silent reading and negative reception, but has become a participant / questioner / actor / producer of the text. This approach of studies directed at the reader almost represents "an organized attack on the foundations of a critical endeavor that sees meaning as inherent in the text" (Ismail, 2002, p. 26).

From here, it is important to emphasize that the study of literary work should not be concerned with the text only, but also with the act of reading, as the text has gaps through which the aesthetic subject of the literary work can be produced. Ingarden's concept of literary work formed an appropriate framework for establishing Iser's hypotheses. It is necessary to "distinguish between the text in its ontological state, that is, as a set of 'calligraphic appearances' through which the aesthetic subject is constructed, and the acts of investigation as epistemological activities by which the reader ends up producing the aesthetic subject... If so, the literary work cannot be reduced to the text or to the act of investigation, but rather to the convergence of the text and the reader" (Shorfi, 2007, pp. 180-181). This means that the literary work is the same as the aesthetic subject – in Ingarden's view – to which the text refers, and his can only be achieved by the interaction between it and the reader.

He also sees that the literary work has two poles: an artistic pole belonging to the text as produced by the author and an aesthetic pole belonging to the action of the text reader (Shorfi, 2007, p. 181).

Thus, it is clear that the pendulum of Western thought does not stop searching for new methods that bring a correct understanding of what is read, as required by the changes that occur in the intellectual arena, so the problem of reading has become a forgotten / marginal problem to which theories of thought turned a blind eye. This reading entity was born when the "death of the author" was announced. The latter, which was the focused of most of the previous studies that took interest in its sanctification as well as the extent of his impact on what he writes, was the center of understanding / reading / interpretation and center of the creative process as a whole; therefore, the research was subject to the so-called "author's authority", but the studies have been looking for another factor, the factor of novelty and aesthetics; that was the "text".

New movements such as New Criticism and Structuralism emerged that were associated to varying degrees with the modern linguistic revolution. New criticism argues that "the critic should pay attention to the work itself... He lets feelings take charge of themselves" (Ragheb, 2003, p. 685).

That is, they focus on the literary work itself away from the application of ready-made general rules and the issuance of value judgments. Its critics, therefore, "seek above all to analyze the work and enlighten it from within" (Ragheb, 2003, p. 286). Hence, the movement of new criticism moved attention to the text and its internal structure, thus helping to free it from the author's authority.

As for structuralism, it went further when it popularized the idea of "death of the author" not as a being of flesh and bone, but as a being that is transcendent / knowledgeable, claiming to own the truth/meaning. His presence disrupts the effectiveness of the text and kills its being. In doing so, structuralism gave the virtue of producing meaning and producing significance for the text as a system / linguistic structure / system formed by the relationships of words to each other without relying on an external reference such as the author or the reader. In doing so, it has excluded the role of the active/creative self, whether it is the producer or recipient of the text, because "for structuralists, the meaning is to reveal the character of this system" (Khider, 1998, p. 134).

This is the case on the surface, but a closer analysis reveals that it does not cut the role of the reader. "Perhaps it is the focus on the text that will lead to initial assumptions about reading... For the most important component that structural studies have chosen without stopping at it or looking at it... is the reader and reading, the sign of the text and the reader and the interaction between them" (Ismail, 1992, p. 29). In this process of detection and the recipient's understanding of the patterns of linguistic structures through his experiences, in addition to the fact that the birth of the reader with as a project to establish a new understanding / interpretation is contingent on the death of the author. As approved by Sussurian linguistics – being the most important basis –the text is a linguistic construction that does not open its doors except through language, and since the signifier is a sound image and the meaning is a mental image that refers to the imagined "the language of the text expresses an absent not a present and the multiplicity of connotations for one meaning" (Bara, 2008, p. 335). This is what most of the trends agreed on later, such as the theory of reception and the strategy of deconstruction. Through these principles, the author's authority and centrality were undermined, but despite the absence and neglect that the author was subjected to in various research and subsequent studies, they could not exclude him at all because the author of the text remains its author.

Based on the foregoing, it can be said that the authority to achieve meaning has passed from the text to the reader, as he was given all the powers to determine/reproduce it, but on what basis or philosophical legitimacy do the proponents of the theory of reception rely to assign power to the reader? All studies have unanimously agreed that the Hermeneutics of Gadmir, the phenomenology of Husserl and Ingarden had a prominent impact on the reception poles Hans Robert Jauss and Wolfgang Iser respectively, although they differed in practice/ methodology, as Jauss was interested in the series of actual receptions of the literary creative work throughout history, while Iser based his thesis on the "act of reading" in itself by focusing his attention on how a text interacts with its reader and the extent of the influence it exerts on him, but both constitute a theory of reception

interested in the reader in its comprehensive concept. Therefore, is it not possible to say that the process of grasping meaning has moved from a dialectical relationship between the authority of the text and the authority of the reader to a dialogue/interactive relationship between them, thus moving from trying to grasp it to trying to construct it?

But this transition and the absence of the author in trying to reach meaning and in light of those views that provoked a wide debate amid the intellectual movement, such as the strategy of deconstruction, which popularized/advocated (no) concepts all pouring into the mold of infinite significance or infinity of meaning, and various philosophical hermeneutic trends (Heidegger, Gadamer...) which made both the author and the reader a linguistic being who cannot impose his authority over the language or the text, in the midst of that a tone rose to reduce relativism, nihilism and the chaos of interpretation in order to establish an interpretation of texts on objective grounds and to give credit back to the intention of the author, whose death was declared by structuralism and who did not receive attention from philosophers of interpretation and difference. This project was adopted by Hirsch, who believes that the meaning of the text cannot be determined in isolation from the intention of the author.

The traditional hermeneutics (Schleiermacher, Delthey) saw understanding as a process of renewal or psychological reconstruction, and the object of understanding was to reach the original meaning of the text that brought it to the present from a past that had become inaccessible. Since the text is an expression of the author's ideas and intentions, reaching them through understanding is reaching and grasping the meaning of the text and thus achieving an objective interpretation that limits the exaggeration of multiple interpretations and the chaos of infinite significance. Perhaps this is what prompted Hersh to make two claims "concerning literary meaning by saying that there is no objectivity (in interpretation) unless the meaning itself is unchanged, and therefore ... meaning is considered a matter of consciousness, not words" (Couznez Hoy, 2008, p. 28). Thus, the attempt to trace the author's intention in the process of reading and interpretation is aimed at overcoming the relativism/formalism in the possibility of a valid interpretation or objectivity in interpretation, which Hersh sees as residing in a "radical historicity, evident in the works of Heidegger and Gadamer" (Couznez Hoy, 2008, p. 29). where objectivity insists that "there is a meaning that in principle does not change, which we should presuppose as the object of all interpretation, if some interpretations are to be believed to be more true or correct than others" (Couznez Hoy, 2008, pp. 29-30). But by putting this forward, Hersh is closer to falling into the dogmatism of ideas/meanings than to achieving objectivity as an undefined goal that may never be achieved, and thus falling into the illusion of objectivity or imagined reality, the reality of capturing meaning.

Hirsch proceeds from the linguistic character of the text as the legitimate entrance in every hermeneutical approach, as the text in his view is the bearer of the verbal meaning that the author intended and meant, so it is "in the end a meaning that can be determined in principle and remains constant through time, and can be recovered and produced by every competent reader. Moreover, the verbal intent of the author is not the entire mental state of the author at the moment of writing, but only one of the manifestations of this situation, which came into existence through expression depending on the abilities, possibilities, customs and traditions of language, and therefore it is a common meaning among readers who have the ability to know the same customs and traditions and apply them in their interpretive practice" (Al-Bazie, Al-Ruwaili, 2005, p. 90). As long as this is the case, the meaning of the text remains undetermined unless the reader makes a process of linking it to the author's intention and he can only do so by reusing the same logic adopted by the author during writing (the norms and traditions of language, internal and external references...) or what he calls the "principle of participation". "This understanding that captures this specific and unchanged meaning is completely neutral and impeccable, because it is not one of the normative objectives of the interpreter or one of his own views of the importance of work" (Couznez Hoy, 2008, pp. 29-30). This is impossible to achieve in practice/application, for limiting the significance/meaning to a historically changing reader and a chronologically moving text is a form of risk.

To overcome this contradiction, which was not lost on Hirsch's mind, he tried to differentiate between the meaning and the signification. Meaning "is what a text represents, what the author

means by using a sequence of special evidence, meaning what the evidence represents, and the significance means the relationship between the meaning and the person, the concept, the situation or anything imaginable, and the meaning is fixed and unchanging because the author's intentions from which the meaning was issued are given in a final way, while the variable is the significance given by each interpreter according to his intentions" (Muftah, 1990, p. 105).

Thus, the meaning is fixed related to the intentionality of the author, while the significance is changing linked to the intentionality of the reader. Accordingly, in Hirsch's view, a distinction should be made between the goal of the field of interpretation and the goal of the field of literary criticism, for "the field of literary criticism aims to reach the meaning of the literary text [significance] for an era, while the theory of interpretation aims to reach the meaning of the literary text ... Meaning is based on some kind of relationship between the text and the reader, but meaning is based in the work itself" (Abu Zeid, 2005, p. 48).

But what if the meaning changes for the author himself? Hersh answers, "When we claim that the meaning of the text has changed in relation to its author, we mean the significance on the basis that the author in this case became a reader and thus his relationship with the text changed" (Abu Zeid, 2005, p. 48). Through this, cannot the meaning be considered the same as the significance from Hirsch's point of view and therefore both are changing?! This is what led him to attach, on the other hand, between the meaning intended by the author and the full meaning in the text. What is important from his point of view is not what the author intended or what he expressed and meant as much as it matters the meaning as expressed by the text, "and this meaning can be reached by examining the many possibilities that the text can mean and the interpretation or hermeneutics must take upon itself this task or leave the field of meaning of the text for the reader or for the age or for criticism" (Abu Zeid, 2005, p. 48).

If this is the case, the meaning is the subject of understanding and interpretation He also distinguishes between understanding and interpretation, where the former includes the construction of meaning while the other includes its interpretation, but both have the meaning of the text itself as a prescriber. On the other hand, he argues that the confusion between understanding the text and its interpretation is a grave mistake, and that the result is doubts about the possibility of reaching a correct understanding of the text, which is mainly found in the philosophies of Gadamer and Heidegger (Couznez Hoy, 2008, pp. 30-31). (Hermeneutics) while the significance is the subject of criticism as the ruling, which makes the text alive and has the ability to lure its readers. This distinction between the two fields of hermeneutics, whose purpose is to interpret the meaning, and literary criticism, whose purpose is signification, is an implicit recognition of the inevitability of multiple interpretations associated with the reader and the impossibility of accessing or taking note of the author's intentions, which, although they are one, are related to the multiple internal/external world of the author of the text, on the one hand, and on the other hand, the text was in Hirsch's view just a template or a repository in which the author's intentions hide, waiting for the excavator of the competent reader who can imagine the life that the author lived to resurrect the original meaning that lies between the folds and cracks of the text. But if so, the reader here has turned into a passive reader whose only concern is to find and identify with the author's lost image through time.

The text also loses its own being and horizon that makes it different from its author and reader. "Hirsch sensed this problem and tried to solve it by distinguishing between the realistic author as a historical subject, and the speaker in the text as a determinant of textual (linguistic) meaning... This duality of the same author is only an expression of other dualities... This critic resorts to it to give a rational logical character to his arguments and analysis, and then to the validity of interpretation that reveals the meaning of the author and the monolithism of the text and reading. Among these dualities are those related to understanding, evaluation, interpretation, criticism, and those related to the central role of meaning and significance... Meaning, therefore, is a matter of consciousness, not of linguistic constructs, and each consciousness necessarily refers to the person" (Ezzahi, 2003, pp. 110-111). This person is an author or reader. Thus, it relies on the most important basis on which phenomenology was based in its Husserlian version, which is the independence of the subject as an intended subject for itself, and then linking between consciousness and the intentionality of

meaning, forgetting that the basis of the process of perception is that every consciousness is awareness of something intended by the reading or interpreting self, "and that the intention is to transform and give to the phenomena the meaning that they lack before" (Ezzahi, 2003, p. 111).

So, based on the foregoing, the literary meaning is still moving between intentions / authorities: the intentionality of the author, the intentionality of the text, the intentionality of the reader without any of them being able to catch it or subject it to its authority. It is elusive and moving and refuses to obey, or it can be said that it is a spider web that turns its prey into a linguistic being with no choice. Either it coexists with it within the text in dialogue/interaction or it is rejected.

2. Meaning as a Dialogue between the Text and the Reader

Literary history has known a neglect of meaning, which negatively affected the historical nature of literature, and most of the curricula that dealt with it with study and analysis turned into a historical curricula characterized by their strictness, such as structuralism, semiotics, linguistics, Marxism... Within this climate, Jauss tried to draw attention to the fact that the hallmark of the literary phenomenon lies in its historical dimension, excluding traditional questions and replacing them with more powerful and creative ones in an attempt to establish a new vision for writing literary history.

Jauss began by studying and discussing the approaches and theories in whose light literature was treated, starting with literary history in its traditional form, Marxism, German idealism, historicism, history of thought... "It is characterized either by the separation of the aesthetic from history so that pure literary history is not concerned with the relationship of literary phenomenon with general history, while general history links the literary phenomenon with historical events without paying attention to it in its own aesthetics, or it is characterized by separating the past from the present, or goes beyond the historical feature of the literary phenomenon in the first place and treats it as a set of "jewels" and "wholes" that transcend time and history [in addition to] their neglect of the recipient and the successive receptions of the literary phenomenon that give it precisely the characteristic of the historical process" (Shorfi, 2007, p. 151).

Hence, the need arose in Jauss's view to develop new means and procedures that give a different concept to the history of literature, different in its foundations and orientations, by proposing some concepts such as the series of receptions with its aesthetic and historical dimensions, the horizon of waiting... Since the literary meaning is inseparable neither from the literary phenomenon nor from its recipient, it lives by reviving them and dies by their death. From here, it lies in literary history and in its horizon.

2.1 Literary History as a Series of Receptions

Various studies have proven that changing research models and methodologies is self-evident, as no method that has proven its ability to guide the course of research one day is not soon discarded because it has become unable to keep pace with what is happening in the field of studies, leaving its place for another new approach. The same is in the study of the history of literature, which, according to Jauss, had entered into the bottleneck, as it did not recognize the creativity of a literary work, unless it was subjected to a series of comparisons with previous works that were old than it, recognized for their quality. Works that have succeeded in emulating classical works are judged to be of quality and are met with acceptance, while works that have gone out and deviated from the classical models are judged poorly and are not shown acceptance and satisfaction (Al-Zahi, 2003).

This is what the old historical school has always done, which "resorts to classifying literary works, and critical judgments issued on them, according to general trends, schools and currents, or according to inter-literary genres, without abandoning in its treatment of these literary facts the chronological treatment based on a purely chronological sequence" (Shorfi, 2007, p. 152). The task of the literary historian/reader is then only to compare the works according to established standards/laws, describing things as they were, without any aesthetics or pleasure in order to achieve objectivity. This objectivity to which the historian of literature/ reader commits himself "leaving his own literary judgment and the era that is not yet over ... bound by the safe order of masterpieces, he remains in his historical distance... lagging behind a generation or two from

literary developments, and at best participating in contemporary interaction with the literary phenomenon... as a passive reader" (Ismail, 2002, p. 57). This vision of literary history and the various practices applied to the literary phenomenon in light of the continued reverence of "classical masterpieces" deemed history as a mere compilation of dead truths.

As a reaction, a new model emerged, called the "teleological model", which Schiller founded under the influence of German idealism, "and this model requires that the movement of events and reality be interpreted from a certain ideal 'end' or 'idea' that governs world history as a whole and thus governs the development of all humanity throughout world history" (Shorfi, 2007, p. 153).

However, this model quickly showed its shortcomings and ended up in a real crisis, for how can this "end" be caught or represented – Abdul Karim Shorfi adds – at a time when the process of events is still ongoing and has not yet ended, and if these events are found finished, they have often reached the peak point or achieved the goal. The historian will not then look at the post-stage because it expresses a state of stagnation or marching towards decadence, but at the same time, this stage is part of the process of history and the continuity of events, thus dropping the idea of "purpose" (Khader, 1998).

In this sense, historicism sought to transcend the idea of the existence of a final end and was co ncerned with the study of eras as independent, complete entities, and thus it not only eliminates "temporal continuity and the interdependence of events and facts with each other... but also breaks the continuity between the past and the present because it says that the historian must be stripped of the point of view of his own age and obliges him to be erased before his subject in order to show it in its full objectivity" (Shorfi, 2007, p. 154). But can the historian abstract and detach himself from the perspective of his time to be able to possess his subject in his past? If the present emerges and imposes itself as a self that has the right to exercise its being, then it cannot be abandoned in order to delve into the past, and the meaning of the old work or the past cannot be seen in its past; on the contrary, the meaning of the past work is determined by the questioning of the present of it.

That is, it achieves its meaning only as being an important source of mediation between the past and the present. This is what Jauss asserts in that the process of producing heritage texts is not "devoid of the tendencies of the interpreter and the deposits of his reading experiences, and then resorting to choice or selection, as an interpretive procedure that gives the interpreting self the opportunity to reproduce the past... not to obliterate its features or make it forgotten, but to work within the present reception to perpetuate it and revive it anew as if it were born of this time alone". (Bara, 2008, p. 296). Under the influence of Gadamer, he also emphasized the role of prior knowledge or prejudices in the formation of the reader's consciousness that allows him to dialogue/understand/communicate.

Thus, in order to overcome the dilemma of historical practice, positivism investigated and highlighted the external imperatives and influences that caused the emergence of literary works, applying the principle of causal interpretation, borrowing this from the exact sciences. This reductionist status of the literary work and its limitation to a set of influences and causes led to the exclusion of the aesthetic value that distinguishes it, which the history of thought tried to search for in the temporal ideas and concepts, that is, those "jewels" involved in literature, which do not change with the change of its eras away from the historical understanding of its production / function; hence, classical literature had the right of paternity to these ideal aesthetic values. As a result of this approach, a gap was created between the aesthetic approach and the historical approach, and it has widened further with the Marxist and formalist theories, where the former considers the literary work as a testimony / reflection of a certain state of society, that is, it is a simulation of the infrastructure (social, economic) in its historical process, which made literary history inseparable from the social/ economic process; thus, the reception of literary work is limited to knowing the previously known image of reality that it reflects within it, but Marxist critics such as Croas, Roger Garaudy and Karl Koszeck, stressed that literary work is a process that opens up to the future because of its ability to influence. How and why can a literary work survive despite the demise of the social context that created it? From this point of view, the historicity of a literary

work does not lie in its representative function, but in the influence it exerts on the recipient (Shorfi, 2007, pp. 155-158).

Thus, through the transcendence of Marxism of itself, Jauss deduced two visions to establish a new literary history based on new rules: first is that the life of literary works does not result from their existence in themselves, but in the interaction that takes place between them and humanity, and therefore cannot be arranged in an organized history except in light of the relationship of overlap between production and reception. Second is that the revolutionary function of literary works can only be perceived if their vision goes beyond a simple simulation to a means of transforming and creating perception (Shorfi, 2007, p. 158). As such, it looks like a cognitive system that forms another/different line.

As for the formalist theory, it focused its attention on the aesthetic feature of literature alone, so they defined the literary work formally and functionally, and saw it as a closed pattern in a process of total exclusion of the historicity of literature in terms of production/reception (external context), but in its later stages and during the development of the concept of "literariness", it realized that it – i.e. literariness as a displacement of aesthetic language from ordinary language is not only defined synchronically, but also diachronically, through the constantly renewed formal differences and conflicts between new literary works and their predecessors in the literary continuum. Hence, formalism returned to history, resulting in the replacement of the classical concept of tradition with the concept of "literary development". However, according to Jauss, this transition remains within the bounds of personal history rather than history as a whole (Shorfi, 2007, pp. 159-160).

From the foregoing, Jauss believes that the synthesis between the Marxist school (the historical approach) and the formalist school (the aesthetic approach) – in other words, transcending the duality of the inside / outside – is the best way to build a new literary history if we add another dimension to it or add the determining factor for the existence of the literary phenomenon, which was ignored before, which is the dimension of "reception" or the "receiving audience", so the history of literature can only be successful when it takes into account the moment of encounter between the text and the reader, where he is effective/productive/ creative. Then, the best understanding of how literary works succeed occurs. Therefore, the new literary history that Jauss wants to establish will be nothing but a "history of reception" based on the continuity created by the series of successive receptions in a dialogical relationship between the literary work and successive generations of readers, or an awareness of the "activity of history" in the formation/understanding of the self and the realization of its historical being – in the footsteps of Gadamer – for trying to interpret literary works objectively in a scientific manner is what cannot be achieved, as man and what he produces as a historical being, is not understood /interpreted except within a historical situation of his own.Thus, Jauss sought to meet the need of the Marxists to put literature in a broader context than the sequence of historical events, and the need of the formalists that the development of awareness of the aesthetic dimension of the reader is inseparable from the awareness of the rest of the readers in a dialogical relationship that constitutes reading experiences and tools of knowledge through which the reader enters the text for researching / forming the meaning that keeps moving, leaving its traces, which in turn forces him to modify his horizons or presuppositions so that the process continues as a way to form this meaning / meaninglessness that exist at the same time.

2.2 Horizons of Waiting

The new concept of literary history is based on a series of receptions, where it is difficult to distinguish those of the past from those of the present. Additionally, it is impossible to understand the literary development in the aesthetic and historical dimension without procedures and mechanisms that help in understanding and interpretation, so Jauss resorted to developing a procedural concept called "horizons of waiting", which he used under the influence of various German philosophies (Shorfi, 2007, pp. 163-164). especially Gadamer's hermeneutics. The latter defines it as "the range of vision that surrounds everything that can be seen from a privileged private position" (AbdelMohsen, 2009, p. 244).

To say that the history of literature is based on a series of receptions has come to mean that literary works are not transcendent/a historical truths that confer the same appearance to each recipient, that is, it is the recipient who brings them into existence through his or her precipitated experience, in other words according to his "waiting horizon". Thus, Jauss defines his concept as "a system of standards and values that coincide with the emergence of a literary work and that constitute the literary and historical experience of its first readers. When it comes to successive receptions of subsequent generations, the horizon of waiting means the context of the prior aesthetic experience shared by the subjects, on which every individual understanding of the text and every influence exerted by this text is based" (Shorfi, 2007, p.165).

Thus, the process of receiving and the influence that the text exerts on the recipient according to a certain horizon is built from a set of standards and rules accustomed to from previous texts. Then, there will be fusion between the horizons of the reader and the horizons of the text to generate dialogue / understanding in order to produce literary meaning.

Therefore, the concept of 'waiting horizon', which was associated with the name Jauss, does not differ in its meaning from the concept of "interpreting community" of Stanley Fish, for while reading the text, the reader during an interpretive moment belongs to a group that "bestows on his reading strategies the character of collectivism and thus reduces his role as an individual who expresses absolute privacy" (Hamouda, 2003, p. 141).

Whenever he changes the group, his interpretation of the text changes as well.thus, the horizon has the property of overthrowing all perspectives and trends and allows consciousness to perceive different connotations that roam its field of vision. From here, we can differentiate between a reader who has a narrow/closed, self-sufficient horizon that does not leave its own center and does not look forward to horizons that enrich his visions and experiences that allow him to understand himself, and a reader who has a broad / open horizon that allows him to understand himself by formulating appropriate answers to critical questions and cumbersome problems. That is why Gadamer tried, through the call for dialogue/understanding between past and present horizons and the concept of historical distance, to enable interpretive awareness to understand/perceive the texts of the past/heritage, and meet it and include it in the appropriate context for it. Awareness, then, does not remain centered on its horizon or stands as a spectator; rather, it roams the horizon of heritage to revive its facts. For "How many texts were confiscated by the people of its time and killed in its cradle, and today these texts express a unique genius in creativity; it and others will remain on a continuous journey as long as there are readers who will resurrect them again based on their expectation or the critical school to which they belong" (Bara, 2005, p. 105).

In this sense, the moving consciousness that leaves its self-centering to temporarily occupy the place of the other would constitute in the consciousness an acknowledgment of the other's otherness and difference historically and in terms of existence; as long as this is the case, the semantics are renewed and changed in light of the dialogue and fusion of broad and rich horizons, the horizons of the text/heritage with the horizons of consciousness (overlapping the horizons of the interpreter with the horizons of the text). Or it can be said that the text will not dialogue with any reader or give him some of its connotations unless he is an "expert reader" who is proficient in the game of question and answer.

Conclusion

So, based on the foregoing, the literary meaning is still moving between intentions/ authorities: the intentionality of the author, the intentionality of the text, the intentionality of the reader without any of them being able to catch it or subject it to its authority. It is elusive and movingand refuses to obey, or it can be said that it is a spider web that turns its prey into a linguistic being with no choice. Either it coexists with it within the text in dialogue/interaction or it is rejected.

As for the textual spaces / blanks and areas of negation, it is thanks to them that both the reader and the text can enter into an interactive/dialogical relationship to build meaning that remains hidden and tied to the text. This text has its own decision and cannot be reached by any reader,

whether he is informant, ideal, implicit, expert reader... or to make it say what it does not accept saying.Although the theories directed to the reader sought to give the latter powers in approaching texts, they collided with a fortress that is difficult to penetrate. Even the deconstruction strategy that changed and developed several of its predecessors' tools could not penetrate, as all its concepts: diffusion dispersion: absence of meaning infinity of significance… stress the central position in which the non-central text stands.

References

1. AbdelMohsen, H. M. (2009). *The concept of aesthetic consciousness in philosophical hermeneutics*. Dar Al Tanweer.
2. Abu Zeid, N. H. (2005). *Problems of reading and mechanisms of interpretation* (7th ed.). Arab Cultural Center.
3. Al-Bazie, S., & Al-Ruwaili, M. (2005). *A guide for the literary critic, illuminating more than seventy critical trends and terms* (4th ed.). Arab Cultural Center.
4. Al-Zahi, F. (2003). *Text, body, and interpretation*. East Africa.
5. Bara, A. Gh. (2008). *Hermeneutics and philosophy: Towards an interpretive mind project*. Difference Publications; Al-Dar Al-Arabiyya; Science Publishers.
6. Bara, A. Gh. (2005). *The problem of rooting modernity in contemporary critical discourse: A dialogic approach to epistemological origins*. The Egyptian General Book Authority.
7. Couznez Hoy, D. (2008). *The critical circle: Literature, history, and philosophical hermeneutics* (K. Hamid, Trans.). Al-Jamal Publications.
8. Hamouda, A. A. (2003). *Exiting the maze, a study in the authority of the text*. National Council for Culture, Arts and Literature.
9. Ismail, S. (2002). *Aesthetics of reception: A study in the theory of reception according to Hans Robert Jauss & Wolfgang Iser*. Supreme Council of Culture.
10. Khader, N. O. (1998). *The cognitive origins of reception theory*. Dar Al Sharq.
11. Muftah, M. (1990). *Unknown statement*. Dar Toubkal Publishing House.
12. Ragheb, N. (2003). *Encyclopedia of literary theories*. Egyptian Scientific Publishing Company; Longman.
13. Selden, R. (1991). *Contemporary literary theory* (J. Asfour, Trans.). Dar Al-Fikr for Studies and Distribution.
14. Shorfi, A. Bk. (2007). *From philosophies of interpretation to theories of reading*. Difference Publications; Arab House Science Publishers.

Received: 30.11.2024
Accepted: 04.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/190-198

Baadji Ismahane
University of Mohamed Boudiaf - M'sila
https://orcid.org/0009-0000-9764-2808
ismahane.baadji@univ-msila.dz

The Dialectic of the Self and the Other Through the Theme of Migration in the Novel "Lost at Sea" by Hafnawi Zaghir

Abstract

This research aims to examine the manifestations of the self and the other in the narrative text. The study is based on the novel "*Lost at Sea"* by Hafnawi Zaghir as a subject of analysis, with the goal of uncovering the dialectic of the self and the other within the narrative and among its characters. The author employs alternating events between characters with Arabic and Western names to highlight the ongoing conflict between them, emphasizing the assertion of identity in the face of the other's dominance.

Keywords: *self, other, narrative text, character, dialectics*

Baadji Ismahane
Mohamed Boudiaf Universiteti - M'sila
https://orcid.org/0009-0000-9764-2808
ismahane.baadji@univ-msila.dz

Həfnəvi Zagirin "Dənizdə itirilmiş" romanında köç mövzusu ilə özün və başqasının dialektikası

Xülasə

Bu tədqiqat hekayə mətnində özünün və başqasının təzahürlərini araşdırmaq məqsədi daşıyır. Tədqiqat təhlil predmeti kimi Həfnəvi Zagirin "Dənizdə itirilmiş" romanı əsasında hazırlanıb və məqsədi povest daxilində və onun personajları arasında "mən"in və digərinin dialektikasını üzə çıxarmaqdır. Müəllif ərəb və Qərb adları ilə personajlar arasında dəyişən hadisələrdən istifadə edərək, onlar arasında davam edən münaqişəni vurğulayır, digərinin hökmranlığı qarşısında şəxsiyyətin təsdiqini önə çəkir.

Açar sözlər: *öz, başqa, hekayə mətni, xarakter, dialektika*

Introduction

The trajectory of the relationship between the self and the other in the Arabic novel is long, extending back to the civilizational shock that occurred when the self-encountered the other and discovered a bitter truth. Through its superior civilization, the other exposed the self to itself. Thus, Algerian literature, like Arabic literature in general, has been a pioneer in addressing this theme. Notably, at a certain period, the Algerian novel sought to feminize the other, portraying it as a deviant figure who compensates for this deficiency with tyranny and oppression.

The Algerian novel, particularly during a period of notable dynamism, largely focused on exposing the French other by addressing the theme of the revolution. However, due to social, political, and cultural changes in Algerian society, a new generation of young writers emerged, shifting their attention to exploring the new reality and raising questions in search of answers. Among the pressing issues that occupied a significant place in Algerian narrative discourse was migration to another land, where the confrontation with the other moved to his own territory rather than the self's homeland, which had historically been the primary setting for exposing the other due

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

to colonial legacies. This shift made the theme predominantly political. One of the works that exemplifies this transformation is *Lost at Sea* by Hafnawi Zaghir, which incorporates the theme of migration and the resulting intellectual and civilizational conflict, rooted in the dialectic of the self and the other. The protagonist, Sinan, an intellectual striving to serve his country, finds himself thwarted by self-serving individuals who suppress figures like him, leading him to flee to the West in search of freedom of expression and democracy. However, his suffering intensifies when he realizes he has fallen victim to the deception of the slogans championed by the other—ideals celebrated as hallmarks of a new civilization yet proving to be mere illusions.

Based on the above, our study, titled *The Dialectic of the Self and the Other Through the Theme of Migration in Lost at Sea* by Hafnawi Zaghir, aims to answer several key question, most notably:

Comment la migration, en tant qu'expérience transformatrice, redéfinit-elle la perception de l'autre par le protagoniste, et dans quelle mesure son statut d'intellectuel lui permet-il d'accéder à une compréhension plus nuancée de l'altérité?

This question will be addressed through an in-depth exploration of the novel, analyzing, discussing, and critiquing it by first defining key concepts such as the self and the other, as well as examining the defining factors of their relationship in *Lost at Sea* by the Algerian novelist Hafnawi Zaghir.

Research

1- The Concept of the Self (Al-Ana)

The "self" is one of the philosophical and intellectual inquiries that has occupied a significant place within human thought since ancient times. In fact, the question of the "self" is among the fundamental questions that have accompanied humanity since its awareness of existence, as it is intrinsically linked to a broader question—the question of "being." Alongside its relentless pursuit of understanding nature, humankind has been engaged in a continuous, both explicit and implicit, journey toward exploring the depths of the self. However, this journey has often encountered complexities and labyrinths where the intellect finds itself limited and incapable of fully grasping the absolute essence of the self.

Due to the complexities surrounding the concept of the "self" and the difficulty of defining it as a stable notion within the realm of thought, perspectives on it have varied. Religious thought, for instance, is ontologically grounded in what sacred texts dictate, whether in monotheistic or non-monotheistic religions. Ancient Eastern philosophy approached the "self" as both a source of evil and a wellspring of good, in line with the eternal duality governing existence—good and evil (Peter, 2001, pp. 85-87)—or, as expressed through the contrast between darkness and light. The notion of the "self" served as a foundational pillar in Eastern religions, which were built upon the principle of conflict between two opposing forces that control existence. As a result, these religions adopted a spiritual approach centered on contemplation and retreat into the "self" as both a refuge and a means of self-preservation

In monotheistic religions, the "self" becomes more active and dynamic, as it is responsible for human choices and orientations while still retaining its dual nature of encompassing both good and evil.

Meanwhile, human thought approaches the concept of the "self" from a different perspective, viewing it as both an inherent, static existence and a dynamic, ever-moving force. This duality has led to varying philosophical and intellectual interpretations of the "self," depending on differing perspectives and methodological approaches to the concept.

Accordingly, we will first explore the linguistic meaning of the term before defining both its conceptual and philosophical dimensions (Mustafa Sweif, 1978).

1-1 Linguistic Definition

The word *dhāt* carries multiple lexical meanings and linguistic usages, functioning as a grammatical element with a significant role in Arabic sentence structure. Its meaning varies depending on the context in which it is used, reflecting the distinctive nature of the Arabic language, which is rich in lexical and semantic nuances.

The term *dhāt* can signify the essence or intrinsic nature of something. For instance, in the phrase *dhāt yadhi* (literally, "the essence of his hand"), *dhāt* refers to what his right hand possesses. The plural form *dhawāt* is an incomplete derivation, with its full form being *dhawāt* (akin to *nawāt*, meaning "core" or "seed"). The letter *wāw* is omitted in singular form, but it is restored when forming the dual (*dhawātān*), similar to *nawātān* (dual of *nawāt*). In the plural, it reverts to *dhāt*, forming *dhawāt*. Grammatically, *dhāt* is the feminine form of *dhū* (meaning "possessor" or "owner"), with its dual being *dhawātā* and its plural *dhawāt* (Al-Tunji, 2003, p. 222).

Shihab al-Din Ahmad al-Khafaji al-Masri states: "Abu Zakariyya informed us and said that using *dhāti* and *dhawāti* in *al-Hādī* is incorrect—this is the well-known opinion. Al-Nawawi, in his *Tadhīb*, mentioned that this usage is a convention among theologians, but some linguists have rejected it, arguing that *dhāt* in Arabic does not mean 'essence' but rather 'possessor' or 'owner.' However, this rejection itself is unfounded, as what has been stated is indeed correct. Al-Wahidi, commenting on the Quranic verse *wa aṣliḥū dhāta baynikum* ('And make peace among yourselves'), cited Al-Zajjaj, who explained that *dhāt baynikum* means 'the essence of your relationship'" (Al-Khafaji, 1997, p. 194).

As for the concept of the "self," it has taken on multiple shades, much like a rainbow, and has undergone various interpretations and rituals. There is no language in the world, whether ancient or modern, across different civilizations, that does not employ words such as *I*, *myself*, and *mine*, all of which indicate the essence of the self. Thus, the roots and foundations of the concept of the self are deeply ancient, with sources tracing its origins to pre-Christian times. Some contemporary ideas about the self can be linked back to Homer, who distinguished between the physical human body and a non-material function, which was later referred to as the soul or spirit" (Qahtan, 2004, p. 15).

1-2 Terminologically

Anyone browsing the lexicon of Sufi terminology will notice the association of the term *dhāt* (self) with divinity. It is stated that *dhāt* refers to the pure existence of the Absolute Truth alone, for anything other than existence—as the existence of Truth itself—is nothing but absolute nonexistence. It is the pure entity, requiring no unity or distinction to differentiate itself from anything else, as there is no essence apart from it—its unity is its very essence" (Al-Khalidi, 1997, p. 21).

However, differences in meaning and terminology arise due to variations in civilizations and eras. As Qahtan notes, "Human beings have never understood the self as they do today, where it has become a psychological term with specific implications" (Qahtan, 2004, p. 21).

The concept of the *self* has fluctuated across multiple domains, including the soul, the psyche, and the ego.

Philosophers have differed in their perspectives on the *self*, depending on philosophical movements, intellectual schools, and varying references. As a result, philosophy has produced diverse definitions of the *self*, which were not merely born out of contemporary philosophical debates but trace back to the earliest recorded and documented eras of human philosophical thought.

"The concept of the *self* is not something inherited by humans; rather, it takes shape through interaction with the environment in which one lives, starting from childhood and continuing through various stages of growth. Awareness of the *self* begins narrowly at the start of life and expands as the individual's environment widens. This development occurs through partial experiences and situations encountered while attempting to adapt to the surrounding environment" (Hassadi, p.7).

Thus, the concept of the *self* is a comprehensive one, encompassing multiple aspects of its relational dynamics. From one perspective, "the influence is mutual among these poles (*self–self*, *self–other selves*, *self–world*), and the interaction between any pair of them weakens or strengthens, yet persists as long as its components remain" (Hassadi, p. 11).

As for the definition of the *ego*, it is the individual's sense of existence in this universe, along with the thoughts they recall during their daily activities. Descartes, when he began by denying the existence of the other—everything perceived through the senses—could not deny the existence of his own *ego*, expressing it through the well-known *cogito*: "I think, therefore I am." According to Lalande, the *ego* has two characteristics: "It is inherently oppressive, as it asserts itself against everything, and it is in conflict with others, as it seeks to exclude them. Every *ego* considers others as adversaries and desires to dominate them completely" (Lalande, 2001, p. 824).

The *self* is defined as "a construct assumed to exist as the foundation for achieving integration and continuity among all our experiences, meaning the basis that unites them into a coherent and connected whole" (Swaif, 1878, p. 277).

2- *The Concept of the Other*

The concept of the *Other* takes on linguistic, terminological, and philosophical dimensions, making it a richly diverse and multifaceted notion. This section aims to clarify these perspectives, starting with the linguistic aspect.

2-1 *Linguistically*

In *Lisan al-Arab*, *al-akhar* (the other) is a noun in the *af'al* form, with its feminine counterpart being *ukhra*. However, it carries an adjectival meaning, as the *af'al* form is typically used for adjectives. The diminutive form of *akhar* is *ukayhir*. In the Quranic verse: *"Then two others shall stand in their place" (Al-Ma'idah, p.107)*, Al-Farra interprets *akharan* as referring to two individuals from a different faith, specifically from among Christians or Jews. The plural forms include *akharun*, *ukhariyat*, and *ukhar*. Some expressions, such as *"May God remove the other"* or *"No welcome to the other"*, imply distance or exclusion (Ibn Manzur, 1988, p. 29). Additionally, *al-akhar* can mean *ghayr* (other), with plural forms *ukhar* and *ukhariyat*. The phrase *"May God remove the other"* is used metaphorically to refer to someone absent or not belonging to a group (Maalouf, 1991, p. 5).

2-2 *Terminologically*

The concept of the *Other* has been widely discussed by scholars in philosophy and other conceptual fields aiming to establish precise terminological frameworks. The term *Other* denotes anything that is not *Self*. The idea of the *Other* as distinct from the *Self* is an epistemological category, fundamentally recognizing the existence of an external reality beyond the knowing self, meaning objective entities (Al-Ruwayli & Al-Bazghi, 2005, p. 21).

On this basis, the *Other*, in its simplest form, appears as either a counterpart or an antithesis to the *Self* or *Ego*. The term has been widely used in discourse studies, particularly in colonial and postcolonial discourse, as well as in fields that build on these frameworks, such as feminist criticism, cultural studies, and Orientalism. The concept gained prominence in contemporary French philosophy, especially in the works of Jean-Paul Sartre, Michel Foucault, Jacques Lacan, Emmanuel Levinas, and others (Al-Ruwayli & Al-Bazghi, 2005, p. 23).

Regarding the term *Other*, and as a reinforcement of the previous discussion, scholars argue that its meaning revolves around three main dimensions. In its most common sense, the *Other* refers to another person or a distinct group of people with a unified identity. By comparison with that individual or group, *I* or *we* can define our difference from them. This opposition often involves a process of diminishing the value of the *Other* while elevating the *Self* or identity. Such a perspective is particularly prevalent in cultural contrasts, which are commonly emphasized in colonial discourse (Al-Ruwayli & Al-Bazghi, 2005, p. 24).

2-* Determinants of the *Self* and the *Other

The factors defining the boundaries between the *Self* and the *Other* in Algerian narrative texts are shaped by the cultural, political, and historical contexts Algeria has experienced. In this regard, the issue of identity in Algerian society emerges prominently, directly linking to both past and present colonial dimensions. *"The civilized West followed the path of the theological West*

in adopting a culture of exclusion, denial, and eradication. The Western civilizational centrism, which portrayed the West as both the beginning and the end of civilization—starting with the Greeks and Romans and culminating in itself as the end of history—led to a denial of the world's diversity as a collection of multiple, distinct, and independent civilizations" (Amara, p. 135).

Since ancient times, colonial powers have operated in Algeria based on this racist ideology, seeking to erase the *Self* by obliterating its characteristics and distinct identity. The last major invasion of the Algerian coast occurred in 1830 with the French campaign, the most destructive and brutal of them all. France employed military, cultural, religious, and legislative measures to dissolve the national *Self* into the foreign *Other*. The French aimed to strip the Algerian mind of its identity and individuality. *"With all its might, France sought to drain the Algerian intellect of its identity and personality"* (Oumeqran, 2005, p. 11). From this emerged the idea of the French enemy, who humiliated the *Self*, subjecting it to oppression, torture, killing, humiliation, and cultural and religious obliteration. Marshal Bugeaud himself declared: *"The war France is waging in Africa is merely a continuation of the Crusades"* (Poujoulat, p. 288). This statement reflects the true colonialist perception of Algeria and its people.

In contrast to this idea, the oppressed national *Self* emerged, striving with all its strength to resist this act of *Self*-negation. This struggle fostered deep-seated hatred and resentment toward the *Other*, persisting even after independence, manifesting as heightened sensitivity and suspicion toward anything associated with it. Based on this, the determinants shaping the relationship between the *Self* and the *Other* become evident, echoing Tzvetan Todorov's classifications, in which he categorized the *Self-Other* dynamic into three types.

- A value judgment on the moral level: The *Other* is either good, something I like, or something I dislike.
- An act of either approaching or distancing oneself from the *Other* on a practical level: I accept the *Other's* values and integrate with them, I make the *Other* adopt my perspective, or I impose my own image upon them. Between submission to the *Other* and the *Other's* submission, there is also a third option—neutrality or indifference.
- Recognizing or ignoring the *Other's* identity, which occurs on a practical and research-based level. (Todorov, 1992, p. 223)

The novelist does not stray far from these classifications but rather operates within their framework, engaging with one of these types based on their ideology, the influence of the society they belong to, and the culture they carry.

3- The Manifestations of *Self* and *Other* in the Novel Through the Theme of Migration

Observing the relationship between the *Self* and the *Other* from a distance—beyond the novel under study—reveals that the intellectual cannot perceive identity as mere self-enclosure. Likewise, they cannot reject openness to the *Other* in the name of preserving identity, as such a stance leads to stagnation, weakness, and decline—contradicting the very essence of culture, which thrives on evolution and the recognition of new knowledge. For this reason, the intellectual—whether a thinker, novelist, or scholar—begins to resist the suppression of the will to change and the obstruction of any attempt to transcend ideological and racial barriers imposed by the *Self*. A *Self* that fears erasure tends to withdraw further into itself, rejecting the *Other*, yet a true intellectual moves beyond this closed-off perspective. Individual identity is a form of uniqueness that enables a person to be universal (Harb, 1998, p. 219)

The novel, as a literary genre, possesses the ability to encompass various literary forms and human themes. It is among the most capable arts in embodying the complex relationship between the self and the other, as it provides a space for the voice of the "self" to express its inner fears, pains, and thoughts, engaging in a critique of both itself and the other. The novel at hand addresses this eternal intellectual and cultural conflict between the self and the other within the context of migration. It explores deeply rooted ideological notions in collective memory, such as fascination

with the other and subsequent disappointment, the clash of identities and the occurrence of cultural confrontation, as well as the role of culture in shaping self-awareness in contrast to the other. This is the focus of our analysis in *Lost at Sea*.

The new Algerian novel, particularly youth literature, heavily relies on the theme of migration. Among these works is *Lost at Sea*, which grants its main characters the freedom to narrate their experiences. This approach is rooted in a keen awareness, as it seeks to reveal the full reality of the other within their own domain. Initially, the novelistic portrayal of the other stemmed from confrontation, but gradually, the focus shifted toward relocating to another land in an attempt to explore its civilization and gain a clearer understanding of its stance toward the self. Previously, the perception of the other was shaped through historical confrontation—colonialism—which painted an image of the other as an aggressor, a barbarian, and a criminal. However, this perception remained partial. Although this image dominated much of the pre-1990s literary works, where the other was often depicted as a mere enemy due to the historical scars left by colonial aggression in the national memory, the contemporary generation faces a different reality (Hamid Al-Hamadani).

They are compelled to interact with the other, engage with them, and discover them more easily—especially in the age of digital revolution, technological advancements, and the emergence of social media, which facilitate seamless communication and the exchange of information in both voice and image. Therefore, the best way to truly understand the other is by venturing into their world and engaging with them firsthand. Thus, the Maghrebi novelist searches for their own existence within the other, a quest often accompanied by a lingering sense of vengeance against the other who had once dominated them during the colonial era.

Our focus in this study has been drawn to a novelist who captured our attention—Hafnaoui Zagher—due to the prolific and diverse nature of his writings. He does not belong to the younger generation, and much of his work follows a structured, gradual approach, aiming to present ideas in the simplest and most accessible way without burdening the reader. After a long hiatus from writing that lasted about fifteen years, he made a strong comeback with seven novels and two short story collections, spanning the entire decade of the 1990s and early 2000s. His works tackle a variety of themes, yet what stands out is the complete absence of the theme of terrorism, neither directly nor indirectly, despite it being one of the dominant subjects in Algerian literature during that period. Instead, his focus seems to be on major issues concerning his homeland and the broader Arab-Islamic world, framed within a universal humanistic vision. His use of symbolism expands the interpretive horizons of his work, allowing for multiple readings from the perspective of contemporary literary criticism.

We will examine some of the characters that represent the conflict between the self and the other in Hafnaoui Zagher's novel.

3-1 The Self

- **Sinaan**: The name Sinaan means "spearhead" (*Nasr Al-Hayy, 2003,* p. 44), aligning with the character's role in the novel. Sinaan is a rebellious and determined journalist with strong principles and high moral values. He worked for a daily newspaper in his homeland, where his diligence and perseverance earned him a prestigious position. However, his sharp and confrontational writing style, aimed at exposing corruption and correcting societal flaws, brought him numerous problems. He faced continuous threats and warnings, ultimately forcing him to leave his country in search of greater freedom abroad. *"I had reached a prestigious position in my profession, which made me admired by some... but in the eyes of others, I appeared as a rebellious agitator… and to yet others, a source of concern and fear. As the pressure, threats, warnings, and censorship of my articles intensified, I found myself compelled to emigrate."* (*The Novel,* p. 10). Despite being offered various jobs in sensationalist newspapers abroad, he rejected them all, refusing to compromise his principles. Instead, he moved from one job to another, ultimately ending up as a newspaper vendor in a small kiosk.

- **Zeena:** The name Zeena comes from *zayna*, meaning "adornment" or "that which beautifies" (Nasr Al-Hayy, 2003, p. 85). Zeena is a young woman of Arab origin who accompanies Sinaan throughout his journey on the ship returning home. She possesses a striking Arab beauty: *"A tanned*

complexion tinged with a rosy hue, her eyes like two deep lakes, her hair a cascading black waterfall flowing freely, untouched by the sea breeze. Her voice reached me like a melody from the unseen, whispered by the moon into the still night." (Nasr Al-Hayy, 2003, p.4 9).

- **Diana:** A Latin name meaning "goddess" in Roman mythology (Nasr Al-Hayy, 2003, p. 125), which aligns with how Sinaan perceives her. He is mesmerized by her extraordinary beauty, considering her a divine marvel: *"As time passed, I saw in her a celestial sign, a divine miracle—enough for the earth to take pride in being the ground she walked upon, and for beauty to revel in itself, knowing it was the ultimate expression of divine creativity."* (The Novel, p. 145). When Diana asks Sinaan about love, he responds: *"It is complete awe before the supreme being."* (The Novel, p. 61), referring to her as the embodiment of that supreme being, elevating her to a godlike
- **Mansour:** The name Mansour means "victorious" (Nasr Al-Hayy, 2003 p. 63), and *Muntasir*, another variation, means "conqueror, triumphant" (Nasr Al-Hayy, 2003, p. 63), aligning with the character's role in the novel. Mansour is a singer who struggled to find success in his homeland, leading him to migrate abroad, where his circumstances improved, and he gained recognition. He and Sinaan reunite aboard the ship heading home, as they share an old acquaintance. After the murder of the ship's captain, his assistants, and Mary, Mansour takes control of the food storage and begins distributing provisions to the passengers in an arbitrary and unregulated manner. *"We found Mansour furious, foaming with rage, shouting and cursing: 'People are chaotic; discipline is the exception! Only the stick can teach them order.' He said this while handing out canned food and bread to a restless, impatient crowd of passengers, pushing and shoving as they anxiously awaited whatever Mansour and his assistants would offer."* (The Novel, p. 117). Then, Mansour suddenly stops the distribution and orders the crowd to leave, threatening: *"Withdraw immediately, or I will throw the remaining supplies into the sea!"* Silence falls, and the passengers retreat in humiliation and defeat, most of them having received nothing. The distribution had been arbitrary, with no consideration for fairness or the actual number of passengers. *"What remained was not enough for the vast number of people still waiting for their share… What would he do next?"* (The Novel, p. 118).
- **Abd Al-Mawla**: The name is a compound of *Abd* and *Al-Mawla*. *Abd* means "a human being, whether free or enslaved, as he is believed to be subservient to his Creator, the Almighty," and it can also mean "lord" or "master." *Al-Mawla* refers to "anyone who assumes authority or responsibility." Thus, the name aligns with the character's role, as Abd Al-Mawla appears to be responsible for quelling conflicts and purging the Arab world of disputes. However, in reality, he is merely a subordinate who follows external orders and directives. When Mansour confronted him about the ineffectiveness of his mediation efforts in Lebanon and the Gulf, as well as the sluggishness of his communications and actions, he responded: *"If the conflicts are deeply rooted, involving multiple parties, and manipulated by external forces, how do you expect me to rush in and be consumed by them? No, no… The operation itself, regardless of its nature, requires massive armies armed to the teeth, backed by wealth, fortified with expertise and competence… because these conflicts are imposed on us from the outside… and that is a fact."* (*The Novel*, p. 37).

3-2 The Other

James: The name *James* means "replace," signifying a substitute, which aligns with the character's role as a symbol of Western powers. He represents Western corporations and is portrayed as *"the representative of global companies and the wealthy expert in everything."* (*The Novel*, p. 37).

Mary: A feminine given name, the English form of *Mariam*, which is of Hebrew origin meaning "exalted" or "lady of the sea" (*Nasr Al-Hay*, 2003, p. 99). This name aligns with the character's role, as Mary, nicknamed "Bride of the Sea," is a beautiful young woman loved by both Shaaban, the ship's captain, and Armano, the lawyer. *"When she appeared, she seemed like a mermaid from the jinn gliding across the horizon on a wave."* (*The Novel*, p. 70). *"This lady, Mary, the daughter and bride of the sea, was born aboard a ship sailing to some Asian islands."* (*The Novel*, p. 70).

Armano: Derived from *Aram*, son of Shem, ancestor of the Arameans. *Aram* means "calm, rest, and tranquility" (Almaany.com/ar/name/Aram), which superficially corresponds to the character's persona. Armano, Mary's lawyer, appears as a responsible and composed man, acting as her guardian. However, after Mary is murdered, his true nature is revealed: *"A fierce battle broke out between the so-called Armano, the lawyer, and two foreigners..."* (The Novel, p. 124). *"Armano is a prominent member of the gang, assisted by two others..."* (The Novel, p. 161).

Louis: A French masculine name, derived from *Louise*, which means "noble fighter" (Nasr Al-Hay, 2003, p. 126). However, this meaning starkly contrasts with the character's nature. Louis is a young expatriate, not yet thirty, married to a woman over forty. Unemployed, he relies on his wife's earnings for sustenance: *"She is the one who works; I do nothing but sleep, eat… and drink… I have a half-wrecked car that I drive around when I feel like it… Sometimes I gamble with some friends, winning and losing… And what else is life about?"* (The Novel, p. 131). Louis possesses none of the qualities of a noble fighter.

The novel's characters are deeply conflicted, portraying a stark contrast between *the self*—representing the Arab individual—and *the other*, depicted as the oppressive and deceitful Western figure.

Notably, Zagher's writing style makes full use of the page, employing a horizontal format that extends from the far right to the far left (Al-Hamadani, 1998, p. 56). This technique, leaving no blank spaces, creates an impression of crowded thoughts and events in the protagonist's mind. *"He wants to say many things, but the narrative structure only allows what aligns with the unfolding events, the novelist's stance, and the broader environment in which the characters move."* (Al-Hamadani, 1998, p. 56).

Conclusion

In a moment where black and white intertwine, where isolation and confinement take hold, Hafnawi Zagher managed to draft the blueprint for his envisioned project. The arduous labor began with the intersection of personal and collective anxieties. He sought to write, believing it to be an easy endeavor, but the burdens of his thoughts outweighed his dream, and the constraints proved stronger than his will. Resisting them was harder than personal freedom itself. The writer then feels a moment of eruption—an explosion of emotions transcribed into letters etched onto paper, yearning to break free all at once. This eruption takes form in the novel as an identity struggle between *the self* and *the other*, embodied by the characters in *Lost in the Open Sea*. Yet, the writer unconsciously suppresses himself, restraining his own freedom. He realizes that destruction is impossible without first dismantling himself as a writer. Thus, the narrative imposes its own logic upon him—he seeks to articulate the unspoken, to voice the irrational that defies imagination. He aims to reveal the depths of the self, to express its profound and distant recesses. And he accomplishes all of this with a language that seems as if it never lay dormant in dictionaries like lifeless relics, as if it were a rebirth of language itself.

References

1. Ahmad Al-Naqshandi Al-Khalidi. (1997). *Dictionary of Sufi terms*. Arab Diffusion Foundation.
2. Ali Harb. (1998). *The forbidden and the unattainable: Critique of the thinking self* (2nd ed.). Al-Markaz Al-Thaqafi Al-Arabi.
3. Hakim Oumeqran. (2005). *The search for identity in Algerian novels*. Dar Al-Gharb for Publishing and Distribution.
4. Hamid Al-Hamadani. (1993). *The structure of the narrative text from a literary criticism perspective*. Al-Markaz Al-Thaqafi Al-Arabi.
5. Hanna Nasr Al-Hay. (2003). *Dictionary of Arabic names and their meanings* (3rd ed.). Dar Al-Kutub Al-Ilmiyyah.
6. Ibn Manzur. (1988). *Lisan Al-Arab*. Dar Al-Jeel.

7. Lalande School. (2001). *Lalande philosophical encyclopedia* (K. A. Khalil, Trans., 2nd ed.). Owaidat Publications.
8. Louis Maalouf. (1991). *Al-Munjid in language and proper names*. Dar Al-Mashriq and Al-Maktabah Al-Sharqiyyah.
9. Mijan Al-Ruwaili, & Saad Al-Bazai. (2005). *The literary critic's guide* (4th ed.). Al-Markaz Al-Thaqafi Al-Arabi.
10. Muhammad Al-Tunji. (2003). *Dictionary of Arabic sciences*. Dar Al-Jabal.
11. Muhammad Amara. (n.d.). *Islam and the other: Who recognizes whom? Who denies whom?* Al-Shorouk International Library.
12. Mustafa Sweif, & Others. (1978). *Introduction to social psychology*. Egyptian General Book Organization.
13. Peter Konzmann, Franz-Peter Burkard, & Franz Widmann. (2001). *Atlas, dtv philosophy*. Al-Maktabah Al-Sharqiyyah.
14. Poujoulat. (n.d.). *Voyage en Algérie*. SME.
15. Qahtan Ahmad Al-Zahir. (2004). *The concept of self: Between theory and application*. Dar Wael for Publishing and Distribution.
16. Todorov, T. (1992). *The conquest of America: The question of the other* (B. Al-Sibai, Trans.). Dar Sina for Publishing.

Received: 06.12.2024
Accepted: 09.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/199-211

Mekki Zobeidi
El-Oued University, Algeria
https://orcid.org/0009-0004-3239-O450
mekkizm39@gmail.com
Salah Ayadi
Oum El Bouaghi University, Algeria
https://orcid.org/0009-0009-9038-8355
salah.ayadi@univ-oeb.dz
Tayeb Debbachi
El-Oued University, Algeria
https://orcid.org/0000-0002-9928-9742
debbachi-tayeb@univ-eloued.dz
Alouane Abdelkader
EL-Oued University, Algeria
https://orcid.org/0009-0003-8465-0237
kaderr39@hotmail.com

The Contribution of Digital Transformation to Supporting Economic Growth in Algeria

Abstract

Digital transformation is a cornerstone of modern economic development, significantly contributing to enhancing efficiency, productivity, and competitiveness at the national level. This research aims to explore the relationship between digital transformation and economic growth in Algeria using a descriptive-analytical approach. The descriptive method provides a comprehensive overview of Algeria's digitalization status, while the analytical method examines the relationship between digital transformation and various economic factors. A conceptual framework is developed, incorporating various indicators to assess digital transformation and economic growth. The study's findings indicate that Algeria's heavy reliance on the oil sector poses a challenge to achieving sustainable economic growth, as fluctuations in oil prices impact GDP per capita, highlighting weak economic diversification. Additionally, Algeria's economy suffers from low digital readiness due to insufficient investment in information and communication technology (ICT) infrastructure, limiting the benefits of digital transformation and affecting competitiveness. Furthermore, digital transformation faces challenges related to the lack of effective implementation strategies and institutional incentives, which slow down its impact. The research presents several key recommendations, including diversifying national income sources beyond oil, increasing investments in digital infrastructure, and supporting startups and technological initiatives. It also emphasizes the importance of improving policies related to digital transformation and investing in workforce training on digital skills. Finally, the study calls for future research to provide quantitative evidence of the relationship between digital transformation and economic development in Algeria.

Keywords: *Digital transformation, Economic growth, Digital infrastructure, Algeria*

Mekki Zobeidi
El-Ued Universiteti, Əlcəzair
https://orcid.org/0009-0004-3239-O450
mekkizm39@gmail.com
Salah Ayadi
Umm əl-Buvaki Universiteti, Əlcəzair
https://orcid.org/0009-0009-9038-8355
salah.ayadi@univ-oeb.dz

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Tayeb Debbachi
El-Ued Universiteti, Əlcəzair
https://orcid.org/0000-0002-9928-9742
debbachi-tayeb@univ-eloued.dz
Alouane Abdelkader
El-Ued Universiteti, Əlcəzair
https://orcid.org/0009-0003-8465-0237
kaderr39@hotmail.com

Rəqəmsal transformasiyanın Əlcəzairdə iqtisadi artımın dəstəklənməsinə töhfəsi

Xülasə

Rəqəmsal transformasiya müasir iqtisadi inkişafın əsas dayaqlarından biridir və milli səviyyədə səmərəliliyin, məhsuldarlığın və rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına əhəmiyyətli töhfə verir. Bu tədqiqat Əlcəzairdə rəqəmsal transformasiya ilə iqtisadi artım arasındakı əlaqəni təsviri-analitik yanaşma ilə araşdırmağı hədəfləyir. Təsviri metod Əlcəzairin rəqəmsallaşma vəziyyətini geniş şəkildə təqdim edir, analitik metod isə rəqəmsal transformasiya ilə müxtəlif iqtisadi amillər arasındakı əlaqəni təhlil edir. Tədqiqat çərçivəsində rəqəmsal transformasiya və iqtisadi artımı qiymətləndirmək üçün müxtəlif göstəriciləri əhatə edən konseptual çərçivə hazırlanmışdır.

Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, Əlcəzairin neft sektorundan yüksək asılılığı dayanıqlı iqtisadi artımın əldə olunmasında ciddi maneədir, çünki neftin qiymətlərindəki dəyişkənlik adambaşına düşən ÜDM-ə təsir göstərir və iqtisadiyyatın zəif diversifikasiyasını ortaya qoyur. Bundan əlavə, informasiya və kommunikasiya texnologiyaları (İKT) infrastrukturuna yetərli investisiyaların qoyulmaması ölkənin rəqəmsal hazırlıq səviyyəsinin aşağı olmasına səbəb olur, bu da rəqəmsal transformasiyanın potensial faydalarının məhdudlaşmasına və rəqabət qabiliyyətinə mənfi təsir göstərir. Rəqəmsal transformasiya həmçinin effektiv həyata keçirmə strategiyalarının və institusional təşviqlərin çatışmazlığı səbəbilə problemlərlə üzləşir ki, bu da onun təsirini zəiflədir.

Araşdırmada neftdən kənar milli gəlir mənbələrinin şaxələndirilməsi, rəqəmsal infrastrukturun inkişafına investisiyaların artırılması, startapların və texnoloji təşəbbüslərin dəstəklənməsi kimi bir sıra əsas tövsiyələr irəli sürülür. Eyni zamanda, rəqəmsal transformasiya ilə bağlı siyasətlərin təkmilləşdirilməsinin və rəqəmsal bacarıqlara sahib kadrların hazırlanmasına sərmayə qoyulmasının vacibliyi vurğulanır. Nəhayət, tədqiqat rəqəmsal transformasiya ilə iqtisadi inkişaf arasındakı əlaqənin kəmiyyətcə sübut edilməsi üçün gələcək tədqiqatlara ehtiyac olduğunu qeyd edir.

Açar sözlər: *Rəqəmsal transformasiya, İqtisadi artım, Rəqəmsal infrastruktur, Əlcəzair*

Introduction

Digital transformation has become the cornerstone of modern economic development, playing a crucial role in enhancing the efficiency, productivity, and competitiveness of national economies. By integrating digital technologies across various sectors, countries can streamline processes, reduce costs, and unlock new opportunities for innovation and growth (Bukht & Heeks, 2017, p. 3).

The positive effects of digital transformation on economic growth are manifold. It can enhance productivity through process automation, expand access to global markets via e-commerce, and drive innovation by enabling the development of new products and services. Furthermore, digital transformation can improve public services, making them more accessible and efficient, thereby enhancing overall quality of life.

Research

However, the shift toward digital transformation is not without challenges. Rapid adoption of digital technologies can lead to negative consequences if not managed carefully. These include the potential for increased inequality, as those without access to digital tools may be left behind, and the risk of job displacement due to automation. Additionally, transitioning to a digital economy requires

substantial investment in infrastructure, education, and cybersecurity, posing significant challenges for countries like Algeria, where these areas may still be underdeveloped.

1.1 Research Problem

In light of the above, the main research question can be formulated as follows:

Has digital transformation contributed to enhancing economic growth in Algeria?

To answer this central question, the following sub-questions are proposed:

- What is the relationship between digital transformation and economic growth?
- How does digital transformation impact the Algerian economy, both positively and negatively?
- What strategies or recommendations can enhance digital transformation in Algeria?

2.1 Research Hypotheses

Based on the proposed questions, the study puts forward the following hypotheses:

- There is a positive relationship between digital transformation and economic growth.
- Digital transformation contributes to strengthening certain aspects of the Algerian economy but may also face challenges that negatively affect other areas.
- Enhancing digital transformation in Algeria can be achieved through the implementation of specific recommendations based on a comprehensive analysis of the current situation.

3.1 Research Objectives

This study aims to achieve the following:

- Analyze the relationship between digital transformation and economic growth.
- Assess the positive and negative impacts of digital transformation on the Algerian economy.
- Provide recommendations to enhance digital transformation in Algeria.

4.1 Study Structure

The study is divided into five sections. The first section includes the introduction. The second section presents the theoretical framework of the study. The third section outlines the research methodology and data. The fourth section is dedicated to presenting and discussing the results. Finally, the study concludes with key findings and recommendations.

2. Theoretical Framework of the Study

- **2.1 Concept of Digital Transformation**

Digital transformation refers to the comprehensive integration of digital technology into all aspects of an organization's operations, fundamentally altering how businesses function and deliver value to customers. It is not merely about adopting new technologies but represents a cultural shift that requires organizations to continuously challenge the status quo, experiment, and embrace failure as part of the learning process

This concept emerged in the late 20th century as a result of rapid technological advancements and the widespread adoption of the internet, reflecting fundamental changes in the business environment. Researchers have defined digital transformation in various ways, but it generally involves leveraging technology to reshape business processes and enhance performance (Khousa & Krayri, 2023, p. 55).

In today's world, digital transformation has become a key trend across industries and service sectors. It is considered a comprehensive initiative that influences an organization's structure and operations. It is also defined as the use of technology to drive fundamental changes in an organization's processes. Therefore, digital transformation is not just about technological tools but also about rethinking management processes, workforce skills, and their application (Wahba & Kara, 2022, p. 12).

Digital transformation is a holistic process that integrates digital technology into all aspects of an organization, leading to fundamental changes in its management and value delivery to customers. This transformation goes beyond adopting new tools and technologies; it requires a cultural and organizational shift that involves redesigning processes and administrative structures to keep pace with technological advancements. It includes adopting data-driven strategies, improving performance through modern technologies, and enhancing individual and group skills to adapt to these changes. In other words, digital transformation is an ongoing commitment to rethinking

business operations, emphasizing innovation, experimentation, and fostering a culture of continuous improvement.

- **2.2 Steps for Successful Digital Transformation**

The key steps for a successful digital transformation include:

- **Developing a clear strategy:** Define the goals and objectives of digital transformation in alignment with the overall business strategy.
- **Engaging leadership:** Ensure commitment and support from top management to drive the transformation process.
- **Empowering employees:** Provide training and resources to help employees adapt to new technologies and processes.
- **Investing in the right technologies:** Choose technologies that align with organizational goals and can be scaled as needed.
- **Focusing on data:** Utilize data analytics to gain insights and make informed decisions.
- **Monitoring and adapting:** Continuously track progress, gather feedback, and be ready to adjust strategies as needed (Slaimi & Bouchi, 2019, p. 950).

- **2.3 Challenges of Digital Transformation**

- **Cultural resistance:** Employees and management may resist changes due to fear of the unknown or discomfort with new technologies. Overcoming this requires strong leadership and a clear vision.
- **Skill gaps:** There is often a mismatch between employees' existing skills and the skills required for digital tools and processes. Continuous training and development are essential.
- **Cybersecurity risks:** Increased reliance on digital systems exposes organizations to cybersecurity threats. Implementing strong security measures is crucial.
- **Integration issues:** Integrating new digital systems with existing legacy systems can be complex and challenging. Proper planning and execution are necessary to ensure smooth integration.
- **Cost:** Digital transformation requires significant investment in technology, training, and change management. Organizations need to carefully manage and justify these investments (Bellaaj, 2024, p. 275).

- **2.4 Impact of Digitalization on Economic Growth**

Digitalization influences economic growth in several key ways:

- **Increased productivity:** Digital technologies enable automation, improve communication, and provide advanced data analytics. These improvements lead to more efficient operations, cost reduction, and increased output.
- **Job creation:** While automation may replace some jobs, digitalization also creates new employment opportunities in areas such as IT, data analytics, cybersecurity, and digital marketing. It can also lead to the emergence of entirely new industries.
- **Innovation and entrepreneurship:** Digital technologies lower barriers for new businesses and foster innovation. Startups can leverage digital tools to develop new products and services quickly and cost-effectively.
- **Market expansion:** Digital platforms and e-commerce allow businesses to access global markets more easily. Small and medium-sized enterprises (SMEs) can reach customers worldwide, increasing their growth potential.
- **Enhanced services:** Digitalization improves service delivery across various sectors, including healthcare, education, and finance. For example, telemedicine and online education expand access to remote areas, improving service availability and quality.
- **Financial inclusion:** Digital financial services, including mobile banking and fintech solutions, provide access to financial resources for unbanked or underbanked populations, stimulating economic activity and growth in underserved regions.
- **Improved infrastructure:** Investment in digital infrastructure, such as high-speed internet and data centers, is essential to support digitalization. These investments stimulate economic activity and provide a foundation for future growth.

- **Efficient supply chains:** Digital technologies enhance supply chain management through better tracking, inventory management, and logistics coordination, leading to cost savings and reduced delays.
- **Data-driven decision-making:** Businesses and governments can use big data analytics to make informed decisions, optimize operations, and identify new growth opportunities.
- **Resilience and adaptability:** Digitalization increases the flexibility of economies by enabling remote work, virtual collaboration, and online service delivery. This adaptability is crucial during disruptions such as pandemics or natural disasters (Khan, Khan, & Aftab, 2015, pp. 141–143).

2.5 Literature Review on Digitalization and Economic Growth

- **Study by Beier et al. (2017):** This study examined the expected changes brought by digitalization in the industrial sector by comparing highly industrialized economies (Germany) with major emerging industrial economies (China). The researchers conducted experimental surveys questioning manufacturing companies in Germany and China from various sectors regarding the potential impact of digital manufacturing on these companies. Their results indicated that digital transformation may affect not only the environmental aspect (resource efficiency, renewable energy sources) but also social transitions and economic growth (Beier, Niehoff, Ziems, & Xue, 2017, pp. 227-237).
- **Study by Parviainen et al. (2017):** According to this study, digitalization contributes to gradual economic growth. Countries at a more advanced stage of digitalization reap 20% more economic benefits compared to those in the initial stage. The researchers found that digitalization effectively reduces unemployment, improves quality of life, and enhances citizens' access to public services. They also stated that it enables governments to operate more transparently and efficiently, which positively influences national economic growth (Parviainen, Tihinen, Kääriäinen, & Teppola, 2017, pp. 63-77).
- **Study by Toader et al. (2018):** This study emphasized that ICT infrastructure has a beneficial and strong impact on economic growth. It found that a 1% increase in ICT infrastructure usage contributes to per capita GDP growth ranging between 0.0767% (fixed broadband subscriptions) and 0.396% (mobile phone subscriptions) (Toader, Firtescu, Roman, & Anton, 2018, p. 3755).

- **Study by Raeskyesa and Lukas (2019):** This analytical and descriptive study analyzed eight middle-income ASEAN countries (1999-2014) using regression analysis. The study found that ICT indicators significantly boost economic growth, physical capital, and human capital. Additionally, ICT usage and intensity had a stronger impact on growth than just access to ICT. (Raeskyesa & Lukas, 2019, pp. 267-278)
- **Study by Rath and Hermawan (2019):** Using annual data from Indonesia from 1980 to 2014 and employing the autoregressive distributed lag (ARDL) approach on the augmented neoclassical growth model, this study revealed a positive impact of ICT advancements on economic growth in both the short and long term. Other factors, such as total factor productivity, human capital, and capital per worker, were also found to be beneficial for economic growth (Rath & Hermawan, 2019, pp. 103-123).
- **Study by Bongomin et al. (2019):** This study investigated aspects of financial digital innovation, such as mobile money services, and their impact on economic progress. A survey of 379 micro, small, and medium enterprises (MSMEs) in Uganda revealed that adopting and utilizing mobile money services can increase access to financial markets, subsequently enhancing financial service usage and reducing risks to achieve stable and inclusive growth in developing countries (Bongomin, Yourougou, & Munene, 2019, pp. 185-203).

Despite the growing pace of digital transformation across all economic sectors, some authors remain skeptical about the achieved results, believing that digital transformation processes are still in their early stages.

- **Study by Van Ark (2016):** Van Ark proposed that the new digital economy (mobile technologies, the Internet, and cloud services) has not yet generated any clear improvements in

productivity growth. Analyzing data from the U.S., U.K., and Germany, the study recorded a rapid decline in ICT prices, a shift from ICT investment to ICT services, and a steady increase in knowledge-based assets supporting ICT. Nevertheless, Van Ark concluded that the new digital economy is still in its installation phase, and productivity effects may only emerge once the technology reaches a widespread deployment phase (Van Ark, 2016, pp. 3-18).

- **Study by Maurseth (2020):** This study Found that ICT's impact on productivity and economic growth is moderate and varies by region. While ICT initially boosted optimism in the 1990s, its benefits were more pronounced in the U.S. than in Europe or Japan. Macroeconomic data indicated that Internet usage positively impacted economic growth before 2000, but its effect turned negative for wealthy countries after 2000. (Maurseth, 2020, pp. 31-86).

Although there are numerous studies describing the relationship between digital transformation and economic growth, further investigation is needed to assess the impact of digitalization within individual countries. So far, there is no unified approach for selecting methods and indicators that enable a comprehensive evaluation of such effects.

3. Research Methodology

In this study, a descriptive-analytical approach was adopted to examine the impact of digital transformation on economic growth in Algeria. The descriptive method was used to provide a clear picture of the state of digitalization in Algeria, while the analytical method was employed to uncover the relationship between different variables.

To achieve the study's objectives, a conceptual framework was developed based on a comprehensive set of indicators covering various aspects of digital transformation and economic growth. These indicators were selected based on their theoretical and practical significance, measurability, and data availability.

3.1 Economic Growth Indicators

These indicators aim to measure the overall macroeconomic condition of the country and include:

- GDP per capita;
- Global Competitiveness Index 4.0: This index tracks the performance of approximately 140 countries based on 12 pillars of competitiveness. It evaluates the factors and institutions identified by empirical and theoretical research as key determinants of productivity improvements, which in turn serve as the main drivers of long-term growth, economic development, and prosperity.

3.2 Digital Transformation Indicators

These indicators aim to assess Algeria's progress in digital transformation and include:

Network Readiness Index (NRI): Evaluates 134 economies based on technology, people, governance, and impact to assess their digital readiness.

Resilience Indicators (Risk Assessment): Measures a country's ability to withstand external shocks using the Global Resilience Index, which evaluates six physical and twelve macroeconomic factors on a scale from 0 (lowest resilience) to 100 (highest resilience).

The study relied on primary data collected from multiple sources, most notably:

- The World Bank, which provided data on GDP and GDP per capita;
- The Global Resilience Index issued by FM Global to assess the economy's resilience;
- The Global Competitiveness Index issued by the World Economic Forum to measure Algeria's economic competitiveness;
- The Network Readiness Index issued by the Portulans Institute to evaluate digital infrastructure readiness.

To facilitate understanding and interpretation of the results, data was systematically processed, organized into tables and clear graphical representations, allowing readers to easily visualize trends and changes. Additionally, detailed comparisons were conducted between Algeria's performance and that of other countries with similar economic levels, such as Arab nations and lower-middle-income countries. This approach helped identify strengths and weaknesses with greater precision.

4. Study Results and Discussion

- ***4.1 Study Results***

The first phase of the research involves examining **Algeria's GDP per capita**. The significance of this measure lies in its ability to assess **economic growth** by identifying changes in **production volumes** or **real income levels** of residents.

Furthermore, data derived from **official reports of the World Bank** indicate that in **2019, global economic growth weakened significantly**. In addition to the **general slowdown in external demand**, Algeria's **export performance deteriorated** due to the **OPEC agreement**, which led to a **decline in crude oil prices.**

Figure 1: GDP Per Capita Growth Rate in Algeria for the Period 2000-2023

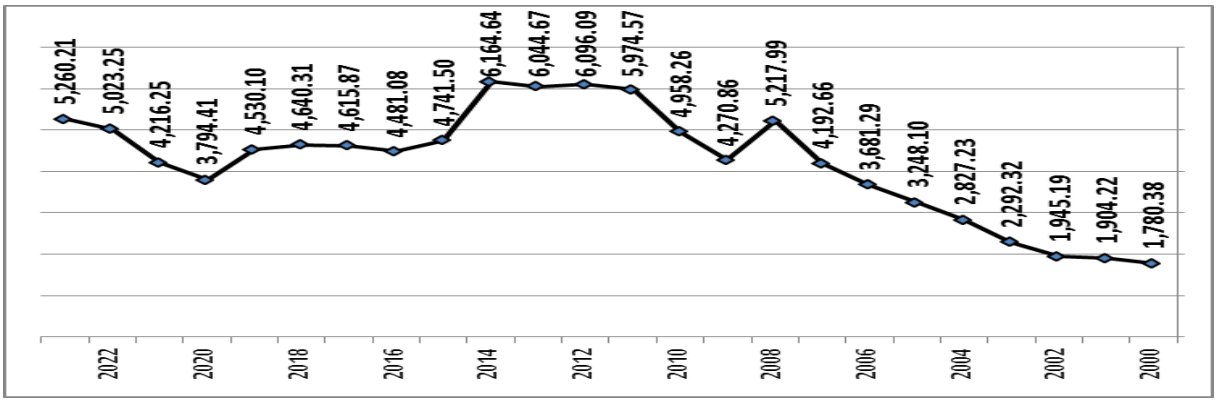

Source: Prepared by the researchers based on World Bank data.

- World Bank Group. (2024). World Bank National Data: GDP per capita (current US$) - Algeria. Retrieved from https://2u.pw/NeqErCrs

Figure 1: Growth Rate of GDP per Capita in Algeria (2000-2023)

Figure 1 illustrates the evolution of the growth rate of GDP per capita in Algeria at current prices in USD over the period from 2000 to 2023. The curve shows noticeable fluctuations in the growth rate over these years, reflecting the impact of various economic factors that Algeria experienced during this period. The key observations include:

Period of 2000-2006: GDP per capita grew steadily from $1,780.38 to $3,681.29, reflecting continuous economic improvement driven by stable oil prices and increased production.

Period of 2007-2012: The strongest growth period, with GDP per capita rising from $4,192.66 to $6,096.09, fueled by high oil prices, increased government revenues, and higher public spending.

Period of 2013-2019: GDP per capita declined after peaking in 2012, dropping to $4,741.50 in 2015 before stabilizing at $4,530.10 in 2019, mainly due to falling oil prices affecting the economy.

Period of 2020-2023: The COVID-19 pandemic caused a sharp drop to $3,794.41, but gradual recovery began in 2021, with GDP per capita reaching $5,260.21 in 2023, showing resilience despite slow recovery.

Analyzing the curve highlights that Algeria's economy has gone through periods of growth and recession, reflecting fluctuations in oil prices and global economic conditions. Despite some periods of improvement, the economy remains vulnerable to external factors such as oil prices and global economic crises. These fluctuations underscore the need for economic diversification and reducing excessive dependence on the oil sector to achieve sustainable growth.

In light of this, it can be assumed that Algeria generally exhibits **positive GDP growth dynamics**, allowing the situation on this indicator to be considered satisfactory.

The second research step involved analyzing data related to the **Global Competitiveness Index (GCI)**, with Figure 2 presenting a diagram of Algeria's value across the **12 competitiveness pillars.**

Figure 2: Global Competitiveness Index 4.0 for Algeria

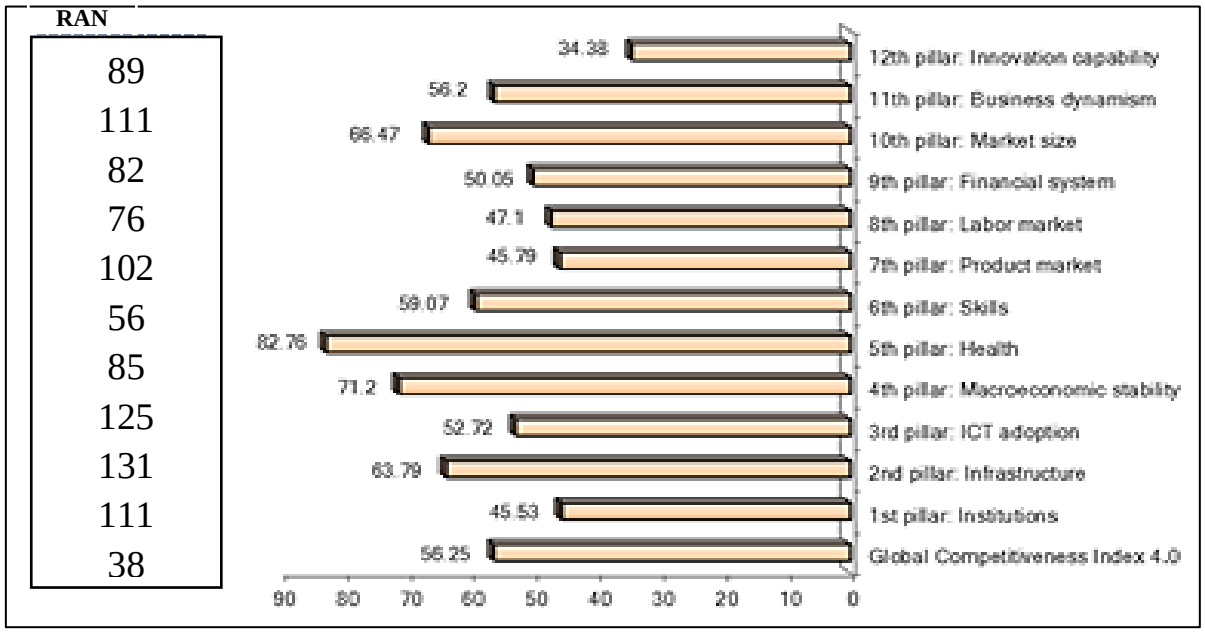

Source: Prepared by the researchers based on World Bank data.

- World Bank Group. (2024). WEF Global Competitiveness Index 4.0 Coverage: 2017-2019. Retrieved from: https://prosperitydata360.worldbank.org/en/dataset/WEF+GCI

Algeria ranks 89th in the Global Competitiveness Index 4.0, indicating moderate global performance and the need for strategic improvements. In the Institutions pillar, it ranks 85th (56.25), reflecting governance challenges. Infrastructure ranks 93rd (63.79), highlighting developmental needs. ICT Adoption is weak at 111th (52.72), emphasizing the need for digital investments. Macroeconomic Stability is poor at 131st (71.2), showing financial instability.

Health ranks 125th (82.76), indicating adequate services but coverage issues. Skills rank 85th (59.07), requiring workforce development. The Labor Market ranks 55th (45.79), showing some flexibility, while the Financial System struggles at 102nd (47.1), needing reforms. Market Size is moderate at 76th (50.05), while Business Dynamism (111th, 56.2) and Innovation Capacity (89th, 34.38) remain weak.

Algeria must focus on infrastructure, innovation, and economic stability. Despite challenges, GDP growth and ICT adoption trends indicate potential economic recovery, necessitating further analysis of digital transformation and macroeconomic stability. According to the 2023 Portulans Institute Report, which assesses countries' digital readiness, Algeria ranks 103rd out of 134 countries, with a total score of 37.52 (FM Global, 2024). The following figure presents Algeria's digital readiness data.

Figure 3: Algeria’s Global Ranking and Pillars of the Network Readiness Index (NRI)

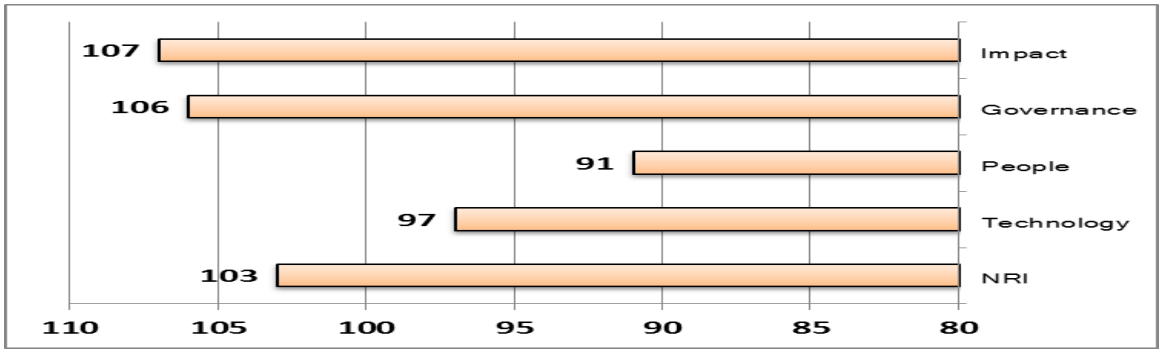

Source: Prepared by researchers based on data from

- Portulans Institute. (2024). The Network Readiness Index Algeria 2023. Retrieved from: https://networkreadinessindex.org/country/algeria/

Figure 3 presents Algeria's global ranking based on the pillars of the Network Readiness Index (NRI). The analysis reveals that Algeria ranks relatively low in most pillars, indicating significant challenges in the field of digital readiness.

- **Impact:** Algeria ranks 107th globally in terms of impact, reflecting a weak ability to achieve tangible results from the use of digital technology. This suggests that digital technologies have not significantly contributed to positive societal and economic changes.
- **Governance:** Algeria holds the 106th position in digital governance, highlighting challenges in regulating and implementing policies and procedures that promote the use of digital technology. This may be due to a lack of an adequate regulatory framework or weak enforcement.
- **People:** Algeria performs relatively better in this pillar, ranking 91st. This indicates that there is a moderate level of readiness among the population to use technology, but it remains insufficient to achieve substantial progress.
- **Technology:** Algeria ranks 97th in this pillar, reflecting a limited capacity to adopt and develop modern technology. This indicates a gap in technological infrastructure and in the adoption of digital innovations.
- **Network Readiness Index:** Overall, Algeria ranks 103rd in the NRI. This low ranking reflects the broad challenges facing Algeria in terms of digital readiness, ranging from infrastructure to governance and impact.

Based on this analysis, it can be concluded that Algeria faces significant difficulties in improving its position on the global digital readiness map. Despite some progress in population readiness, other aspects such as governance and impact require substantial improvements to achieve meaningful advancement.

Table 1: Algeria's Ranking by Sub-Pillars of the Network Readiness Index.

Sub-Pillar	Rank	Sub-Pillar	Rank
Inclusion	98	**Individuals**	62
Access	101	**Economy**	90
Quality of Life	102	**Future Technologies**	91
SDG Contribution	106	**Content**	92
Businesses	111	**Governments**	92
Trust	117	**Regulation**	96

Source: Prepared by the researchers based on data.

- Portulans Institute, The Network Readiness Index Algeria, 2023. Retrieved from:https://download.networkreadinessindex.org/reports/countries/2023/algeria.pdf

Algeria's performance in the Network Readiness Index reveals significant disparities across different sub-pillars. In the "Inclusion" pillar, Algeria ranks 98th globally, highlighting a large portion of the population that remains disconnected from digital technology. This aligns with its weak ranking of 101st in the "Access" pillar, reflecting deficiencies in digital infrastructure and internet availability. Additionally, Algeria ranks 102nd in "Quality of Life," indicating that digital transformation has yet to bring tangible improvements to citizens' daily lives.

Businesses also struggle with digital adoption, as shown by Algeria's 111th ranking in the "Businesses" pillar, which affects competitiveness and innovation. The "Trust" pillar ranks even lower at 117th, pointing to a lack of confidence in digital infrastructure and security. However, there are signs of improvement in "Future Technologies" (91st), suggesting some level of readiness for modern innovations. The country performs notably better in the "Individuals" pillar, ranking 62nd, reflecting progress in personal technology use.

Despite these rankings, Algeria shows some strengths within its income group and region. Among lower-middle-income countries, it ranks 23rd overall and leads in the "Individuals" pillar. At the sub-pillar level, Algeria outperforms similar economies in five areas: content, individuals, governments, regulation, and inclusion. However, within the Arab region, Algeria ranks 12th and lags behind in all four main pillars, remaining below the regional average across all sub-pillars. To improve its digital readiness and competitiveness, Algeria needs comprehensive strategies to enhance infrastructure, business adoption, and public trust in digital technologies.

Table 2: Algeria's Results Compared to the Averages of Its Income Group and Region, Overall and by Pillar.

Dimension	Algeria	Low-Middle Income Countries	Arab Countries
Network Readiness Index	37.52	38.41	46.59
Technology	31.45	32.12	41.17
Individuals	35.63	43.38	42.66
Government	41.18	43.27	53.45
Impact	41.82	43.89	49.08

Source: Compiled by researchers based on data.

- Portulans Institute, The Network Readiness Index Algeria, 2023: https://networkreadinessindex.org/country/algeria /

By comparing Algeria's results with the averages of low-income countries and Arab countries, as shown in Table 2, several key observations can be made:

- Network Readiness Index: Algeria scored 37.52, which is lower than the average for low-income countries (38.41) and significantly below the Arab countries' average (46.59). This indicates a need for stronger efforts to improve digital readiness and competitiveness.
- Technology Pillar: With a score of 31.45, Algeria falls below the low-income countries' average (32.12) and significantly behind Arab countries (41.17), reflecting challenges in adopting and developing technology.
- Individuals Pillar: Algeria scored 35.63, trailing both low-income countries (43.38) and Arab countries (42.66). This highlights a digital divide, with many citizens unable to fully benefit from digital opportunities.
- Government Pillar: Algeria's score of 41.18 is below the averages for low-income countries (43.27) and Arab countries (53.45), suggesting obstacles in digital transformation and e-governance implementation.
- Impact Pillar: Scoring 41.82, Algeria lags behind the averages of low-income countries (43.89) and Arab countries (49.08), indicating a limited impact of digital technology on society and the economy.

Overall, Algeria performs below average in all dimensions compared to low-income countries and Arab nations. This underscores the urgent need to enhance investments and policies that support digital transformation and improve digital readiness indicators.

Algeria's **Resilience Index score** stands at **43.1**, placing it at **rank 94** globally. It is essential to consider that the **Global Resilience Index** is a comprehensive metric that determines a country's position in the rankings and calculates the average impact of resilience-related factors. This index integrates **12 key resilience drivers**, classified as related to **physical factors**, where a country's score represents its overall resilience status.

Figure 4 below illustrates how the estimates vary based on the considered factors.

Figure 4: Algeria's Position in the Global Resilience Index 2024.

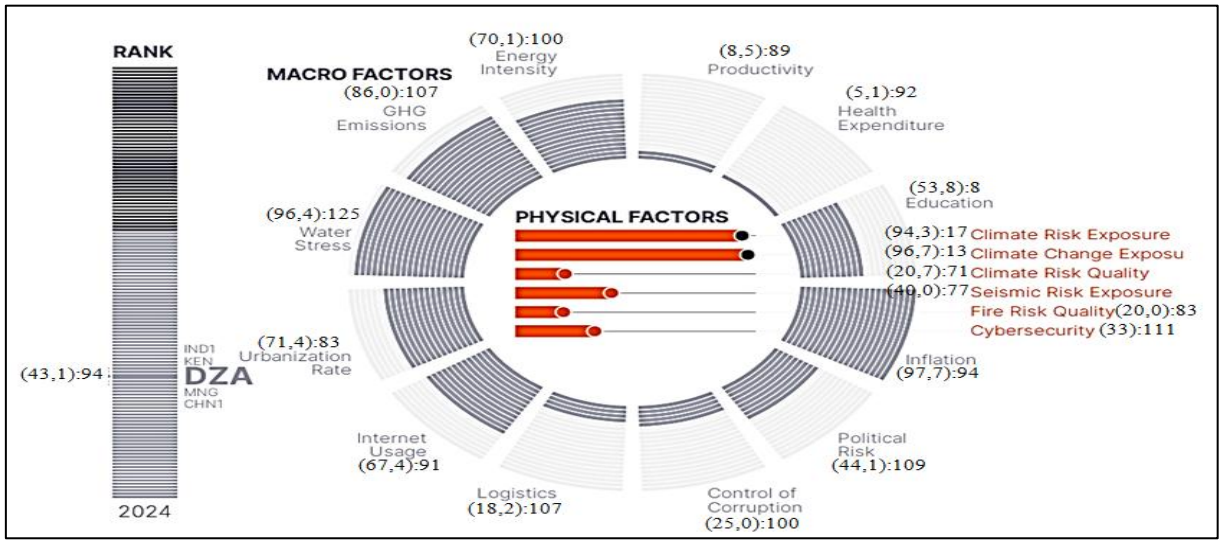

Source: Prepared by researchers based on data from FM Global, 2024

Retrieved from: https://www.fm.com/resources/resilience-index/explore-the-data/?&cr=DZA&sn=ex&cd=DZA

Algeria's 2024 Global Resilience Index ranking highlights major challenges in responding to risks, particularly in climate and technological resilience. The country ranks low in climate risk exposure (13) and climate change exposure (17), showing high vulnerability to climate disasters. Its climate risk quality ranking of 71 reflects gaps in preparedness, raising concerns about long-term environmental sustainability.

Infrastructure and security risks are also significant, with weak rankings in earthquake preparedness (77), fire risk quality (83), and cybersecurity (111). Environmental and technological issues persist, as seen in Algeria's high greenhouse gas emissions (107) and energy inefficiency (100). Additionally, its internet usage ranking (91) suggests a need for stronger digital infrastructure.

With an overall resilience ranking of 94, Algeria faces urgent challenges, including water stress (83) and rapid urbanization (125). To improve, the country must prioritize climate risk management, infrastructure development, and cybersecurity. Comprehensive strategies in these areas are essential for enhancing resilience and future adaptability.

4.2 Discussion of Results

- Dependence on the Oil Sector: Algeria's economy is highly reliant on oil, making it vulnerable to global price fluctuations. Periods of rising oil prices, such as 2007–2012, coincided with GDP growth, reinforcing this dependence. However, weak economic diversification threatens long-term sustainability during external shocks.

- Competitiveness and Digital Readiness: Algeria struggles with low rankings in global competitiveness and digital readiness, reflecting inadequate digital infrastructure and slow technology adoption, which hinder economic growth.
- Comparison with Previous Studies: Beier et al. (2017) highlighted digitalization's role in boosting economic growth. The study supports this, suggesting that improving Algeria's digital readiness could help, though the country lags behind advanced economies like Germany and China.

Similar to Parviainen et al. (2017) noted that digitalization enhances economic growth, but Algeria struggles to fully benefit due to weak digital infrastructure. While the study suggests a positive link between digitalization and economic growth, Algeria must invest more in technology. Mićić Ljubiša (2017) and Toader et al. (2018) emphasized ICT investments as key to boosting productivity, aligning with findings that improved digital readiness could benefit Algeria's economy.

Unexpected mixed effects of digitalization may be due to policy delays or weak institutional support. Van Ark (2016) and Maurseth (2020) suggest digitalization takes time to impact growth, and Algeria may still be in an early stage. If the benefits seem limited, ineffective implementation or inadequate policies could be factors. Strengthening digital strategies and infrastructure is essential for Algeria to realize the full economic potential of digitalization.

Conclusion

The use of information and communication technology (ICT) has driven economic growth, improved service quality, and created new opportunities globally, but maximizing its benefits requires strong regulations and a skilled workforce. In Algeria, heavy reliance on the oil sector limits sustainable growth, as fluctuating oil prices directly impact GDP per capita, exposing weak economic diversification. Additionally, low digital readiness due to insufficient ICT investment hinders Algeria's competitiveness, while weak implementation strategies slow digital transformation. To address these challenges, Algeria must diversify its economy, invest in digital infrastructure, support startups, and establish clear transformation strategies with measurable objectives. Workforce training in digital skills is crucial for enhancing productivity, and stronger government policies are needed to support innovation, transparency, and efficient public services. For an effective digital strategy, Algeria's leadership must consider economic growth, digital life, and environmental resilience. Future research should conduct a quantitative analysis to better understand the impact of digital transformation on economic development.

References

1. Beier, G., Niehoff, S., Ziems, T., & Xue, B. (2017). Sustainability aspects of a digitalized industry: A comparative study from China and Germany. *International Journal of Precision Engineering and Manufacturing-Green Technology, 4*(2), 227–234. https://doi.org/10.1007/s40684-017-0028-8
2. Bellaaj, A. (2024). The role of digital technology and artificial intelligence in improving education: Reviewing challenges and available opportunities in the era of digital transformation. *Journal of Scientific Development for Studies and Research, 5*(18), 268–282.
3. Bongomin, G. O. C., Yourougou, P., & Munene, J. C. (2019). Digital financial innovations in the twenty-first century. *Journal of Economic and Administrative Sciences, 36*(3), 185–203. https://doi.org/10.1108/JEAS-06-2019-0067
4. Bukht, R., & Heeks, R. (2017). Defining, conceptualising and measuring the digital economy (Development Informatics Working Paper No. 68). Centre for Development Informatics, University of Manchester. http://www.gdi.manchester.ac.uk/research/publications/di/
5. FM Global. (2024). *Resilience index: Explore the data*. https://www.fm.com/resources/resilience-index/explore-the-data/?&cr=DZA&sn=ex&cd=DZA
6. Khan, S., Khan, S., & Aftab, M. (2015). Digitization and its impact on the economy. *International Journal of Digital Library Services, 5*(2), 138–149.

7. Khoussa, M., & Krariri, N. (2023). Digital transformation in the business sector: Basic concepts. *Algerian Journal of Globalization and Economic Policies, 14*(1), 49–60.
8. Maurseth, P. B. (2020). ICT, growth, and happiness. In *Digitalisation and Development: Issues for India and Beyond* (pp. 31–86). Routledge.
9. Parviainen, P., Tihinen, M., Kääriäinen, J., & Teppola, S. (2017). Tackling the digitalization challenge: How to benefit from digitalization in practice. *International Journal of Information Systems and Project Management, 5*(1), 63–77. https://doi.org/10.12821/ijispm050104
10. Parviainen, P., Tihinen, M., Kääriäinen, J., & Teppola, S. (2017). *Op. cit.*
11. Portulans Institute. (2023). *The Network Readiness Index: Algeria*. https://networkreadinessindex.org/country/algeria/
12. Portulans Institute. (2023). *The Network Readiness Index: Algeria*. https://download.networkreadinessindex.org/reports/countries/2023/algeria.pdf
13. Portulans Institute. (2024). *The Network Readiness Index: Algeria 2023*. https://networkreadinessindex.org/country/algeria/
14. Raeskyesa, D. G. S., & Lukas, E. N. (2019). Does digitalization increase economic growth? Evidence from ASEAN8 countries. *Jurnal Ekonomi Indonesia, 8*(2), 267–278.
15. Rath, B. N., & Hermawan, D. (2019). Do information and communication technologies foster economic growth in Indonesia? *Bulletin of Monetary Economics and Banking, 22*(1), 103–122.
16. Slaimi, J., & Bouchi, Y. (2019). Digital transformation between necessity and risks. *Journal of Legal and Political Sciences, 10*(2), 944–967.
17. Toader, E., Firtescu, B. N., Roman, A., & Anton, S. G. (2018). Impact of information and communication technology infrastructure on economic growth: An empirical assessment for the EU countries. *Sustainability, 10*(10), 3750. https://doi.org/10.3390/su10103750
18. Van Ark, B. (2016). The productivity paradox of the new digital economy. *International Productivity Monitor, 31*, 3–18.
19. Wahba, A., & Qara, I. (2022). Digital transformation: Reality and prospects in Algeria. *Journal of Social Sciences, 8*(1), 1–25.
20. World Bank Group. (2024). *WEF Global Competitiveness Index 4.0: Coverage 2017–2019*. https://prosperitydata360.worldbank.org/en/dataset/WEF+GCI
21. World Bank Group. (2024). *World Bank National Data: GDP per capita (current US$) – Algeria*. https://2u.pw/NeqErCrs

Received: 28.11.2024
Accepted: 17.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/212-220

Elvin Shirinov
University of Warsaw
Master student
https://orcid.org/0009-0001-1354-3763
elvin.sirinov777@gmail.com
Avaz Seydalisoy
Akademia Finansów i Biznesu Vistula
Master student
https://orcid.org/0009-0007-5225-2268
seydalisoyavaz@gmail.com

Strengthening Economic Resilience via Integrated Business Analytics and Digital Transformation

Abstract

In the modern era, the phase of implementing traditional technologies in the public and private sectors are about to end. The continued use of outdated systems and technologies across all fields may lead to inefficiencies. Therefore, the adoption of new approaches is now considered essential across various sectors. Taking these factors into account, this research systematically analyzes the impact of digital transformation on the economy, public administration, society, infrastructure, trade, logistics, and financial systems. Digitalization is viewed not only as a technological innovation but also as a key instrument for socio-economic development at both global and regional levels. The article emphasizes that the growing digital divide may deepen the gap between developed and developing countries, thus posing significant risks. In this context, the establishment of an international coalition is proposed as a means to address these challenges. The study also highlights the importance of establishing a global digital tax system and regulatory framework for the governance of the digital economy. Moreover, the article underscores how digitalization enhances the competitiveness of enterprises and nations in international markets. It also explores the role of contemporary innovations-such as 5G technology, the Starlink project, artificial intelligence, and digital currencies-in shaping economic and social systems. Furthermore, the article notes the necessity of implementing a series of projects to ensure that digital transformation is sustainable and inclusive.

Keywords: *Digital transformation, Business analytics, Economic inequality, Digital economy, Digital taxation, Digital divide, Economic development, Digital innovation*

Elvin Şirinov
Varşava Universiteti
magistrant
https://orcid.org/0009-0001-1354-3763
elvin.sirinov777@gmail.com
Əvəz Seydəlisoy
Vistula Maliyyə və Biznes Akademiyası
magistrant
https://orcid.org/0009-0007-5225-2268
seydalioyavaz@gmail.com

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

İnteqrasiya edilmiş biznes analitikası vasitəsilə iqtisadi dayanıqlığın gücləndirilməsi və rəqəmsal transformasiya

Xülasə

Müasir dövrdə, dövlət və müəssisələrdə ənənəvi texnologiyaların tətbiqi mərhələsi artıq başa çatmaq üzrədir. Yəni, köhnəlmiş sistem və texnologiyaların istifadə edilməsi bütün sahələrdə qeyri-səmərəli nəticələr verə bilər. Bu səbəbdən artıq yeni yanaşmaların tətbiq edilməsi bütün sahələr üzrə əhəmiyyətli hesab edilə bilər. Bunları nəzərə alaraq, tədqiqat işində rəqəmsal transformasiyanın iqtisadiyyat, dövlət idarəçiliyi, cəmiyyət, infrastruktur, ticarət, logistika və maliyyə sistemlərinə təsiri sistemli şəkildə təhlil olunur. Rəqəmsallaşma təkcə texnoloji yenilik kimi deyil, eyni zamanda qlobal və regional səviyyədə sosial-iqtisadi inkişafın əsas aləti kimi qiymətləndirilir. Məqalədə rəqəmsal bərabərsizliyin artmasının, inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr arasında uçurumun dərinləşməsi ilə səciyyələnən risklərə səbəb olacağı qeyd edilir və bu istiqamətdə beynəlxalq koalisiya yaradılması təklif olunur. Tədqiqat işində rəqəmsal iqtisadiyyatın tənzimlənməsi üçün qlobal rəqəmsal vergi sisteminin və normativ çərçivənin formalaşdırılmasının əhəmiyyətindən bəhs edilir. Eyni zamanda, rəqəmsallaşmanın müəssisələrin və hər bir ölkənin beynəlxalq bazarlarda rəqabət aparması üçün nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğu ön plana çəkilir. Burada 5G texnologiyası, Starlink layihəsi, süni intellekt və rəqəmsal valyuta kimi müasir layihələrin iqtisadi və sosial sistemlərdə roluna da toxunulur. Məqalədə qeyd edilən bəzi nüanslarda rəqəmsal transformasiyanın dayanıqlı və bərabər şəkildə olması məqsədilə bir sıra layihələrin həyata keçirilməsinin vacibliyi qeyd edilir.

Açar sözlər: *Rəqəmsal transformasiya, Biznes analitikası, İqtisadi bərabərsizlik, Rəqəmsal iqtisadiyyat, Rəqəmsal vergi sistemi, Rəqəmsal uçurum, İqtisadi inkişaf, Rəqəmsal innovasiya*

Introduction

Modern economy and society are currently undergoing a phase of digital transformation. This process compels not only individual elements of the economy but also societies and governments as a whole to pay particular attention to the factors of digitalization. With the advent of technological discoveries and the onset of globalization, digital and traditional economies have entered a path of parallel development. The transition to digital technology plays a crucial role and holds significant importance in the economic and political development of any given country. Therefore, the present era is considered the most suitable time to fully implement this transition. Moreover, it is essential to closely monitor global trends in economic and social transition.

Digital transformation serves as the main driving and transformative force behind the renewal of systems that are currently being shaped on a global scale and within national societies (Zakizade, 2024). In today's context, there is virtually no functional sphere of activity into which digital technologies have not penetrated or cannot penetrate.

The digital transition refers to the virtualization of the classical physical world and the provision of public services to everyone through technological communication tools. Digitalization encompasses not only government services but also the entire society. The current stage of development coincides precisely with the transition period from the classical world to the digital world (Məmmədov, 2021, s. 27-32)

Digitalization, while initially understood as the process of converting information from analog to digital format in the operations of organizations and society, has evolved into a broader and more transformative framework in the modern era. This process, with a technology-centered approach, leads to a fundamental restructuring of business structures, management models, and service offerings. Digitalization not only automates operations but also fosters innovation, ensures the real-time collection and analysis of data, and promotes more transparent and efficient decision-making. This is a transformative process that encompasses everyone, from individual users to large organizations (Chaffey, 2000, pp. 8-14).

The concepts of digital market and digital economy are widely spread in this regard. The digital market is a modern mechanism that ensures the rapid transition from limited national markets to a unified global market (Aleksenko, 2018, p. 25). The digital economy, on the other hand, is a collection of economic activities arising from billions of daily online connections between people, companies, devices, data, and processes (Qasımlı, 2023, s. 20-21)

Currently, there exists a digital "gap" between the future of national economies worldwide. A significant portion of developing countries, as well as many economically underdeveloped nations, remain excluded from digital transformation. According to UNCTAD's assessment, in the aforementioned group of countries, one in every five people (on average) has access to the internet. In developed countries, this figure rises to four out of every five. The gap is even deeper in terms of the use of digital information and advanced technologies. There is an oligopolistic dictation in terms of leading new quality technologies in every sense. According to UNCTAD's data, countries in Latin America and Africa together account for only 5% of the global digital data analysis centers (Bayramov, 2021, s. 78-100). This fact indicates that, in relation to the aforementioned group of countries, there is not only an unequal distribution of digital revenues, but these countries are generally outside the creation and distribution of those revenues.

There is a multi-dimensional digital divide between countries, businesses, and individuals, which exacerbates the development gap over time. Hospitals, schools, government institutions, and businesses cannot operate efficiently without digital tools. The digital divide hinders growth and continues to limit opportunities for billions of people who remain unconnected, as well as for those who are connected but do not fully utilize the potential of these technologies.

Research

The development of the digital economy in recent years is closely linked to the increasing importance of the internet. To this end, developed countries around the world, particularly the United States, China, South Korea, and European nations, have made significant investments in expanding fiber-optic cable networks and implementing 5G technology. Since fiber-optic technologies offer higher speeds and data transmission capabilities compared to traditional cables, they enhance the reliability of digital services and create favorable conditions for the development of fields such as artificial intelligence, cloud technologies, and e-commerce.

Countries around the world are therefore looking to 5G to help spearhead future economic growth; getting national 5G policy right is a priority for most major economies worldwide. The GSMA (the trade body for mobile network operators) has conducted analyses on the future of 5G implementation and has forecasted that by the end of 2025, the adoption of 5G will be as shown in Diagram 1.

Diagram 1. *5G connections as a share of total connections by 2025, in percentage terms.*

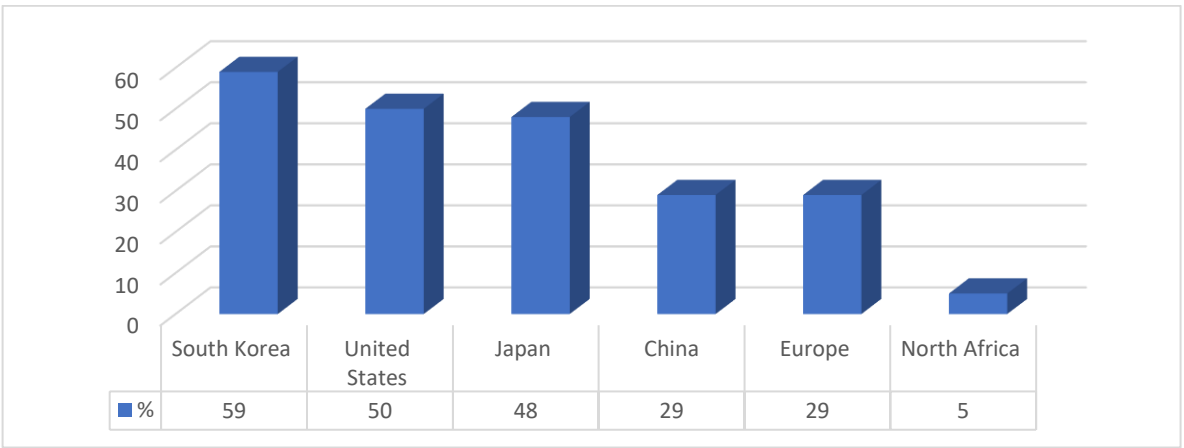

Source: *The diagram is based on data from KPMG. (KPMG, 2019)*

5G technology represents the next generation of mobile telecommunications and marks a significant advancement in the evolution of both technology and communication systems. In contrast to previous generations, 5G offers a broad spectrum of innovative applications and capabilities. Beyond providing faster mobile internet speeds, it has the potential to drive the development of smart cities, enhance agricultural practices, revolutionize transportation, and enable the automation of digital industrial ecosystems. As a result, nations across the globe are turning to 5G technology as a catalyst for future economic expansion. Consequently, formulating an effective national 5G policy has become a central focus for major economies worldwide.

In this regard, providing fast and reliable internet connectivity to a wider range of population groups through innovative technologies is of significant importance, parallel to the development of 5G. It is precisely at this point that the Starlink project plays a crucial role with its global coverage and satellite-based infrastructure. Starlink is a global satellite internet project initiated by SpaceX, led by Elon Musk. The primary aim of the project is to provide high-speed and reliable internet access, particularly in remote and underserved areas with limited access to the internet. To achieve this, Starlink is deploying thousands of small satellites in Low Earth Orbit to create a global broadband internet network. The internet services offered by Starlink are a significant alternative for regions that lack traditional cable and fiber-optic infrastructure. The speed and latency of the service allow users to effectively utilize digital services such as video conferences, online education, and other digital services. For example, the speed offered to standard users ranges from 100 to 250 Mbps, which is sufficient for many digital activities. (9)

The global implementation of Starlink contributes to the wider distribution of internet services and helps reduce the digital divide. This initiative also creates new opportunities in the fields of education, healthcare, and economic development.

In addition to such global initiatives, significant programs are being implemented at the regional level to strengthen digital transformation. The European Union, in particular, has been taking advanced steps in this area. In recent years, the European Union has taken significant steps to accelerate digital transformation by allocating substantial financial resources through the "Digital Europe" programmes. These initiatives aim to strengthen the EU’s digital sovereignty, ensure access to strategic technologies, and expand digital capabilities for both citizens and businesses. Within this framework, several key programmes have been launched, including:

- Digital Europe Amended Work Programme 2023-2024: This programme focuses on the development of digital skills, the deployment of advanced digital technologies, and support for startups and SMEs to foster innovation and competitiveness.
- Digital Europe - Amended Cybersecurity Work Programme 2023-2024: Aimed at enhancing cybersecurity infrastructure across the EU, this initiative supports the establishment of advanced threat detection systems and promotes cross-border cooperation in combating cyber threats.
- Digital Europe - Chips: Multiannual Work Programme for the Years 2023-2027: This long-term programme is designed to reinforce Europe's resilience in semiconductor technologies and to strengthen domestic production capabilities in microchip manufacturing.

These strategic initiatives stimulate the widespread application of digital transformation not only in the public and technological sectors but also in various aspects of economic activity, particularly in sectors such as trade and logistics. The integration of digital technologies with the real sector has led to significant innovations in these areas. In recent years, the rapid development of global trade and e-commerce has made digitization in logistics and payment systems essential. As a result of this transformation, international logistics giants like DHL and FedEx have equipped their delivery processes with automated technologies, achieving route optimization through artificial intelligence and data analytics. Thanks to these technologies, both delivery times have been shortened and the quality and traceability of services have been enhanced.

On the other hand, payment systems have also undergone similar innovations. Digital payment platforms such as PayPal, Stripe, and Apple Pay offer users secure, fast, and convenient shopping experiences. These technologies, alongside bank cards, have contributed to the widespread adoption of alternative methods, including cryptocurrency and mobile payment systems. At the same time,

these platforms provide integration opportunities for small and medium-sized businesses, facilitating their access to the global market.

As a result, the digitization of logistics and payment systems has become one of the fundamental pillars of the modern economy. Innovations in this field not only accelerate trade but also fundamentally transform the customer experience.

In this context, digitalization extends beyond logistics and payment systems, also penetrating the core elements of financial infrastructure, thereby paving the way for larger-scale transformations. The rapid advancement of digital technologies and the increasing popularity of cryptocurrencies have prompted many countries to consider the necessity of developing their own sovereign digital currencies. This has brought the concept of Central Bank Digital Currencies to the forefront. China has been one of the pioneers in this field, having entered the testing phase of its digital yuan, known as "e-CNY." Meanwhile, the European Central Bank has joined this process with the "Digital Euro" project. The primary objective of CBDCs is to accelerate the transition to a cashless society, create secure and traceable payment systems, and enhance financial inclusivity. These technologies also enable access to digital financial services for populations that are excluded from traditional banking systems. Furthermore, CBDCs provide governments with a more effective means of controlling monetary policy and reducing the size of the shadow economy. (Nocoń, 2023, p. 82-83)

Currently, the United Kingdom, Japan, Canada, and other developed countries are conducting various research and pilot projects on Central Bank Digital Currencies (CBDC). This trend suggests that, in the near future, the global financial system may transition entirely to a digital format.

Based on the ideas presented above, it becomes evident that the pace and scale of digital transformation develop differently across countries and regions. In order to highlight these differences more clearly and substantiate existing inequalities in digitalization with concrete facts, statistical indicators for various regions are provided below. Through the analysis of these statistical indicators, the dynamics of the digital transition, changes over periods, and possible factors influencing this process will be explained in greater depth.

Diagram 2. *Firms investing in digital solutions, by region (in percentage terms).*

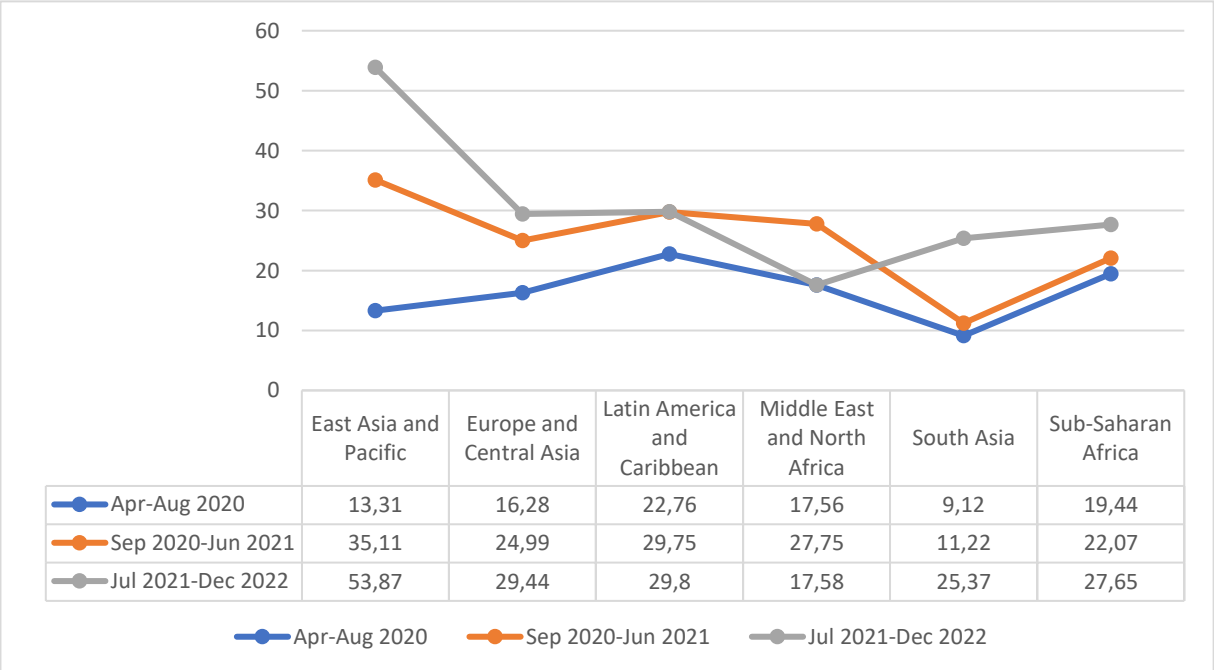

	East Asia and Pacific	Europe and Central Asia	Latin America and Caribbean	Middle East and North Africa	South Asia	Sub-Saharan Africa
Apr-Aug 2020	13,31	16,28	22,76	17,56	9,12	19,44
Sep 2020-Jun 2021	35,11	24,99	29,75	27,75	11,22	22,07
Jul 2021-Dec 2022	53,87	29,44	29,8	17,58	25,37	27,65

Source: *The diagram is based on data from the World Bank. (10)*

Between 2020 and 2022, the percentage of firms investing in digital solutions increased at different rates across regions. The most significant growth was observed in the East Asia and Pacific region, where the digital investment indicator rose from 13.31% to 53.87%. This increase can be attributed to rapid technological development in the region, government digitalization policies, and the shift to online systems during the pandemic. A similar growth is observed in the South Asia and Sub-Saharan Africa regions, where access to technology has expanded, and digital literacy has been promoted.

Conversely, although growth in the Middle East and North Africa region was observed up until 2021 (27.75%), by the end of 2022, this figure had decreased to 17.58%. This decline is likely attributable to political instability, economic difficulties, and the uneven development of technological infrastructure in the region. Additionally, the limited opportunities for small and medium-sized enterprises to transition to digital transformation could explain the downturn in this area. In other regions, while the growth has been more moderate, the global spread of technology and the increasing prioritization of digital transformation are evident.

This landscape also highlights the deep divide that exists between high-income countries and low- and middle-income countries in the field of digital transformation. While companies in high-income countries continue to integrate digital solutions to streamline processes and improve efficiency, many companies in low- and middle-income countries were without a computer or internet connection in 2022, particularly small and medium enterprises.

The digital sector is an engine for economic growth and job creation, but the benefits are concentrated in a few leading economies. IT services sector growing much faster than the global economy. (*Diagram 3*)

As the indicators show, the IT services sector has grown at a significantly faster pace than the global economy. Specifically, the GDP growth rate in this sector is 8%, substantially surpassing the 5.1% growth rate of the global economy. This indicates that technological development has become a primary driver of economic value creation. (*Diagram 3*)

Diagram 3. *Compound annual growth rate of value added and employment, 2000-2022.*

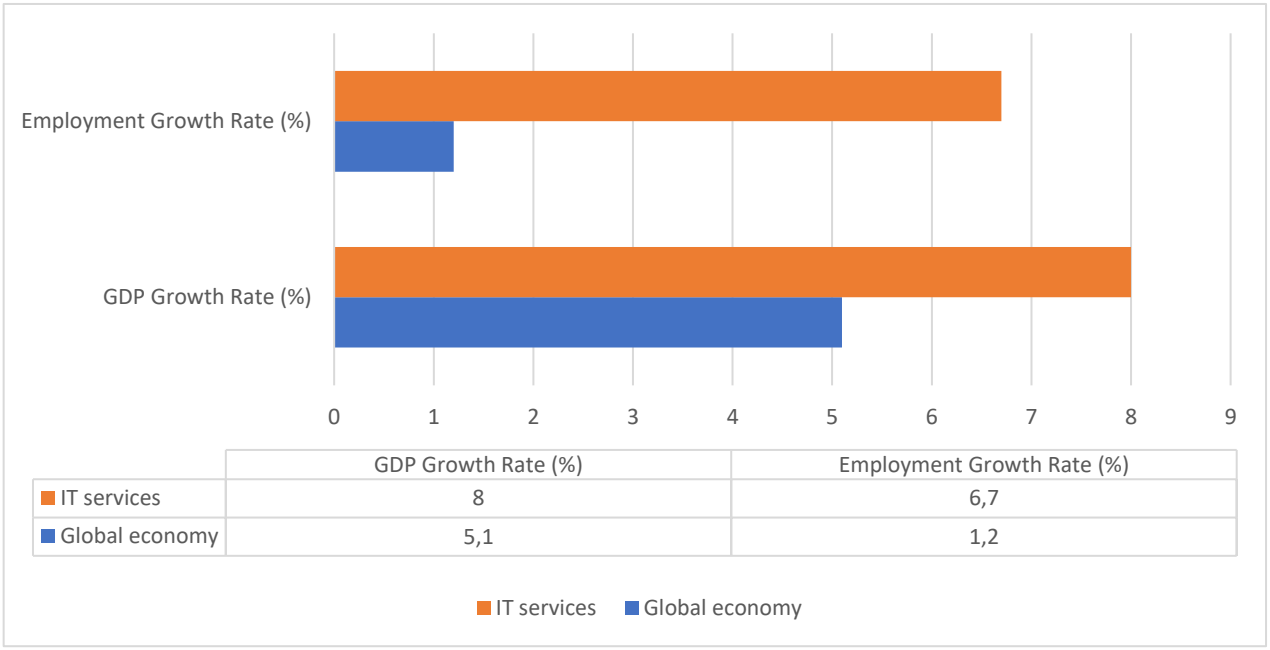

Source: *The chart is based on data from the Digital Progress and Trends Report. (4)*

Similarly, comparable differences are observed in the employment sector. While the global economy has seen an employment growth rate of only 1.2%, the IT sector's growth rate in this area has reached 6.7%. This highlights that technology has not only contributed to economic value creation but has also had a significant impact on the labor market by generating more job opportunities. Therefore, the diagram clearly demonstrates the contribution of digital transformation to both labor and economic sectors.

In the context of these trends, another noteworthy point is that the rapid employment growth and economic value observed in the IT sector cannot solely be explained by technological advancements; this development has also been geographically unevenly distributed. The information technology services sector, including software development and tech consulting, grew at twice the rate of the global economy, creating jobs at six times the rate of the global economy. However, this remarkable growth was highly concentrated, with the top six economies - the United States, China, India, Japan, Germany, and the United Kingdom - accounting for 70 percent of the global value added in IT services.

Table 1. *Domestic app among top 100 most download app, in percentage terms.*

	2015	2019	2022
China	91,62	94,68	97,99
Korea	68,32	64,13	66,08
United States	67,45	60,48	62,7
Japan	61,79	50,38	52,29
India	29,44	29,12	36,6
Russian Federation	22,63	29,64	33,75
Türkiye	12,19	24,98	31,98
Brazil	10,3	13,03	25.22
South Africa	7,43	13,01	16,93
Egypt, Arab Rep.	2,4	2,69	3,31

Source: *The diagram is based on data from the World Bank. (11)*

Between 2015 and 2022, significant changes have been observed in the share of domestic applications among the most downloaded apps in the "Top 100" list. These changes have developed in different directions across various countries. China stands out as the country with the highest growth in this regard. The share of domestic apps, which was 91.62% in 2015, increased to 97.99% by 2022. This growth is attributed to restrictions placed on foreign apps and the strong development of domestic technologies. Applications such as WeChat, TikTok (Douyin), and QQ are the main drivers of this increase.

At the same time, the popularity of local applications has also risen in countries such as Turkey, India, Russia, Brazil, and South Africa. For instance, in Turkey, the percentage of domestic apps, which was only 12.19% in 2015, reached 31.98% in 2022. The development of local tech startups and the shift of users towards national platforms have supported this increase. In India, Paytm, and in Russia, VKontakte and Yandex are among the key examples that have reinforced this trend.

On the other hand, in technologically advanced countries like the United States, Japan, and South Korea, the representation of local applications in the "Top 100" list has shown a decline or stagnation. In the United States, this indicator was 67.45% in 2015, but it dropped to 62.7% by 2022. At the same time, Japan saw a more significant decline-from 61.79% to 52.29%. Among the main reasons for this trend are the increasing usage of global applications (such as TikTok, Instagram, WhatsApp, etc.) in these countries' markets, making it difficult for local applications to compete with them.

Overall, the table indicates that in developing countries, there is an increasing interest in local applications as a result of policies promoting technological independence and digitalization. In contrast, in developed countries, the market has become saturated, with global applications dominating. These trends are directly related to the technological policies, legislative approaches, and user behaviors of the respective countries.

The growing interest in domestic digital applications in developing countries aligns with the rise of digital startups and the influx of financial support in these regions. Specifically, between 2020 and 2022, venture capital investments directed towards these regions led to the ascent of local tech companies. While the app market is becoming more localized, the domestic success of these companies in developing economies may not be transferable to foreign markets.

Suggestions

Based on the findings and research conducted, a series of recommendations are presented to address the identified issues and foster further development. These recommendations aim to mitigate the challenges observed and enhance effectiveness in the relevant fields. The following proposals hold significant importance both from a theoretical and practical perspective and can contribute to progress in the respective area.

1. The creation of an "International Coalition" for reducing digital inequality. In this regard, the implementation of the "Digital Solidarity Fund," which would be based on mandatory contributions from technology giants (such as Meta, Microsoft, Google, etc.), could be an effective initial step in reducing digital inequality. The primary goal of this fund could be to establish digital infrastructure in developing countries and enhance internet access in remote areas. In particular, the provision of technical equipment for teachers and students, training programs on digital skills, and the development of online education platforms could be supported through this fund.

The preparation of an international digital literacy index would enable the systematic evaluation of countries' levels of digital knowledge and skills. Through this index, countries' education systems, access to technology, the spread of digital skills, and technological ecosystems can be compared. Based on the results obtained, targeted support programs can be developed for countries in need, and global strategic actions can be taken to eliminate digital inequalities.

2. Formation of a global digital tax system and regulatory mechanism. It should be noted that as a result of digitalization, companies may attempt to avoid taxes through offshore operations. In this regard, the implementation of tax control systems supported by artificial intelligence is considered an important issue. In this context, the establishment of a global digital tax system may begin with the creation of a "unified and centralized tax platform for international digital companies." This project could facilitate the possibility of simplified and centralized tax registration for digital companies, allowing technology giants operating in various countries to fulfill their tax obligations from a single platform.

Additionally, it is crucial to incorporate digital addenda into traditional bilateral tax treaties. Through these addenda, it may be possible to ensure the fair distribution of revenue generated from digital sales between the source country and the country where the profit is registered. To prevent tax evasion, the use of artificial intelligence-based tax monitoring tools is also deemed appropriate.

Conclusions

Digital transformation has become a crucial factor in the development of the global economy and society. These changes are having a profound impact on areas such as public administration, trade, logistics, finance, and social sectors. The analyses presented in this article seek to address the key challenges faced by digitalization, such as digital inequality, the technological divide, and the creation of appropriate regulatory frameworks. International cooperation and the establishment of a global digital tax system are proposed, which would enable the more equitable management of the digital economy. At the same time, the role of digital transformation in combating climate change is highlighted, with the potential to contribute to the development of a green economy. For the successful implementation of this process, interstate collaboration and innovative approaches are essential. Overall, digital transformation not only accelerates global development but also has the potential to contribute to the reduction of social and economic inequalities.

References

1. Aleksenko, O. A. (2018). Tsifrovizatsiya global'nogo mira i rol' gosudarstva v tsifrovoy ekonomike. *Informatsionnoe Obshchestvo*, (2), 25–28.
2. Bayramov, Ə. İ. (2021). *Rəqəmsal inqilab: Milli iqtisadiyyatın gələcəyi.* Monoqrafiya, 256. Bakı.
3. Chaffey, D., & Ellis-Chadwick, F. (2000). *Digital marketing: Strategy, implementation and practice* (s. 576). Harlow: Pearson Education Limited.
4. International Telecommunication Union. (2023). *Digital progress and trends report*. https://www.itu.int/
5. KPMG. (2019). *Encouraging 5G investment*. https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/co/sac/pdf/2020/05/encouraging-5g-investment.pdf
6. Məmmədov, S. M. (2021). *Rəqəmsal keçid və elmi texnoloji inkişafın sürətləndirilməsi zəruriliyi*, 408). Bakı: Ecoprint.
7. Nocoń, A. (2023). Central Bank Digital Currency (CBDC) – Barriers to its introduction. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio H – Oeconomia*, 57(2), 67–86. https://doi.org/10.17951/h.2023.57.2.67-86 *(əgər DOI mövcuddursa, əlavə edilib. Yoxdursa, silinə bilər)*
8. Qasımlı, V., Talıbova, M., Quliyeva, G., Mirzəyev, A., Qədəşov, A., & Əhmədova, G. (2023). *Rəqəmsal iqtisadiyyat*. Bakı: Azprint Nəşriyyatı, 262.
9. Milli.Az. (n.d.). "Starlink" bizə nə qazandıracaq? https://news.milli.az/country/1271668.html *(n.d. – tarix göstərilməyibsə)*
10. World Bank. (n.d.). *Business Pulse Survey*. https://www.worldbank.org/
11. World Bank. (n.d.). *Calculations using Apptopia data*. https://www.worldbank.org/
12. Zakizade, S. S. (2024). Les directions de la formation d'une infrastructure industrielle innovante dans les régions économiques du Karabagh et du Zanguezur oriental en Azerbaïdjan. *Sciences of Europe*, (143), 28–33.

Received: 08.12.2024
Accepted: 14.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/221-229

Ogtay Naghiyev
Baku State University
Bachelors
https://orcid.org/0009-0007-7215-4542
naghiyevoktay@gmail.com

Traditional and Digital Marketing Comparative Analysis

Abstract

Over the years, marketing activity has been remembered as a way to serve customers and deliver service more effectively. However, the product range changes, the strategies remain the same. In our modern times, digital marketing is sometimes also known as e-marketing. The goal here is to increase the sales volume, acquire new customers, and bring the brand to the fore. When we do each of these, the most important goal is to minimize costs. Refers to the means of marketing activities related to the sale of products or services over the Internet: Social media marketing, directory listings, and most notably certain types of targeted online promotions. Traditional marketing is a marketing method that requires both time and budget to achieve certain types of results. The various methods of traditional marketing are: newspaper, radio, television, magazine ads, etc. Technologies have brought revolution in all fields in our modern times. The rapid development of digital marketing is more prominent on the internet and social media sites. With digital marketing, we can present various types of advertising in the digital field, and with traditional marketing, we can present the trademark of the organization.

Keywords: *marketing, digital, traditional, services*

Oqtay Nağıyev
Bakı Dövlət Universiteti
bakalavr
https://orcid.org/0009-0007-7215-4542
naghiyevoktay@gmail.com

Ənənəvi və rəqəmsal marketinq müqayisəli təhlil

Xülasə

İllər boyu marketinq fəaliyyəti müştərilərə xidmət və xidmətin daha effektiv həyata keçirilməsi üsulu kimi yadda qalmaqdadır. Lakin, məhsul çeşidi dəyişir, strategiyalar isə dəyişilməz qalır. Müasir dövrümüzdə rəqəmsal marketinq bəzən də elektron marketinq kimi tanınır. Burada məqsəd satış həcmini artırmaq, yeni-yeni müştərilər əldə etmək və ticarət markasını ön plana çıxarmaqdır. Bunların hər birini həyata keçirdiyimiz zaman ən əsas məqsəd xərclərin minimumlaşdırılmasıdır. İnternet vasitəsilə məhsul və ya xidmətlərin satışının aparılması ilə bağlı marketinq fəaliyyətinin vasitələrinə aiddir: sosial medialar tərəfindən aparılan marketinq, kataloq siyahısı və ən başlıcası müəyyən növ hədəflənmiş onlayn promosyonlar. Ənənəvi marketinq müəyyən növ nəticələri əldə etmək üçün həm vaxt, həm də büdcə tələb edən marketinq metodudur. Ənənəvi marketinqin müxtəlif üsulları bunlardır: qəzet, radio, televiziya, jurnal reklamları və s. Texnologiyalar müasir dövrümüzdə bütün sahələrdə inqilab gətirdi. Rəqəmsal marketinqin sürətli inkişafı internet və sosial media saytlarında özünü daha qabarıq şəkildə göstərir. Rəqəmsal marketinqlə rəqəmsal sahədə müxtəlif cür reklamları, ənənəvi marketinqlə isə təşkilatın ticarət markasını təqdim edə bilərik.

Açar sözlər: *marketinq, rəqəmsal, ənənəvi, xidmətlər*

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Introduction

Digital marketing is a term used to describe certain types of integrated marketing services. There are many channels in digital marketing, each of which has a significant impact on the organization of marketing. They include: SEO, social media, online advertising, etc. Digital marketing channels help to connect with customers and execute marketing programs in real-time. Digital marketing builds a variety of tactics to connect with customers where they spend most of their time. These tactics include: digital ads, email marketing and online brochures, etc.

Research

Traditional marketing is a fairly broad category that includes various forms of advertising. Traditional marketing is the most well-known type of marketing that involves the advertisements we see and hear on a daily basis. Traditional marketing strategies fall into different categories. For example: print, telephone, broadcast via television and direct mail. Each of these marketing strategies individually costs less, and is cheaper (Bhatia).

Objective: The main objective in conducting this research is to focus on the importance of traditional and digital marketing.

Traditional Marketing:

- Identify the right audience faster
- Understanding customer behaviors
- Provides product or service location and channel consideration

1.1 Objectives of Traditional Marketing

Digital Marketing:

- To create brand awareness
- To create capacity and mobility through advertising
- Connect and influence the audience about your business
- Increasing customer satisfaction
- Increasing brand loyalty
- Understanding and connecting with consumers' needs

1.2 Objectives of Digital Marketing

Importance

Traditional marketing: the marketing mix is somehow related to the 4Ps of marketing. In the 1990s, service marketing included the 4Ps. That is, product, price, location and presentation (Kotler).

Product: A product is a material good that satisfies the needs and demands of people. It is the duty of the marketer to develop the product type. Also, the marketer should conduct extensive research on the issues surrounding the product life cycle process. Each product has a life cycle in a certain period of time: the growth stage, growth, maturity, and the decline in sales, i.e., the crisis stage (Eriksen, Hemmingsen, 2014).

Price: Price is the most important component of the marketing mix. Being an integral part of the marketing plan, price determines the profitability and availability of the firm.

Place: Placement or distribution are the most important elements of the product mix. You need to position yourself in a certain area and make the product available to potential buyers. There are many distribution strategies (Onishi, 2011):

- Intensive distribution
- Exclusive distribution
- Selective distribution
- Franchising

Promotion: Promotion is one of the most important components of marketing as it can lead to brand recognition and increased sales. Promotions consist of various elements, such as (Raval, Tanna, Raval, 2018):

- Advertising
- Public relations
- Sales organization

1.3 4P'S model of Traditional Marketing

The 7Ps model of traditional marketing is a marketing model that replaces the 4Ps model. The 7Ps model is commonly used in service industries. It includes: 4Ps (Product, Place, Price. Presentation), People, Process and Physical Environment

1.4 Summary of 4PS and 7PS

Additional 3P descriptive characteristics are as follows:

People: Employees provide some kind of customer service. The digital world is run by people, with employees handling customer inquiries, email, call centers.

Process: How should services be provided in organizations? There are two types of processes: manual and automatic, where you manually work on the tasks required of you. For example: Manual means shopping in the mall and automatic means online system. For example: Online shopping

Physical Environment: This is the evidence that the service is actually provided at a satisfactory level. In these organizations, it is mainly known with the help of FEEDBACK

strategies. For example: web pages, documentation, brand logos, etc., each of which encompasses the physical environment of the organization (Taherdoost, Jalaliyoon, 2014).

1.5 The 7P model of Traditional Marketing

Digital Marketing: Digital marketing is based on understanding and managing customers. Basically it's more than website and email interaction. This includes managing and using the "5D Digital" listed below.

- Digital devices
- Digital platforms
- Digital media
- Digital data
- Digital technology

Digital devices: Audiences become familiar with certain brands as they interact with business websites and mobile apps. Applies to basic devices: smartphones, tablets, computers, televisions, etc. devices.

Digital platforms: Refers to the main platform applications and services on certain devices, namely Facebook, Instagram, Google, Youtube, Twitter and LinkedIn.

Digital media: Different paid communication channels to reach and engage the audience. Advertising applies to email, messaging and social networks.

Digital data: Collects information about organizations' audience profiles and interactions with businesses. In most countries, digital data is protected by law.

Digital technology: It refers to marketing technologies, mobile applications, etc. used to create interactivity in organizations (Taherdoost, Sahibuddin, 2012a).

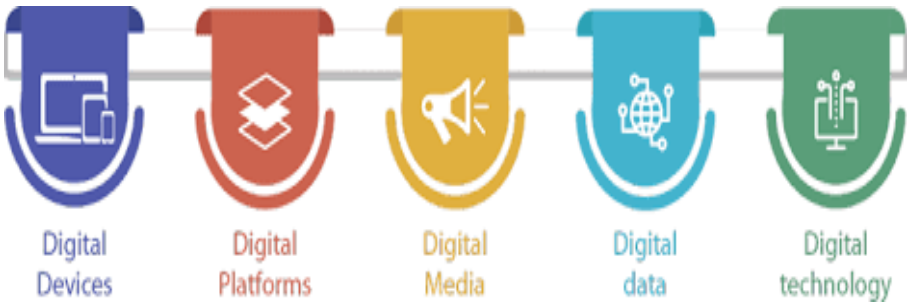

1.6 Importance of Digital Marketing

Life cycle

Traditional Marketing: International product lifecycle (IPL) is one of the phenomenon of "how a company evolves over time and across borders". It includes:

- Economic principles
- Standards: market development

This theory shows how a company develops both its domestic and foreign marketing program.

International product lifecycle IPL theory has 4 main elements. These include:

- Layout: product demand
- Production: Product
- Competitions: International Market
- Strategy: Marketing plans (market entry, growth, maturity, decline).

Strategies	Introduction	Growth	Maturity	Saturation	Decline
Product	Basic product marketed	Product improvements or new product development	New product development; extension strategies	Extension strategies critical to maintain sales	Weak products withdrawn from market
Price	Cost-plus, skimming or penetration pricing used	Penetration prices slightly increase	Competitive or promotional pricing used	Competitive pricing used	Price cuts are made.
Promotion	Informative advertising used	Persuasive advertising used	Extensive advertising to remind customers of product	Aggressive advertising carried out to emphasize benefits	Advertising reduced to a minimum
Place	Selective or restricted distribution takes place	Intensive distribution or more distribution outlets are used	More intensive distribution or a wide range of distribution outlets	Widest range of geographical distribution outlets used	Selective distribution and unprofitable outlets are eliminated

1.7 IPL theory strategy

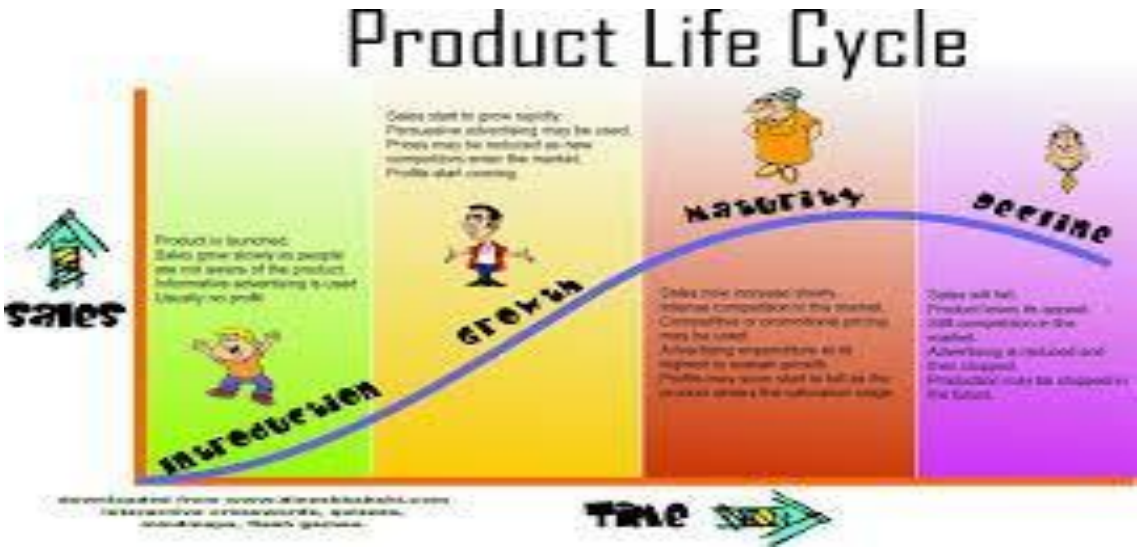

1.8 Traditional Marketing Strategy

Digital Marketing

Plan- Data-driven, allowing you to review your current digital marketing effectiveness and customize analytics.

Reach - Increase awareness using online marketing techniques that will increase traffic to your site.

Act – encourage interaction on your website or social media to help you generate leads.

Convert - use retargeting, nurturing to remind and convince your audience.

Engage – Engage with existing customers by enhancing personalized communications using website, email.

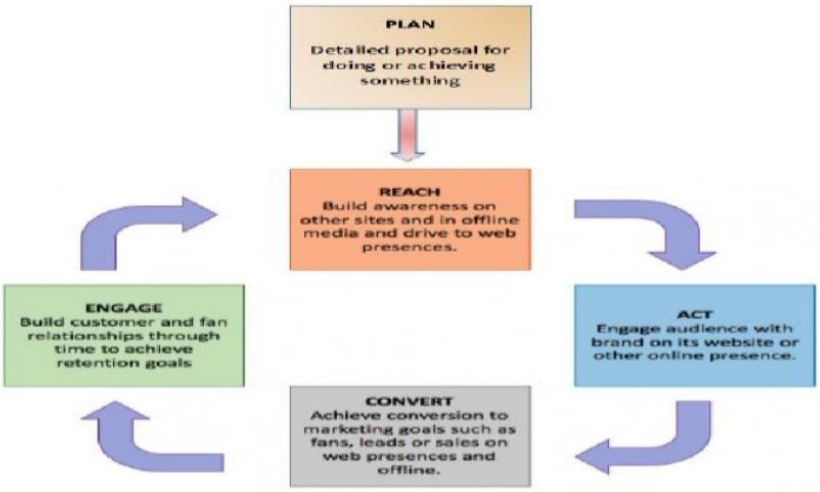

1.9 Digital Marketing Strategies

Categories

Traditional marketing

Print: Includes advertisements in newspapers, magazines and other printed materials.

Broadcast: Radio and TV commercials

Direct mail: Includes letters, catalogs, and printed and other materials.

Telemarketing: Includes solicited calls by consumers by telephone.

1.10 Categories of Traditional Marketing

Digital Marketing

Search Engine Optimization (SEO): The practice of increasing the number and quality of visitors. It aims to improve rankings through websites. For example: Websites receive almost 95% of Google clicks.

Social Media Marketing: Brings the brand to a wider audience through social media such as Facebook, Instagram, YouTube, etc. to market the product.

Email marketing: You can send interesting news, reminders to your customers in a few minutes. Customizable emails are more effective for business promotion.

Brand journalism: Brand journalism involves creating content that your audience finds interesting. A brand's target audience includes their specific interests, not just your products.

Video marketing: Combines words and images to engage users.

Audio marketing: Any audio advertising on these platforms makes it an effective way to sell your products. However, it is not as productive as video marketing.

Live Communication: Marketing isn't just about getting people to your site, it's about securing a purchase. Live communication is a useful tool to clear doubts between customers who buy the product.

Instant Messaging Marketing: People use instant messaging apps like WhatsApp and Facebook Messenger, and can post certain information about a product (Yasmin, Tasneem, Fatema).

1.11 Categories of Digital Marketing

Conclusion

Digital marketing is a broad term used for any effort an organization makes to connect with customers. The content of digital marketing consists of electronic technology, email, geolocation and mobile marketing, social media, online customer services, and other tools. Traditional marketing is part of an overall advertising strategy. Every organization that sells products and services uses several types of traditional marketing. Using a traditional form of advertising sometimes depends on the available marketing budget. Traditional marketing is ineffective compared to digital marketing. Because it is very difficult or impossible to track the results. Digital marketing is more efficient than traditional marketing. Contacting customers is easier and more accessible. Results through social media, smart phones easier to follow.

References

1. Bhatia, P. S. (n.d.). Fundamentals of digital marketing. Pearson. Retrieved from https://online.fliphtml5.com/iwjvi/arbg/#p=18
2. Eriksen, K., & Hemmingsen, J. (2014). Online marketing: New advertising models? Aalborg University. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/282654148_Marketing_vs_E-Marketing
3. Kotler, P. (n.d.). Marketing 4.0: Moving from traditional to digital [Hardcover]. Retrieved from https://www.drnishikantjha.com/booksCollection/Marketing%204.0_%20Moving%20from%20Traditional%20to%20Digital%20(%20PDFDrive%20).pdf
4. Onishi, H. (2011). Traditional marketing, online communication and market results (Doctoral dissertation, University of Michigan). Retrieved from

https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/86448/hohnishi_1.pdf
5. Raval, Z., Tanna, D., & Raval, D. (2018). Internet marketing over traditional marketing. International Journal of Software and Hardware Research in Engineering, 2(8). Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/267395144_Internet_Marketing_OverTraditional_Marketing
6. Taherdoost, H., & Jalaliyoon, N. (2014). Marketing vs e-marketing. International Journal of Academic Research in Management (IJARM), 3(4), 335–340. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/282654148_Marketing_vs_E-Marketing
7. Taherdoost, H., Sahibuddin, S., et al. (2012a). Classification and rating of internet products: The use of applications based on the product execution process. In 3rd European Computer Conference Science, Paris, France. Recent Advances in Computer Engineering Series, WSEAS Press, 160–164. Retrieved from https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S221201731500153X
8. Yasmin, A., Tasneem, S., & Fatema, K. (n.d.). Effectiveness of digital marketing in a challenging age: An empirical study. International Journal of Management Science and Business Administration. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/314550609_Effectiveness_of_Digital_Marketing_in_the_Challenging_Age_An_Empirical_Study

Received: 25.11.2024
Accepted: 06.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/230-233

Növrəstə Gurzalıyeva
Azərbaycan Texnologiya Universiteti
magistrant
https://orcid.org/0000-0002-7927-8579
gurzaliyevanovrst@gmail.com

Korporativ şəbəkələrin proqram konfiqurasiyasının idarə olunması

Xülasə

Bu tədqiqat işi korporativ şəbəkələrin proqram konfiqurasiyasının idarə olunması proseslərini əhatə edir və bu sahədə qarşıya çıxan əsas texniki və idarəetmə problemlərini təhlil edir. Müasir təşkilatların informasiya texnologiyaları infrastrukturunda şəbəkələrin konfiqurasiyası həm təhlükəsizlik, həm də effektiv fəaliyyət baxımından mühüm rol oynayır. Proqram konfiqurasiyasının düzgün şəkildə idarə olunmaması sistemlərdə nasazlıqlara, məlumat itkisinə və təhlükəsizlik boşluqlarına səbəb ola bilər.

Araşdırmada konfiqurasiya idarəetmə sistemlərinin tətbiqi, onların əsas funksiyaları – monitorinq, dəyişikliklərin izlənməsi, avtomatlaşdırılmış yeniləmə və ehtiyat nüsxələrinin yaradılması kimi aspektlər geniş şəkildə şərh olunur. Avtomatlaşdırma alətləri (məsələn, Ansible, Puppet, Chef və s.) vasitəsilə şəbəkə cihazlarının konfiqurasiyasının mərkəzləşdirilmiş şəkildə idarə olunmasının üstünlükləri vurğulanır. Eyni zamanda, konfiqurasiya məlumatlarının versiya nəzarət sistemləri ilə birlikdə idarə olunması təcrübəsinin təşkilatlarda çevikliyi və təhlükəsizliyi artırdığı qeyd edilir.

Bundan əlavə, işdə risklərin azaldılması, texniki dəstək yükünün optimallaşdırılması və konfiqurasiya dəyişikliklərinin daha şəffaf şəkildə həyata keçirilməsi üçün müasir yanaşmalar və tövsiyələr təqdim olunur. Nəticə olaraq göstərilir ki, korporativ şəbəkələrdə proqram konfiqurasiyasının effektiv idarə olunması həm texniki stabilliyin təmin olunmasına, həm də ümumi iş proseslərinin optimallaşdırılmasına mühüm töhfə verir.

Açar sözlər: *korporativ şəbəkə, proqram konfiqurasiyası, konfiqurasiya idarəetməsi, avtomatlaşdırma alətləri, şəbəkə təhlükəsizliyi, sistem sabitliyi, Ansible, Puppet, IT infrastrukturu, mərkəzləşdirilmiş idarəetmə, dəyişikliklərin izlənməsi*

Novraste Gurzaliyeva
Azerbaijan Technological University
Master student
https://orcid.org/0000-0002-7927-8579
gurzaliyevanovrst@gmail.com

The Management of Software Configuratıon of Corporate Networks

Abstract

This research study covers the processes of managing software configuration in corporate networks and analyzes the key technical and administrative challenges encountered in this field. In modern organizations IT infrastructure, networks configuration plays a crucial role in both security and operational efficiency. Improper configuration management can lead to system failures, data loss, and security vulnerabilities.

The study explores the implementation of configuration management systems and their core functionalities—such as monitoring, change tracking, automated updates, and backup creation.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

It emphasizes the advantages of managing network device configurations centrally through automation tools (e.g., Ansible, Puppet, Chef, etc.). The integration of configuration data with version control systems is also highlighted as a method to enhance agility and security in organizations.

Additionally, the study presents modern approaches and recommendations for reducing risks, optimizing technical support workload, and ensuring greater transparency in configuration changes. The results indicate that effective configuration management in corporate networks significantly contributes to both technical stability and the optimization of overall business processes.

Keywords: *corporate network, software configuration, configuration management, automation tools, network security, system stability, Ansible, Puppet, IT infrastructure, centralized management, tracking changes*

Giriş

Müasir dövrdə informasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı təşkilatların fəaliyyətində şəbəkə infrastrukturunun əhəmiyyətini daha da artırmışdır. Korporativ mühitdə şəbəkələrin etibarlı və davamlı fəaliyyəti, əsasən, həmin şəbəkələrin düzgün şəkildə qurulması və idarə olunması ilə birbaşa əlaqədardır. Bu prosesin mühüm tərkib hissələrindən biri də proqram konfiqurasiyasının səmərəli şəkildə idarə olunmasıdır. Şəbəkə resurslarının düzgün konfiqurasiya olunmaması ciddi təhlükəsizlik boşluqlarına, məlumat itkilərinə, xidmətin dayanmasına və ümumi iş proseslərinin pozulmasına səbəb ola bilər (Əliyev, 2017).

Proqram konfiqurasiyası şəbəkədə fəaliyyət göstərən qurğuların və xidmətlərin parametrlərinin təyin olunması və idarə edilməsi prosesidir. Bu sahədə aparılan idarəetmə əməliyyatları vasitəsilə dəyişikliklər izlənilir, sistemlərdə uyğunluq və sabitlik təmin olunur. Ənənəvi əl ilə idarəetmə metodları artıq müasir tələblərə cavab vermədiyi üçün avtomatlaşdırılmış konfiqurasiya idarəetmə sistemlərinə keçid zəruri olmuşdur. Belə sistemlər vasitəsilə konfiqurasiya dəyişiklikləri daha sürətli, dəqiq və təhlükəsiz şəkildə həyata keçirilir (Vəliyev, 2017).

Hazırda bir çox təşkilatlar Ansible, Puppet, Chef kimi alətlərdən istifadə edərək şəbəkə qurğularının mərkəzləşdirilmiş şəkildə konfiqurasiyasını idarə edirlər. Bu yanaşma həm resurslara qənaət etməyə, həm də insan amilindən qaynaqlanan səhvlərin minimuma endirilməsinə imkan verir. Bundan əlavə, versiya nəzarət sistemlərinin tətbiqi vasitəsilə edilən dəyişikliklər sənədləşdirilir, izlənilir və lazım olduqda əvvəlki vəziyyətə qaytarıla bilir (Hüseynov, 2018).

Tədqiqat

Bu tədqiqat işi məhz korporativ şəbəkələrdə proqram konfiqurasiyasının idarə olunması məsələlərinə nəzər salır, qarşıya çıxan problemləri, müasir texnoloji həlləri və tətbiq olunan effektiv metodları təhlil edir. Məqsəd – təşkilatlarda informasiya sistemlərinin dayanıqlığını təmin etmək, təhlükəsizlik səviyyəsini artırmaq və texniki idarəetməni optimallaşdırmaq üçün müasir yanaşmaları ortaya qoymaqdır (Hüseynov, 2020).

Tədqiqat nəticəsində məlum oldu ki, korporativ şəbəkələrin proqram konfiqurasiyasının effektiv şəkildə idarə olunması informasiya texnologiyaları infrastrukturunun dayanıqlılığı, təhlükəsizliyi və fasiləsiz fəaliyyəti üçün əsas şərtlərdən biridir. Şəbəkə konfiqurasiyasının düzgün aparılması təşkilatın daxili və xarici əməliyyatlarına birbaşa təsir göstərir və strateji məqsədlərə çatmaqda mühüm rol oynayır. Ənənəvi əl ilə idarəetmə metodları müasir tələblərə cavab vermədiyindən, avtomatlaşdırılmış sistemlərə və proqram təminatlarına keçid qaçılmaz olmuşdur (Rzayev, 2016; Nuriyev, 2021).

Tədqiqat çərçivəsində öyrənilən Ansible, Puppet, Chef kimi alətlər konfiqurasiya proseslərinin mərkəzləşdirilmiş şəkildə idarə olunmasını mümkün edir və bu da sistem sabitliyini əhəmiyyətli dərəcədə artırır. Eyni zamanda, versiya nəzarət sistemlərinin tətbiqi edilən dəyişikliklərin izlənməsini və bərpasını asanlaşdırır, bu da risklərin və insan səhvlərinin qarşısını almağa imkan verir. Beləliklə, proqram konfiqurasiyasının avtomatlaşdırılması yalnız texniki sabitlik baxımından

deyil, həm də əmək resurslarının daha səmərəli istifadəsi baxımından faydalıdır (Süleymanov, 2018).

Tədqiqatın nəticələrinə əsaslanaraq demək olar ki, konfiqurasiya idarəetməsi üzrə strateji yanaşmalar və müasir texnologiyaların tətbiqi təşkilatlarda təhlükəsizlik səviyyəsinin yüksəldilməsinə, texniki xidmətlərin sürət və keyfiyyət baxımından təkmilləşdirilməsinə və ümumi iş səmərəliliyinin artırılmasına töhfə verir. Gələcəkdə bu sahədə aparılacaq araşdırmalar və texnoloji yeniliklər korporativ şəbəkələrin daha da çevik və təhlükəsiz idarə olunmasına şərait yaradacaqdır (Məmmədov, 2020; Qasımov, 2019).

Tədqiqat nəticəsində aydın oldu ki, korporativ şəbəkələrdə proqram konfiqurasiyasının səmərəli və sistemli şəkildə idarə olunması təşkilatların informasiya texnologiyaları infrastrukturunun dayanıqlığı və təhlükəsizliyi baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır. Ənənəvi – əl ilə həyata keçirilən konfiqurasiya metodları artıq müasir texnoloji tələblərə cavab vermədiyindən, təşkilatlar avtomatlaşdırılmış və mərkəzləşdirilmiş konfiqurasiya idarəetmə sistemlərinə üstünlük verməyə başlamışlar (Kərimov, 2021).

Araşdırmalar göstərdi ki, Ansible, Puppet, Chef kimi müasir avtomatlaşdırma alətləri vasitəsilə konfiqurasiya prosesləri daha çevik, etibarlı və sürətli şəkildə həyata keçirilə bilir. Bu alətlər konfiqurasiya prosesini kodlaşdırmaqla dəyişikliklərin daha rahat tətbiqinə, təkrar istifadəsinə və nəzarətinə imkan verir. Həmçinin bu yanaşma insan səhvlərinin minimuma endirilməsi, təhlükəsizlik risklərinin azaldılması və əməliyyatların daha şəffaf şəkildə həyata keçirilməsi baxımından da effektiv hesab olunur (Məmmədov, 2019; Quliyev, 2020).

Versiya nəzarət sistemlərinin tətbiqi sayəsində konfiqurasiya fayllarında aparılan bütün dəyişikliklər sənədləşdirilir, izlənilir və ehtiyac yarandıqda əvvəlki sabit vəziyyətə qayıtmaq mümkündür. Bu isə təşkilatlarda çeviklik, cavabvermə sürəti və texniki sabitliyin qorunması üçün əlavə imkanlar yaradır. Eyni zamanda, şəbəkə monitorinqi, ehtiyat nüsxələmə və avtomatik yeniləmə kimi funksiyaların tətbiqi sistemlərin fasiləsiz fəaliyyətinə zəmanət verir.

Nəticə

Nəticə etibarilə, korporativ şəbəkələrin proqram konfiqurasiyasının effektiv idarə olunması yalnız texniki sahədə sabitlik və təhlükəsizlik yaratmaqla kifayətlənmir, eyni zamanda təşkilatların ümumi iş proseslərinin optimallaşdırılmasına, texniki dəstək resurslarının rasional istifadəsinə və informasiya texnologiyaları üzrə strateji hədəflərə çatmasına mühüm töhfə verir. Gələcəkdə bu sahədə texnoloji yeniliklərin tətbiqi ilə daha çevik, ağıllı və özünüidarə edən konfiqurasiya sistemlərinin inkişafı gözlənilir ki, bu da korporativ şəbəkələrin idarəetməsində yeni mərhələnin başlanğıcı olacaqdır.

Korporativ şəbəkələrin proqram konfiqurasiyasının idarə olunması, təşkilatın informasiya texnologiyaları infrastrukturunun təməl aspektlərindən biridir. Bu proses şəbəkə sistemlərinin düzgün fəaliyyətini təmin etmək, məlumatların təhlükəsizliyini qorumaq və şəbəkə performansını optimallaşdırmaq üçün vacibdir. Konfiqurasiya idarəetməsi, şəbəkə qurğularının parametrlərinin və tənzimləmələrinin düzgün və davamlı şəkildə saxlanılmasını əhatə edir. Ənənəvi əl ilə idarəetmə yanaşmaları artıq müasir təşkilatların tələblərinə cavab vermədiyindən, konfiqurasiya idarəetməsinin avtomatlaşdırılması və mərkəzləşdirilməsi əsas istiqamətə çevrilmişdir.

Ədəbiyyat

1. Əliyev, C. (2017). *Şəbəkə təhlükəsizliyi və konfiqurasiya idarəetməsi.* Bakı: Xəzər Universiteti nəşriyyatı.
2. Hüseynov, R. (2018). *İnformasiya təhlükəsizliyi və şəbəkə idarəetməsi.* Bakı: İqtisad Universiteti nəşriyyatı.
3. Hüseynov, V. (2020). *Proqram təminatının idarə edilməsi və şəbəkə konfiqurasiyası.* Bakı: Elm və Təhsil Nəşriyyatı.

4. Kərimov, M. (2021). *Şəbəkə təhlükəsizliyində müasir yanaşmalar.* Bakı: Təhsil Nəşriyyatı.
5. Qasımov, Z. (2019). *İnformasiya təhlükəsizliyi və konfiqurasiya idarəetməsi.* Bakı: Elm və Təhsil Nəşriyyatı.
6. Quliyev, M. (2020). *İnformasiya texnologiyaları və şəbəkə idarəetməsi.* Bakı: Bakı Dövlət Universiteti nəşriyyatı.
7. Mammadov, F. (2020). *İnformasiya sistemləri və şəbəkə idarəetməsi.* Bakı: Nəqliyyat və Kommunikasiya Universiteti Nəşriyyatı.
8. Məmmədov, E. (2019). *Korporativ şəbəkələrin təhlükəsizliyinin idarə olunması.* Bakı: Ziya Nəşriyyatı.
9. Nuriyev, T. (2021). *Şəbəkə təhlükəsizliyi və şəbəkə konfiqurasiyası.* Bakı: İnnovasiya nəşriyyatı.
10. Rzayev, A. (2016). *Şəbəkə idarəetməsində avtomatlaşdırma.* Bakı: Təhsil nəşriyyatı.
11. Süleymanov, N. (2018). *Şəbəkə monitorinqi və idarəetməsi.* Bakı: Nobel Nəşriyyatı.
12. Vəliyev, S. (2017). *Konfiqurasiya idarəetməsi və təhlükəsizlik.* Bakı: Akademiya Nəşriyyatı.

Daxil oldu: 29.12.2024
Qəbul edildi: 03.04.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/234-238

Rahim Zamanov
University of Siena, Italy
Master student
https://orcid.org/0009-0007-5623-5617
zrahim@internet.ru

Transformation of Accounting in the Challenging Context of Digital Era

Abstract

This paper explores the transformation of accounting in the context of the digital era, where rapid technological advancement and changing socio-economic dynamics are reshaping the role, methodology, and conceptual framework of accounting. The traditional view of accounting as a static, compliance-driven practice is increasingly seen as insufficient in addressing the complexities of modern business environments. The paper analyzes emerging challenges, such as the declining relevance of conventional financial reporting, the rise of alternative performance indicators, and the need to account for intangible and non-financial assets. Special attention is given to the impact of digital technologies on the recognition, valuation, and taxonomy of new digital assets—including tokens and usage rights—as well as the dual role of accounting in both reflecting and generating digital data. The study also emphasizes the importance of a multiparadigmatic approach to accounting theory, incorporating elements of functionalism, constructivism, and critical theory to better align with the evolving demands of society and the economy. Overall, the research underscores the necessity of expanding the scope and functions of accounting to maintain its relevance and utility in the digital and knowledge-based economy.

Keywords: *accounting, digital transformation, traditional financial reporting, digital data, digital accounting*

Rəhim Zamanov
Siena Universiteti, İtaliya
magistrant
https://orcid.org/0009-0007-5623-5617
zrahim@internet.ru

Müasir rəqəmsal dövrün çətin şəraitində mühasibat uçotunun transformasiyası

Xülasə

Bu məqalə müasir rəqəmsal dövrdə baş verən texnoloji tərəqqi və dəyişən sosial-iqtisadi dinamikanın mühasibat uçotunun rolu, metodologiyası və konseptual çərçivəsini necə yenidən formalaşdırdığını araşdırır. Mühasibatlığı yalnız statik və uyğunluğa əsaslanan bir praktika kimi qəbul edən ənənəvi yanaşma artıq müasir biznes mühitinin mürəkkəbliyini əhatə etməkdə yetərsiz hesab olunur. Məqalədə ənənəvi maliyyə hesabatlarının aktuallığının azalması, alternativ fəaliyyət göstəricilərinin artması və qeyri-maddi, maliyyə xarakterli olmayan aktivlərin uçotunun zəruriliyi kimi yeni çağırışlar təhlil edilir.

Xüsusi diqqət rəqəmsal texnologiyaların yeni aktivlərin – o cümlədən tokenlərin və istifadə hüquqlarının – tanınması, qiymətləndirilməsi və təsnifləndirilməsi (taksonomiyası) üzərindəki təsirinə, həmçinin buxalteriyanın həm rəqəmsal obyektləri əks etdirməsi, həm də rəqəmsal məlumat məhsulu yaratması kimi ikili funksiyasına yönəldilmişdir. Tədqiqat həmçinin mühasibatlıq nəzəriyyəsinin funksionalizm, konstruktivizm və tənqidi nəzəriyyə elementlərini birləşdirən multiparadigmatik yanaşma əsasında inkişaf etdirilməsinin əhəmiyyətini vurğulayır. Ümumilikdə, araşdırma göstərir ki, mühasibatlığın əhatə dairəsinin və funksiyalarının genişləndirilməsi onun rəqəmsal və bilik əsaslı iqtisadiyyatda aktual və faydalı olaraq qalması üçün zəruridir.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Açar sözlər: *mühasibatlıq, rəqəmsal transformasiya, ənənəvi maliyyə hesabatları, rəqəmsal məlumat, rəqəmsal mühasibat*

Introduction

In recent decades, accounting has increasingly been subjected to criticism and attacks as a conservative and insufficiently effective information practice; even the very fact of its continued existence is being questioned in the context of the rapid expansion of information and communication technologies.

A significant number of works by domestic and foreign scholars are devoted to the transformation of accounting under modern conditions, particularly in the context of digitalization. These studies address the development of accounting theory, methodology, and, consequently, practice (Shapovalova et al, 2023; Jesus, 2024; Das, 2025).

The sources used in the writing of this paper include articles and studies published in English language academic literature over various years. The article is written using logical and theoretical-cognitive approaches; among the methods applied by the author are comparative analysis, and logical analysis.

Challenging Transformation of Accounting in the Digital Era

When analyzing the problems of the current state of accounting, several of the most apparent issues can be identified. First and foremost, for more than a decade now, there has been a growing tendency to question the quality of indicators derived from financial reporting data. For instance, B. Lev notes in his research the increasing dissatisfaction among investors with the usefulness of corporate financial reporting, highlighting its declining ability to reflect actual current performance, forecast future outcomes, or explain stock price movements and returns. According to survey data, many executives believe that financial reporting is degenerating into an increasingly burdensome "compliance exercise" rather than serving its original purpose of informing stakeholders. As a result, company leaders, fully aware of the diminishing relevance of financial information, are increasingly turning to alternative operational data and introducing various adjustments to financial figures—often referred to as "street earnings" (Lev, 2018).

Research

In making investment and managerial decisions, modified financial indicators are increasingly being used—such as Economic Value Added (EVA), Cash Value Added (CVA), Cash Flow Return on Investment (CFROI), and Market Value Added (MVA), as well as alternative performance measurement systems like the Balanced Scorecard (BSC). The issue of insufficient objectivity in financial reporting indicators largely stems from the inherent subjectivity of the principles and assumptions applied in the recognition and valuation of accounting objects, as well as the somewhat formalistic nature of the calculation methods themselves (Dillard et al, 2016).

In the context of the new economy, there is not only a dematerialization of value flows but also a gradual shift of these flows into a virtual digital environment. Effective management of value-creating factors requires information about capital-forming resources such as corporate social responsibility, environmental sustainability, knowledge, human and organizational capital, trust and reputation, strategy, systematic and innovative management approaches, as well as the quality and speed of business processes (Mehera, 2019).

Most of this information is not generated within the framework of traditional accounting practices.

Digital transformation, the crisis-driven nature of the economy and the instability of the external environment, new requirements for the financial and economic management system, changes in business models, the emergence of new asset types, associated transactions and forms of interaction, fundamentally new technological capabilities in the formation and use of information, the growing emphasis on non-financial information, and the objectively necessary move toward the internationalization of reporting and audit standards—all of these factors significantly impact accounting and its development potential (Scardovi, 2017; Zheng et al, 2022).

In light of these characteristics, the perception of the role of accounting in the information environment is undergoing a shift, along with several of its substantive and methodological features (Arnold, 2018). The realities of the modern economy influence the content and nature of accounting information, the format of reporting products, the methodology and structure of the accounting system, and the classification of different types of accounting (Monteiro & Cepêda, 2021). They also shape the definition of accounting's conceptual framework, its scope and objects, and the criteria for their recognition, measurement, and systematization.

When discussing the development of accounting in modern conditions, one must begin with an understanding of its key functions—as a system of informational support for economic and managerial processes that forms the decision-making environment both at the global level and within any socio-economic entity.

First and foremost, this involves recognizing the place, role, and positioning of accounting within the socio-economic system. The traditional view of accounting solely as a practice of generating and transmitting economic (mainly financial) information to interested users narrows its potential application and limits its prospects for development (Schroeder et al, 2022).

By considering accounting merely as a tool for recording past events and presenting information in a commonly accepted, systematized format—restricting its scope to only those subjects that can be measured in monetary terms and reflect the elements of the overall reproduction process, the movement of value flows, and their distribution—we confine it within predetermined boundaries. This approach excludes the possibility of developing its functionality and integrating it with other informational practices.

Such a perspective leads to an underestimation of accounting's societal significance, reduces it to its technical, easily algorithmized component, and opens the door for its gradual replacement by artificial intelligence technologies.

Therefore, there arises a need to understand and clarify two fundamental aspects.

The first is *the expansion of the scope of accounting under modern conditions*—redefining its conceptual domain. This domain now encompasses not only the elements of the overall reproduction process, the movement of value flows, and the relationships surrounding their distribution, but also a wide range of related aspects of organizational activity (Melnyk et al, 2022).

For example, it includes the interests of various groups and institutions that act as stakeholders and, to varying degrees, influence accounting information—social practices, relationships with nature, authorities, territorial entities, market forces, and social strata.

Accounting increasingly addresses temporal and probabilistic factors in value creation, seeks to identify the value characteristics of assets, and considers those aspects of enterprise functioning that cannot be quantified in monetary terms—such as anthropogenic impacts, social responsibility and fairness, contributions to sustainable societal development, and more (Barker et al, 2022).

The second important point is the *multiparadigmatic nature of accounting*. This type of approach is increasingly emphasized in English-language academic literature, where, in recent years, there has been a growing focus on the need to combine the mainstream—or functionalist—paradigm of accounting with elements of constructivism and criticism. In each of these paradigms, the content of accounting and the practices it supports are shaped by the nature and essence of the socio-economic phenomena taking place (Kirian, S., & Radchenko, 2022).

Multiparadigmatism enables the diversification of research and the development of accounting theory, making it more responsive to the needs of the socio-economic environment. This approach allows accounting to be defined not merely as a system that passively fulfills the information needs of economic agents or records economic events, but as one that actively constructs forms of interaction between actors, institutions, and groups. It influences both the market and society, possessing a broad range of functions and intersecting with other discursive fields.

From the perspective of its impact on accounting, digital transformation has a number of significant consequences.

First, it should be noted that, the conceptual framework that underpins the semantics of accounting is, to some extent, undergoing a shift. Traditional meanings of such key categories as

assets, *claims to assets*, *liabilities*, *resources*, *ownership rights*, and *usage rights* are being expanded and redefined.

For example, assets have traditionally been considered economic resources controlled by an organization as a result of past events and possessing the potential to generate economic benefits. According to the *Conceptual Framework for Financial Reporting*, each right held by an entity constitutes a separate asset; however, for accounting purposes, a set of related rights is often presented as a single unit of account. Ownership of an asset may confer multiple rights—such as the right to use, sell, or pledge it as collateral (Barker et al, 2014).

In the context of the modern economy, an asset may be represented by only a single right—such as the right to use a resource—while control over the asset may be limited, particularly in cases involving shared or leased usage (sharing economy models).

Second, fundamentally new objects of accounting are emerging, requiring identification, valuation, and classification into existing or newly defined categories of accounting elements to be presented within the overall body of accounting information for stakeholders (Akin, I., & Akın, 2024).

While some of these assets—such as virtual digital assets—can be relatively easily categorized based on their economic nature and existing asset recognition criteria (e.g., as intangible assets), other digital-origin objects are harder to assign definitively. For example, tokens may represent claims to services, debt/equity instruments, or access rights, and do not always align clearly with existing asset or liability categories.

The reflection of such new digital objects calls for not only the adaptation of traditional accounting methods, but also the development of new frameworks for their classification, recognition, and taxonomy.

Third, in the digital era, accounting performs a dual function: it reflects digital assets while also producing digital output itself—in the form of multidimensional digital information or encapsulated functionalities that users can access through electronic platforms. In other words, accounting is both *digitized* and *a generator of digital products* (Agostino et al, 2022).

Significant changes are also occurring not only in accounting techniques but in the methodological core of accounting itself. Nearly all elements of the accounting method are being transformed in the context of the knowledge economy and digital technologies. To preserve accounting's identity as an *info-sourcing practice*, it is advisable to move away from viewing these elements as fixed or unchangeable.

While maintaining its methodological foundation, it is crucial to develop and broaden the range of applied methods, ensuring their relevance and adequacy in addressing both existing and emerging challenges in accounting.

Conclusion

The transformation of accounting in the digital era is not merely a technological shift—it represents a fundamental rethinking of the role, scope, and methodology of the discipline. The growing complexity of economic processes, the emergence of new digital assets, and the increasing importance of non-financial and multidimensional data require accounting to evolve beyond its traditional boundaries.

Today's accounting must not only record and report past events but also provide meaningful, forward-looking information that supports strategic decision-making in a volatile and digitized business environment. This involves recognizing and integrating intangible resources such as human capital, reputation, innovation, and sustainability—elements that are crucial for value creation but often lie outside conventional accounting frameworks.

The development of a multiparadigmatic approach, incorporating functionalism, constructivism, and critical perspectives, allows for a deeper and more context-sensitive understanding of accounting phenomena. Such diversity enriches the theoretical foundations of accounting and aligns it more closely with the demands of modern socio-economic realities.

Ultimately, to remain relevant and effective, accounting must embrace digital technologies, expand its conceptual scope, and develop new models of recognition, measurement, and reporting. By doing so, it can continue to serve as a vital information system for both financial and broader socio-economic decision-making in the 21st century.

References

1. Agostino, D., Saliterer, I., & Steccolini, I. (2022). Digitalization, accounting and accountability: A literature review and reflections on future research in public services. *Financial Accountability & Management*, *38*(2), 152-176.
2. Akin, I., & Akın, M. (2024). Valuation, accounting principles, and classification of assets in the metaverse. *Journal of Metaverse*, *4*(1), 43-53.
3. Arnold, V. (2018). The changing technological environment and the future of behavioural research in accounting. *Accounting & Finance*, *58*(2), 315-339.
4. Barker, R., Lennard, A., Nobes, C., Trombetta, M., & Walton, P. (2014). Response of the EAA financial reporting standards committee to the IASB discussion paper a review of the conceptual framework for financial reporting. *Accounting in Europe*, *11*(2), 149-184.
5. Barker, R., Lennard, A., Penman, S., & Teixeira, A. (2022). Accounting for intangible assets: suggested solutions. *Accounting and Business Research*, *52*(6), 601-630.
6. Das, P. K. (2025). Accounting Transformation in the Ongoing Era-Challenges and Opportunities. *British Journal of Multidisciplinary and Advanced Studies*, *6*(1), 27-43.
7. Dillard, J., Yuthas, K., & Baudot, L. (2016). Dialogic framing of accounting information systems in social and environmental accounting domains: Lessons from, and for, microfinance. *International Journal of Accounting Information Systems*, *23*, 14-27.
8. Jesus, J. (2024). Exploring the Role of Digital Transformation in Modern Accounting and Business Practices: A Systematic Review.
9. Kirian, S., & Radchenko, O. (2022). The impact of the economy digitalization on the development of the accounting multi-paradigm for the purposes of financial analysis. *Technology audit and production reserves*, *3*(4 (65)), 11-19.
10. Lev, B. (2018). The deteriorating usefulness of financial report information and how to reverse it. *Accounting and business research*, *48*(5), 465-493.
11. Mehera, A. K. (2019). *Sustainable Value and Shared Value Creation: Case Studies on Australian Banking and Property Organisations* (Doctoral dissertation, Victoria University).
12. Melnyk, N., Trachova, D. Y., Kolesnikova, O., Demchuk, O., & Golub, N. (2020). Accounting trends in the modern world. *Independent Journal of Management & Production*, *11*(9), 2403-2416.
13. Monteiro, A., & Cepêda, C. (2021). Accounting information systems: scientific production and trends in research. *Systems*, *9*(3), 67.
14. Scardovi, C. (2017). *Digital transformation in financial services* (Vol. 236). Cham: Springer International Publishing.
15. Schroeder, R. G., Clark, M. W., & Cathey, J. M. (2022). *Financial accounting theory and analysis: text and cases*. John Wiley & Sons.
16. Shapovalova, A., Kuzmenko, O., Polishchuk, O., Larikova, T., & Myronchuk, Z. (2023). Modernization of the national accounting and auditing system using digital transformation tools. *Financial & Credit Activity: Problems of Theory & Practice*, *4*(51).
17. Zheng, L., Dong, Y., Chen, J., Li, Y., Li, W., & Su, M. (2022). Impact of crisis on sustainable business model innovation—the role of technology innovation. *Sustainability*, *14*(18), 11596.

Received: 16.11.2024
Accepted: 27.02.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/239-242

Bəylər İsmayılov
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
magistrant
https://orcid.org/0009-0002-0067-0509
beyler606@gmail.com

Maliyyə sahəsində informasiyanın mühafizəsinin gücləndirilməsinə yanaşmaların tədqiqi

Xülasə

Müasir dövrdə maliyyə sahəsində informasiya təhlükəsizliyi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu sahədə məlumatların qorunması yalnız təşkilatların fəaliyyətinin sabitliyini deyil, həm də müştəri etibarını təmin edən əsas faktorlardan biridir. Rəqəmsallaşmanın geniş vüsət alması və maliyyə əməliyyatlarının əsasən elektron mühitdə aparılması informasiyanın mühafizəsini daha da vacib məsələyə çevirir. Bu səbəbdən, maliyyə qurumlarında informasiyanın mühafizəsinin gücləndirilməsinə yönəlik müxtəlif yanaşmaların tədqiqi aktual və zəruri bir məsələdir.

Xüsusilə kibertəhlükəsizlik tədbirlərinin inkişaf etdirilməsi, məlumatların şifrələnməsi, istifadəçi autentifikasiyası, risklərin qiymətləndirilməsi və idarə olunması kimi metodlar bu sahədə geniş tətbiq edilir. Eyni zamanda, beynəlxalq standartlara və normativ sənədlərə uyğun informasiya təhlükəsizliyi siyasətləri formalaşdırılır. İnsan amili, texnoloji infrastruktur və hüquqi çərçivələr bu sahədə kompleks yanaşmalar tələb edir.

Tədqiqat göstərir ki, yalnız texniki tədbirlərlə kifayətlənmək kifayət deyil; təşkilati və inzibati yanaşmaların da tətbiqi vacibdir. İT risklərinin idarə olunması, informasiya təhlükəsizliyi üzrə təlimlərin keçirilməsi və məlumatların ehtiyat nüsxələrinin saxlanılması bu prosesin əsas tərkib hissələridir.

Nəticə olaraq, maliyyə sahəsində informasiyanın mühafizəsinin gücləndirilməsi kompleks və çoxşaxəli yanaşmalar tələb edir və bu istiqamətdə davamlı inkişaf və tədqiqat mühüm rol oynayır.

Açar sözlər: *informasiya təhlükəsizliyi, informasiya mühafizəsi, kibertəhlükəsizlik, risklərin idarə olunması, məlumatların şifrələnməsi, autentifikasiya, normativ sənədlər, texniki və inzibati tədbirlər, rəqəmsal təhlükəsizlik*

Baylar Ismayilov
Azerbaijan State University of Economics
Master student
https://orcid.org/0009-0002-0067-0509
beyler606@gmail.com

Study of Approaches to Strengthening Information Security in the Financial Sector

Abstract

In the modern era, information security in the financial sector is critical importance. Protecting data in this field ensures not only the stability of institutional operations but also maintains customer trust, which is a fundamental component of financial activity. The rapid digitalization and the dominance of electronic environments in financial transactions have made information protection an increasingly vital issue. Therefore, the study of approaches aimed at strengthening information security in financial institutions is both relevant and necessary.

Particularly, methods such as the development of cybersecurity measures, data encryption, user authentication, risk assessment and management are widely applied in this field.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

At the same time, information security policies are developed in accordance with international standards and regulatory documents. The human factor, technological infrastructure, and legal frameworks require a comprehensive approach in this area.

Research indicates that technical measures alone are not sufficient; the application of organizational and administrative strategies is also essential. Managing IT risks, conducting information security training, and maintaining data backups are key components of this process.

In conclusion, strengthening information security in the financial sector requires a multifaceted and integrated approach, where continuous development and research play a crucial role.

Keywords: *information security, data protection, cybersecurity, risk management, data encryption, authentication, regulatory documents, technical and administrative measures, digital security*

Giriş

İnformasiya əsrində yaşadığımız bu günlərdə rəqəmsal texnologiyaların sürətli inkişafı cəmiyyətin bütün sahələrinə, xüsusilə də maliyyə sektoruna dərin təsir göstərmişdir. Bankçılıq, sığorta, investisiya və digər maliyyə xidmətləri rəqəmsallaşma ilə tamamilə yeni müstəviyə keçmiş, əməliyyatların böyük hissəsi elektron formada həyata keçirilməyə başlanmışdır. Bu proses bir tərəfdən vəsaitlərin dövriyyəsini asanlaşdırmış, xidmətlərin sürətini və əlçatanlığını artırmış, digər tərəfdən isə ciddi informasiya təhlükəsizliyi problemlərini gündəmə gətirmişdir.

Maliyyə sektorunda hər gün minlərlə əməliyyat yerinə yetirilir, milyardlarla informasiya paketi ötürülür və saxlanılır. Bu məlumatlar arasında fərdi müştəri məlumatları, bank hesabları, kredit tarixçələri, maliyyə hesabatları və digər məxfi informasiyalar yer alır. Bu cür məlumatların təhlükəsiz şəkildə qorunması və yalnız icazə verilmiş tərəflər tərəfindən əldə olunması son dərəcə vacibdir. Əks halda, maliyyə sistemində sabitlik pozula bilər, istifadəçi etimadı sarsılar və iqtisadi itkilər qaçınılmaz olar (Stallings, 2017).

Kibertəhlükələr — haker hücumları, fişinq (phishing), zərərli proqram təminatları və sosial mühəndislik texnikaları vasitəsilə həyata keçirilən kiber cinayətlər — maliyyə qurumlarını ən çox hədəfə alan risklərdəndir. Bu səbəbdən, informasiya təhlükəsizliyi yalnız texnologiya sahəsində çalışan mütəxəssislərin deyil, həm də maliyyə təşkilatlarının rəhbərliyinin və dövlətin prioritet məsələlərindən biri olmalıdır (Gordon, Loeb, 2002).

Müasir tələblərə cavab verən informasiya təhlükəsizliyi strategiyasının formalaşdırılması və uğurla tətbiq olunması üçün bir sıra amillər nəzərə alınmalıdır: texniki infrastrukturun gücləndirilməsi, informasiya təhlükəsizliyi siyasətinin hazırlanması, hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi, risklərin idarə olunması, insan resurslarının təhsili və maarifləndirilməsi. Eyni zamanda, beynəlxalq standartlara (məsələn, ISO/IEC 27001) uyğunluq da vacib faktor kimi çıxış edir (Məmmədov, 2019).

Bu tədqiqatın əsas məqsədi maliyyə sektorunda informasiyanın mühafizəsinə dair mövcud yanaşmaları sistemli şəkildə təhlil etmək, informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması istiqamətində istifadə olunan metod və vasitələri öyrənmək, habelə bu sahədəki mövcud boşluqları müəyyən edərək onların aradan qaldırılması üçün təkliflər irəli sürməkdir. Mövzu üzrə aparılan araşdırma nəticəsində aydın olur ki, informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması kompleks, çoxşaxəli və dinamik yanaşma tələb edir. Bu isə texniki biliklərlə yanaşı, strateji düşüncə və idarəetmə bacarıqlarının vəhdətini də zəruri edir (Əliyev, 2020).

Nəticə etibarilə, maliyyə sektorunda informasiya təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi yalnız bir təşkilatın və ya texnologiyanın deyil, bütövlükdə cəmiyyətin və dövlətin maraqları ilə birbaşa bağlı olan vacib bir istiqamətdir. Bu sahədəki effektiv tədbirlər uzunmüddətli maliyyə sabitliyinin və davamlı inkişafın əsasını təşkil edir (Tipton, Krause, 2007).

Tədqiqat

Maliyyə sektorunda informasiyanın mühafizəsinin gücləndirilməsi təkcə texnoloji tədbirlərlə məhdudlaşmır, eyni zamanda inzibati və hüquqi yanaşmaların sistemli tətbiqini tələb edir. Araşdırmada göstərilib ki, məlumatların şifrələnməsi, firewall və antivirus sistemləri, çoxmərhələli

autentifikasiya və real vaxt rejimində monitorinq kimi texnoloji həllər maliyyə təşkilatlarının kibertəhlükələrə qarşı müdafiəsində əvəzsiz rol oynayır. Bu tədbirlər, məlumatların icazəsiz əldə edilməsinin qarşısını almaq və mümkün hücumların vaxtında aşkarlanmasını təmin etmək baxımından olduqca effektivdir (Peltier, 2016).

Eyni zamanda, daxili siyasət və prosedurların yaradılması, risklərin qiymətləndirilməsi və idarə edilməsi, kadrların davamlı təlimi və məlumatların yedəklənməsi kimi inzibati tədbirlər, texnoloji həllərlə birlikdə məlumatların mühafizəsini daha da möhkəmləndirir. Bu yanaşmaların hər biri, məlumatların təhlükəsizliyinin təmin olunmasında insan faktorunu nəzərə alaraq, kibercinayətlərə qarşı kompleks müdafiə sistemi yaradır (National Institute of Standards and Technology (NIST), 2018).

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, qabaqlayıcı monitorinq sistemləri və süni intellektin tətbiqi ilə maliyyə təşkilatları kibertəhlükələrə qarşı daha çevik və effektiv mübarizə apara bilirlər. Azərbaycanda son illərdə atılan addımlara baxmayaraq, texnoloji infrastrukturun təkmilləşdirilməsi, işçi heyətinin peşəkarlığının artırılması və hüquqi tənzimləmələrin gücləndirilməsi istiqamətində daha geniş tədbirlər görülməlidir (Smith, 2013).

Nəticə olaraq, maliyyə sektorunda informasiyanın mühafizəsinin gücləndirilməsi üçün həm texnoloji, həm inzibati, həm də hüquqi yanaşmaların inteqrasiyası və davamlı inkişafı zəruridir. Bu sahədə aparılan tədqiqatlar və investisiyalar, ölkənin maliyyə sabitliyinin və rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafının təmin olunmasına mühüm töhfə verəcəkdir (Özkan, Gök, 2017).

Tədqiqat işi, mövcud elmi ədəbiyyat, hüquqi sənədlər, beynəlxalq standartlar və praktik nümunələr üzərində aparılmış təhlil və müqayisələrə əsaslanır. Azərbaycan qanunvericiliyi, beynəlxalq standartlar və qabaqcıl bankların tətbiq etdiyi təhlükəsizlik tədbirləri işin əsas mənbələri kimi istifadə olunub (European Central Bank, 2020).

Məlumatların ötürülməsi və saxlanması zamanı şifrələmə alqoritmlərinin istifadə olunması, məlumat sızması halında belə məlumatların icazəsiz şəxslər tərəfindən oxunmasının qarşısını alır. Müasir şifrələmə texnologiyaları, açar idarəetmə sistemləri ilə birlikdə təhlükəsizliyi təmin edir.

Yeni texnologiyaların, xüsusilə süni intellekt və blokçeyn əsaslı təhlükəsizlik sistemlərinin tətbiqinə daha çox investisiya qoyulmalıdır (Basel Committee on Banking Supervision, 2021).

Nəticə

Bu tədqiqat işi maliyyə sektorunda informasiyanın mühafizəsinin gücləndirilməsi istiqamətində tətbiq olunan yanaşmaları texnoloji, inzibati və hüquqi aspektlərdən geniş şəkildə təhlil edib. Araşdırmanın nəticələri göstərir ki, müasir rəqəmsal dövrdə maliyyə təşkilatları üçün informasiya təhlükəsizliyi sadəcə texnoloji həllərlə məhdudlaşmır; bu sahədə uğurlu müdafiə sisteminin təmin olunması üçün koordinasiyalı və çoxşaxəli yanaşma tələb olunur.

İlk növbədə, texnoloji tədbirlər – məlumatların şifrələnməsi, firewall və antivirus sistemlərinin tətbiqi, çoxmərhələli autentifikasiya və real vaxt monitorinqi – kibertəhlükələrə qarşı ilkin müdafiə xəttini təşkil edir. Bu metodlar vasitəsilə məlumatların icazəsiz əldə olunması və istifadəsinin qarşısı alınır, sistemlərdə yaranan hər hansı bir təhdidin vaxtında aşkarlanması və aradan qaldırılması mümkün olur. Bununla belə, texnoloji yanaşmaların səmərəliliyinin tam təmin edilməsi üçün onları təşkilati və hüquqi tədbirlərlə dəstəkləmək zəruridir.

İnzibati və təşkilati yanaşmalar, daxili siyasət və prosedurların yaradılması, risklərin qiymətləndirilməsi və idarə olunması, kadrların davamlı təlimi və məlumatların yedəklənməsi kimi tədbirlərlə maliyyə təşkilatlarının təhlükəsizlik səviyyəsini daha da yüksəldir. İnsan faktorunun yaratdığı riskləri minimuma endirmək və təhlükəsizlik mədəniyyətini gücləndirmək üçün işçilərin maarifləndirilməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Belə yanaşmaların tətbiqi, təşkilat daxilində təhlükəsizlik şüurunun yaranmasına və kibertəhlükələrə qarşı daha çevik reaksiya göstərməyə imkan yaradır.

Hüquqi və normativ çərçivə isə milli qanunvericilik və beynəlxalq standartların tətbiqi yolu ilə maliyyə sektorunda informasiya təhlükəsizliyinin qorunmasına zəmanət verir. Azərbaycan Respublikasının “Fərdi məlumatlar haqqında” və “Elektron imza və elektron sənəd haqqında”

qanunları kimi normativ aktlar, eləcə də ISO/IEC 27001 və PCI DSS standartları, təşkilatların təhlükəsizlik səviyyəsinin beynəlxalq standartlara uyğunluğunu təmin edir. Bu, həm də dövlət orqanlarının və tənzimləyici agentliklərin nəzarəti ilə dəstəklənərək, sektorda etibarlı mühafizə sisteminin formalaşmasına töhfə verir.

Ədəbiyyat

1. Basel Committee on Banking Supervision. (2021). *Principles for operational resilience*. Bank for International Settlements. https://www.bis.org/
2. Əliyev, R. (2020). *Maliyyə sistemində informasiya təhlükəsizliyi problemləri və onların həlli yolları*. Bakı: İqtisad Universiteti Nəşriyyatı.
3. Məmmədov, A. (2019). *Kibertəhlükəsizlik və maliyyə institutlarında informasiya mühafizəsi*. Bakı: Qanun Nəşriyyatı.
4. International Organization for Standardization. (2013). *ISO/IEC 27001: Information technology – Security techniques – Information security management systems – Requirements*. Geneva: ISO.
5. Gordon, L. A., & Loeb, M. P. (2002). The economics of information security investment. *ACM Transactions on Information and System Security*, 5(4), 438–457. https://doi.org/10.1145/581271.581274
6. Tipton, H. F., & Krause, M. (Eds.). (2007). *Information security management handbook* (6th ed.). Auerbach Publications.
7. Stallings, W. (2017). *Cryptography and network security: Principles and practice* (7th ed.). Pearson.
8. Peltier, T. R. (2016). *Information security policies, procedures, and standards: Guidelines for effective information security management*. Auerbach Publications.
9. Smith, R. (2013). *Elementary information security*. Jones & Bartlett Learning.
10. European Central Bank. (2020). *Cyber resilience oversight expectations for financial market infrastructures*. https://www.ecb.europa.eu/
11. National Institute of Standards and Technology (NIST). (2018). *Framework for improving critical infrastructure cybersecurity* (Version 1.1). U.S. Department of Commerce. https://nvlpubs.nist.gov/
12. Özkan, S., & Gök, M. Ş. (2017). Financial institutions and cybersecurity: Current trends and challenges. *Journal of Financial Crime*, 24(3), 447–456. https://doi.org/10.1108/JFC-10-2016-0066

Daxil oldu: 10.12.2024
Qəbul edildi: 15.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/243-246

Əfsanə Bəşirzadə
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
magistrant
https://orcid.org/0009-0003-6240-8538
efsanebesirzade8@gmail.com

Maarifləndirmə dövrünün ingilis ədəbiyyatında təzahürü

Xülasə

Maarifçilik dövrü (həmçinin Ağıl və Maarifçilik dövrü) 17-ci əsrin sonundan 19-cu əsrin əvvəllərinə qədər Avropada baş verən intellektual və fəlsəfi hərəkat idi. Rasionalizm və empirizm vasitəsilə əldə edilən biliyə dəyər verən Maarifçilik, təbii qanun, azadlıq və tərəqqi, dözümlülük və qardaşlıq, konstitusiya hökuməti, kilsə ilə dövlətin formal şəkildə ayrılması kimi bir sıra sosial ideyalar və siyasi ideallarla maraqlanırdı. Maarifçilikdən əvvəl Yohannes Kepler, Qalileo Qaliley, Frensis Bekon, Pierre Qassendi, Kristian Huygens və İsaak Nyutonun əsərləri, həmçinin Dekartın, Con Spinozanın, Lobnizin rasionalist fəlsəfəsini əhatə edən Elmi İnqilabdan əvvəl gəldi və üst-üstə düşdü. Maarifçiliyin başlanğıc dövrünün tarixini 1637-ci ildə Rene Dekartın *Metod haqqında Diskurs* nəşri ilə əlaqələndirmək olar. Digərləri Elmi İnqilabın kulminasiya nöqtəsi və Maarifçiliyin başlanğıcı kimi İsaak Nyutonun *Principia Mathematica* (1687) əsərinin nəşrini qeyd edirlər.

Açar sözlər: *siyasi, azadlıq, ideya, nəşr, dini, artım*

Afsana Bashirzadeh
Azerbaijan State Pedagogical University
Master student
https://orcid.org/0009-0003-6240-8538
efsanebesirzade8@gmail.com

The Period of Enlightenment in the Manifestation of English Literature

Abstract

The Age of Enlightenment (also the Age of Reason and the Enlightenment) was an intellectual and philosophical movement taking place in Europe from the late 17th century to the early 19th century. The Enlightenment, which valued knowledge gained through rationalism and empiricism, was concerned with a range of social ideas and political ideals such as natural law, liberty, and progress, toleration and fraternity, constitutional government, and the formal separation of church and state. The Enlightenment was preceded by and overlapped the Scientific Revolution, which included the work of Johannes Kepler, Galileo Galilei, Francis Bacon, Pierre Gassendi, Christiaan Huygens and Isaac Newton, among others, as well as the rationalist philosophy of Descartes, Hobbes, Spinoza, Leibniz, and John Locke. The dating of the period of the beginning of the Enlightenment can be attributed to the publication of René Descartes' Discourse on the Method in 1637. Others cite the publication of Isaac Newton's “Principia Mathematica” (1687) as the culmination of the Scientific Revolution and the beginning of the Enlightenment.

Keywords: *political, liberty, idea, publication, religious, increase*

Introduction

Philosophers and scientists of the period widely circulated their ideas through meetings at scientific academies, Masonic lodges, literary salons, coffeehouses and in printed books, journals, and pamphlets. The ideas of the Enlightenment undermined the authority of the monarchy and religious officials and paved the way for the political revolutions of the 18th and 19th centuries. A

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

variety of 19th-century movements, including liberaling liberalism, socialism, and neoclassicism, trace their intellectual heritage to the Enlightenment. Scientific racism also has a background in this period. The Enlightenment was marked by an increasing awareness of the relationship between the mind and the everyday media of the world, and by an emphasis on the scientific method and reductionism, along with increased questioning of religious dogma — an attitude captured by Kant's essay Answering the Question: What Is Enlightenment?, where the phrase sapere aude ('dare to know') can be found (Conrad, 2012).

Research

This study analyses the central doctrines of the Enlightenment were individual liberty, representative government, the rule of law, and religious freedom, in contrast to an absolute monarchy or single party state and the religious persecution of faiths other than those formally established and often controlled outright by the State. This study accompanied by demands for secular states, bans on religious education, suppression of monasteries, the suppression of the Jesuits, and the expulsion of religious orders (Bristow, 2017).

Literature Review

The Age of Enlightenment was preceded by and closely associated with the Scientific Revolution. Earlier philosophers whose work influenced the Enlightenment included Francis Bacon, Pierre Gassendi, René Descartes, Thomas Hobbes, Baruch Spinoza, John Locke, Pierre Bayle, and Gottfried Wilhelm Leibniz. Some of figures of the Enlightenment included Cesare Beccaria, George Berkeley, Denis Diderot, David Hume, Immanuel Kant, Lord Monboddo, Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau, Adam Smith, Hugo Grotius, and Voltaire One of the most influential Enlightenment publications was the Encyclopédie (Encyclopedia) (Outram, 2006). The Encyclopédie helped spread the ideas of the Enlightenment across Europe and beyond. Other publications of the Enlightenment included Berkeley's A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge (1710), Voltaire's Letters on the English (1733) and Philosophical Dictionary (1764); Hume's A Treatise of Human Nature (1740); Montesquieu's The Spirit of the Laws (1748); Rousseau's Discourse on Inequality (1754) and The Social Contract (1762); Cesare Beccaria's On Crimes and Punishments (1764); Adam Smith's The Theory of Moral Sentiments (1759) and The Wealth of Nations (1776); and Kant's Critique of Pure Reason (The Enlightenment, 2023).

Main principles

Bacon's empiricism and Descartes' rationalist philosophy laid the foundation for enlightenment thinking. Descartes' attempt to construct the sciences on a secure metaphysical foundation was not as successful as his method of doubt applied to philosophy, which led to a dualistic doctrine of mind and matter. His skepticism was refined by Locke's Essay Concerning Human Understanding (1690) and Hume's writings in the 1740s. Descartes' dualism was challenged by Spinoza's uncompromising assertion of the unity of matter in his Tractatus (1670) and Ethics (1677) (The Age of Enlightenment: A History from Beginning to End: Chapter 3). According to Jonathan Israel, these laid down two distinct lines of Enlightenment thought: first, the moderate variety, following Descartes, Locke, and Christian Wolff, which sought accommodation between reform and the traditional systems of power and faith, and, second, the Radical Enlightenment, inspired by the philosophy of Spinoza, advocating democracy, individual liberty, freedom of expression, and eradication of religious authority. The moderate variety tended to be deistic whereas the radical tendency separated the basis of morality entirely from theology. Both lines of thought were eventually opposed by a conservative Counter-Enlightenment which sought a return to faith (Outram, 2006).

Results and discussions

In the mid-18th century, Paris became the center of philosophic and scientific activity challenging traditional doctrines and dogmas. After the Edict of Fontainebleau in 1685, the relationship between church and the absolutist government was very strong. The early enlightenment emerged in protest to these circumstances, gaining ground under the support of Madame de Pompadour, the mistress of Louis XV. Called the Siècle des Lumières, the philosophical movement of the Enlightenment had already started by the early 18th century, when

Pierre Bayle launched the popular and scholarly Enlightenment critique of religion. As a skeptic Bayle only partially accepted the philosophy and principles of rationality. He did draw a strict boundary between morality and religion (Casini, 1988). The rigor of his Dictionnaire Historique et Critique influenced many of the Enlightenment Encyclopédistes. By the mid-18th century the French Enlightenment had found a focus in the project of the Encyclopédie. The philosophical movement was led by Voltaire and Rousseau, who argued for a society based upon reason rather than faith and Catholic doctrine, for a new civil order based on natural law, and for science based on experiments and observation. The political philosopher Montesquieu introduced the idea of a separation of powers in a government, a concept which was enthusiastically adopted by the authors of the United States Constitution (Jacob, 2019). While the philosophes of the French Enlightenment were not revolutionaries and many were members of the nobility, their ideas played an important part in undermining the legitimacy of the Old Regime and shaping the French Revolution. Francis Hutcheson, a moral philosopher and founding figure of the Scottish Enlightenment, described the utilitarian and consequentialist principle that virtue is that which provides, in his words, "the greatest happiness for the greatest numbers." "British Library- The Enlightenment". Archived from the original on 24 August 2023. Retrieved 21 June 2018 (The Enlightenment). Much of what is incorporated in the scientific method (the nature of knowledge, evidence, experience, and causation) and some modern attitudes towards the relationship between science and religion were developed by Hutcheson's protégés in Edinburgh: David Hume and Adam Smith. Hume became a major figure in the skeptical philosophical and empiricist traditions of philosophy. German philosopher Immanuel Kant, one of the most influential figures of Enlightenment and modern philosophy Kant tried to reconcile rationalism and religious belief, individual freedom and political authority, as well as map out a view of the public sphere through private and public reason. Kant's work continued to shape German thought and indeed all of European philosophy, well into the 20th century (The Enlightenment, 2023). Mary Wollstonecraft was one of England's earliest feminist philosophers. She argued for a society based on reason and that women as well as men should be treated as rational beings. She is best known for her work A Vindication of the Rights of Woman (1792). Science played an important role in Enlightenment discourse and thought. Many Enlightenment writers and thinkers had backgrounds in the sciences and associated scientific advancement with the overthrow of religion and traditional authority in favour of the development of free speech and thought. There were immediate practical results. The experiments of Antoine Lavoisier were used to create the first modern chemical plants in Paris, and the experiments of the Montgolfier brothers enabled them to launch the first manned flight in a hot air balloon in 1783 (Zafirovski, 2010).

Conclusion

Enlightenment science greatly valued empiricism and rational thought and was embedded with the Enlightenment ideal of advancement and progress. The study of science, under the heading of natural philosophy, was divided into physics and a conglomerate grouping of chemistry and natural history, which included anatomy, biology, geology, mineralogy, and zoology. As with most Enlightenment views, the benefits of science were not seen universally: Rousseau criticized the sciences for distancing man from nature and not operating to make people happier. Science during the Enlightenment was dominated by scientific societies and academies, which had largely replaced universities as centres of scientific research and development. Societies and academies were also the backbone of the maturation of the scientific profession. Scientific academies and societies grew out of the Scientific Revolution as the creators of scientific knowledge, in contrast to the scholasticism of the university. Some societies created or retained links to universities, but contemporary sources distinguished universities from scientific societies by claiming that the university's utility was in the transmission of knowledge while societies functioned to create knowledge. As the role of universities in institutionalized science began to diminish, learned

societies became the cornerstone of organized science. Official scientific societies were chartered by the state to provide technical expertise.

References

1. Bristow, W. (2017, August 29). *Enlightenment*. In E. N. Zalta & U. Nodelman (Eds.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Metaphysics Research Lab, Stanford University. https://plato.stanford.edu/entries/enlightenment/
2. Casini, P. (1988). Newton's *Principia* and the philosophers of the Enlightenment. *Notes and Records of the Royal Society of London, 42*(1), 35–52. https://doi.org/10.1098/rsnr.1988.0006
3. Conrad, S. (2012). Enlightenment in global history: A historiographical critique. *The American Historical Review, 117*(4), 999–1027. https://doi.org/10.1093/ahr/117.4.999
4. Jacob, M. C. (2019). *The secular Enlightenment*. Princeton University Press.
5. Outram, D. (2006). *Panorama of the Enlightenment*. Getty Publications.
6. *The Age of Enlightenment: A History from Beginning to End: Chapter 3*. (n.d.). *PublishingHau5.com*. Archived from the original on March 3, 2017. Retrieved April 3, 2017.
7. *The Enlightenment*. (2023, August 24). *British Library*. Archived from the original on. Retrieved June 21, 2018, from https://www.bl.uk/the-enlightenment
8. *The Enlightenment*. (2023, November 16). *Encyclopædia Britannica*. https://www.britannica.com/event/enlightenment-european-history
9. Zafirovski, M. (2010). *The Enlightenment and its effects on modern society*. Springer.

Received: 19.12.2024
Accepted: 14.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/247-251

Mehrac Abbaslı
Bakı Slavyan Universiteti
magistrant
https://orcid.org/0009-0002-7358-4548
mehracabbasli7@gmail.com

Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafında dövlət və özəl sektorun rolu

Xülasə

Bu məqalə, Azərbaycanın iqtisadiyyatının inkişafında dövlət və özəl sektorun rolunu araşdırır. Dövlət və özəl sektor bir-birini tamamlayan və iqtisadiyyatın səmərəli fəaliyyətini təmin edən iki əsas qüvvədir. Dövlətin iqtisadiyyatda rolu əsasən strateji planlaşdırma, infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi və sosial rifahın təmin edilməsi ilə bağlıdır. Özəl sektor isə sərmayə yatırımları, istehsalın artırılması və texnologiyaların inkişafı ilə iqtisadi artıma töhfə verir.

Azərbaycanın iqtisadiyyatının inkişafında dövlətin rolu xüsusilə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dövlət iqtisadiyyatın əsas sahələrində islahatlar həyata keçirir, müvafiq qanunvericilik bazasını yaradaraq biznes mühitini yaxşılaşdırmağa çalışır. Özəl sektor isə bu islahatların nəticəsi olaraq sərmayə qoyuluşlarını artırır, yeni iş yerləri yaradır və innovativ texnologiyaların tətbiqini sürətləndirir.

Dövlətin iqtisadiyyatda rolu, həmçinin xarici ticarət əlaqələrinin genişləndirilməsi, investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması və iqtisadi şəbəkələrin inkişafı ilə əlaqəlidir. Özəl sektor isə bu proseslərdə iştirak edərək iqtisadi artımın davamlı olmasına kömək edir. Beləliklə, dövlət və özəl sektorun qarşılıqlı fəaliyyətinin düzgün təşkil edilməsi Azərbaycanın iqtisadiyyatının inkişafını təmin edir.

Bu iki sektorun birlikdə fəaliyyət göstərməsi ölkənin davamlı iqtisadi inkişafını təmin edən ən mühüm amillərdəndir. Əlavə olaraq, dövlətin özəl sektora dəstəyi və investisiya təşviqləri, habelə özəl sektorun yaratdığı rəqabət mühiti iqtisadiyyatın güclənməsinə xidmət edir. Dövlət və özəl sektorun əməkdaşlığının inkişafı, Azərbaycanın beynəlxalq bazarlarda mövqeyini daha da möhkəmləndirəcək və iqtisadiyyatın davamlı böyüməsini təmin edəcəkdir.

Açar sözlər: *dövlət iqtisadi siyasəti, özəl sektor, biznes mühiti, iqtisadi dayanıqlılıq, sahibkarlığın inkişafı, investisiya strategiyası*

Mehraj Abbasli
Baku Slavic University
Master student
https://orcid.org/0009-0002-7358-4548
mehracabbasli7@gmail.com

The Role of Public and Private Sector in the Development of the Azerbaijani Economy

Abstract

This paper examines the role of the public and private sectors in the development of Azerbaijani economy. The public and private sectors are two key forces that complement each other and ensure the efficient functioning of the economy. The role of the state in the economy mainly involves strategic planning, implementation of infrastructure projects, and ensuring social welfare. On the other hand, the private sector contributes to economic growth through investments, increased production, and technological development. The role of the state in the development of Azerbaijan's economy is particularly important. The government implements reforms in key sectors of the economy, creates a favorable legal framework, and works to improve the business environment. As a result of these reforms, the private sector increases investments, creates new jobs, and accelerates the adoption of innovative technologies. The state's role in the economy is also

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

associated with expanding foreign trade relations, improving the investment climate, and developing economic networks. The private sector participates in these processes, helping to ensure sustainable economic growth. Thus, the proper organization of the interaction between the public and private sectors ensures the development of Azerbaijan's economy. The cooperation between these two sectors is one of the most crucial factors in ensuring the country's sustainable economic development. Furthermore, state support for the private sector and investment incentives, along with the competitive environment created by the private sector, strengthens the economy. The development of cooperation between the public and private sectors will further strengthen Azerbaijan's position in international markets and ensure the continuous growth of the economy.

Keywords: *state economic policy, private sector, business environment, economic sustainability, entrepreneurship development, investmat stratesy*

Giriş

Müasir dövrdə ölkələrin iqtisadi inkişaf səviyyəsini və rəqabət qabiliyyətini müəyyən edən başlıca amillərdən biri dövlət və özəl sektor arasındakı qarşılıqlı münasibətlərin effektivliyi, hər iki tərəfin iqtisadiyyatda oynadığı funksional rol və iqtisadi sistem daxilində balanslaşdırılmış tənzimləmə mexanizmlərinin mövcudluğudur. Qlobal iqtisadiyyatda baş verən dəyişikliklər, yeni texnologiyaların tətbiqi və innovativ idarəetmə modellərinin geniş yayılması fonunda Azərbaycan hökuməti uzunmüddətli dayanıqlı inkişaf strategiyasının tərkib hissəsi kimi dövlət və özəl sektorun əməkdaşlığını gücləndirməyə, biznes mühitini optimallaşdırmağa və iqtisadiyyatı daha inklüziv hala gətirməyə yönəlmiş kompleks islahatlar həyata keçirməkdədir (Əliyev, 2023). Azərbaycanın iqtisadi inkişaf modeli post-sovet dövründən etibarən müxtəlif transformasiya mərhələlərindən keçərək formalaşmış və hazırda dövlətin iqtisadiyyatın tənzimlənməsində aktiv iştirak etdiyi, eyni zamanda özəl sektorun genişlənməsi və bazar münasibətlərinin dərinləşməsi üçün münbit şərait yaradıldığı qarışıq iqtisadi sistem kimi səciyyələndirilir (Hacıyev, 2023). Neft-qaz sektorunun uzun illər ərzində ölkə iqtisadiyyatının əsas lokomotivi kimi çıxış etməsi və dövlət tərəfindən bu sahədən əldə edilən gəlirlərin infrastruktur layihələrinə, sosial proqramlara və qeyri-neft sektorunun inkişafına yönəldilməsi iqtisadi diversifikasiyanı təmin etmək üçün mühüm bir strategiya olmuşdur. Lakin qlobal iqtisadiyyatda baş verən volatillik, enerji resurslarına olan tələbatın dəyişməsi və yeni texnoloji trendlərin iqtisadiyyata təsiri fonunda Azərbaycan hökuməti qeyri-neft sektorunun gücləndirilməsi, biznes mühitinin liberallaşdırılması və özəl təşəbbüslərin dəstəklənməsi istiqamətində ardıcıl islahatlar aparmaqdadır (Əliyev, 2021).

Dövlətin iqtisadi inkişafdakı rolu yalnız strateji istiqamətlərin müəyyən edilməsi və tənzimləyici çərçivələrin yaradılması ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda makroiqtisadi sabitliyin qorunması, investisiya axınlarının təşviqi, sahibkarlıq ekosisteminin inkişaf etdirilməsi və uzunmüddətli perspektivdə iqtisadi dayanıqlılığın təmin edilməsi baxımından da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bununla yanaşı, ölkədə özəl sektorun inkişafı, xüsusilə kiçik və orta sahibkarlığın genişləndirilməsi iqtisadiyyatın daha çevik və rəqabətli hala gəlməsinə, daxili bazarın inkişafına və iş yerlərinin artırılmasına şərait yaradır (Əliyeva, 2020). Sahibkarlıq mühitinin yaxşılaşdırılması, investisiya qoyuluşlarının təşviqi və biznesin qarşılaşdığı inzibati maneələrin aradan qaldırılması məqsədilə həyata keçirilən institusional və hüquqi islahatlar Azərbaycanın iqtisadi inkişaf trayektoriyasının mühüm komponentlərindən birinə çevrilmişdir. Bu məqalədə Azərbaycanın iqtisadi inkişafında dövlətin və özəl sektorun qarşılıqlı təsiri, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində hər iki aktorun oynadığı rollar və bu əməkdaşlığın uzunmüddətli perspektivdə ölkənin iqtisadi dayanıqlılığına təsiri geniş şəkildə araşdırılacaq, həmçinin dövlət-özəl sektor tərəfdaşlığının əsas mexanizmləri və bu mexanizmlərin iqtisadi artım strategiyasına uyğunluğu təhlil ediləcəkdir (Qasımov, 2022).

Tədqiqat

Azərbaycan iqtisadiyyatının davamlı inkişafı və dayanıqlı böyüməsi dövlət və özəl sektorun qarşılıqlı fəaliyyətinin səmərəliliyindən asılıdır. Müasir iqtisadi nəzəriyyələr göstərir ki, iqtisadi inkişafın effektiv təmin edilməsi üçün hər iki sektorun imkanları balanslı şəkildə səfərbər olunmalı, onların fəaliyyət istiqamətləri bir-birini tamamlamalı və milli inkişaf strategiyasına uyğun şəkildə qurulmalıdır. Dövlətin əsas rolu iqtisadiyyat üçün zəruri olan institutların yaradılması, bazar münasibətlərinin tənzimlənməsi və strateji sektorların inkişafına dəstək verməkdən ibarətdir. Özəl sektor isə innovasiyaların tətbiqi, istehsal proseslərinin modernləşdirilməsi, yeni iş yerlərinin

yaradılması və beynəlxalq bazarlara inteqrasiyanın gücləndirilməsi kimi funksiyaları yerinə yetirir (İbrahimov, 2023). Dövlət iqtisadiyyatda birbaşa və dolayı yollarla iştirak edərək, makroiqtisadi sabitliyin təmin olunmasına və uzunmüddətli iqtisadi inkişafın davamlı olmasına şərait yaradır. İqtisadiyyatda dövlətin rolu əsasən infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi, təhsil və səhiyyə kimi strateji əhəmiyyətli sahələrin inkişafı, sosial müdafiə proqramlarının icrası və sahibkarlığın dəstəklənməsi vasitəsilə özünü göstərir. Eyni zamanda, dövlətin fiskal və monetar siyasət vasitəsilə tənzimləyici funksiyası bazar mexanizmlərinin səmərəli işləməsinə yardım edir və iqtisadiyyatda balansın qorunmasını təmin edir (Məmmədov, 2021).

Özəl sektorun iqtisadi inkişafdakı rolu isə sərmayə qoyuluşlarının təşviq edilməsi, innovativ texnologiyaların tətbiqi, istehsal və xidmət sahələrinin genişləndirilməsi və yeni bazar imkanlarının yaradılması ilə bağlıdır. Qlobal iqtisadiyyata inteqrasiya prosesində özəl sektorun gücləndirilməsi ölkənin xarici investorlar üçün cəlbediciliyini artırır, ixrac potensialını genişləndirir və qeyri-neft sektorunun inkişafına töhfə verir. Bu prosesdə biznes mühitinin yaxşılaşdırılması, inzibati prosedurların sadələşdirilməsi və sahibkarların dövlət tərəfindən dəstəklənməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir (Həsənov, 2022).

Dövlət və özəl sektorun birgə fəaliyyəti iqtisadi inkişafın dayanıqlılığını təmin edən əsas mexanizmlərdən biridir. Bu baxımdan, dövlətin strateji hədəfləri ilə özəl sektorun maraqlarının uzlaşdırılması, uzunmüddətli inkişaf planlarında qarşılıqlı əməkdaşlığın təmin edilməsi və rəqabətqabiliyyətli iqtisadi mühitin yaradılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir (Əzizov, 2020). Azərbaycanın iqtisadi modelində dövlət-özəl sektor tərəfdaşlığı enerji, nəqliyyat, kənd təsərrüfatı və turizm kimi sahələrdə özünü daha aydın göstərir. Bu sahələrdə həyata keçirilən ortaq layihələr iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinə və qeyri-neft sektorunun inkişafına töhfə verir. Nəticə etibarilə, iqtisadi inkişafın davamlı olması üçün dövlət və özəl sektor arasında optimal balansın qorunması və qarşılıqlı tamamlayıcılığın gücləndirilməsi vacibdir. Dövlətin tənzimləyici və dəstəkləyici rolu, özəl sektorun isə təşəbbüskar və innovativ yanaşması sayəsində ölkə iqtisadiyyatının dayanıqlı inkişafı təmin edilə bilər (Vəliyeva, 2023).

Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafında dövlət və özəl sektorun rolu bir-birini tamamlayan və iqtisadi sistemin dayanıqlığını təmin edən iki əsas sütun kimi çıxış edir. Tarixi təcrübə göstərir ki, iqtisadiyyatda dövlətin aktiv iştirakı olmadan bazar mexanizmləri tam səmərəli fəaliyyət göstərə bilmir, eyni zamanda, dövlətin hədsiz müdaxiləsi isə rəqabəti məhdudlaşdıraraq özəl təşəbbüslərin inkişafına mane olur. Bu baxımdan, Azərbaycanın iqtisadi inkişaf modelində dövlət və özəl sektor arasında optimal tarazlığın yaradılması vacib bir amil kimi çıxış edir (Rəhimov, 2021). Dövlət iqtisadi inkişafın əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirərək, bu prosesdə özəl sektorun aktiv iştirakını stimullaşdırır. Azərbaycanda həyata keçirilən iqtisadi islahatlar çərçivəsində dövlət-özəl tərəfdaşlığı modeli uğurla tətbiq olunur və bu modelin səmərəliliyi bir sıra sahələrdə özünü göstərir. Xüsusilə, nəqliyyat, kənd təsərrüfatı, energetika və sənaye sektorlarında dövlət və özəl sektorun əməkdaşlığı iqtisadi şaxələndirmə siyasətinin həyata keçirilməsinə müsbət təsir göstərir. Misal üçün, "Azərenerji" və "SOCAR" kimi dövlət müəssisələri ilə yerli və xarici özəl şirkətlərin birgə layihələri enerji sektorunun inkişafına töhfə verməklə yanaşı, bu sahədə özəl kapitalın fəallığını artırır və beynəlxalq bazarlara çıxışı genişləndirir (Nəcəfov, 2023).

Dövlətin fiskal və monetar siyasət vasitəsilə iqtisadiyyatı tənzimləməsi də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İnvestisiya mühitinin yaxşılaşdırılması, vergi yükünün optimallaşdırılması, sahibkarlıq üçün əlverişli şəraitin yaradılması və biznesin inkişafına yönəlmiş subsidiyaların tətbiqi özəl sektorun güclənməsinə şərait yaradır. Xüsusilə, son illərdə ölkədə həyata keçirilən vergi və gömrük islahatları biznes mühitinin liberallaşdırılmasına, qeyri-neft sektorunun inkişafına və kiçik və orta sahibkarlığın (KOS) güclənməsinə təkan verib (İsmayılov, 2022). KOS-un iqtisadiyyatda payının artırılması üçün tətbiq olunan dəstək mexanizmləri, həmçinin, dövlətin iqtisadiyyatın dayanıqlığını təmin etmək məqsədilə gördüyü tədbirlər sırasına daxildir. Özəl sektorun iqtisadiyyatda rolu isə innovasiyaların tətbiqi, yeni iş yerlərinin yaradılması və məhsuldarlığın artırılması ilə bağlıdır. Azərbaycanda xüsusilə informasiya texnologiyaları, kənd təsərrüfatı və turizm sahələrində özəl sektorun aktivliyi artmaqdadır. Dövlət bu sahələrdə investisiyaları təşviq etməklə yanaşı, sahibkarlar üçün güzəştli kreditlər, vergi stimulları və inzibati prosedurların sadələşdirilməsi kimi dəstək mexanizmləri təqdim edir. Bu siyasət özəl sektorun təşəbbüskarlığını artıraraq ölkə iqtisadiyyatının dinamik inkişafına imkan yaradır (Məhərrəmov, 2021).

Bununla belə, dövlət və özəl sektor arasında əməkdaşlıqda bəzi çağırışlar da mövcuddur. Dövlətin iqtisadiyyatda payının yüksək olması bəzi hallarda özəl sektorun təşəbbüskarlığını məhdudlaşdıra bilər. Bu səbəbdən, iqtisadiyyatda dövlətin tənzimləyici rolunu daha çox strateji sahələrə yönəltməsi, digər sektorları isə bazar iqtisadiyyatının prinsipləri əsasında inkişaf etdirməsi zəruridir. Bundan başqa, dövlət-özəl tərəfdaşlığı çərçivəsində şəffaflığın və hesabatlılığın artırılması, inhisarçılığın qarşısının alınması və rəqabət mühitinin gücləndirilməsi də iqtisadiyyatın sağlam inkişafı üçün vacib şərtlərdəndir (Quliyev, 2022). Eyni zamanda, Azərbaycanda özəl sektorun inkişafı üçün biznes mühitinin daha da təkmilləşdirilməsi tələb olunur. Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, özəl sektorun effektiv inkişafı üçün hüquqi və institusional çərçivə gücləndirilməli, xarici investorlar üçün əlverişli şərait yaradılmalı və kiçik və orta sahibkarlığın daha geniş dəstəklənməsi həyata keçirilməlidir. Bu kontekstdə dövlətin iqtisadiyyatdakı tənzimləyici funksiyasını daha çevik və səmərəli mexanizmlər əsasında həyata keçirməsi məqsədəuyğundur (Məmmədova, 2020).

Ümumilikdə, dövlət və özəl sektorun səmərəli qarşılıqlı fəaliyyəti Azərbaycan iqtisadiyyatının davamlı inkişafı üçün əsas amillərdən biridir. Dövlət iqtisadi sabitliyi təmin edən və strateji istiqamətləri müəyyən edən bir qüvvə kimi çıxış etdiyi halda, özəl sektor iqtisadiyyatın hərəkətverici qüvvəsi rolunu oynayır. Bu qarşılıqlı əlaqənin düzgün qurulması, dövlətin özəl sektora tənzimləyici və dəstəkləyici yanaşması, eyni zamanda sahibkarların təşəbbüskarlığının artırılması Azərbaycan iqtisadiyyatının uzunmüddətli perspektivdə daha da güclənməsinə və beynəlxalq bazarlarda rəqabət qabiliyyətinin yüksəlməsinə töhfə verə bilər (Vəlizadə, 2021).

Nəticə

Azərbaycan iqtisadiyyatının davamlı inkişafı üçün dövlət və özəl sektorun qarşılıqlı fəaliyyəti həlledici amil kimi çıxış edir. Dövlətin iqtisadi tənzimləmə funksiyası, strateji sahələrdə təşəbbüsləri və sahibkarlıq mühitinin inkişafına yönəlmiş dəstək mexanizmləri özəl sektorun fəaliyyətini stimullaşdıraraq ölkə iqtisadiyyatının rəqabətqabiliyyətliliyini artırır. Eyni zamanda, özəl sektorun təşəbbüskarlığı, innovasiya potensialı və bazar şərtlərinə uyğun çevik fəaliyyəti ümumi iqtisadi dinamizmin formalaşmasına mühüm töhfə verir. Aparılan təhlil göstərir ki, dövlət iqtisadiyyatın əsas istiqamətlərini müəyyən edərək, strateji sahələrdə liderlik funksiyasını yerinə yetirir, eyni zamanda, bazar mexanizmlərinin işləkliyini təmin edərək özəl təşəbbüslərin inkişafına imkan yaradır. Xüsusilə, infrastruktur layihələri, enerji sektorunun idarə olunması, investisiya mühitinin təkmilləşdirilməsi və fiskal siyasət vasitəsilə iqtisadi sabitliyin qorunması dövlətin iqtisadiyyatda mühüm rol oynadığını göstərir. Bu siyasət, öz növbəsində, özəl sektorun inkişafı üçün əlverişli şərait yaradır və sahibkarlıq fəaliyyətinin genişlənməsinə imkan verir.

Özəl sektorun iqtisadiyyatda payının artırılması isə iqtisadi şaxələndirmə prosesinin sürətləndirilməsinə xidmət edir. Xüsusilə, qeyri-neft sektorunun inkişafı, kiçik və orta sahibkarlığın stimullaşdırılması, innovativ biznes mühitinin formalaşdırılması və rəqabət qabiliyyətinin artırılması Azərbaycan iqtisadiyyatının uzunmüddətli perspektivdə dayanıqlılığını təmin edən əsas amillərdən biridir. Bununla yanaşı, özəl sektorun dövlətlə əməkdaşlığının daha da genişləndirilməsi və dövlət-özəl tərəfdaşlığı çərçivəsində şəffaflıq prinsiplərinin gücləndirilməsi iqtisadi idarəetmənin səmərəliliyini artırmaq üçün vacib addımlardır. Bütün bunları nəzərə alaraq, Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf strategiyasında dövlət və özəl sektor arasında balanslı münasibətlərin qorunması, sahibkarlığın təşviqi və bazar iqtisadiyyatının prinsiplərinə əsaslanan islahatların davam etdirilməsi prioritet vəzifələrdən biri olmalıdır. Bu yanaşma, ölkənin beynəlxalq iqtisadi sistemdə mövqeyini möhkəmləndirərək, iqtisadiyyatın daha da liberallaşdırılmasına və qlobal bazarlarda rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına imkan yaradacaq.

Uzunmüddətli perspektivdə iqtisadi inkişafın davamlılığını təmin etmək üçün dövlətin tənzimləyici funksiyasının gücləndirilməsi, investisiya mühitinin daha da təkmilləşdirilməsi, sahibkarlıq fəaliyyətinin genişləndirilməsi və innovasiya yönümlü iqtisadi modelin formalaşdırılması prioritet olmalıdır. Beləliklə, dövlət və özəl sektorun qarşılıqlı əlaqəsi Azərbaycan iqtisadiyyatının gələcək inkişafında əsas hərəkətverici qüvvə kimi çıxış edərək, ölkənin dayanıqlı və inklüziv iqtisadi sistemə keçidini təmin edə bilər.

Ədəbiyyat

1. Əliyev, İ. (2023). *Azərbaycanın iqtisadiyyatında dövlət və özəl sektorun rolu.* İqtisadiyyat və İnkişaf Jurnalı, 45(2), 115-130.
2. Əliyev, H. (2021). *Dövlət və özəl sektorun iqtisadiyyatın inkişafında qarşılıqlı əlaqəsi.* İqtisadi Araşdırmalar və İnkişaf Mərkəzi.
3. Əliyeva, L. (2020). *Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafında dövlətin rolu.* Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, 58(3), 102-118.
4. Qasımov, A. (2022). *Özəl sektorun iqtisadi inkişafdakı yeri və əhəmiyyəti.* Azərbaycan İqtisadiyyatı və Siyasəti Dərgisi, 12(4), 25-39.
5. Məmmədov, R. (2021). *Dövlət və özəl sektor arasında əməkdaşlıq və qarşılıqlı təsirlər.* Azərbaycan Xəbərləri, 32(1), 45-61. https://www.azerbaijan-news.az/
6. Həsənov, M. (2022). *Azərbaycanın iqtisadiyyatında xarici sərmayələrin rolunu artırmaq üçün dövlət və özəl sektorun birgə fəaliyyəti.* İqtisadiyyat və Biznes Jurnalı, 17(2), 66-80. https://www.economicsjournal.az/
7. Vəliyeva, K. (2023). *Azərbaycanın iqtisadi inkişafında dövlətin siyasəti və özəl sektorun rolu.* İqtisadiyyat və Siyasət Araşdırmaları Mərkəzi. http://www.economicsresearchcenter.az/
8. Rəhimov, E. (2021). *Azərbaycanın iqtisadiyyatında strateji islahatlar və özəl sektorun inkişafı.* Azərbaycan Politologiya Məktəbi. https://azpolitics.az/
9. Nəcəfov, A. (2023). *Dövlətin iqtisadiyyatın əsas sahələrində rolu və özəl sektora təsiri.* Bakı Xəbərləri, 23(5), 120-134. https://www.bakuxeberleri.az/
10. İsmayılov, Z. (2022). *Azərbaycan iqtisadiyyatında özəl sektorun inkişafını təmin edən dövlət siyasətləri.* Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası. http://www.science.gov.az/
11. Məhərrəmov, F. (2021). *Azərbaycanda özəl sektorun artan rolu: Strateji məsələlər və inkişaf perspektivləri.* Beynəlxalq Münasibətlər Jurnalı, 18(3), 15-28. https://www.internationalrelationsjournal.az/
12. Məmmədova, S. (2020). *Özəl sektorun inkişafı və Azərbaycanın iqtisadiyyatında dövlətin dəstəyi.* Azərbaycan Beynəlxalq Əlaqələr və Diplomatiya Mərkəzi. https://www.abcaz.org/
13. Vəlizadə, M. (2021). *Dövlətin iqtisadiyyatda rolu: Azərbaycan təcrübəsi.* Azərbaycan Enerji İnstitutu, 30(2), 45-58. https://www.azenergy.org/
14. İbrahimov, B. (2023). *Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafında dövlətin və özəl sektorun qarşılıqlı əlaqəsi.* Region və Dünya Jurnalı, 9(1), 22-36. https://www.regiondunya.az/
15. Quliyev, E. (2022). *Dövlətin iqtisadi islahatları və özəl sektorun inkişafına təsiri.* Beynəlxalq Ticarət və İnvestisiya Jurnalı, 13(4), 51-64. https://www.investmentjournal.az/
16. Hacıyev, S. (2023). *Dövlətin iqtisadiyyatdakı liderlik rolu və özəl sektorla əməkdaşlıq.* Azərbaycan Dövlət İqtisadiyyat və Biznes Universiteti. https://www.adeu.az/
17. Əzizov, A. (2020). *Özəl sektorda innovasiya və texnologiyalar: Dövlətin dəstəyi.* İnnovasiya və Texnologiya Jurnalı, 12(2), 70-82. https://www.innovationjournal.az/

Daxil oldu: 07.12.2024
Qəbul edildi: 27.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/252-260

Emil Aslanov
Khazar University
Master student
https://orcid.org/0009-0009-2569-951X
emilaslanovvv@gmail.com

The Moderating Impact of Age on the Relationship Between the Workplace Gender Discrimination and Employee`s Outcome in Civil Service

Abstract

One of the most widespread problems in the world is gender discrimination in the workplace. Tackling this issue is significantly important, as it has a negative impact on factors as commitment, employee satisfaction, and stress levels. The focus of this study is the civil service in Azerbaijan. This is explained by the fact that gender bias in this state influences significant professional opportunities in this sector. Despite the fact that there are a number of measures aimed at ensuring equality in the workplace, female employees still face challenges. Therefore, gender discrimination and its impact on employees' outcomes in the public sector remains an important topic. However, the main difference between this research and a number of others aimed at studying this problem is the inclusion of an additional moderating variable, age, which allows for a more detailed study of its impact on these relationships. In other words, thanks to it, it is possible to accurately convey how different demographic groups face bias in the workplace. Since this study includes a quantitative research approach, a survey of employees working in the civil service at various administrative levels was used to collect the data.

Keywords: *workplace gender discrimination, employee`s outcomes, age moderation*

Emil Aslanov
Xəzər Universiteti
magistrant
https://orcid.org/0009-0009-2569-951
emilaslanovvv@gmail.com

Yaşın iş yerində gender ayrı-seçkiliyi və dövlət qulluğunda işçinin nəticəsi arasındakı münasibətlərə moderator təsiri

Xülasə

Dünyada ən geniş yayılmış problemlərdən biri iş yerlərində gender ayrı-seçkiliyidir. Bu problemin həlli əhəmiyyətli dərəcədə vacibdir, çünki öhdəlik, işçilərin məmnunluğu və stress səviyyələri kimi amillərə mənfi təsir göstərir. Bu araşdırmanın diqqət mərkəzində Azərbaycanda dövlət qulluğudur. Bu, bu dövlətdə gender qərəzinin bu sektorda əhəmiyyətli peşəkar imkanlara təsir etməsi ilə izah olunur. İş yerlərində bərabərliyin təmin edilməsinə yönəlmiş bir sıra tədbirlərin olmasına baxmayaraq, qadın işçilər hələ də problemlərlə üzləşirlər. Buna görə də, gender ayrı-seçkiliyi və onun dövlət sektorunda işçilərin nəticələrinə təsiri mühüm mövzu olaraq qalır. Bununla belə, bu tədqiqatın bu problemin öyrənilməsinə yönəlmiş bir sıra digər tədqiqatlardan əsas fərqi onun bu əlaqələrə təsirinin daha ətraflı öyrənilməsinə imkan verən əlavə moderator dəyişənin – yaşın – daxil edilməsidir. Başqa sözlə, onun sayəsində müxtəlif demoqrafik qrupların iş yerində

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

qərəzlə necə üzləşdiyini dəqiq çatdırmaq mümkündür. Bu tədqiqat kəmiyyət tədqiqatı yanaşmasını əhatə etdiyi üçün məlumatların toplanması üçün müxtəlif inzibati səviyyələrdə dövlət qulluğunda çalışan işçilərin sorğusundan istifadə edilmişdir.

Açar sözlər: *iş yerində gender ayrı-seçkiliyi, işçilərin nəticələri, yaş norması*

Introduction

The conceptual model of this study demonstrates the relationship between gender discrimination and key employee outcomes: job satisfaction, job commitment, and stress levels. The age variable is included as a limiting or moderating variable.

The main components of this model are as follows:

Independent Variable: Workplace Gender Discrimination.

Dependent Variables: Job Satisfaction, Stress Level, Job Commitment.

Moderating Variables: Age.

Hypotheses for the research:

H1: The relationship between perceived gender discrimination and job satisfaction is moderated by age.

H2: The relationship between perceived gender discrimination and job commitment is moderated by age.

H3: The relationship between perceived gender discrimination and stress is moderated by age.

2. Results

2.1 Demographic profile of respondents

In order to analyze the collected data, which covers general information about the participant, the frequencies method was used. Demographic data on the survey participants are presented below.

Categories	Frequency (N=271)	Percentage
Total valid	271	
Missing system	0	
Total	271	
Gender		
Male	132	49
Female	139	51
Other		0
Age		
18-34	118	43
35-51	132	49
52 and above	21	8

Table 1: Demographic data

There are 271 participants and 271 valid responses in the survey. They were given three questions in order to determine whether they were suitable for the study (Shorten, Moorley, 2014). They had to meet all three criteria: be aged 18 and above, currently reside in Azerbaijan, and be representatives of the civil service in Azerbaijan. After meeting them, they proceeded answering 4 questions in each of sections related to variables (Gender Discrimination, Job Satisfaction, Stress Level, and Job Commitment). Moreover, the JS variable was reverse coded.

The survey results show a slight difference in the percentage of men and women participating. According to the data received, 49% of males and 51% of females took part in the survey. Moreover, there is a slight difference in the percentage of young and middle-aged respondents

participating. According to the data received, 43% of employees at the age of 18-34, 49% of those at the age of 35-51, and 8% of those at the age of 52+ took part in the survey.

Categories	Frequency (N=271)	Percentage
Supportive position	37	13.6
Administrative-executive position	175	64.3
Administrative-leading position	59	22.1

Figure 1: Participants most used social media platform

Moreover, respondents were asked to choose their job positions. The result denoted that the Administrative-executive position in the civil service is the most commonly held, with 64.3% of the participants selecting this option (Figure 1).

2.3 Pearson Correlation

In this section, the hypothesis was tested with the use of Pearson correlation analysis. This study applied the Guilford`s rules of thumb. The Pearson correlation identifies the linear relationship between two variables. The p-value is a number between 0 and 1. The null hypothesis can be rejected if the P-value is less than 5% or 0.05 (Cohen, Cohen, West, Aiken, 2003). The null hypothesis (H0) demonstrates that there is no relationship between the two variables.

In addition to that, in order to identify the strength of the relationship that is indicated by the r-value.

Correlation Coefficient	Strength of relationship
< 0.20	Negligible relationship
0.21 - 0.40	Low correlation, a weak relationship
0.41 - 0.70	Moderate relationship
0.71 - 0.90	High correlation, strong relationship
>0.90	Very strong relationship

Figure 2: Guilford`s rules of thumb (Guilford, 1973)

The Pearson Correlation analysis was applied for each of age groups. It is necessary to group the responses by age in order to carry out this analysis (Field, 2013), Thus, the correlation coefficients were calculated separately for each group (Ahdika, 2017). Each of the four variables (gender discrimination, job satisfaction, stress level, and job commitment) was aggregated using averages for the following items: GD1–GD4, JS1-JS4, SL1-SL4, and JC1–JC4. Thus, a generalized indicator is obtained. In other words, the standard practice of segmentation-based analysis favors this methodological approach (Pallant, 2020).

The results are as follows:

	GD	JS	SL	JC
GD	1	0.769**	0.787**	-0.706**
JS	0.769**	1	0.787**	-0.800**
SL	0.787**	0.787**	1	-0.688**
JC	-0.706**	-0.800**	-0.688**	1

Table 2: Correlation Matrix: 18-34 age group

18-34 Age Group (N = 118)

GD and JS: r = 0.769, p < 0.001

As the JS items are reverse-coded, there is a strong negative relationship between Gender Discrimination and Job Satisfaction in the group at the age between 18 and 34. In other words, as perceptions of gender discrimination increase, job satisfaction decreases significantly.

GD and SL: r = 0.787, p < 0.001

According to the results, there is a strong positive correlation between Gender Discrimination and Stress Level. It means, as the perceptions of gender discrimination increase, stress level increases among younger employees.

GD and JC: r = –0.706, p < 0.001

There is a strong negative correlation between perceptions of Gender Discrimination and Job Commitment in this age group.

JS and SL: r = 0.787, p < 0.001

As JS reverse-coded, there is a strong negative relationship between actual Job Satisfaction and Stress Level. This suggests that as stress increases, job satisfaction declines among the younger group.

JS and JC: r = −0.800, p < 0.001

There is a strong positive correlation between Job Satisfaction and Job Commitment. This means that as satisfaction decreases, employees' commitment to the job also drops.

SL and JC: r = −0.688, p < 0.001

There is a moderate-to-strong negative relationship between Stress Level and Job Commitment. As stress increases, employees` commitment to the job decreases.

	GD	JS	SL	JC
GD	1	0.690**	0.767**	-0.633**
JS	0.690**	1	0.668**	-0.725**
SL	0.767**	0.668**	1	-0.582**
JC	-0.633**	-0.725**	-0.582**	1

Table 3: Correlation Matrix: 35-51 age group

35–51 Age Group (N = 132)

GD and JS: r = 0.690, p < 0.001

There is a moderately strong negative relationship is between Gender Discrimination and Job Satisfaction. In other words, as perceived gender discrimination increases, job satisfaction declines.

GD and SL: r = 0.767, p < 0.001

There is a strong positive relationship between Gender Discrimination and Stress Level in this age group.

GD and JC: r = –0.633, p < 0.001

There is a moderate to strong negative correlation between perceived Gender Discrimination and Job Commitment. It means that as the perceived Gender Discrimination increases the Job Commitment decreases.

JS and SL: r = 0.668, p < 0.001

There is a moderately strong negative relationship between a Job Satisfaction (reverse-coded) and Stress Level. As stress increases, job satisfaction decreases among the middle age group.

JS and JC: r = −0.725, p < 0.001

There is a strong positive correlation between Job Satisfaction and Job Commitment. This implies that as job satisfaction increases, employees` commitment to job increases.

SL and JC: r = −0.582, p < 0.001

There is a moderate negative relationship between Stress Level and Job Commitment. In other words, as Stress Level increases, Job Commitment decreases.

	GD	JS	SL	JC
GD	1	0.662**	0.659**	-0.703**
JS	0.662**	1	0.794**	-0.742**
SL	0.659**	0.794**	1	-0.598**
JC	-0.703**	-0.742**	-0.598**	1

Table 4: Correlation Matrix: 52 and above age group

52 and above Age Group (N = 21)

Although the sample size is relatively small, all correlations remain statistically significant and demonstrate consistently strong relationships. These findings highlight that older employees are also impacted by gender discrimination, particularly in terms of psychological well-being and motivation.

GD and JS: r = 0.662, p = 0.001

There is a strong inverse relationship between Gender Discrimination and Job Satisfaction. In other words, as perceived Gender Discrimination increases, Job Satisfaction decreases among older employees.

GD and SL: r = 0.659, p = 0.001

There is a strong positive correlation between perceived Gender Discrimination and Stress Level. It means, as perceived Gender Discrimination increases, Stress Level increases in this age group.

GD and JC: r = –0.703, p < 0.001

There is a strong negative correlation between Gender Discrimination and Job Commitment. Therefore, as perceived Gender Discrimination increases, Job Commitment decreases among older civil servants.

JS and SL: r = 0.794, p < 0.001

There is a strong negative relationship between actual Job Satisfaction (reverse-coded) and Stress Level. As stress increases, actual job satisfaction decreases among this age group.

JS and JC: r = −0.742, p < 0.001

A strong positive relationship (JS is reverse-coded) exists between Job Satisfaction and Job Commitment. In other words, as Job Satisfaction decreases, Job Commitment decreases.

SL and JC: r = −0.598, p = 0.004

There is A moderate negative relationship between Stress Level and Job Commitment. This suggests that higher stress levels reduce the older employees' attachment to their job.

2.4 Regression Analysis

A multiple linear regression model will be used in the study. It is explained by the fact that this model includes more than one regressor variable (Collis and Hussey, 2021). The main difference between this model and Pearson correlation is that the former considers the impact of multiple variables at the same time. Unlike a multiple linear regression model, Pearson correlation exposes the correlation between two variables only regardless others (Hair, Black, Babin, Anderson, 2021). In this study, in order to test hypothesis about the moderating role of gender in the relationship between satisfaction and gender discrimination (H1), multiple regression was performed to include the interaction between gender discrimination variables (GD) and age (Age) (Tabachnick, Fidell, 2019). The absolute value of the betta coefficient is responsible for the order of effects of the independent variables` impact on the dependent variable.

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	0.716	0.513	0.507	0.57311

Table 5: Model Summary

Based on the Table 5 above, the Adjusted R square coefficient depicted the impact of 3 independent variables (Age, GD, GD×Age) on the dependent variable (JS). According to the results, it can be said that these independent variables explain 51.3% of the variation in the dependent variable. The remaining 48.7% are due to the non-model variables and random error.

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F / Sig.
Regression / Residual / Total	92.355 / 87.696 / 180.051	3 / 267 / 270	30.785 / 0.328 / -	93.728 / < 0.001

Table 6: ANOVA

After the impact of the independent variables on the dependent variable is determined, the F test in the ANOVA table (Table 6) proceeds checking whether this linear regression model is applicable and extensible to the whole. As the significance value of the F-test is less than 0.001, it means that the model significantly explains the dependent variable JS.

Variable	Unstd. Coeff. (B)	Std. Error	Std. Coeff. (Beta)	t	Sig.
(Constant)	0.773	0.137	-	5.636	< 0.001
GD	0.618	0.053	0.774	11.686	< 0.001
Age	0.113	0.140	0.086	0.811	0.418
GDxAge	-0.062	0.053	-0.139	-1.180	0.239

Table 7: Coefficients

According to Table 7, the variable GD (Gender Discrimination) has a significant impact on JS (Job Satisfaction), as indicated by $B = 0.618$, $p < 0.001$. This confirms that perceived discrimination significantly reduces job satisfaction (JS is reverse-coded). The standardized coefficient Beta = 0.774 suggests a strong effect size.

However, the direct impact of Age on Job satisfaction is not significant ($B = 0.113$, $p = 0.418$). In other words, age alone does not explain variations in job satisfaction. The standardized coefficient Beta = 0.086 confirms that there is a weak influence. Moreover, the interaction term GDxAge is also statistically insignificant ($B = -0.062$, $p = 0.239$). It means that age does not moderate the relationship between gender discrimination and job satisfaction. Therefore, the H1 hypothesis is rejected.

Model	R	R Square	Adjusted R Square
1	0.667	0.444	0.438

Table 8: Model Summary

Based on Table 8 above, the Adjusted R square coefficient depicted the impact of 3 independent variables (Age, GD, GD×Age) on the dependent variable (JC). According to the results, these independent variables explain 44.4% of the variance in job commitment. The remaining 55.6% is due to other variables not included in the model or random error.

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F / Sig.
Regression / Residual / Total	86.343 / 108.000 / 194.343	3 / 267 / 270	28.781 / 0.404 / -	71.153 / < 0.001

Table 9: ANOVA

The ANOVA table (Table 9) confirms the statistical significance of the model. The F-statistic is 71.153 with a significance level below 0.001, indicating that the overall regression model significantly predicts the dependent variable (JC).

Variable	Unstd. Coeff. (B)	Std. Error	Std. Coeff. (Beta)	t	Sig.
(Constant)	4.874	0.152	-	32.006	< 0.001
GD	-0.547	0.059	-0.659	-9.323	< 0.001
Age	-0.001	0.155	0.000	-0.004	0.997
GDxAge	-0.008	0.059	-0.016	-0.129	0.898

Table 10: Coefficients

According to Table 10, GD is a statistically significant predictor of JC ($B = -0.547$, $p < 0.001$), indicating that higher levels of perceived gender discrimination are associated with lower commitment. However, neither age ($B = -0.001$, $p = 0.997$) nor the interaction term GD×Age ($B = -0.008$, $p = 0.898$) were statistically significant. In other words, age does not significantly moderate the relationship between gender discrimination and job commitment. Therefore, the hypothesis H2 is not supported.

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	0.762	0.581	0.576	0.65875

Table 11: Model Summary

Based on the Table 11 above, the Adjusted R square coefficient shows that three independent variables (Age, GD, GD×Age) explain 57.6% of the variation in the dependent variable (Stress Level). The remaining 42.4% of the variation is explained by variables not included in the model and random error.

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	160.731 / 115.864 / 276.595	3 / 267 / 270	53.577 / 0.434 / -	123.464	< 0.001

Table 12: ANOVA

Table 12 confirms the overall significance of the regression model through the F-test. Since the p-value is less than 0.001, it indicates that the model significantly explains the variance in the dependent variable (Stress Level).

Variable	Unstd. Coeff. (B)	Std. Error	Std. Coeff. (Beta)	t	Sig.
(Constant)	0.285	0.158	-	1.805	0.072
GD_mean	0.802	0.061	0.809	13.183	<0.001
Age_num	0.130	0.160	0.080	0.808	0.420
GD×Age	-0.062	0.061	-0.112	-1.029	0.305

Table 13: Coefficients

According to Table 13, the perception of gender discrimination (GD) is a statistically significant predictor of stress level ($p < 0.001$). Despite that, the interaction term GD×Age is not significant ($p = 0.305$). It implies that the age does not significantly moderate the relationship between gender discrimination and stress level. At the same time, the age variable itself is not a significant predictor of stress ($p = 0.420$). As a result, the hypothesis H3 is not supported.

Hypothesis	Result
H1: The relationship between perceived gender discrimination and job satisfaction is moderated by age.	Not Supported
H2: The relationship between perceived gender discrimination and job commitment is moderated by age.	Not Supported
H3: The relationship between perceived gender discrimination and stress is moderated by age.	Not Supported

Table 14: Hypothesis testing

Conclusion

The main aim of this study was to examine the moderating effect of age on perceived gender discrimination in the workplace and it´s association with three major employee outcomes: job satisfaction, organizational commitment and stress level (Judge, Thoresen, Bono, Patton, 2007).

The result agreed that gender discrimination has an empirical significance on all three outcomes for the total sample, and that statistically significant. Positively stated, more discrimination is related to lower job satisfaction and organizational commitment and more stress among employees. When testing a moderated effect of age, the regression analyses showed none of the GD × Age interactive terms to be statistically significant. What this means is that age does not effectively serve as a moderator in which gender discrimination has different effects on any outcome variable.

This indicates that gender discrimination and workplace support for diversity are critical workplace factors that if managed well will reduce gender based discriminatory behavior reducing the level to which employees are dissatisfied and feel mentally unwell so no particular age groups need to be targeted for interventions (Velez, Moradi, Brewster, 2013; Nishii, 2013).

References

1. Ahdika, A. (2017). *Improvement of quality, interest, critical, and analytical thinking ability of students through the application of research-based learning (RBL) in introduction to stochastic processes subject*.
2. Cohen, J., Cohen, P., West, S. G., & Aiken, L. S. (2003). *Applied multiple regression/correlation analysis for the behavioral sciences* (3rd ed.). Routledge.
3. Collis, J., & Hussey, R. (2021). *Business research: A practical guide for students* (5th ed.). Red Globe Press.
4. Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (4th ed.). SAGE Publications.
5. Guilford, J. P., & Fruchter, B. (1973). *Fundamental statistics in psychology and education*. McGraw-Hill.
6. Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2021). *Multivariate data analysis* (8th ed.). Cengage Learning.
7. Judge, T. A., Thoresen, C. J., Bono, J. E., & Patton, G. K. (2001). The job satisfaction–job performance relationship: A qualitative and quantitative review. *Psychological Bulletin, 127*(3), 376–407. https://doi.org/10.1037/0033-2909.127.3.376
8. Nishii, L. H. (2013). The benefits of climate for inclusion for gender-diverse groups. *Academy of Management Journal, 56*(6), 1754–1774. https://doi.org/10.5465/amj.2009.0823
9. Pallant, J. (2020). *SPSS survival manual: A step-by-step guide to data analysis using IBM SPSS* (7th ed.). Open University Press.
10. Shorten, A., & Moorley, C. (2014). Selecting the sample. *Evidence-Based Nursing, 17*(2), 32–33. https://doi.org/10.1136/eb-2014-101747
11. Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2019). *Using multivariate statistics* (7th ed.). Pearson.
12. Velez, B. L., Moradi, B., & Brewster, M. E. (2013). Testing the tenets of minority stress theory in workplace contexts. *Journal of Counseling Psychology, 60*(4), 532–542. https://doi.org/10.1037/a0033346

Received: 07.01.2025
Accepted: 24.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/261-265

Günay Cəfərova
Bakı Dövlət Universiteti
magistrant
https://orcid.org/0009-0000-0698-1821
ceferovagunay750@gmail.com

Rəqəmsal dövrdə monitorinq və qiymətləndirmə: Yeni yanaşmalar və alətlər

Xülasə

Rəqəmsal dövrdə təhsildə monitorinq və qiymətləndirmə proseslərinin əhəmiyyəti və inkişaf tendensiyaları bu və ya digər səviyyələrdə araşdırılması daim diqqət mərkəzindədir. Rəqəmsallaşma təhsil sisteminə çeviklik, şəffaflıq və obyektivlik gətirməklə təlimin keyfiyyətini artırmışdır. Elektron jurnallar, süni intellekt əsaslı qiymətləndirmə sistemləri və onlayn test platformaları təhsildə analitik yanaşmanı gücləndirmişdir. Rəqəmsal qiymətləndirmənin əsas üstünlükləri obyektiv nəticələr, sürətli geridönüşlərin, əlaqələrin və fərdiləşdirilmiş öyrənmə imkanlarıdır. Bununla yanaşı, məlumat təhlükəsizliyi, etik məsələlər və texnoloji çatışmazlıqlar bu sahədə mövcud olan əsas problemlər sırasındadır. Ənənəvi və rəqəmsal qiymətləndirmə metodları arasında fərqlər müqayisə edilərək onların üstün və zəif cəhətləri təhlil olunmuşdur. Məqalədə rəqəmsal qiymətləndirmənin təhsil prosesinə verdiyi töhfələr vurğulanmışdır. Effektiv tətbiq üçün pedaqoji və texnoloji hazırlıq vacib şərt kimi qeyd olunmuşdur. Gələcəkdə bu sahədə daha çevik, ədalətli və etik əsaslı qiymətləndirmə sistemlərinin formalaşması məqsədəuyğun hesab edilir. Rəqəmsal qiymətləndirmə təhsilin davamlı inkişafına xidmət edən mühüm vasitə kimi dəyərləndirilməlidir.

Açar sözlər: *Rəqəmsal təhsil, qiymətləndirmə, monitorinq, süni intellekt, onlayn testlər, təhsil texnologiyaları, fərdiləşdirilmiş öyrənmə, elektron jurnallar, təhsildə innovasiya, informasiya təhlükəsizliyi*

Gunay Jafarova
Baku State University
Master student
https://orcid.org/0009-0000-0698-1821
ceferovagunay750@gmail.com

Monitoring and Evaluation in the Digital Era: New Approaches and Tools

Abstract

The importance and development trends of monitoring and assessment processes in education digital age are constantly under investigation at various levels. Digitalization has brought flexibility, transparency, and objectivity to the education system, enhancing the quality of teaching. Electronic journals, AI-based assessment systems, and online test platforms have strengthened the analytical approach in education. The main advantages of digital assessment include objective results, quick feedback, interactions, and personalized learning opportunities. However, data security, ethical issues, and technological gaps are some of the key problems in this field. The differences between traditional and digital assessment methods have been compared and their strengths and weaknesses analyzed. The article emphasizes the contributions of digital assessment to the education process. Pedagogical and technological preparation is noted as a necessary condition for effective implementation. It is considered advisable to form more flexible, fair, and ethically-based

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

assessment systems in the future. Digital assessment should be regarded as an essential tool for the continuous development of education.

Keywords: *Digital education, assessment, monitoring, artificial intelligence, online tests, educational technologies, personalized learning, electronic journals, educational innovation, information security*

Giriş

Müasir dövrün əsas xüsusiyyətlərindən biri olan rəqəmsallaşma, bütün sahələrdə olduğu kimi, təhsil sistemində də dərin və köklü dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Ənənəvi təhsil modelləri yerini daha çevik, interaktiv və texnologiya əsaslı yanaşmalara buraxmaqdadır. Bu dəyişikliklər yalnız tədris metodlarında deyil, eyni zamanda monitorinq və qiymətləndirmə proseslərində də özünü aydın şəkildə göstərir. Təhsildə keyfiyyətin təmin olunması və davamlı inkişaf üçün monitorinq və qiymətləndirmə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Rəqəmsal alətlərin tətbiqi ilə bu proseslər daha şəffaf, obyektiv və real vaxtda həyata keçirilə bilən bir hala gəlmişdir.

Rəqəmsal platformalar, süni intellekt, böyük verilənlər və təhlil alətləri vasitəsilə müəllimlər, təhsilalanların təhsil göstəricilərini daha dərindən və dəqiq şəkildə izləyə bilirlər. Bu da fərdi yanaşmanı və ehtiyaclara uyğun müdaxiləni mümkün edir. Eyni zamanda, rəqəmsal qiymətləndirmə vasitələri ilə tələbələrin, şagirdlərin yalnız bilikləri deyil, onların düşünmə bacarıqları, problem həll etmə qabiliyyətləri və yaradıcı yanaşmaları da dəyərləndirilə bilir (Əliyev, 2021).

Təhsildə rəqəmsal monitorinq və qiymətləndirmənin tətbiqi, müəllimlərin qərarvermə proseslərini dəstəkləyir və təlimin effektivliyini artırır. Lakin bu sahədə yeni yanaşmaların və texnologiyaların istifadəsi bir sıra çağırışları da gündəmə gətirir: etik məsələlər, məlumat təhlükəsizliyi, təhsil prosesi iştirakçılarının texnoloji hazırlığı və s. Bu səbəbdən, mövcud texnoloji imkanların təhsilə uyğun şəkildə inteqrasiyası xüsusi yanaşma və planlaşdırma tələb edir.

Tədqiqat

Rəqəmsallaşma XXI əsrin ən mühüm texnoloji tendensiyalarından biri kimi təhsilin bütün səviyyələrinə təsir göstərməkdədir. İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) geniş yayılması təhsil sistemini daha çevik, açıq və nəticəyönümlü hala gətirmişdir. Bu dəyişikliklər təkcə təlim metodlarına deyil, eyni zamanda monitorinq və qiymətləndirmə kimi təhsilin əsas komponentlərinə də mühüm təsir göstərmişdir. Rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə artıq təhsilalanların nailiyyətlərini daha sistemli və şəffaf şəkildə izləmək, onların inkişaf dinamikasını real vaxtda təhlil etmək mümkün olmuşdur (Məmmədova, 2022).

Ənənəvi təhsil modellərində monitorinq və qiymətləndirmə daha çox kağız üzərində, subyektiv yanaşmalarla və müəyyən gecikmələrlə aparılırdı. Bu isə nəticələrin obyektivliyinə və çevik qərarverməyə mane olurdu. Halbuki, rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi ilə monitorinq prosesi daha dinamik və interaktiv hala gəlmişdir. Müəllimlər elektron sistemlər vasitəsilə şagirdlərin dərsdə iştirakı, tapşırıqların yerinə yetirilməsi və imtahan nəticələri ilə bağlı dərhal geribildirim əldə edə bilirlər. Eyni zamanda, valideynlər və məktəb rəhbərliyi də bu proseslərə daha şəffaf şəkildə nəzarət edə bilirlər (Həsənov, 2020).

Təhsildə keyfiyyətin təmin olunması üçün monitorinq və qiymətləndirmə əsas funksional alətlərdən biridir. Bu proses yalnız şagirdlərin nəticələrinin ölçülməsi ilə məhdudlaşmır, həm də tədrisin effektivliyinin, müəllim fəaliyyətinin və tədris proqramlarının uyğunluğunun qiymətləndirilməsinə xidmət edir. Rəqəmsal dövrdə bu funksiyalar daha dəqiq və sistematik şəkildə həyata keçirilir. Rəqəmsal qiymətləndirmə vasitələri vasitəsilə təhsil müəssisələri təlimin gedişatına dair detallı və analitik məlumatlar əldə edə bilir, bu da qərarvermə prosesini elmi əsaslara söykəndirir.

Ənənəvi qiymətləndirmə metodları ilə rəqəmsal qiymətləndirmə metodları arasında bir sıra mühüm fərqlər mövcuddur. Ənənəvi metodlar çox zaman vaxtaparan, subyektiv və dəyişən şərtlərə az uyğunlaşan sistemlərə əsaslanır. Rəqəmsal metodlar isə çevik, fərdiləşdirilə bilən və geniş miqyaslı tətbiq imkanları ilə fərqlənir. Məsələn, ənənəvi test və yazı işləri müəllim tərəfindən əl ilə yoxlanır və bu, bəzən gecikmələrə və subyektiv yanaşmalara səbəb ola bilir. Halbuki rəqəmsal

qiymətləndirmə sistemləri bu prosesi avtomatlaşdıraraq həm vaxt qənaəti yaradır, həm də nəticələrin daha obyektiv şəkildə təhlilinə imkan verir (Təhsil İnstitutu, 2023).

Bundan əlavə, rəqəmsal qiymətləndirmə vasitələri fərdi öyrənməyə dəstək göstərən güclü mexanizmlər təqdim edir. Şagirdlər öz nəticələrini dərhal görərək zəif tərəflərini müəyyən edə, müəllimlər isə bu nəticələrə əsaslanaraq tədris strategiyalarını uyğunlaşdıra bilirlər. Bu da "diaqnostik qiymətləndirmə"nin effektiv tətbiqini mümkün edir.

Rəqəmsal qiymətləndirmə yalnız nəticələrin ölçülməsi ilə məhdudlaşmır, həm də təhsil prosesinə davamlı nəzarət, geribildirim və inkişaf üçün əsas yaradır. Təhsildə bu cür yanaşma, ümumilikdə sistemin keyfiyyətinin yüksəldilməsi və təlimin şəffaflığının təmin olunması baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu baxımdan rəqəmsal dövrdə monitorinq və qiymətləndirmə prosesi təhsil siyasətinin və idarəçiliyinin ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir (Təhsil İnstitutu, 2023).

Rəqəmsallaşmanın təhsil sisteminə sürətli inteqrasiyası monitorinq və qiymətləndirmə proseslərinin də təkmilləşdirilməsini zəruri etmişdir. Yeni texnoloji imkanlar bu sahədə həm müəllimlər, həm də şagirdlər üçün daha effektiv və şəffaf mexanizmlər təqdim edir. Ənənəvi üsullarla müqayisədə rəqəmsal alətlər qiymətləndirmənin obyektivliyini artırır, daha sürətli nəticələr təqdim edir və fərdi yanaşmaya imkan yaradır.

Ən çox istifadə olunan alətlərdən biri elektron jurnallardır. Elektron jurnallar müəllimlərə dərsə davamiyyət, tapşırıqların yerinə yetirilməsi, imtahan nəticələri və ümumi təhsil göstəricilərini izləməyə imkan verir. Məsələn, Məktəb Elektron Jurnal Sistemi Azərbaycanda geniş istifadə olunan platformalardan biridir. Bu sistem vasitəsilə həm müəllimlər, həm də valideynlər şagirdin təhsil prosesi barədə mütəmadi məlumat ala bilirlər (Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi, 2023).

Avtomatlaşdırılmış qiymətləndirmə sistemləri müəllimlərin iş yükünü azaldaraq, testlərin yoxlanmasını daha sürətli və obyektiv şəkildə həyata keçirməyə imkan verir. Bu sistemlər çoxsaylı test iştirakçılarının nəticələrini dərhal analiz edə bilir. Məsələn, Quizizz, Socrative və Google Forms platformaları bu sahədə geniş istifadə olunur. Google Forms vasitəsilə müəllimlər interaktiv testlər yarada, cavabları avtomatik olaraq yoxlaya və statistik nəticələri vizual şəkildə əldə edə bilirlər.

Süni intellekt və maşın öyrənməsi texnologiyaları təhsildə daha dərindən fərdiləşdirilmiş qiymətləndirməyə şərait yaradır. Bu texnologiyalar şagirdin keçmiş göstəricilərinə əsasən fərdi öyrənmə yolları təklif edə və təlim prosesini adaptiv şəkildə tənzimləyə bilir. Məsələn, Knewton və Squirrel AI kimi platformalar süni intellektdən istifadə edərək şagirdin zəif və güclü tərəflərini müəyyən edir, öyrənmə materiallarını fərdi ehtiyaclara uyğunlaşdırır. Gradescope isə açıq tipli sualları və esse formatında cavabları avtomatik olaraq təhlil edir və qiymətləndirir (Təhsil TV, 2022).

Onlayn test platformaları da qiymətləndirmənin çevik və rahat həyata keçirilməsində mühüm rol oynayır. Kahoot! və Mentimeter bu sahədə interaktivliyi artıran məşhur vasitələrdəndir. Kahoot! şagirdlərin biliklərini oyun əsaslı testlərlə yoxlayaraq, öyrənməni əyləncəli və motivasiyaedici formata salır. Edmodo və Schoology kimi platformalar isə təhsil menecmenti ilə yanaşı qiymətləndirmə alətləri də təqdim edir. Bu sistemlərdə müəllimlər testlər, tapşırıqlar və layihələr təyin edə, şagird fəaliyyətlərini izləyə və təhlil edə bilirlər.

Analitik sistemlər qiymətləndirmə məlumatlarını emal edərək təhsil haqqında dərin təhlillər aparmağa imkan verir. Məsələn, Power BI və Tableau kimi vizuallaşdırma alətləri böyük miqdarda təhsil məlumatlarını vizual qrafiklərə çevirərək müəllim və idarəçilərin daha düzgün qərar verməsini dəstəkləyir. Bu sistemlər vasitəsilə sinif, məktəb və region səviyyəsində təhsil nəticələrinin müqayisəli analizi aparıla bilər.

Rəqəmsal qiymətləndirmə alətlərinin effektiv tətbiqi üçün texniki infrastrukturla yanaşı, müəllimlərin və təhsil menecerlərinin texnoloji hazırlığı da vacibdir. Eyni zamanda, bu alətlərin tətbiqi zamanı şəxsi məlumatların qorunması, etik prinsiplərə riayət edilməsi və texnologiyanın şagirdin psixoloji rifahına təsiri də nəzərə alınmalıdır (Redecker, Punie, 2017).

Ümumilikdə, bu alətlər təhsildə monitorinq və qiymətləndirməni daha müasir, obyektiv və fərdiləşdirilmiş hala gətirməklə yanaşı, tədris prosesinin keyfiyyətinə də müsbət təsir göstərir.

Rəqəmsal qiymətləndirmə texnologiyalarının təhsil sisteminə inteqrasiyası tədris prosesində bir sıra mühüm üstünlükləri və eyni zamanda yeni çağırışları gündəmə gətirmişdir. Bu yanaşma təhsilin daha çevik, şəffaf və nəticəyönümlü şəkildə təşkili üçün geniş imkanlar təqdim etsə də, bəzi texniki, etik və metodoloji məsələlər də öz aktuallığını qorumaqdadır.

İlk olaraq rəqəmsal qiymətləndirmənin əsas üstünlüklərindən biri obyektivlikdir. Avtomatlaşdırılmış sistemlər, proqramlaşdırılmış suallar və standartlaşdırılmış cavab formaları insan amilindən qaynaqlanan subyektivliyi minimuma endirir. Bu isə qiymətləndirmə nəticələrinin ədalətli və dəqiq olmasına xidmət edir. Məsələn, çoxseçimli testlərin avtomatik yoxlanması nəticələrin fərqli müəllimlər tərəfindən müxtəlif şəkildə qiymətləndirilməsi ehtimalını aradan qaldırır.

İkinci mühüm üstünlük sürət faktorudur. Rəqəmsal qiymətləndirmə sistemləri cavabları dərhal emal edir və nəticələri real vaxtda təqdim edir. Bu xüsusiyyət həm müəllimlərə, həm də şagirdlərə vaxt itirmədən öyrənmə prosesində geri bildirim almağa imkan verir. Ənənəvi kağız əsaslı qiymətləndirmə ilə müqayisədə bu yanaşma həm təhlilin, həm də qərarvermənin sürətini əhəmiyyətli dərəcədə artırır (Wiliam, 2011).

Üçüncü əsas üstünlük isə fərdiləşdirilmiş rəy imkanıdır. Rəqəmsal alətlər vasitəsilə şagirdlərə yalnız ümumi nəticə deyil, onların konkret zəif və güclü tərəflərini göstərən ətraflı geribildirim təqdim olunur. Bəzi platformalar, məsələn, süni intellektə əsaslanan qiymətləndirmə sistemləri, şagirdin bilik səviyyəsinə uyğun suallar təqdim edir və fərdi inkişaf strategiyaları təklif edir. Bu isə öyrənməni daha səmərəli və şagirdin ehtiyaclarına uyğun hala gətirir.

Bununla belə, rəqəmsal qiymətləndirmə alətlərinin tətbiqi bir sıra çatışmazlıqlarla da müşayiət olunur. Ən önəmli məsələlərdən biri məlumatların təhlükəsizliyi və etik problemlərdir. Şagird və müəllimlərə dair şəxsi məlumatların elektron sistemlərdə toplanması və saxlanılması informasiya təhlükəsizliyi risklərini artırır. Əgər müvafiq qoruyucu mexanizmlər mövcud deyilsə, bu məlumatların sızması və ya icazəsiz istifadəsi ciddi nəticələrə səbəb ola bilər. Həmçinin, şagirdlərin performans məlumatlarının kommersiya məqsədilə üçüncü tərəflərlə paylaşılması etik baxımdan narahatlıq doğurur. Bu səbəbdən rəqəmsal qiymətləndirmə sistemlərinin istifadəsində məlumatların məxfiliyi və etik prinsiplərə ciddi şəkildə əməl olunmalıdır.

Digər mühüm problem rəqəmsal alətlərin tətbiqində mövcud çətinliklərdir. Bu çətinliklərə texnoloji infrastrukturun qeyri-bərabərliyi, internet bağlantısının keyfiyyətsizliyi, müəllim və şagirdlərin texnoloji savadlılıq səviyyəsinin fərqliliyi daxildir. Bir çox bölgələrdə bu alətlərin effektiv tətbiqi üçün zəruri olan texniki imkanlar hələ də mövcud deyil. Bu isə təhsildə rəqəmsal bərabərsizlik problemini dərinləşdirə bilər. Eyni zamanda bəzi müəllimlər yeni texnologiyaları tətbiq etməkdə çətinlik çəkir, bu da rəqəmsal qiymətləndirmənin potensialından tam istifadə etməyə imkan vermir.

Bununla yanaşı, bəzi qiymətləndirmə növləri, xüsusilə də yaradıcı və kompleks bacarıqların ölçülməsi üçün hələ də tam adekvat rəqəmsal alətlərin mövcudluğu sual altındadır. Məsələn, esse və təqdimatların obyektiv qiymətləndirilməsi, şagirdin tənqidi düşünmə və əməkdaşlıq bacarıqlarının ölçülməsi üçün daha inkişaf etmiş və kontekstdən asılı yanaşmalar tələb olunur.

Nəticə etibarilə, rəqəmsal qiymətləndirmə təhsil sisteminə sürətli və obyektiv geridönüş imkanları təqdim etsə də, bu alətlərin effektiv tətbiqi üçün həm texnoloji, həm də metodoloji hazırlıq tələb olunur. Eyni zamanda, etik və təhlükəsizlik məsələlərinin ön planda tutulması vacibdir. Gələcəkdə bu sahədə aparılacaq islahatlar və innovativ həllər rəqəmsal qiymətləndirmənin daha geniş və keyfiyyətli şəkildə tətbiqini mümkün edə bilər (Heitink, Van der Kleij, Veldkamp, Schildkamp, Kippers, 2016).

Rəqəmsal dövrün çağırış və imkanları təhsil sistemində köklü dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Bu dəyişikliklərdən biri də monitorinq və qiymətləndirmə sahəsində müşahidə olunur. Rəqəmsallaşma bu prosesləri daha obyektiv, çevik və effektiv hala gətirməklə yanaşı, tədrisin keyfiyyətinə nəzarət və fərdiləşdirilmiş öyrənmə imkanlarını da artırmışdır. Elektron jurnallar, avtomatlaşdırılmış sistemlər, süni intellekt və analitik platformalar müəllimlərə, şagirdlərə və təhsil rəhbərlərinə daha əhatəli və analitik qərarlar vermək imkanı təqdim edir.

Rəqəmsal qiymətləndirmənin obyektivlik, sürət və fərdiləşdirilmiş geribildirim kimi üstünlükləri təlim prosesini daha şəffaf və nəticəyönümlü edir. Lakin bu yanaşmanın tətbiqi ilə bağlı müəyyən çağırışlar da mövcuddur. İnformasiya təhlükəsizliyi, etik məsələlər, texnoloji infrastrukturun qeyri-bərabərliyi və pedaqoji hazırlıq bu sahədə davamlı olaraq diqqət tələb edən amillərdir.

Bu baxımdan, rəqəmsal qiymətləndirmənin təhsildə effektiv və ədalətli şəkildə tətbiqi üçün kompleks yanaşma vacibdir. İlk növbədə, texnoloji infrastrukturun təkmilləşdirilməsi, müəllimlərin rəqəmsal bacarıqlarının artırılması və etik standartların tətbiqi zəruridir. Eyni zamanda, qiymətləndirmə alətlərinin metodoloji cəhətdən təkmilləşdirilməsi və fərqli bacarıqları ölçə bilən çevik sistemlərin yaradılması gələcək inkişaf üçün əsas prioritetlərdən biri olmalıdır.

Nəticə

Nəticə etibarilə, rəqəmsal monitorinq və qiymətləndirmə təhsil sisteminin gələcək inkişafında mühüm rol oynayacaq. Onun uğurlu tətbiqi üçün texnologiya ilə pedaqogikanın uzlaşdırılması və təhsil siyasətində balanslı yanaşmanın təmin edilməsi əsas şərtdir. Bu istiqamətdə atılacaq addımlar təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə və daha ədalətli qiymətləndirmə mühitinin formalaşmasına töhfə verəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. Əliyev, M. (2021). *Təhsildə rəqəmsallaşma və innovativ yanaşmalar*. Bakı: Təhsil Nəşriyyatı.
2. Məmmədova, R. (2022). Müasir qiymətləndirmə metodları və elektron resurslardan istifadə. *Bakı Dövlət Universiteti Elmi Əsərləri*.
3. Həsənov, T. (2020). Rəqəmsal təhsildə monitorinq və onun əhəmiyyəti. *Azərbaycan Müəllimi qəzetində məqalə,* (15).
4. Təhsil İnstitutu. (2023). *Rəqəmsal bacarıqlar üzrə müəllim təlimləri üçün metodik vəsait*. Bakı: Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu.
5. Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi. (2023). *Rəqəmsal təhsilin inkişafı konsepsiyası*. https://e-qanun.az/framework/58765
6. Təhsil TV. (2022). Elektron qiymətləndirmə sistemləri haqqında veriliş. https://tehsil.tv
7. Redecker, C., & Punie, Y. (2017). *European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
8. Wiliam, D. (2011). *Embedded formative assessment*. Bloomington: Solution Tree Press.
9. Heitink, M., Van der Kleij, F., Veldkamp, B., Schildkamp, K., & Kippers, W. (2016). A systematic review of prerequisites for implementing assessment for learning in classroom practice. *Educational Research Review, 17*, 50–62. https://doi.org/10.1016/j.edurev.2015.12.002

Daxil oldu: 16.12.2024
Qəbul edildi: 21. 03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/266-275

Farid Musazada
Adam Mickiewicz University
https://orcid.org/0009-0000-0093-5883
faridmusazada1@gmail.com

U.S. and China in the Global Economy: Trade Wars, Technological Rivalry and Future Power Shifts

Abstract

Currently the greatest intense economic competition worldwide in the 21st century could well be the United States and the People's Republic of China. Trade, technology, and geopolitical power relations are significantly contingent upon this rivalry. This essay examines the historical development of the U.S.-China trade relationship from cooperation to competition before analysing the reasons and effects of the ongoing trade war: tariff policies, intellectual property conflicts, and supply chain disruptions worldwide.

It has gone further than trade; technological supremacy has become a fundamental ground for fighting where both countries are vying for the market in perfect areas like semiconductor manufacturing, 5G networks, and artificial intelligence (AI). China is putting a lot of money in innovation and self-reliance, whereas the United States is putting export restrictions on critical technologies. These types of conflicts have much broader geopolitical implications in military strategies, economic decoupling, and international alliances.

The long-term effects of this economic and technological conflict are, as yet, not fully known, as the world watches it unfold. Will cooperation frameworks come about, or will the world economy partition into competing zones of influence? Policymakers, corporations, and international stakeholders can benefit from the insights this paper offers as it ensures a rigorous debate into these processes and propounds future power shifts.

Keywords: *U.S.-China rivalry, trade war, technological competition, global economy, economic diplomacy, sanctions and countermeasures, digital economy, 5G technology, artificial intelligence (AI) dominance, global trade regulations, World Trade Organization (WTO) disputes, strategic competition, (Belt and Road Initiative)*

Farid Musazada
Adam Mickiewicz University
https://orcid.org/0009-0000-0093-5883
faridmusazada1@gmail.com

Qlobal iqtisadiyyatda ABŞ və Çin: ticarət müharibələri, texnoloji rəqabət və gələcək güc dəyişmələri

Xülasə

21-ci əsrdə dünyada ən böyük gərgin iqtisadi rəqabət ABŞ və Çin Xalq Respublikasının hazırda mövcud olduğu rəqabət ola bilər. Ticarət, texnologiya və geosiyasi güc əlaqələri əhəmiyyətli dərəcədə bu rəqabətdən asılıdır. Bu esse, davam edən ticarət müharibəsinin səbəblərini və təsirlərini təhlil etməzdən əvvəl ABŞ–Çin ticarət əlaqələrinin əməkdaşlıqdan rəqabətə qədər tarixi inkişafını araşdırır: tarif siyasətləri, əqli mülkiyyət münaqişələri və dünya miqyasında təchizat zəncirinin pozulması.

Ticarətdən daha da irəli getdi; texnoloji üstünlük hər iki ölkənin yarımkeçirici istehsalı, 5G şəbəkələri və süni intellekt (AI) kimi mükəmməl sahələrdə bazar uğrunda mübarizə apardığı əsas mübarizə meydanına çevrilib. Çin innovasiyalara və özünə güvənməyə çox pul qoyur, ABŞ isə kritik texnologiyalara ixrac məhdudiyyətləri qoyur. Bu tip münaqişələrin hərbi strategiyalarda, iqtisadi ayrılıqda və beynəlxalq alyanslarda daha geniş geosiyasi təsirləri var.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Bu iqtisadi və texnoloji münaqişənin uzunmüddətli təsirləri hələ tam məlum deyil, çünki dünya onun baş verməsini izləyir. Əməkdaşlıq çərçivələri yaranacaq, yoxsa dünya iqtisadiyyatı rəqabətli təsir zonalarına bölünəcək? Siyasətçilər, korporasiyalar və beynəlxalq maraqlı tərəflər bu sənədin təqdim etdiyi fikirlərdən faydalana bilərlər, çünki o, bu proseslərə dair ciddi müzakirələri təmin edir və gələcək güc dəyişikliklərini təklif edir.

Açar sözlər: *ABŞ–Çin rəqabəti, ticarət müharibəsi, texnoloji rəqabət, qlobal iqtisadiyyat, iqtisadi diplomatiya, sanksiyalar və əks tədbirlər, rəqəmsal iqtisadiyyat, 5G texnologiyası, süni intellekt (AI) üstünlüyü, qlobal ticarət qaydaları, Dünya Ticarət Təşkilatı (ÜTT) mübahisələri, strateji rəqabət (Kəmər və Yol İnkişafı)*

Introduction

The economic connection between China and the United States is oftentimes remarked as one of the most intricate and impactful alliances inside the world economy. Being the two biggest economies across-the-board, their exchanges are often noted to influence international trading rules, market comportment worldwide, and geopolitical equilibrium. It has been commonly stated that the collaborative or rivalrous characteristics of U.S.-China relations have direct implications for businesses, consumers, and whole sectors. The modified dynamics of this economic partnership highlights the essential magnitude of trade regulations, advancements in technology, and strategic economic initiatives in acclimatising global financial engagement.

Rivalry in technology and trade nonconcurrence have been emphasised as pivotal elements shaping the economic ties between the U.S. and China. The accomplishment of inheritance taxes, export bans, and restrictions on technology communication has been seen to hinder trade, impeding a variety of sectors, including high-tech electronics and farming. The drive for supremacy in areas like artificial intelligence, microchips, and 5G technology has been formidable as a key ingredient of commercial competition. It is widely recognized that this economic contest has extended beyond mere business interests to encompass issues of national defence, further exacerbating the friction between the two countries. These trade conflicts are often noted to have influence worldwide, affecting the trade arrangement of other nations and altering global supply networks.

Research

This thesis aims to examine the economic implications of U.S.-China relations with a particular focus on trade conflicts and technological competition.

The specific objectives are as follows:

— To identify the key economic and technological factors driving tensions between the United States and China.

— To analyze the impact of trade policies and technological restrictions on global supply chains and international markets.

— To develop strategic recommendations for businesses and policymakers to navigate the challenges posed by U.S.-China economic conflicts.

The research is guided by the following questions:

1. What are the primary economic and technological factors influencing U.S.-China relations?

2. How do trade conflicts and technological restrictions affect global supply chains and international business strategies?

3. What strategies can businesses and policymakers employ to mitigate risks and adapt to the evolving U.S.-China economic landscape?

In order to reach these goals, a diverse range of methods has been implemented. A comprehensive review of existing literature has been performed to refine major trends, obstacles, and eventualities that stem from the economic interactions through the U.S. and China. Discussions have taken place with economists and trade policy cognoscenti to gather real-world perspectives. Moreover, quantitative analysis has been applicable to evaluate the economic effects of trade regulations and technology boundary, offering a numerical foundation for assessment. A bibliometric exploration has been conducted to highlight significant research works and maturing topics in this area (International Monetary Fund (IMF), 2019).

The conceptual framework unites principles of systems thinking with well-known economic hypotheses, such as the Global Value Chain (GVC) model and Strategic Trade Theory. The GVC

model has been used to investigate how U.S.-China economic master plan affects worldwide trading systems, while Strategic Trade Theory has been examined to understand how countries utilize policy tools to secure competitive edges.

By accentuating interconnections, flexibility, and economic toughness, this combined framework offers a thorough base for covetous the wider effects of economic ties between the U.S. and China. By carefully exploring the economic aspects of this two-way relationship, this thesis aspires to enhance the comprehension of global trade movements. The results are awaited to yield applicable suggestions for businesses, policymakers, and global organizations aiming to navigate the intricacies of U.S.-China economic interactions. By merging systems thinking with cosmopolitan economic models, this study provides a detailed viewpoint on the changing terrain of global trade and economic competition.

Historical Context of U.S.-China Trade Relationships

The evolution of the U.S.-China trade relationship over the past several decades has been marked by a dramatic shift from diplomatic collaboration to strategic competition. This transformation began with the formal establishment of diplomatic ties between the two nations in 1979, a pivotal moment that facilitated greater commercial interaction and the normalization of relations. The United States recognized an opportunity to access a vast new market as China embarked on economic liberalization, while China sought to integrate itself into the global economy through enhanced trade and investment. During this optimistic period, both nations reaped substantial benefits from closer economic ties, anticipating that increased economic engagement would foster market and political liberalization within China.

Throughout the 1980s and 1990s, trade between the United States and China continued to expand. A significant milestone was reached in 2001 when China acceded to the World Trade Organization (WTO). This event heralded a new era of expanded trade opportunities, as China committed to further opening its market and adhering to international trade norms. The expectation was that China's integration into the global economic system would catalyse domestic reforms, leading to greater market and political openness. However, as China's economy surged and its trade surplus with the United States widened, concerns in Washington began to mount. Issues such as state-controlled economic practices, allegations of unfair trade practices, and intellectual property theft came to the fore, straining the relationship (World Trade Organization (WTO), 2001).

The early 2000s witnessed escalating tensions, with the United States increasingly critical of China's rapid economic development and its alleged unfair competitive advantages. The trade imbalance between the two nations became a focal point of contention, with Washington contending that China's economic model provided an uneven playing field. These grievances culminated in the 2010s under the presidency of Donald Trump, who adopted a more assertive stance toward China. The imposition of tariffs on Chinese goods was intended to address issues such as forced technology transfers and intellectual property violations. The ensuing trade war disrupted global supply chains and exacerbated economic uncertainty, underscoring the transition from cooperation to competition (Office of the U.S. Trade Representative (USTR), 2019).

When President Joe Biden assumed office in 2021, tensions remained high, though the strategic approach toward China underwent a recalibration. While tariffs remained a contentious issue, the administration shifted its focus to countering China's growing technological dominance, particularly in sectors like artificial intelligence, renewable energy, and advanced manufacturing. The competition now extends beyond trade to encompass global leadership in emerging technologies, signalling a broader contest for geopolitical influence. The Biden administration's strategy reflects a nuanced understanding of the challenges posed by China's rise, focusing on both economic and technological dimensions.

Today, the U.S.-China trade relationship is characterized by robust economic interdependence coexisting with pronounced strategic competition. The underlying factors driving this dynamic include technological innovation, global influence, and geopolitical tensions. The relationship has evolved from one of mutual economic benefit to one of strategic rivalry, with both nations vying for dominance in key industries and spheres of influence. This new era is marked by heightened competition and a recalibrated approach to economic cooperation, reflecting the complexities and challenges of managing a relationship between two global superpowers. The future trajectory of

U.S.-China trade relations will likely be shaped by the interplay of economic interests, technological advancements, and geopolitical considerations, suggesting that the current phase of competition is likely to persist and intensify (Blanchard, Cooper, 2021).

Thee Trade War: Causes and Consequences

The ongoing trade war between the United States and China did not emerge overnight but rather developed due to long-standing economic issues that have been accumulating over time. The escalation of tensions can be attributed to several critical factors, including trade imbalances, tariff measures, and concerns over unfair economic practices. These factors have not only strained bilateral relations but also impacted the global economy, prompting significant changes in international trade dynamics.

Causes of The Trade War

Trade Imbalance

A respectable attorney influencing the trade discordance is the resolution of trade disparity between China and the United States. For many years, the U.S. has encouraged the import of far more products from China compared to what it has shipped out, resulting in a meaningful trade deficit. The U.S. Census Bureau thunderclap that this trade gap climbed to $375 billion in 2017. Lawmakers in Washington declared this as clear proof of inequitable trading methods, claiming that China was saturating the U.S. market with inexpensive goods while enforcing high tariffs and multilayered barriers on American exports. This viewpoint intensified the conviction that China was embracing tactics that provided it an unfair edge, aggravating the flourishing trade disparity (U.S. Census Bureau, 2018).

Intellectual Property Theft

An additional pivotal ingredient fuelling the trade discord is the apprehension of the U.S. authority regarding the theft of intellectual property. For many years, businesses and officials in the United States have charged that Chinese companies are guilty of pilfering patents, trade secrets, and intellectual assets. In 2018, the United States Trade Representative's office unveiled that companies from China were involved in coerced technology transfers, pressuring foreign businesses to relinquish essential information in return for entry into the Chinese marketplace. U.S. representatives argued that this conduct created an imbalanced competitive environment and jeopardised American innovation. The report from the USTR illuminates that such practices suppressed both competition and innovation, thereby intensifying the friction between two countries (Lynch, 2019).

Tariff Measures

In response to these concerns, the United States imposed tariffs on Chinese imports valued at hundreds of billions of dollars. Initially, these tariffs targeted specific sectors, but they gradually expanded to cover a broader range of products. China retaliated by imposing its own tariffs, leading to a tit-for-tat escalation that sparked a global trade war. The imposition of tariffs on both sides aimed to address the perceived imbalances and unfair practices, but they also introduced significant uncertainties into global markets. The prolonged nature of these disputes raised questions about whether they would lead to further negotiations or result in permanent alterations to the global economic landscape.

Consequences of The Trade War

Economic Impact

The trade war has had a profound economic impact, affecting both the United States and China. Tariffs on Chinese imports to the United States increased the prices of consumer goods, electronics, and machinery, disproportionately burdening middle- and low-income households. According to a report by the National Bureau of Economic Research (NBER), rising prices in 2019 resulted in an additional $1,000 being spent by the average American household. This increase in costs has eroded purchasing power, particularly for those who rely on imported goods for daily consumption.

Impact on China's Economy

The trade war also hindered China's economic growth, with GDP growth hitting its lowest level in nearly three decades in 2019. Supply chain disruptions and decreased demand for Chinese exporters contributed to this slowdown. The International Monetary Fund (IMF) warned that the prolonged trade conflict could lower global GDP by as much as 0.5%, highlighting the far-reaching

consequences of the tariff hikes. The IMF's assessment underscores the interconnectedness of global economies and the ripple effects of trade disputes.

Political Ramifications

Beyond the economic impact, the trade war has also affected political relationships between the United States and other nations. Secondary tariffs and trade restrictions have impacted the economies of the United States' allies, particularly the European Union and Japan. The United States has adopted stronger protectionist policies, prioritizing American interests over international cooperation. This shift is evident in the renegotiation of trade agreements like the United States-Mexico-Canada Agreement (USMCA), which replaced the North American Free Trade Agreement (NAFTA) and included provisions aimed at reducing China's influence in the region. The trade war has also intensified China's push for technological independence, particularly in high-tech sectors. The Made in China 2025 plan, which aims to make China a leader in areas such as artificial intelligence, robotics, and semiconductors, has gained urgency as the Chinese government seeks to insulate itself from external economic pressures and reduce reliance on U.S. technology.

Disruptions in Global Supply Chains

Perhaps the most significant result of the trade war has been to disrupt global supply chains for some time. Many companies, especially technology and manufacturing companies, have begun to move production from China to other places elsewhere to avoid missing out on the increased risk of tariffs. For example, Apple and Samsung have already shifted their production bases to Vietnam, India, and Mexico, among other places: thus, diversifying their supply chains and insulating themselves from exposure to the kind of volatility the trade war generates. Such companies have Chinese presence but further added capacity elsewhere to mitigate risks of geopolitical tensions or trade wars, a phenomenon commonly referred to as the "China Plus One" strategy. In the end, this would disintegrate the global manufacturing networks and return to other sources those countries previously highly dependent on China for their manufacturing base. Slowly, this trend will go on modifying the character of the world trade, and it may even weaken China's position as the central world manufacturing hub.

America's China trade war is a complicated and deep issue whose root causes go really deep and wide in consequence. Indeed, while the most important objective was to close trade deficits and protect intellectual property rights, that battle turned into an even grander fight for economic supremacy and technological leadership. Besides leaving behind political, economic, and supply chain dislocations on account of war, this long-lasting effect will, beyond a doubt, influence the world's economy in times to come. While still trying to navigate through difficult waters, only time will reveal what path—if any—the two countries will find or create to avoid the future reshaping of the global economic order by the trade war itself (Gates, 2022).

Technological Rivalry: The Trade Race for Supremacy in Artificial Intelligence (AI)

A characteristic of recent years where tech supremacy has become a defining parameter of global competitiveness is artificial intelligence (AI). This has in turn led to competition between the U.S. and China to this effect. China became an early AI superpower at 2030 by dedicating large resources to R&D and talent acquisition. The Chinese government has introduced laws and regulations to nurture innovation within the industry, perceiving AI not just as a tool for economic growth in the coming years but as a strategic instrument that will help secure its national strength and global power. By building a powerful AI ecosystem, China intends to control subsequent technologies that will transform major national industries such as healthcare, transport, and defence (Brynjolfsson, McAfee, 2017).

However, America became widely acknowledged as the leader in AI innovation, especially through its booming private sector. It is basically the tech companies, Microsoft, Google, and OpenAI, who comprise the front line in the development of sometimes breathtaking AI systems. Top universities in the U.S., an entrepreneurial ecosystem unlike any other, and an ability to attract private investment in research and development- all these have accelerated the developments concerning AI. The breakthroughs made by American companies in areas like autonomous systems, machine learning, and natural language processing have helped them keep their ranks in the forefront of technological innovations (Chui, Manyika, Miremadi, 2018).

The locus entry affords a train of thought suggesting that while the United States justifies its efforts in other respects, it is hard put to defend its stand against China's state-sponsored efforts in AI, especially with the data resources and centralized decision-making powers. Cut through so much rich data, with its government being able to marshal and direct resources efficiently; it will always remain an insurmountable challenge for the United States. Heavy investments in AI talent and infrastructure by China are changing the arena with both nations trying to maintain their standing as global torchbearers in this transformative technology.

The race is one of strategic considerations, not just of economics, with implications for national security and geopolitical influence. Both sides see AI as transformative to industries around the world and in redefining power dynamics. The United States is struggling to adjust, with marketplace innovation and competition embraced in free enterprise, in order to deal with challenges from China's state-driven tyranny. In contrast to the United States, China firmly believes its long-term goals and funding investments clearly reflect its determination to achieve technological parity and even overtake the United States in selected priority areas of AI development (Office of the U.S. Trade Representative, 2020).

US-China competition in AI is symptomatic of a larger competition for global technological leadership. Although the United States continues to make leading advances in various areas of AI innovations, China's concerted efforts to establish an all-encompassing AI ecosystem present a significant challenge. The ensuing trajectory of this rivalry will be dependent on how well each country is able to exploit its somewhat different strengths and counter the challenges posed by the other. As the contest for AI supremacy heats up, it will reshape the face of the global economy and geopolitics for years to come.

5G and Telecommunications

The swift expansion of 5G technology has changed international telecommunications forever, raising important geopolitical issues in the process. Chinese telecommunications giant Huawei is becoming a crucial player in the field, aggressively expanding its global market share. With its rapid ascent, Huawei is now seen as a leading global provider of 5G services and infrastructure and has thus put itself at the head of the next generation of mobile communications (Smith, 2020).

Most central to the debate concerning the geopolitics surrounding Huawei's involvement in 5G is the potential threat to security that such technology might make available for exploitation. The U.S. government has long argued that Huawei's close relationship with the Chinese state enables it to use its technology to facilitate espionage. According to U.S. authorities, in accordance with its laws, which require all corporations in the country to cooperate with the government in all matters related to intelligence operations, China would force Huawei to act as a spy for the state. Therefore, for reasons of national security, the United States will be recommending to its allies to exclude Huawei from their 5G networks (Baker, 2021).

In this regard, China views 5G as an integral part of achieving economic and technological supremacy globally. With active international alliances and foreign partnerships, Huawei penetrates emerging markets in Africa and Asia where 5G infrastructures are still at infancy stage. Through these initiatives, China continues to develop its global telecommunications infrastructure, thereby enhancing its geopolitical influence and economic reach. This is what has created another point of contention between China and Western countries, particularly the United States. It is a microcosm of their larger competition for technological superiority in the 21st century.

Beyond the disputes over economic interests, it has become part of an apparent broader strategic motive for holding control over 5G infrastructure that increasingly appears to be a means of controlling information flows across the globe and, in the future, digital governance. Countries adopting Huawei's 5G will tend to compromise their sovereignty and autonomy in cyberspace. This concern, in fact, has triggered a near-revolution in Western government relations with Chinese technology companies. The United States thus took the hardest line, promoting an international approach to 5G that would exclude those entities not viewed as security threats.

Also, this 5G race is a significant factor in the larger competition between China and the United States regarding technological and economic ascendance. Up until now, the US had always taken the lead in areas like semiconductor design and software development. However, China's strength lies in its ability to design and deploy large-scale infrastructure projects at breakneck speed and

precision. This duality in capabilities has led to an increasing emphasis by the U.S. on having indigenous innovation and resilience of the supply chain. For example, the Biden administration is busy ensuring domestic semiconductor manufacturing is intensified while working to build alternative suppliers for 5G devices to reduce dependency on Chinese firms.

Semiconductors

What is meaningful in this modern age is that semiconductors are an important asset in the global economy in which technology thrives-from smart devices to AI systems, everything is now related to it. However, current geopolitical friction, especially between the US and China, is affecting the semiconductor industry. One of the most important strides in this area has been the decision by the US government to impose restrictions on export of advanced semiconductor technologies. In fact, the chips that would be bought by Chinese companies from NVIDIA and ASML would be banned under U.S. Department of Commerce regulations as cutting edge chips for high-performance computing and AI-based or next-generation 5G networks because they would strongly contribute to the economic and national security agendas (Smith, 2021).

China has increased its efforts to develop an indigenous program in semiconductors. In trying to overcome foreign vendors, the Chinese government has increased expenditure in domestic semiconductor research and manufacturing. This effort finds reflection in large-scale initiatives, such as the strategy Made in China 2025, that aims for self-sufficiency in semiconductors and other critical technologies. The strategy aims to reward the domestic company while attracting foreign talent toward domestic production and innovation. However, these efforts notwithstanding, experts argue that China is facing great challenges toward the goal of semiconductor self-sufficiency, particularly in areas of cutting-edge chip design and photolithography technology, where Western companies continue to hold the dominant position (Li, 2020).

The semiconductor war with the US and China shows the growing significance of innovative technology in the global competition. While both states continue to invest in their respective semiconductor industries, global IT will evolve drastically in the years to come (Fajgelbaum, 2019).

Geopolitical Implications and Future Power Shifts

New alliances and trade relationships around the world have undergone remarkable changes recently due to recent geopolitical developments, hence caused by new economic giants. A considerable realignment has come in the form of strengthening ties between the United States and the European Union under the weight of increasing China's global footprints. Both the United States and the European Union have been cooperating in areas of trade, security, and other emerging technologies as the two countries are faced with a series of similar issues that China's economic rise poses in their respective efforts to garner greater influence in global governance. This alliance has become even more important as both sides aim to challenge China's growing influence in global supply chains, the digital economy, and multilateral organizations.

Their evolvement in trade and alliances has undergone significant changes globally in recent years towards the development of new giants in the economy and into geopolitical issues. One of the considerable realignments is the fortification of ties between the United States and the European Union, mainly as a consequence of China's increasing footprints in the world. The United States and the European Union are getting closer, especially in trade, security, and new technology preparation, as both are under a threat posed by recent issues from the economic rise of China. The significance of this relationship has increased on both sides as they seek to counter the burgeoning strength of China in global supply chains, the digital economy, and multilateral organizations (Kastner, 2021).

In the contrary, China has been working towards boosting its position as a global leading power since the launch of initiatives like the Belt and Road Initiative in the year 2013. The Belt and Road Initiative, which is also described as BRI, stands for a mammoth infrastructure project intending to connect China with Asia, Africa, and Europe. Through this project, China has established an extensive network of trade routes and strong economic connections with countries that have historically not been under the influence of the West. Correspondingly, the project has helped China in its geopolitical expansion through loans, investments, and infrastructure developments in the emerging economies.

The new competition has intern turned the largely monopolized environment of global trade into a more fragmented one. Southeast of all these increasingly competitive alliances has seen China step up its efforts even more in building ties through the BRI, as the US and the EU intensified their counteractions to curtail China's expanding reach through the establishment of new alliances like Transatlantic Trade and Technology Council (TTC) and multilateral collaboration in improved forums like G7. Such a development has now led to competing spheres of influence for countries that would be weighing whether to align itself with China's ambitious trade and infrastructural projects or remain in collaboration with the US-EU axis (Zhao, 2022).

Economic Decoupling

Economic decoupling, or the processes whereby dependencies amongst countries are weakened, is becoming an emergent problem within the international trade arena. Most importantly, the fracturing of global supply networks that prosper in integrated economies is seen as one of the most grievous effects of decoupling. This transition has prominently been fueled by U.S.-China trade tensions, pressuring firms and governments to reconsider their reliance on one single country for vital commodities and resources. An increasingly fragmented global economy also places rising costs and inefficiencies before the industries trying to navigate through a more disparate supply chain (Huang, 2021). The heavy reliance on China for mass production was, in many ways, a co-creator of globalization. The escalation of geopolitical threats, in the form of tariffs and trade barriers, has forced businesses to actively consider new options in diversifying their supply chains to avoid potential disruptions (Lee, 2020).

Economic decoupling now exerts its influence on the multinational firm. Due to its excessive dependence on China for manufacturing, companies like Apple and Nike are looking into various alternatives in areas like Vietnam, India, and Mexico to minimize their reliance on a single market. While the China-Plus-One strategy achieves the noble goal of minimizing geopolitical risk, it creates complexity within logistic scenarios and cost of production, plus heavy investment into new plants and local supply chains. This change is also forcing firms to engage with new local laws, labour markets, and tax regimes, again rendering their international operations harder (Gates, 2022).

Economic decoupling represents an existential threat to emerging economies, especially in Asia and Africa. As global supply chains lose interdependence, slower growth will be felt among countries that have been primarily dependent on China for investment and trade. In Southeast Asia, firms that have benefited from China's industrial capabilities may now find it increasingly difficult to compete against attrition of manufacturing as plants relocate to other areas. Global economic fragmentation may also serve to widen the gap between established and emerging markets, which are to be left more vulnerable to slower growth and, hence, financial instability.

Military and Strategic Considerations

The world of industry and military tactics everywhere changes due to a rapid improvement in artificial intelligence (AI) and quantum computing. These technologies hold immense potential in improving military capabilities, such as increased weapon accuracy, improved cybersecurity, and enhanced decision making. For instance, AI is incorporated into drones, surveillance systems, and driverless cars to enable military forces to do better and with less loss of human life. However, when quantum computing breaches existing encryption technologies and facilitates faster and stronger data analysis for military operations and the collection of intelligence, it will completely transform defence plans (Harris, 2021).

International military competition has been primarily concerned with the arms race in cutting-edge technology, notably artificial intelligence and quantum computing. With respect to defence, both countries are investing massive sums in these technological fields. Whereas the U.S. Department of Defence is actively pursuing the various defence applications of AI through Joint Artificial Intelligence Centre (JAIC) programs aimed at accelerating the fielding of AI capabilities in military operations, China has also been making huge investments in quantum research. From military cryptography and communication, state-sponsored efforts include the Quantum Experiments at Space Scale (QUESS) satellite mission (Stewart, 2020).

Affects global power dynamics, continuing the arms race in technologies with the military industry. National security and military strategy are fast becoming reliant on competitive AI and quantum technologies. The race moves beyond conventional defence capabilities and into areas of

cyber-warfare, intelligence operations, and even space-based initiatives, adding a level of complexity to the geopolitical environment.

Conclusion

The economic relationship between China and the United States is probably among the most complicated and influential dynamics shaping global trade and investment. As interacting with the two largest economies has repercussions on international trade regulations, worldwide market stability, and the geopolitical strategies the two nations pursue, this study has undertaken the analysis of U.S.-China economic tensions, particularly in trade conflicts, technology competition, and their broader implications for global markets.

One interesting observation from this research is that technology competition and trade conflicts have really become a driving force in determining present-day relations between the United States and China. Tariffs, export controls, and restrictions on technology transfers have upset global supply chains, particularly in the case of electronics, agriculture, and telecommunications. The aspiration for technological supremacy in AI, semiconductors, and 5G has added the edge of national security to economic rivalry, fuelling further tension. In the opinion of this paper, this type of policy will likely promote further decoupling-of economic ties-leaving firms and nations to adjust to new trade dynamics.

Clearly evident, is the great extent to which U.S.-China economic tensions have influenced global markets. Multinational corporations, policymakers, and economic institutions continuously find themselves being forced into re-conditioning as ever-evolving trade policies affect business. Prolonged tensions could endanger global economic stability according to World Bank Global Economic Prospects Report (World Bank, 2023). Businesses face critical challenges such as supply chain realignments, investment shifts, and adjustments to trade policies. This research highlights the strategic flexibility and diversification needed to confront risks arising from or in reply to evolving geopolitical developments.

By means of a multi-method research approach, the study provides a comprehensive analysis of U.S.-China economic tensions. Literature reviews, expert interviews, statistical analyses, and bibliometric studies have all contributed toward a more profound understanding of the two economies- by synthetically analysing trends and analysing trade strategies. Furthermore, combining systems thinking with the GVC framework and Strategic Trade Theory would instil ideas into global economies' interdependence and the need to adapt strategically.

The results highlight the importance of diversifying supply chains, investing in alternative markets, and being technologically self-reliant. This raises the question of examining the long-term implications of economic decoupling and the opportunity for multilateral trade fora to stabilize global markets in future research.

The ongoing U.S.-China economic rivalry will have a lasting impact on the evolution of trade and the shift of economic power centres. The businesses and policymakers have to adapt constantly to new challenges, making their operations resilient in an unpredictable global environment.

References

1. Baker, P. (2021, May 12). *The geopolitics of 5G: Security concerns and global strategy*. The New York Times. https://www.nytimes.com
2. Blanchard, L., & Cooper, W. (2021). *U.S.-China relations: The Biden administration's approach* (CRS Report). Congressional Research Service.
3. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2017). *The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies*. W.W. Norton & Company.
4. Chui, M., Manyika, J., & Miremadi, M. (2018). *Notes from the AI frontier: Applications and value of deep learning*. McKinsey Global Institute.
5. Fajgelbaum, P. D., Goldberg, P. K., Kennedy, P. J., & Khandelwal, A. K. (2019). *The return to protectionism: A quantitative assessment of the U.S.-China trade war* (Working Paper No. 25638). National Bureau of Economic Research. http://www.econ.ucla.edu/pfajgelbaum/RTP.pdf

6. Gates, L. (2022, March 4). *Corporate strategies in the era of economic decoupling*. Forbes. https://www.forbes.com
7. Harris, R. (2021). AI and military applications: Advancements and risks in defense technology. *Journal of Defense Innovation*, 12(3), 10–20.
8. International Monetary Fund (IMF). (2019). *World economic outlook: Global manufacturing downturn, rising trade barriers*. International Monetary Fund.
9. Kastner, S. (2021). *The evolving U.S.-EU partnership in countering China's global influence*. The Brookings Institution.
10. Lee, J. (2020). The shift in global trade: Navigating supply chain fragmentation. *Journal of International Business Studies*, 18(1), 15–30.
11. Li, X. (2020). Made in China 2025: China's plan for semiconductor self-sufficiency. *Asian Economic Review*, 24(2), 15–30.
12. Lynch, S. (2019). The trade war and the shifting global supply chain. *The Wall Street Journal*, 42(8), 72–80.
13. Office of the U.S. Trade Representative (USTR). (2019). *2019 report to Congress on China's WTO compliance*. https://ustr.gov
14. Office of the U.S. Trade Representative (USTR). (2020). *The United States-Mexico-Canada Agreement (USMCA)*. https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/united-states-mexico-canada-agreement
15. Office of the U.S. Trade Representative (USTR). (2018). *Findings of the investigation into China's acts, policies, and practices related to technology transfer, intellectual property, and innovation under Section 301 of the Trade Act of 1974*. https://ustr.gov/sites/default/files/Section%20301%20FINAL.PDF
16. Smith, J. (2020, October 21). *Huawei's global expansion and the battle for 5G dominance*. The Wall Street Journal. https://www.wsj.com
17. Smith, J. (2021, April 10). *NVIDIA, ASML, and the semiconductor battle with China*. The New York Times, 45–67.
18. Stewart, J. (2020). The Pentagon's AI strategy and its impact on future warfare. *Defense News*, 33(6), 18–26.
19. U.S. Census Bureau. (2018). *Trade in goods with China*. https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html
20. World Bank. (2023). *Global economic prospects: June 2023*. World Bank.
21. World Trade Organization (WTO). (2001). *China's accession to the WTO*. https://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/acc_e.htm
22. Zhao, H. (2022). China's Belt and Road Initiative: Navigating global trade shifts. *Global Politics Review*, 8(2), 20–40.

Received: 16.12.2024
Accepted: 11.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/276-282

Rəşid Nuriyev
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
magistrant
https://orcid.org/0009-0002-2074-5176
residnuri41@gmail.com

İşğaldan azad olunan ərazilərimizdə kənd təsərrüfatı sahəsinin bərpası istiqamətləri və istehsal göstəricilərinin proqnozlaşdırılması

Xülasə

İşğaldan azad edilmiş torpaqlarımızda kənd təsərrüfatının bərpası və inkişafı hazırda qarşımızda duran əsas vəzifələrdəndir. Bu məqalədə münaqişələrin, müharibələrin kənd təsərrüfatına vurduğu ziyanlar və postkonflikt zonalarda kənd təsərrüfatının bərpası ilə bağlı dünya təcrübəsinin icmalı verilmişdir. Bunun əsasında Azərbaycanın işğaldan azad olunmuş Qarabağ və Şərqi Zəngəzur ərazilərində kənd təsərrüfatının bərpası və istiqamətləri müəyyən olunmuş, habelə bu ərazilərdə kənd təsərrüfatının bərpası nəticəsində gözlənilən istehsal göstəriciləri proqnozlaşdırılmışdır.

Açar sözlər: *işğaldan azad olunmuş ərazilər, kənd təsərrüfatının bərpası, torpaq islahatı, əkin sahəsi, heyvanların baş sayı, bitkiçilik məhsulları, heyvandarlıq məhsulları, perspektiv istehsal, proqnoz*

Rashid Nuriyev
Azerbaijan State University of Economics
Master student
https://orcid.org/0009-0002-2074-5176
residnuri41@gmail.com

Directions of Restoration of Agricultural Sector in Our Territories Liberated From Occupation and Forecasting of Production Indicators

Abstract

Restoration and development of agriculture in our liberated lands are one of the main tasks facing us at present. This article provides an overview of the damage caused to agriculture by conflicts and wars and the world experience in restoring agriculture in post-conflict zones. On this basis, the directions and directions of restoration of agriculture in the liberated Garabagh and East Zangezur territories of Azerbaijan were determined, as well as the expected production indicators as a result of the restoration of agriculture in these territories were predicted.

Keywords: *liberated territories, restoration of agriculture, land reform, arable land, number of animals, crop products, livestock products, prospective production, forecast*

Giriş

İşğaldan azad olunmuş ərazilərimizə "Böyük Qayıdış"ın təmin edilməsi üçün Azərbaycan dövləti tərəfindən kompleks fəaliyyət planlarının hazırlanması ilə bərabər, artıq bu istiqamətdə olduqca əhəmiyyətli praktiki fəaliyyətlərə də başlanılıb.

Belə ki, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə sosial-iqtisadi, humanitar, təşkilati və digər təxirəsalınmaz məsələlərin həlli, eləcə də bu sahədə fəaliyyətin əlaqələndirilməsi məqsədilə səlahiyyətli dövlət orqanlarının rəhbər şəxslərindən ibarət Əlaqələndirmə Qərargahı formalaşdırılmışdır (Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərində məsələlərin mərkəzləşdirilmiş qaydada həlli ilə bağlı Əlaqələndirmə Qərargahının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2020-ci il 24 noyabr tarixli Sərəncamı).

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Həmçinin işğaldan azad edilmiş ərazilərdə dayanıqlı məskunlaşma üçün müasir və layiqli həyatın təmin edilməsi, bütün sahələrdə quruculuq-bərpa və abadlıq işlərinin aparılması, habelə təhlükəsiz yaşayışın, səmərəli fəaliyyətin və rifahın davamlı artmasının dəstəklənməsi məqsədilə "Qarabağ Dirçəliş Fondu" publik hüquqi şəxs yaradılmışdır ("Qarabağ Dirçəliş Fondu" publik hüquqi şəxsin yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 4 yanvar tarixli Fərmanı).

2020-ci ilin yekunlarına həsr olunmuş videoformatda keçirilən müşavirədə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev demişdir [3]: "Bizim planlarımız böyükdür. Müharibə cəmi iki aya yaxındır ki, başa çatıb. Amma görün, nə qədər böyük işlər görülüb. Bərpa işləri artıq başlanıb və bu, onu göstərir ki, bizim sözümüzlə əməlimiz arasında heç bir fərq yoxdur. Biz demişdik ki, torpaqlar işğaldan azad olunandan sonra bu torpaqları tezliklə bərpa edəcəyik."

Bir sözlə, artıq işğaldan azad olunmuş ərazilərdə inzibati idarəetmə orqanlarının bərpası və nəqliyyat, enerji və kommunikasiya infrastrukturunun yaradılması istiqamətində zəruri işlər görülür. Bütün bu tədbirlər işğaldan azad olunmuş ərazilərdə məskunlaşma, bərpa və inkişaf fəaliyyətlərinin tam sürətlə icra olunmasına imkan verəcəkdir.

İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə kənd təsərrüfatının bərpası və inkişafı ilə də bağlı dövlət başçısı tərəfindən hökumətə tapşırıqlar verilmişdir (Prezident İlham Əliyevin sədrliyi ilə 2020-ci ilin yekunlarına həsr olunmuş videoformatda müşavirə keçirilib): "Azad edilmiş torpaqlarda kənd təsərrüfatının inkişafı sistemli xarakter almalıdır və hökumət, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi bəri başdan prioritetlər seçməlidir. İlk növbədə, ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün hansı məhsullar əkilməlidir? Azad edilmiş torpaqların həm bitkiçilik, həm də heyvandarlıq sahəsində çox böyük potensialı var."

Tədqiqat

Bu məqalədə münaqişələrin / müharibələrin kənd təsərrüfatına vurduğu ziyanlar və postkonflikt zonalarda kənd təsərrüfatının bərpası ilə bağlı dünya təcrübəsinin araşdırılması əsasında Azərbaycanın işğaldan azad olunmuş ərazilərində kənd təsərrüfatının bərpası istiqamətləri müəyyən olunmuşdur. Həmçinin bu ərazilərdə kənd təsərrüfatının bərpası nəticəsində gözlənilən istehsal göstəriciləri proqnozlaşdırılmışdır.

Postkonflikt zonalarda kənd təsərrüfatının bərpası və inkişafı ilə bağlı dünya təcrübəsi

Aparılan araşdırmalar çərçivəsində sosial-iqtisadi sarsıntılar, texnogen fəlakətlər və silahlı qarşıdurmalar nəticəsində kənd təsərrüfatı istehsalı və ərzaq ticarətinin pozulması, investisiyaların azaldılması, torpaq və infrastrukturun pisləşməsinin yerli və regional ərzaq təhlükəsizliyinə təsirləri müxtəlif aspektlərdən qiymətləndirilmişdir. Teodosijevic "Armed Conflicts and Food Security" məqaləsində gəldiyi nəticəyə əsasən, münaqişə dövründə kənd infrastrukturunun dağılması, mal-qaranın tələf olması, meşələrin qırılması, minalardan geniş istifadə edilməsi, eləcə də əhalinin yerdəyişməsi ərzaq təhlükəsizliyi sahəsində uzunmüddətli problemlərin yaranmasına gətirib çıxarır. Bu problemlərin aradan qaldırılması üçün post-konflikt dövründə dağılmış ərazilərdə kənd təsərrüfatı fəaliyyətinin bərpası, o cümlədən döyüşlərdə iştirak etmiş əsgərlərin müvəqqəti tərxis olunması, ərazilərin minalardan təmizlənməsi və kənd infrastrukturunun, xüsusilə də yolların və suvarma sistemlərinin yenidən qurulması tələb olunur (Teodosijevic, 2003).

Silahlı münaqişələrin ərzaq təhlükəsizliyinə təsiri ilə bağlı aparılmış araşdırmaya görə, münaqişələr adətən kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının həddən artıq azalması ilə nəticələnir, bu isə öz növbəsində aclığa və çoxlu sayda insanın yeni ərzaq mənbələri axtarışında miqrasiya etməsinə gətirib çıxarır. Bunu, son dövrlər ərzində Yaxın Şərqdə baş verən güclü silahlı münaqişələrdən sonra İraq, Suriya, Livan və s. kimi ölkələrdən qonşu ölkələrə, habelə Qərbi və Şərqi Avropa ölkələrinə miqrantların axını timsalında da müşahidə etmək olar (Teodosijevic, 2003).

Həmçinin münaqişələr kənd təsərrüfatına güclü zərər vurur, ev təsərrüfatlarının gəlirlərini azaldır, torpaqların deqradasiyasına, bitkilərin genetik ehtiyatlarının məhv olmasına, ölüm və ya miqrasiya halları isə kənd təsərrüfatı mütəxəssislərinin itirilməsinə səbəb olur (Zurayk, 2018).

Digər bir araşdırmaya görə isə Suriya və İraq hadisələrindən sonra insanların münaqişə zonasını kütləvi şəkildə tərk etmələrinə baxmayaraq, bu ərazilərdə kənd təsərrüfatı bitkilərinin əkin sahələri

əvvəllər becərilməmiş ərazilər hesabına daha da genişlənmişdir. Bunun müqabilində isə intensiv üsulla becərilən əkin sahələrinin xüsusi çəkisi azalmışdır (Eklund, 2017).

İkinci Dünya Müharibəsindən sonra 1947-ci ildə ABŞ Konqresinin Avropa iqtisadiyyatının bərpası məqsədilə qəbul etdiyi "Marşal planında" müharibədən sonrakı dövrdə çox ağır vəziyyətdə olan Qərbi Almaniyanın iqtisadiyyatının, o cümlədən kənd təsərrüfatının bərpası da nəzərdə tutulmuşdu (Hubert, 1955). Bu ərazilərdə kənd təsərrüfatı istehsalının bərpası və yaxşılaşdırılması ilə bağlı məsələlər aşağıdakı istiqamətləri əhatə edirdi: I) Taxılın, yem bitkilərinin və otlaqların məhsuldarlığının artırılması; II) Süd istehsalının artırılması, südün və digər tez xarab olan məhsulların keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması; III) Heyvanların yemlənməsinin səmərəliliyinin artırılması; IV) Məhsuldarlığın artırılması üçün təsərrüfatlarda mexanikləşmənin aparılması. Bu tədbirlər nəticəsində müharibədən sonrakı dövrdə Qərbi Almaniyada sənaye sahəsindəki qədər olmasa da, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı sürətlə artdı. Qeyd edək ki, bu artım əkin sahələrinin genişləndirilməsi hesabına yox, intensiv istehsal üsullarının tətbiqi hesabına əldə edilmişdi. Belə ki, 1953-cü ildə Qərbi Almaniyanın ümumi torpaq sahəsinin yalnız üçdə biri əkin sahələrindən, dörddə biri isə otlaq və çəmənliklərdən ibarət idi (Hubert, 1955).

II Dünya Müharibəsindən sonrakı ilk bir neçə il ərzində və sıx kollektivləşmədən əvvəl, eləcə də 20 il davam edən müharibədən sonra Vyetnamda tətbiq edilən aqrar siyasətin nəticələri də postkonflikt zonalarda kənd təsərrüfatı sahəsinin inkişafı təcrübəsi kimi araşdırılmışdır. Bu araşdırmaya əsasən, münaqişə nəticəsində kəndlər şiddətli dağıntılara məruz qalmış, kənd təsərrüfatına yararlı 560.000 hektar əkin sahəsi becərilməmiş qalmış və 1.5 milyon baş kənd təsərrüfatı heyvanı tələf olmuşdur. Konflikt dövründə kənd əhalisinin böyük bir qismi kəndlərdən şəhərlərə və qəsəbələrə köçürülmüşdür ki, bunun nəticəsində də şəhərlərdə işsizliyin artması ilə yanaşı kənd yerlərində işçi qüvvəsi azalmışdır. Kəndlərdəki fermerlərin sayı da azalmışdır. Müharibədən sonra Vyetnam Kommunist Partiyasının siyasətinin əsas istiqamətləri istehsalın bərpasına, torpaq islahatının aparılmasına və müharibədən sonrakı digər problemlərin həllinə yönəlmişdi (Dang).

Beynəlxalq Aqrar Tədqiqatlar üzrə Məsləhət Qrupu (Consultative Group on International Agricultural Research) isə son 30 ildə Afrika, Asiya və Latın Amerikasında münaqişələrə və təbii fəlakətlərə məruz qalmış bir çox ölkədə kənd təsərrüfatı fəaliyyətinin bərpası ilə bağlı görülən işləri araşdırmış və bu ölkələrin post-konflikt dövründə kənd təsərrüfatı sahəsinin bərpası ilə bağlı həyata keçirdikləri tədbirləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmışdır (Varma, Winslow, 2005):

I) Kənd təsərrüfatı üzrə elmi-tədqiqat və təcrübi mərkəzlərinin yaradılması;
II) Toxum istehsalı və tədarükü sistemlərinin bərpası;
III) Aqrobiomüxtəlifliyin qorunması və bərpası;
IV) İnsan potensialının və institusional potensialın bərpası;
V) Gələcəkdəki münaqişələrə və fəlakətlərə qarşı dayanıqlılığın artırılması;
VI) Yardım Təşkilatlarının daha effektiv fəaliyyət göstərməsinin təmin edilməsi.

İşğaldan azad olunan ərazilərdə kənd təsərrüfatı sahəsinin bərpası məsələləri

Azərbaycanın işğaldan azad olunmuş ərazilərində kənd təsərrüfatının bərpası və inkişafı istiqamətlərinin müəyyən olunması məsələləri, mövcud dünya təcrübəsi ilə yanaşı, bir sıra spesifik məqamların da nəzərə alınmasını tələb edir.

Əvvəla, Ermənistan Respublikası tərəfindən ərazilərimizin işğala məruz qalması ilə nəticələnən təcavüzkar müharibə beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinə sığmayan, demək olar ki, terror aktı xarakteri daşıyırdı. Belə ki, işğal olunmuş ərazilərdə yaşayan bütün əhali bu ərazilərdən son nəfərinədək qovulmuşdur. Həm də işğal olunmuş ərazilərdəki bütün mülki infrastruktur, o cümlədən də kənd təsərrüfatı infrastrukturu (fermalar, anbarlar, emal müəssisələri, irriqasiya sistemləri və s.) döyüşlər nəticəsində deyil, məqsədyönlü şəkildə tamamilə dağıdılmışdır. İşğaldan sonrakı dövrlərdə isə bu ərazilərdə kənd təsərrüfatı torpaqlarından istismar xarakterli istifadə olunmuşdur (Ermənistanın və digər ölkələrin işğal olunmuş ərazilərdə qanunsuz olaraq məskunlaşdırılan erməni əsilli vətəndaşları tərəfindən, habelə buradakı separatçı-kriminal qruplar tərəfindən əkinlərin aparılması və kənd təsərrüfatı heyvanlarının yemlənməsi məqsədləri üçün istifadə olunması formasında).

Digər tərəfdən isə, 1996-cı ildə qəbul edilmiş qərarla Azərbaycanda əkin təyinatlı kənd təsərrüfatı torpaqlarının əvəzsiz olaraq kənd yerlərində yaşayan əhalinin şəxsi mülkiyyətinə verilməsi ilə nəticələnən və uğurla həyata keçirilən torpaq islahatları, məlum səbəbdən işğal olunmuş əraziləri əhatə etməmişdir. Yəni azad olunmuş ərazilərdə torpaq islahatının aparılması və aqrar sahədə tam olaraq özəl sektorun fəaliyyətinə əsaslanan təsərrüfatçılıq fəaliyyətinin qurulması vəzifəsi də qarşıda durur.

Torpaq və su resurslarının səmərəli istifadəsi üzrə planlamanın aparılması, bərpa tədbirlərinin görülməsi və torpaq islahatının aparılması

Torpaq balansı məlumatlarına əsasən işğaldan azad olunan ərazilərdə kənd təsərrüfatının bərpasından sonra 200 min hektardan çox torpaq sahəsinin əkin üçün istifadə ediləcəyi proqnozlaşdırılır ki, bunun da təqribən 9 min ha həyətyanı sahələrdir.

Lakin bu ərazilərdə kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaq sahələrinin inventarlaşdırılması, xəritələndirilməsi və elektron məlumat bazası mövcud deyil, torpaq sahələrinin uqodiyalar üzrə dövlət, bələdiyyə və xüsusi mülkiyyət bölgüsü yoxdur. Buna görə də işğaldan azad olunmuş ərazilərdə daşınmaz əmlakın vahid kadastr uçotu işləri həyata keçirilməli (yaşayış məntəqələri daxil olmaqla), torpaqların dəqiq uçotu (kəmiyyət və keyfiyyət, kateqoriya və uqodiyalar üzrə) aparılmalı və torpaq kadastrı yaradılmalı, regionun rəqəmsal topoqrafik xəritəsi hazırlanmalıdır. Bunun hesabına potensial əkin sahələrinin, örüş-otlaqların və biçənəklərin ölçüləri barədə dəqiq informasiya müəyyən olunacaq ki, bu da həm regionda aqrar sahə üzrə istehsalın effektiv şəkildə planlaşdırılması və dəqiq proqnoz göstəricilərinin əldə olunması, həm də torpaq islahatının aparılması üçün zəruri informasiya bazası kimi çıxış edəcək.

Torpaqların kəmiyyət ölçüləri ilə bərabər aqrokimyəvi tədqiqatlar əsasında keyfiyyət göstəriciləri barədə də məlumatların əldə olunması azad olunmuş ərazilərdə kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi baxımından prioritet sahələrin müəyyən olunması baxımından əhəmiyyətli məsələdir. Həmçinin bu ərazilərdə suvarma sistemlərinin yaradılması, ümumiyyətlə suvarma imkanları ilə bağlı potensialın da dəqiq qiymətləndirilməsi zəruridir. Ona görə ki, bu ərazilərdə su ehtiyatlarının kifayət qədər olmasına baxmayaraq, 1988-ci ildə "DQMV iqtisadiyyatı: problemlər və perspektivlər" mövzusunda Nazirlər Soveti yanında Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutunda keçirilən görüşdə Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı və Təşkili İnstitutunun əməkdaşı bunları qeyd edib: "... kənd təsərrüfatı başlıca olaraq dəmyə əkinçiliyə əsaslanır, kənd təsərrüfatı üçün yararlı sahələrin ümumi miqdarının 1/10 hissəsindən bir qədər çoxu suvarılan sahədir" (Səmədzadə, 1995, s. 62).

Başqa sözlə, hazırkı ictimai müzakirələrdə işğaldan azad olunmuş ərazilərdə su ehtiyatlarının digər regionlarla müqayisədə çox olması qeyd olunsa da, tarixi faktlar bu ərazilərdə daha çox dəmyə əkinçiliyinin üstünlük təşkil etdiyini göstərir.

Torpaq və su ehtiyatları ilə bağlı qiymətləndirmə aparıldıqdan və uçot sistemi qurulduqdan sonra əsas vəzifə, şübhəsiz ki, işğaldan azad olunmuş ərazilərdə torpaq islahatının aparılması ilə bağlıdır. Bu baxımdan, azad olunmuş ərazilərdə torpaq islahatının aparılması baxımından bir sıra müsbət məqamlar mövcuddur.

Belə ki, 1996-cı ildə MDB məkanında ilk dəfə Azərbaycanda aparılan və uğurla nəticələnən torpaq islahatı təcrübəsi mövcuddur. Bu təcrübə azad olunmuş ərazilərdə torpaq islahatının aparılması üçün də konseptual baza rolu oynamış olacaq. 1996-cı ildə islahat aparılan zaman torpaq sahələrinin dəqiq inventarlaşdırılması aparılmadığına görə bəzi hallarda torpaqlarla bağlı dəqiq uçot məlumatlarının olması problemi var idisə, azad olunmuş torpaqlarda müasir informasiya texnologiyaları əsasında elektron uçot sistemi yaratmaq imkanı var.

Həmçinin ölkənin digər regionlarında 1996-cı ildə aparılan torpaq islahatı sosial ədalət prinsipinə uyğun olub, lakin islahatdan sonra torpaqların kiçik bloklara parçalanması iqtisadi səmərəliliyi aşağı salıb. İndi keçmiş təcrübə əsasında azad olunmuş ərazilərdə torpaq islahatı aparılarkən torpaqların özəl mülkiyyətə verilməsi zamanı minimal səmərəli ölçünün gözlənilməsini təmin edən mexanizmlər tətbiq oluna bilər.

Heyvandarlıq fermalarının qurulması

Torpaqlar bərpa edilib təsərrüfatların istifadəsinə verildikdən sonra növbəti mərhələdə heyvandarlıq fermalarının qurulması və təsərrüfatların heyvanlarla təmin olunması istiqamətində tədbirlər görülməlidir. Heyvandarlığın intensiv amillər hesabına inkişafı imkanları nəzərə alınmaqla fermaların qurulması və təsərrüfatların məhsuldar heyvanlarla təmin olunması məsələsi aktuallıq kəsb edir. Heyvandarlıq fermalarının qurulması tədbirləri həm də iqtisadi səmərəliliyinin artırılması baxımından fermaların optimal ölçüsü nəzərə alınmaqla təşkil edilməsini əhatə edir.

Aqrotexniki xidmətlər, toxum, gübrə və pestisidlərlə təchizat bazasının yaradılması

Əkinçilik istiqamətli təsərrüfatların fəaliyyət göstərməsi üçün onların istehsal vasitələri ilə təmin edilməsi vacibdir. İşğaldan azad edilmiş bu ərazilərdə məskunlaşan təsərrüfatların əkin-biçin işləri ilə məşğul olması üçün onların toxum, gübrə və pestisidlərə çıxışının asanlaşdırılması və bu ərazilərdə aqrotexniki xidmətlərin təşkili ilə bağlı bərpa tədbirləri ilkin mərhələdə daha çox dövlətə məxsus "Aqroservis" ASC tərəfindən həyata keçirilə bilər. Tədricən bu istiqamətdə özəl təsərrüfatların da stimullaşdırılması mühüm şərtdir.

Kənd təsərrüfatı mütəxəssislərinin hazırlanması və informasiya-məsləhət xidmətinin təşkili

Azad olunan ərazilərdə məskunlaşan fermerlər üçün məsləhət-informasiya xidmətlərinin təşkili bu bölgədə kənd təsərrüfatının bərpası və inkişafı baxımından vacib faktorlardandır. Belə ki, işğal olunmuş rayonların əhalisinin kənd yerlərində qeydiyyatda olanlarının əksəriyyəti uzun müddətdir kənd təsərrüfatı fəaliyyətindən uzaq düşüblər, yaxud da işğaldan sonra şəhər və qəsəbələrdə doğulan və ya yetişən yeni nəsil ümumiyyətlə kənd təsərrüfatı fəaliyyətində iştirak təcrübəsinə malik deyillər. Həmçinin müasir dövrdə artıq təsərrüfatların texnologiyası yenilənib, yeni və daha məhsuldar təsərrüfatçılıq üsulları formalaşıb. Buna görə də həmin ərazilərdə məsləhət-informasiya xidmətlərinin təşkil olunması və modul peşə təlimi sisteminin yaradılması çox zəruridir.

Məhsulların tədarükü və ticarəti üzrə logistika infrastrukturunun yaradılması

Təsərrüfatların fəaliyyətə başlaması üçün yuxarıda qeyd edilən zəruri tədbirlər həyata keçirildikdən sonra onların davamlı fəaliyyəti üçün qısa zamanda tədarük zəncirləri qurulmalı və logistika infrastrukturu formalaşdırılmalıdır. Logistika infrastrukturu istehsal edilmiş məhsulların daşınması və saxlanmasını, həmçinin nəqliyyat vasitələrinə çıxışın təmin edilməsi və yolların bərpa edilməsi məsələlərini də əhatə etməlidir. Həmçinin regionda baramaçılıq və tütünçülüyün bərpası imkanları nəzərə alınmaqla barama və tütün qəbulu məntəqələrinin yaradılması da tədarük infrastrukturu baxımından önəmlidir.

Aqro-emal müəssisələrinin yaradılması

Tədarük və logistika infrastrukturu ilə bərabər bölgədə istehsal strukturuna müvafiq aqro-emal müəssisələrinin yaradılması da mühüm tədbirlərdəndir. Azad olunmuş ərazilərdə südçülüyün, üzümçülüyün və meyvəçiliyin inkişafı perspektivləri nəzərə alınmaqla, məhz bu sahələr üzrə emal müəssisələrinin yaradılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Həmçinin taxılçılığın inkişafına uyğun olaraq un dəyirmanlarının, heyvandarlığın inkişafı əsasında isə sənaye üsulu ilə yem istehsalı və ilkin dəri xammalı emalı müəssisələrinin qurulması da nəzərə alına bilər.

Spesifik dövlət dəstəyi mexanizminin yaradılması

Hazırda hökumət tərəfindən aqrar sahə üzrə həyata keçirilən dövlət dəstəyi siyasətinin, o cümlədən də aqrobiznes sahələri üzrə investisiya təşviqi siyasətinin işğaldan azad olunmuş ərazilər üzrə spesifik korrektələrə ehtiyac olacaq. Belə ki, hazırda tətbiq edilən dəstək və təşviq siyasəti ölkədə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, emalı və ticarəti sahələrinin inkişafı məqsədi ilə həyata keçirilir. Bunun müqabilində, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə bu sahələrin ilk növbədə bərpasına ehtiyac var.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə kənd təsərrüfatı əkinləri

İşğaldan azad edilən rayonlarda ənənəvi sahələrlə yanaşı perspektiv dövrdə meyvə və tərəvəzçiliyin, həmçinin heyvandarlığın yem təminatı baxımından yem bitkiləri sahəsinin inkişafı da nəzərdə tutulur. Torpaq-iqlim xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla çoxillik əkmələrin strukturunda nar, xurma, alça, gavalı, albalı və gilas, alma, armud bağlarının, baramaçılığın inkişaf perspektivi baxımından çəkil əkmələrinin və ənənəvi sahələrin bərpası məqsədilə üzümlüklərin salınmasına üstünlük veriləcəyi gözlənilir.

Hal-hazırda ölkədə taxılçılıq və üzümçülüyün faktiki inkişaf dinamikası nəzərə alınmaqla, taxıl və üzüm istehsalında bu bölgənin payının təqribən eyni səviyyədə olması gözlənilir. Bundan başqa ənənəvi olaraq Qubadlı, Zəngilan və Kəlbəcər rayonlarında tütünçülüyün, Ağdam və Füzuli rayonlarında pambıqçılığın, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilan və Ağdərə bölgələrində üzümçülük sahələrinin bərpa edilməsi nəzərdə tutulur. Ənənəvi sahələrinin bərpası ilə yanaşı bölgədə kartof, tərəvəz, bostan və yem bitkiləri əkinlərinin genişləndirilməsi imkanları böyükdür. Yüksək əlavə dəyər yaratması, emal sənayesi üçün xammal təminatı və ixrac imkanları perspektivi baxımından həmin ərazilərdə meyvəçiliyin inkişafına da xüsusi diqqət yetiriləcəyi gözlənilir.

Nəticə

İşğaldan azad edilmiş rayonlarda kənd təsərrüfatının inkişaf perspektivləri baxımından aparılmış təhlil və qiymətləndirmələrə əsasən, bu torpaqlarda kənd təsərrüfatının bərpası istiqamətləri müəyyən edilmiş, regionun kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə potensial istehsal həcmi proqnozlaşdırılmışdır. Belə ki, bölgədə Ağdam və Füzulinin işğala məruz qalmayan sahələri də nəzərə alınmaqla azad olunmuş ərazilərdə təqribən 232,8 min hektar sahədə birillik və çoxillik əkinlərin aparılacağı, həmçinin 430 min baş iribuynuzlu, 1,6 milyon baş xırdabuynuzlu heyvanlardan ibarət fermaların qurulacağı gözlənilir.

Regionun tarixən heyvandarlıq sahəsi üzrə mövcud olan potensialı və təbii-relyef xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla gələcək dövrdə də heyvandarlıq ağırlıqlı kənd təsərrüfatı istehsalı üstünlük təşkil edəcək. Regionda heyvandarlığın yem təminatı baxımından mövcud olan otlaq və biçənəklərin mövcudluğu ilə yanaşı, taxıl və yem bitkiləri əkinlərinin də genişləndirilməsi hesabına heyvandarlığın inkişaf etdirilməsi üçün böyük potensial mövcuddur. Ət və süd məhsulları istehsalının proqnozlaşdırılan həcmi xüsusilə idxal əvəzetməsi baxımından böyük önəm kəsb edir.

Həmçinin regionda tarixən mövcud olan üzümçülük, tütünçülük, baramaçılıq və arıçılıq sahələrinin bərpası və genişləndirilməsi həyata keçiriləcək. Bundan əlavə, regionda yeni trend olaraq intensiv meyvəçilik sahəsinin inkişafı da geniş vüsət alacaq.

Aparılmış qiymətləndirmələrə görə, regionda kənd təsərrüfatı istehsalının bərpası hesabına ölkə üzrə ümumi kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı həcminin 8%-dən çox artacağı gözlənilir.

Təbii ki, nəzərdə tutulan bərpa tədbirlərinin həyata keçirilməsi və istehsalın təşkili üçün spesifik dəstək mexanizmlərinin həyata keçirilməsinə də ehtiyac var. Belə ki, hazırda ölkədə həyata keçirilən aqrar siyasət bu sahənin inkişafı məqsədlərinə xidmət edirsə, azad olunmuş ərazilərdə həm də kənd təsərrüfatı sahəsinin bərpası ilə bağlı müvafiq mexanizmlərin yaradılması ehtiyacları nəzərə alınmalıdır.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərində məsələlərin mərkəzləşdirilmiş qaydada həlli ilə bağlı Əlaqələndirmə Qərargahının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2020-ci il 24 noyabr tarixli Sərəncamı.
2. "Qarabağ Dirçəliş Fondu" publik hüquqi şəxsin yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 04 yanvar tarixli Fərmanı.
3. Prezident İlham Əliyevin sədrliyi ilə 2020-ci ilin yekunlarına həsr olunmuş videoformatda müşavirə keçirilib. https://azertag.az/xeber/Prezident_Ilham_Aliyevin_sedrliyi_ile_2020_ci_ilin_yekunlarina_hesr_olunmus_videoformatda_musavire_kechirilib_YENILANIB_VIDEO-1682565
4. Səmədzadə, Z. (1995). *"Dağlıq Qarabağ: naməlum həqiqətlər",* Bakı, "Vətən" nəşriyyatı.
5. Zurayk, R., et al. (2018). *"Agriculture, conflict and the agrarian question in the 21st century", Book: Crisis and Conflict in Agriculture.* https://egyptssp.ifpri.info/2018/12/19/agricultureconflict-and-the-agrarian-question-in-the-21st-century/

6. Varma, S., Winslow, M. (2005). *"Healing wounds: How the international centers of the CGIAR help rebuild agriculture in countries affected by conflicts and natural disasters",* Consultative Group on International Agricultural Research (CGIAR).
7. Teodosijevic, S. B. (2003). *"Armed Conflicts and Food Security",* ESA Working Paper No. 0311. http://www.fao.org/3/a-ae044t.pdf
8. Eklund, et al. (2017). *"How conflict affects land use: agricultural activity in areas seized by the Islamic State", Environmental Research Letter.* https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1748-9326/aa673a/pdf
9. Dang, T. (n.d.). *Postwar restoration and preparations for collectivisation. In Vietnam's Post-1975 Agrarian Reforms (45-79).* ANU Press., https://www.jstor.org/stable/j.ctv1rmjkr.12
10. Hubert, G. S. (1955). *"Postwar Developments in West German Agriculture,* 1945-1953", Agricultural History Society. https://www.jstor.org/stable/3740047

Daxil oldu: 15.12.2024
Qəbul edildi: 11.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/283-289

Aysel Abdullayeva
Naxçıvan Dövlət Universiteti
magistrant
https://orcid.org/0009-0006-3727-4752
sukurovramiz9@gmail.com

Tələbələrin universitetin sosial-mədəni mühitinə səmərəli uyğunlaşmasını təmin etmək üçün pedaqoji dəstəyin imkanları

Xülasə

Məqalədə tələbələrin universitetin sosial-mədəni mühitinə səmərəli uyğunlaşmasını təmin etmək üçün pedaqoji dəstəyin imkanları araşdırılır. Qeyd edilir ki, pedaqoji dəstək müəllim və tələbə arasında çətinliklərin öhdəsindən gəlməyə kömək etməyə, habelə müstəqil fərdi seçim vəziyyətlərinə yönəlmiş pedaqoji qarşılıqlı əlaqə sistemidir. Pedaqoji dəstək fəaliyyətdir, pedaqoji prosesin tərkib hissəsidir, müəllim tələbənin inkişafı üçün lazım olan resursları aktivləşdirir.

Əsaslandırılır ki, pedaqoji dəstəyin həyata keçirilməsində təcrübənin yayılması tədris vəsaitləri yazmaqla, tələbələrin universitet mühitinə uyğunlaşdırılması, elmi konfranslarda, seminarlarda, dəyirmi masalarda və s. bu təcrübənin təhsil təcrübəsində köklənməsinə öz töhfəsini verir. Baxılan prosesin pedaqoji dəstəyi tələbələrin şəxsi və peşəkar öz müqəddəratını təyin etməsinin mümkün olduğunu, müxtəlif həyat və təhsil vəziyyətlərinin, onun subyektivlik əldə etməsi və öz hərəkətlərinin məqsədyönlü həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Qeyd edək ki, pedaqoji dəstəyin səmərəli həyata keçirilməsi yalnız müvafiq nəzəri əsaslarla mümkündür.

Açar sözlər: *universitet, uyğunlaşma, tələbə, sosial-mədəni mühit, pedaqoji dəstək*

Aysel Abdullayeva
Nakhchivan State University
Master Student
https://orcid.org/0009-0006-3727-4752
sukurovramiz9@gmail.com

Possibilities of Pedagogical Support to Ensuring Effective Adaptation of Students to the Socio-Cultural Environment of the University

Abstact

The article examines the possibilities of pedagogical support to ensure effective adaptation of students to the socio-cultural environment of the university. It is noted that pedagogical support is a system of pedagogical interaction between the teacher and the student, aimed at helping to overcome difficulties, as well as independent individual choice situations. Pedagogical support is an activity, an integral part of the pedagogical process, the teacher activates the resources necessary for the development of the student.

It is substantiated that the dissemination of experience in the implementation of pedagogical support, adaptation of students to the university environment by writing teaching aids, scientific conferences, seminars, round tables, etc. contributes to the rooting of this experience in educational practice. The pedagogical support of the process under consideration assumes the possibility of students' personal and professional self-determination, the acquisition of subjectivity in various life and educational situations, and the purposeful implementation of their own actions. It should be noted that the effective implementation of pedagogical support is possible only with the appropriate theoretical foundations.

Keywords: *university, adaptation, student, socio-cultural environment, pedagogical support*

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Müasir, sürətlə dəyişən dünya, yeniliyə hazır olmaq, mobillik, çeviklik və rəqabət qabiliyyətlilik kimi keyfiyyətləri inkişaf etdirməli olan mütəxəssislərin hazırlanması sisteminə yeni tələblər qoyur. Təhsilin, elmin rolunun daha da artdığı, dünya təhsil sisteminə inteqrasiyasının gücləndiyi bir dövrdə, dərin bilikli və müasir təfəkkürlü mütəxəssis-kadrlarla yanaşı, cəmiyyət daxilində öz potensialını həyata keçirə bilən tələbələr də lazımdır. Müasir gənclərin əksəriyyəti dəyişən reallığa sosial uyğunlaşma ilə bağlı çətinlik çəkirlər. Məhz buna görə də peşə-ixtisas hazırlığının ilkin mərhələsində tələbələrin universitetin sosial-mədəni mühitinə uyğunlaşması aktual problemlərdəndir.

Azərbaycan Respublikasında ali təhsil pilləsinin dövlət standartı və proqramına uyğun olaraq, bakalavr və magistr dərəcəsi alan məzunlar şifahi və yazılı formada ünsiyyət qurmaq bacarığı, komandada işləmək bacarığı, sosial, mədəni və şəxsi fərqləri, təhsil prosesində iştirakçıların psixoloji və pedaqoji dəstəyə hazırlığı, tolerantlıqla dərk etmək və s. sosial qarşılıqlı əlaqə kompetensiyasına malik olmalıdırlar (Əliyev, 1998).

Universitetin sosial-mədəni mühiti hər bir tələbənin şəxsiyyətinin formalaşmasına, müsbət həyati dəyərlərin, idealların və istəklərin mənimsənilməsinə kömək edir və məzunların dəyişən şəraitə uyğunlaşma qabiliyyətinin inkişafı üçün əlverişli şərait yaradır. Eyni zamanda, universitetdə təhsil almayan gənclərin şəxsi keyfiyyətləri və imkanları çox vaxt təhsilli gənclərdən fərqli olur. Uyğunlaşma məzunların təkcə peşə-ixtisas sahəsində deyil, həm də fərdin, cəmiyyətin və dövlətin maraqları naminə həyata keçirilən digər fəaliyyət sahələrində gələcək uğurlu həyatına kömək edir. Üstəlik, həm cəmiyyət, həm də dövlət yaranan situasiyaları idarə etməyi, insanlara inam və insanpərvərliklə yanaşmağı, özünü tanıma və özünü inkişaf etdirməyi, insanlarla səmərəli ünsiyyət qurmağı bacaran, yeni sosial-mədəni reallığa uyğunlaşan bir mütəxəssisin inkişafında maraqlıdır.

Qeyd edək ki, "Uyğunlaşma" termini (latınca *adaptatio* – uyğunlaşma) elmi dövriyyəyə XVIII əsrin sonlarında H. Obert tərəfindən daxil edilmişdir və ümumilikdə adaptasiya canlının müxtəlif ətraf mühit parametrlərinin dəyişməsi nəzərə alınmaqla öz bütövlüyünü qorumaq qabiliyyəti mənasını verir.

Tədqiqatlarda sosial adaptasiyanı fərdin sosial mühitdə baş verən dəyişikliklərə aktiv uyğunlaşması hesab edilir. Bu o deməkdir ki, insanın özü münasibətlərdə dəyişikliklərə ehtiyac olduğunu başa düşür. Bu, başqaları ilə münasibətlərin uyğunlaşdırılmasına yönəlmiş digər davranış yollarının formalaşmasına başlayır (Vittenberq, 1994, s. 240).

Psixoloqlar və pedaqoqlar müasir dünya və cəmiyyətin daimi dəyişikliklərinin kontekstində tələbələrin universitetin sosial-mədəni mühitə uyğunlaşması problemini öyrənməyə çalışmışlar. Şəxsiyyətin sosial-psixoloji uyğunlaşması problemi xarici tədqiqatlarda Z. Freyd, A. Adler, E. Erikson, G. Allport, D. Rotter, K. Rogers və s. psixoloqlar tərəfindən geniş şəkildə öyrənilmişdir. P. A. Proseçkiy uyğunlaşmanı tələbələrin ali təhsil şəraitinə fəal yaradıcı uyğunlaşması kimi xarakterizə edir. Bu prosesdə zehni fəaliyyətin təşkili, seçilmiş peşəyə çağırış, rasional kollektiv və şəxsi iş rejimi, asudə vaxt və gündəlik həyat, peşəkar özünütəhsil və peşəkar əhəmiyyətli şəxsi keyfiyyətlərin özünü inkişaf etdirmə iş sistemi inkişaf etdirilir (Joqova, 2014, s. 98). Tədqiqatlardan aydın görünür ki, uyğunlaşma o zaman baş verir ki, tələbə bu prosesə münasibətdə subyektivdir. Bu tələbələrin həm aktiv, həm də passiv rolların birləşməsini nəzərdə tutur. Tələbələrin universitetin sosial-mədəni mühitinə uyğunlaşmasının uğuru əsasən onların sosial münasibətlərin makro mühitindəki yerini dərk etmələrini, öz fəaliyyətləri üçün strategiyanın formalaşdırılmasını, gələcək mütəxəssislərin şəxsi və peşəkar inkişafını, özünü təkmilləşdirmə və özünü həyata keçirmə istəklərini müəyyən edir.

Peşəkar uyğunlaşma təhsil prosesinin mahiyyətinə, məzmununa, şəraitinə və təşkilinə uyğunlaşma, tədris və elmi işdə müstəqillik bacarıqlarının inkişafıdır. Tələbələrin peşə hazırlığının keyfiyyəti onların peşə fəaliyyətinin səviyyəsini müəyyən edir (Rean, 1995, s. 282).

Vurğulamaq yerinə düşər ki, bəzi tələbələrin müxtəlif dəyişikliklərə sosial-psixoloji uyğunlaşma qabiliyyəti, real əlaqələr qurmaq və münasibətləri idarə etmək bacarığı aşağıdır. Təhsil fəaliyyəti üçün öz motivasiyasının aşağı səviyyəsi və başqalarının kifayət qədər qəbul edilməməsi tələbələrin universitet mühiti ilə qarşılıqlı əlaqəsinin həmişə lazımi tərbiyəvi təsir göstərməməsindən irəli gəlir və bu mühiti qane etmir.

Tədqiqat

Tədqiqatlarda qeyd edilir ki, birinci kurs tələbələrinin hər bir konkret sahədə universitetdə yeni yaşayış şəraitinə uyğunlaşma problemi çətinlik dərəcəsinə və xüsusiyyətlərinə görə dəyişir ki, bu da tələbələrin yeni mühiti dərk etmək və mənimsəməkdə fərdi xüsusiyyətlərindən və ali təhsil müəssisəsinin xüsusiyyətlərindən asılıdır (Kon, 1989, s. 299).

Tələbələr qrupunda şəxsiyyətlərarası münasibətlər, xüsusilə universitet təhsilinin ilkin dövründə çox vaxt kortəbii şəkildə qurulur. Bu baxımdan bir çox tələbələr həm şəxsi inkişafda, həm də peşəkar öz müqəddəratını təyin etməkdə çətinlik çəkirlər. Qeyd edilən tendensiyalar tələbələrin çətinliklərin öhdəsindən gəlmək bacarıqlarını inkişaf etdirməkdə yardım tələb edir. Belə bir nəticə yalnız bütün sahələri əhatə edən, tələbələrin ətraf mühitə uyğunlaşmasına töhfə verən xüsusi fəaliyyətlərin köməyi ilə mümkündür.

Universitetdə təhsil almağa yeni başlayan birinci kurs tələbələrinə universitetin sosial-mədəni mühitinə, özünütəhlil, özünə hörmət və özünüidarəetmə mexanizmlərinin inkişafına dəstək üçün uyğunlaşmasına kömək etməyə yönəlmiş belə bir tədris fəaliyyəti sisteminə ehtiyac əvvəlcədən müəyyənləşdirilir.

Birinci kurs tələbəsi təhsilin birinci ilində tələbə kollektivinə daxil olur, zehni fəaliyyətin rasional təşkili üçün bacarıq və vərdişlərini inkişaf etdirir, seçdiyi peşəyə çağırışı həyata keçirir, işin, istirahətin və gündəlik həyatın optimal rejimini inkişaf etdirir, peşəkar əhəmiyyətli şəxsi keyfiyyətləri inkişaf etdirir və tərbiyə edir (Joqova, 2014, s. 159).

Bunun üçün bu sistem çərçivəsində insanın öz müqəddəratını təyin etməsinə, həyat və peşəkar mövqe, öz həyatının konkretləşdirilməsinə, formalaşmasına şərait yaratmaq lazımdır.

Müasir tədqiqatçılar tələbələrin, xüsusən də onların təhsil prosesinin başlanmasının ilkin mərhələlərində universitetin sosial-mədəni mühitinə uyğunlaşmasına kömək göstərilməsi məsələlərini araşdırırlar.

Tədqiqatlarda pedaqoji yardım aşağıdakı kimi nəzərdə tutulur:

- problemlərin həllində bir insana kömək etmək, özünü açıqlama, artan status, özünü qəbul etmə, həmçinin müsbət olan xüsusi vəziyyətlər yaratmaq prosesi;
- təhsil prosesinin subyektlərinin fəaliyyətinə yönəlmiş fərdin inkişafına kömək etmək;
- həyatda iştirak, öz müqəddəratını təyinetmə, böhran vəziyyətlərində seçim etməyə hazırlıq, özünü aşkara çıxarmaq və inkişaf üçün subyektiv maneələrin aradan qaldırılması, psixoloji sağlamlığın möhkəmləndirilməsi;
- qrupda müsbət atmosfer yaratmaq, başqaları ilə məhsuldar qarşılıqlı əlaqə təcrübəsi qazanmağa kömək etmək;

Beləliklə, pedaqoji yardım mürəkkəb fəaliyyət kimi başa düşülür ki, bu müddət ərzində tələbələrin özünü kəşf etməsinə və müxtəlif problemlərin həllinə kömək etmək üçün şərait yaradılır.

Pedaqoji yardım adətən konkret sahələrə diqqət yetirməklə (inkişafında qüsurlu insanlara kömək etmək, müəyyən kateqoriyalı tələbələrə kömək etmək və s.) təmin edilir. Çox vaxt tətbiq olunur və çətin vəziyyətlərdən çıxmağa şərait yaradan birdəfəlik fəaliyyət forması kimi şərh olunur. Pedaqoji yardım əvvəlcədən müəyyənləşdirilir ki, bu da tələbələrin universitetin sosial-mədəni mühitinə uyğunlaşmasını səmərəli şəkildə asanlaşdırır.

Pedaqoji təsirə diqqət yetirsək görərik ki, tədqiqatçılar bunu aşağıdakı qaydada qruplaşdırır:

- məqsədinə nail olmaq üçün müəllimin xüsusi fəaliyyət növü vasitəsilə tələbənin psixoloji xüsusiyyətlərində müsbət dəyişikliklər (ehtiyaclar, münasibətlər, vəziyyətlər, davranış nümunələri);
- şəxsiyyətdə şüurun formalaşmasına yönəlmiş hərəkətlər davranışı ilə birlik;

- müəllimin tələbəyə münasibətdə fəal hərəkətləri, tələbənin onları qəbul etmək və onların təsiri altında dəyişmək istəyi;
- məlum fəaliyyət nümunələrindən, əməl edilməli olan fəaliyyət alqoritmlərindən istifadənin müəllim tərəfindən nümayişi.

Pedaqoji təsirin göstərilən xüsusiyyətləri bu cür fəaliyyətlər müəllimin üstünlüyü ilə xarakterizə olunur ki, bu da tələbənin üstünlük təşkil edən obyektivliyini əvvəlcədən müəyyən edir.

Tələbələrin dəstəklənməsindən danışırıqsa, qeyd etmək yerinə düşər ki, bu pedaqoji ədəbiyyatlarda "pedaqoji dəstək" anlayışı ilə təyin olunur. Bu anlayış da belə başa düşülür:

- maraqlara, meyllərə, həyat arzularına və istəklərinə görə fərqləndirmək məqsədilə həyata keçirilən, onların müəyyən edilməsinə və dəstəklənməsinə yönəldilmiş müxtəlif fəaliyyətlər sistemi;
- pedaqoji fəaliyyət sistemi insan potensialı, o cümlədən tələbələrə, müəllimlər, valideynlər üçün üzə çıxaran pedaqoji, sosial, psixoloji, şəxsi çətinliklər;
- təlimdə müsbət nəticələr əldə etmək üçün tələbələrə problemlərinin həllində operativ kömək göstərməyə yönəlmiş müəllimin fəaliyyəti;
- təhsildə inkişaf subyektinin uğurlu müstəqil irəliləyişinə mane olan maneələrin aradan qaldırılması istiqamətində iş;

Beləliklə, pedaqoji dəstək müəllim və tələbə arasında çətinliklərin öhdəsindən gəlməyə kömək etməyə, habelə müstəqil fərdi seçim vəziyyətlərinə yönəlmiş pedaqoji qarşılıqlı əlaqə sistemidir.

Pedaqoji dəstək tədqiqatçılar tərəfindən tez-tez nəzərə alınır ki, bu da aşağıdakıları ehtiva edir:

- təlim prosesində yaranan problemli vəziyyətlərin həllinə yönəlmiş təhsil prosesinin subyektlərinin qarşılıqlı fəaliyyətə cəlb edilməsinin xüsusi təşkil olunmuş prosesi;
- müəllim və tələbə arasında qarşılıqlı əlaqə, bu zaman tələbə lazımi hərəkətləri yerinə yetirir və müəllim onların həyata keçirilməsi və başa düşülməsi üçün şərait təmin edir;
- müşayiət olunan şəxsin məqsədyönlü inkişafı, xüsusi pedaqoji sistemlər (təhsil, təlim) vasitəsilə onların struktur dizaynında həyata keçirilir;
- müəllimin subyektivlə işləməyə yönəlmiş fəaliyyəti tələbənin təcrübəsi, onun koqnitiv və peşəkar maraqlarının, niyyətlərinin, ehtiyaclarının, şəxsi istəklərinin təhlili.

Beləliklə, müəllim və tələbə arasında xüsusi təşkil edilmiş qarşılıqlı əlaqə pedaqoji vasitə və üsullarla həyata keçirilirsə və öyrənmə prosesində yaranan problemli vəziyyətlərin qarşısını alınması və ya həll edilməsi hədəflənirsə, pedaqoji dəstək kimi başa düşülür.

Müşayiət yaranan problemlərin həllində müşayiət olunan şəxsin şüurlu, məqsədyönlü fəaliyyətini stimullaşdırmağa yönəldilmişdir. Özünüzü ifadə etməkdə potensialınızı reallaşdırmağa imkan verir, müşayiət edir, onun uğurlu davranışını stimullaşdırır.

Pedaqoji ədəbiyyatlarda pedaqoji dəstək ayrıca fəaliyyət növü kimi də təsvir olunur:

- tələbələrin mənimsədiyi vəziyyətlərə, dəyərlərə, fəaliyyətlərə, ünsiyyət və münasibətlərə təsir edən şəraitin formalaşması;
- müəllimin qarşılıqlı əlaqəsinə vasitəçilik edən vəziyyətin tənzimlənməsi və pedaqoji vasitə və texnologiyalardan istifadə edən tələbələr;
- köməyi ilə tələbənin inkişafı üçün əlavə tədbirlər, xüsusi təşkil edilmiş texnika və üsullar, vasitələr və şərtlər;
- bu və ya digərinin səmərəliliyi üçün lazım olan şəxsi və mövcud institusional resursların aktivləşdirilməsini əhatə edən xüsusi bir peşə fəaliyyəti növü;

Buradan belə nəticə çıxır ki, pedaqoji dəstək fəaliyyətdir, pedaqoji prosesin tərkib hissəsidir, müəllim tələbənin inkişafı üçün lazım olan resursları aktivləşdirir. Pedaqoji təsirlə müqayisədə müşayiət müəllim və tələbələr arasında subyektiv, demokratik qarşılıqlı əlaqəni nəzərdə tutur. Dəstəklə müqayisədə pedaqoji təsir uzun müddət ərzində sistemli şəkildə həyata keçirilir, dəstək isə əksər hallarda parçalanmış şəkildə həyata keçirilir. Pedaqoji dəstək, müşayiət edən şəxsin dəstəyi ilə müqayisədə minimum tələbə müstəqilliyinin maksimum dərəcədə təşviq edilməsini əhatə edir.

Pedaqoji dəstək konsepsiyası əməkdaşlıq pedaqogikası və təhsilin fərdiləşdirilməsi prinsiplərinə əsaslanır. Pedaqoji dəstək pedaqoji fəaliyyətin forması kimi tələbələrlə təhsil işi kontekstdə tez-tez istifadə olunur ki, bu da şəxsiyyətin inkişafına, onun universitetin sosial-mədəni mühitinə uyğunlaşma prosesinin optimallaşdırılmasına yönəlir.

Tələbələr universitetə daxil olarkən ən çox stresli vəziyyətə düşürlər ki, bu da təlimin ilk mərhələlərində yaranan çətinliklərin aradan qaldırılması üçün müəllim cəmiyyətinin dəstəyini tələb edir. Hər kəsə şəxsi keyfiyyətlərin inkişafına imkan verən şərait yaratmaq lazımdır ki, bu da nəticədə birinci kurs tələbəsi yaranan problemli vəziyyətləri şüurlu və müstəqil həll etmək bacarığını inkişaf etdirməklə tələbə həyatına üzvi şəkildə uyğunlaşa və təhsil prosesinin əsl subyektinə çevrilə bilərlər.

Qeyd edək ki, pedaqoji dəstəyin adekvat təşkili ilə tələbələrlə müəllim arasında münasibət subyekt-subyekt xarakteri alır. Pedaqoji dəstək subyektivdir, müşayiət olunan şəxs tərəfindən yaxınlıqda arxalana biləcəyimiz birinin olduğunu başa düşmək kimi izah olunur. Müəllim və tələbələrin birgə səyləri sayəsində onların universitetin sosial-mədəni mühitə uyğunlaşma prosesi getdikcə asanlaşır. Universitet tələbələri müəllimlə uyğun qarşılıqlı əlaqə ehtiyacını itirmirlər, eyni zamanda, müəllimin tələbələrin təşəbbüsünü boğmadan, münasibətlərdə hökmranlıq etmədən, onların fərdi inkişafını, universitetin sosial-mədəni mühitinə inteqrasiyasını müşayiət etməsi vacibdir.

Pedaqoji dəstək davamlı, əvvəlcədən planlaşdırılmış fəaliyyəti nəzərdə tutur və istiqaməti profilaktik xarakter daşıyır, müşayiət olunan tələbələrdə çətinliklərin öhdəsindən müstəqil şəkildə gəlmək, fərdi inkişaf və özünü inkişaf yollarını müəyyən etmək bacarığının formalaşması üçün şərait yaratmaq zərurətini qoyur. Tədqiqatçılar müşayiətçinin olduğuna inanır və qeyd edirlər ki, o, profilaktik xarakter daşıyır və gənclərin yeni şəraitə uyğunlaşması prosesi ilə bağlı müxtəlif növ problemlərin yaranmasının qarşısını almağa imkan verir. Bundan əlavə, müşayiət bacarıqları artırmağa kömək edir, öz təhsil və şəxsi məsələlərini müstəqil həll edir (Bayramov, Əlizadə, 2003).

Pedaqoji dəstək ilə, müdaxilə dərəcəsi tələbənin inkişaf prosesini müşayiət etmək minimaldır. Pedaqoji dəstəyin potensialına gəlincə, bu, müəllimin bu növ peşə fəaliyyətini yüksək keyfiyyətlə yerinə yetirmək qabiliyyəti, imkanı və hazırlığı ilə müəyyən edilir.

Universitetin sosial-mədəni mühitinə uyğunlaşma prosesində olan tələbələrin pedaqoji dəstəyə xüsusi ehtiyacı var. Sistem nəzərdən keçirilən prosesin səmərəliliyini artırmağa yönəlmiş pedaqoji fəaliyyət gəncin daxili vəziyyətinin diaqnozunu, özünü əks etdirməsi üçün şərait yaratmağı, onun öhdəsindən gəlmək qabiliyyətini təşviq etməyi nəzərdə tutur.

Auditoriyadan kənar fəaliyyətlər üçün nəinki kifayət qədər, hətta ən azı minimum zəruri vəsait ayrılmadığından bu fəaliyyət - pedaqoji dəstək göstərmək, yardım göstərmək artıq aktual problemlərin öhdəsindən gəlmək ehtiyacı ilə və bir qayda olaraq sistemli şəkildə həyata keçirilmir və onun potensialından praktiki olaraq istifadə edilmir.

Pedaqoji dəstək zamanı hər bir birinci kurs tələbəsi ilə işləmək üçün onun fərdi inkişafına və özünü inkişaf etdirməsinə yönəlmiş xüsusi layihə təcrübəsi həyata keçirilir. E.İ. İsayev və V.İ. Slobodçikovun fikirlərini bölüşərək, müxtəlif həyat vəziyyətlərinin şüurlu və məqsədyönlü dizaynı üçün şərait yaradılmalı olduğunu iddia etmək olar, birinci kurs tələbəsinin universitetin sosial-mədəni mühitinə səmərəli şəkildə uyğunlaşması, özünün müəllifi olması vasitəsilə mümkün olur (İsayev, Slobodçikov, 2012).

Pedaqoji dəstək tələbələrin universitetin sosial-mədəni mühitinə uyğunlaşması prosesi bu cür keyfiyyətlərə malikdir. Bu dəstək insanın əsas qabiliyyətlərinin yetişdirilməsinə yönəlib. O, subyektiv məkanda xüsusi bir işi təmsil edir ki, bu da birgə paylanmış fəaliyyət məkanında, birgə mövcud qrup məkanında, refleksiv şüur məkanında yerinə yetirilir. Məhz bu məkanda insanın muxtariyyətinin və öz müqəddəratını təyin etməsinin formalaşması, özünü inkişaf etdirməsi və tərbiyə etməsi, son nəticədə isə öz həyatında faktiki müstəqilliyi mümkündür.

Tələbələrin universitetin sosial-mədəni mühitinə uyğunlaşmasına dəstəyi təşkil etmək mühüm metodoloji əhəmiyyətə malikdir. "Pedaqogikanı anlamaq" daxilini həyəcanlandıran anlayışdır, subyektin özünü hərəkət mənbələri, ona proksimal inkişaf zonasının potensial imkanlarını həyata keçirməyə imkan verir. Universitet tələbələrinin sosial-mədəni mühitə uyğunlaşma prosesinin pedaqoji dəstəklənməsi insanın öz reallığının dolğunluğuna yüksəlməsi, insanda insanlığın "açılması" imkanını təmin etmək ideyasını həyata keçirir (Andreev, 2002).

Bu mövqelərdən təhsilli insanlığın yetişdirilməsi, fəal keyfiyyətlərin formalaşması məkanı hesab etmək olar. İnsanın insanlaşması prosesi, o cümlədən sosial idrak, sosial ünsiyyət, peşəkar bacarıqların mənimsənilməsini əhatə edən yeni sosial mühitə fərdi daxil olmaq, fəaliyyət, ətraf mühitin fəal yenidən qurulması, insanın özünün dəyişməsi və keyfiyyətcə transformasiyası fərdin yeni mühitə uyğunlaşması ilə üzvi şəkildə bağlıdır.

Təhsil fəaliyyətində dəstək, təhsil fəaliyyətinin əsas məqsəd və dəyəri onun dünyagörüşü, qnoseoloji, nəzəri və praktiki yönümlü bir insan kimi şərh edilə bilər. Müasir təhsilin prioritet məqsədi və dəyəri hər bir şəxsdə öz müqəddəratını təyin edən, özünü təşkil edən, özünü tənzimləyən və özünü idarə edən davranış ehtiyacı və bacarığı kimi subyektivliyinin formalaşmasını təmin etməkdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, pedaqoji dəstək təhsil prosesinin mövzusu kimi insan varlığının vahid xüsusiyyətlərinə ünvanlanır.

Beləliklə, pedaqoji dəstək bir sıra xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunur:

- humanist məqsədlərin şüurlu müəyyən edilməsi;
- insan inkişafının vurğulanması;
- bütün sistem komponentlərinin bütövlüyü və düşünülmüş olması;
- pedaqoji prosesin aydın təşkili;
- yüksək mənəvi standartlar;
- məcburi olmayan təhsil üsulları.

Pedaqoji dəstəyin əsas mənası insanın yeni şəraitə uyğunlaşmaq və orijinal olmaq üçün əsas qabiliyyətini inkişaf etdirmək mümkün olan təhsil proseslərinin dizaynıdır. Və öz həyatının mövzusu, özünü dəyişdirmək bacarığı, həyat fəaliyyəti praktik transformasiya mövzusuna çevrilir.

Pedaqoji dəstəyin həyata keçirilməsi tələbələrə universitetin sosial-mədəni mühitinə uyğunlaşması - bu mühiti yaxşılaşdırmaq üçün yeni bir fürsət yaradır. Effektiv dəstək aşağıdakılarla təmin edilir:

- müşayiət olunan fəaliyyətlərin tələbə qrupunun inkişafına və fəaliyyətinə yönəldilməsi;
- inkişafı təşviq edən qrup üzvləri arasında qarşılıqlı əlaqə tələbələrin universitetin sosial-mədəni mühitinə səmərəli uyğunlaşması üçün zəruri olan keyfiyyətlər;
- şəxsi əhəmiyyətli dizayn təcrübəsini mənimsəmək;
- tələbələrin özləri və eyni zamanda birgə fəaliyyətlərində əldə etdikləri nəticələri əks etdirmələri;
- tələbələrin universitet mühitinə uyğunlaşma səviyyələrinin diaqnostikası.

Beləliklə, pedaqoji dəstək elə sistemli fəaliyyətlərin təşkilini nəzərdə tutur ki, onun iştirakçılarının təhsil prosesinin bərabər yaradıcılarına çevrildiyi, fərdi mənaları, inkişaf məqsədlərini və subyektin yeni həyat şəraitinə uyğunlaşmasını tapmağa kömək edir.

Üstəlik, tələbələrin sosial-mədəni mühitə uyğunlaşması nəticəsində universitet mühitində tələbəyə şüurlu şəkildə müxtəlif sosial fəaliyyətləri qəbul etməyə imkan verən formalaşmış keyfiyyətləri nəzərə almaq olar. Başqa sözlə, nəticə belədir – müvafiq sosial əhəmiyyətli səlahiyyətlər formalaşdırılmışdır.

Məlumdur ki, səriştələr məhz burada formalaşır və inkişaf edir. Bir insanın bir fərd, subyekt kimi özünə münasibətini xarakterizə edən ümumi mədəni səriştələri nəzərə almaq həyat fəaliyyəti, o cümlədən sosial əhəmiyyətli səlahiyyətlər insanın digər insanlarla qarşılıqlı əlaqəsini xarakterizə edir. İ.A. Zimnyaya aşağıdakı komponentləri müəyyən etdi:

- təzahürə hazırlıq (motivasiya aspekti);
- səriştənin məzmunu (koqnitiv aspekt) haqqında biliklərə sahib olmaq;
- müxtəlif standart və qeyri-standartlarda təzahür təcrübəsi (davranış aspekti);
- səriştənin məzmununa və onun tətbiqi obyektinə münasibət (dəyər-semantik aspekt);
- təzahür prosesinin və nəticəsinin emosional-iradi tənzimlənməsi (Akimenko, 2011).

Tələbələrin universitetin sosial-mədəni mühitinə uyğunlaşma prosesinin pedaqoji dəstəyi iştirakçıların dəyər dünyasının inkişafına kömək edir. Tələbələrin dəyərləri müvafiq olaraq yenilənir, mənəvi və əxlaqi özünü təkmilləşdirmə ehtiyacı güclənir. Bu cür fəaliyyətlər tələbələrdə yaradıcı təfəkkürün, pedaqoji improvizasiya, özünün əhəmiyyətini dərk etmək fəaliyyətləri və s. hazırlığın formalaşmasına kömək edir. Subyekt-subyekt qarşılıqlı əlaqəsinin təşkili zamanı tələbələr liderlik, təşkilatçılıq bacarıqlarını inkişaf etdirir və ünsiyyət bacarıqları, özünü əks etdirmə və özünə nəzarət qabiliyyəti yaxşılaşır.

Nəticə

Pedaqoji dəstəyin həyata keçirilməsində təcrübənin yayılması tədris vəsaitləri yazmaqla tələbələrin universitet mühitinə uyğunlaşdırılması, elmi konfranslarda, seminarlarda, dəyirmi masalarda və s. bu təcrübənin təhsil təcrübəsində köklənməsinə öz töhfəsini verir.

Tələbələrin universitetin sosial-mədəni mühitinə səmərəli uyğunlaşmasını təmin edən pedaqoji dəstək tələbələrin şəxsi və peşəkar öz müqəddəratını təyin etməsinin mümkün olduğunu, müxtəlif həyat və təhsil vəziyyətlərinin, onun subyektivlik əldə etməsi və öz hərəkətlərinin məqsədyönlü həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Qeyd edək ki, pedaqoji dəstəyin səmərəli həyata keçirilməsi yalnız müvafiq nəzəri əsaslarla mümkündür.

Ədəbiyyat

1. Akimenko, A. K. (2011). *Uyğunlaşma anlayışı, onun meyarları və uyğunlaşma prosesinin mexanizmləri*. Müasir dünyada şəxsiyyətin uyğunlaşması (Cild 3, 110 s.). Saratov: İC “Elm”.
2. Andreev, A. A. (2002). *Ali təhsilin pedaqogikası. Yeni kurs*. Moskva: Moskva Beynəlxalq Ekonometriya, İnformatika, Maliyyə və Hüquq İnstitutu, 264.
3. Bayramov, Ə. S., & Əlizadə, Ə. Ə. (2003). *Sosial psixologiya.* Bakı, 356.
4. Əliyev, B. H. (1998). Şəxsiyyət probleminə yeni baxış. *Elm XXI əsrin astanasında elmi-praktik konfransın materialları.* Bakı: Renassans, 3.
5. İsayev, E. İ., & Slobodçikov, V. İ. (2012). *Təhsil antropologiyasına giriş: Monoqrafiya,* 215. Bakı: PQU-nun nəşriyyatı.
6. Joqova, A. R. (2014, Aprel 28). *Uyğunlaşma prosesləri* [Elektron resurs]. http://respublika.info/5891/science/article8992 (Daxil olma tarixi: 20.11.2016)
7. Kon, İ. S. (1989). *Erkən yeniyetmələk dövrünün psixologiyası*. Moskva: Təhsil, 412.
8. Rean, A. A. (1995). Şəxsiyyətin sosial uyğunlaşması problemi haqqında. *Sankt-Peterburq Dövlət Universitetinin bülleteni*, (20), 20-21.
9. Vittenberq, E. V. (1994). *Sosial və mədəni dəyişikliklərə uyğunlaşmanın sosial və psixoloji amilləri.* Sankt-Peterburq, 236.

Daxil oldu: 13.12.2024
Qəbul edildi: 18.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/290-293

Zümrüd Qasımova
Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti
https://orcid.org/0009-0001-3458-7941
zumrud.vahid@mail.ru

Süni intellektin ədəbiyyata təsiri: inkişaf, inteqrasiya və etik istiqamətlər

Xülasə

Son illərdə süni intellektin müxtəlif sahələrə inteqrasiyası sürətlə artmaqdadır. Belə sahələrdən biri də ingilis ədəbiyyatıdır. Süni intellekt sürətlə inkişaf edən bir sahə olduğu üçün ədəbiyyat dünyasına əhəmiyyətli təsir göstərir. Bu məqalə süni intellektin ingilis ədəbiyyatında çoxistiqamətli rolunu təhlil edir, onun ədəbi əsərlərin yaradılması, təhlili və şərhindəki tətbiqlərini araşdırır. Tədqiqat həmçinin ədəbiyyatda süni intellektin istifadəsinin etik təsirlərini, yazıçıların və oxucuların roluna olan təsirini araşdırır. Bu konteksdə, süni intellekt həm ədəbi əsərlərin təhlili, həm də yaradılmasında istifadə olunur. Təqdim olunmuş məqalə süni intellektin ingilis ədəbiyyatına təsirini təhlil edir, onun müxtəlif tətbiqlərini və belə inteqrasiyanın üstünlüklərini və mənfi cəhətlərini müzakirə edir. Həmçinin, süni intellektlə yaradılmış ədəbi əsərlərlə bağlı etik narahatlıqlar və insan yaradıcılığı ilə texnoloji inkişaflar arasında tarazlığın qorunmasının vacibliyi vurğulanır, texnoloji inkişaflara açıq yanaşmanın və insan yaradıcılığını qorumağın əhəmiyyəti qeyd olunur. Bu aspektləri araşdırmaqla, tədqiqat süni intellektin ingilis ədəbiyyatına olan transformasiyaedici təsirlərini daha dərindən anlamağa kömək edir.

Açar sözlər: *süni intellekt, ədəbiyyat, insan fəaliyyəti, inteqrasiya, ədəbi təhlil*

Zumrud Gasimova
Azerbaijan State Oil and Industry University
https://orcid.org/0009-0001-3458-7941
zumrud.vahid@mail.ru

The Impact of Artificial Intelligence on Literature: Development, Integration, and Ethical Directions

Abstract

In recent years, the integration of artificial intelligence into various fields has been rapidly increasing. One such area is English literature. As artificial intelligence is a rapidly evolving field, it significantly impacts the world of literature. This paper analyzes the multifaceted role of artificial intelligence in English literature, exploring its applications in the creation, analysis, and interpretation of literary works. The research also examines the ethical implications of artificial intelligence in literature and its effects on the roles of writers and readers. In this context, artificial intelligence is used both in the analysis and creation of literary works. The presented paper analyzes the impact of artificial intelligence on English literature, discussing its various applications as well as the advantages and disadvantages of such integration. Furthermore, ethical concerns regarding literary works created by artificial intelligence are highlighted, emphasizing the importance of maintaining a balance between human creativity and technological advancements, while also stressing the significance of being open to technological progress and preserving human creativity. By examining these aspects, the research helps to gain a deeper understanding of the transformative effects of artificial intelligence on English literature.

Keywords: *artifical intelligence,literature, human activity, integration, literary analysis*

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Süni intellektin mahiyyəti və ədəbiyyatdakı tətbiqi. XXI əsrdə süni intellekt mühəndislik, elm, təhsil, tibb, biznes, mühasibatlıq, maliyyə, marketinq, iqtisadiyyat, səhmdar bazarı və hüquq da daxil olmaqla, demək olar ki, bütün sahələrdə mühüm araşdırma sahəsinə çevrilmişdir. Süni intellekt cəmiyyətin bir çox sahələrində əhəmiyyətli təsir göstərmək potensialına malikdir (Agalya, 2023, s.11). Bu dəyişikliklər həyatımızı, işimizi və qarşılıqlı əlaqələrimizi dəyişə bilər. Onlar həm faydalı, həm də çətin ola bilər. Süni intellekt tərəfindən dəstəklənən avtomatlaşdırma əməliyyatları müxtəlif prosesləri sadələşdirə bilər, nəticədə məhsuldarlıq və səmərəlilik artar (İsmayılova, 2024).

Süni intellekt tətbiqləri tez-tez böyük miqdarda şəxsi məlumatların istifadəsini əhatə edir. Bu, məxfilik, məlumat təhlükəsizliyi və məlumatların sızması və ya sui-istifadə olunması ilə bağlı narahatlıqları artırır. Süni intellekt tərəfindən yaradılan sənət, musiqi və ədəbiyyat insan və süni yaradıcılıq arasındakı sərhədi bulanıqlaşdırır və sənətin dəyəri və insan yaradıcısının əhəmiyyəti ilə bağlı suallar doğurur (Agalya, 2023). Süni intellekt dövlət xidmətlərinin optimallaşdırılmasında və inzibati prosedurların yaxşılaşdırılmasında istifadə edilir. Eyni zamanda, avtomatlaşdırılmış qərar qəbuletmə proseslərinin şəffaflığı və hesabatlılığı ilə bağlı narahatlıqları artırır. Çatbotlar, virtual köməkçilər və sosial media alqoritmləri insan qarşılıqlı əlaqələrini və onlayn davranışlara təsir edir ki, bu da şəxsi əlaqələrə və ünsiyyətə təsir göstərə bilər (İsaxanlı, 2024).

Tədqiqat

Süni intellekt həyatımızı, işimizi və bir-birimizlə olan əlaqələrimizi əsaslı şəkildə dəyişdirir. Onun təsiri elmə, təhsilə, səhiyyəyə, maliyyəyə, istehsalata, əyləncəyə və digər sahələrə geniş şəkildə hiss olunur (Alice, 2024, s.55). Süni intellektin tətbiq olunduğu sahələrdən biri İngilis ədəbiyyatıdır. Süni intellekt, sürətlə inkişaf edən bir sahə olaraq bir çox sektoru, o cümlədən ədəbiyyatı inqilab etmək potensialına malikdir (*Literature in the Age of Artificial Intelligence*).

Təqdim olunmuş məqalə süni intellektin İngilis ədəbiyyatında necə istifadə olunduğunu və bu sahəyə təsirini araşdırır.

Məqalədə süni intellektin ədəbiyyatın yaradılması və təhlili sahəsindəki istifadəsi müzakirə olunur. Burada süni intellekt alqoritmləri ədəbiyyat əsərlərinin yaradılmasına və onların stilistik elementləri, mövzuları və strukturlarının təhlilinə kömək edir. Həmçinin, süni intellektin ədəbiyyatın şərhində tətbiqi araşdırılır. Burada belə sistemlərin mürəkkəb mətnləri təhlil edərək yeni baxışlar təklif edə biləcəyi göstərilir. Bundan əlavə, süni intellektin ədəbiyyat ilə oxucular arasındakı əlaqəni gücləndirməkdə və ədəbiyyat tənqidində necə istifadə olunduğu müzakirə edilir (Əliyeva, 2023). Süni intellektə əsaslanan tövsiyə sistemləri və çatbotlar oxucu təcrübələrini yaxşılaşdıraraq ədəbiyyat əsərləri ətrafında müzakirələri asanlaşdırır. Burada həmçinin süni intellekt ilə yaradılan ədəbiyyatla bağlı etik məsələlər də müzakirə edilir. Bu məsələlərə intellektual mülkiyyət, müəlliflik hüquqları, təhrif və süni intellekt ilə yaradılan mətnlərdəki nümayəndəlik daxildir. Texnoloji inkişaflarla insan yaradıcılığının qorunması arasında tarazlığın aydınlaşdırılmasının vacibliyi vurğulanır (İbrahimova, 2024).

Süni intellektin ədəbiyyatdakı ən mühüm tətbiqlərindən biri ədəbiyyat əsərlərinin yaradılmasıdır (Debarshi, 2021, s.20). Süni intellekt sistemləri, insan yazısını təqlid edən nəsr və poeziya yarada bilər. Məsələn, GPT-3 kimi güclü süni intellekt dil modelləri, çox vaxt insan müəllifləri tərəfindən yazılmış əsərlərdən fərqlənməyən hekayələr və şeirlər yarada bilir.

Lakin, süni intellektin ədəbiyyat yaradılmasında istifadəsi bir neçə etik məsələni qaldırır. Bundan əlavə, süni intellekt tərəfindən yaradılan mətnlər insan yazılarında mövcud olan emosional dərinlik və həqiqiliyi əks etdirməyə bilər (Şəfiyeva, 2023, s.17). Buna görə də, süni intellektin ədəbiyyat yaradılmasında istifadəsinə ehtiyatla yanaşılmalı və onun etik nəticələri diqqətlə nəzərə alınmalıdır.

Süni intellekt ədəbiyyatı təhlil etmək üçün də istifadə oluna bilər və bu, ədəbiyyat əsərlərinə yeni bir baxış təklif edir. Məsələn, süni intellekt böyük həcmdə ədəbiyyat mətnlərini təhlil edərək ənənəvi ədəbiyyat təhlili metodları ilə aşkar edilə bilməyən nümunələri və mövzuları müəyyən edə bilər. Süni intellekt sistemləri həmçinin dil, sintaksis və üslub kimi stilistik xüsusiyyətləri tanıya bilər ki, bu da müəlliflərə yazı üslubları haqqında yeni məlumatlar təqdim edir (Əsədova, 2023,

s.168). Bunun bir nümunəsi "Syuzhet Package" layihəsidir ki, bu da süni intellektin ədəbiyyat təhlilində necə istifadə oluna biləcəyini göstərir. Bu layihə təbii dilin emalı və maşın öyrənməsi alqoritmlərindən istifadə edərək ədəbiyyat əsərlərindəki süjetin hissələrini müəyyən edib vizuallaşdırır. Sistem, bir hekayənin emosional inkişafını xəritələyərək, əsas süjet nöqtələrini müəyyən edir və ədəbiyyat əsərlərinin strukturuna yeni baxışlar təqdim edir (Əliyev, 2022).

Süni intellekt ədəbiyyatın şərhində də istifadə oluna bilər və oxuculara mürəkkəb ədəbiyyat əsərlərini daha yaxşı anlamağa kömək edə bilər. Süni intellekt sistemləri ədəbiyyat əsərlərini təhlil edərək onların süjetlərini, xarakterlərini və mövzularını izah edən xülasələr və açıqlamalar təqdim edir. Bundan əlavə, süni intellekt ədəbiyyat əsərlərini tərcümə edərək, onları daha geniş auditoriyaya əlçatan edir. Məsələn, "The Machine in the Humanities" layihəsi süni intellektdən istifadə edərək Şekspirin pyeslərini təhlil edir və mətnin izahlarını təqdim edir. Sistem həmçinin bu mətnləri çoxsaylı dillərə tərcümə edir, bu da pyeslərin daha geniş auditoriya üçün əlçatanlığını artırır (Əliquliyev, 2023).

Süni intellektin ədəbiyyata inteqrasiyası bir neçə etik məsələni ortaya qoyur. Məsələn, süni intellektin ədəbiyyatın yaradılmasında istifadəsi müəlliflik və orijinallıq məsələlərini gündəmə gətirir ki, bu da yaradılan əsərlərin müəllifini müəyyən etməyi çətinləşdirir. Bundan əlavə, süni intellektin ədəbiyyatın təhlilində və şərhində istifadəsi məxfilik və məlumatların qorunması məsələlərini gündəmə gətirir. Süni intellekt sistemləri oxucuların vərdişləri və seçimləri kimi geniş şəxsi məlumatlara çıxış tələb edir ki, bu isə öz növbəsində məlumat toplama praktikasına dair suallar yaradır (Əliyeva, 2024).

İngilis ədəbiyyatında süni intellektin tətbiq formalarını aşağıdakı kimi qeyd edə bilərik:

1. Ədəbiyyatın Təhlili: Süni intellekt ədəbiyyat əsərlərini təhlil etmək və şərh etmək üçün istifadə olunur. Bu, bir əsərin dil nümunələrini, mövzularını və motivlərini müəyyən etməyi və onun yazıldığı tarixi və mədəni konteksti başa düşməyi əhatə edir.
2. Mətn Yaradılması: Süni intellekt ədəbiyyat əsərləri yaratmaq üçün istifadə olunur. Bu, şeirlər, qısa hekayələr və hətta romanlar yaratmağı əhatə edir. Süni intellekt tərəfindən yaradılan əsərlər mövcud ədəbiyyat nümunələrinin təhlili əsasında dərin öyrənmə alqoritmləri vasitəsilə yaradılır.
3. Tərcümə: Süni intellekt ədəbiyyat əsərlərini müxtəlif dillərə tərcümə etmək üçün istifadə olunur. Bu yalnız dili tərcümə etmək deyil, həm də orijinal əsərin üslubunu, tonunu və incəliklərini qorumağı tələb edir.

Süni intellektin İngilis ədəbiyyatına inteqrasiyasının üstünlükləri (Qurbanov, 2021):

Səmərəlilik: Süni intellekt ədəbiyyat əsərlərini insan kimi sürətlə təhlil və şərh edə bilər. Bu, xüsusilə tədqiqatçılar və alimlər üçün faydalıdır.

Yaradıcılıq: Süni intellekt ilə yaradılan ədəbiyyat çox vaxt çox yaradıcılıq və yeniliklə doludur. Bu, süni intellekt alqoritmlərinin mövcud ədəbiyyat nümunələrini təhlil edib yeni və unikal əsərlər yaratması ilə mümkündür.

Əlçatanlıq: Süni intellekt ilə yaradılmış ədəbiyyat daha geniş bir auditoriyaya təqdim oluna bilər, çünki o, müxtəlif dillərə tərcümə edilə və internetdə yayımlana bilər.

Süni intellektin İngilis ədəbiyyatına inteqrasiyasının mənfi cəhətləri (Mehralı, 2025):

İnsan Emosiyasının Çatışmazlığı: Süni intellekt ilə yaradılan əsərlər, insan tərəfindən yaradılmış əsərlərdə mövcud olan emosional dərinlik və mürəkkəbliyi əks etdirməyə bilər. Çünki süni intellekt alqoritmləri emosiyaları təcrübə etmək və onları yaradıcı şəkildə ifadə etməkdə çətinlik çəkir.

Orijinallığın Çatışmazlığı: Süni intellekt ilə yaradılan əsərlər, insan tərəfindən yaradılmış əsərlərdəki orijinallıq və bənzərsizliyi itirə bilər. Bu, süni intellekt alqoritmlərinin yalnız mövcud nümunələri təhlil edib təkrarlamağa əsaslanması ilə əlaqədardır.

Etik Məsələlər: Süni intellektin ədəbiyyatın yaradılmasında istifadəsi ilə bağlı etik məsələlər arasında müəlliflik və intellektual mülkiyyət hüquqları, həmçinin yazıçılar və redaktorlar üçün iş prosesinə təsiri barədə narahatlıqlar var (Kazımzadə, 2020).

Nəticə

Süni intellektin ədəbiyyata təsiri çoxşaxəli və dərin olub, həm yaradıcı prosesləri, həm də oxucunun ədəbiyyata yanaşma tərzini dəyişdirə bilər. Bu texnologiyanın inkişafı ədəbiyyatın yaradılmasında yeni imkanlar açmış, yazıçıların və şairlərin işlərini asanlaşdırmış, həmçinin fərqli üslubların və məzmunların yaranmasına səbəb olmuşdur.

Ədəbiyyat

1. Agalya, V. T. R. (2023, July). Integrating artificial intelligence in English literature: Exploring applications, implications, and ethical consideration. *International Open-Access, Double-Blind, Peer-Reviewed, Refereed, Multidisciplinary Online Journal*, 3(1), 11–15.
2. Alice Evangaline Jebaselvi, C. (2024). The rise of AI in English language and literature. *Shanlax International Journal of English*, 12(2), 53–58.
3. Arathdar, D. (2021). *Literature, narrativity and composition in the age of artificial intelligence*, 20.
4. Əliquliyev, R. (2023, oktyabr 8). *Süni intellekt xəyalların gerçəkləşməsidir*. Xalq qəzeti, 9.
5. Əliyev, A. (tərtibçi). (2022). *Süni intellekt*. Bakı: Altun.
6. Əliyeva, K. (2024). *Süni intellekt (Dərs vəsaiti).* Bakı: ADNSU.
7. Əliyeva, Z. (2023). *Süni intellekt dövründə texnologiyalar sürətlə inkişaf edir*. Azərbaycan qəzeti, N237, 11.
8. Əsədova, T. (2023). *Süni intellekt konsepsiyasının inkişaf meyilləri*. AMEA Gəncə bölməsi, Xəbərlər məcmuəsi, 1(5), 165–171.
9. İbrahimova, A. (2024, iyul 24). *Süni intellektin inkişafı bəşəriyyətə nə vəd edir?* Respublika qəzeti, N154, 7.
10. İsaxanlı, H. A. (2024, iyun 15). *Süni intellekt insanı ağır əməkdən qurtarır*. Kaspi qəzeti, N22, 8–9.
11. İsmayılova, N. T. (tərtibçi). (2023). *Süni intellekt: maşın öyrənmə üsulları*. Bakı: Book Print.
12. Kazımzadə, G. (2020, mart 13). *Süni intellekt innovasiyalar üçün zəmin yaradır*. Azərbaycan müəllimi, 6.
13. Literature in the age of artificial intelligence: A preliminary study on the big language model AI. (n.d.). *School of Management, University of Stirling*, 1781–1787.
14. Mehralı, L. (2025). *Süni intellekt insan zəkasına qalib gəlsə*. Səs qəzeti, N3, 13.
15. Qurbanov, F. (2021). *Süni intellekt və yeni elmi istiqamətlər. AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutu*, Elmi Əsərlər, 1(36), 137–138.
16. Şəfiyeva, H. (2023, fevral 25). *Süni intellektin pozitiv və neqativ tərəfləri*. 525-ci qəzet, 17.

Daxil oldu: 14.11.2024
Qəbul edildi: 20.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/294-298

Sevda Axundova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kolleci
https://orcid.org/0000-0001-9192-2307
sevda.app@gmail.com

Qərbi Azərbaycanda XX əsr deportasiyaları və onun sosial-nəticələri

Xülasə

Qərbi Azərbaycan (indiki Ermənistan) XX əsr boyu azərbaycanlılara qarşı həyata keçirilmiş sistemli deportasiya və etnik təmizləmə siyasəti nəticəsində monoetnik bir dövlətə çevrilmişdir. Bu proses təkcə spontan etnik qarşıdurmaların nəticəsi olmayıb, bilavasitə Ermənistanın siyasi rəhbərliyinin strateji məqsədlərindən biri kimi həyata keçirilmişdir. Tarixi faktlar, rəsmi sənədlər və akademik tədqiqatlar göstərir ki, Ermənistanın demoqrafik quruluşunun dəyişdirilməsi məqsədilə müxtəlif dövrlərdə azərbaycanlılara qarşı zorakı köçürmələr, hüquqi məhdudiyyətlər və sosial-iqtisadi təzyiqlər tətbiq olunmuşdur. Bu məqalədə Ermənistanın monoetnik demoqrafiyasının formalaşmasının tarixi kontekstdə əsaslandırılması məqsədilə XX əsr deportasiya dalğalarının siyasi və sosial aspektləri təhlil edilir. Xüsusilə 1905-1906-cı illərdə baş verən erməni-müsəlman qarşıdurmaları, 1918-1920-ci illərdə azərbaycanlı əhaliyə qarşı kütləvi qətliamlar, Sovet dövründə (1948-1953) Stalin repressiyaları nəticəsində baş verən deportasiyalar və nəhayət, 1988-1991-ci illərdə Ermənistanın azərbaycanlıları tamamilə ölkədən qovmaq məqsədilə həyata keçirdiyi son etnik təmizləmə siyasəti bu araşdırmanın əsas predmetidir. Bundan əlavə, məqalədə monoetnik dövlət quruculuğunun ideoloji əsasları və bu prosesdə şovinist-milliyyətçi ideologiyanın rolu da araşdırılır.

Açar sözlər: *Qərbi Azərbaycan, zorakı köçürmələr, azərbaycanlıların deportasiyası, sosial-iqtisadi təzyiqlər, kütləvi qətliamlar, monoetnik təmizlənmə siyasəti, milliyyətçi ideologiya*

Sevda Akhundova
Azerbaijan State Pedagogical College
https://orcid.org/0000-0001-9192-2307
sevda.app@gmail.com

Deportations in Western Azerbaijan in the 20th Century and their Social Consequences

Abstract

Throughout the 20th century, Western Azerbaijan (present-day Armenia) was transformed into a monoethnic state as a result of a systematic policy of deportation and ethnic cleansing against Azerbaijanis. This process was not merely the outcome of spontaneous ethnic conflicts but was directly implemented as one of the strategic objectives of Armenia's political leadership. Historical facts, official documents, and academic research indicate that, at various periods, Azerbaijanis were subjected to forced displacements, legal restrictions, and socio-economic pressures aimed at altering Armenia's demographic structure. This article analyzes the political and social aspects of the deportation waves of the 20th century to contextualize the formation of Armenia's monoethnic demographic composition. The study focuses on key historical events, including the Armenian-Muslim conflicts of 1905-1906, the mass massacres of Azerbaijanis in 1918-1920, the Soviet-era deportations resulting from Stalinist repressions (1948-1953), and, finally, the last phase of ethnic cleansing carried out by Armenia from 1988 to 1991, which aimed to completely expel Azerbaijanis from the country. Additionally, the article explores the ideological foundations of monoethnic state-building and examines the role of nationalist-chauvinist ideology in this process.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Keywords: *Western Azerbaijan, forced displacements, deportation of Azerbaijanis, socio-economic pressure, mass massacres, monoethnic cleansing policy, nationalist ideology*

Giriş

Erməni millətçiliyinin XIX əsrdə formalaşan çürük "Böyük Ermənistan" ideyası çərçivəsində hansı metodlardan istifadə etdiyi, Ermənistanın siyasi dairələrinin etnik homogenləşdirmə siyasətini necə həyata keçirdiyi və beynəlxalq ictimaiyyətin bu proseslərə ikili standartlar çərçivəsində baxışı yenidən dəyərləndirilməli, Azərbaycan tarixi həqiqətləri dünya ictimaiyyətinə çatdırılmalıdır. Məhz Qərbi Azərbaycanda məqsədyönlü şəkildə aparılan deportasiyalar Ermənistanın monoetnik dövlət quruculuğu siyasətinin tərkib hissəsi olmuşdur. Bu prosesin əsas məqsədi azərbaycanlıların doğma torpaqlarından sistemli şəkildə qovulması və onların tarixi irsinin silinməsi olmuşdur.

Deportasiyalar nəticəsində azərbaycanlı icmalar zorla məcburi köçkün vəziyyətinə salınmış, onların sosial-iqtisadi inkişafı iflic edilmiş, mədəni irsləri məhv olunmuş və bir çox hallarda ailələr parçalanmışdır. Etnik təmizləmənin sosial nəticələri yalnız fərdi insan taleləri ilə məhdudlaşmamış, bütövlükdə azərbaycanlı icmaların tarixi torpaqlarında mövcudluğuna son qoymuşdur. Sürgün və məcburi köç prosesi əsrlərlə formalaşmış etnik-mədəni tarazlığı pozmuş, Qərbi Azərbaycan regionunda demoqrafik mənzərəni süni şəkildə dəyişdirmişdir. Deportasiya edilən azərbaycanlılar yeni məskunlaşdıqları ərazilərdə ağır sosial-iqtisadi problemlərlə üzləşmiş, onların təhsil və məşğulluq imkanları məhdudlaşmış, həmçinin ictimai həyatın bir çox sahələrinə inteqrasiyası çətinləşmişdir. Bu, nəinki həmin icmaların rifahına, həm də onların gələcək inkişaf perspektivlərinə mənfi təsir göstərmişdir (Allahverdiyev, 2010).

Eyni zamanda, deportasiya və etnik təmizləmə siyasətinin azərbaycanlı icmalar üçün yaratdığı sosial nəticələr, onların məcburi köçkünlük şəraitində üzləşdiyi iqtisadi və mədəni məhrumiyyətlər, ailə strukturlarına, təhsil və məşğulluq imkanlarına təsiri faktoloji materiallar əsasında tədqiq olunur. Deportasiya olunmuş əhalinin sosial statusunun dəyişməsi, onların məskunlaşdıqları yeni bölgələrdə inteqrasiyası və bu prosesin demoqrafik strukturda yaratdığı uzunmüddətli təsirlər xüsusi diqqət mərkəzində saxlanılır. Ermənistanın monoetnik dövlətə çevrilməsi prosesi XX əsr boyu mərhələli şəkildə həyata keçirilən deportasiya və etnik təmizləmə siyasətinin nəticəsi kimi dəyərləndirilməlidir (Allahverdiyev, 2024). Bu prosesin beynəlxalq hüquq çərçivəsində qiymətləndirilməsi, deportasiya qurbanlarının hüquqlarının tanınması və tarixi ədalətin bərpası istiqamətində aparılan tədqiqatların əhəmiyyəti vurğulanır. Bu baxımdan, məqalə regional təhlükəsizlik, insan hüquqları və etnik münasibətlər kontekstində mühüm tarixi və siyasi məsələlərin tədqiqinə töhfə verməyi hədəfləyir.

Ermənistanın hazırkı monoetnik demoqrafik tərkibi uzunmüddətli və məqsədyönlü etnik siyasətin nəticəsidir. XIX əsrin ikinci yarısından etibarən, Çar Rusiyasının Cənubi Qafqazda həyata keçirdiyi geosiyasi strategiya regionda etnik tərkibin əhəmiyyətli dərəcədə dəyişməsinə səbəb olmuşdur. Bu proses xüsusilə 1828-ci ildə bağlanan Türkmənçay müqaviləsi və 1829-cu ildə imzalanan Ədirnə müqaviləsindən sonra sürətlənmişdir. Həmin dövrdən etibarən Rusiya imperiyası tərəfindən Osmanlı və İran ərazilərindən ermənilərin Cənubi Qafqaza, xüsusilə Azərbaycan torpaqlarına köçürülməsi təşkil olunmuşdur. Rəsmi mənbələrə əsasən, təkcə Türkmənçay müqaviləsindən sonra 40 mindən çox erməni Şimali Azərbaycan ərazilərinə, o cümlədən İrəvan, Naxçıvan və Qarabağ bölgələrinə yerləşdirilmişdir. XX əsrdə Ermənistanın monoetnik dövlətə çevrilməsi məqsədilə sistematik deportasiya və etnik təmizləmə siyasəti həyata keçirilmişdir (Ələkbərli, 2007).

Bu prosesin ilkin mərhələsi 1905–1906-cı illərdə erməni silahlı dəstələrinin azərbaycanlılara qarşı törətdiyi kütləvi qətliamlarla müşayiət olunmuşdur. Azərbaycanlı əhalinin qovulması və məhv edilməsi siyasəti 1918–1920-ci illərdə də davam etmişdir. Həmin dövrdə, xüsusilə 1918-ci ilin mart ayında Bakı, Şamaxı, Quba və digər bölgələrdə azərbaycanlı əhaliyə qarşı genişmiqyaslı qətliamlar həyata keçirilmişdir. Ermənistanın müstəqilliyini elan etdiyi 1918-ci ildə İrəvan xanlığının əhalisinin əhəmiyyətli hissəsi azərbaycanlılardan ibarət idi. Lakin azərbaycanlı əhali zorakı üsullarla doğma torpaqlarından çıxarılmışdır (Cəfərli, 2020).

İkinci deportasiya dalğası 1948–1953-cü illərdə həyata keçirilmişdir. SSRİ rəhbəri İosif Stalinin qərarı ilə Ermənistanda yaşayan on minlərlə azərbaycanlı tarixi torpaqlarından deportasiya olunaraq, Azərbaycanın Kür-Araz ovalığına köçürülmüşdür. Bu proses kütləvi repressiyalar, çətin sosial-iqtisadi şərait və çoxsaylı insan tələfatı ilə müşayiət olunmuşdur. 1988–1991-ci illərdə isə Ermənistanın monoetnik dövlətə çevrilməsi istiqamətində son mərhələ baş vermişdir (Həmədov, 2021). Bu dövrdə Ermənistan ərazisində yaşayan yüz minlərlə azərbaycanlı öz doğma yurd-yuvalarından qovulmuş, onlara qarşı zorakılıq, qətliam və işgəncə halları baş vermişdir.

1988-ci ilin sonlarından başlayaraq, Ermənistanın müxtəlif bölgələrində azərbaycanlı əhaliyə qarşı sistemli hücumlar təşkil olunmuş, nəticədə minlərlə azərbaycanlı qətlə yetirilmiş, yüz minlərlə insan isə məcburi şəkildə Azərbaycan Respublikasına sığınmağa məcbur olmuşdur. Bu tarixi proseslərin nəticəsində Ermənistan de-fakto monoetnik dövlətə çevrilmişdir. Hazırda Ermənistan dünyada azlıq millətlərə sahib olmayan nadir dövlətlərdən biri kimi tanınır. Bu fakt bir daha sübut edir ki, Ermənistanın etnik tərkibinin dəyişdirilməsi məqsədyönlü və mərhələli şəkildə həyata keçirilmişdir. Tarixi və beynəlxalq hüquqi baxımdan bu proses etnik təmizləmə və insan hüquqlarının kobud şəkildə pozulması kimi qiymətləndirilə bilər.

Tədqiqat

Erməni millətçiliyinin tarixi XIX əsrdən etibarən çürük "Böyük Ermənistan" xülyasına əsaslanaraq formalaşmış və siyasi müstəvidə dərinləşməsi fonunda nəzərəçarpacaq dərəcədə artmışdır. Bu şovinist və işğalçı ideologiya Qafqaz, Anadolu və Yaxın Şərqin müəyyən ərazilərini ermənilərin etnik məkanı kimi təqdim etməyə yönəlmişdir. Xüsusilə Çar Rusiyasının himayəsi altında ermənilərin Osmanlı və İran torpaqlarından Cənubi Qafqaza köçürülməsi bu ideyanın güclənməsinə şərait yaratmışdır. XX əsrin əvvəllərində erməni siyasi dairələri, xüsusilə 1890-cı ildə yaradılmış Daşnaksütyun partiyası, bu ideologiyanı praktik siyasətə çevirmiş və etnik təmizləməni siyasi alət kimi istifadə etməyə başlamışdır. 1905–1906 və 1918–1920-ci illərdə azərbaycanlılara qarşı törədilmiş qırğınlar və qovulmalar bu prosesin birbaşa nəticəsi olmuşdur (Hüseynov, 2015).

1918-ci ildə Ermənistan müstəqilliyini elan etdikdə, İrəvan, Göyçə, Zəngəzur və digər bölgələrdə yaşayan azərbaycanlılar ciddi təzyiqlərlə üzləşmiş, onların mülkləri mənimsənilmiş, minlərlə insan öz tarixi torpaqlarını tərk etməyə məcbur edilmişdir. Sovet dövründə rəsmi ideologiya beynəlmiləlçiliyi və sosializm dəyərlərini əsas götürsə də, Ermənistan SSR-də azərbaycanlılara qarşı mədəni və iqtisadi təzyiqlər sistemli şəkildə davam etmişdir. Ermənistanın rəhbər strukturlarında azərbaycanlılar yüksək vəzifələrə gətirilməmiş, onların ana dilində təhsil almaq imkanları məhdudlaşdırılmış, milli-mədəni irsin qorunması istiqamətində ciddi maneələr yaradılmışdır. 1948–1953-cü illərdə Stalin dövrünün deportasiya qərarı isə Ermənistan SSR-də azərbaycanlıların məcburi şəkildə köçürülməsinin növbəti mərhələsi olmuşdur. Bu proses nəticəsində on minlərlə azərbaycanlı öz yurd-yuvasından didərgin düşmüşdür. 1980-ci illərin sonlarından etibarən Ermənistanın müstəqillik iddiaları gücləndikcə, azərbaycanlılara qarşı təzyiqlər daha da şiddətlənmişdir. 1988-ci ildən başlayaraq Ermənistan SSR-də yaşayan yüz minlərlə azərbaycanlı zorakılıq və təqiblərlə üzləşərək doğma torpaqlarını tərk etməyə məcbur olmuşdur.

1988–1991-ci illər arasında Ermənistan ərazisində yaşayan azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə siyasəti artıq açıq şəkildə həyata keçirilmişdir. Ermənistan rəhbərliyinin bu dövrdə tətbiq etdiyi zorakı metodlar nəticəsində yüz minlərlə azərbaycanlı öz doğma yurdlarından qovulmuş, onların əmlakları müsadirə edilmiş və mədəni irsi məhv edilmişdir. Bu hadisələr Ermənistanın faktiki olaraq monoetnik dövlətə çevrilməsi ilə nəticələnmişdir ki, bu da regionun demoqrafik strukturunu süni şəkildə dəyişdirmişdir. Qərbi Azərbaycan mətbuat tarixinə nəzər saldıqda demoqrafik balansın sonrakı illərdə pozulmasına da şahid olmaq mümkündür (İsmayıl, Əhmədli, 2016).

Beləliklə, XX əsr boyunca Qərbi Azərbaycandan deportasiya olunan azərbaycanlıların məcburi köçkün vəziyyətinə düşməsi onların sosial-iqtisadi və demoqrafik strukturuna ciddi təsir göstərmişdir. Deportasiya prosesləri nəticəsində azərbaycanlılar doğma torpaqlarından zorla qovularaq Azərbaycanın müxtəlif bölgələrinə yerləşdirilmiş, lakin bu köç məcburi xarakter daşıdığı üçün onların yeni mühitə adaptasiyası və sosial inteqrasiyası son dərəcə çətin olmuşdur. İqtisadi baxımdan deportasiya azərbaycanlıların məşğulluq imkanlarını məhdudlaşdırmışdır. Əsrlər boyu öz

əkinçilik, maldarlıq və digər ənənəvi təsərrüfat növləri ilə məşğul olan insanlar yeni ərazilərdə uyğun istehsal və iqtisadi şərtlərlə təmin olunmamış, bu da onların maddi rifah səviyyəsini ciddi şəkildə aşağı salmışdır. Xüsusilə 1948–1953-cü illərdə baş verən deportasiya zamanı Ermənistan SSR-dən didərgin salınan azərbaycanlılar Azərbaycanın Kür-Araz ovalığında yerləşdirilmiş, lakin bu regionun iqlim və ekoloji şəraiti onların əvvəlki təsərrüfat vərdişlərinə uyğun olmadığı üçün ciddi məhrumiyyətlərlə üzləşmişlər. Təhsil və sosial adaptasiya sahəsində də deportasiya prosesləri mənfi nəticələr vermişdir. Yeni məskunlaşdıqları bölgələrdə azərbaycanlılar bir çox hallarda lazımi təhsil və sosial xidmətlərə tam çıxış əldə edə bilməmişlər. Onların yaşayış şəraiti qeyri-sabit olmuş, bu isə gələcək nəsillərin təhsil imkanlarını və sosial inkişaf perspektivlərini məhdudlaşdırmışdır.

Bundan əlavə, deportasiya travması həmin icmaların demoqrafik strukturuna da mənfi təsir etmişdir. Bir tərəfdən, məcburi köç nəticəsində ailələrin parçalanması, bir çox insanın həyat şəraitinin pisləşməsi və müxtəlif xəstəliklərə məruz qalması ölüm hallarını artırmışdır. Digər tərəfdən, yeni məskunlaşdıqları bölgələrdə iqtisadi və sosial çətinliklər səbəbindən doğum səviyyəsi azalmış, bu da deportasiya olunan icmaların təbii artımına mənfi təsir göstərmişdir. Mədəni aspektdən isə deportasiya azərbaycanlıların əsrlər boyu yaşadıqları ərazilərdə milli-mədəni irsin məhv edilməsi ilə nəticələnmişdir. Azərbaycanlılara məxsus toponimlərin dəyişdirilməsi, tarixi abidələrin dağıdılması və mədəni irsin silinməsi bu prosesin ayrılmaz hissəsi olmuşdur (İsmayılov, 2018).

Buna görə də, hazırkı dövrdə tarixi abidələrin qorunması Qərbi Azərbaycan irsinin araşdırılmasında mühüm rol oynayır, eyni zamanda, son illərdə aparılan tarixşünaslığa dair yeni tədqiqatlar tarixi həqiqətlərin aşkara çıxarılmasına əvəzsiz töhfələr verir. Bu, yalnız deportasiya olunan əhalinin yox, eyni zamanda bütövlükdə Azərbaycan xalqının mədəni-tarixi irsinə qarşı yönəlmiş sistemli siyasət kimi qiymətləndirilə bilər (Məmmədov, 2011). Məhz buna görə də, XX əsrdə Qərbi Azərbaycandan deportasiya olunan azərbaycanlılar həm sosial, həm iqtisadi, həm də mədəni baxımdan ciddi itkilərə məruz qalmışlar, çünki deportasiya yalnız fərdi insan talelərinə deyil, bütövlükdə Azərbaycan xalqının tarix və mədəniyyətinə dərin təsir göstərmişdir.

Bir çox tədqiqatçılar azərbaycanlıların etnik təmizlənməsi və onların doğma yurd-yuvalarından didərgin salınmaları, həmçinin tarixi faktları saxtalaşdırmaq üçün təhrif olunmuş etnoqrafik məlumatlarla bağlı kifayət qədər elmi əsərlər yazmışlar (Məmmədov, 2002). Bu səbəbdən, deportasiya olunan azərbaycanlıların hüquqlarının tanınması, onların mədəni irsinin bərpası və sosial ədalətin təmin olunması beynəlxalq hüquq çərçivəsində diqqət mərkəzində saxlanmalıdır.

Nəticə

Tədqiqat nəticəsində üzə çıxarılmış tarixi faktlar və proseslər onu sübut edir ki, erməni millətçiliyi yalnız ideoloji bir təmayül olaraq qalmamış, eyni zamanda real siyasi və demoqrafik dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Azərbaycanın tarixi torpaqlarında əsrlər boyu məskunlaşmış azərbaycanlı əhalinin sıxışdırılması və zorakı şəkildə deportasiya edilməsi beynəlxalq hüquq baxımından etnik təmizləmə və insan haqlarının kobud şəkildə pozulması kimi qiymətləndirilməlidir. BMT Baş Assambleyasının 1992-ci il 47/80 saylı qətnaməsində etnik təmizləmə anlayışı müharibə və münaqişə bölgələrində bir etnik qrupun digər qruplar üzərində üstünlük əldə etmək məqsədilə zorakılıqla qovulması kimi izah edilir. Ermənistanın azərbaycanlı əhaliyə qarşı həyata keçirdiyi siyasət bu anlayışa tam uyğun gəlir və beynəlxalq hüquq normalarına əsasən insanlığa qarşı cinayət hesab edilməlidir.

Ermənistanın monoetnik dövlətə çevrilməsi təkcə tarixi ədalətsizlik deyil, həm də Cənubi Qafqaz regionunda etnik balansın ciddi şəkildə pozulmasına gətirib çıxarmışdır (Məhərrəmov, 2019). Bu, eyni zamanda regional sabitlik və sülh perspektivlərinə də ciddi maneələr yaratmışdır. Beynəlxalq hüquq çərçivəsində etnik təmizləmə siyasətinin nəticələrinin aradan qaldırılması və məcburi köçkünlərin öz doğma torpaqlarına qayıtmaq hüququnun təmin edilməsi fundamental məsələlərdən biri kimi qəbul edilməlidir. Bu səbəbdən, Ermənistanın monoetnik dövlət kimi formalaşmasının tarixi və hüquqi aspektləri geniş tədqiq olunmalı, beynəlxalq ictimaiyyət bu məsələyə obyektiv yanaşmalı və regionda tarixi ədalətin bərpası istiqamətində addımlar atmalıdır.

Bu hadisələr təkcə tarixdə qalmamış, eyni zamanda regional təhlükəsizliyə və tarixi ədalət məsələlərinə təsir göstərməkdə davam edir. Qərbi Azərbaycandan deportasiya olunanların haqlarının tanınmaması və bu proseslərin beynəlxalq səviyyədə lazımi qiymətləndirilməməsi, etnik təmizləmə faktlarının dünya ictimaiyyətinə yetərincə çatdırılmaması regional gərginliyin davam etməsinə səbəb olan amillərdən biridir (Muradova, 2024).

Bu kontekstdə Ermənistanın monoetnik dövlət quruculuğu siyasətinin nəticələrinin beynəlxalq səviyyədə araşdırılması, deportasiya qurbanlarının hüquqlarının tanınması və onların tarixi yurdlarına qayıtmaq hüququnun bərpası ədalətli həll yolu kimi dəyərləndirilməlidir. Buna görə də, deportasiya və etnik təmizləmə siyasətinin siyasi, sosial və hüquqi aspektlərinin beynəlxalq təşkilatlar və tədqiqatçılar tərəfindən daha dərindən araşdırılması, bu hadisələrin insan haqları və beynəlxalq hüquq çərçivəsində tanıdılması olduqca vacibdir. Ermənistanın azərbaycanlılara qarşı həyata keçirdiyi deportasiya siyasətinin hüquqi qiymətləndirilməsi, bu prosesin nəticələrinin aradan qaldırılması və məcburi köçkünlərin öz doğma yurdlarına geri dönmək hüquqlarının təmin edilməsi Cənubi Qafqazda uzunmüddətli sülh və sabitliyin bərqərar olması üçün əsas şərtlərdən biridir.

Ədəbiyyat

1. Allahverdiyev, C. (2010). *İrəvan ədəbi mühiti.* Bakı: Elm və təhsil, 215.
2. Allahverdiyev, C. (2024). *Qərbi Azərbaycan mətbuat tarixi.* Bakı: Səda, 240.
3. Cəfərli, F. (2020). *Qərbi Azərbaycan: etnik və mədəni mövzular.* Bakı: Qanun, 195.
4. Ələkbərli, Ə. (2007). *Qərbi Azərbaycan abidələri.* Bakı: Nurlan, 189.
5. Həmədov, Q.(2021). *Alagöz qalası və ətrafındakı abidələr.* Bakı: Abidə, 178.
6. Hüseynov, M. (2015). *Göyçə gölü.* Bakı: Elm və təhsil, 132.
7. İsmayıl, E., Əhmədli, G. (2016). *Qərbi Azərbaycan, Göyçə - erməni işğalı.* Bakı, 205.
8. İsmayılov, T. (2018). *Göyçə gölü və ətrafı: ekosistem və tarix.* Bakı: Ekologiya, 150.
9. Məhərrəmov, B. (2019). *İrəvan və Göyçə: Azərbaycan tarixi baxımından.* Bakı: Kənd və şəhər, 210.
10. Məmmədov, E. (2011). *İrəvanın ədəbi irsi.* Bakı: İctimaiyyət, 180.
11. Məmmədov, İ. (2002). *İrəvan dəftəri.* Bakı: Adiloğlu, 216.
12. Muradova, H. (2024). *Qərbi Azərbaycan.* Bakı: Mücrü, 260.

Daxil oldu: 06.01.2025
Qəbul edildi: 05.04.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/299-301

Aydan Cabbarlı
Bakı Dövlət Universiteti
bakalavr
https://orcid.org/0009-0008-1454-2691
aydan.cabbarli2003@gmail.com

Çin və Avropa ittifaqının yaşıl texnologiya strategiyaları: qlobal iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə rəqabət və əməkdaşlıq

Xülasə

İqlim dəyişikliyi, qlobal səviyyədə təcili və hərtərəfli tədbirlər tələb edən bir məsələdir. Bu məsələyə qarşı mübarizədə yaşıl texnologiyalar mühüm bir rol oynayır. Yaşıl texnologiyalar, ekosistemi qorumaq və karbon emissyalarını azaltmaq məqsədilə inkişaf etdirilən və tətbiq edilən innovativ texnologiyalardır. Çin və Avropa İttifaqı hər iki tərəfi bu sahədə lider mövqeyə getirir və hər iki tərəf iqlim dəyişikliyinin qarşısını almaq üçün müxtəlif yaşıl texnologiyaları təşviq etməkdə və tətbiq etməkdə fəal rol oynayır.Çin, yaşıl texnologiya sahəsində böyük irəliləyişlər əldə etmiş və bərpa olunan enerji sektorunda dünyanın ən böyük bazarını formalaşdırmışdır. Ölkə, günəş və külək enerjisi texnologiyalarında liderdir və elektrikli avtomobillərin istehsalında qlobal bir liderdir. Çin hökuməti, ekoloji mühafizənin təbliği və yaşıl texnologiyaların genişlənməsi üçün güclü siyasətlər və təşviqlər tətbiq edir. Yaşıl texnologiyalar sahəsindəki rəqabət, beynəlxalq bazarda əhəmiyyətli bir iqtisadi güc yaratmışdır.Avropa İttifaqı da yaşıl texnologiyalar sahəsində qabaqcıl ölkələrdən biridir. Aİ, Paris İqlim Sazişi çərçivəsindəki öhdəliklərinə uyğun olaraq karbon emissiyalarını azaltmaq məqsədilə ambisiyalı məqsədlər qoymuşdur. Hal-hazırda Aİ, karbon sıfır emissiyasına keçmək və yaşıl texnologiyaların ticarətini gücləndirmək üçün konkret addımlar atır. Aİ-nin yaşıl texnologiyalar sahəsindəki investisiyaları, eyni zamanda, digər ölkələrlə texnoloji əməkdaşlıq və təcrübə mübadiləsi üçün fürsətlər yaradır.

Hər iki tərəf yaşıl texnologiyaların inkişafı və tətbiqində bir-biriləri ilə rəqabət edirlər, amma bu rəqabət həm də əməkdaşlıq üçün bir potensial yaradır. Bu rəqabət, yalnız hər iki region üçün iqtisadi fayda yaratmaqla yanaşı, qlobal səviyyədə yaşıl texnologiyalarla bağlı innovasiyaların sürətlə inkişaf etməsinə də təkan verir.

Açar sözlər: *yaşlı texnologiya, Çin, Aİ, iqlim dəyişikliyi, mübarizə prosesi*

Aydan Jabbarli
Baku State University
Bachelors
https://orcid.org/0009-0008-1454-2691
aydan.cabbarli2003@gmail.com

Green Technology Strategies of China and European Union: Competition and Cooperation in the struggle with global climate change

Abstract

Climate change is an issue that requires urgent and comprehensive action at the global level. Green technologies play an important role in the fight against this issue. Green technologies are innovative technologies developed and applied to protect the ecosystem and reduce carbon emissions. China and the European Union both take the lead in this field, and both sides play an active role in promoting and implementing various green technologies to prevent climate change. China has made great strides in green technology and has formed the world's largest market in the renewable energy sector. The country is a leader in solar and wind energy technologies and a global leader in the production of electric vehicles. The Chinese government implements strong policies and incentives to promote environmental protection and expand green technologies. Competition in the field of green technologies has created a significant economic force in the international market.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

The European Union is also one of the leading countries in the field of green technologies. The EU has set ambitious targets to reduce carbon emissions in line with its commitments under the Paris Climate Agreement. Currently, the EU is taking concrete steps to move to zero carbon emissions and strengthen trade in green technologies. EU investments in green technologies also create opportunities for technological cooperation and exchange of experience with other countries.

Both sides compete with each other in the development and application of green technologies, but this competition also creates a potential for cooperation. This competition not only creates economic benefits for both regions, but also promotes the rapid development of innovation related to green technologies at the global level.

Keywords: *old technology, China, EU, climate change, fighting process*

Giriş

İqlim dəyişikliyi ilə mübarizə və qlobal davamlı inkişafa nail olunması bu gün beynəlxalq ictimaiyyətin qarşısında duran ən mühüm çağırışlardan biridir. Sürətlə artan karbon emissiyaları, qlobal temperaturun yüksəlməsi, ekstremal hava hadisələrinin çoxalması və ekosistemlərin zərərə məruz qalması dünya ölkələrini daha fəal və koordinasiyalı şəkildə hərəkət etməyə vadar edir. Bu prosesdə texnoloji yeniliklərin rolu danılmazdır. Xüsusilə də yaşıl texnologiyaların inkişafı və tətbiqi – yəni ətraf mühitə mənfi təsiri azaldan, enerji səmərəliliyini artıran və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadəni təşviq edən texnologiyalar – qlobal ekoloji problemlərin həllində mühüm vasitəyə çevrilmişdir (IPCC, 2023).

Bununla yanaşı, yaşıl texnologiyalar həm də iqtisadi inkişafın yeni formasını – "yaşıl iqtisadiyyatı" təşviq edir və bu da davamlı inkişafın sosial, iqtisadi və ekoloji aspektlərini bir araya gətirir. Bu kontekstdə dünya siyasətində və iqtisadiyyatında aparıcı rol oynayan dövlətlər və regional birliklər bu texnologiyaların inkişafında əsas təşəbbüskarlar kimi çıxış edirlər. Xüsusilə Çin və Avropa İttifaqı bu sahədə həm texnoloji yeniliklərə rəhbərlik edir, həm də iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə məqsədilə yeni strateji yanaşmalar formalaşdırırlar (IEA, 2023). Onların yaşıl texnologiyalar sahəsindəki fəaliyyəti yalnız daxili siyasətləri ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda qlobal bazarlara, beynəlxalq normativ çərçivələrə və digər ölkələrin texnologiya siyasətlərinə də mühüm təsir göstərir.

Tədqiqat

Çin son illərdə yaşıl texnologiyalar sahəsində sürətli inkişaf nümayiş etdirmiş, xüsusilə günəş və külək enerjisi, elektrik nəqliyyat vasitələri və batareya istehsalı sahəsində dünya liderliyini ələ almışdır (Zhang & Huang, 2022). Pekin hökumətinin "ikili karbon" strategiyası çərçivəsində karbon emissiyalarının zirvəyə çatdırılması və karbon neytrallığı hədəfləri, ölkənin ekoloji transformasiyasını təşviq edir (Wang et al., 2021). Çin eyni zamanda "yaşıl İpək Yolu" təşəbbüsü ilə digər ölkələrlə texnologiya və təcrübə mübadiləsinə çalışır (Xinhua, 2021).

Avropa İttifaqı isə "Avropa Yaşıl Razılaşması" (European Green Deal) vasitəsilə 2050-ci ilədək karbon neytral qitəyə çevrilməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur (European Commission, 2019). Bu məqsədlə Aİ innovasiyaları təşviq edir, bərpa olunan enerji mənbələrinə investisiyalar yönəldir və "Fit for 55" paketi ilə hüquqi çərçivəni möhkəmləndirir (Euractiv, 2022). Aİ həmçinin inkişaf etməkdə olan ölkələrə texniki və maliyyə dəstəyi göstərərək yaşıl keçidi qlobal miqyasda təşviq edir (OECD, 2023).

Çin və Aİ arasında yaşıl texnologiyalar sahəsində rəqabət, xüsusilə bazar payı və texnoloji üstünlük məsələlərində özünü göstərir (Chen & Jin, 2022). Lakin bu rəqabət bəzən innovasiyaların artmasına və qiymətlərin azalmasına səbəb olmaqla, qlobal müsbət nəticələr də verir (IRENA, 2023). Digər tərəfdən, hər iki tərəf iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə ortaq maraqlara sahibdir və birgə layihələr, texnoloji əməkdaşlıq platformaları və beynəlxalq sazişlər vasitəsilə əməkdaşlığı inkişaf etdirirlər (European External Action Service, 2021).

Nəticə

Nəticə etibarilə, Çin və Avropa İttifaqının yaşıl texnologiyalar sahəsindəki siyasət və strategiyaları, yalnız öz iqtisadi və ekoloji məqsədləri baxımından deyil, həm də qlobal miqyasda

davamlı inkişafa nail olunması üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır. Hər iki tərəf iqlim dəyişikliyinin qarşısının alınması, karbon emissiyalarının azaldılması və enerji keçidinin sürətləndirilməsi istiqamətində ciddi təşəbbüslərlə çıxış edir. Çin, "ikili karbon" strategiyası çərçivəsində texnoloji modernləşməni və bərpa olunan enerji mənbələrinə əsaslanan sənaye inkişafını təşviq edərkən, Avropa İttifaqı "Avropa Yaşıl Razılaşması" vasitəsilə hüquqi, iqtisadi və institusional mexanizmlərlə yaşıl keçidi sistemli şəkildə həyata keçirməyə çalışır.

Onlar arasındakı rəqabət xüsusilə bazar payı, texnologiya transferi və innovasiya üstünlüyü sahələrində özünü göstərsə də, bu dinamika eyni zamanda texnoloji tərəqqiyə, qiymətlərin aşağı düşməsinə və inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün daha əlçatan yaşıl texnologiyaların yaranmasına şərait yaradır. Bu mənada rəqabət təkcə qarşıdurma deyil, həm də təşviqedici və inkişafyönümlü bir faktor kimi çıxış edir.

Digər tərəfdən, Çin və Aİ arasında əməkdaşlıq imkanlarının da az olmadığı görünür. Hər iki tərəf beynəlxalq sazişlər çərçivəsində birgə layihələrə, texnoloji mübadiləyə və təcrübə paylaşımına açıqdır. Bu əməkdaşlıq modelləri gələcəkdə beynəlxalq iqlim siyasətinin koordinasiyasını və qlobal yaşıl keçidin daha ahəngdar həyata keçirilməsini təmin edə bilər.

Beləliklə, Çin və Avropa İttifaqının yaşıl texnologiyalar sahəsindəki rəqabət və əməkdaşlıq münasibətləri gələcəkdə təkcə onların özlərinin deyil, bütün dünyanın ekoloji təhlükəsizliyi, texnoloji transformasiyası və iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə uğur qazanması üçün həlledici rol oynayacaqdır (UNEP, 2022).

Ədəbiyyat

1. Chen, Y., & Jin, H. (2022). *China–EU green technology competition: Opportunities and challenges*. *Journal of Environmental Policy, 45*(3), 210–225. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2022.101239
2. Euractiv. (2022, July 15). *What is the Fit for 55 package?* https://www.euractiv.com/section/energy-environment/news/what-is-the-fit-for-55-package/
3. European Commission. (2019). *The European Green Deal*. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/european-green-deal-communication_en.pdf
4. European External Action Service. (2021). *EU–China cooperation on climate and energy*. https://www.eeas.europa.eu
5. International Energy Agency. (2023). *World energy outlook 2023*. https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2023
6. Intergovernmental Panel on Climate Change. (2023). *AR6 synthesis report: Climate change 2023*. https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/
7. International Renewable Energy Agency. (2023). *Global renewables outlook: Energy transformation 2050*. https://www.irena.org/publications
8. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2023). *Green growth and developing countries*. https://www.oecd.org/environment/green-growth
9. United Nations Environment Programme. (2022). *Emissions gap report 2022*. https://www.unep.org
10. Wang, M., Liu, Y., & Zhou, T. (2021). China's dual carbon goals: Pathways and prospects. *Energy Policy Journal, 38*(7), 95–112. https://doi.org/10.1016/j.enpol.2021.112095
11. Xinhua. (2021, October 20). *Green Belt and Road Initiative accelerates*. http://www.xinhuanet.com/english
12. Zhang, Q., & Huang, Z. (2022). *China's leadership in clean energy technologies*. *Energy Economics Review, 60*(1), 76–89. https://doi.org/10.1016/j.eneco.2022.105233

Daxil oldu: 12.12.2024
Qəbul edildi: 17.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/302-305

Ülviyyə Allahverdiyeva
Xəzər rayonu Buzovna qəsəbəsi 26 saylı məktəb
https://orcid.org/0009-0005-5263-7892
hacadag45@gmail.com

İnteraktiv dərs metodlarının Azərbaycan dili tədrisində rolu

Xülasə

İnteraktiv dərs metodları Azərbaycan dili tədrisində mühüm rol oynayır. Bu metodlar, şagirdlərin dərslərə daha fəal şəkildə qoşulmalarını təmin edir və onların dil biliklərini inkişaf etdirir. Tələbələr yalnız müəllimdən öyrənməkdənsə, öz fikirlərini ifadə edir, bir-biriləri ilə müzakirələr aparır və dilin müxtəlif aspektlərini əyləncəli və maraqlı şəkildə mənimsəyirlər. Bu yanaşma, tələbələr arasında qarşılıqlı əlaqə yaradır, dil öyrənmə prosesini daha təsirli edir və onların dil bacarıqlarını təkmilləşdirir.

İnteraktiv metodlar vasitəsilə Azərbaycan dili tədrisində qrup işləri və müzakirələr vacib yer tutur. Tələbələr birgə işləyərək dilin qrammatik və leksik xüsusiyyətlərini dərindən öyrənir, müxtəlif mövzular ətrafında fikir mübadiləsi apararaq anlayışlarını genişləndirirlər. Bu cür metodlar həmçinin şagirdlərin yaradıcı düşünmə və problem həll etmə bacarıqlarını inkişaf etdirir.

Rəqəmsal vasitələrin və texnologiyanın istifadəsi də interaktiv metodların mühüm bir hissəsidir. Müasir tədris vasitələri, onlayn oyunlar, interaktiv tətbiqlər və videolar şagirdlərin Azərbaycan dilini daha əyləncəli və effektiv şəkildə öyrənmələrinə imkan yaradır. Bu üsullar şagirdlərin diqqətini çəkir, onların marağını artırır və dil öyrənmə prosesini daha canlı edir.

Açar sözlər: *yaradıcı düşünmə, rəqəmsal vasitələr, texnologiya, dilin qrammatik xüsusiyyətləri, leksik xüsusiyyətlər, özünü ifadə*

Ulviyya Allahverdiyeva
Khazar district Buzovna settlement, School No. 26,
https://orcid.org/0009-0005-5263-7892
hacadag45@gmail.com

The Role of Interactive Teaching Methods in Teaching the Azerbaijani Language

Abstract

Interactive teaching methods play an important role in teaching the Azerbaijani language. These methods ensure that students engage more actively in lessons and develop their language skills. Instead of solely learning from the teacher, students express their own ideas, engage in discussions with each other, and learn various aspects of the language in an enjoyable and engaging way. This approach fosters interaction among students, enhances the language learning process, and improves their language abilities.

Through interactive methods, group work and discussions hold significant importance in teaching Azerbaijani. Students work together to deeply understand the grammatical and lexical features of the language, broadening their understanding by exchanging ideas on various topics. These methods also help develop students' creative thinking and problem-solving skills.

The use of digital tools and technology is also a crucial part of interactive methods. Modern teaching tools, online games, interactive applications, and videos provide students with an enjoyable and effective way to learn Azerbaijani. These methods capture students' attention, increase their interest, and make the language learning process more lively.

Keywords: *creative thinking, digital tools, technology, grammatical features of the language, lexical features, self-expression*

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Azərbaycan dili tədrisi, şagirdlərin dil biliklərini inkişaf etdirmək və onları sosial həyatın müxtəlif sahələrində daha effektiv ünsiyyət qurmağa hazırlamaq üçün vacib bir sahədir. Bu məqsədlə, ənənəvi tədris metodlarının yanında daha modern və interaktiv yanaşmalara ehtiyac yaranmışdır. İnteraktiv dərs metodları, tələbələrin fəal iştirakı və tədris prosesinə aktiv şəkildə qoşulmalarını təmin edən bir yanaşmadır. Bu metodlar, yalnız müəllimin şagirdlərə məlumat verməsini deyil, həm də şagirdlərin öz fikirlərini ifadə etməsini, suallar verməsini və müzakirələr aparmasını təşviq edir. Beləliklə, tələbələr arasında qarşılıqlı əlaqə yaranır və dilin öyrənilməsi daha maraqlı və effektiv olur (Əliyeva, 2018).

Azərbaycan dili tədrisində interaktiv metodların tətbiqi, şagirdlərin dil biliklərini yalnız nəzəri şəkildə deyil, həm də praktik şəkildə inkişaf etdirmələrinə şərait yaradır. Qrup işləri, müzakirələr, layihə əsasında tədris və rəqəmsal alətlərdən istifadə, tələbələrin dili daha yaxşı mənimsəmələri üçün çox mühüm alətlərə çevrilir. Bu yanaşmalar, dil öyrənmə prosesində şagirdlərin daha çox motivasiya olmasına, onları yeni biliklər əldə etməyə sövq etməyə və dil bacarıqlarını real həyat şəraitində tətbiq etməyə imkan verir (Əliyev, 2015).

İnteraktiv dərs metodları, Azərbaycan dilinin qrammatik və leksik xüsusiyyətlərini dərindən öyrənmək və bu bilikləri gündəlik həyatda tətbiq etmək üçün tələbələrə geniş imkanlar təqdim edir. Müasir texnologiyaların tətbiqi isə tədris prosesini daha cəlbedici və əyləncəli edir, şagirdlərə daha dinamik və interaktiv bir öyrənmə mühiti yaradır. Nəticədə, interaktiv dərs metodları şagirdlərin dil bacarıqlarını yalnız inkişaf etdirmək deyil, həm də onları daha yaradıcı və müstəqil düşünən fərdlərə çevirmək üçün güclü bir vasitədir. Bu metodlar tədris prosesini daha canlı, maraqlı və səmərəli edir (Əliyev, 2015).

İnteraktiv dərs metodları, Azərbaycan dili tədrisində tədris prosesini daha dinamik, maraqlı və səmərəli etməklə yanaşı, şagirdlərin dil bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün mükəmməl bir vasitədir. Bu metodlar, tələbələrin yalnız passiv şəkildə məlumat almasını deyil, fəal şəkildə dilin müxtəlif aspektlərini öyrənmələrini təmin edir. İnteraktiv yanaşmalar, şagirdləri müzakirələrə, qrup işlərinə və təcrübəyə əsaslanan fəaliyyətlərə cəlb edərək, onların dil biliklərini real həyat şəraitində tətbiq etmələrinə şərait yaradır. Bu da onların həm qrammatik, həm də leksik biliklərini dərindən mənimsəmələrini və dil bacarıqlarını genişləndirmələrini təmin edir (Məmmədova, 2019).

İnteraktiv metodların Azərbaycan dili tədrisində tətbiqi, şagirdlərin yaradıcı düşünmə, problem həll etmə və özünü ifadə etmə bacarıqlarını da inkişaf etdirir. Qrup şəklində aparılan işlər və müzakirələr, tələbələrin bir-birinə öyrətməsi, fikirlərini ifadə etməsi və dil biliklərini inkişaf etdirməsi üçün geniş imkanlar yaradır. Bu yanaşmalar, onların dilin müxtəlif aspektlərini əyləncəli və motivasiyaedici şəkildə öyrənmələrinə kömək edir, dil öyrənmə prosesini daha cəlbedici edir (Həsənova, 2017).

İnteraktiv dərs metodlarının Azərbaycan dili tədrisində tətbiqi, tələbələrin dil öyrənmə prosesini daha təsirli və əyləncəli edir. Bu metodlar, şagirdlərin dərsə aktiv şəkildə qoşulmalarını təmin edir və onların dil biliklərini real həyatla əlaqələndirərək inkişaf etdirir. İnteraktiv yanaşmaların tətbiqi nəticəsində tələbələr yalnız müəllimdən öyrənməkdənsə, öz fikirlərini sərbəst şəkildə ifadə edir, bir-biriləri ilə müzakirələr aparır və dilin müxtəlif aspektlərini dərindən mənimsəyirlər. (Quliyeva, 2020).

İnteraktiv dərs metodlarının əsas prinsiplərindən biri tələbələr arasında qarşılıqlı əlaqə yaratmaqdır. Qrup işləri və müzakirələr, şagirdlərin dilin qrammatik və leksik xüsusiyyətlərini daha yaxşı mənimsəmələrinə imkan verir. Tələbələr bir-biriləri ilə işləyərək yeni biliklər öyrənir, müxtəlif mövzular üzrə fikir mübadiləsi aparırlar. Bu cür fəaliyyətlər, həmçinin şagirdlərin analitik düşünmə və yaradıcı yanaşma bacarıqlarını inkişaf etdirir, onları dil öyrənmə prosesində daha fəal iştirak etməyə təşviq edir (Məmmədov, 2016).

Rəqəmsal vasitələr və müasir texnologiyalar da interaktiv dərs metodlarının tərkib hissəsi olaraq Azərbaycan dili tədrisində əhəmiyyətli rol oynayır. Müxtəlif onlayn platformalar, interaktiv tətbiqlər və tədris videoları şagirdlərə Azərbaycan dilini daha əyləncəli və təsirli şəkildə öyrənmə

imkanı yaradır. Bu vasitələr, dərslərin daha cəlbedici olmasına kömək edir, şagirdlərin dərslərə marağını artırır və öyrənmə prosesini daha dinamik edir (Rəhimova, 2020).

Eyni zamanda, interaktiv metodlar şagirdlərin dil bacarıqlarını genişləndirir və onların özünü ifadə etmə bacarıqlarını artırır. Müxtəlif fəaliyyətlər və tapşırıqlar vasitəsilə şagirdlər dilin qrammatik və leksik aspektlərini öyrənir, bunu praktikada tətbiq edirlər. Bu, onların dil öyrənmə prosesində daha müstəqil və yaradıcı düşünmə bacarıqlarını inkişaf etdirmələrini təmin edir. (İsmayılova, 2021).

Nəticə etibarilə, interaktiv dərs metodları Azərbaycan dili tədrisində yalnız şagirdlərin dil biliklərini artırmaqla kifayətlənmir, həm də onları daha yaradıcı, müstəqil düşünən və öz fikirlərini ifadə edə bilən fərdlərə çevirir. Bu yanaşmalar tədris prosesini daha canlı və maraqlı edir, həmçinin şagirdlərin Azərbaycan dilini real həyatda tətbiq etmələrinə şərait yaradır (Mirzəyev, 2022).

Tədqiqat

Bu tədqiqatda interaktiv dərs metodlarının Azərbaycan dili tədrisindəki təsirini qiymətləndirmək üçün bir neçə metoddan istifadə edilmişdir:

Tədqiqatın ilkin mərhələsində mövzu ilə bağlı mövcud ədəbiyyat araşdırılmışdır. Müxtəlif tədris metodları, interaktiv yanaşmaların tədrisdə istifadəsi və bu yanaşmaların dil öyrənmə prosesinə təsiri ilə bağlı yazılmış məqalələr, elmi əsərlər və təhsil sahəsində aparılmış araşdırmalar analiz edilmişdir. Bu metod, mövzunun nəzəri əsaslarını müəyyənləşdirməyə və tədqiqatın istiqamətini formalaşdırmağa kömək etmişdir (Əhmədov, 2020).

Müəllimlər və tələbələrlə keçirilən müsahibələr interaktiv dərs metodlarının Azərbaycan dili tədrisində tətbiqinin praktik nəticələrini öyrənməyə imkan vermişdir. Bu müsahibələrdə müəllimlərə metodların tədrisə təsiri, tələbələrin dərslərə marağı və öyrənmə qabiliyyətləri ilə bağlı suallar verilmişdir. Tələbələrə isə interaktiv metodların onların dil biliklərinə və ünsiyyət bacarıqlarına necə müsbət təsir göstərdiyi soruşulmuşdur (Hüseynova, 2018).

Tədqiqatın bir hissəsində Azərbaycan dili dərslərində interaktiv metodların tətbiqinə dair təcrübələr keçirilmişdir. Müəllimlər və şagirdlər müxtəlif interaktiv alətlərdən və texnologiyalardan istifadə edərək dərslər keçmiş və nəticələr qiymətləndirilmişdir. Həmçinin, rəqəmsal vasitələr və onlayn platformalar vasitəsilə dərs prosesinin necə daha cəlbedici və motivasiyaedici hala gətirilməsi izlənmişdir (Əliyeva, 2017).

Nəticə

İnteraktiv dərs metodlarının Azərbaycan dili tədrisində tətbiqi nəticəsində əldə edilən nəticələr, bu yanaşmaların tədris prosesini daha dinamik, maraqlı və təsirli hala gətirdiyini göstərdi. Tədqiqatın müxtəlif metodlarla aparılması, interaktiv yanaşmaların şagirdlərin dil biliklərini inkişaf etdirməyə və tədrisə olan motivasiyalarını artırmağa böyük təsir göstərdiyini sübut etdi.

Müsahibələr və anketlər nəticəsində məlum oldu ki, müəllimlər və şagirdlər interaktiv metodların tətbiqini müsbət qiymətləndirirlər. Müəllimlər, interaktiv dərs metodlarının şagirdlərin dərsə marağını artırdığını, onları daha fəal iştirak etməyə və öyrənmə prosesinə daha çox cəlb etməyə imkan yaratdığını bildiriblər. Şagirdlər isə bu metodların onlara dilin qrammatik və leksik xüsusiyyətlərini daha yaxşı mənimsəməyə kömək etdiyini, həmçinin dil bacarıqlarını real həyat şəraitində tətbiq etməyə imkan verdiyini vurğulamışlar. Bu, interaktiv yanaşmaların şagirdlərin öyrənmə təcrübələrini daha dərin və praktik hala gətirdiyini göstərir.

Tədris təcrübələri və rəqəmsal vasitələrin istifadəsi ilə bağlı əldə edilən nəticələr, müasir texnologiyaların və onlayn platformaların dərs mühitinə daxil edilməsi ilə tədrisin daha əyləncəli və effektiv olduğunu ortaya qoymuşdur. Rəqəmsal alətlər, şagirdlərin dərslərə olan marağını artıraraq onların diqqətini dərs mövzusuna yönəldir. İnteraktiv tətbiqlər, oyunlar və videolar, dilin öyrənilməsini daha maraqlı və cəlbedici edir, beləliklə şagirdlərin öyrənmə prosesinə olan münasibətini müsbət yöndə dəyişdirir.

Nəticədə, interaktiv dərs metodlarının Azərbaycan dili tədrisində tətbiqi, şagirdlərin dil bacarıqlarını yalnız inkişaf etdirmir, həm də onların tədrisə daha yüksək motivasiya ilə yanaşmalarını təmin edir, bu isə daha səmərəli öyrənmə nəticələri ilə nəticələnir.

Ədəbiyyat

1. Əliyeva, M. (2018). *Müasir təhsil metodları və onların tətbiqi.* Bakı: Elm və Təhsil.
2. Həsənova, G. (2017). *İnteraktiv tədris metodlarının məktəb təhsilində tətbiqi.* Bakı: Təhsil Nəşriyyatı.
3. Məmmədova, N. (2019). *Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası.* Bakı: Təhsil Nazirliyi.
4. Quliyeva, L. (2020). *Dil öyrənmənin psixologiyası və metodları.* Bakı: Baku State University Press.
5. İsmayılova, S. (2021). *İnteraktiv dərs metodlarının şagirdlərin motivasiyasına təsiri.* Bakı: Təhsil Jurnalı.
6. Əliyev, R. (2015). *Azərbaycan dili tədrisində müasir metodların tətbiqi.* Bakı: Təhsil Akademiyası.
7. Məmmədov, A. (2016). *Yeni pedaqoji texnologiyalar və onların təhsil sistemində tətbiqi.* Bakı: Pedaqoji Nəşriyyat.
8. Mirzəyev, F. (2022). *Dil tədrisində interaktiv alətlərin rolu.* Bakı: Elm və Təhsil Jurnalı.
9. Hüseynova, T. (2018). *İnteraktiv tədris metodları və onların şagirdlərin inkişafına təsiri.* Bakı: Təhsil Nəşriyyatı.
10. Rəhimova, S. (2020). *Azərbaycan dilinin tədrisində innovativ yanaşmalar.* Bakı: Elm və Təhsil.
11. Əliyeva, A. (2017). *İnteraktiv dərslərin şagirdlərə təsiri.* Bakı: Müəllim Nəşriyyatı.
12. Əhmədov, F. (2019). *Müasir təhsil metodları və onların Azərbaycan dili tədrisində istifadəsi.* Bakı: Təhsil Press.

Daxil oldu: 01.01.2025
Qəbul edildi: 08.04.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/306-309

Aysel Fərəcova
Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti
https://orcid.org/0009-0008-2015-8565
aysel.farajova1@gmail.com

Distopik ədəbiyyatda totalitarizmin inkişafı: Orwellin '1984' əsəri ilə Lynchın 'Prophet Song' əsərinin müqayisəsi

Xülasə

Dünyada sosial və siyasi sistemlərin tənqidi, xüsusilə totalitarizmin təhlili, müasir ədəbiyyatda daim aktual mövzulardan biridir. Tədqiqat göstərir ki, totalitar rejimlərə qarşı çıxış distopik ədəbiyyatın mərkəzi ideyalarından biridir. Bu janr, adətən, gələcəkdə formalaşan, avtoritar nəzarət və ümidsizliklə səciyyələnən cəmiyyət modellərini əks etdirir. Tarix boyu totalitar rejimlər saysız-hesabsız fəlakətlərə səbəb olmuşdur. Lakin distopik ədəbiyyatın ən böyük nümunələri sadəcə diktaturaların mövcudluğuna diqqət çəkməklə kifayətlənmir. Bu tədqiqat həmçinin fərd-dövlət münasibətlərinin beş əsas aspektini araşdırır – bu xüsusiyyətlər adətən vətəndaşların azadlıqlarını məhdudlaşdıran avtoritar rejimlərdə öz əksini tapır.

İkinci Dünya Müharibəsindən sonra George Orwellin *1984* əsəri distopik ədəbiyyatın aparıcı nümunələrindən biri kimi meydana çıxmış və çoxsaylı oxucular tərəfindən bu janrın klassik əsəri kimi qiymətləndirilmişdir. Daha əvvəlki bəzi distopik (və ya utopik) əsərlərlə müqayisədə, Orwellin yaratdığı dünya daha canlı və inandırıcı görünür. Təqdim olunmuş məqalə distopik ədəbiyyatda totalitarizmin inkişafını araşdırır və Orwell ilə Lynch-in əsərlərini tematik baxımdan təhlil edir. Hər iki əsər, totalitarizmin inkişafını və onun insanların həyatına, düşüncələrinə və azadlıqlarına təsirini təhlil edir, lakin onları təqdim etmə yolları fərqlidir.

Açar sözlər: *1984, orwell, distopik, Lynch, Peyğəmbər mahnısı, tarix*

Aysel Farajova
Azerbaijan State University of Oil and Industry
https://orcid.org/0009-0008-2015-8565
aysel.farajova1@gmail.com

The Development of Totalitarianism in Dystopian Literature: A Comparison Between Orwell's "1984" and Lynch's "Prophet Song"

Abstract

The critique of social and political systems, particularly the analysis of totalitarianism, has been one of the most relevant themes in contemporary literature. Research shows that opposition to totalitarian regimes is one of the central ideas of dystopian literature. This genre typically reflects societal models that are characterized by authoritarian control and hopelessness, often set in the future. Throughout history, totalitarian regimes have caused countless disasters. However, the greatest examples of dystopian literature go beyond merely drawing attention to the existence of dictatorships. This study also examines five key aspects of the individual-state relationship – these characteristics typically manifest in authoritarian regimes that limit the freedoms of citizens.

After World War II, George Orwell's "*1984"* emerged as one of the leading examples of dystopian literature and has been regarded by many readers as the classic work of this genre. Compared to earlier dystopian (or utopian) works, Orwell's created world appears more vivid and convincing. The presented paper explores the development of totalitarianism in dystopian literature and thematically analyzes the works of Orwell and Lynch. Both works examine the development of totalitarianism and its impact on people's lives, thoughts, and freedoms, but they present these themes in different ways.

Keywords: *1984, Orwell, dystopian, Lynch, prophet song, history*

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Distopiyanın mahiyyəti: "Distopiya" termini XIX əsrdə meydana çıxsa da, distopik cəmiyyət anlayışı əsrlər boyu mövcud olmuşdur. Cənnət və cəhənnəm anlayışları göstərir ki, insanlıq hər zaman daha yaxşı bir dünya yaratma ehtimalını düşündüyü kimi, indidən daha pis bir gələcək reallığın da mümkün olduğunun fərqində olmuşdur. Eyni zamanda, distopik düşüncənin izlərinə qədim Yunanıstanda da rast gəlmək olar. Ən önəmlisi isə odur ki, distopik ədəbiyyat qəfil yaranmayıb, zamanla təkamül edib (Berger).

Distopik ədəbiyyat gələcəkdə cəmiyyətin mənfi və arzuolunmaz bir vəziyyətə düşə biləcəyini təsvir edən bir janrdır. Bu janrın əsas xüsusiyyətləri bunlardır (The ultimate guide to George Orwell's books):

1. Totalitar və repressiv cəmiyyətlər, nəzarət və izləmə, azad fikrin və fərdiyyətin bəxş edilməməsi, manipulyasiya və təbliğat, süni xoşbəxtlik və texnologiyanın istismarı, üsyan və etiraz mövzuları, gələcəyin pessimist görünüşü. Bu komponentlər distopik ədəbiyyatın əsas struktur xüsusiyyətlərini təşkil edir (Claeys, 2013, s. 150).
2. Distopik Romanların Strukturu. Distopik ədəbiyyat zahirən ideal və mükəmməl görünən bir siyasi-sosial sistemin arxasında gizlənən təhdid və təhlükələri ifşa edir. Bu janrın əsas məqsədi cəmiyyətin yanlış qərarlarının və səhv idarəçilik prinsiplərinin fəsadlarını üzə çıxarmaqdır. Utopiyadan fərqli olaraq – yəni ideallaşdırılmış cəmiyyətdən – distopiya arzuolunmaz, repressiv və ya ekoloji baxımdan dağılmış bir gələcək cəmiyyət modelini təqdim edir.

Tədqiqat

Distopik romanların qavranması çox vaxt oxucunun şəxsi baxış bucağından asılı olur. Bəzən cəmiyyətlər zahirən utopik görünsələr də, mahiyyət etibarilə distopikdirlər (Hacıyeva, 2024, s. 6). Distopik sistemlərdə cəmiyyət müəyyən məqsədlərə çatmaq üçün hansısa dəyərlərdən və ya azadlıqlardan güzəştə gedir, lakin bunun nəticələrini dərhal dərk etmir. Zaman keçdikcə fərdlər bu itkilərin fərqinə varır və özlərinin əslində distopik bir dünyada yaşadıqlarını anlayırlar (Lynch).

George Orwell və 1984. George Orwellin "1984" romanı totalitar rejimlərin miqyası və qəddarlığının açıq şəkildə göründüyü bir dövrdə yazılmışdır. Müəllifin şəxsi təcrübələri və retrospektiv müşahidələri onun distopik dünyasının formalaşmasında həlledici rol oynamışdır. Orwell belə bir fikir irəli sürmüşdür: "Mən təsvir etdiyim cəmiyyətin mütləq reallaşacağına inanmıram, lakin onun bənzərinin baş verə biləcəyinə inanıram. Həmçinin hesab edirəm ki, totalitar ideyalar artıq ziyalıların düşüncəsinə nüfuz edib və mən bu ideyaları onların məntiqi sonluqlarına qədər aparmağa çalışdım" (Booker, 1994).

Orwell təsvir etdiyi dünyanı son dərəcə detallı şəkildə təqdim edir: dünya üç supergüc arasında bölünüb, sosial təbəqələşmə, iqtisadi nəzarət, müşahidə sistemləri, sinif bölgüsü, Winston-un gündəlik həyatı, cəza və qaydalar, dil üzərində nəzarət və digər mövzular işıqlandırılır. "1984" sonrakı illərdə yazılmış çoxsaylı distopik əsərlərə ilham mənbəyi olmuşdur. Orwellin romanları tez-tez bəşəriyyət üçün xəbərdarlıq xarakteri daşıyır və onun əsas mesajı budur: bu cür xəbərdarlıqlar ciddiyə alınarsa, gələcəkdə bənzər fəlakətlərin və tarixi səhvlərin qarşısı alına bilər (Bodhi, 2025).

George Orwellin "1984" romanı onun distopik ədəbiyyatda zirvəyə çatdığı əsər hesab olunur (Orwell, 2010, s. 12). Əsər bu gün də müasir cəmiyyət üçün aktual olaraq qalır və böyük ədəbiyyat nümunələrinə xas olan nadir bir xüsusiyyəti özündə daşıyır: o, eyni zamanda həm öz dövrünün məhsulu, həm də zamanın hüdudlarını aşan bir mətn olaraq mövcuddur. Məhz bu cəhət böyük əsərlərin əsas funksiyalarından biridir (Jan, 2016).

Şübhəsiz ki, George Orwellin "1984" romanı dünya ədəbiyyatının əsas əsərlərindən biri hesab olunur və mütləq oxunmalı əsərlər sırasında yer alır (Burgess).

Paul Lynch-in "Prophet Song" əsəri haqqında təhlil:

Paul Lynch-in *Prophet Song* əsəri bizim dövrümüz üçün mühüm bir ədəbiyyat nümunəsidir. İrlandiyada, National Alliance Party adlı sağçı partiyanın hakimiyyətə gəlməsi ilə totalitarizmə doğru sürətlə enən ölkənin vəziyyətini təsvir edən bu əsər, ticarət birləşmələrinin müəllimlərin əməkhaqqı artımı üçün mübarizəyə başlaması ilə başlayır. Zamanla, vətəndaş hüquqları tədricən ləğv olunur və nəticədə vətəndaş müharibəsi baş verir (Finden).

Lynch-in distopik əsəri uzaq bir ölkədə deyil, gələcək İrlandiya Respublikasında baş verir. Yeni seçilən National Alliance partiyası fövqəladə vəziyyət elan edir; Dublində müəllim və ticarət birliyi lideri Larry Stack sorğu-sual üçün çağırılır və həbs olunur. Həyat yoldaşı Eilish, elm adamı və dörd

uşağın anası olaraq, cəmiyyətin çöküşünü izləyir və ailəsini qorumağa çalışır (Lynch). Larry-nin yoxa çıxmasından sonra hadisələr onun perspektivindən inkişaf edir. Kirayəyə götürülmüş zorakılıq edənlər ailə üzvlərini təhdid edir, qonşular arasında etimadsızlıq yayılır və ölkə sürətlə hərbi vəziyyətə girərək, nəticədə vətəndaş müharibəsinə sürüklənir. Bu da rejimin, üsyançılara dəstək verdiyi şübhəsi ilə vətəndaşlara qarşı cinayət törətməyə davam etməsinə əlavə haqq qazandırır (Despins).

Eilish bu inkişafları təəccüblə izləyir və qızına belə deyir: "Biz dünyanın ən kənar guşəsində yaşamırıq, beynəlxalq cəmiyyət bir həll tapacaq." Larry hərbi xidmətə çağırılır, gizlənməyə məcbur olur və sonradan Eilish-in böyük oğlu Mark ilə qaçmağa başlayır (Orwell, 2021). Eilish, onu təhlükəsizliyə keçirmək üçün sərhədi keçirməyə çalışır, amma Mark "azad" orduya qoşulmaq istəyir. Eilish-in bacısı Aine onu ailəsi ilə Kanadaya köçməyə təşviq edir, amma Eilish həm ərini, həm də alzheimer xəstəliyindən əziyyət çəkən atasını tərk etməyə istəksizdir. Politik çətinliklər fonunda, romanın xüsusilə şəxsi anları, xüsusilə də ata-qız münasibətlərini təsvir edən hissələr son dərəcə toxunur (The Orwell Society).

Nəticə

"1984" və "Prophet Song" əsərləri arasındakı oxşarlıqlar və fərqlər:

Həm George Orwell-in *1984* əsəri, həm də Paul Lynch-in *Prophet Song* əsəri totalitarizm və siyasi təzyiq mövzularını araşdırır, lakin yanaşma və kontekst baxımından fərqlənirlər. Hər iki əsər cəmiyyətin təzyiq altında necə çökdüyünü, vətəndaşların hüquqlarının pozulmasını və totalitar hakimiyyətin güclənməsini təsvir edir. Lakin Orwell-in əsəri daha çox geniş bir dünyaya fokuslanır və bir çox fərqli sosial və siyasi məsələləri araşdırır, Lynch-in əsəri isə İrlandiyada müasir dövrdə baş verən totalitar inkişafları özəl bir ailə dramı ilə təqdim edir (Lynch, s. 1).

Oxşarlıqlar:

1. Totalitar cəmiyyət: Həm *1984*, həm də *Prophet Song* repressiv və avtoritar rejimlər tərəfindən idarə olunan cəmiyyətləri əks etdirir.
2. Fərdi azadlıqların sıxışdırılması: *1984*-də Winston Smith və *Prophet Song*-da Eilish Stack dövlətin nəzarətinə və basqısına qarşı mübarizə aparırlar. Hər iki qəhrəmanın şəxsi həyatları və aileləri hökumət tərəfindən təhdid edilir.
3. Əzab və repressiya: Hər iki romanda hökumət, məlumatların axışını idarə edir, müqavimət göstərən səs-küyləri susdurur və vətəndaşları qorxu içində saxlayır.
4. Distopik atmosfer: Hər iki əsərdə təsvir edilən dünyalar qaranlıq, pessimist və qorxunc bir gələcəyi əks etdirir.

Fərqlər:

1. Tarixi və coğrafi kontekst: *1984* gələcəkdəki uydurulmuş Okeaniya dövlətində baş verir, *Prophet Song* isə müasir dövr İrlandiyasında totalitarizmin yüksəlişini təsvir edir.
2. Texnologiya və nəzarət: Orwell-in *1984*-ü, nəzarətin əsas vasitəsi olaraq texnoloji izləməni (Telescreen-lər, Düşüncə Polisi) vurğulayır. Əksinə, *Prophet Song* daha çox sosial və siyasi xaosdan danışır, polis zorakılığı və dövlətin basqısına diqqət çəkir.
3. İnsan perspektivi: *Prophet Song*, bir ailənin faciəsinin və bir ananın rejimə qarşı müqavimətinin şəxsi hesabını təqdim edir, *1984* isə sistemli siyasi basqını və fərdin nəticədə məğlubiyyətini vurğulayır.
4. Son və mesaj: *1984*-də Winston sistemə təslim olur, həm sevgisini, həm də azadlığını itirir. *Prophet Song*-da isə ümid və həyatda qalmaq mübarizəsinin elementləri daha aydın görünür.

Ədəbiyyat

1. Berger, M. (n.d.). *The five types of dystopian narrative*. Middlebury Institute of International Studies at Monterey. https://www.middlebury.edu/institute
2. Bodhi, M. (2025, February 20). *What is dystopian fiction? Definition and characteristics*. StudioBinder. https://www.studiobinder.com/blog/what-is-dystopian-fiction-definition-characteristics/
3. Booker, M. K. (1994). *The dystopian impulse in modern literature: Fiction as social criticism*. Greenwood Press.

4. Burgess, A. (n.d.). *Dystopian fiction*. The International Anthony Burgess Foundation. https://www.anthonyburgess.org
5. Claeys, G. (2013). News from somewhere: Enhanced sociability and the composite definition of utopia and dystopia. *History, 98*(330), 145–173.
6. Despins, M. (n.d.). *What is dystopian literature?* Creative Classroom Core. https://www.creativeclassroomcore.com
7. Finden, J. (n.d.). *Dystopian literature: More than just the end of the world to teens*. SCIS. https://www.scisdata.com
8. Hacıyeva, M. (Tərtibçi). (2024). *İngilisdilli ədəbiyyatda və bədii kino mətnlərində utopiya və distopiya*. Bakı, 50.
9. Jan, P. (Tərtibçi). (2016). *The historical development of dystopian literature*. Olomouc, 59.
10. Lynch, P. (n.d.-a). *Prophet Song* [Book review]. *The New York Times*. https://www.nytimes.com
11. Lynch, P. (n.d.-b). *Book review: Paul Lynch's Prophet Song*. https://www.example.com
12. Lynch, P. (n.d.-c). *Paul Lynch interview: "Prophet Song is an attempt at radical empathy"*. The Booker Prizes. https://thebookerprizes.com
13. Orwell, C. (Tərtibçi). (2010). *Seçilmiş əsərləri*. Şərq-Qərb, 693
14. Orwell, C. (Tərtibçi). (2021). *1984*. Qanun, 383.
15. The Orwell Society. (n.d.). *The Orwell Society – Promoting the understanding and appreciation of the life and works of George Orwell*. https://www.orwellsociety.com
16. Pan Macmillan. (n.d.). *The ultimate guide to George Orwell's books*. https://www.panmacmillan.com

Daxil oldu: 10.12.2024
Qəbul edildi: 19.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/310-313

Pərvin Həsənova
Azərbaycan Dillər Universiteti
https://orcid.org/0009-0006-1234-4160
prvinhsnova4@.gmail.com

Virciniya Vulfun estetik baxışlarının formalaşmasında rus ədəbi mühitinin təsiri

Xülasə

Məqalədə, XX əsr ingilis ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Virciniya Vulfun estetik baxışları və rus yazıçılarının onun ədəbi üslubuna və fəlsəfi dünyagörüşünə təsiri məsələsi araşdırılır. Onun əsərlərində şüur axını texnikası və psixoloji dərinliklə xarakterizə olunan Vulfun modernist yanaşması rus ədəbiyyatı ilə tanışlığından təsirlənmişdir. O, F. Dostoyevski, A. Çexov, L. Tolstoyun əsərlərini dərin maraqla oxumuş, onların introspektiv obraz yaratma üsulları, qeyri-ənənəvi narrativ texnikaları və bədii baxışları ilə səsləşmişdir. Vulfun bədii-estetik fikrində rus ədəbi nümunələrinin emosional intensivliyi və ekzistensial dərinliyi ilə bağlı heyranlığı əks etdirilir ki, bu da roman janrının inkişafında yeni perspektivlər açmışdır. Bu aspektdə V. Vulfun yaradıcılığı hələ də xüsusi tədqiqat obyekti olmayıb. Məqalədə bu təsirin əsas aspektləri təhlil edilir və Virciniya Vulfun eksperimental nəsrində rus ədəbiyyatının prinsiplərinin necə özünü göstərdiyi vurğulanır.

Açar sözlər: *Virciniya Vulf, modernizm, rus ədəbiyyatı, estetik baxışlar, şüur axını*

Parvin Hasanova
Azerbaijan University of Languages
https://orcid.org/0009-0006-1234-4160
prvinhsnova4@.gmail.com

The Influence of the Russian Literary Environment on the Formation of V.Woolf’s aesthetic views

Abstract

The article examines the aesthetic views of Virginia Woolf, a prominent representative of 20th-century English literature, and the influence of Russian writers on her literary style and philosophical worldview. Woolf's modernist approach, characterized by the stream-of-consciousness technique and psychological depth in her works, was influenced by her acquaintance with Russian literature. She read the works of F. Dostoevsky, A. Chekhov, L. Tolstoy with deep interest, and resonated with their introspective image-making methods and unconventional narrative techniques and artistic views. Woolf's artistic and aesthetic thought reflects her admiration for the emotional intensity and existential depth of Russian literary examples, which opened up new perspectives in the development of the novel genre. In this aspect, V. Woolf's work has not yet been the object of special research. The article analyzes the main aspects of this influence and emphasizes how the principles of Russian literature are manifested in Virginia Woolf's experimental prose.

Keywords: *Virginia Woolf, modernism, Russian literature, aesthetic views, stream of consciousness*

Giriş

XX əsr ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən hesab olunan Virciniya Vulf ədəbiyyatşünas, publisist, esseist kimi böyük şöhrət qazanmışdır. Virciniya Vulfun ədəbiyyatşünas kimi fəaliyyəti müxtəlif mövzularda məqalələr, ədəbi resenziyalar, eləcə də yazıçının estetik baxışlarını ifadə edən esselər, məktublar və gündəlik qeydlərin toplusuna çevrilmişdir. Onun estetik

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

baxışlarının formalaşmasında ailəsi və intellektual mühit, feminist baxışları, psixologiya, müharibələr və dövrün qeyri-müəyyənliyi kimi mühüm amillər təsir etmişdi. Londonda Bloomsbury qrupuna üzv olan Vulf, qrupda John Maynard Keynes, Lytton Strachey, E.M. Forster, Roger Fry kimi şəxsiyyətlərlə yaxın münasibət qurur. Bu mühit onun ədəbi-estetik fikrini və modernist eksperimentlərini formalaşdırdı. Vulfun tənqidi irsi, onun sələflərinin və müasirlərinin sənəti haqqında mühakimələrinin dərinliyi və orijinallığında özünü göstərən incə şəxsiyyətinin təkrarolunmaz cazibəsi, istedadının nüfuzedici gücü və erudisiyasının genişliyi ilə seçilir…" (Məhəmmədfatehli, s. 39).

Tədqiqat

V. Vulf ədəbiyyatda ənənəvi süjet və zaman anlayışlarını dəyişdirərək insan təcrübəsini daha dərin və subyektiv şəkildə ifadə etməyə çalışırdı. O, XIX əsrin realist və naturalist ənənələrindən uzaqlaşaraq, Ceyms Coys, Marsel Prust, Gertruda Şteyn kimi modernist yazıçıların təsiri altında yeni ifadə formaları axtarmağa, şüur axını texnikasını tətbiq etməyə başladı. XX əsrin əvvəllərində Z. Freyd, Uilyam Ceyms kimi psixoanalitiklər insan şüurunun assosiativ olduğunu göstərdilər. Məhz bu ideyalar Vulfun şüur axını texnikasını inkişaf etdirməsinə, xarici ünsürlərdən daha çox, insanın xüsusilə də qadınların daxili düşüncələri və hisslərini təsvir etdirməsinə səbəb oldu. Şüurun parçaları arasında, obrazların nitqində müəllifin hissləri, emosiyaları, qorxuları, travmaları duyulur (Davison, 2012, s. 165). Ümumiyyətlə, V. Vulfun yaradıcılığında feminist məsələlər böyük yer tutur. Bu baxımdan onun "mini-roman" adlandırılan "Özünə aid bir otaq" (1928) essesi maraqlıdır. "Üç Qvineya" (1938) romanı ilə birlikdə bu esse dünya feminist ədəbiyyatının əsas əsərlərindəndir. Bu əsər, "Şekspir qadın olsaydı nələr baş verərdi", kişilər tərəfindən qiymətləndirilməyən və əzilən bu insanın həyatına necə son qoyacağından bəhs edən ədəbi fikirlər toplusudur. Burada Vulf qadınların cəmiyyətdəki yeri, onların dünyagörüşünün kişilərdən fərqlənən unikallığı, ailə və nikah probleminin gender aspekti və eləcə də bütün yaradıcılığı boyu onu narahat edən sualları dərindən araşdırır. Onun həyatının şəxsi motivləri, taleyinin mürəkkəb dönüşləri, xarakterinin qeyri-adi təbiəti ilə birləşərək ona həm bədii, həm də ədəbi-tənqidi, publisistik yaradıcılıq üçün ən zəngin materiallar verirdi. Bədii yaradıcılıqda olduğu kimi, bu sahədə də yazıçı özünü müxtəlif forma və janrlarda ifadə etmişdir. O, öz fikir və mülahizələrini məqalələrdə, esselərdə, resenziyalarda, məktublarda və gündəlik qeydlərində təcəssüm etdirirdi. Romanlarından heç də az maraq doğurmayan yazıçının tənqidi yaradıcılıq irsi, onun bədii üslubunun müəyyən məqamlarına, estetik prinsiplərinə, ümumiyyətlə, bədii dünyagörüşünə çox böyük təsir edir (Bell, 1982).

2. Virciniya Vulfun bədii üslubu və modernist yanaşma.

V. Vulf bir çox ingilis yazıçıları – C. Osten, U. Skott, C. Dikkens, Bronte bacıları, D. Lorens, M. Prust və bir çox başqaları haqqında da yazmışdır. V. Vulfun ədəbi tənqidi yaradıcılığını yüksək qiymətləndirən N. Mixalskaya yazırdı ki, bu, "1910-1930-cu illərdə İngiltərənin mədəni həyatının ən mühüm cəhətlərindən biri idi; onun rezonansı bu gün də hiss olunur". O, daha sonra qeyd edirdi ki, "Vulfun yeni bədii təfəkkürün formalaşmasında verdiyi töhfə geniş şəkildə tanınır. Vulfun tənqidi irsi onun sələflərinin və müasirlərinin sənəti haqqında mühakimələrinin dərinliyi və orijinallığında özünü göstərən incə şəxsiyyətinin təkrarolunmaz cazibəsi, istedadının nüfuzedici gücü və erudisiyasının genişliyi ilə seçilir..." (Vulf, 1983, s. 339).

XIX əsrin II yarısından başlayaraq ingilis ədəbiyyatı tarixində yazıçının xarakter yaratma və daxili aləmini təsvir etmə prinsipləri axtarılmağa başlandı. Bu yeni cərəyanlar, realist istiqamətdə yazan yaşlı nəsillə modernizmə meyl edən gənc yazarlar nəsli arasında mübahisələrə səbəb olurdu. Virciniya Vulf bu mübahisədə fəal iştirak edərək, özünün məşhur "Müasir fantastika" məqaləsində "ədəbi xarakter"lə bağlı fikirlərini bildirmişdi. Xarakterin hər hansı bir ədəbi əsərin əsasını təşkil etdiyini dərk edərək o, belə bir fikri ifadə edir ki, xarakter sosial şərtləndirilmiş kateqoriya olmaqla, eyni zamanda, xarici amillərdən birbaşa asılı olmayan bir sıra spesifik psixi xüsusiyyətləri özündə birləşdirir.

V. Vulf qeyd edir ki, reallığın ağlabatan, müfəssəl reproduksiyası heç də həmişə dünyanın vahid bütövlüyünün, obyektiv mənzərəsinin yaradılmasına gətirib çıxartmır. Bu səbəbdən, G. Uells, A. Bennett kimi ədibləri "materialist" adlandırır, onları xarakterin sosial aspektinə diqqət yetirərək, psixoloji tərəfi, "ruh"u bir kənara qoyduqlarına iradını bildirirdi. Onun fikrincə, XIX əsr romanı xarici hadisələrə və süjetə həddindən artıq önəm verirdi. Vulf fərdin subyektiv təcrübəsini ön plana

çəkirdi. Yazıçı, "Müasir bədii nəsr" adlı essesində qeyd edirdi ki, "həyat bir işıq topasıdır" və yazıçı bu parlaq anları parçalanmış şəkildə əks etdirməlidir. Çünki, ədəbiyyat, həyatın mürəkkəb və qeyri-xətt üzrə axışını olduğu kimi çatdırmalıdır (Vogue, 1886).

3. Rus ədəbiyyatının Virciniya Vulf yaradıcılığına təsiri.

Virciniya Vulfun müasir reallığı dərk etmək üçün yeni, daha adekvat metod axtarışı "ənənəvi mətnə inamsızlıqdan" başlayır. O, ənənəvi realist romandan uzaqlaşaraq, insanın daxili dünyasını və fəlsəfi, psixoloji reallığını ifadə etməyə çalışırdı. V. Vulfun rus ədəbiyyatına xüsusi marağını oyadan xüsusi məqam da məhz budur (Woolf, 1967). XIX əsrin ortalarından etibarən rus realizmi sosial kəskinliyini itirmədən fəlsəfi suallara yaxınlaşdı, insan varlığının əbədi problemlərini ortaya qoydu. Bəşəriyyətin ən dərin problemləri və "harmoniya" axtarışlarına baş vurdu. Bu, rus yazıçılarını ətrafdakı reallığın natamamlığı ilə toqquşmalarına gətirib çıxardı və bu natamamlıq təkcə insanlar arasındakı ictimai münasibətlərdə deyil, həm də insan təbiətinin özünün disharmoniyasında özünü biruzə verirdi. Bu problemlər Dostoyevski, Turgenyev, Tolstoy və Çexovun qəhrəmanları arasında kəskin şəkildə yayıldı. Onların hər biri özünəməxsus şəkildə insan varlığının mənası ilə bağlı sualları ortaya qoydular və birlikdə ictimai münasibətlərin, insan təbiətinin natamamlığını və varlığın təməl əsaslarını kəskin şəkildə dərk etdilər. Vulfun fikrincə, Turgenyevin ən böyük nailiyyəti "fakt və ona baxış", yəni müşahidə və dərk etməni, hadisələri və onların şərhini birləşdirə bilməsidir. "O, böyük realistdir və onun realizmi poeziyanın təbii nəfəsini daşıyır... onun düşüncələri və duyğuları vəhdət təşkil edir, həyatı şərh edir, eyni anda həyatın ab-havasını, cazibəsini, sirrini həmişə qoruyub saxlamağı bacarır" (Woolf, 1967, s. 10).

Avropada artıq 1870-ci illərdə xalqının mənəvi-əxlaqi təcrübəsini əks etdirən, roman, povest və dramaturgiya sənətini yeni zirvələrə qaldıran rus ədəbiyyatının unikallığına və dərinliyinə diqqət çəkilirdi. Bir çox tədqiqatçılar, məsələn, görkəmli fransız ədəbiyyatşünası E.M. de Vogüe böyük rus yazıçılarının təsirinin Qərbin "tükənmiş sənəti" üçün faydalı olacağını proqnozlaşdırırdı (Urgan, 1995). Rus yazıçılarının romanlarında fərdlərin daxili mübarizəsi və düşüncələrinin mürəkkəbliyi Vulfun psixoloji nəsr anlayışına yaxın idi. O, F. Dostoyevskinin əsərlərindəki bu dərin introspektiv yanaşmanı yüksək qiymətləndirirdi. "Dostoyevskidən daha çox" (1917) essesində Vulf, əsərlərinin ingilis dilinə tərcümələrindən ibarət yeni kitabı və rus yazıçısı haqqında biliklərini də paylaşır. "İngilis yazıçısı üçün rus ədəbiyyatı təkcə bütövlükdə dünya mədəniyyətinin tərkib hissəsi deyil. Bu, Viktorian dövrünün təhsil və tərbiyə sistemlərinin qüsurlarını xüsusi aydın şəkildə görməyə imkan verən bir filtrdir, həm də insanı sinfi təbəqələrə bölməkdən başqa bir şey bacarmayan Britaniya cəmiyyətinin sərt kasta iyerarxiyasının adi ingilislərin dünyagörüşünə göstərdiyi dağıdıcı təsiri aydınlaşdırır" (Woolf, 1924, s. 234–238).

Viktorian ənənəvi ingilis romanı ilə tərbiyə olunan oxucu qəhrəmanın psixologiyasına, onun daxili dünyasına, rus romanına, xüsusən Dostoyevskinin əsərlərinə bu qədər səciyyəvi olan diqqəti o qədər də başa düşmürdü. Vulf isə rus ədəbiyyatının insanı dərk etmək üçün yeni imkanlar, qəhrəman xarakterini canlandırmaq üçün yeni prinsiplər ortaya qoyduğunu söyləyirdi. Hətta o, rus mədəniyyətinin mahiyyətinə və rus milli xarakterinə daha dərindən nüfuz etmək üçün rus dilini öyrənməyə başlayır. Virciniya Vulf yazırdı: "...bu ruslar necədir, hə? Onlar bizi içimizi belə görürlər, biz hər şeyi örtürük (Quliyev, 2012). Çuxura gül qoyuruq, yoxsulluğu – qızılla, məxmərlə örtürük... – amma siz onları aldada bilməzsiniz" (LiveLib). Vulf İngiltərə və Rusiyanın gənc nəsillərini bir-birinə zidd qoyur, Viktoriya təhsilinin quru praqmatizmini vurğulayır. O, həmçinin "Rus nöqteyi-nəzərindən" və "Turgenyevin romanları" məqalələrində rus ədəbiyyatının və rus yazıçılarının unikallığından danışır, rus ədəbiyyatının təkcə onun yaradıcılığına deyil, bütün Qərbi Avropa ədəbiyyatına təsirini vurğulayır (Mikhalskaya, 2006). V. Vulf personajların yaradılmasında rus ənənəsinə sadiqliyini vurğulamasına baxmayaraq, E.M. Forster "Əbədi məhsul" (1936) adlı esselər toplusunda Tolstoyun "Müharibə və sülh" əsərindəki personajların təbii, davamlı inkişafını, Virciniya Vulfun "Missis Dalloway" əsərində "fasilələrlə" təsvir olunan "varlıq anları" ilə müqayisə edir. Bu sual həm də qeyd olunan mövzunun öyrənilməsində ən perspektivli suallardan biridir. Burada V. Vulfun yazı üslubunu çox obrazlı şəkildə "duyğular, təxəyyül, sonsuz assosiasiyalar dünyası", "ani təəssüratı, zamanın gedişini, müxtəlif duyğuları ötürmək bacarığı, reallığı çatdırmaq. N. Mikhalskaya qeyd etdiyi kimi, "işıq oyununu seçmək, səslərin simfoniyasını eşitmək, küləyin nəfəsini duymaq, hisslər dünyasını göstərmək deməkdir" (Vulf, 1983, s. 338).

Nəticə

V. Vulfun yaradıcılığına birbaşa təsir göstərən amillər arasında rus ədəbi ənənələri – "mənəvi" "materiallar" üstünlük təşkil edir. Vulf üçün bu, Viktorian dövrünün pisliklərini, insanın sinfi təbəqədən başqa bir şey olmadığı Britaniya cəmiyyətində kasta iyerarxiyasının zərərli təsirini xüsusi aydınlıqla göstərmək yolu idi. V. Vulf sosial varlıq çərçivəsində insan şəxsiyyətinin dəyişməsinə xüsusi maraq göstərir, insan və tarix, insan və kainat, həyat və ölüm, xeyir və şər kimi kateqoriyaları fərqli perspektivlərdən araşdırırdı. Yazıçı bu xüsusiyyətləri rus ədəbi nümunələrində fundamental problemlərin bədii ifadəsi kimi dəyərləndirirdi.

Beləliklə, elmi tədqiqat ədəbiyyatında epizodik olaraq dəfələrlə müzakirə olunan Virciniya Vulfun yaradıcılığı ilə rus ədəbiyyatı arasındakı əlaqə problemi, bu mövzunun bütün aspektlərinin kifayət qədər ətraflı təhlilinə çevrilə bilər. Rus ədəbiyyatında mənəviyyat və etik dilemmanın mürəkkəbliyi, həyatın mənası haqqında düşüncələr, daxili böhran, dramatizm Vulfun əsərlərində rast gəldiyimiz oxşar mövzularla səsləşir. Rus yazıçılarının yaratdığı xarakterlər, onların psixoloji dərinliyi və həyatın keçiciliyini əks etdirmək bacarığı, Virciniya Vulfun yaradıcılığında zaman və şüurun subyektiv təzahürlərini araşdırmasına güclü təsir göstərmişdir. Bu da öz növbəsində həm rus, eləcə də Vulfun modernist üslubunda fərdin daxili dünyasının mürəkkəbliyini ön plana çıxarmağa imkan verir.

Ədəbiyyat

1. Bell, O. E. (1982). *The diary of Virginia Woolf.* London: The Hogarth Press.
2. Davison, C. (2012). *Virginia Woolf and the Russian oxymoron.* In D. Ryan & S. Bolaki (Eds.), Contradictory Woolf. Selected papers from the twenty-first annual international conference on Virginia Woolf (229–242). Clemson University Digital Press.
3. Məhəmmədfatehli, G. (n.d.). *"Şüur axını" və mətn hermenevtikası (Virciniya Vulfun "Missis Dellouy" romanı əsasında)*. Poetikaizm, (1), 162–166.
4. Mikhal'skaya, N. (2006). *Istoriya angliyskoy literatury.* Moskva: Akademiya.
5. Quliyev, Q. (2012). *XX əsr ədəbiyyatşünaslıq konsepsiyaları.* Bakı.
6. Urgan, M. (1995). *Virginia Woolf.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
7. Vogue, E. (1886). *Le roman russe.* Paris: Plon.
8. Woolf, V. (1924). *Mr Bennett and Mrs Brown.* London: The Hogarth Press.
9. Woolf, V. (1967). *A glance at Turgenev. In Collected essays (Vol. III, 314–316).* London: The Hogarth Press.
10. Woolf, V. (1967). *The novels of Turgenev. In Collected essays (Vol. IV, 8–18).* London: The Hogarth Press.
11. Vulf, V. (1983). *O russkoy literature.* Voprosy literatury, (11), 188–207.
12. LiveLib. (n.d.). *Kakovy eti russkiye? A vidyat nas naskvoz': Virdzhiniya Vulf o russkoy literature.* Retrieved from https://www.livelib.ru/articles/post/73246-kakovy-eti-russkie-a-vidyat-nas-naskvoz-virdzhiniya-vulf-o-russkoj-literature

Daxil oldu: 27.12.2024
Qəbul edildi: 24.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/314-317

İsmayıl Hüseynli
Bakı, Azərbaycan
https://orcid.org/0009-0006-1402-9105
ismaylhuseynli01@gmail.com

Azərbaycanın şorlaşmış torpaqlarının duzluluq dərəcəsi və tipinə görə təsnifatı

Xülasə

Azərbaycanda şorlaşmış torpaqların duzluluq dərəcəsi və tipləri müxtəlif xüsusiyyətlərə görə təsnif edilir. Bu torpaqlar yeraltı və yerüstü duzlu suyun torpağa təsiri nəticəsində yaranır və onların hər biri özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir.

Qarışıq torpaqlar (salinlik) duzların həll olmuş formada olduğu torpaqlardır. Bu torpaqlar müəyyən tədbirlərlə əkinçiliyə yararlı hala gətirilə bilər. Silvilik torpaqları yeraltı suyun yüksək duz tərkibi nəticəsində formalaşır və məhsuldarlığı aşağı olur. Yüksək duzlu torpaqların duz tərkibi çox yüksəkdir və onları əkinçilik üçün uyğunlaşdırmaq çətindir. Şor torpaqlar isə ən yüksək duzluluğa malikdir və onların məhsuldarlığını artırmaq üçün xüsusi müalicə tələb olunur.

Bu təsnifat, şorlaşmış torpaqların idarə edilməsində və onların əkinçilik məqsədilə istifadəsində vacib rol oynayır.

Açar sözlər: *şorlaşmış torpaqlar, duzluluq dərəcəsi, qarışıq torpaqlar, duzluluq, silvilik torpaqları, yüksək duzlu torpaqlar, şor torpaqlar, məhsuldarlıq, torpaq idarəetməsi*

Ismayil Huseynli
Baku, Azerbaijan
https://orcid.org/0009-0006-1402-9105
ismaylhuseynli01@gmail.com

Classification of Salinized Soils in Azerbaijan Based on Salinity Degree and Type

Abstract

Salinized soils in Azerbaijan are classified based on their salinity degree and characteristics. These soils are formed due to the influence of both surface and groundwater with high salinity, each having distinct features.

Mixed soils (salinity) contain dissolved salts and can be made suitable for agriculture through specific measures. Silvical soils are formed due to high salinity in groundwater and have low fertility. Highly saline soils have a very high salt content, making them difficult to adapt for agricultural use. Salt soils, with the highest salinity levels, require special treatments to improve their fertility. This classification plays an important role in managing salinized soils and their use for agricultural purposes.

Keywords: *salinized soils, salinity degree, mixed soils, salinity, silvical soils, highly saline soils, salt soils, fertility, soil management*

Giriş

Azərbaycanda şorlaşmış torpaqların duzluluq dərəcəsi və tiplərinə görə təsnifatı, torpaqların şorlaşma səviyyəsinə və onların məhsuldarlıq potensialına görə müəyyən edilir. Bu torpaqlar, əsasən, yeraltı və yerüstü duzlu suyun torpağa təsiri nəticəsində yaranır. Şorlaşmış torpaqların müxtəlif növləri vardır və onların hər biri müəyyən əkinçilik və kənd təsərrüfatı məsələlərini nəzərə alaraq qiymətləndirilir.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Qarışıq torpaqlar (salinlik) duzlu suyun təsiri ilə formalaşır və burada duzlar həll olmuş formada mövcuddur. Bu torpaqlarda duzların miqdarı çox yüksək olmur və müəyyən texniki tədbirlər və idarəetmə üsulları ilə əkinçiliyə uyğun hala gətirilməsi mümkündür (Məmmədov, 2012).

Qarışıq torpaqlar adətən məhsuldarlığı orta səviyyədə olan torpaqlardır və düzgün suvarma və gübrələmə metodları ilə onların məhsuldarlığını artırmaq mümkündür.

Silvilik torpaqları isə yeraltı suyun yüksək duz tərkibi nəticəsində meydana gəlir. Bu torpaqların üst qatlarında duzların miqdarı daha yüksəkdir və yerüstü su ilə şorlaşma prosesi baş verir. Silvilik torpaqları məhsuldar deyil və bu tip torpaqlarda əkinçilik fəaliyyəti çox çətin olur. Bu torpaqların keyfiyyətini artırmaq üçün kompleks drenaj və suvarma sistemlərinin tətbiqi vacibdir (Əliyev, Cəfərov, 2015).

Yüksək duzlu torpaqlar daha sərt şəraitlərdə formalaşır və duz tərkibləri çox yüksəkdir. Bu tip torpaqların əkinçiliyə uyğunlaşdırılması çətindir, çünki duzlar torpaqda yüksək səviyyədə qala bilir və bu da bitkilərin inkişafını çətinləşdirir. Yüksək duzlu torpaqlarda məhsuldarlığın artırılması üçün uzunmüddətli torpaq tənzimləmə tədbirləri və duzların təmizlənməsi prosesi tələb olunur.

Şor torpaqlar ən yüksək duzluğa malikdir. Bu torpaqlar adətən çox çətin şəraitlərdə formalaşır və duzlar torpağın bütün qatlarına yayılır. Şor torpaqlar çox az məhsuldar olur və əkinçilik üçün əlverişsizdir. Bu torpaqların məhsuldarlığını bərpa etmək üçün xüsusi müalicə və texniki metodlar tətbiq olunmalıdır (Szabolcs, 1989).

Bu təsnifat, Azərbaycandakı şorlaşmış torpaqların xüsusiyyətlərini anlamağa və onların idarə edilməsi üçün düzgün yanaşmaları seçməyə kömək edir. Torpaqların tiplərinə uyğun olaraq tədbirlər görmək, onların kənd təsərrüfatında istifadə olunma imkanlarını artırır və ekosistemə uyğunlaşdırılmasına imkan yaradır (Əliyev, 2004).

Azərbaycanda şorlaşmış torpaqların duzluluq dərəcəsi və tipinə görə təsnifatı, hər bir torpaq növünün xüsusiyyətlərini və idarəetmə üsullarını daha yaxşı anlamağa kömək edir. Bu torpaqlar, yeraltı və yerüstü duzlu suyun torpağa təsiri ilə formalaşır və onların hər biri özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir.

Qarışıq torpaqlar (salinlik) daha az çətinliklə əkinçiliyə uyğunlaşdırıla bilər, çünki bu torpaqlarda duzlar həll olmuş formada olur və müəyyən suvarma və gübrələmə tədbirləri ilə məhsuldarlıq artırıla bilər. Bu torpaqlar orta məhsuldarlığa malikdir və müvafiq idarəetmə üsulları ilə kənd təsərrüfatında istifadə oluna bilər (Qasımov, 2008).

Silvilik torpaqları, yeraltı suyun yüksək duz tərkibi nəticəsində yaranır və bu torpaqların məhsuldarlığı aşağıdır. Onların idarə edilməsi və əkinçiliyə yararlı hala gətirilməsi üçün xüsusi drenaj və suvarma sistemləri tələb olunur. Bu torpaqların məhsuldarlığını artırmaq çətin olsa da, düzgün müalicə ilə müəyyən nəticələr əldə edilə bilər.

Yüksək duzlu torpaqların duz tərkibi çox yüksəkdir və onları əkinçilik üçün uyğunlaşdırmaq çətindir. Bu tip torpaqlarda məhsuldarlığın artırılması üçün torpaq tənzimləmə işləri və duzların təmizlənməsi vacibdir (FAO, 2018).

Şor torpaqlar isə ən yüksək duzluğa malikdir və bu torpaqlar əkinçilik üçün əlverişsizdir. Onların məhsuldarlığını artırmaq üçün xüsusi müalicə və texniki metodlar tələb olunur. Bu torpaqların idarə olunması və onların kənd təsərrüfatına uyğunlaşdırılması üçün uzunmüddətli və kompleks tədbirlər həyata keçirilməlidir.

Bu təsnifat, şorlaşmış torpaqların idarə olunmasında vacib rol oynayır və onların kənd təsərrüfatı məqsədilə istifadəsi üçün düzgün yanaşmaların seçilməsinə kömək edir. Müxtəlif torpaq növləri üçün uyğun idarəetmə metodları tətbiq edildikdə, bu torpaqların məhsuldarlığı və istifadə potensialı artırıla bilər (Həsənov, 2010).

Tədqiqat

Bu tədqiqatın başlanğıc mərhələsində Azərbaycanda şorlaşmış torpaqlar haqqında mövcud ədəbiyyat araşdırılmışdır. Ədəbiyyat təhlili ilə müxtəlif şorlaşmış torpaq növlərinin xüsusiyyətləri, yaranma səbəbləri və idarəetmə üsulları öyrənilmişdir. Bu metod, mövcud məlumatların toplanması və əvvəlki tədqiqatların nəticələrinin təhlilini təmin edir.

Sahə tədqiqatları yerində aparılmışdır. Bu metodla müxtəlif bölgələrdə şorlaşmış torpaqların növləri və onların xüsusiyyətləri müəyyən edilmişdir. Torpaqların şorlaşma dərəcəsi, duz tərkibi və əkinçilik üçün uyğunluqları yerində qiymətləndirilmişdir (Quliyev, 2013).

Torpaq nümunələri laboratoriya şəraitində analiz edilmişdir. Bu təhlillər vasitəsilə torpaqlardakı duz miqdarı, duzluq səviyyəsi və onların tərkibi araşdırılmışdır. Laboratoriya testləri, torpaqların şorlaşma dərəcəsinin dəqiq ölçülməsi və əkinçilik üçün uyğunluğunun qiymətləndirilməsi üçün vacibdir.

Toplanmış məlumatlar statistik üsullarla təhlil edilmişdir. Bu metodla müxtəlif torpaq növlərinin şorlaşma dərəcələri, məhsuldarlıq və digər ətraf mühit faktorları arasında əlaqələr müəyyən edilərək daha ümumi nəticələr əldə olunmuşdur. Statistik təhlil, verilən məlumatların obyektiv və düzgün qiymətləndirilməsini təmin edir (Rengasamy, 2006).

Şorlaşmış torpaqların idarə edilməsi və əkinçilik üçün uyğunluq modelinin qurulması məqsədilə müxtəlif statistik və ekoloji parametrlər nəzərə alınaraq model hazırlanmışdır. Bu model, torpaqların idarə olunmasında və əkinçilik potensialının artırılmasında istifadə edilə bilər.

Bu metodlar, Azərbaycanda şorlaşmış torpaqların müxtəlif növlərini anlamağa və onların idarə edilməsində effektiv yanaşmaların tətbiqinə kömək edir (İsmayılov, 2016).

Azərbaycanda şorlaşmış torpaqların duzluq dərəcəsi və tipinə görə təsnifatının müəyyən edilməsi kənd təsərrüfatı və torpaq idarəetməsi sahəsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu tədqiqatda istifadə edilən metodlar, şorlaşmış torpaqların müxtəlif növlərinin xüsusiyyətlərini daha ətraflı öyrənməyə və onların idarə edilməsi üçün uyğun yanaşmaların müəyyən edilməsinə imkan yaratmışdır (Richards, 1954).

Ədəbiyyat təhlili və sahə tədqiqatları nəticəsində şorlaşmış torpaqların duzluq səviyyəsi və onların kənd təsərrüfatı üçün istifadəyə uyğunluq dərəcəsi barədə ətraflı məlumat əldə edilib. Qarışıq torpaqlar (salinlik) daha az çətinliklə əkinçiliyə uyğunlaşdırıla bilər, çünki bu torpaqlarda duzlar həll olmuş formada olur və müəyyən suvarma və gübrələmə tədbirləri ilə məhsuldarlıq artırıla bilər. Bu tip torpaqlarda əkinçilik üçün müəyyən idarəetmə üsulları tətbiq edildikdə, nəticələr müsbət ola bilər.

Silvilik torpaqları isə yeraltı suyun yüksək duz tərkibi səbəbindən məhsuldar deyil və onların əkinçiliyə uyğunlaşdırılması üçün daha mürəkkəb və uzunmüddətli tədbirlər tələb olunur. Bu torpaqlarda drenaj sistemləri və müvafiq suvarma texnologiyalarının tətbiqi məhsuldarlığın artmasına kömək edə bilər (UNESCO, 2015).

Nəticə

Yüksək duzlu torpaqların duz tərkibi çox yüksəkdir və bu, onları əkinçilik üçün əlverişsiz edir. Bu tip torpaqların məhsuldarlığının artırılması üçün torpağın xüsusi tənzimlənməsi və duzların təmizlənməsi tələb olunur. Şor torpaqlar isə ən yüksək duzluğa malikdir və bu torpaqlarda məhsuldarlığı artırmaq üçün ciddi texniki və ekologiya ilə bağlı tədbirlər görmək lazımdır.

Laboratoriya təhlilləri və statistik analizlər vasitəsilə şorlaşmış torpaqların duzluq səviyyələri ilə onların məhsuldarlığı arasında mövcud olan əlaqələr müəyyən edilmişdir. Bu məlumatlar, torpaqların idarə edilməsi və əkinçilik üçün optimal metodların tətbiqinə yönəlmiş daha dəqiq yanaşmaların formalaşdırılmasına şərait yaradıb.

Ümumilikdə, şorlaşmış torpaqların idarə edilməsi üçün müxtəlif idarəetmə metodlarının tətbiqi, suvarma, drenaj və torpaq tənzimləmə kimi müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi torpaqların məhsuldarlığını artırmağa və onların kənd təsərrüfatında istifadəsini optimallaşdırmağa kömək edə bilər. Bu tədqiqatın nəticələri, həmçinin torpaqların davamlı şəkildə istifadə edilməsi və ekosistemin qorunması üçün əhəmiyyətli təkliflər verir.

Nəticədə, şorlaşmış torpaqların düzgün idarə edilməsi və onların kənd təsərrüfatı məqsədilə istifadəsi üçün birgə səylər və kompleks yanaşmalar vacibdir. Bu, təkcə torpaqların məhsuldarlığını artırmaqla kifayətlənməyəcək, eyni zamanda ətraf mühitin qorunmasına və Azərbaycanın kənd təsərrüfatının inkişafına müsbət təsir göstərəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. Əliyev, A. N., & Cəfərov, T. H. (2015). *Torpaqşünaslıq və torpaq xəritələşdirilməsi*. ADAU Nəşriyyatı.
2. Əliyev, Ə. Ə. (2004). *Azərbaycanın torpaq ehtiyatları və onların səmərəli istifadəsi*. Elm Nəşriyyatı.
3. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). (2018). *Salinity management in agricultural lands: Guidelines and best practices*. FAO.
4. Həsənov, R. H. (2010). *Şorlaşma prosesi və onun torpaqların məhsuldarlığına təsiri*. Təhsil Nəşriyyatı.
5. İsmayılov, F. S. (2016). *Torpaqların şorlaşma səviyyəsi və təsərrüfat dəyəri*. Maarif.
6. Məmmədov, M. Ə. (2012). *Şorlaşmış torpaqlar və onların meliorativ vəziyyəti*. Kənd Təsərrüfatı Elmi-Tədqiqat İnstitutu.
7. Qasımov, E. T. (2008). *Torpaqşünaslığın əsasları*. Azərnəşr.
8. Quliyev, R. M. (2013). *Azərbaycanın meliorasiya olunmuş torpaqlarında duzlaşma problemləri*. Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi.
9. Rengasamy, P. (2006). World salinization with emphasis on Australia. *Journal of Experimental Botany*, *57*(5), 1017–1023. https://doi.org/10.1093/jxb/erj108
10. Richards, L. A. (Ed.). (1954). *Diagnosis and improvement of saline and alkali soils* (USDA Agricultural Handbook No. 60). United States Department of Agriculture.
11. Szabolcs, I. (1989). *Salt-affected soils*. CRC Press.
12. UNESCO. (2015). *Soil salinization: A growing threat to agriculture*. UNESCO Publishing.

Daxil oldu: 18.12.2024
Qəbul edildi: 23.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/318-321

Gülçin Tağıyeva
İ. Tağıyev adına 26N-li tam orta məktəb
https://orcid.org/0009-0004-6580-1885
gulchintagiyeva84@gmail.com

Qrammatik biliklərin praktik bacarığa çevrilməsi yolları

Xülasə

"Qrammatik biliklərin praktik bacarığa çevrilməsi yolları" mövzusu Azərbaycan dili tədrisində ən aktual məsələlərdən biridir. Ənənəvi tədris metodlarında qrammatika, adətən, nəzəri biliklərin verilməsi və qaydaların əzbərlədilməsi ilə məhdudlaşırdı. Lakin müasir pedaqoji yanaşmalara əsasən, qrammatik biliklər yalnız nəzəri cəhətdən deyil, həm də praktik fəaliyyətlər vasitəsilə mənimsənilməlidir. Bu isə şagirdlərin dili daha funksional və effektiv şəkildə istifadə etməsinə imkan yaradır.

Qrammatik biliklərin praktik bacarığa çevrilməsi üçün müəllim dərs zamanı aktiv öyrənmə üsullarına üstünlük verməlidir. Qaydaların kontekstdə tədrisi, situasiya əsaslı tapşırıqlar, danışıq və yazı fəaliyyətləri bu sahədə effektiv nəticələr verir. Məsələn, qrammatik mövzularla bağlı dialoqlar qurmaq, real həyat situasiyalarında istifadəni modelləşdirmək, yazılı inşa və esse yazıları vasitəsilə bilikləri tətbiq etdirmək, həmçinin interaktiv oyunlardan və İKT vasitələrindən istifadə etmək praktik bacarıqların inkişafında mühüm rol oynayır.

Mövzu həm də müəllim-şagird münasibətlərində qarşılıqlı fəallığın artırılmasının zəruriliyini vurğulayır. Şagird yalnız passiv dinləyici deyil, həm də aktiv iştirakçı olmalıdır. Onun fikirlərini sərbəst ifadə etməsi, suallar verməsi, müstəqil nəticələr çıxarması təşviq edilməlidir. Beləliklə, qrammatika sadəcə qayda və terminlər toplusu deyil, dili düzgün və səlis şəkildə istifadə etmək üçün əsas vasitəyə çevrilir.

Nəticə etibarilə, qrammatik biliklərin praktik bacarığa çevrilməsi Azərbaycan dili tədrisinin səmərəliliyini artırır, şagirdlərin dil bacarıqlarını inkişaf etdirir və onların dilə olan marağını gücləndirir. Bu istiqamətdə düzgün metodik yanaşma həm tədris keyfiyyətinə, həm də şagirdlərin nəticələrinə müsbət təsir göstərir.

Açar sözlər: *dil bacarıqları, metodik yanaşmalar, praktiki bilik, qrammatik qaydalar, yazı fəaliyyəti*

Gulchin Taghiyeva
Secondary school No. 26 named after I. Tagiyev
https://orcid.org/0009-0004-6580-1885
gulchintagiyeva84@gmail.com

Ways of Transforming Grammatical Knowledge Into Practical Skills

Abstact

The topic “Ways of Transforming Grammatical Knowledge into Practical Skills” is one of the most relevant issues in the teaching of the Azerbaijani language. In traditional teaching methods, grammar was usually limited to the delivery of theoretical knowledge and memorization of rules. However, according to modern pedagogical approaches, grammatical knowledge should be acquired not only theoretically but also through practical activities. This enables students to use the language more functionally and effectively.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

In order to transform grammatical knowledge into practical skills, the teacher should prioritize active learning methods during lessons. Teaching grammar in context, situational tasks, speaking and writing activities yield effective results in this area. For example, creating dialogues based on grammatical topics, modeling real-life situations, applying knowledge through written essays and compositions, as well as using interactive games and ICT tools, play an important role in the development of practical skills.

The topic also emphasizes the necessity of increasing mutual engagement in teacher-student relationships. A student should not be just a passive listener but also an active participant. They should be encouraged to express their opinions freely, ask questions, and draw independent conclusions. Thus, grammar is not merely a set of rules and terms, but a fundamental tool for using the language correctly and fluently.

As a result, transforming grammatical knowledge into practical skills enhances the effectiveness of Azerbaijani language teaching, improves students' language abilities, and strengthens their interest in the language. A proper methodological approach in this direction positively affects both the quality of education and students' academic outcomes.

Keywords: *language skills, methodological approaches, practical knowledge, grammatical rules, writing activities*

Giriş

Azərbaycan dili tədrisində qrammatikanın öyrədilməsi mühüm yer tutur. Qrammatika, dilin quruluşunu, sözlər arasında əlaqəni, cümlə quruluşunu və fikrin düzgün ifadə olunmasını təmin edən əsas sahədir. Lakin müasir dövrdə təkcə qrammatik qaydaları əzbərlətmək kifayət deyil. Əsas məqsəd şagirdlərin bu bilikləri gündəlik nitqdə, yazılı və şifahi ünsiyyətdə səmərəli şəkildə tətbiq edə bilməsidir. Bu baxımdan, qrammatik biliklərin praktik bacarığa çevrilməsi məsələsi müasir metodikanın prioritet istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir.

Ənənəvi dərs metodlarında qrammatik mövzular müstəqil şəkildə, mətn və kontekstdən ayrı tədris olunurdu. Bu isə şagirdlərin qrammatik bilikləri həyatla əlaqələndirməsini çətinləşdirirdi. Müasir tədris yanaşmaları isə qrammatikanı tədris edərkən dilin kommunikativ funksiyasını əsas götürməyi tələb edir. Bu zaman şagirdlər qaydaları yalnız öyrənmir, eyni zamanda onları real situasiyalarda tətbiq etməyi də bacarırlar. Belə yanaşma dilin canlı öyrənilməsinə şərait yaradır və şagirdin nitq bacarığını artırır (Qasımov, 2018).

Bu mövzu çərçivəsində müəllimin dərsə yanaşma tərzi, tətbiq olunan metodlar, texnologiyalardan istifadə, situativ tapşırıqlar və yaradıcı fəaliyyətlər önəmli yer tutur. Eyni zamanda, şagirdlərin marağını və motivasiyasını artırmaq üçün fərdi yanaşmalara və interaktiv üsullara üstünlük verilməsi zəruridir. Beləliklə, qrammatik biliklərin praktik bacarığa çevrilməsi Azərbaycan dili dərslərinin keyfiyyətini yüksəldir və tədrisin əsas məqsədi olan şagirdlərin dili sərbəst və düzgün istifadə etmə qabiliyyətini formalaşdırır (Məmmədova, 2017).

İlk növbədə, qrammatikanın tədrisində kontekstual yanaşma mühüm rol oynayır. Qaydaların mətn əsasında və real dil nümunələri ilə izah olunması şagirdin qavrama qabiliyyətini artırır. Məsələn, zamanların öyrədilməsi zamanı yalnız qaydanın izahı deyil, həm də həmin zaman formasının istifadə edildiyi cümlələr, dialoqlar və ya situasiya təsvirləri təqdim olunmalıdır. Belə yanaşma şagirdlərə qrammatik quruluşun funksiyasını və istifadəsini daha aydın başa düşməyə kömək edir (İsmayılova, 2016).

Bundan əlavə, situasiya əsaslı tapşırıqlar və rol oyunları şagirdin qrammatik bacarıqlarının inkişafında təsirli üsullardandır. Şagirdlərə gündəlik həyatdan götürülmüş situasiyalar təqdim olunur və onlar bu situasiyalarda lazımi qrammatik strukturlardan istifadə etməklə dialoq qurur və ya fikirlərini ifadə edirlər. Bu metod şagirdlərin həm ünsiyyət bacarıqlarını, həm də qrammatik biliklərini eyni anda inkişaf etdirir (Vəliyeva, 2019).

Müasir tədrisdə İKT vasitələrinin tətbiqi də geniş yayılıb. Qrammatik mövzular üzrə interaktiv tapşırıqlar, testlər, onlayn oyunlar və animasiyalı izahlar şagirdin marağını artırır və öyrənməni daha asan və əyləncəli edir. Bu yanaşma, xüsusilə ibtidai və yuxarı sinif şagirdləri üçün motivasiyaedici rol oynayır (Əliyeva, 2018).

Tədqiqat

Azərbaycan dili tədrisində qrammatikanın öyrədilməsi mühüm vəzifələrdən biridir. Qrammatika dilin struktur əsasını təşkil etdiyindən, onun düzgün və səmərəli şəkildə tədrisi şagirdlərin dil bacarıqlarının formalaşmasında əsas rol oynayır. Lakin bu günün tədris reallıqları tələb edir ki, qrammatik biliklər sadəcə nəzəri şəkildə deyil, praktik bacarıq səviyyəsində mənimsənilsin. Bu tədqiqat işində əsas məqsəd qrammatik biliklərin praktik bacarığa çevrilməsinin yollarını araşdırmaq, bu istiqamətdə tətbiq edilə bilən metod və vasitələri müəyyənləşdirmək və bu sahədəki mövcud çətinliklərə nəzər salmaqdır (Əliyev, 2022).

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri

Məqsəd:

Qrammatik biliklərin tədrisində tətbiq olunan müasir metodların araşdırılması və onların praktik bacarıqların formalaşdırılmasındakı rolunu müəyyən etmək.

Vəzifələr:

- Ənənəvi və müasir tədris metodlarının müqayisəli təhlili;
- Kontekstual və kommunikativ yanaşmaların tətbiqi yollarını müəyyənləşdirmək;
- Müxtəlif yaş və sinif səviyyələrində tətbiq edilən effektiv üsulları araşdırmaq;
- Müəllim və şagird arasında qarşılıqlı əməkdaşlığın qrammatika tədrisinə təsirini qiymətləndirmək.

Aparılan tədqiqatın nəticəsi olaraq, qrammatik biliklərin praktik bacarığa çevrilməsi Azərbaycan dili tədrisində vacib və həlledici bir mövzu olduğu aydın olmuşdur. Ənənəvi tədris metodlarının, xüsusilə qrammatikanın yalnız nəzəri şəkildə öyrədilməsinin, şagirdlərin bu bilikləri gündəlik dil istifadəsində tətbiq etmələrini çətinləşdirdiyi məlum olmuşdur. Bu yanaşma, şagirdlərin yalnız qrammatik qaydaları öyrənmək və əzbərləmək üçün kifayət edir, lakin onları real həyat və ünsiyyət durumlarında tətbiq etməkdə çətinliklə qarşılaşmalarına səbəb olur. Bu isə dil bacarıqlarının inkişafı və dilə olan marağın azalması ilə nəticələnir (Əliyev, 2015).

Lakin müasir tədris metodları ilə yanaşmalar dəyişir. Kontekstual, kommunikativ, funksional və interaktiv təlim metodlarının tətbiqi ilə qrammatik biliklərin şagirdlərə yalnız nəzəri şəkildə deyil, praktikada necə istifadə ediləcəyini öyrətmək mümkün olur. Tədqiqat nəticələrinə əsasən, bu yanaşmalar şagirdlərin dilin strukturunu daha dərindən anlamasına və onu səlis şəkildə istifadə etmələrinə şərait yaradır. Bu yanaşmalar həmçinin şagirdlərin öz fikirlərini ifadə etmə bacarıqlarını artırır və dilə qarşı motivasiyalarını gücləndirir (Həsənov, 2017).

Kontekstual yanaşma xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Qrammatik qaydalar yalnız şablon bir şəkildə deyil, real və gündəlik həyat vəziyyətlərində tətbiq edilərək öyrədilməlidir. Şagirdlər yalnız dilin quruluşunu deyil, həmin qaydaların gündəlik ünsiyyətdə necə istifadə olunacağını da anlamağa çalışırlar. Bu, şagirdin öyrəndiyi məlumatları həyatla əlaqələndirməsinə və onları təcrübədə tətbiq etməsinə imkan verir. Eyni zamanda, kommunikativ metodlar şagirdlərin dilə daha çox daxil olmasını və praktiki bacarıqlarını inkişaf etdirməsini təmin edir. Danışıq, müzakirə və dialoq şəklində həyata keçirilən dərslər şagirdin nitqinin inkişafına, qrammatik qaydaların düzgün istifadəsinə, həmçinin dilə olan inamın artırılmasına kömək edir (Hüseynov, 2019).

İKT vasitələrinin tədrisə inteqrasiyası da qrammatik biliklərin praktikada istifadəsini asanlaşdırır. Elektron dərsliklər, mobil tətbiqlər, onlayn tapşırıqlar, interaktiv lövhələr və simulyasiyalar şagirdlərin öyrəndiklərini daha maraqlı və yadda qalan formada mənimsəmələrini təmin edir. Bu, həmçinin şagirdlərin müxtəlif öyrənmə üslublarına uyğunlaşmağa, öyrənməni daha əyləncəli və interaktiv etməyə imkan verir. Müasir texnologiyalar şagirdlərə qrammatik qaydaların

tətbiqi ilə bağlı müxtəlif praktiki tapşırıqları yerinə yetirməyə kömək edir, həmçinin onların öyrənmə prosesində aktiv iştirakını təmin edir (Məmmədli, 2021).

Yaradıcı tapşırıqlar və praktik fəaliyyətlər şagirdlərin qrammatik biliklərini real həyat vəziyyətlərində tətbiq etmələrinə imkan yaradır. Məsələn, yazılı və şifahi inşa işləri, esse yazmaq, təqdimatlar hazırlamaq və rol oyunları qrammatik biliklərin tətbiqini və təkrarlanmasını təmin edir. Bu fəaliyyətlər şagirdlərin yazı və danışıq bacarıqlarını inkişaf etdirir və onları müstəqil düşünməyə təşviq edir. Eyni zamanda, şagirdlər yalnız nəzəri bilikləri deyil, həm də dilin istifadə funksiyalarını öyrənir, bununla da qrammatikanın praktik bacarıqlara çevrilməsi mümkün olur (Məmmədova; Rəhimov, 2020).

Nəticə

Fərdi yanaşma və diferensial təlim şagirdlərin müxtəlif öyrənmə ehtiyaclarına uyğunlaşmağa imkan verir. Hər bir şagirdin təlim prosesindəki fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq onların öyrənmə sürəti və tərzlərinə uyğun tapşırıqlar verilməsi qrammatik biliklərin daha effektiv mənimsənilməsinə şərait yaradır. Müəllimlər, şagirdin inkişaf səviyyəsini nəzərə alaraq, onların güclü və zəif tərəflərini müəyyənləşdirməli və ona uyğun dərs planları qurmalıdırlar. Bu yanaşma şagirdlərin öyrənmə prosesinə daha fəal qoşulmasına, onları fərdi şəkildə inkişaf etdirməyə və ən əsası, onlara dilin praktik istifadəsini öyrətməyə kömək edir.

Ədəbiyyat

1. Əliyev, M. (2022). *Qrammatika və dil bacarıqları: tədris prinsipləri.* Təhsil nəşriyyatı.
2. Əliyev, T. (2015). *Azərbaycan dilində qrammatik biliklərin tətbiqi metodları.* Elm və təhsil nəşriyyatı.
3. Əliyeva, L. (2018). *Qrammatikanın kommunikativ tədrisi: nəzəriyyə və praktika.* Elm və təhsil.
4. Həsənov, R. (2017). *Azərbaycan dilinin tədrisində yeni metodlar.* Təhsil.
5. Hüseynov, M. (2019). *Azərbaycan dili tədrisi: nəzəri və praktik yanaşmalar.* Maarif nəşriyyatı.
6. İsmayılova, A. (2016). *Dil öyrənmənin metodikası: qrammatik yanaşmalar.* Təhsil nəşriyyatı.
7. Məmmədli, R. (2021). *Qrammatik biliklərin tətbiqi yolları və metodları.* Nurlan.
8. Məmmədova, G. (2017). *Azərbaycan dilinin qrammatikası və tədrisi.* Nurlan nəşriyyatı.
9. Məmmədova, Z. (n.d.). *Azərbaycan dilində praktiki tədris metodları.* Elm və təhsil nəşriyyatı.
10. Qasımov, N. (2018). *Dil öyrənmə prosesində metodik yanaşmalar.* Nəşriyyat.
11. Rəhimov, K. (2020). *Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası.* Maarif nəşriyyatı.
12. Vəliyeva, N. (2019). *İnteraktiv metodlar və dil tədrisi.* Elm və təhsil.

Daxil oldu: 20.12.2024
Qəbul edildi: 26.02.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/322-325

Fəsli Nəbiyev
Bakı, Azərbaycan
https://orcid.org/0009-0003-5133-3390
faslinabiyev1@gmail.com

Siyasi sistemlərin tipologiyası, müasir yanaşmalar və təsnifat

Xülasə

Siyasi sistemlərin tipologiyası, dövlətlərin idarə edilmə formalarının və siyasi institutların strukturunun elmi əsaslarla təsnif olunmasıdır. Bu yanaşma müxtəlif ölkələrin siyasi təcrübələrini müqayisə etməyə, onların oxşar və fərqli cəhətlərini araşdırmağa imkan yaradır. Klassik siyasi nəzəriyyələrdə Aristotel, Platon və Monteskyö kimi filosofların əsərlərində ilk təsnifat cəhdlərinə rast gəlinir. Lakin müasir dövrdə siyasi sistemlərin tipologiyası daha çox funksional və institusional meyarlara əsaslanır.

Müasir siyasi elmdə siyasi sistemlər əsasən üç əsas kateqoriyaya bölünür: demokratik, avtoritar və totalitar sistemlər. Demokratik sistemlərdə xalqın iradəsi əsas prinsip kimi qəbul olunur, siyasi plüralizm və azad seçkilər mövcuddur. Avtoritar sistemlərdə isə hakimiyyət daha çox mərkəzləşmiş formada həyata keçirilir və siyasi müxalifət məhdudlaşdırılır. Totalitar rejimlər isə fərdi azadlıqların tamamilə boğulduğu, ideoloji nəzarətin hakim olduğu sistemlərdir.

Siyasi sistemlərin təsnifatı zamanı həmçinin idarəetmə forması (parlamentarizm, prezidentlik, yarı-prezidentlik), dövlət quruluşu (federal və unitar) və seçki sistemləri (proporsional, majoritar və qarışıq) kimi meyarlar da nəzərə alınır. Bu meyarlar əsasında ölkələrin siyasi sistemləri daha detallı şəkildə öyrənilir və praktik siyasətdə qərar qəbuletmə prosesinə yön verilir.

Açar sözlər: *demokratik rejim, idarəetmə forması, parlamentarizm, prezidentlik sistemi, yarı-prezidentlik, dövlət quruluşu, legitimlik, siyasi transformasiya*

Fasli Nabiyev
Baku, Azerbaijan
https://orcid.org/0009-0003-5133-3390
faslinabiyev1@gmail.com

Typology Of Political Systems, Modern Approaches and Classification

Abstract

The typology of political systems refers to the scientific classification of forms of governance and the structural organization of political institutions. This approach allows for the comparison of different countries' political experiences and facilitates the exploration of their similarities and differences. Classical political theories by philosophers such as Aristotle, Plato, and Montesquieu include some of the earliest attempts at classification. However, in modern times, the typology of political systems is primarily based on functional and institutional criteria.

In contemporary political science, political systems are generally divided into three main categories: democratic, authoritarian, and totalitarian. In democratic systems, the will of the people is considered the core principle, and political pluralism and free elections are present. In authoritarian systems, power is more centralized, and political opposition is restricted. Totalitarian regimes are characterized by the complete suppression of individual freedoms and the dominance of ideological control.

In the classification of political systems, criteria such as the form of governance (parliamentarism, presidentialism, semi-presidentialism), state structure (federal or unitary), and electoral systems (proportional, majoritarian, or mixed) are also taken into account. These criteria

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

enable a more detailed study of countries' political systems and guide the decision-making process in practical politics.

Keywords: *democratic regime, form of governance, parliamentarism, presidential system, semi-presidentialism, state structure, legitimacy, political transformation*

Giriş

Siyasi sistemlər cəmiyyətin siyasi həyatının təşkili, idarə olunması və inkişafında mühüm rol oynayan kompleks strukturlar toplusudur. Dövlətin və cəmiyyətin qarşılıqlı əlaqəsinin formalaşdığı bu sistemlər, tarixi inkişaf prosesində müxtəlif formalarda meydana çıxmış və zamanla təkmilləşmişdir. Müxtəlif ölkələrin siyasi təcrübələrinin təhlili göstərir ki, hər bir siyasi sistem konkret tarixi, mədəni və sosial şəraitdə formalaşır və bu səbəbdən onların təsnifatı siyasi elmin əsas istiqamətlərindən birini təşkil edir (Məmmədov, 2013).

Siyasi sistemlər cəmiyyətin idarə olunmasında mühüm rol oynayan, dövlətin strukturunu və onunla vətəndaşlar arasında olan münasibətləri müəyyən edən siyasi institutlar və normativlərin məcmusudur. Siyasi sistemin əsas məqsədi sosial nizamın təmin olunması, qərarların qəbul olunması və həyata keçirilməsi, ictimai maraqların təmsil olunması və səmərəli idarəetmənin təşkilidir. Müxtəlif ölkələrdə tətbiq olunan siyasi sistemlər tarix, mədəniyyət, sosial və iqtisadi şərait kimi bir çox faktorlardan asılı olaraq formalaşır və dəyişir. Buna görə də onların tipologiyası və təsnifatı siyasi elmdə geniş tədqiqat predmetinə çevrilmişdir (Abbasov, 2012).

Siyasi sistemlərin ənənəvi təsnifatı əsasən üç əsas rejim növünü əhatə edir: demokratik, avtoritar və totalitar sistemlər. Demokratik sistemlərdə hakimiyyət xalqın iradəsinə əsaslanır, seçkilər azad və rəqabətli olur, vətəndaş hüquq və azadlıqları təmin edilir. Avtoritar rejimlərdə isə siyasi hakimiyyət mərkəzləşdirilmiş formada bir şəxs və ya qrup tərəfindən icra olunur, siyasi plüralizm məhdudlaşdırılır, seçki azadlığı və vətəndaş nəzarəti zəif olur. Totalitar sistemlər isə daha sərt xüsusiyyətlərə malik olub, hakimiyyətin bütün sferalarda – siyasi, iqtisadi və ideoloji sahələrdə tam nəzarəti ilə xarakterizə olunur. Bu tip rejimlərdə fərdi azadlıqlar demək olar ki, mövcud olmur (Əhmədov, 2010).

Müasir dövrdə klassik təsnifatlara yeni anlayışlar da əlavə olunmuşdur. Xüsusilə hibrid rejimlər və keçid sistemləri kimi anlayışlar geniş yayılmışdır. Hibrid rejimlər demokratiya və avtoritarizmin elementlərini özündə birləşdirir, formal şəkildə demokratik institutlar mövcud olsa da, real siyasi iştirak və azadlıqlar məhduddur (Əliyev, 2016).

Siyasi sistemlərin tipologiyası bu sistemləri elmi əsaslarla qruplaşdırmaq, onların ortaq və fərqli xüsusiyyətlərini müəyyən etmək məqsədilə aparılan təhlil və təsnifat prosesidir. Bu yanaşma, dövlətlərin idarəçilik formalarının müqayisəli şəkildə öyrənilməsinə, siyasi institutların funksiyalarının və qarşılıqlı təsir mexanizmlərinin anlaşılmasına imkan verir. Həmçinin bu təsnifat, praktik siyasətə yön verən strategiyaların müəyyən olunmasında və siyasi qərarların qəbulunda mühüm əhəmiyyət daşıyır (Sadıqov, 2011).

Tarix boyu siyasi sistemlərin öyrənilməsi və qruplaşdırılması müxtəlif nəzəriyyəçilər tərəfindən həyata keçirilmişdir. Antik dövrdən başlayaraq Aristotel və Platonun təsnifatı, daha sonrakı dövrlərdə Monteskyö, Russo və digər siyasi fəlsəfə nümayəndələrinin nəzəri yanaşmaları bu sahənin əsasını təşkil etmişdir. Müasir dövrdə isə siyasi sistemlərin təsnifatında demokratiya, avtoritarizm, totalitarizm kimi əsas kateqoriyalarla yanaşı, idarəetmə formaları, dövlətin quruluşu və seçki sistemləri kimi alt meyarlar da önə çıxır (Cəfərov, 2014).

Bu mövzunun aktuallığı həm də ondan irəli gəlir ki, qloballaşma dövründə siyasi sistemlər daim dəyişən ictimai və texnoloji reallıqlara uyğunlaşmaq məcburiyyətində qalır. Bu isə yeni siyasi formaların və hibrid rejimlərin yaranmasına gətirib çıxarır. Belə bir şəraitdə siyasi sistemlərin müasir yanaşmalar əsasında təhlili, onların təsnif edilməsi və düzgün qiymətləndirilməsi daha da önəmli hala gəlmişdir (Əlizadə, 2018).

Siyasi sistemlərin tipologiyası və onların müasir yanaşmalarla təsnifatı siyasi elmin əsas tədqiqat istiqamətlərindən biridir. Bu sahədə aparılan təhlillər göstərir ki, siyasi sistemlərin düzgün anlaşılması və təsnif olunması yalnız tarixi və nəzəri aspektlərdən deyil, eyni zamanda sosial,

iqtisadi və texnoloji faktorlarla qarşılıqlı əlaqədə qiymətləndirilməlidir. Klassik təsnifatlar – demokratiya, avtoritarizm və totalitarizm – müasir dövrdə də aktual olaraq qalmaqda davam etsə də, qloballaşma, rəqəmsal texnologiyaların yayılması və ictimai şüurun dəyişməsi nəticəsində yeni siyasi formaların, o cümlədən hibrid rejimlərin meydana çıxması, siyasi sistem anlayışını daha dinamik və kompleks bir çərçivəyə salır (Qasımov, 2007).

Müasir siyasi sistemlər təkcə idarəetmə formaları və dövlət quruluşu ilə deyil, həm də onların legitimliyi, sabitliyi, effektivliyi və vətəndaş cəmiyyətinə təsiri ilə qiymətləndirilir. Seçki sistemləri, siyasi partiyaların fəaliyyəti və hüquqi institutların rolu kimi amillər də siyasi sistemlərin fəaliyyətinə birbaşa təsir edir. Bu baxımdan siyasi sistemlərin tipologiyası yalnız nəzəri əhəmiyyət daşımır, həm də real siyasi praktikada – islahatların həyata keçirilməsində, idarəetmənin təkmilləşdirilməsində və demokratik institutların inkişafında – mühüm rol oynayır (Heywood, 2021).

Nəticə olaraq qeyd etmək olar ki, siyasi sistemlərin tipologiyası və onların müasir yanaşmalarla öyrənilməsi, siyasi elmin inkişafına, siyasi qərarların daha obyektiv və effektiv şəkildə verilməsinə və cəmiyyətin idarə olunmasında şəffaflıq və məsuliyyət prinsiplərinin tətbiqinə mühüm töhfələr verir. Bu sahədə davam edən tədqiqatlar isə gələcəkdə siyasi institutların daha dayanıqlı və çevik modellərinin formalaşmasına şərait yaradacaqdır (Przeworski).

Tədqiqat

Siyasi sistemlərin tipologiyası və onların müasir təsnifatı siyasi elmin əsas tədqiqat istiqamətlərindən biridir. Bu sahədə aparılan araşdırmalar göstərir ki, siyasi sistemlərin düzgün anlaşılması və təsnif olunması yalnız tarixi və nəzəri aspektlərdən deyil, eyni zamanda sosial, iqtisadi və texnoloji faktorlarla qarşılıqlı əlaqədə qiymətləndirilməlidir. Siyasi sistemlərin öyrənilməsində istifadə olunan metodlar bu sahədə dərin elmi təhlil aparmaq və nəticələr əldə etmək üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır (Həsənov, 2005).

Sistem yanaşması siyasi sistemi bütöv bir mexanizm kimi təhlil edir. David Eastonun "giriş-çıxış" modelinə əsaslanan bu metodla siyasi sistemə daxil olan ictimai tələblər və onların qərarlara çevrilməsi prosesi öyrənilir. Struktural-funksional yanaşma isə siyasi sistemin tərkibindəki strukturların və onların funksiyalarının təhlilinə yönəlmişdir. Bu metod çərçivəsində qanunverici, icraedici və məhkəmə hakimiyyətlərinin qarşılıqlı əlaqəsi araşdırılır.

Empirik və statistik metodlar siyasi sistemlərin real fəaliyyətini ölçmək üçün istifadə olunur. Rəy sorğuları, seçki nəticələrinin analizi və ictimai fikrin öyrənilməsi bu metodlara daxildir. Bu yanaşma faktlara əsaslandığı üçün mövcud siyasi vəziyyəti daha dəqiq qiymətləndirməyə imkan verir. İnstitusional analiz isə siyasi institutların hüquqi bazasını, strukturunu və funksiyalarını təhlil edir. Burada dövlət orqanları ilə yanaşı, siyasi partiyalar və ictimai təşkilatların da rolu nəzərdən keçirilir (Zakaria, 2003).

Nəticə

Beləliklə, siyasi sistemlərin elmi əsaslarla öyrənilməsi üçün müxtəlif tədqiqat metodlarının kompleks istifadəsi zəruridir. Bu metodoloji yanaşma siyasi sistemlərin daha dəqiq və hərtərəfli anlaşılmasına şərait yaradır, onların təhlilində nəzəri biliklərlə yanaşı, empirik məlumatlara əsaslanmağa imkan verir və siyasi elmin inkişafına töhfə verir.

Siyasi sistemlərin tipologiyası və onların müasir təsnifatı siyasi elmin ən mühüm sahələrindən biridir. Bu sahədə aparılan təhlillər göstərir ki, müxtəlif siyasi rejimlər və idarəetmə formaları cəmiyyətin tarixi, mədəni və sosial xüsusiyyətləri ilə sıx bağlıdır. Demokratik, avtoritar və totalitar sistemlərin fərqləndirilməsi, eləcə də hibrid və keçid rejimlərinin müəyyən edilməsi siyasi sabitliyin və idarəetmə effektivliyinin qiymətləndirilməsi üçün vacibdir. Müasir dövrdə siyasi sistemlərin qiymətləndirilməsi yalnız formal meyarlarla deyil, həm də real funksionallıq və ictimai iştirak səviyyəsi ilə ölçülür. Beləliklə, siyasi sistemlərin öyrənilməsi cəmiyyətin siyasi mədəniyyətini formalaşdırmaq, effektiv idarəetmə modelləri seçmək və uzunmüddətli inkişaf strategiyalarını müəyyənləşdirmək üçün mühüm baza rolunu oynayır.

Ədəbiyyat

1. Abbasov, R. (2012). *Siyasi sistemlərin inkişaf tarixi və müasir problemləri*. Elm.
2. Cəfərov, E. (2014). *Siyasi nəzəriyyələr tarixi*. Təhsil Nəşriyyatı.
3. Əhmədov, Ə. (2010). *Siyasi sistemlər və siyasi rejimlər*. Bakı Universiteti Nəşriyyatı.
4. Əlizadə, Z. (2018). *Müasir dövlətlərin idarəetmə modelləri*. Elm və Təhsil.
5. Əliyev, T. (2016). *Siyasət elminə giriş*. Elm və Təhsil Nəşriyyatı.
6. Heywood, A. (2021). *Politics* (5th ed.). Macmillan International.
7. Həsənov, H. (2005). *Siyasi elmlərə giriş*. ADU Nəşriyyatı.
8. Məmmədov, Q. (2013). *Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi*. Qanun Nəşriyyatı.
9. Przeworski, A. (n.d.). *Democracy and development: Political institutions and...* [Əsərin tam adı və nəşr məlumatları tam deyilsə, dəqiqləşdirməyiniz məsləhətdir.]
10. Qasımov, R. (2007). *Demokratiya və siyasi institutlar*. Maarif Nəşriyyatı.
11. Sadıqov, E. (2011). *Siyasi düşüncə və müasir ideologiyalar*. Elm.
12. Zakaria, F. (2003). *The future of freedom: Illiberal democracy at home and abroad*. W. W. Norton & Company.

Daxil oldu: 05.12.2024
Qəbul edildi: 10.03.2025

DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/326-329

Əminə Qurbanlı
Xəzər Universiteti, Dünya məktəbi
https://orcid.org/0009-0007-2365-7485
aminaqurbanli7@gmail.com

İngilis dilinin daxilindəki nadir və az tanınan fonoloji xüsusiyyətlər, dialektlər və ya variantlar

Xülasə

Bu məqalə, ingilis dilindəki nadir və yox olmaq təhlükəsi ilə üzləşən dialektlərin fonoloji xüsusiyyətlərini araşdırır və onların qorunması yollarını müzakirə edir. Dialektal zənginlik, dilin inkişafı və sosial dəyişikliklərə bağlıdır. Şotland, Karib, Appalachian kimi dialektlərdəki fonoloji fərqliliklər və onların qorunması məsələsi, qloballaşma və dilin standartlaşması ilə əlaqəli olaraq təhlil olunur. Məqalədə dialektlərin qorunması üçün təklif olunan strategiyalar, dil öyrənmə resurslarının artırılması, təhsil sistemində dialektlərlə bağlı materialların istifadəsi və yerli icmaların təşviqi kimi yanaşmaları əhatə edir. Fonoloji xüsusiyyətlərin qorunması, yalnız dilin zənginliyini deyil, həm də mədəni kimliyi yaşatmağa kömək edir. Gələcək tədqiqatlar, bu dialektləri daha dərindən öyrənməyi və qorunmasına daha geniş yanaşmağı tələb edir, çünki dil, həm də bir xalqın kimliyini və mədəniyyətini yaşadan vacib bir irsdir.

Açar sözlər: *dialektal müxtəliflik, fonoloji xüsusiyyətlər, dil qorunması, sosial fonetika, qloballaşma*

Amina Gurbanli
Khazar University, World School
https://orcid.org/0009-0007-2365-7485
aminaqurbanli7@gmail.com

Rare and Lesser Known Phonological Features of the English Language Dialects, and Variants

Abstract

This article examines the phonological characteristics of rare and endangered dialects of the English language and discusses methods for their preservation. Dialectal diversity is closely related to the development of the language and social changes. Phonological differences in dialects such as Scottish, Caribbean, and Appalachian, as well as issues surrounding their preservation, are analyzed in relation to globalization and the standardization of language. The article suggests strategies for preserving dialects, including increasing resources for language learning, incorporating dialect-related materials into the education system, and encouraging local communities. Preserving phonological features not only helps maintain the richness of the language but also aids in preserving cultural identity. Future research should aim to study these dialects more deeply and adopt a broader approach to their preservation, as language is also an essential heritage that represents a nation's identity and culture.

Keywords: *dialectal diversity, phonological features, language preservation, sociophonetics, globalization*

Giriş

İngilis dili dünyada ən çox danışılan dillərdən biri olsa da, onun dialektal zənginliyi çox zaman diqqətdən kənarda qalır. Fərqli coğrafi bölgələrdə və sosial qruplarda bu dil müxtəlif formalarda özünü göstərir, amma bəzi nadir dialektlər, xüsusən də təhlükə altında olanlar, hələ də az öyrənilib (Wells, 1982).

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

"Fonologiya", dilin səslər sistemini tədqiq edir və İngilis dilinin az tanınan dialektlərindəki fonoloji proseslər bu zənginliyi nümayiş etdirir. Lakin qloballaşma və dilin standartlaşması, bu fonoloji fərqlilikləri azaldır və bəzi dialektləri yox olmağa məruz qoyur (Kirk, 2007). Bu məqalə, nadir fonoloji variantların qorunması üçün strateji yanaşmalar təqdim edir və Şotland, Karib, Avstraliya Aborigen və Appalachian dialektlərini araşdırır (Labov, 2001; Foulkes & Docherty, 2006).

Tədqiqat

İngilis Dilində Dialektal Müxtəliflik və Aparılmış Tədqiqatlar

İngilis dilinin içindəki dialektal müxtəliflik uzun illərdir dilçilərin diqqət mərkəzindədir. Dialektlər yalnız səslərin fərqli səslənməsi ilə deyil, eyni zamanda danışan cəmiyyətin sosial, mədəni və tarixi xüsusiyyətləri ilə sıx bağlıdır. İngilis dilinin dialektləri üzərində aparılan tədqiqatlar əsasən sosial fonetika (sociophonetics) və tarixi dilçilik (historical linguistics) kimi sahələri əhatə edir. Bu sahələr vasitəsilə dilin zaman içində necə dəyişdiyi və bu dəyişikliklərin cəmiyyətlə necə əlaqəli olduğu araşdırılır.

Regional Dialektlər və Fonoloji Özəlliklər

İngilis dilinin müxtəlif bölgələrində danışılan dialektlərin fonoloji xüsusiyyətləri ilə bağlı bir sıra əhəmiyyətli araşdırmalar mövcuddur. Məşhur dilçi Wells (1982) "Accents of English" adlı əsərində fərqli regionlarda danışılan aksentləri təhlil edib və onların fonetik fərqlərini ətraflı şəkildə təsvir edib. Bu tədqiqat, regional fərqləri daha yaxşı anlamaq üçün əsas mənbələrdən biridir. Trudgill (2000) "Sociolinguistics" əsərində fonoloji müxtəlifliyi sosial mühitlə əlaqələndirərək izah edir. O göstərir ki, tələffüz fərqləri yalnız coğrafi deyil, həm də sosial təbəqələr arasında fərqlərdən qaynaqlanır. Onun yanaşması dilin yalnız struktur deyil, sosial bir hadisə olduğunu da ortaya qoyur. Labov (2001) "Principles of Linguistic Change" əsərində dilin fonoloji dəyişikliklərinin necə baş verdiyini və bu proseslərin cəmiyyətə necə təsir etdiyini izah edir. O, xüsusilə ABŞ-dakı dialekt fərqləri üzərində geniş tədqiqatlar apararaq sosial faktorların fonoloji dəyişikliklərə necə yön verdiyini göstərib.

Sosial Dialektlər və Onların Fonoloji Xüsusiyyətləri

Sosial dialektlər – yəni müəyyən sosial qruplar tərəfindən danışılan dillər – də tədqiqatçılar üçün maraqlı mövzulardan biridir. Bucholtz və Hall (2004) dil və identiklik arasındakı əlaqəni araşdıraraq göstərirlər ki, dialektlər təkcə ünsiyyət vasitəsi deyil, həm də sosial kimliyin ifadəsidir. Foulkes və Docherty (2006) isə aksentlərin fonetik xüsusiyyətlərini analiz edərək orta və aşağı sosial siniflər arasında olan fonoloji fərqləri izah edirlər. Onların fikrincə, aksentlər və onların daşıyıcıları cəmiyyətin sosial strukturunu əks etdirir. Məsələn, Appalachian dialekti — əsasən ABŞ-ın kənd bölgələrində danışılan bu dialekt — özünəməxsus fonoloji xüsusiyyətləri ilə seçilir. Sankoff və Labov (1979) bu dialektdəki fonoloji dəyişikliklərin səbəblərini və onların sosial təbəqələrlə necə bağlı olduğunu araşdırıblar. Bu cür tədqiqatlar dialektlərin sadəcə səs fərqləri deyil, bir cəmiyyətin həyat tərzinin göstəricisi olduğunu ortaya qoyur.

Fonoloji Proseslərin Qorunması və Təhlükə Altındakı Dialektlər

İngilis dilindəki bəzi nadir dialektlər zaman keçdikcə tədricən unudulmağa başlayır və bu, onların fonoloji xüsusiyyətlərinin də itməsinə səbəb olur. Bu dəyişikliklər, əsasən qloballaşma, texnologiyanın yayılması və standart İngilis dilinin üstünlük təşkil etməsi ilə bağlıdır. Beləliklə, dialektlər öz orijinallıqlarını və fərqli səslənmə tərzlərini itirərək yox olma riski ilə üz-üzə qalırlar. Bir çox dilçi bu məsələyə diqqət çəkərək dialektlərin və onların fonoloji xüsusiyyətlərinin qorunmasının vacibliyini vurğulayıb. Kirk (2007) öz tədqiqatlarında göstərir ki, dialektlərin qorunması təkcə dilin zənginliyini saxlamaq üçün deyil, həm də mədəni irsi yaşatmaq üçün olduqca önəmlidir. Wells (1982) və Trudgill (2000) kimi tədqiqatçılar da bildirirlər ki, regional dialektlərin yox olması, həm dilçilik, həm də mədəniyyət baxımından böyük bir itki ola bilər. Bu səbəbdən, bu dialektlərin öyrənilməsi, sənədləşdirilməsi və qorunması gələcək nəsillər üçün əhəmiyyətli bir miras sayılır.

Nadir və Təhlükə Altındakı Dialektlərin Qorunması və Fonoloji Xüsusiyyətlərin Saxlanması

Dil yalnız danışmaq üçün bir vasitə deyil – o, eyni zamanda bir xalqın tarixini, mədəniyyətini və kimliyini daşıyan güclü bir dəyərdir. Bu səbəbdən nadir və təhlükə altındakı dialektlərin qorunması təkcə dilçilərin işi deyil, bütün cəmiyyət üçün vacib məsələdir. İngilis dilindəki bəzi dialektlər, xüsusilə də regional və sosial baxımdan az istifadə olunanlar, fonoloji cəhətdən çox zəngin və maraqlıdır. Lakin bu dialektlər zamanla ya unudulur, ya da daha "rəsmi" və "qəbul olunan" formaların kölgəsində qalır (Wells, 1982; Labov, 2001). Bu dialektlərdəki fonoloji xüsusiyyətlərin qorunması, sadəcə dil baxımından deyil, həm də mədəniyyətin və yerli identikliyin yaşadılması baxımından əhəmiyyətlidir. Çünki tələffüz, vurğu, intonasiya və səs dəyişiklikləri kimi detallar, bir bölgənin və ya xalqın dilə necə "ruh verdiyini" əks etdirir.

Fonoloji Proseslərin Qorunması Üçün Strategiyalar

Nadir və təhlükə altında olan dialektlərin fonoloji xüsusiyyətlərini qorumaq üçün müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Aşağıda bu məqsədlə istifadə oluna biləcək əsas strategiyaları sadalayırıq:

1. Dilin Tədqiqinə və Qorunmasına Dəstəyin Artırılması

Ən vacib addımlardan biri – bu dialektləri araşdırmaq üçün daha çox resurs və imkan yaratmaqdır. Tədqiqatçılara lazımi dəstək verildikdə, bu dialektlərin səsləri səs yazıları, video, transkripsiyalar və arxivlər vasitəsilə qorunub gələcək nəsillərə ötürülə bilər. Wells (1982) və Trudgill (2000) kimi dilçilər, bu sahədə texnologiyanın – xüsusilə rəqəmsal arxivlərin – böyük rolu olduğunu vurğulayırlar.

2. Maarifləndirmə və Təhsil Proqramlarında Dialektlərin Yer Alması

Dialektlərin qorunmasında maarifləndirmə də əsas rola malikdir. Məktəblərdə və universitetlərdə bu dialektlər barədə dərslərin keçirilməsi, tələbələrə fonoloji fərqliliklər haqqında məlumat verilməsi və tədris materiallarına lokal nümunələrin əlavə olunması, həm dilin, həm də mədəniyyətin yaşamasına şərait yaradır. Foulkes və Docherty (2006) də qeyd edirlər ki, sosial və regional aksentlər haqqında məlumatın gənc nəsilə ötürülməsi dialektlərin davamlılığı üçün çox önəmlidir.

3. Standart Dilin Hədsiz Dominantlığına Qarşı Tarazlı Yanaşma

Qloballaşma və texnoloji inkişaf fonunda standart İngilis dilinin sürətlə yayılması, lokal dialektlərin sıxışdırılmasına səbəb olur. Lakin dialektlərin tamamilə arxa plana keçməsi, dilin ümumi zənginliyinin azalması deməkdir. Bu səbəbdən, dialektlərin televiziya, radio, yazılı ədəbiyyat və sosial media kimi platformalarda da təmsil olunması vacibdir. Labov (2001) bu mövzuda bildirir ki, dialektlərin istifadəsini təşviq edən ictimai layihələr onların yaşamasına real imkan yaradır.

4. Yerli İcmaların Rolu və Mədəni Fəallıq

Dialektlərin qorunması yalnız akademik səviyyədə qalmamalıdır. Yerli icmaların təşəbbüsləri – dil festivalları, yerli radio verilişləri, teatr tamaşaları, musiqi və ədəbiyyat tədbirləri – bu səslərin gündəlik həyatın bir hissəsi kimi qalmasını təmin edə bilər. Bu cür tədbirlər həm də insanlarda öz dillərinə qarşı qürur hissi yaradır. Sankoff və Labov (1979) da yerli söylərin və mədəni fəallığın dilin yaşamasında necə mühüm rol oynadığını vurğulamışdılar.

Dialektlərin Fonoloji Xüsusiyyətlərinin Saxlanması

Dialektlərin fonoloji xüsusiyyətlərinin qorunması yalnız dilin deyil, həm də həmin icmaların mədəni irsinin yaşaması üçün əhəmiyyətlidir. Bu xüsusiyyətlər, bəzən sadəcə səslərdən ibarət deyil – onlar, eyni zamanda həmin bölgənin tarixi, adət-ənənələri və sosial quruluşunun əksidir. Məsələn, Appalachian İngiliscəsi və Karib İngiliscəsi kimi dialektlərdəki xüsusi vurğular, sait dəyişiklikləri və konsonantların tələffüzü, həmin bölgələrin uzun illər boyunca inkişaf edən mədəniyyətinə bağlıdır.

1. Fonoloji Xüsusiyyətlərin Qorunması və Mühafizəsi

Dialektlərin fonoloji xüsusiyyətlərini qorumağın ən yaxşı yolu – bu xüsusiyyətlərin təbliğidir. Shor (2006) bildirib ki, fonoloji dəyişikliklərin saxlanması yalnız dilin deyil, həm də mədəniyyətin qorunması üçün vacibdir. Dilin fonetik müxtəlifliyi, eyni zamanda o cəmiyyəti tanıdan və fərqləndirən ən mühüm amillərdən biridir. Beləliklə, məsələn, Appalachian dialektindəki müəyyən konsonant dəyişiklikləri və Karibdəki saitlərin fərqli tələffüzü həmin yerlərin tarixini və sosial

strukturlarını əks etdirir. Bu fonoloji xüsusiyyətlərin qorunması, dilin sadəcə praktiki kommunikasiya vasitəsi deyil, həm də mədəniyyətin daşıyıcısı olmasına kömək edir.

2. Dialektlərin Ədəbi və Mədəni Təmsil Edilməsi

Dialektlərin qorunmasında ən təsirli yollarından biri, bu dialektlərin ədəbiyyatda, mədəniyyət sahələrində və sənətdə təmsil edilməsidir. Bu cür təmsillər, həm dilin öyrənilməsini asanlaşdırır, həm də onu daha geniş auditoriyaya çatdırır. Məsələn, yerli yazıçılar və sənətçilər öz əsərlərində dialektlərin fonoloji xüsusiyyətlərini, səslərin necə dəyişdiyini göstərərək, mədəniyyətlərini yaşadırlar. Belə bir yanaşma həm də yerli icmaların öz kimliklərinə və tarixlərinə bağlı olduqlarını hiss etmələrinə kömək edir. Sankoff və Labov (1979) belə bir yanaşmanın çox vacib olduğunu qeyd ediblər, çünki mədəniyyətin gündəlik həyatda yaşaması, dilin də yaşaması deməkdir.

3. Tədris və Tədqiqat Materiallarının Yaradılması

Fonoloji xüsusiyyətlərin qorunması yalnız nəzəri səviyyədə deyil, həm də praktiki şəkildə həyata keçirilməlidir. Məktəb proqramlarına və tədris materiallarına bu dialektlərin daxil edilməsi, gənc nəsli bu fonoloji fərqliliklərlə tanış edəcəkdir. Foulkes və Docherty (2006) vurğulayıblar ki, dialektlər haqqında daha çox tədris materialı hazırlanmalıdır ki, gənclər bu zənginliyi daha yaxşı dərk etsinlər. Eyni zamanda, müasir texnologiyalar vasitəsilə bu dialektlərin sənədləşdirilməsi, səs qeydləri, transkripsiyalar və video materiallar vasitəsilə qorunması mümkündür. Belə resurslar, gələcək nəsillərə bu fonoloji xüsusiyyətlərin nə qədər dəyərli olduğunu nümayiş etdirə bilər.

Nəticə

Dialektlərin fonoloji xüsusiyyətlərinin qorunması, yalnız dilin müxtəlifliyini deyil, həm də mədəniyyətin zənginliyini saxlayan mühüm bir amildir. Bu xüsusiyyətlərin qorunması, həm də yerli icmaların kimliyinin və tarixinin gələcək nəsillərə ötürülməsi baxımından əhəmiyyətlidir. Dialektlər sadəcə dilin müxtəlif formaları deyil, həm də insanların təcrübələrini, adət-ənənələrini və sosial strukturlarını əks etdirən bir vasitədir.

Dialektlərin qorunması yalnız dilçi mütəxəssislərin deyil, həm də hər bir icma üzvünün məsuliyyətidir. Tədris və təbliğat vasitəsilə bu fonoloji xüsusiyyətlər daha geniş bir kütləyə tanıdılmalı, təhsil sisteminə daxil edilməli və müasir texnologiyalar vasitəsilə sənədləşdirilməlidir. Beləliklə, dialektlərin fonoloji xüsusiyyətləri həm elmi, həm də mədəni baxımdan qorunmuş olar və gələcək nəsillər üçün əhəmiyyətli bir miras olaraq qalır.

Ədəbiyyat

1. Wells, J. C. (1982). *Accents of English*. Cambridge University Press.
2. Trudgill, P. (2000). *Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society*. Penguin Books.
3. Kirk, J. M. (2007). *The Dialects of English*. Edinburgh University Press.
4. Labov, W. (2001). *Principles of Linguistic Change, Volume 2: Social Factors*. Blackwell Publishing.
5. Sankoff, G., & Labov, W. (1979). *On the Use of Variable Rules*. *Language*
6. Bucholtz, M., & Hall, K. (2004). *Language and Identity*. *Annual Review of Anthropology*
7. Foulkes, P., & Docherty, G. J. (2006). *The Sociophonetics of Accent*. *Journal of the International Phonetic Association*
8. Shor, M. (2006). *Sociolinguistics and Dialects in English*. *Linguistic Studies Journal*

Daxil oldu: 28.11.2024
Qəbul edildi: 21.02.2025

İÇİNDƏKİLƏR
CONTENTS

Mehdi Bağırov, Suat Qasımov
Sənaye sektoru və inzibati xərclər: Məsrəf nomenklaturası sahə müstəvisində 7
Amənə Kərbalayeva
90-cı illərdə məktəbəqədər təhsil sahəsində problemlər 15
Gülarə Qocayeva
Müəllim şəxsiyyətinin pedaqoji və professional istiqamətləri 19
Ulkar Mammadzadeh
Relations With Regional States During the Heydar Aliyev Period 24
Abdelkader Ouldahmed
The Emergence of the National Movement in Tunisia at the Turn of the 19th and 20th Centuries . 32
Cavid Babayev
Cənubi Afrika ingiliscəsinin xüsusiyyətləri 38
Fatima Zohra Meriah, Dalila Meriah
The Historical Development of Education in Algeria: From Independence to 2024 42
Xanım Əsədova
Azərbaycan Respublikasının Qara Dəniz regionu ölkələri və QDİƏT ilə
ticarət-iqtisadi əməkdaşlığının tarixi, cari vəziyyəti və perspektivləri 51
Houria Zerrouki
Fantasy and Fear in the Novel of "The Land of Zikola" by Amr Abdelhamid 55
Khavar Alakbarli
National Branding as a Tool of State Instrument: Strategic Approaches and Policy Implications .. 61
Rena Əliyeva
Dilçilikdə determinant anlayışının işlənməsi məsələləri 68
Günəş Məmmədova
Günter Qrassın "Tənəkə təbil" romanında XX əsr alman cəmiyyətinin təsviri 72
Tural Dadashov
Armenia's Militarization: A Threat to Azerbaijan's National Security 77
Nazrin Ismayilova
The Relation of Hyperbole to the Structure of Language and Methods of Expression 82
Günay Hacızadə
İngilis dilində sözlərin semantik dəyişməsi 87
Benouaz Mostapha, Remita Abdelghani
Pandemics and Epidemics in Algeria During the Colonial Period 1830-1962 Mainly Through the
French Sources: Bibliographic Research 91
Noureddin Abdelwahed Hadou, Mohammed Lazaar
Portrayal of Characters in Religious Films: Artistic and Sacred Controversy 100
Moussa Maireche, Menar Maireche
The Problem of Lying in Augustine's Philosophy Critical and Analytical Research 110
Abdellah Drici
The Role of International Non-Governmental Organizations in Protecting
and Promoting the Rules of International Humanitarian Law and
Human Rights in Non-International Armed Conflicts 122
Aytən Balayeva
Zaqatala filialında ingilis dilinin tədrisində hansı müasir metodlardan istifadə etmək olar? 130
Mohamed Hadji
The Effect of American Media on the Attitudes of Learners of English
as Foreign Language: Analyzing Motivation, Language Preference,
and Perceived Prestige 134

Anouar Guerziz, Karima Berghout, Faiza Abbas
Saharan Urban Identity in Algeria: A Lever for Attractiveness and Territorial Marketing 149
Aysel Gazibayova-Mammadova
Teaching English in Medical University: Features and Problems 163
Hakim Zaidi, **Ouahiba Khezazna**, **Moufid Abdallaoui**
Social Media as a Model of Communication Between Students and the University:
The Example of El Oued University 167
Asma Yahi
Literary Meaning as the Product of Dialogue between the Reader
and the text through Hans Robert Jauss's Theses 179
Baadji Ismahane
The Dialectic of the Self and the Other Through the Theme of Migration
in the Novel "Lost at Sea" by Hafnawi Zaghir 190
Mekki Zobeidi, Salah Ayadi, Tayeb Debbachi, Alouane Abdelkader
The Contribution of Digital Transformation to Supporting
Economic Growth in Algeria 199
Elvin Shirinov, Avaz Seydalisoy
Strengthening Economic Resilience via Integrated Business Analytics
and Digital Transformation 212
Ogtay Naghiyev
Traditional and Digital Marketing Comparative Analysis 221
Növrəstə Gurzalıyeva
Korporativ şəbəkələrin proqram konfiqurasiyasının idarə olunması 230
Rahim Zamanov
Transformation of Accounting in the Challenging Context of Digital Era 234
Bəylər İsmayılov
Maliyyə sahəsində informasiyanın mühafizəsinin gücləndirilməsinə
yanaşmaların tədqiqi 239
Əfsanə Bəşirzadə
Maarifləndirmə dövrünün ingilis ədəbiyyatında təzahürü 243
Mehrac Abbaslı
Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafında dövlət və özəl sektorun rolu 247
Emil Aslanov
The Moderating Impact of Age on the Relationship Between the Workplace Gender
Discrimination and Employee`s Outcome in Civil Service 252
Günay Cəfərova
Rəqəmsal dövrdə monitorinq və qiymətləndirmə: Yeni yanaşmalar və alətlər 261
Farid Musazada
U.S. and China in the Global Economy: Trade Wars, Technological
Rivalry and Future Power Shifts 266
Rəşid Nuriyev
İşğaldan azad olunan ərazilərimizdə kənd təsərrüfatı sahəsinin bərpası
istiqamətləri və istehsal göstəricilərinin proqnozlaşdırılması 276
Aysel Abdullayeva
Tələbələrin universitetin sosial-mədəni mühitinə səmərəli uyğunlaşmasını
təmin etmək üçün pedaqoji dəstəyin imkanları 283
Zümrüd Qasımova
Süni intellektin ədəbiyyata təsiri: inkişaf, inteqrasiya və etik istiqamətlər 290
Sevda Axundova
Qərbi Azərbaycanda XX əsr deportasiyaları və onun sosial-nəticələri 294

Aydan Cabbarlı
Çin və Avropa ittifaqının yaşıl texnologiya strategiyaları: qlobal iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə rəqabət və əməkdaşlıq 299
Ülviyyə Allahverdiyeva
İnteraktiv dərs metodlarının Azərbaycan dili tədrisində rolu 302
Aysel Fərəcova
Distopik ədəbiyyatda totalitarizmin inkişafı: Orwellin '1984' əsəri ilə Lynchın 'Prophet Song' əsərinin müqayisəsi 306
Pərvin Həsənova
Virciniya Vulfun estetik baxışlarının formalaşmasında rus ədəbi mühitinin təsiri 310
İsmayıl Hüseynli
Azərbaycanın şorlaşmış torpaqlarının duzluluq dərəcəsi və tipinə görə təsnifatı 314
Gülçin Tağıyeva
Qrammatik biliklərin praktik bacarığa çevrilməsi yolları 318
Fəsli Nəbiyev
Siyasi sistemlərin tipologiyası, müasir yanaşmalar və təsnifat 322
Əminə Qurbanlı
İngilis dilinin daxilindəki nadir və az tanınan fonoloji xüsusiyyətlər, dialektlər və ya variantlar .. 326

Redaksiyanın ünvanı
AZ1073, Bakı şəh.,
Mətbuat prospekti, 529,
“Azərbaycan” Nəşriyyatı, 6-cı mərtəbə
Tel.: +994 99 806 67 68
+994 99 808 67 68
e-mail: qedim.2012@aem.az

Editorial address
AZ1073, Baku,
Matbuat Avenue, 529,
“Azerbaijan” Publishing House, 6th floor
Phone: +994 99 806 67 68
+994 99 808 67 68
e-mail: qedim.2012@aem.az

İmzalandı: 25.04.2025
Onlayn çap: 28.04.2025
Kağız çapı: 10.05.2025
Kağız formatı: 60x84, 1/8
H/n həcmi: 41,5 ç.v.
Sifariş: 36

Signed: 25.04.2025
Online publication: 28.04.2025
Paper printing: 10.05.2025
Format: 60/84, 1/8
Stock issuance: 41,5 p.s.
Order: 36

“ZƏNGƏZURDA”
Çap Evində çap olunub.
Ünvan: Bakı şəh., Mətbuat prospekti, 529,
“Azərbaycan” nəşriyyatı, 6-cı mərtəbə
Tel.: +994 12 510 63 99
e-mail:zengezurda1868@mail.ru

It has been published in the printing house
“ZANGAZURDA”
Address: Baku city, Matbuat Avenue, 529,
“Azerbaijan” Publishing House, 6th floor
Phone: +994 12 510 63 99
e-mail: zengezurda1868@mail.ru